ACADEMIA ROMÂNĂ

MEMORIILE SECŢIUNII LITERARE

SERIA III, TOMUL IV

CVLTVRA NAȚIONALĂ
BUÇUREŞTI
1928-29

ACADEMIA ROMÂNĂ

MEMORIILE SECȚIUNII LITERARE

SERIA III, TOMUL IV

CVLTVRA NAȚIONALĂ
BUCUREȘTI
1928-29

CUPRINSUL

IOAN BARAC
(1776—1848)
Portretul lui Ioan Barac reprodus în Vol. I din Halima, ed. Ciurcu, Brașov

VIAŢA ŞI OPERA LUI IOAN BARAC

DE

ION COLAN

. . . *«Scriitor vechiu cu merite reale, care lucra fără speranţa tipăririi şi fără mângâierea reputaţiei».* *N. IORGA*

Sedinţa dela 16 Decemvrie 1927

I. CONSIDERAŢIUNI GENERALE

In întâiele decenii ale sec. al XIX-lea, adică tocmai în epoca primilor noştri poeţi, contemporani cu Iancu Văcărescu, Conachi, Mumuleanu, Eliade etc. şi în acelaş timp, aproape de activitatea încheiată a celor trei din şcoala ardeleană, întâlnim numele unei alte treimi nedespărţite de istoria literară — prin idealul comun al operei lor: Anton Pann, Vasile Aaron şi Ioan Barac, la care unii, au adăugat şi pe autorul Ţiganiadei, fără nici un temeiu, întrucât, opera acestuia nu s'a publicat decât mult mai târziu şi nu a putut aveà nici o influenţă culturală asupra neamului.

Răsfoind volumele apărute ale acestor trei poeţi poporani, mi se pare o nedreptate, faptul nemilostivei uitări ce s'a aşternut asupra scrisului lor. Barac a rămas o virgulă, Aaron un cuvânt în cartea istoriei literare româneşti; singur Pann îşi menţine locşorul în conştiinţa cetitorului de azi.

Nimeni nu s'a gândit până acum la posibilitatea unui studiu de sinteză, din care să se vadă — aşà cum s'a văzut la şcoala ardeleană — care e valoarea literară a operilor amintiţilor scriitori, influenţa lor asupra masselor populare şi locul care li se cuvine în istoria literaturii; căci este de netăgăduit un lucru: versurile de dragoste ale lui Văcărescu, vor fi fost cântate de lăutarii curţilor boiereşti, poate vor fi înduioşat inima cutărei «coconiţe» sau «dudui» crescută cu romanticii francezi

sub perină, vor fi impresionat prin «of»! și «ah!»-urile lor și în sfârșit printr'o îngăduitoare ipoteză, au pătruns în pătura suspusă a societății de pe atunci.

Atât!

Dar *«Povestea vorbii»* și *«Arghir și Elena»* au trecut din mână 'n mână și printr'o uriașe colaborare a împrejurărilor, România de azi, așà cum e, cunoaște cele două opere mult mai bine decum știe despre existența unui Conachi, Mumuleanu ș. a. [1]).

Un studiu asupra edițiilor operilor acestor scriitori, ar argumentà singur afirmația de mai sus. Povestea lui Arghir n'a lipsit din nici o casă de cărturari din Ardeal. Insemnează aceasta că scriitorii poporani dela începutul sec. al XIX-lea, au fost cetiți ca lectură predilectă a timpului, nu numai de popor — pentru care scriau — ci chiar și de bruma de intelectuali pe care-i aveam după un secol de dureroasă stăpânire fanariotă: «Pe când în Ardeal, narațiunile lui Barac și Aaron, se adresează întregului popor românesc din provincie și *de sigur că ele au fost cetite cu plăcere și interes de orice Român știutor de carte din partea locului...*»[2]).

Pann, un fel de folklorist: «De prin lume adunate și iarăș la lume date». Prin asta și-a clasificat singur opera.

Aaron, mai rafinat în alegerea subiectelor — erà doar advocat — se inspirà (nu e prea potrivit termenul) traducea, când din Ovidiu [3]) când din Virgiliu [4]), sau din alți autori clasici cunoscuți (Metastasio — indirect [5]), Klopstock etc.).

Barac, prelucrează ceeace credeà că va puteà fi de folos poporului, dar în acelaș gen cu Aaron. A crezut greșit uneori, căci Risipirea Ierusalimului sau Hamlet nu sunt cărți de pus în mâna țăranului — le puteau cetì însă cu folos preoții și dascălii, — dar ocupându-ne cu opera acestui scriitor ardelean, să ne gândim la pătimașa râvnă pe care a avut-o de a-și slujì țara, îmbogățindu-i literatura cu opere pe care dacă azi, cetindu-le, nu ne putem stăpânì un zâmbet îngăduitor, între 1800 și 1840 și-au avut rostul lor bine precizat.

---

[1]) Iorga N., *Ist. lit. rom.*, XVIII, vol. II, p. 468: «...ele (scrierile lui Barac) au folosit neasemănat mai mult culturii poporului nostru decât gemetele lui Conachi sau complimentele rafinate și jocurile de spirit ale Văcăreștilor».

[2]) Iorga, *op. cit.*, p. 468.

[3]) Piram și Tisbe, Narțis și Echo.

[4]) Eneida.

[5]) Densușianu O., *Istoria literaturii române*, I, p. 126.

Să nu-i acuzăm de neoriginalitate căci ne găsim la începutul unui secol de renaștere națională, când traducerea erà la modă și literatura noastră dibuià prin întunericul lăsat de o stăpânire potrivnică literaturii naționale.

Și atunci, studiul de față nu ar fi decât: «...*un act de dreptate și recunoștință față de acest vechiu scriitor (Barac) cu merite reale, care lùcrà fără speranța tipăririi și fără mângâierea reputației*»[1]).

II. BIOGRAFIA

1776—1848

Puține lucruri știm despre Ioan Barac. Alămor i-a fost satul nașterii, a fost dascăl la Avrig și la Brașov, translator apoi... atât!

Istoricii noștri literari nu ne spun mai mult.

ORIGINEA

Familia Barac pare a fi originară din comuna Alămor, aproape de Ocna-Sibiului: «...e băștinașe, originară din *vremuri necunoscute*; aceasta e părerea și a țăranilor din localitate», — îmi scrie bătrânul preot al satului, Simeon Alamoreanu.

GENEALOGIA FAMILIEI

Genealogia familiei e greu de urmărit pe baza documentelor, întrucât, la biserica din Alămor, nu mai există registrele de nașteri și decese decât începând cu anul 1810, pentrucă... «la 1700 fiind preotul satului nobil, adecă mai aproape de ocârmuitori, majoritatea or trecut la unație și până la 1810, nu mai e nece o urmă de ortodoxie în comună», spune mai departe preotul satului.

Credem totuș că, ortodoxie a existat chiar și în acest timp, credincioșii mergând la bisericile satelor vecine.

Târziu, când la Sibiu se înființează Institutul pedagogic gr.-ort. românesc [2]) cel dintâiu din cei 19 elevi, a fost un oarecare Isaia Barac din Alămor.

[1]) Iorga, *op. cit.*

[2]) Lupaș I. în «Telegraful Român», 1924.

1*

La 1810 ajunge preot în comună, Ioan Barac — poate fiul lui Isaia — despre care se știe că a fost jude la curtea domnească și că în legătură cu cei doi fruntași, Mozora și Moga, au adus de pe Valea Sibielului, în Alămor, un fost schit de călugări, transformat apoi aici în biserică ortodoxă. Preotul Ioan Barac moare la 1832 în vârstă de 82 ani, lăsând ca urmași doi copii: unul se face negustor — povestește preotul Alamoreanu — iar celălalt ajungă dascăl.

In acest caz, putem afirmà cu destulă siguranță că acest preot a fost tatăl poetului Barac.

Poetul Barac se căsătorește prin 1801—1802 [1]). A avut cinci copii: Iosif, ajuns mai târziu protopop al Brașovului, Mariana sau Marina cum figurează într'un act din 1848 păstrat în arhivele Primăriei din Brașov (No. 3358) și încă trei copii, morți de timpuriu [2]).

In cimitirul bisericii Sf. Nicolae din Scheii Brașovului, se află mormântul familiei. Pe cruce mare de marmoră albă, cu litere aurii, unele aproape șterse, stă scris numele celor duși:

IOSIF BARAC
Protopresviterul
tractatului gr.-ort. al Brașovului
născut la 12 Decemvre 1813
decedat la 28 August 1884

iar pe fața crucii:

Aici odichnescu
Elena socia protopresbiterului

---

[1]) «Foaia pentru minte inimă și literatură», 1848, p. 272, ne spune că Barac s'ar fi căsătorit cu fiica directorului școalelor din Brașov, Radu Tempea. Din informațiunile culese dela persoane care au cunoscut pe Iosif Barac, s'ar puteà afirmà cu puține probabilități de verosimilitate, că soția lui Barac-preotul a fost Ecaterina, n. Ioanovici.

[2]) In ordinea cronologică a nașterilor, conform Registrului botezaților dela biserica Sf. Adormiri din Brașov (bis. grecească) avem:

1. *Iostina*, botez. 6 Sept. 1812. Naș, popa Simion Popovici dela bis. Sf. Nicolae din Scheiu, preot Nicolae Panovici.

2. *Iosif*, botezat la 23 Dec. 1813. Nașe, Maria Păuna, n. Cepescu, căsătorită D. Nicolau. A fost prima Președintă a Reuniunii femeilor române din Brașov.

3. *Maria*, botezată 23 Aprilie 1815.

4. *Ioan*, botezat la 29 Maiu 1816. Nașe, Loxandra, fata lui Gh. Korodi din Făgăraș.

5. *Gheorghe*, botezat la 19 Sept. 1818. Nașe, Maria, fiica lui Dumitru Duma, unul din ctitorii bisericii grecești din Brașov.

IOAN BARAC
născută în 14 Februariu 1818
și reposată în 3 Iuliu 1873.
GAVRILU MUNTEANU
Directoru gimnasiulu
reposatu în 19 Decembre 1869
și socia acestuia
Maria fiica Protopresbiterului
IOSIF BARAC
născută în 2 Septembre 1841
și reposată în 5 Martiu 1874.

Iosif Barac a avut patru copii: Victor și Vicenție, morți îndată după naștere [1]), Maria, căsătorită cu Gavril Munteanu și cununați de însuș Bariț care le-a botezat și un copil; Tațiana, căsătorită cu Gh. Belissimus.

Familia poetului Barac, odată cu moartea protopopului Iosif, se stinge, aceasta neavând urmași, parte bărbătească.

In ediția I-a a poveștii lui Arghir, poetul semnà «Ioan Popovici Barac». Numele de Popovici, nu e decât o evidentă influență sârbească și are semnificația de *preot* sau *fiu de preot*. In Ardeal, cazul nu e rar; pe la 1787 întâlnim la Seliște pe Popa Ioan Popovici, popa Sava Popovici, popa Aleman Popovici în comuna Aciliu și Amnaș, popa Samuil Popovici în Sebeșel, popa Ionașcu Popovici etc. [2]).

Acelaș lucru s'a întâmplat dealtcum datorită influenței maghiare de astădată, și firește, într'o măsură mai mică, cu *Papiu* care derivă din *pap-fiu*, adică fiu de preot.

Dar numele de Popovici pe care și l-a însușit Barac în tinerețe — mai târziu a renunțat la el — vine să confirme ceeace Iosif Barac o spuneà cu o legitimă mândrie: «*Neam din neam, Bărăceștii au fost preoți*» [3]).

ANUL NAȘTERII

1772 sau 1776?

Pentru anul 1772—73 avem mărturia lui Iosif Barac: «*Iubitul meu*

[1]) Informația primită dela d-na Budiu, Brașov, pare a fi eronată căci în «Protocolul morților» 1848, fila 54 (bis. Sf. Nicolae din Scheiu) aflăm: «*Iulius*» fiul părintelui Diacon Ioseph Barac din Bolg(arseg) Prund No. 317, de moarte firească, etate 9 luni».

[2]) Pușcariu I. Dr., *Documente pentru limbă și istorie*, I. Sibiu, 1884, pp. 87—88.

[3]) D-na Budiu, Brașov. (Informație verbală).

părinte a reposat în Domnul la 18 Iulie 1848 în etate de 75—76 ani, născut fiind la anul 1772—1773».

Pentru 1776:

Biograful lui Barac din «Foaia p. m., i. şi lit.» 1848, p. 272 ne spune: «...*la 1802 a venit căsătorit* (la Braşov) *unde s'au aşezat pe toată viaţa... la 1805 e translator magistratual, funcţie pe care o deţine 43 ani, murind în 1848 în etate de 72 ani*».

Barac însuş, la 1842 Septemvrie 20, scrie: «...*aciasta m'au îndemnat şi acum la bătrâneţele mele cele de 65 ani, de a mai lucrà şi acest opus.*» [1])

Pe baza acestor dovezi se poate susţine ca ceva sigur, data de 1776, ca an al naşterii poetului, întrucât, greu se poate crede că Barac la 1842 n'a ştiut câţi ani are, iar pe de altă parte, protopopul Iosif, nu-şi bazează pe nici un act scris informaţia dată lui Densuşianu. Nu însemnează aceasta că informaţiile date de Iosif Barac trebuie să le socotim cu desăvârşire problematice, dar însemnează că atunci când avem probe mai demne de crezare, să le substituim celor eronate [2]).

STUDIILE

La acest capitol înregistrăm o lipsă aproape totală de izvoare. Clasele primare le va fi făcut în comuna natală. Trece apoi la Colegiul reformat din Aiud şi în sfârşit la Cluj, unde urmează dreptul. Cum a învăţat, ce l-a preocupat mai de aproape în aceşti ani de studii, dacă a arătat sau nu dragoste pentru litere, nu putem şti. Omul anilor de studii ne e necunoscut. Credem însă că la Cluj va fi cunoscut pe Vasile Popp — care ajunge mai târziu dascăl la şcoala lui Asachi din Iaşi — şi poate, tot în acest timp, l-a cunoscut şi pe Lazăr, deşi nimic nu ne-ar împiedecà să credem că prietenia cu acesta datează încă din timpul când Barac erà dascăl la Avrig [3]).

---

[1]) Ms. 165, prefaţa la Constantina.

[2]) Anul 1770 menţionat în aproape toate ediţiile apărute la Ciurcu în Braşov, un poate fi decât o greşală editorială.

[3]) Bogdan-Duică Gh., *Gh. Lazăr*, în «Memoriile Secţ. Literare», Seria III, T. I, p. 41: «Tânărul Lazăr a cetit şi a discutat opera consăteanului său traducător, cu care va fi fost prieten — ca vârstă Barac îl întreceà numai cu câţiva ani; amândoi vor fi fost de acord că cetirile romantice ale poporului, sunt necesare».

DASCĂL

Fapt e că la 1801, poate chiar la 1800, în etate de 24—25 ani, îl aflăm ca dascăl *«normalicesc neunit»* la Avrig [1]).

Avrigul nu eră însă locul în care Barac să lucreze. Pe la 1800, focarul culturii românești din Ardeal, se mută mai aproape de hotarele Țării Românești, la Brașov. Boierii bejeniți din țară, iau drumul Prahovei, peste Predeal spre Brașov, unde așteaptă vremuri mai bune.

Aici vine Barac la 1802 și prima funcție pe care o ocupă e tot de dascăl.

La Brașov, există încă de pe la 1778 o școală normală, în Scheiu, lângă biserica Sf. Nicolae, susținută prin obolul părinților, dar care, din cauza neachitării la timp a salariilor învățătorilor, nu a existat decât cu numele. Mai târziu, prin stăruința lui Radu Tempea, noul director după Dimitrie Eustatievici, școala se reactivează: «...*afară de rânduitele și sciutele învățături, să se mai învețe și limba nemțească, ungurească și grecească*» [2]).

La această școală e angajat Barac ca «*dascăl mare... carele va învăță gramaticesce pe pruncii unguresce și nemțesce și pe lângă acestea și alte trebuincioase sciințe frumoase... fiul parohului orașului* (sic) *Alămor*» [3]).

L-au numit «dascăl mare» cu 200 fl. pe an deoarece acest Barac «*sciința filosoficească deplin au săvârșit-o*» [4]).

Coleg cu Mihailă Munteanu, Zaharie Duma, Radu Tempea, etc. contează ca dascăl până în Decemvrie 1805 [5]) când, din aceeaș cauză pentru care școala normală din 1778 funcționă cu întreruperi — neplata la vreme a salariilor — se angajează ca translator magistratual la Consiliul orășenesc (Stadtmagistrat) adică la Primărie. După această dată, se pare că a fost mai mult funcționar al orașului decât al școlii întrucât, în 17 Dec. 1807 [6]) se plânge Magistratului că substitutul de protopop, Lebul, vrea să-l pună în disponibilitate pe motiv că a întrerupt lecțiile,

---

[1]) *Idem.* «Școala satului, la care nu s'a sfiit să descindă ca învățător Ioan Popovici Barac, om cu carte înaltă și cu condeiu sprinten... a fost, de sigur o școală activă, care sprijiniă înțelegerea realităților și a perspectivelor arătate. Școala românească eră poate mai bună decât cea săsească». P. 3.

[2]) Bârseanu A., *Istoria școalelor centrale rom. gr. ort. din Brașov*, 1902, p. 12 și urm.

[3]) *Idem.*

[4]) Bârseanu A., *Ibid.*, p. 12.

[5]) Bogdan-Duică, *Gh. Lazăr*, p. 127. La această dată figură ca dascăl «in Districtu Barcensi».

[6]) Haneș P. V., *Istoria literaturii rom.*, Buc. 1924, p. 259, face o eroare elementară afirmând că «Titu Maiorescu a învățat la școala primară condusă de Ioan Barac».

lucru ce într'adevăr îl făcuse, de vreme ce nu i s'a achitat leafa anuală de 200 fl[1]).

TRANSLATOR MAGISTRATUAL 1805—1848

In 1805, Primăria orașului Brașov îl numește translator magistratual: «... *als Logofet wird in die Stelle des durch Alter und Krankheit untauglich geworden Radul Csurku... Johan Barac... mit fl. 100 Gehalt ernant* [2]).

Numirea i s'a făcut în August dar leafa n'a primit-o decât începând cu data de 1 Septemvrie [3]). In calitate de translator, Barac a avut o conduită exemplară și o diligență extraordinară [4]). In legătură cu această caracterizare făcută de un contemporan, o dăm și pe acea făcută de preotul din Alămor, referitoare la cele 13—14 familii Barac din amintita comună: «*Sunt țărani sărăcuți, deștepți, diligenți, de un temperament mai mult flegmatic, foarte cinstiți, să nu greșesc, dar poate cei mai cinstiți* (din tot satul). *Nu se îmbulzesc dar nece nu se vaeră*».

De sigur că poetul n'a putut să fie altfel.

Funcțiunea de translator Barac n'a cerut-o. A fost ales, datorită cunoașterii la perfecție a limbii germane și maghiare. Demn de menționat e faptul că Barac e unul dintre primii Români cari au putut intrà ca funcționari la Primăria orașului Brașov [5]).

ALTE ȘTIRI

Despre existența lui Barac — cu excepția mărturiilor pe care ni le dă apariția operilor lui — abià dacă mai întâlnim ici colo, câte o notiță. Așà la sfârșitul Psaltirii lui Pralea din 1807 (Brașov): «*Prin osteneala diorthisirii smeritului între preoți ierei, Ioan Stefanovici, paroh din Brașov și Ioan Barac, dascăl norm.*».

Prin 1839 și de sigur și mai înainte, îl întâlnim ca făcând parte din Comitetul parohial al bisericii din Scheiu [6]) prin arhiva căreia se mai păstrează două-trei scrisori prin care poetul, solicită o bursă pentru

---

[1]) Bârseanu A., *Ibid.*, p. 13.

[2]) Arhiva Primăriei Brașov. Actul No. 2172/805.

[3]) *Idem.*

[4]) «Transilvania» 1893, p. 77.

[5]) Senner Fr., *Quelle zur Geschichte der Stadt Brasso*, VII, p. 7. Aici îi e dat greșit Barac *Franz* Johan, Walachischer Schreiber.

[6]) Stinghie Sterie, *Documente privitoare la trecutul Românil*[or] III, p. 202.

fiul lui, Iosif[1]). Nu s'a găsit nimic până azi, din care să putem trage concluzia că ar fi avut legături cu fruntașii români, pribegiți la Brașov, înainte și după 1821.

Arhiva Primăriei Brașov, păstrează câteva acte în legătură cu Barac. Așà, la 1805, în afară de actul numirii, găsim sub No. 2393 o cerere prin care se roagă să fie scutit de impozitul «regesc» la fel cu ceilalți dascăli[2]).

Către sfârșitul anului 1829[3]) Barac e la Arad — poate oaspele profesorului Al. Gavra, căruia îi încredințează spre tipărire, câteva din operele lui[4]). In absență, e înlocuit din funcția de translator de un oarecare Popp (sau Papp) cel care-l înlocuește definitiv la 1848, adică după ce moare.

La 1848, Marina Barac, cere leafa tatălui său până la 1 Ianuarie 1849, făgăduind Magistratului orășenesc că până la această dată, lucrările de translator, le va executà fratele ei, Iosif[5]).

Intre anii 1836—1838 apare în traducere *Halima*.

La 1837 scoate *Foaia Duminecii*.

Frământările anilor din preajma revoluției din 1848, n'au trezit în sufletul poetului nici o frântură de naționalism înflăcărat. Par'că nu vedeà și n'auzià. Bătrânețele îl plecau tot mai mult asupra mesei de scris și neobositul versificator scrià mereu, închinând operele «*neamului mieu celui românesc*»[6]).

Moare la 11 Iulie 1848 în etate de 72 ani și e îngropat în cimitirul bisericii Sf. Nicolae din Scheii Brașovului[7]).

III. OPERA

A. *OPERE PUBLICATE DE AUTOR*

Dacă Barac a mai scris sau nu înainte de 1801, noi nu putem ști. Fapt e că înainte de aceestă dată, n'a publicat nimic iar mss. toate poartă

[1]) *Idem*, pp. 162 și 167, 169, 170.

[2]) «Iohan Barac walachischer Normal Schullehrer und Translator, bittet ihn von der 2 Contribution mit welcher belegt worten sei un somehr zu befreien, als er und alle andern Normal Schullehrer, Contribution frei seien».

[3]) *Ms. 208*, fila 280. B. A. R.

[4]) *Ms. 165*, prefața la Constantina.

[5]) Arhiva Primăriei Brașov. Act. No. 3223/1848.

[6]) *Idem*, act No. 3353/1848.

[7]) «Protocolul morților», 1848, fila 47 la Bis. Sf. Nicolae, Brașov (vezi reproducerea) iar nu în 12 Iulie. Iorga N. *Ist. lit. rom. sec.* XVIII. II. p. 474.

date mult mai noui. Și iarăș, fapt e că prima operă publicată, e una din cele mai trainice opere ale scriitorului ardelean.

1. ISTORIA LUI ARGHIR ȘI A ELENEI

a) *Edițiile poveștii*

Prima ediție apare la Sibiu în tipografia lui Petre Bart, la 1801: «*Istorie despre Argir cel frumos și despre Elena cea frumoasă și pustiită crăiasă adecă: o închipuire supt care se înțelege luarea Țării Ardealului prin Traian Kesariul Romaniei, cu slobozenia celor mari*».

Cartea apare deci la 1801 iar nu la 1800 [1]). Barac singur ne spune: «*...că din câte opere am lucrat dela tinerețele mele, numai doao s'au tipărit: istoria lui Arghir* [2]) *la anul 1801* [3]) *și Risipirea Ierusalimului* [4]).

Ediția a doua ne-o dă Brașovul, cu cheltueala fraților Boghici și în tipografia lui Fr. Herfurt, la 1809 semnând: Ioan Popovici Barac, dascăl normalicesc neunit. Titlul suferă câteva modificări [5]).

3. Julius Gross în «Kronstädter Drucke», semnalează o ediție — ar fi a treia — la 1812 în tipografia lui Sobeln, despre care însă noi nu avem cunoștință [6]).

4. Intre 1812 și 1830 iarăș nu putem ști dacă povestea lui Barac a mai cunoscut vreo ediție, dar la 1830 apare una la Sibiu (B. A. R. No. 15314).

5. Tot Sibiul ne dă la 1842 o nouă ediție. (B. A. R. No. 5250).

Incepând cu acest an, opera se tipărește tot mai des: 1843 (amintită în Dicționarul Pușcariu-Philipide, fasc. I, p. XLIII).

1844 (B. A. R. No. A. 5764 apărută la Brașov).

1852 (B. A. R. No. A. 6433).

1853 (Amintită în «Kronstädter Drucke», p. 106 sub No. 987).

1863 (B. A. R. No. 5618, apărută la Sibiu).

1875 (București, Tipografia Națională).

---

1) Ms. 165, p. 371.

2) Gaster, *Lit. pop. rom.*, I, p. 549.

3) Ms. 165, prefața la Constantina.

4) Povestea lui Arghir a fost scrisă la Avrig.

5) Istoria prea frumosului Arghir și a prea frumoasei Elena cea măiastră și cu părul de aur, etc.

6) *O., c.* p. 102 sub No. 237. Cf. *Id.* III, fasc., p. 55.

1887 (la Brașov).
1913 (Sibiu, ed. Asociațiunii).
1915 (Sibiu, ed. Asociațiunii).
fără să mai amintim și celelalte ediții apărute după răsboiu.

Avem dovezi — puține deocamdată — spre a arătà că, unde cartea n'a putut ajunge, a circulat în ms. Astfel, prin anul 1818, un oarecare Alexandru Gabor — poate Român unit ardelean — copiază o «*Istorie a pré frumosului Argir și pré frumoasei Elena cea măiastră*» [1]).

b) *Popularitatea poveștii*

Scrisă într'o limbă ușoară, naivă, simbolizând apoi visul național al unui neam întreg, cartea a fost cetită nu numai de țărănimea cărturară a satelor ardelene ci și de clasa cultă a societății noastre de pe atunci.

Kogălniceanu, pe când erà la Berlin, în repetate rânduri a cerut dela sora lui cartea lui Barac [2]).

Negruzzi C. o găsește în biblioteca tatălui său, alături de Viețile Sfinților, Istoria lui Petru Maior, Cronica lui Nicolae Costin, etc. [3]).

Eliade, la 11—12 ani — deci prin 1813—1814, cetià o carte de mare preț: «*Când văzui însă pe Arghir, eram în ceruri de bucurie. Invățam mai într'o săptămână cartea întâiu. Mă încurcà însă că nu știà nimeni să-mi spuie ce este* muză» [4]).

Ioan Ghika o amintește în Scrisoarea III-a: «*...deși nu înțelegeam prea bine povestirile lui Arghir cel frumos, dar le-am cetit de mai multe ori*» [5]).

Alexandrescu în Satira duhului meu când spune:

«Și viața ciudată a unui Craiu cuminte
Care lăsă pe dracu fără încălțăminte!»

desigur că la aceeaș poveste e cu gândul.

Alecsandri, în *Nobila cerșetoare* (scena III): «*Și eu mă duc să mă 'mbrac să mă fac frumos ca Arghir*» [6]).

---

1) Ms. No. 3069 B., A. R. Are 40 file, scris citeț și copiat corect.
2) *Scrisori*, București, 1913, pp. 56—57, 155, 157.
3) *Păcatele tinerețelor*, I, Buc. 1872, p. 10.
4) *Scrisori din exil*, p. 678.
5) *Scrisori către Vasile Alecsandri*, Buc.
6) *Teatru*, București 1903, III, p. 1198.

Eminescu, fermecat de frumusețea basmului, a încercat să-l versifice în formă populară:

«Frunză verde fag,
Dorule sărac,
Lăutar pribeag
Vin, de-mi zi cu drag
Vin, de-mi zi în şir,
Tot din fir în fir,
Basmul lui Arghir,
Cel cu păr de fir
Singur să mă mir.

Faptul că acest fragment — ce păcat că e așà de scurt! — îl aflăm printre poeziile poporale culese de Eminescu, însemnează că el a auzit de povestea lui Arghir, tot undeva la țară.

Intr'un cuvânt, povestea lui Argir, circulà din gură 'n gură; dela *feciorul* sau vizitiul grămătic care Dumineca, cetià cartea cu glas tare în poarta bisericii Kretzuleștilor, până la cei mai de seamă reprezentanți ai literaturii noastre.

Cărui fapt se datorește această popularitate, azi nu mai poate fi o enigmă. In afară de frumusețea naivă a poveștii, sortită să captiveze prin versul curgător, popular şi în afară de interpretarea alegorică — cucerirea Daciei de către Traian — simbol menit să încânte simțămintele naționale ale celor ce găsiau aici un argument în revendicările lor de veacuri, *cred că povestea a existat în conştiința poporului român, sub diferite forme, variante, care au circulat așà cum toată literatura populară circulă și azi, iar când povestea a apărut într'o formă concretă, mai stilizată, erà firesc să aibă răspândirea pe care o cunoaștem noi azi.*

c) *Originea basmului*

Istoricii noştri literari, au primit în întregime — fără verificare — părerea emisă de literații unguri, că noi am luat povestea din literatura maghiară și anume dela un oarecare Albert Gergey. Povestea însă, își are rădăcinile adânc înfipte în mitologia greco-romană. Nu vom intrà în amănunte, dar schițând în linialmente generale ceeace e absolut necesar, se va vedeà cum basmul nostru, nu e decât o moștenire dela greco-romani, ca multe altele.

Gr. *ἀργός* însemnează strălucitor, alb, ca și *ἀργεννός*; de aici *ἄργυρος* argint și *Αργενος* flăcău frumos [1]).

Că însuș Joe aveà epitetul de *Ἀργυρον* cum pretindeà Ar. Densușianu că ar fi găsit pe o inscripție din Asia Mică, nu putem ștì-căci n'avem posibilitatea controlului acestei afirmațiuni [2]).

Zeița gr. Artemis, rom. Diana, în grecește se mai numià și *Ἀργη Αργυροτοχος* purtător de arc de argint.

Etimologia eroinei noastre populare, Ileana Cosinzeana e destul de cunoscută: zeița Lunei (și a pădurilor) se mai numià și *Iana* sau cum o numiau Romanii, *Dea Iana* și de aici, foarte ușor s'a ajuns la *Diana*, sau cum erà și firesc să i se spună: *Sancta Diana*, trecând astfel la Români sub forma de *Sandiana*, adăugându-se uneori și silaba *Co*, după cum avem «*Doi feți cotofeți*» tot așà și *Ileana Cosinzeana*.

Ca figuri de basm așadară, atât Arghir cât și Ileana sunt moșteniri greco-romane, directe, sau indirecte, lucrul n'are importanță pentru subiectul de care ne ocupăm.

Krumbacher crede că numele de Arghir ca origine, trebuie căutat în Orient: «*Der poetische Name Argyrokastron (Silbervester) ist im Orient zu finden*» [3]).

d) *Conținutul*

Inainte de a ne ocupà cu povestea lui Arghir în literatura românească și maghiară, rezumăm opera lui Barac, pentru a puteà face apropierile necesare între ceeace s'a păstrat în literatura celor două popoare, făcând abstracție de operile lui Gergey și Barac.

Arghir, fiul cel mai mic — Prâslea — al Craiului Acleton, cere voie dela tatăl său să păzească și el o noapte, în grădină, sub mărul cu merele de aur, care ziua înflorià, noaptea legà roade, iar dimineața merele dispăreau fără urmă și păzitorii erau găsiți dormind duși.

Și Arghir păzește.

Către ziuă, când somnul prinde să te fure, o pasăre măiastră vine însoțită de alte șase și se așează pe umărul voinicului ce străjuià la tulpina

[1]) Ar. Densușianu în «Rev. critică și lit.», 1895, pp. 44 și urm. «Arghir ca mit și tendință».

Cf. Hajdeu, *Etymologicum Magnum*, p. 1606.

[2]) Densușianu Ar., *Arghir ca mit*, etc., p. 44.

[3]) Krumbacher K., *Geschichte der Byzantinische Litteratur*, München 1897, p. 862.

mărului fermecat. Arghir — o prinde de-un picior, iar pasărea se transformă în zână: e aleasa lui.

Sub farmecul iubirii, adorm.

O babă, vrăjitoare încercată, vine și taie părul Elenei. Zâna e jurată: fără păr nu mai poate rămâne și pleacă, lăsând sub pomul vrăjit pe nemângâiatul Arghir.

Cetatea Neagră îi e locuința. Fiul de Craiu acolo trebuie s'o caute.

Cu o slugă, Arghir pornește în căutarea zânei.

După un lung șir de peripeții, cetatea de basm e găsită și povestea se termină prin însoțirea celor doui.

e) *Arghir în literatura populară românească*

Trăsăturile caracteristice ale basmului ar fi:[1])

a) Prinderea zânei și pierderea ei.

b) Protecțiunea unui uriaș;

c) Insușirea prin viclenie a trei daruri cu puteri uriașe, dela trei draci în ceartă;

d) Regăsirea finală a zânei.

Ca tip, e compus din motivele *a)* și *d)* tip pe care-l întâlnim în toate literaturile, din cele mai vechi timpuri. Hașdeu, citează din literatura indică: *Regele Pururavas și Zâna Urvaci*; din literatura germană, *balada Ducelui Frederic de Svabia și Zâna Angelburg*, precum și alte basme din acelaș tip [2]).

In literatura română, povestea lui *Prâslea cel voinic și merele de aur*, precum și atâtea altele, au acelaș fir conducător [3]).

Așadar, ca tip, povestea are caracter universal.

Variantele însă, poartă totdeauna ceva din sufletul poporului care le-a creiat.

Arghir, la poporul român apare, când în calitate de Craiu (mai rar!), când — mai ales — sub numele de Făt-Frumos, — și iarăș mai rar — chiar sub numele de Arghir, Arghin, Arghineanu: «*Bătrânii spun că în timpurile vechi, un împărat, anume Arghir, alții zic Troian, au luat robi*

[1]) Hașdeu B. P., *Id.*, p. 1606. Cf. *Cuvente den bătrâni*, II, XXXIX.

[2]) *Ibid.*, *Cuvente*, II, p. LX, nota 30.

[3]) Ispirescu P., *Legendele sau basmele Rom.*, 1882, p. 81.

dintr'o țară îndepărtată și le-a (i-a) *adus în țara lui*...». (D. Constantinescu, Dolj, com. Negoiești) [1]).

Cu aceasta ne apropiem de interpretarea alegorică a povestei: cucerirea Daciei de Traian. Intr'alt loc se spune cum Ileana Cosinzeana, (Elena e deci identificată cu populara zână a poporului român) a făcut să sufere mult *Arghir* Crăișorul, fiu de împărat. (N. Mereuță, Tutova, com. Mânzați) [2]).

Povestea pare a fi de origine ardeleană: «*Iar cât despre povestea lui Arghir și a Ilenii trebuie să bagi de seamă cetitoriule, că aciastă poveste, este la Românii din Ardeal foarte vechie*; *numai cât aflu osăbire în numel, lui* Arghin, *care la povestea norodului să zice* Arghir: *și nu să poată știre*l *cum ar trebuì să fie*, Arghin *sau* Arghir» [3]).

Budai-Deleanu, cunoștea povestea lui Arghir, înainte de apariția operii lui Barac.

In ediția I-a a Țiganiadei (Ms. A. editat de Codrescu) scris sau transcris a doua oară pe la 1800, aflăm cântată această poveste de țiganu Hriza, la ospățul boierului Dănescul.

In Țiganiada, editată de Gh. Adamescu [4]) ca și în ediția lui Virgil Onițiu [5]), se spune pe când boierii stau la masă:

«...o tânără cocoană de dor frântă
Ii zice: «Hrizo, pe *Arghir* ne cântă», p. 178.

Iar Hriza începe:

Tânărul Arghir, după ce străină
Multă țară umblă, multe orașe, sate
Trepădă, văzând că în zadar suspină
Și întreabă în zadar de neagra cetate;
Că nime nu știà, cu mic și cu mare
Să-i spuie sau să-l puie la cărare.

Obosit de cale lungă, gânduri negre îl cearcă. Fără nădejdea de a regăsì pe *Ileana iubită* cu *ochi lăcrămoși*, ridicați la stele, își ia rămas bun dela ea și...:

Acestea zicând era să-și afunde
In pieptul gingaș sabia agerită, p. 179.

---

[1]) Hașdeu, *o. c.*, p. 1606.

[2]) *Idem.*

[3]) Budai-Deleanu, ed. Cardaș, Buc., 1925, p. 102.

[4]) Bibl. P. T. No. 891—892.

[5]) Brașov, Ciurcu, 1900, p. 166.

Dar e oprit de zâna Ermina, binefăcătoarea lui din copilărie, care-l îndeamnă să înfrunte «*cu virtute şi minte înţeleaptă*» necazul, amarul şi «*lunga osteneală*» căci «*toate le-i birui*»:

Să fi încredinţat că vei scăpa de toate
Şi 'n urmă-i ajunge la neagra cetate, p. 181.

Aici se termină fragmentul din povestea lui Arghir, scris de Budai Deleanu la 1800, dar în ms. B. e continuată până unde Arghir întâlneşte pe urîaşul cu un ochiu în frunte. (Cânt III, p. 107).

Dar aceeaş poveste, apare şi la Românii din Serbia, sub numele de «*Ardiu Crăişorul*», în formă populară, versificată[1]). Cu foarte puţine schimbări locale, basmul urmează în bună parte, aproape aceeaş cale ca şi versiunea ardeleană. Intâlnim uneori versuri împrumutate par'că direct din varianta lui Barac, adaptate doar metrului popular mai scurt (5—6 silabe):

Ardiu Crăişor
Pedepsit cu dor (p. 233).

La Barac:

Arghir a fost Crăişorul
Cel mai pedepsit cu dorul.

Motivul, *opinci*, *biciu*, *căciulă*, sufere o schimbare; mai întâiu, în loc de *opinci* e vorba de *papuci*; *fes* pentru *căciulă*. Apoi, Arghir intră în posesia lucrurilor fermecate, nu prin viclenie, ci prin bună învoială; le cumpără pe câte «tri parale» bucata, afară de biciu care rămâne al tartorului. Şi papucii şi căciula, le obţine pe rând, după cum pe rând întâlneşte câte trei draci, primii cari se certau pentru papuci, ceilalţi trei pentru fes.

Dar aici nu mai e vorba de Cetatea Neagră. Zâna locueşte cu altele, într'un palat, unde Arghir e condus de un drac. Aici, cu ajutorul fesului, poate pătrunde şi printr'un şiretlic — fură copilul zânei — o face pe aceasta să iasă din palat şi:

Pe zâna mi-o luà
'N corabie să puneà
Şi pivele 'mi pocnià
'Mpăratu-auzià,

---

[1]) Giuglea G. şi Vâlsan G., *Dela Românii din Serbia*, culegere de lit. pop., Bucureşti, 1913, pp. 229—245.

Lăutar tocmià
De nuntă să grăbià.
Ardiu c'ajungeà
Cu zâna să luà
Şi să cununà
De se pomenà [1]).

Evident, avem o altă variantă, influențată pe alocuri de basmele sârbești, având însă sâmburele, tot în literatura populară românească.

Dar, în afară de ce s'a păstrat în literatura populară, întâlnim numele lui Arghir, în nomenclatura poporului român: un act din 1612 vorbește despre *Arghira*, nevasta lui Radu Mihnea [2]).

Un alt act — moldovenesc — dela 1689: ...«Ion Huebanul și Marco și *Arghirie* și Enache...» [3]).

Ms. 3415 (B. A. R.) cuprinde foi aflate în condica cu însemnări de gospodărie a Banului *Arghirie* Cuza (n. 1776, + 1835).

Prin 1760, printre ofițeri, dăm de un oarecare Radu stegariu otu *Arghirie* căpitanu [4]).

Ms. 544 (fila 73—74) cuprinde și o scrisoare în grecește a *Arghiriei* Levidena, către Mitropolit [5]).

Numele eroului din poveste poate ar puteà fi pus în legătură și cu eroul *Argineanu* din Țiganiada lui Budai Deleanu.

Arghir nu e un om comun ca Ion, Gheorghe etc., și totuși s'a dat noului născut, datorită însușirilor prea-frumosului erou din basmul atât de cunoscut la Români. De unde rezultă că povestea a fost cunoscută — deși în unele din exemplele citate mai sus, nu e exclusă posibilitatea unei influențe grecești, atât de puternice în Principate în sec. XVIII-lea.

f) *Arghir în literatura maghiară*

Povestea lui Arghir, în literatura vecinilor noștri, se leagă de numele lui Albert Gergey sau Gyergyai sau Ghergei [6]). Cine a fost acest Gergey,

[1]) *Dela Rom. din Serbia*, pp. 244—245, auzită dela Ionuță Ștefanovici Roibu din Grabovița.

[2]) Hașdeu, *o. c.*, p. 1602.

[3]) *Idem*, p. 1602.

[4]) Iorga N., *Studii și Documente*, XVI, 1909, p. 101.

[5]) Bianu I., *Catalogul mss. rom.*, Buc., 1907, II, p. 288.

[6]) Szinnyei József, *Magyar irók életei és munkái*, 1893, fasc. 19.

cu ce s'a ocupat, când a trăit (data exactă) sunt tot atâtea întrebări la care istoricii literari maghiari nu pot răspunde.

Se spune că ar fi trăit prin sec. al XVI-lea şi că povestea ar fi luat-o dintr'o cronică italiană. Asta o spune însuş Gergey:

«A Tündérországrol bőséggel olvastam
Olasz Krónikábol kit megforditottam»

iar istoricii literari maghiari — pe bună credinţă — au primit fără control — în literatura lor controlul nici nu se puteà face — spusele lui Gergey.

Cea mai veche ediţie ungurească a acestei poveşti, se găseşte în «*Codex Csoma*» dar e incompletă, din 1763 [1]).

Prima mărturie scrisă despre cartea scriitorului unguresc, o avem dată de Benkö Jozsef:

«*Subjugate vero á Romanis, Daciae, historiam, non insulsa expressam legimus fabula, in opusculo poetico, ex italorum Chronicis Hungarica Lingua, per Albertum Gergey, pridem elaborato, cui titulus est: Historia egy Argirus nevü Király firól, és egy Tündér Szüzleányról, vulgo Argirus Historia*» [2]).

Cu 20 de ani mai târziu, adică în 1799, în Catalogul Bibliotecii lui Széchény, figurează aceeaş carte:

«*Auctor est Albertus Gergei, qui ex Itali sermone in Hung. traduxit. Fabella vero hac expressa esse dicitur subjugatae a Romanis Daciae historia*»[3]).

Insă în legătură cu afirmaţia lui Gergey, o constatare se impune căci ea ne va sluji la lămurirea unei chestiuni.

Poezia narativă maghiară din sec. al XVI-lea, e inspirată în mare parte din literaturile streine, cu deosebire din cea italiană. *Tinodi S.* (n. cam prin 1510) scrie: «*Iazon şi Medea*» [4]). Prin 1548, apare *Istoria lui Alexandru cel Mare*, apoi *Istoria Sf. Apostol Pavel, Istoria Impăratului*

---

[1]) Cartea lui Gergey, în Ardeal, e de-o raritate semnificativă pentru cele ce susţinem noi. Ne-aflând urma ei decât numai la Biblioteca Universităţii din Cluj, m'am servit în studiul de faţă, de o antologie maghiară şi de citatele date în scrierea lui Csura Miklos, *Argyrus a magyar irodalomban*, p. 23.

— Szinnyey, o. c. III, füzet I, B-Pest, 1893 p. 1155.

[2]) «Transilvania» 1778, I. p. 16.

[3]) *Catalogus Bibliothecae Hungaricae Széchény*, 1799, Sopronii, Tom. I, pars II, p. 35.

[4]) Beöthy Zsolt, *A magyar irodalom története*, Budapest, 1889, p. 220.

Ptolomeus, toate ale lui *Ilosvai Petru*, despre care se știe tot atât de puțin ca și despre Gergey [1]).

Se traduce sau se prelucrează: Paris și Elena, Răsboiul Troian, Enea (Aeneida), Aiax și Ulise și tot în acest timp întâlnim: *Historia regis Volter*, *Eurialus și Lucreția* (1577) și foarte multe bucăți din *Decameronul* lui *Boccacio* [2]).

Erà curentul așà, iar scriitorii traduceau, fără să se gândească la posibilitatea creerii unei literaturi originale. Influența franceză la noi, a dat aceleași rezultate.

Și atunci, Gergey, după ce a scris «Historia egy Argirus nevü Királyfirol és egy tündér szüléanyrol», a dat-o ca scoasă dintr'o cronică italiană. Un lucru e sigur, și anume că, povestea versificată, nu e luată din literatura populară maghiară, căci în acest caz, Gergey n'ar fi avut nici un interes să spună altfel; dar că a avut interes să spună că basmul nu l-a luat dela Români, e lucru în afară de orice îndoială, date fiind relațiunile atât de neprietenești între cele două popoare. Scriitorul maghiar, s'ar fi condamnat la disprețul conaționalilor lui, dacă ar fi avut neprevederea să spună adevărul.

Și acum, lăsând la o parte neserioasele afrimații ale lui Aron Densușianu [3]) că Gergey ar fi fost Român și că acest Gergey a susținut că povestea a împrumutat-o dela Italieni», «nu cu intenția de a ascunde și a desconsiderà pe Români, dela care s'a luat povestea, ci pentru a propagà ideia în mod popular și cât mai adânc la Unguri, despre cuprinderea Daciei de către Romani» [4]). sau că basmul ar sta în legătură cu mișcările naționale ale Românilor din 1774 [5]), căci în felul acesta nu se poate argumentà astăzi, vom încercà să pornim dela constatări documentare în stabilirea unui adevăr, care nu mai poate aveà în vedere orgoliul național.

Mai întâiu, iată ce spun Ungurii, despre izvorul lui Gergey:

«*Mivel ez ismerhetlen* (cronica italiană) *nem itélhetjük*, *menyi benne a forditás s menyi a szerző toldaléka*» [6]).

Iar Csura, vorbind despre poveste:

---

[1]) *Idem*, p. 229.

[2]) *Ibid.*, pp. 235 și 240.

[3]) Densușianu Ar., în «Revista critică și lit.», *Arghir ca mit și tendință*, 1895, p. 35.

[4]) Densușianu Ar., *Id.*, p. 34.

[5]) *Ibid.*, p. 36.

[6]) Beöthy Zs., *o. c.*, p. 238.

«*Nem tudjuk honnan került, csak előbukkan a XVII században*» [1]).

Așadar clar; cronica fiind necunoscută, nu se poate ști, care e partea de contribuție a autorului și care e partea tradusă, și că basmul datează în literatura maghiară din sec. al XVII-lea.

Și în acelaș timp, istoricii literari maghiari, cari s'au ocupat cu această chestiune, susțin că povestea nu pute a fi luată dela Români, fiindcă e *foarte răspândită în literatura populară maghiară* — mai ales în Transilvania — și atunci, scriitorul Gergey — dacă într'adevăr n'ar fi luat-o din cronica italiană, ar fi putut-o s'o ia dela Unguri [2]).

Cât e de răspândită la vecinii noștri, se poate vedeà și din constatarea pe care am făcut-o altădată, iar în ceeace privește adausul «mai ales în Transilvania» credem că Csura are dreptate, căci am spus-o și noi: Originea povestii la Români, trebuie căutată în literatura poporală a Românilor din Transilvania.

Tot în legătură cu originea poveștii, poate fi interesant un citat din «Siebenbürgische Quartalschrift» din 1797 (p. 164):

«Man behauptet, das Ungarische Tündér Stamme von der Schönen Tyndaris oder Helena, die nach einer Sage des Siebenbürgische Volkes, und nach einer eben ietzt, im Jahre 1796, Offentlich erschienenen Behauptung eines gelerten Forschers Siebenbürgischer Altertümer, eine und eben dieselbe Personage ist, mit der Siebenbürgischen berümthen.

«Tünder (Fee) Illona, die nach der Zerstörung von Troia Königin von Dacien geworden, und ihre Residenz in dem Schlosse Fekete vár.»

Identificarea *Cetății negre* cu Alba-Iulia, credem însă că nu se datorește poporului ci unui om cult. Dar în legende cu caracter special — deși motivul e universal — adevărul istoric asupra unui fapt, poate fi interpretat uneori, foarte elastic. In cazul de față, n'ar fi vorba decât de o localizare: frumoasa Elena, — trecută prin imaginația aprinsă a poporului transilvănean —după moartea lui Paris, s'a stabilit la Alba-Iulia. Firește, aceasta ar fi o simplă ipoteză, pentru explicarea unei tradiții orale, întrucât Pauzanis spune deslușit: Elena, după moartea lui Paris, s'a retras la Rodos [3]). Curios e însă faptul că se vorbește aici de Alba-Iulia, oraș cu însemnătate istorică pentru Români și în legătură cu aceasta, s'ar puteà trage concluzia că, interpretarea alegorică a povestii, e mult mai veche de cum se crede.

[1]) Csura M., *o. c.*, p. 84.

[2]) Csura, *Id.*, p. 85.

[3]) «Siebenbürgische Quartalschrift», 1797, p. 166.

Revenind:

Cartea lui Gergey cunoscuse până la 1873, nu mai puţin de 35 de ediții [1]). Și iarăș caracteristic e că, opera lui Gergey a servit multor scriitori unguri ca izvor de inspirație. Ar aveà și aceasta o explicare: subiectul a impresionat ușor și un talent de forța lui Vörösmarty sau altul — luând ca temeiu scheletul poveștii — a reușit să dea literaturii maghiare o dramă reușită.

Atât se poate găsì în literatura maghiară. Istoricii literari maghiari, nu spun mai mult, deșì ar fi avut tot interesul să desgroape din literatura populară a lor orice urmă a acestei povești, mai veche decât aceea pe care a lăsat-o opera lui Gergey (sec. XVII).

g) *Povestea la Barac și Gergey*

Din deosebirile pe cari le aflăm între operile celor doi scriitori, se pot scoate concluzii în sensul celor ce susținem în studiul de față.

1. La Gergey, Arghir pleacă în căutarea zânei, însoțit de un servitor. La Barac, întâlnim de fapt o slugă, în partea întâia a povestii, la fel ca la Gergey :

Tânărul dacă porneşte
Departe călătoreşte,
Singur, *numai cu o slugă*
Merge dând Domnului rugă [2]).

dar, despre ea, nu se mai face apoi nicăiri amintire, ceeace constitue o dovadă că Barac, cunoscând spiritul poveștilor românești — Făt-Frumos pleacă în căutarea Ilenei Cosânziene, totdeauna singur — a renunțat la rolul pe care l-ar fi avut sluga, dar fiindcă el prelucrase opera lui Gergey, a amintit doar în treacăt despre acest tovarăș, trecându-l apoi sub tăcere, când de fapt, sluga ar fi putut interveni în diferitele acțiuni ale eroului principal.

In povești sau legende, obiceiul de a se da eroilor câte un tovarăș credincios, se datorește influenței medievale și această influență la noi a pătruns foarte puțin sau deloc. Eroul român, luptă singur și prin aceasta, valoarea lui ca erou, crește. Barac ştià lucrul acesta și deaceea — pre-

[1]) 12 la Buda, 3 la Debreţin iar restul la Wácz, Komárom, Seghidin, Oradea-Mare, Gyula etc.

[2]) Inceputul părţii a doua.

lucrând povestea, a căutat să nu întroducă elemente sau persoane noui, care ar fi fost împotriva concepției despre basme a țăranului român.

2. Barac în locul *zânei*, întroduce ca eroină pe Elena (Ileana). De ce Gergey n'a spus *Illona* ci *Tündérléany*, o spun chiar Ungurii:

«*Anyi azomban biztos, hogy Gyergyei az Illona elnevezést nem ismerhette, mert külömben, maga is használna széphistoriában*» [1]), ceeace nu se poate susține cu tărie că ar corespunde adevărului, căci Gergey îndată ce a spus că povestea e luată dintr'o cronică italiană, nu ar mai fi putut întrebuință numele de *Elena*, acesta fiind numele caracteristic al eroinelor basmelor românești, și atunci s'ar fi putut dovedì cu atât mai ușor că povestea e luată dela Români.

Dealtcum, chiar scriitorii unguri atestă că Dacia e țara zânei Elena. Astfel, Abraham Barcsay (1742—1806) care începând cu anul 1794, trăește în Ardeal, prin județul Hunedoara și Alba de Jos unde și moare, într'o poezie adresată:

„Egy nagyságos asszonynak intésére."

zice: «*Megbocsás, jo néném én ki Dáciában születtem, Illona tünder országában, ámbár szép oláhnék hordoztak folyában...*» (cit. din Csura).

La 1693, Otrokocsi spuneà că «...la noi de obiceiu se înțelege prin țara zânelor, Ardealul».

Dovada e destul de convingătoare, mai ales că e dată de un străin.

3. Motivul, *opinci*, *biciu*, *căciulă*, care revine așà de des în basmele noastre, poate îl au și Ungurii, dar în cazul acesta, nu văd de ce n'au înlocuit cuvântul *opincă*, cu încălțămintea lor națională. Viteazului ungur, îi șade nespus de bine cu *cisme*; dar închipuiți-vă pe bietul Arghir unguresc, încălțat — după păcălirea dracilor — în opinci! E ridicol și cred că Gergey — fără să-și dea seama — l-a lăsat așà, încălțat cu o încălțăminte națională valahă, după cum, valahă erà și povestea pe care a prelucrat-o.

In legătură cu acest cuvânt, știut fiind că se întrebuințează cu deosebire prin Ardeal și mai ales prin secuime, s'ar puteà spune că Gergey a fost ardelean sau în orice caz, că a locuit multă vreme în Ardeal, unde va fi auzit povestea.

4. Vocativul românesc *Arghire*! întrebuințat și de Gergey, e o dovadă mai mult în cele ce susținem.

---

[1]) Csura M., *O. c.*, p. 9.

Pe temeiul acestor motive, cred că povestea a fost luată de Gergey din literatura poporală românească — în nici un caz din cea maghiară (ar fi spus-o singur aceasta) — şi cu atât mai puţin din *cronica italiană*, ale cărei urme s'au pierdut cu desăvârşire — lucru inadmisibil — avându-se în vedere că e vorba de o cronică din sec. XVII-lea sau cel mai târziu al XVI-lea.

h) *Barac a împrumutat povestea dela Gergey prelucrând-o*

Şi totuş, Barac n'a luat basmul din literatura poporală românească, ci dela Gergey, poate după ediţia din 1781 (Debreţin).

Faptul e explicabil; scriitorului ardelean îi erà mai uşor să prelucreze un material care se prezentà ca ceva sintetic, fără variante, decât să creieze o operă din care n'ar fi găsit în literatura poporului nostru decât fragmente, a căror adunare, coordonare, ar fi presupus o muncă intensă.

Că Barac a prelucrat opera lui Gergey — introducând elemente poporale, — nu mai încape nici o îndoială, dar afirmaţia lui Csura, în sensul unei traduceri cuvânt cu cuvânt, mi se pare de rea credinţă [2]).

Spre edificare, sistemul celor două coloane e cel mai bun:

LA GERGEY

A szegény Árgirus, hegyeken völgyeken
Mind éjjel, mind nappal észak felé megyen
Kit elöl utol ér, ö mind tudakozik
De senki városrol nem emlékezhetik.

Traducerea cuvânt cu cuvânt:

Săracul Arghir, peste văi şi dealuri
Merge din zori până 'n nopate, din noapte până 'n zori,
Pe câţi ajunge din urmă, pe toţi îi întreabă,
Dar nimeni nu-şi aduce aminte de cetate.

LA BARAC

Tânărul dacă porneşte
Departe călătoreşte
Singur numai cu o slugă
Merge dând Domnului rugă.
O Arghire, lungă cale
Lungi necazurile tale!

---

[1]) Csura M., *o. c.*, pp. 32 şi urm.

Ia dealungul dealurile
Şi numără jghiaburile
Tot prin locuri necălcate
Şi prin păduri neumblate
Tot prin văi necunoscute
Prin locuri nepricepute,
Nededat cu cale lungă,
Câte vor să-l mai ajungă!
Câte birturi, câte sate
Tot întreabă de cetate.
La toţi le părea minune
Necum ca să ştie spune.
Calcă câte locuri toate
Până nici cum se mai poate.

Dar asta, numai traducere nu este! De sigur, n'ar fi lipsită de interes o documentare mult mai amănunțită, din care să se vadă, ce e și ce nu e de împrumut în opera lui Barac, dar singură această documentare, ar puteà formà obiectul unui studiu aparte.

i) *Concluzii*

Chestiunea povestei lui Arghir, în literatura românească și maghiară, se reduce deci la următoarele:

1. *E inadmisibilă afirmațiunea lui Gergey că subiectul operii lui și l-ar fi luat dintr'o cronică italiană, atâta vreme cât cu nimic nu se poate dovedì aceasta.*

2. *Povestea ca origine ne duce spre mitologia greco-romană.*

3. *Gergey a cunoscut basmul sau basmele româneşti*[1]) *— probabil fiind ardelean, dacă nu ca origine, cel puțin ca locuitor — și pe acesta l-a versificat.*

4. *Barac a prelucrat opera lui Gergey, dar a cunoscut și poveștile româneşti în legătură cu întâmplările lui Arghir.*

2. RISIPIREA IERUSALIMULUI

Scriitorul brașovean a scris mult, dar puțin a putut publicà. Până la 1842 — se plânge el în prefața Constantinei — nu apăruseră decât Arghir și Risipirea Ierusalimului, uitând de sigur să amintească traducerea ciclului de povești arabe «O mie și una de nopți».

[1]) Cf. Haşdeu, *Cuvente den betrâni*, Buc., 1879, II, pp. XXXVIII.

După 1842, nu mai apar decât trei opere: Povestea lui Piticot, Cei trei frați gheboși și Samson.

«*Risipirea cea de pre urmă a Ierusalimului carea s'a împlinit după cuvântul ce s'a zis că nu va rămâne peatră pe peatră*; *scoasă din cartea lui Iosif Flavie pe scurt și în 9 cânturi în stihuri alcătuită*», apare la București în 1821 — poate cu ajutorul lui Gheorghe Lazăr, pe care-l cunoscuse la Cluj sau la Avrig [1]).

Asupra acestei opere, Dr. Em. Popescu, consacră un studiu foarte documentat [2]) cu privire la ceeace Barac a luat, ceeace a omis și ceeace ar fi trebuit să ia, din cartea lui *'Ιώσηπος Φλάβιος* intitulată *Περὶ ἰουδαϊκοῦ πολέμου* adică despre răsboiul iudaic.

Barac, în alcătuirea operei lui, se folosește într'adevăr de cartea lui Flavius, consultând pentru părțile care lipsiau aici, pe Dio Casius și Ammianus Marcelinus [3]).

«O am scris cu rânduiala aceia care Iosif Flavie o au scris. M'am ținut de slobozenia aceia, de scrisorile lui cele mai pre larg scrise, unde s'au căzut, le-am scurtat; și cele scurte, unde au fost lipsă, le-am mai luminat» [4]).

Cartea lui Barac n'are nici o legătură cu cea pe care o copiază un oarecare Constantin Paladie: «Istoria răsipirii Ierusalimului» la 1782 [5]). Izvoarele diferă, aceasta fiind mai legată de «Istoria lui Iliodoru» și deasemenea, cred că nu poate fi nici o legătură între cartea lui Barac — afară de titlul asemănător — și «Istoria pentru surparea sântei cetăți a Ierusalimului, după proorocirea Domnului Hr.» [6]), dar că Barac, în alcătuirea operei lui, va fi folosit și traducerea lui Katona Jozsef(1792—1830) «*Jeruzsálem pusztulása*» apărută în 1813, ar fi o părere admisibilă.

In cele nouă cânturi, ni se descriu repetatele revolte ale Evreilor, împotriva dominației romane. Acțiunea se concentrează în jurul Ierusalimului, dar episoadele — vom vedea că intențiunea autorului a fost

---

[1]) Ed. 2-a, Tip. Closiu, Sibiu, 1843, a 3-a, 1852. D. Iorga spune categoric: cartea a fost tipărită la București, *cu ajutorul lui Gh. Lazar*. (Iorga. *o. c.* sec. XVII. vol. II p. 475.

[2]) «Transilvania», 1893, pp. 12, 48 și urm.

[3]) «Transilvania», *idem*.

[4]) Ed. Sibiu, 1843, prefața.

[5]) B. A. R. Ms. No. 3531.

[6]) B. A. R. Ms. No. 1424, găsit în Bibl. episcop. Dionisie al Buzăului. Are 63 file, neterminat.

de a scrie o epopee — ni le dă luptele date în Cesarea, Siria, Santopolis, Jotopata, Gamala etc.

Dintre eroi, se disting, Floru «Diregătorul dela Roma», Agripa, Eleazar, Neron, Ioan, Manaim, preotul Anania, Simion, Ziloti, iar Titus Vespasianus deține titlul de erou principal.

Răscoalele Evreilor sunt înnăbușite. Biserica din Ierusalim e dărâmată. Ultima încercare de a o reclădì «în zilele lui Junian», «foarte minunat s'au împiedecat» (Cânt 9). Și apoi, «Evreii s'au risipit».

Considerațiuni critice

Două scopuri a avut Barac când a scris «Risipirea»: 1) «...să se întindă cunoștințele despre lucrurile cele vechi; să învețe supușii să fie plecați și ascultători; să se întărească pacea căsniciilor». Deci un scop moral-educativ și 2) «...să crească cât de cât măcar, măestria poeziei în limba românească», întrucât, dacă va fi așà precum îi e gândul, «...tare mă voiu bucurà» (v. prefața).

Se pare că în intenția lui a fost să scrie o epopee, să încerce în limba românească un gen necunoscut. Intreaga construcție tehnică, începând cu invocarea Muzei — aici «Rugăciunea autorului» — împărțirea în cânturi, acțiunea eroică, intervenția elementului miraculos, toate acestea ne duc spre această deducție [1]).

Dar n'a reușit. Majestatea versului impunător de epopee, e înlocuită aici cu versul popular, scurt, săltăreț și așà de des cacofonic:

Dacă căutați domnie
Și așteptați slobozie
Luptați-vă a scoate
Cu arma dacă se poate, (p. 20)

sau vorbind despre Agripa:

Acesta se înfierbântă
Și tot sângele spăimântă
Celor ce fugiau mai tare
In turnuri spre săpare, (p. 50)

iar la p. 9 și 229:

Ca când viforul cel mare.

---

[1]) Vezi Gaster, *Chrestomație Română*, II, 1891, pp. 235 și urm., reprodus prefața operii și Cânt. III, după ediția din 1821.

și

Ca cât au fost de înalte,

nu sunt versuri de epopee.

Eroul principal, Titus, se pierde, e șters, iar risipirea Evreilor — ca urmare a revoltelor lor — nu poate fi socotită ca «momentul culminant».

Față de Argir și Elena, negreșit, nu e un regres în ceeace privește forma, dar nici un pas înainte, decât în ceeace privește fondul.

Aflăm și aici versuri, care ne surprind printr'o imaginație îndrăsneață:

Pân' soarele și răsare
De șapte ori lumânare. (p. 47)

adică șapte zile, sau:

Trăsneà focul făcând frică, p. 91.
Stejarii să străjuiască, p. 95.

sunt aliterații reușite pentru anul 1821.

Aflăm apoi în această carte, versuri care ne duc spre adevărata poezie:

Inflorind pre la hotară
Vremea cea de primăvară
Cu verdețuri, răsăritul,
Miazăzi cu înfloritul
Apusul și miazănoapte
Cu ierburi crude, necoapte,
Impodobià cu frumusețe
Pământul cu multe fețe,
Munții și cu dealurile
Văile și jghiaburile [1]). (Cânt IX, p. 265)

E minunat redată atmosfera începutului de primăvară. Intorsătura versului, cu rostul graiului bătrânesc, o întâlnim aici: « E și această poemă în nouă cânturi versificată în bune și curgătoare versuri scurte ca ale poeziei populare — a unei povești în proză, probabil nemțești [1]).

Cu toată frumusețea ei, opera aceasta n'a cunoscut nici pe departe răspândirea povestei lui Arghir, din cauza subiectului, cu desăvârșire străin poporului român.

---

[1] Iorga, *Ist. lit. rom. sec. XVIII*, II, p. 475.

3. HALIMA SAU O MIE ȘI UNA DE NOPȚI

Intr'o vreme, când traducerea constituià pentru traducător un merit literar, Barac dă în românește atât de cunoscutele povești arabe [1]).

Literatura noastră, cunoaște cam în acelaș timp, două traduceri ale aceleiaș opere, după două izvoare deosebite. Una, după un izvor grec: *'Αραβικὸν μυθολογικὸν* traduse între anii 1835—1838 de institutorul din Vălenii de Munte, Ioan Gherasim Gorjan (în 4 vol.), a doua, după un izvor nemțesc — versiunea lui Galland — prelucrare de Barac.

In mss. însă, poveștile au circulat mult mai înainte, alături de Sintippa, Esop, etc.

Traducerea lui Barac apare la 1836 (4 vol.), 1837 (2 vol.), 1838 (2 vol.) la Brașov în tipografia lui Ioan Gätt (Gött) cu cheltuiala lui Rudolf Orghidan, acest mare sprijinitor al tuturor acțiunilor românești din Țara Bârsei [2]).

«Foaia Duminecii» din 1837 își anunță cetitorii: «că a ieșit Tomul al 4-lea, și se află la dătătorii acestei foi Duminecii, cu prețul 16 krț. (creițari). Tomul al 5-lea încă va ieși peste 6 săptămâni», adică prin August 1837 [3]).

Anunțul acesta îl aflǎ în No. 25 al semestrului I, ceeace e un motiv mai mult să credem că foaia, aproape în întregime erà redactată de Barac, care-și făceà aici și atât de modestele înștiințări, cu privire la operile lui, fără măcar să le semneze.

Căutând să deslege misterul originii acestor «istorii arabicești», Barac își dă seama că «izvoditorului acestei cărți, așà mari, nu este știut; că nici se poate a fi prin putință numai de o mână a se fi scos un izvod mare ca acesta după cum se poate socotì; că n'au putut fi numai la un om, atâta putere a închipuiri așà de roditoare ca să alcătuiască atâtea nenumărate fabule» [4]).

De unde a căpătat translatorul din Brașov îndemnul de a traduce aceste povești, o spune singur: «foarte de lipsă este a luminà și limba noastră și toată nația noastră cea română prin tălmăcirea și darea la

[1]) In românește, prima traducere o avem din anul 1782, Iulie 27, terminată la 1786, Martie 30 în Brașov (Scheiu). Vezi Gaster, *o. c.*, 1882, p. 95.

Din 1783 avem o traducere completă a Halimalei, făcută la Mănăstirea Hurezului de igumenul Rafail. (Vezi Gaster, *o. c.*,) Ambele sunt însă în ms.

[2]) Ed. II-a la 1857, a III-a la 1877, a IV-a la 1897.

[3]) P. 204.

[4]) Ed. 1836, I, p. II.

lumină a cărților de mai multe feluri, urmând celorlalte nații luminate și cu toate bibliotecile îmbogățite»[1]).

Istoricul Halimalei îl face în acelaș «Cuvânt înainte», tot după cărți nemțești.

In limba traducerii se simte pe alocuri, evidenta influență maghiară și germană. Ex.: muștră, știuc, darab, etc. Traducând, nu s'a ținut strict de originalul german, care e numai în proză. Ici-colea, Barac a mai presărat și versuri. A prelucrat deci în total 225 de nopți într'o limbă frumoasă, dar fără prea multă coloratură.

Unele din cele mai frumoase versuri originale, le găsim tocmai aici, la începutul vol. I. E o meditație sfătoasă, cu tâlc spusă, în versuri corecte:

Inţeleptul aşà spune
Cu a sa înţelepciune
    In puterea pildelor:
Cum că toată vremea are
Vremea sa la orice stare
    Şi toate-s la vremea lor.

căci:

Vreme e de rugăciune
Vreme istorii a spune
    Vreme este şi de joc.
Că slava lumii se trece
Acì caldă, acì rece
Vara umbră, iarna foc.

Fire nu va să se mire
De această tălmăcire
    A vechilor istorii:
Ce sunt adânc izvodite
De arabi alcătuite
    Spuind de vrăjitorii.

4. ISTORIA LUI PITICOT

In timpul cât lucrà la Constantina, iese de sub tipar: «*Istoria minunatului Piticot de un cot cu barbă cu tot*» la Braşov, în tipografia lui Gött. Nu-i decât o simplă povestire de câteva pagini, tot «din limba nemțească scoasă», «pentru trecerea de vreme, mai vărtos în serile cele mai lungi de iarnă».

[1]) Idem I, p. III.

Broşura n'are vreo deosebită valoare literară. Suferă de monotonie în descriere, iar limba îşi permite prea multe licenţe şi prea se repetă: Aşà vorbind despre insulă:

Care Liliputi se chiamă anume
Că unde numai e într'această lume (p. 3).

«*Că unde numai e*», nu prea are sens, decât forţat. Construcţia frazei se apropie de cea nemţească.

Sau:

Oamenii sunt *foarte* mititei de stare
Dar meşteşugul lor este *foarte* mare:
Portul lor şi pânza cea *foarte* vestită.

e *foarte* puţin poetică repetarea aceluiaş superlativ absolut. Intâlnim şi aici, inevitabilele cacofonii pentru Barac şi foarte rar dacă dăm peste un vers interesant ca rimă:

Cu meşteşugul lor, ei ori şi unde
Pot trăì şi peste ale mării unde, (p. 3).

Dealtcum, povestirea lui Barac, nici n'a avut o prea mare răspândire, poate tocmai din motivele arătate mai sus.

Şi totuş, Braşovul ne dă o ediţie în 1919.

5. CEI TREI FRAŢI GHEBOŞI

La un an şi ceva după Piticot şi tot la Braşov, i se tipăreşte o altă broşură, ceva de mai mare importanţă. E «*Cei trei fraţi gheboşi sau trei bărbaţi şi o muiere, istorie comică*» [1]). Povestea, ca origine, trebuie căutată în Syndippa [2]): Barac a luat-o din Halima, după versiunea lui Galland. In literatura românească o mai aflăm — fireşte, sub formă de variantă — la Anton Pann în «*O şezătoare la ţară*», iar Gaster, citează o altă variantă, auzită la Galaţi [3]).

Conţinutul

E vorba în această povestire, despre un fabricant de săbii din Craiova *(sic)*, în original din Damasc, care murind, sfătueşte pe cei trei copii

[1]) Braşov, Ciurcu.
[2]) Gaster, *Lit. pop. rom.*, Buc., 1882, p. 72.
[3]) *Idem*, p. 75.

ai lui, să nu se despartă niciodată. Copiii erau toți gheboși și semănau ca două picături de apă. Dar sfatul tatălui nu e ascultat; se despart și unul dintre ei ajunge om tare bogat în Bagdad.

Fatalitatea face, ca ceilalți doui frați, să ajungă după rătăciri îndelungate, tot la Bagdad și săraci fiind, cer ospitalitatea — din întâmplare — tocmai nevestei fratelui lor. Acesteia, făcându-i se milă de ei, îi ospătează din belșug, dar ca să nu-i vadă bărbatul care tocmai atunci se întorceà acasă, îi ascunde în pivniță sub un butoiu gol, unde mai târziu îi găsește morți.

Inspăimântată, tocmește un hamal să-i arunce în Tigru.

Comicul povestirii constă tocmai în această încercare de înnecare. Nevasta, sgârcită fiind, spune hamalului — când acesta vine să-i plătească truda — că cel pe care l-a aruncat, s'a întors înapoi și deci nu-i va plătì până ce nu-l va înnecà deabinelea. In chipul acesta, vicleana femeie, scapă și de-al doilea cocoșat. Dar întorcându-se hamalul spre casă, întâlnește pe bărbatul femeii: încredințat de astădată că cel pe care cu ceva mai înainte l-a aruncat în apă, a scăpat, fără multă vorbă, îl încarcă și pe acesta în spate și-l aruncă în Tigru.

Intâmplarea face însă ca tocmai Califul, să-i scape pe toți dela moarte — primii doi nu erau decât amețiți — îi înstărește și pe aceștia și de acum înainte trăesc nedespărțiți până la moarte.

Intr'un timp, relativ scurt, povestea a cunoscut patru ediții (1843, 1844, 1875 și 1889), ceeace însemnează că a avut cetitori.

Versurile sunt bine legate iar metrul acelaș ca în majoritatea scrierilor în versuri ale lui Barac:

Mergând pe uliță eată
Un ghebos i se arată
    Și stătu pre loc uimit.
Că era cu felinarul
Și el nu știa măgarul
    Cine e, văzându-l viu,
Ci gândea că-i tot pre care
L-au dus în gârla cea mare
    Mort, amețit de rachiu.
Și i-au zis lui: ho! așteaptă!
Ghebosule! că în faptă
    Acuma te-a apucat,
Și tu fugi încă mai tare
Eșit din apa cea mare

De unde te-am aruncat?
Iți voiu arăta eu ție,
Ce necaz îmi faci tu mie
Cu ale tale drăcii,
Dar acum a treia oară
Voiu să te arunc în moară
Să nu mai ai mijlocii.
Și după ce îl apucă
Să-l bage 'n sac și să-l ducă
A început a sbiera,
Și se ruga ca să-l lasă
Să meargă cu el acasă:
Insă înzadar era.
Că nefolosindu-i plânsul
L-au aruncat și pre dânsul
Unde peștii locuea.

Peste tot, aceeaș ușurință în versificare.

6. SAMSON

«*Tragedia lui Samson*» scrisă «*în cinci perdele*», apare la Sibiu în 1846; ediția aceasta n'am aflat-o. Tot Sibiul însă, ne dă o a doua ediție la 1859.

Barac spune că a luat-o din nemțește. Dar avem și în literatura maghiară o scriere mult mai veche a lui Kátonyi Petru, cam de pe la 1554, care de sigur a cunoscut și ediții mai noui: «*Az erős vitéz Samsonrol*» (Despre puternicul viteaz Samson) [1]. N'ar fi exclus ca Barac să fi cunoscut și această operă, întrebuințând-o în alcătuirea scrierii lui.

Limba, pe alocuri energică, e plină de aceleași păcate pe care le-am subliniat și altădată:

SAMSON: Tiranilor de ocară
Acum țineți-vă iară
Că viu să vă pedepsesc.

iar mai departe:

Feriți Filisteni cu moarte
Că de sus vă bate foarte
Plini de rău și de nevoi,
Că acum vă prăpădește.
Și iată, tot vitejește
Moare și Samson cu voi [2].

[1]) Beöthy Zs., *o. c.*, p. 218.
[2]) Ed. 1859, pp. 142 și urm.

Tragedia e scrisă în versuri şi în proză. Numele unor persoane par conrupte ex. Dalida pentru Dalila, dar opera păcătuieşte prin acţiunea prea puţin dramatică.

7. TIL-BUHOGLINDĂ

Paternitatea lui Barac asupra acestei traduceri poate fi suspectată; avem însă tot atâtea motive să credem că Barac e autorul.

Philiphide [1]) pentru prima dată o semnalează ca apărută în *Foaia Duminecii* la *1837*; iar, foaia aceasta, fiind scoasă cu îngrijirea lui Barac, şi considerând că aproape toate traducerile care apăreau acolo lui îi aparţineau, lui i se datorau, e foarte natural să credem că numai el puteà să prelucreze *în acel timp* la Braşov — de sigur după vreo ediţie populară germană — pe *Tyll Eulenspiegel.*

D-l Densuşianu Ovid [2]), fixează data apariţiei primei ediţii la 1840. Noi nu cunoaştem decât pe cea din 1846 apărută la Braşov, în aceeaş tipografie a lui *Gătt*, sub titlul: «*Toată viaţa, isteţiile şi faptele minunatului Tilu Buhoglindă, cele de râs şi minunate la cetire, spre trecerea de vreme, în zilele sau ceasurile omului cele de odihnă, după limba nemţească tălmăcită, şi acum a doua oară tipărită*» [3]).

Faptul că traducerea e făcută direct din nemţeşte, că în titlu găsim asemănări izbitoare cu alte titluri din operele lui Barac, că versurile din cuvântul către cetitori:

Florile să înflorească
Fără buruieni să crească
Şi va fi grădina raiu,
Acest folos amintindu-l
Pre Buhoglindă cetindu-l
Atâta mă bucuraiu,

îţi aduc aminte de forma versurilor pe care am mai întâlnit-o de atâtea ori la Barac, că la 1837 la *Foaia Duminecii* nu erà altul care ar fi prelucrat aceste «*minunate istorii*», toate acestea pot justificà afirmaţia că numai Barac poate fi autorul traducerii.

---

1) *Ist. limbii şi lit. române*, Iaşi, 1880, p. 192.
2) *Lit. rom. modernă*, Buc. I, p. 129. (Vezi şi Gaster, *Lit. pop. rom.*, p. 161).
3) Ed. III, 1856, Sibiu, 1858, ed. IV. Ed. V, 1876, Buc.

Dar eu nu văd motivul pentru care nu și-a semnat traducerea cu veșnicul *Ioan Barac, magistratual translator din Brașov*, care nu lipsește de pe nici una din scrierile lui.

Nu văd iarăș motivul pentru care n'a versificat unele părți din aceste istorii, tocmai el care transformà o povestire în proză, în tragedie versificată *(cazul Atala)*.

Deocamdată, în lipsa altor argumente hotărîtoare, înclinăm și noi spre părerea lui Philiphide și d-lui Densușianu: numai Barac *poate* fi autorul traducerii lui Til-Buhoglindă, în românește.

8. ZIARISTICA LUI BARAC

A. BARAC ȘI FOAIA DUMINECII.

E locul să ne ocupăm acì despre activitatea ziaristică a lui Barac.

Până la 1837, n'avem cunoștință despre colaborarea lui la vre-unul din puținele ziare care apăreau pe atunci. Ne găsim în primii ani ai ziaristicei noastre, când autorii articolelor, se ascundeau sub anonimate. Din această cauză, numai cel care are o mai largă deprindere, numai cel care cunoaște bine scrisul diferiților noștri scriitori de pe atunci, numai acela poate să spună hotărît: articolul cutare e scris de Eliade, celălalt aparține lui Bariț, etc. Dar tocmai fiindcă acești scriitori români pe vremea aceea se puteau numărà pe degete, paternitatea multor scrieri apărute prin aceste foi, se poate stabilì sau cel puțin se poate bănuì.

Despre Barac, se poate spune sigur că până la 1837 n'a scris în nici o foaie. La 1837 apare însă *Foaia Duminecii* sau mai exact, *Foaia de Duminecă spre înmulțirea cei de obște folositoare cunoștințe*, scoasă de *o societate de învățați* cu ajutorul bogatului negustor român, Rudolf Orghidan, de numele căruia se leagă atâtea tipărituri românești din Brașov și de aiurea.

Pe prima pagină a semestrului al II-lea: «*Tălmăcite sau traduse după limba nemțească, de Ioan Barac, translator al Brașovului*».

Deșì numai cu începutul semestrului al II-lea Barac figurează ca redactor al acestei foi de cultură pentru popor, cred că a colaborat la ea și mai înainte, dacă nu cumva a făcut parte chiar și din *societatea* aceia *de învățați*, titlu care pe atunci, n'aveà nimic pretențios într'ânsul, — căci, în ceeace privește ordinea și natura articolelor, nimic — deo-

sebește semestrul I de al II-lea, aproape toate fiind prelucrări sau traduceri din nemțește și *«în toate se vede pecetea lui Barac»* [1]).

Dar ceeace ne face să credem că Barac a colaborat efectiv la această foaie și mai înainte, sunt versurile care încheie aproape fiecare număr: iar, analizând mai de aproape factura lor, asemănarea cu altele despre care știm siguri că de el sunt scrise, e evidentă.

Citäm prin comparație:

Semestrul I (nesemnate)
Tu vezi cuțitul în cale
Ce duce la ale sale
  Din inimă 'n inimă,
Nu zăbovi dar și pasă
Că supărarea să-ți iasă
  A scăpa din patimă [2]).

Semestrul II (semnate)
Cum e roata de rotită
Și rotocol cercuită
  Imprejurul banului,
Așa-i lumea învârtită
Rătundă și potrivită
  După cursul anului. [3])

Intâlnim aici, nu numai forma, ci și felul de a gândì al poetului ardelean.

Tot asemenea, în semestru I, dăm de următoarele titluri de articole: (noi nu înșirăm decât câteva).

Pescariul și fiul său (Nr. 11); *Hiana* (p. 105); *Mohamed al II* (p. 128); *Insola Island și Java* (p. 140); *Lăcuitorii de apă în China* (p. 191); *Val de vânt și sul de apă* (p. 189), etc.; iar în semestrul al II-lea:

Lăcuitorii din Madagascar (p. 137); *Vrășmașul cel de moarte al șerpilor* (p. 24); *Italianii în Rossia* (p. 72); *Minunata împlinire a unui vis* (p. 100); și câte altele, pe care dacă le judecăm din punct de vedere al stilului sau al conținutului, e foarte firesc să ne gândim la un autor comun și care nu puteà fi altul decât Barac.

Asupra valorii literare a acestor articole nu insistăm; în orice caz, nu poate fi vorba despre *literatură*, ci mai curând de *utilitate*. Dar în

[1]) Iorga, *o. c.*, I, sec. XIX, p. 306.
[2]) «Foaia Duminecii», 1837, p. 81.
[3]) *Idem*, p. 208 No. 26.

legătură cu aceasta, să nu uităm că ne aflăm în epoca lui Eliade: «*Scrieți băieți, numai scrieți*»!

Așadar, nu chiar *calitate*, dar *neapărat cantitate*, căci sărăcia literaturii românești, trebuià înlocuită cu ceva, fie chiar și cu traduceri greoaie, care au făcut ca peste o jumătate de an, numărul abonaților la *Foaie* să scadă la mai puțin de jumătate.

Unele din versurile anacreontice publicate acì, par mai reușite:

Două lucruri drăgăstoasă
Sânt, muierea cea frumoasă
Şi vinul cel delicat.
Care lucruri prefăcute
Sânt două otrăvi plăcute
Lucruri de alunecat [1]).

Făcând însă abstracție de orice critică literară, când Barac scrie:

Ziua bună când îți vine
Deschide-i uşa cu bine
Şi de cea rea te găteşte
Până încă nu soseşte [2]).

mereu cu gândul de a da un sfat bun, iar cu șease ani mai târziu, un contimporan, geme pe struna unui romantism de cea mai compromisă calitate:

Oh! cu amar mor cu zile
Şi n'am mila cui să cer,
Dela nimeni n'aştept milă
Decât dela 'naltul cer.. [3])

trebuie să-i recunoaștem modestului dascăl dela Brașov, ceva mai mult *merit cultural*, în epoca în care a trăit.

B. BARAC ŞI FOAIA PENTRU MINTE

Cunoscându-l bine pe Bariț, Barac a colaborat și la foaia acestuia, publicând versuri în care găsim aceiași stăruitoare grije de a da sfaturi. Fabula *Fă bine și așteaptă rău* [4]) în care vulpea, cu tot binele pe

[1]) «Foaia Duminecii», 1837, Semestrul I, p. 192.
[2]) «Foaia Duminecii», id. p. 81.
[3]) «Buciumul Român», 1843, p. 88.
[4]) «Foaia pentru minte, inimă şi literatură», 1843, p. 278.

care-l face omului, e omorîtă de acesta, numai în parte e reușită, căci, *acel* căruia i se făcuse binele — omul — trebuià să omoare vulpea, iar nu femeia, cum avem în cazul de față.

Poezia *Amorul coasă*[1]), e prea prozaică: metrul popular incorect, e supărător la cetire. Tot atât de lipsită de miez e și *Toamna din anul 1848*; ar vrea să fie odă dar «*de când vina încă cade*», nu ne permite să vorbim despre așa ceva. Aceasta e de altcum, singura poezie închinată revoluției, dar am mai spus-o și în altă parte: mișcările revoluționare ale anului 1848, nu l-au impresionat pe translatorul dela Brașov.

La fel sunt cele două strofe din *Amorul doarme*[2]), ca și *Moral pentru tinerecze*[3]), care totuși e mai reușită prin calitatea fondului:

Ticăloasă tinereţe
Ce cu mintea te făleşti
Ia'ţi dascăl să te înveţe
Cum că nu-i cum socoteşti.
Caută cu ochii roată
Lumea ocolindu-o
Că nu o poţi vedea toată
In veci stăpânindu-o.
De te simţi aşà cuminte
Că vrei să o biruieşti
Dintâiu, şi mai înainte *(sic)*
Te judecă cine eşti.
Căci nici un tânăr în lume
Fie el cât de viteaz
N'au putut cu al său nume
Ca să nu dea de necaz.

Forma glumeață e mai bine prinsă:

Florile-s mai fericte
Decât toate fetele,
Şi cu mult mai mulţămite
Decât noi, băietele.[4])

iar pe alocuri, durerea găsește accente puternice:

Câte lucruri rele
Şi necazuri grele
Toate ale mele?

---

[1]) «Foaia pentru minte», 1840, p. 62.
[2]) *Idem*, p. 62. Cf. şi Ms. No. 460—461 B. A. R., p. 157.
[3]) *Ibid.*, p. 182.
[4]) «Foaia pentru minte», id. p. 182.

Tu nădejde sacă
Numai tu săracă
Faci ca să mai tacă
Inima să-i treacă [1]).

Şi încheind acest capitol în legătură cu colaborarea lui Barac la cele două foi ardelene, rămâne să reţinem că el n'a fost ziarist în înţelesul de azi al cuvântului, cum nici ziaristica de azi n'are aproape nimic comun cu cea de atunci.

A condus partea aşà zisă *literară* la una, a colaborat la alta, fără gândul de-a formà în jurul lui un curent şi fără a face parte din vre-unul.

Printre idealiştii mânuitori de condeiu ai anilor 1837—1843, i se cuvine şi lui un locşor, dacă nu ca scriitor, cel puţin ca popularizator, cu evidente merite culturale.

B. *OPERE PUBLICATE DUPĂ MOARTEA AUTORULUI*

Cu prilejul unei călătorii pe care Barac a făcut-o la 1830 la Arad, a încredinţat profesorului de «*preparandie*», *Alexandru Gavra*, un număr de manuscripte spre tipărire. O parte din aceste scrieri s'au pierdut iar o parte — transcrise probabil de elevii lui Gavra — au circulat în manuscripte şi întâmplător, au putut fi publicate.

Din categoria acestora face parte *Pipelea* şi panegiricul în versuri *Moartea Polixenii Radac*. Şi tot la capitolul acesta trebuie să ne ocupăm cu fragmentul din *Rătăcirile lui Ulisse*, publicat de Nicolae Densuşianu, după manuscriptul descoperit la Iosif Barac, acum în proprietatea Academiei Române.

1. RĂTĂCIRILE LUI ULISSE

Cum a ajuns manuscriptul acesta din nou la Braşov, când Barac spune [2]) că l-a lăsat spre publicare lui Gavra, nu ne putem explicà. «*Istoria lui Odisefs*» — căci acesta e titlul exact — poate va fi fost trimisă autorului spre eventuale corectări? Că manuscriptul a fost refăcut

[1]) Id. 1839, p. 80. (Nădejde). Cf. Ms. 460—61, p. 73, 114, 157 unde sunt copiate câteva din poeziile lui Barac.

[2]) Ms. No. 165. B. A. R. prefaţa la Constantina.

de Gavra [1]) e numai o părere ce n'are nimic temeinic în ea, căci dacă în loc de «Istoria lui Odisefs», avem «Rătăcirile lui Ulisse», nu înseamnează că întreaga operă a fost refăcută.

Din toate prelucrările lui Barac, aceasta mi se pare cea mai interesantă. Limba frumoasă, șirul ideilor bine ținut și nu deslânat ca aiurea, noutatea versurilor, fac din acest fragment, o lectură plăcută.

Mai arată-te isteață
Muza mea cea *cântăreață*
Precum te-ai mai arătat
Când cântai jalea cea mare
A Troadei întru care
Incă una n'ai cântat.
. . . .

Lasă războiul cel mare
Cel de zece ani în care
Grecii Cetatea bătea(u)
Scoțând prin foc pe Elena
Când o cetate prin stena (scena)
Vicleșugului ardea. [2])

Partea a doua, începe cu versuri lungi de epopee, fără a fi greoaie, dar care au ceva din ritmul monoton al poeziilor lui Bolintineanu:

Așa Penelopi, mâhnita regină
S'a dus la Laertie la a lui grădină
La socrul său, unde să să jăluiască
Ca să nu o lase să să prăpădească.

Sunt versuri în care imaginea iese din comun: astfel vorbind despre *Odisefs* spune că *«lui i-a fost tot calea cruce»*.

Manuscriptul se termină, par'că obosit de lungimea și interminabilul drum al lui Ulisse:

Că se făcu nuntă cu o veselie
Nu știu câte zile care va să fie *(sic)*
Că de le-aș tot scrie, numărând pre ele
N'ar mai avea sfârșit versurile mele.

E publicat în întregime — atât cât s'a păstrat — în *Albina Carpaților*, An. I, 1877, pp. 102 și urm. și 117 și urm. [3]).

[1]) «Transilvania», 1893, p. 78 (P. Milian, *art. cit.*).
[2]) Ms. No. 209 B. A. R. fila 170.
[3]) Cf. ms. No. 209 fila 170.

2. MOARTEA POLIXENII RADAC

Manuscriptul l-a descoperit P. Milian în satul Secușigi de lângă Arad și l-a publicat în revista «Transilvania» 1893 p. 110 și urm. E în afară de orice îndoială că scrierea aceasta — le fel și celelalte desigur — a fost copiată de mai mulți elevi de-ai lui Gavra. O astfel de copie păstrează Academia Română în manuscriptul No. 452, fila 283, dăruită de preotul Emilian Micu din Kissoda. (Are 24 p. și e identic cu cel publicat de Milian).

E un soiu de panegiric, moral ca tendință. Pe motivul unui fapt divers — o sinucidere din dragoste — poetul nu pierde ocazia de a da sfaturi *și* fetelor — de felul cum au să se ferească de această *boală*, — *și* părinților, care de atâtea ori se amestecă inoportun în iubirile copiilor lor. Limba, ca peste tot in scrisul lui Barac. Rima — uneori e neobicinuit de bogată și nouă:

Și tu Polixeno încă
Ce țărâna te mănâncă
Domnul să te judece,
Și să te ierte pre tine
Dacă n'ai murit mai bine
Când erai în scutece.

3. PIPELEA GÂSCARIUL [1])

Povestirea e prelucrată din ungurește după *Fazekas Mihály* (1766—1828).

Acesta făceà parte din pleiada scriitorilor din Debrețin «*Debrecen Kör*», a căror țintă erà, armonizarea diferitelor curente literare ale acelor vremuri. Versificator și el, devine dintr'odată cunoscut și popular cu poema lui «*Ludas Matyi*», o scriere cu tendință, ocrotindu-se prin ea, iobăgimea împotriva domnilor de pământ. Cu foarte mult umor se povestește cum Matyi, mergând odată cu niște gâște la târg, e bătut amarnic de slugile Domnului de pământ, Döbrögi, fiindcă nu voià să-i vândă gâștele pe un preț de nimic. Și Matyi — om tare ciudat în felul lui — se jură că bătaia asta i-o va întoarce lui Döbrögi, cu vârf și îndesat, de

[1]) Ms. a fost încredințat tot lui Gavra. O còpie a fost găsită la Secușigi, lângă Arad. A apărut în No. 8 al bibliotecii «Sămănătorul», Arad, 1916.

Ms. B. A. R. No. 690, filele 97—114 cuprinde o copie a aceleiaș povestiri: textul e la fel cu cel publicat.

trei ori înapoi. Şi se întâmplă aşà cum s'a jurat Matyi: sub diferite pretexte, reuşeşte să se strecoare până în apropierea nemărginită a lui Döbrögi, şi-i administrează cu destulă pricepere şi bunăvoinţă, bătăile promise [1]).

Povestirea lui Fazekas, apare la 1815. Barac, cunoscând popularitatea ei, o prelucrează — desigur înainte de 1830 — înlocuind numele lui Matyi cu acel de *Pipelea* — văr bun cu *Prâslea* din poveştile noastre — căci fiind vorba de isprăvi glumeţe, Pipelea erà unul din cei mai indicaţi să le facă, deşi Barac ar fi făcut mai bine dacă le încredinţà năzdrăvanului *Păcala*.

Am credinţa că dacă Barac ar fi reuşit să-şi tipărească pe Pipelea al lui, numai de câştigat ar fi putut, căci scrierea, prin părţile hazlii pe care le are, ar fi avut o largă răspândire. Azi însă n'are decât «darul de a ne desvelì un colţ din lumea vremii lui» [2]).

C. *SCRIERI RĂMASE IN MANUSCRIPT*

Datorită lui N. Densuşianu, Biblioteca Academiei Române, secţia manuscriptelor, păstrează în trei volume, restul scrierilor lui Barac: sunt manuscriptele No. 165, 208 şi 209.

In lipsa acestora, dacă s'ar fi ocupat cineva mai amănunţit cu opera lui, l-ar fi clasificat printre scriitorii neproductivi, cu oarecare talent, fără să bănuiască, relativa intensă activitate literară a modestului dascăl şi translator dela Braşov. I s'ar fi făcut o nouă nedreptate — alături de cea a nerecunoscătoarei tăceri care s'a aşternut asupra scrisului lui atâta vreme.

Barac — hotărît lucru — a avut talent de versificator. In orele de birou — când prindeà o clipă de răgaz — translatorul înfiripà versuri româneşti. Din puţinul care ni s'a păstrat în această direcţie, uşor se poate dovedì că cea mai de seamă preocupare a lui a fost literatura.

Scrià din convingere: fără a fi scriitor de rasă, îşi da seama de importantul rol al literaturii în vieaţa unui popor. Pornind dela această convingere, o vieaţă întreagă s'a trudit spre a face să «crească cât de cât măestria limbii române».

---

[1]) Beöthy Zs., *o. c.*, pp. 621 şi 625. Cf. Borbély István Dr. *A magyar irodalom története a legrégibbidöktöl 1825-ig*, Cluj, 1924, p. 297 şi urm. Cf. Bologa Vasile, *Istoria literaturii maghiare*, Sibiu, 1908, p. 25. Cf. Benedek Elek, *Magyar mese és monda világ*, IV, p. 135.

[2]) *Pipelea Gâscariul*, Arad, 1916, p. 48 (anonimul V. St.).

Intr'o vreme, când sărăcia Ardealului literar erà așà de pronunțată, fiul preotului din Alămorul Făgărașului, în puținul timp rămas liber de alte îndatoriri pe care le avea față de *Stadtmagistrat*, se îndeletnicea cu o preocupare atât de idealistă pentru vremea lui: *scrià*.

Descoperià în literatura maghiară sau germană, o carte vrednică de a fi cetită și de conaționalii lui, o prelucrà, cu hărnicia unei albine. Dar modest din fire, nu s'a îmbulzit la ușa puținelor edituri de pe atunci. O singură dată — la 1830 — a încercat să bată ceva mai stăruitor la ușa proiectatei *ortăcii* pentru tipărirea de cărți românești a lui Gavra — cine știe dacă n'a fost rugat! — și s'a ales cu atâtea scrieri pierdute.

Cu majoritatea scrierilor nepublicate, l-a apucat împrejurările anului 1848, când murind, și-a lăsat tot rodul nopților lui nedormite, cine știe prin ce sertar tăinuit al mesei lui de scris, unde au fost aflate de fiul lui, Iosif, protopop al Brașovului, care le-a dăruit Academiei Române, prin N. Densușianu.

Cu aceste scrieri — postume — ale lui Barac, ne vom ocupà în cele ce urmează, mai ales, sau tocmai fiindcă nimeni nu le-a studiat până acum. Puținele indicii pe care ni le dau istoricii literari — uneori exacte, alteori greșite — sunt totdeauna insuficiente.

Despre valoarea literară pe care ar puteà-o aveà azi, nu se poate discutà. Păstrând raportul, s'ar puteà spune ceeace s'a spus și despre eruditele scrieri ale lui Dimitrie Cantemir; dacă ar fi apărut atunci când au fost scrise, importanța lor ar fi fost desigur, mare. Azi însă nu pot aveà decât o valoare istorico-literară. Pentru bunicii noștri din preajma anilor 1830—1840, *scrisul românesc* aveà valoare *în sine*: *erà românesc*. Critica n'aveà menirea să claseze sau să purifice, așà cum face astăzi, ci să îndemne la scris pe începători: iar cetitorii, în scrieri mediocre, vedeau de atâtea ori, capo d'opere. Și dacă așà erau vremurile și așà erau oamenii, aceste scrieri ale lui Barac vor fi avut admiratori sinceri și vor fi contribuit și ele la desvoltarea gustului pentru cetit [1]).

1. CONSTANTINA 1842

Manuscriptul 165, original, p. 183. «*Vrednica de iubire evropeană, Constantina într'o adevărată, interesantă istorie de dragoste, după vremea*

[1]) Mss. vor fi studiate în ordinea cronologică în care sunt clasate în cele trei vol. ale A. R.

aceasta, închinată lumii cei galante şi băgătoare de seamă, spre desfătarea minţii, în versuri alcătuită».

E cea mai voluminoasă lucrare în versuri a lui Barac. Datează din 1842. Impărţită în 22 de părţi, are 183 p. In foarte interesanta prefaţă. autorul are grije să ne dea informaţiuni cu privire la originalul depe care a tradus, informaţii însă tot atât de vagi ca şi altădată, «se află scrisă în limba nemţească şi (e) tipărită la Lipsca în anul 1704» [1]).

Valoare literară nu pare a aveà; îţi face impresia unui roman-foileton, fără aventuri grozave, dar aşà de dulceag şi aşà de pedant pe alocuri. Schimbul de scrisori dintre Constantina şi iubitul ei Valdaim, cu începutul lor «*Domnule*» sau «*Doamnă*» şi mai ales conţinutul acestora, te poartă cu gândul spre limbajul, din relaţiunile de dragoste ale mahalalelor noastre. E un fel de romantism zaharisit.

Şi totuşi Barac a aflat de bine să prelucreze povestea: «... pentrucă iubirea deaproapelui sau şi iubirea de cinste este un pinten nobil cu atâta putere asupra duhului istoric, ca şi asupra duhului unui viteaz, care pre amândoi aceia îi îndeamnă a face un lucru de folos, este un lucru cel mai firesc şi virtuos. Aceasta m'au îndemnat de a da afară această istorie de dragoste curată a Madamei (sic) Constantina...», căci: «... aveà dânsa şi darul cuvântării cei elegante către ori ce obraz bărbătesc, încât toţi înţelepţii se arătà cu sfială cătră dânsa ca nu cumva să-i supere virtutea ei» [2]).

Din aceste lămuriri, ne putem da seama de cuprinsul «*opusului*»: iubirea sinceră, curată a virtuoasei Constantina pentru Valdaim; peripeţiile acestei iubiri şi în sfârşit, «*izbândirea*» îndrăgostiţilor:

De care dulce viaţă
A lor plină de dulceaţă
    Dacă s'au învrednicit,
Au trăit ei foarte bine
Viaţa cum se cuvine
    Până la al lor sfârşit [3]).

Par'că Arghir şi Elena se termină altfel? Sau «Cei trei fraţi gheboşi» sau «Piticot» sau alte şi alte opere ale acestui romantic versificator ardelean?

---

[1]) Prefaţă, p. 16.
[2]) Prefaţă, p. 2 şi urm.
[3]) Constantina strofa ultimă.

Evident că și «Constantina» are versuri — dacă nu perfecte, totuși frumoase care şi azi ar puteà fi cetite cu o oarecare îngăduință [1]). Sunt descrieri redate cu destulă putere de plasticizare. Dar nici Barac nu aveà pretențiuni prea mari; totuși, eventualilor critici, le spuneà «că mai lesne este să cârtești asupra unui lucru decât a-l face»..., *mai bine*, completăm noi [2]).

In ceasul de azi, să ne aducem aminte de această maximă — împrumutată poate — dar să nu uităm că la 1801, acelaş Barac, scrià mai bine decât la 1842, Septemvrie în 20.

El vedeà în tot ce scrià, numai utilitate: «Dacă această carte va *folosi* celor ce o vor cetì, nu puțin mă voiu bucurà; pentru aceia am dorì a da... neamului mieu celui românesc ca să o citească, numai cu acea râvnă cu care o am lucrat» [3]).

2. CARTIGAM 1845

Manuscriptul original, 122 p.: «*Patimile cele mari şi minunate ale unei madamoizelle cu numele Cartigam, care fusese fiica unui Pașă turcesc anume Ibrahim dela Anadol şi ia căzuse în robia creştinilor când au bătut pre Turci şi i-au scos din țara Ungurească, din Buda capitala țării, unde lăcuisă Paşa turcesc mulți ani, apoi fu botezată Hristina în Pariz şi făcută grafiță* [4]).

Povestirea e începută în 26 Octomvrie 1845 și nu e terminată decât după aproape trei luni, adică la 15 Februarie 1846, lucru pe care-l aflăm din «*Cuvântul înainte*» unde Barac își expune părerile asupra necesității îmbogățirii limbii române prin traduceri și în general sprin scrieri:

«*Căci numai din cărți să mai luminează limba cea mai aleasă românească*».

Păcat însă că:

«*Românii noștri tot nu au râvna aceia care o au alte nații să citească cărți din care să se folosască, că să scumpesc cei ce știe să citească a le cumpăra şi să lenevesc a le citi*».

---

[1]) Iorga, *o. c.*, sec. XVIII, vol. II.

[2]) Prefață, p. 6, fila 3 pe verso.

[3]) *Idem*, p. 19.

[4]) Titlul dat de Milian în «Transilvania», 1893, p. 79, cu adaosul, al unei fecioare mahomedane, e greşit. La p. 128 îl corectează însă N. Densuşianu.

Se vede că și atunci erà ca și acum!

Spre a îndemnà deci pe Români, s'a îndemnat întâiu pe sine, spre, «a slobozì în limba noastră cea românească, această istorie în stihuri alcătuită» [1]).

Scrisă în versuri lungi, greoaie, «istoria» va rămâne desigur în manuscript. Nenorocirile întâmplate «madamoizelei», cine știe dacă ar fi răscolit vre-un sentiment în sufletele nepretențioșilor lui cetitori contemporani:

S'au întors acasă, mulți ani să trăiască
In toate zilele să se înveselească
Și cu fomeile să să înmulțască
Păn' la bătrânețe să să mulțămească [2]).

O rimă atât de ieftină, atât de banală, nu puteà fi căutată nici chiar la 1845, mai ales că atunci, primii noștri scriitori de valoare, încep să se afirme.

In literatura maghiară însă, Cartigam a avut o importanță apreciabilă. Scriitorul *Mészáros Ignác*, și-a creiat un adevărat renume cu: *Buda várának viszavételekor a keresztények fogságban esett Kartigam nevü Török kisaszonynak ritka és emlékezetes történeti*» apărută în 1772 [3]).

Originea poemei trebuie căutată în literatura franceză, de unde a trecut la Germani, dela care o ia Mészaros. Despre opera acestuia, cu foarte mult entuziasm, vorbește Francisc Kazinczy: «*nem volt szebben irt magyar könyv, nem volt inkáb gyönyörködető románc széles e világon*» [4]).

De fapt, în literatura maghiară a avut o răspândire puțin cunoscută de alte cărți: în 23 de ani, trei ediții și asta la 1772—1795.

Istoricii literari maghiari, odată cu apariția acestei opere, socotesc pentru literatura maghiară, începutul *Epocei noui*, căci e prima operă, scrisă în întregime, în cea mai curată limbă națională [5]).

Subiectul e interesant [6]):

La reocuparea cetății Buda, în 1686, frumoasa Kartigam, pretinsa fică a Pașei din Anadol, cade în prinsoarea creștinilor; e dusă la Paris, unde se încreștinează, primind numele de Cristina. Printr'o purtare

[1]) Cf. Bianu, *Catalogul Mss. rom.*, I, pp. 452—453, precum și Ms. No. 209.
[2]) Ms. p. 122.
[3]) Borbély, *o. c.*, p. 198.
[4]) Borbély, *o. c.*, p. 198.
[5]) *Id.*, p. 200.
[6]) *Id.*, p. 199.

exemplară, atrage atenția regelui Ludovic al XIV-lea, care o ridică la rangul de *grofiță*, iar prințul Alexandru o ia de soție. Mai târziu, credinciosul servitor Ibrahim le spune că ea, Kartigam de altădată, n'a fost fica unui pașe turcesc, ci a unui nemeș care a căzut la asediul cetății Ujvár.

Ceeace l-a făcut pe Barac să prelucreze această povestire cu un fond istoric quasi adevărat, a fost — de bună seamă — popularitatea de care se bucurà povestea la Unguri. Nu ne-a dat o a doua «Arghir și Elena», căci n'a fost decât versificator: Mészaros erà poet: el scrià în limba curat maghiară. Barac vorbește despre *madamoizelle*, etc.

3. ...REGELUI DELA PORTUGALIA

Manuscriptul 209 original p. 89. Titlul e incomplet: «*Dramă în trei secsii*» e o traducere, probabil tot din nemțește. Acțiunea se petrece în Portugalia. Despre traducere va vorbì scena de mai jos:

(Ms. p. 85).
Actul II, scena I

CONSTANȚIA: Ah sora mea Esabela, cum mi se bate inima.
ESABELA: Acum voiu să-ți deschiz pavilionul. (deschide)
PRUNCUL: Când voiu vedea pe tăicuțul?
CONSTANȚIA: Acum acum, dragul maichi.
ESABELA: Intrați dragă Constanția în pavilion.
CONSTANȚIA: Numai decât Anito, du-te cu băiatul înăuntru. (Anita intră)

Ceeace însemnează că Barac, nu numai prelucrà dar și localizà subiectele alese [1]).

4. MIRELE CEL UMBLAT ȘI PROCOPSIT [2]) 1842

E o comedie tălmăcită prin 1842. «*Faptă veselă într'o perdea*», scrisă în proză, are calități superioare *Regelui dela Portugalia* [3]). Limba cam încărcată cu germanisme — încetățenite de altcum în graiul ardelenesc — te surprinde, printr'o ciudată împerechiere de cuvinte cu întrebuințare locală, ex. filigean pentru ceașcă, calească pentru trăsură, etc.

---

[1]) Ms. e rău păstrat; partea de sus, pe alocuri, e indescifrabilă. Colțul din dreapta al caetului, pare ars... de vreme.

[2]) Ms. 209 original, 46 p.

[3]) Vezi și fragmentul din anexe.

5. VÂNĂTORUL DELA MATRA [1])

Vânătorul dela Matra (sau) Casimir și Leonora, nu-i decât o singură poemă în versuri. D-l Iorga, le citează separat, crezând că sunt două scrieri deosebite [2]). Anul când a fost scrisă, nu este indicat. Probabil, între 1842—1843, ținând seamă că toate scrierile din manuscriptul No. 209, nu poartă date mai vechi de 1841, — afară de câteva fragmente, scrise în orice caz, înainte de 1830.

6. AMLET

La fila 170 a manuscriptului avem fragmentul din *Istoria lui Odisefs* de care ne-am ocupat mai înainte.

Cea mai interesantă traducere a lui Barac, va rămâne însă celebra tragedie a lui Shakespeare, Hamlet: «*Amlet, prințul dela Dania, o tragodie în cinci perdele după Sakespeer, s'au producătluit în c. crăiescul teatru al curții* [3]).

Traducerea e făcută din nemțește și-i foarte conștiențioasă. In locul ofițerilor Marcellus și Bernardo, avem Gustav și Gernfeld, în loc de *Guil*denstern avem *Gul*denstern, etc.

Lăsând la o parte asperitățile iminente unei limbi nemlădiate încă, trecând peste observația că spiritul Shakespeare-ian, nu ne e redat decât foarte palid, trebuie să-i recunoaștem lui Barac meritul de a fi printre primii care s'au încumetat de a traduce piesa genialului scriitor englez.

Opera, luată în întregime, nu păcătuiește decât prin scena finală, împotriva originalului englez, dar păcatul acesta — poate — l-a avut chiar izvorul lui Barac, întrucât, greu ne putem închipuì că schimbarea se datorește acestuia:

Regina din greșală, bea paharul cu otravă sortit lui Hamlet; regele descoperit, e omorît de Hamlet, spre desăvârșita uimire a curții. Până aici, totul e în concordanță cu tragedia pe care-o cunoaștem cu toții.

Regina murind, spune:

«O ce judecată înfricoșată au căzut pre mine! Iartă-mă Amlet, fiul meu! Mai dă-mi odată brațele, Amlet!»

---

[1]) Ms. 209, original, fila 142, 49 p.

[2]) Iorga, *o. c.*, XVIII, II, p.

[3]) Ms. 209, fila 242—296.

Urmează însă o notiță care reduce cu desăvârșire, elementul tragic al piesei:

(*S'au săvârșit viața Craiului și a Crăiesei și toată țara s'au cutremurat și au pus pă Amlet Kraiul în scaunul tătână-său*).

Comentariile sunt de prisos, câtă vreme nu cunoaștem izvorul traducerii lui.

Dar chiar dacă Barac ar fi făcut această schimbare, piesa tot ar merită o destul de mare atenție chiar și din partea cetitorilor secolului al XX-lea.

Reproducem două scene.

Terasa dinaintea palatului.
Intâia arătare.
Elrich și Franzov (la stânga).

FRANZOV: Cine e? Răspunde! Stăi și spune cine ești?
ELRICH: Să trăiască craiul!
FRANZOV: Elrich?
ELRICH: El este.
FRANZOV: Tocma bine ai venit.
ELRICH: Că au bătut tocma 12 ceasuri.
FRANZOV: Iți mulțămesc frate că mă schimbi la vreme că nu mi-e prea bine.
ELRICH: Avut-ai străjuire cu odihnă?
FRANZOV: Nici un șoarece nu s'a mișcat.
ELRICH: Noapte bună! De vei vedea pe Gustav și pe Gernfeld care vor să străjuiască cu mine, spune-le să nu zăbovească.

Scena III din act. II.
Oldenholm, Ofelia.

OLDENHOLM: Dar ce ți-au grăit el Ofelio?
OFELIA: Mi-au grăit pentru (sic) Amlet.
OLDENHOLM: Bine că mi-ai adus aminte că... (ni s'au spus) cum că dela o vreme încoace, mai adeseori au grăit cu tine singur și tu l-ai primit la tine ascultându-l. De este așa, după cum m'au încredințat, caută să-ți spun cum că tu nu te porți cum se cuvine fiicii mele și cinsti tale. Dar ce este între voi, să-mi spui drept?
OFELIA: El s'a arătat dela o vreme către mine cu dragoste adevărată.
OLDENHOLM: Cu dragoste? Oh, tu grăiești ca o copilă tânără carea nu ai oblicit nimica despre întâmplările cele primejdioase ce se urmează din nește lucruri ca acestea. Dar crezi tu cuvintele lui?
OFELIA: Eu nu știu ce să socotesc, părintele meu [1].

---

[1]) Vezi și fragmentul din *Anexe*.

Cred că n'ar fi o faptă rea, tipărirea acestei traduceri. Ne-am îndeplinì astfel o târzie datorie, față de scriitorul brașovean. Academia Română sau Casa Școalelor, pot găsì fondurile necesare, iar transcrierea manuscriptului pentru ori cine, ar fi o muncă plăcută.

7. LA MIEZUL NOPȚII [1])

E o lungă poemă de dragoste, împărțită în capitole, fiecare cu alt titlu: Terezia cea săracă, O ucidere, Ispita, Vânătoriul de insecte Albul, Tâlhariul, Depline descoperiri, Revedere, Baronul Feldek.

Parc'ar fi un roman senzațional în care fiecare capitol, trebuie să excite imaginația cetitorului. Poema n'are vreo importanță deosebită; scrisă cu aceiaș ușurință de versificare, își îndepărtează cetitorii prin prea multă banalitate, atât a fondului cât și a formei:

Când miezul nopții cu o răsunare
Bătù doisprezece în turnul cel mare [2])
Și când *coconița* îngrijată tare
Nu putù să doarmă, n'avù stâmpărare,
Tânăra fecioară *(sic)* îngrijată foarte
Pentru vecinul său, cel bolnav de moarte,
Un profesor tânăr [3]) strein după soarte
N'are rude care, de grije să-i poarte,
Aflându-să că zace în locuri streine
Pătimind o boală de friguri....

și firește, datorită îngrijirilor date de tânăra «fecioară», coconița, s'a întâmplat că:

«...cu dragostele lor cele curate»

s'au căsătorit și:

«Au trăit fericiți până la moarte».

Nu sunt lucrări care pot fi date la tipar cele de soiul acesteia.

8. DIVERSE

Manuscriptul 209 se termină cu un bogat număr de fragmente din scrierile lui Barac, fără nici o legătură între le și fără nici o însemnă-

[1]) Ms. 209 original.
[2]) Biserica Neagră din Brașov, probabil.
[3]) Romantismul lui Barac se manifestă și aici prea personal.

tate. Scrise pe diferite rapoarte nemțești sau unguresți, frânturile de versuri, prinse în fuga condeiului, atât cât funcțiunea de translator îi îngăduia, nu se prezintă — cum e firesc — ca ceva bine gândit, sistematizat.

Găsim câteva strofe din începutul unei poeme: *Un Craiu dela Anglitera, păla vremea fânului*, [1]). Un fragment din poezia *Ce sânt dragostele* [1]) ? iar la note, trei-patru cugetări, versificate:

Două pisici nu pot prinde însoțite,
Un șoarece, fără a fi învrăjbite.

Doi câini nu pot roade la un os de-odată
Supt masă împăcați, ca să nu să bată.

și iarăși:

Două muieri nu pot ședea într'o casă
Ca bărbații fiind zece la o masă.

Căci:

Trei muieri în adunare
Fac un târg de țară mare [2]).

Par'c'ar scrie Anton Pann!

Pe aceiaș foaie, poezia *Adevărul*, îți atrage atenția prin comparații potrivite:

Adevărul e o pâine
Pentru dinții ca de câine
Ca o carte părăsită
Și fără voie cetită.

Ca o urîtă mireasă
Ce la vedere nu iasă.

Ca bucata neplăcută
Și fără poftă făcută.

pentrucă,

Adevărul lucește
Ca soarele strălucește.
Soare de cu primăvară
Când es mugurii afară
Și pân' floarea bobocește
Bobocii gândaci clocește.

---

[1]) Fila 358.
[2]) Fila 365. Probabil făcea parte din alt caiet căci e numerotat cu pag. 16.

iar ca o complectare a acestor gânduri:

Vorba lesne zboară
Dar te mai omoară.

Cântecul bucătarului, n'are nimic din caracteristicele unei romanțe:

Ca carnea de vită grasă
Așa-mi fierbe inima
Dela coaste pân' la spate [1]),

sunt versuri direct respingătoare iar *Regulele pentru cei ce vor să să căsătorească*, nu aduc nimic nou [2]).

Ceeace te surprinde, răsfoind manuscriptele lui Barac, e faptul că nu dai peste nici o scrisoare. Corespondența s'a pierdut fără urme și câte destăinuiri nu ne-ar fi putut face, câte lucruri noui n'am fi aflat despre el și despre oamenii vremii lui!

D. MANUSCRIPTUL No. 208

Acest manuscript cuprinde șeapte scrieri: cinci prelucrări și două originale. Valoarea lor nu se ridică deasupra celor studiate până acum.

In cele ce urmează, nu se vor da decât informațiuni de istorie literară, stăruind uneori, asupra unei sau alteia, în raportul valorii lor și al interesului pe care-l prezintă.

1. JALNICE MORALITETURI 1831

Jalnice moralitetur̀i pentru boala cea înfricoșată, «holera».

Vestita ciumă care poartă numele lui Vodă Caragea a prilejuit lui Barac, scrierea acestei poeme în versuri. Pe contra pagina filei No. 1 Ignatius Karabetz, «*archidiaconus primus in Districtu Coronensis*» care prin 1836—1837 e protopop al Brașovului, scrie la 25 Septemvrie 1831 — în limba maghiară — un fel de prefață:

«*Nagy ez a kis munka csak egy morális versekben kötöt emlélkedés és érzékeny intés, melynek foglalattya sem Császári Király Felséget, sem semiféle vallást, sem pedig Felsöbséget nem sérti, hanem inti a Világot*

[1]) Fila 365.
[2]) Fila 368.

4*

és a keresztényeket, a megtérésre és a Virtusnak követéséré, melytöl el távoztak, hogy az Ur Isten légyen irgalmas, fordittsa el a haragyát, és ne veszesse el a Világot a Pestés és Cholera nyavalya áltab».

Adică, versurile lui Barac, scrise în amintirea acelei înfricoșate boale, nu jicnesc pe nimeni: Nici pe M. S. Impăratul, și nici vreo confesiune; le-a scris ca Dumnezeu să-și întoarcă mânia și să nu prăpădească lumea prin holeră.

Prefața aceasta e o dovadă că intenția scriitorului a fost să-și publice versurile. Imprejurările — se vede — l-au silit să renunțe și lucrul acesta se poate explicà într'un chip destul de convingător.

Intre anii 1829—1833 — poate și mai târziu, Barac aveà prea puțin timp să se ocupe cu publicarea scrierilor lui; călătorià — în interesul lui sau al orașului — și deci nu puteà stărui pe lângă cei în drept și în măsură, spre a-și scoate la lumină, diferitele lui scrieri. Că în acest timp a lipsit din Brașov, avem mărturia lui Popp sau Papp, urmașul lui care în cererea adresată orașului pentru a i se încredințà lui postul de translator magistratual, spune că începând cu anul 1829 el a înlocuit în repetate rânduri pe Barac și ca urmare logică, e inițiat în funcțiunea pe care o solicită.

La 1833, vedem cum lui Barac i se dă o plenipotență [1]). Pentru ce și unde, însemnarea nu spune.

Și tot așà de bine s'ar fi putut întâmplà ca Barac să fi dus cu sine la Arad scrierea, cu gândul de a o încredințà spre tipărire lui Gavra și ar fi ajuns apoi din nou la Brașov în împrejurări necunoscute nouă.

Dealtcum, aceasta nu e decât o prezumție.

Poema e scrisă în versuri scurte.

Incepe cu adeverirea proorocirii:

Venit-au vremea cea iute
Și lipsită de virtute
    După cum s'au proroocit,
Neam pre neam ca să să scoale
Și să să facă răscoale
    Din cugetul rătăcit.

In numele dreptății, lumea se încaieră, iar mai la urmă, omul văzându-și planul irealizabil,

Se turbură ca un leu.

---

[1]) Ms. 208 fila 359.

Nenorocirea întâmplată cu boala holerei o interpretează ca datorită păcatelor oamenilor: neam cu neam se ceartă și se face de ocară, fiul se judecă cu tatăl, ginerile cu socrul:

Unii pe alții înșală
Și fără nici o sfială
Umblă cu apucături,
Și umbland cu strâmbătatea
Umblă să strâmbe dreptatea
Numai cu înșelături.

Dumnezeu nu bate cu bâta: cam acesta ar fi sensul poemei, deaceea omul să caute să înduplece pe Dumnezeu prin cucernice rugăciuni:

Uit' de pizma sufletească
Mai întâiu să-ți folosască
Sufletesc așezământ,

Ca boala să nu te-apuce
Roagă-te făcându-ți cruce
Cu metanii la pământ. (Sfârșitul) [1]

2. ADELAIDA 1847

Tot în versuri, prelucrează din nemțește «*Adelaida arendășița cea mai mică de lângă cetatea Hateau Tirri* (sic) *aproape de Pariz, după scrisoare franțuzească, acum scoasă întâiu în limba noastră cea românească...*».

E povestea vieții unei femei cinstite.

Gaster [2]) greșește când afirmă că a apărut la 1836. Eu cred însă că însemnatul istoric literar, când a afirmat aceasta, s'a gândit la traducerea lui Săulescu după Marmontel [3]) care într'adevăr a apărut în acel an.

3. LA MOARTEA LUI NESTOR IOANOVICI 1830

Un ms. care nu poartă semnătura lui Barac, care prezintă câteva particularități grafice și care totuș, numai al lui Barac poate fi, este: «*Jalea familiei rămase la moartea presfinţitului Domn Nestor*

[1]) Poema a început-o s'o scrie la 1831, Sept. 1. (Vezi Ms. 208 fila 19, p. 32 pe verso, însemnarea: «Am scris în Brașov la 1 Sept. 1831).

[2]) *Lit. pop. rom.*, p. 147 (Ms. 208 fila 24).

[3]) Iarcu D., *Repertoriu Cronologicu*, Buc., 1865, p. 40.

Ioanovici, episcopul eparchiei diecezane neunite a Aradului», scris probabil tocmai la Arad, cu ocazia vizitei pe care i-o făcuse lui Gavra. Recunoaștem dela primele versuri, mâna dascălului dela Brașov și felul lui de a gândì.

4. VICLEȘUG FETESC

«*Vicleșugul fetesc*» e o scurtă comedie, fără îndoială tot o prelucrare [1].

5. CRAIUL CHIRU AL PERSILOR 1838

Cu subiect exotic, de un romantism prea accentuat, insistând asupra sentimentului bunătății, după cum indică și titlul este:

«*Bunătatea și înalta milostivire a Craiului Chiru al Perșilor și jalnica moarte a Craiului Abradata și a Crăiesei Pantea, o ștenă jalnică și simțitoare*» [2].

Poema se cetește ușor și ar fi putut captivà la vremea ei, prin situații destul de interesante.

Pantea, cade în robia lui Chiru (Kiru). Frumusețea acestei crăiese erà atât de fermecătoare încât Craiul, auzind de aceasta, nici nu îndrăznește să dea ochi cu ea:

Iar Kiru numai din veste
Știind ce frumoasă este
Ca sminteala să nu-i dea
N'au poftit a o vedea.

Avea însă craiul un general, încercat în multe răsboaie, care, mirându-se de frica nejustificată a stăpânului său, și-a dat-o într'o zi pe față:

Că eu de-aş vedea în lume
Ori ce femeie cu nume
Nu m'aş putea poticni
Ne a nu mă stăpâni.

Craiul firește — cu gândul plin de învățătura celor bătrâni și încercați — i-a dat lui Araspis pe Pantea ca «cinstit păzitoriu» să-i fie, dar s'a întâmplat așà cum prevăzuse Craiul: Araspis s'a îndrăgostit de Pantea și ca să se vindece de această ucigătoare dragoste, Craiul l-a trimis într'un răsboiu de curând iscat.

[1]) Ms. 208 fila 79, p. 56.
[2]) Id. fila 110, p. 21. Cf. Gaster, *o. c.*, p. 64.

Povestirea se termină cu un epitaf la mormântul lui Abradat și al Panteei [1]).

6. VICLEȘUG FEMEIESC

«*Vicleșug femiesc cătră Domnul, marele scriitorul Crișan*», face parte din puținele scrieri originale ale lui Barac. E o reușită satirizare a moravurilor din relațiunile sociale și în deosebi, o ironie amară la adresa celor ce consideră căsătoria drept o afacere comercială, care are valoare sau nu, după cum fata este bogată sau sărăcuță.

Intâlnim în această satiră pe mama care-și dă fata primului venit, fiindcă e putred de bogat. Cazul se repetă și azi.

Barac, omul atât de îngăduitor în chestiunile sentimentale, dând chiar sfaturi în sensul unei libertăți depline pentru cei care se iubesc, erà natural să se ridice împotriva oricărui amestec din partea părinților, care în cele mai multe cazuri, își nenorocesc copiii, prin alegeri nechibzuite.

Pe de altă parte, în această satiră se lovește în cei ce cred că prin bani îți poți cumpără fericirea, ca pe o marfă oarecare: Banul nu poate creeà adevărata fericire [2]).

7. ATALA

Dascălul cetià mult și din ce cetià își alegea subiectele pentru prelucrările lui.

O curiozitate a talentului lui de versificator o formează tocmai: «*Atala sau dragostea celor doui indiani în pustiile Luiziane, o traghedie în trei perdele*».

Romantica poveste a lui Chateaubriand, trecută prin nemțește, a fost transformată de translatorul Brașovului în tragedie în versuri și proză. Cuprinsul — sau mai bine zis acțiunea — tragediei, se ține aproape de acțiunea povestirii atrăgătoare a scriitorului francez. Dar prelucrarea, luată chiar numai ca o traducere, e mult inferioară lui Hamlet, atât ca limbă cât și ca interes dramatic. (Vezi fragmentul dela Anexe).

---

[1]) Pe fila 111 stă scris — poate de mâna lui Iosif Barac —:
«Ioan Barac cel bătrân, procatăr iar cel tânăr, diacon. Dar alcătuită de însuși cel bătrân, procator foarte bun, dar *(sic)* e învățat foarte tare.» *Ioan Barac.*

[2]) Ms. 208 fila 126, p. 17.

8. DIVERSE

Dela fila 183 începând, ms. 208 conține scurte fragmente sau strofe rătăcite, din cine știe ce viitoare opere concepute de Barac. Astfel, găsim fragmente traduse liber din Metamorfosele lui Ovidiu. Cazul nu prezintă nimic neobişnuit pentru vremea aceea. Metamorfosele au mai îmbiat și pe alții la traducere. Așà, la 1839, N. Pauletti (Paulethy) «auzitoriu în anul al treilea» al Seminarului din Blaj, traduce fabula 1, 3 și 4 din Cartea I și elegia a 3-a din aceeaş carte [1]).

La 1820, la un examen al Seminarului din Socola, candidatul, în locul unui discurs în latinește care trebuià să se țină, după datină, spune «descrierea lui Bachus și a Faunilor, din Metamorfosele lui Ovidiu» [2]).

Din ceeace a prelucrat și tradus Barac din poetul latin, o mare parte s'a pierdut; ni s'a păstrat: Partea X (Deucalion și Pirha); Partea XI cu subtitlul «Din pietre să fac oameni», (fila 268 ms. p. 57) iar din partea a XII nu ne-a mai rămas decât un foarte scurt fragment.

La «Note», Barac are grije să dea explicații — sumare dealtfel — asupra diferitelor personagii despre care se vorbește acolo.

Așà, la fila 267 pe verso: «Prometeus a fost tatăl lui Deucalion carele a făcut pre om din lut».

La sfârșitul acestui caiet dăm peste o notiță (fila 252 verso) care ne spune: «mai sunt făcute (din) Ovid, Cartea III, Cap. 4, 5, 6, 7, 8, 9, Cartea IV, Cap. 3, 4, 5, 6, Cartea V, Cap. 8 până la 13.

Fila 183, cuprinde un neînsemnat fragment, — probabil — din o operă religioasă ca tendință: Izgonirea lui Adam din Raiu. Descrierea acestei izgoniri, foarte plastică și spirituală — subiectul se pretà foarte comod la spirit — sufere de o imaginație prea îndrăzneață:

Eva cu țâțele goale
Cu frunze în loc de poale
    Au ieşit ca vai de ea.
Că n'au găsit prăvălie
Să-şi ia cămaşe şi ie
    Şi bani încă nu avea, etc.

Tot la sfârșitul acestui manuscript găsim fragmentată poema «Filitis doarme».

---

[1]) Vezi Bianu-Caracaş, *Catalog. mss. rom.*, II, p. 186, Ms. 459.

[2]) Iorga, *o. c.*, sec. XIX, I, p. 22.

In afară de aceste scrieri, păstrate întregi sau înjumătăţite, în cele trei volume de mss. amintite până acum, B. A. R. păstrează tot în mss. o altă operă a lui Barac, cu subiect religios moral:
e vorba de *«Naşterea viaţa şi perirea lui Iuda Iscarioteanul»*.

Scrierea e amintită şi de Milian, în articolul informativ din Transilvania 1893, p. 78, precum şi în Foaia pentru minte, etc., p. 284.

Originalul s'a pierdut; ms. 3224, frumos şi citeţ scris, nu e decât o cópie făcută de un oarecare Andron Simion din Arad şi poartă data de Iulie 1837. Acest Andron, indică pe Barac ca autorul lui Iuda Iscarioteanul [1]).

E. SCRIERI PIERDUTE

Spuneam în altă parte că, profesorul Gavra, căruia Barac îi încredinţase câteva din scrierile lui, nu le-a publicat şi că transcrise aceste scrieri — sau numai o parte din ele — de elevi, au circulat prin părţile Aradului, în formă de còpii.

Figura profesorului Gavra e foarte interesantă în istoria literaturii şi mai ales a scrisului românesc, pentru zelul pe care l-a avut de a înlesnì tipărirea de cărţi româneşti [2]).

E cunoscută intenţia lui de a formà o «Ortăcie» care aveà să aibă vreo patru scopuri bine definite. La 1833 prin 9 Martie, elaborează un plan, după care se vor tipărì sub auspiciile acestei ortăcii, numai cărţi româneşti. Lucrurile erau bine pregătite şi în acest caz, tipografia din Miclăuş [3]) ar fi avut un rol destul de însemnat în istoria literaturii Ardealului.

Dar Gavra, nu şi-a putut realizà imediat dorinţa care de sigur îi va fi fost foarte mare, de vreme ce o cunoşteà şi atât de cunoscutul Moise Nicoară, printre scrierile căruia aflăm şi planul lui Gavra, în amănunţire [4]).

In acest plan, alături de altele, sunt trecute şi scrierile lui Barac şi anume:

---

[1]) Vezi, Juliu Vuia, *Fragmente din istoricul pedagogiului conf. gr. ort. din Arad* Panciova, 1887, pp. 40—44.

[2]) Vezi *Ibid.*

[3]) Ms. 2440 fila 258, p. 4.

[4]) Ms. 2440 fila 258, p. 4.

Sub No. 7. Ulisse, 34 coale în versuri.
» » 8. Corăbierul cel dintâiu, 7 coale în versuri.
» » 10. Lucreția, din 22 coale în versuri.
» » 11. Loreti dela Marmontel, din 11 coale în versuri.
» » 12. Neşte fragmente dela Ovidie din 8 şi jumătate coale în versuri.
» » 17. Moartea Polixenii Radak, întâmplată în anul 1803, 1 şi jumătate coale în versuri.
» » 20. Jalnica oftare asupra boalei holera, din două coale în versuri [1]).

Din lista aceasta, lipseşte Pipelea Gâscariul, despre care aminteşte Barac în atât de des citata prefață a «Constantinei».

Din aceste scrieri, cele de sub No. 8, 10 şi 11, s'au pierdut fără urmă.

Dar în afară de acestea, despre care avem dovezi sigure că într'adevăr au existat, Milian, în articolul lui din Transilvania, în lista operilor lui Barac, strecoară încă vreo câteva; de unde a cules informațiuni asupra lor şi dacă într'adevăr, aceste scrieri au fost ale lui Barac, n'avem de unde şti. Le trecem aici, în speranța că odată — prin cine ştie ce întâmplare, paternitatea dascălului dela Braşov asupra lor, va puteà fi dovedită.

1. Constantia, dramă în proză, ms.
2. Pruncii cei lăsați pe timpul revoluției franceze.
3. Pustnicul din insula Formentera, tălmăcire în proză.
4. Băcanul, dramă în proză şi cu stihuriire, ms. la tipografia Gött, Braşov.

IV. INCHEIERE

Din studiul de față, s'au putut desprinde câteva caracterizări care pot slujì de temeiu al concluziunilor referitoare la valoarea operii lui Barac.

Versificator dibaciu, poet pe alocuri şi popularizator consacrat.

O reală înțelegere a rostului pe care-l are scriitorul într'o țară, ale cărei aspirații sunt străine de nădejdile scriitorului: o judecată lipede şi sănătoasă, călăuzită de dragostea sinceră pentru neamul românesc.

Om cu o cultură superioară funcțiilor pe care le-a ocupat, s'a apropiat cu sufletul de pătura de jos, bucurându-se de multă trecere printre intelectualii satelor.

---

[1]) *Idem.*

Alături de Pann și Aaron, creator de curent literar. Luați în acest sens, sunt primii scriitori poporani în literatura noastră.

Un bun sfătuitor și un dezinteresat indrumător de suflete. Convins de cele ce scrià, n'a uitat nici odată că datoria unui scriitor e de a fi și un bun educator; pe Barac l-am întâlnit de atâtea ori moralist.

Povestitor din fire — epic — lirismul îl întâlnești totuș în opera lui la fiecare pas; un romatic — aproape — din școala traducătorilor influențați de Lamartine, Marmontel, Hugo, etc.

A încercat în aproape toate genurile, reușind în cel epic-narativ, însemnând ceva pentru începutul epopeei românești, scriind frumos teatru, și traducând cu multă îndemânare. Dela povestea lui Arghir, trecând peste «Risipirea Ierusalimului», până la traducerea lui Hamlet, însemnează de fapt o evoluție literară. Shakespeare, în traducerea modestului translator, presupune o muncă încordată și cinstită, mai ales că și astăzi poate fi cetit cu plăcere și interes.

Limba lui e mai curată decât a altor scriitori ardeleni de pe atunci și în multe privințe poate servì ca model.

Poezia lui e ferită de suspinuri, având destul simț artistic ca să înlăture cu succes, ceeace D. Ovid Densușianu numià *monotonie interjecțională*. In această privință e superior lui Văcărescu, Conachi ș. c.

Sinceritatea e caracteristica scrisului lui Barac.

Judecându-l astfel, chiar dacă — în afară de povestea lui Arghir, de traducerea lui Hamlet, de Rătăcirile lui Ulisse și câteva poezii, celelalte opere nu adaugă prea mult la faima lui de scriitor poporan — și nu adaugă prea mult astăzi, fiindcă peste 80 de ani au rămas în manuscript, nu i se poate tăgăduì incontestabilul lui talent de versificator și în acelaș timp, nu i se poate contestà reala contribuție pe care a avut-o la răspândirea scrisului românesc.

Mai puțin cunoscut decât Anton Pann, uitat, de atâtea ori, mai des decât Aaron, lui Barac i s'a făcut o nedreptate de care aminteam și la începutul acestui studiu — căci, chiar dacă n'a adus o «*personalitate de scriitor*, de adevărat poet» (Densușianu O., *op. cit.*, I, p. 131) și această afirmație trebuie luată în sensul cel mai strict al cuvântului, — Barac, printre mânuitorii de condeiu din prima jumătate a secolului al XIX-lea, ocupă un loc care se ridică cu mult deasupra mijlociului, putând fi așezat uneori cu cinste, și în rândurile celor dintâiu.

Așà a fost fiul preotului din satul Alămor.

ANEXE

FRAGMENTE DIN OPERA NEPUBLICATĂ A LUI IOAN BARAC

B. A. R. Ms. 209

«A M L E T»

Actul II, «a patra arătare» (fila No. 264)

OLDENHOLM:	Iată-l că vine: îndrăsnì-voiu dară a vă rugà pre împărăţile voastre, ca să vă depărtaţi şi să mă lăsaţi pre mine a gră cu dânsul? (Craiul, Crăiasa şi Gildenstern, se duc).
	A cincea arătare
AMLET:	(Citınd într'o carte.)
OLDENHOLM:	Cum se află prea milostivul meu Prinţ, Amlet?
AMLET:	(Neuitându-să la el) Bine, mulţumim lui Dumnezeu.
OLDENHOLM:	Dar nu mă cunoşti Prinţul mieu?
AMLET:	Ba te cunosc că eşti negustor pescariu.
OLDENHOLM:	Ba eu nu sunt pescariu.
AMLET:	Aşadar, aş voì să fi un om de omenie.
OLDENHOLM:	Adecă cinstit, Prinţul mieu?
AMLET:	Vezi bine! că a fi cinstit face atâta, după cum este lumea acum, ca zece mii.
OLDENHOLM:	Aşà este, cu adevărat!
AMLET:	Dumneata ai o fată.
OLDENHOLM:	Am, Doamne milostive.
AMLET:	Să nu o laşi să umble prin Soare. Zemislirea este binecuvântare însă pentru fica ta, nu prea. (citeşte)
OLDENHOL:	(în sine) Tot de fiica mea grăeşte. Departe au ajuns! In tinereţele mele am pătimit şi eu de dragoste mai pre atât. Ce citeşti, Prinţul mieu?
AMLET:	Cuvinte, cuvinte, cuuvınte.
OLDENHOLM:	Eu zic, ce va să zică ce citeşti?
AMLET:	Tot hule, Domnule. Că iată, acest copil satiricesc zice: că oamenii cei bătrâni sunt cu barba căruntă şi cu obrazul încreţit, le lipseşte mult din minte şi le sânt picioarele slabe de tot, care acestea toate, eu le crez Domnule, dar tot socotesc eu că aceasta nu-i cu cale de s'au scris; Că şi Dumneata însuţi, încă ai fi aşà tânăr ca mine când ai puteà merge înapoi ca racul.

OLDENHOLM: (în sine) De este nebunie aceasta, după cum se vede, este metodă într'însa. (tare) Milostive Doamne, dar nu vei poftì să eşi puţintel la aer slobod, afară?

AMLET: Din aerul slobod — în groapa mea. (citeşte)

OL ENHOLM: Adevărat că din aerul slobod ar fi acela. (în sine) Cât îi sânt unele răspunsuri de bune! Acesta e un folos la cei nebuni, de le vine câte un cuvânt minunat de a grăì, care la cei sănătoşi, nu le prea vine în gând. Eu voiu să-l las să se întâlnească cu fiica mea. (tare) Milostive Doamne, cu plecăciune poftesc sănătate, că eu îmi iau ziua bună.

AMLET: Afară de viaţă ,nu poţi să-mi iai nimica ce nu aş puteà gâcì lesne.

OLDENHOLM: Sănătate bună, milostive!

AMLET: Sărac nebun şi bătrân supărat.

A şasa arătare
Gildenstern şi cei dintâiu

OLDENHOLM: Doară cauţi pre prinţ Amlet? Iată-l aici!

GILDENSTERN: Dumnezeu să te ţie Milostive Doamne şi scumpul meu prinţ.

AMLET: Ah, prea iubit prietenul meu! Dar cum mai trăieşti, Gildenstern? Ce mai faci, tânărule cinstit?

GILDENSTERN: După cum trăiesc fiii pământului cei cam ne băgaţi în seamă. Adecă nu sânt tocma bucuros de căciula Fórtunii.

AMLET: Dar nici talpa cismelor ei nu vei fi!

GILDENSTERN: Nici aceia, milostive Doamne.

AMLET: Aşadar, tu te ţi de brâul ei *(indescifrabil)* dar ce veste nouă aduci?

GILDENSTERN: Nici o veste, milostive Doamne decât că lumea s'a făcut cinstită.

AMLET: Aşadară se apropie ziua cea de apoi! Insă vestea ta e minunată; dar să-mi răspunzi, într'adevăr cu ce ai păcătuit tu asupra fortunii, de te-au trimis aicea în această temniţă?

GILDENSTERN: In temniţă, milostive Doamne?

AMLET: Aşà, că Dania este o temniţă.

GILDENSTERN: Aşadară, toată lumea e aşà.

AMLET: Aşà este unde sânt atâtea turnuri, puşcării şi peşteri, între care Dania este cea mai rea.

GILDENSTERN: Eu nu socotesc aşà, Milostive Doamne.

AMLET: Nu? Aşadară, nu e aici o puşcărie pentru tine? Nimica nu este aşà de bun sau rău ce nu s'au făcut prin cugetul nostru. Iară pentru mine este o prinsoare.

GILDENSTERN: Dacă este aşà, aceia vine dela iubirea de slavă (ambiţie) sau e prea strâmtă pentru duhul Măriei tale.

AMLET: O Doamne! Dacă eu m'aş închide într'o găoace şi aş gândì că sânt împărat peste toată lărgimea nemărginită, de nu aş visà atâtea visuri rele.

GILDENSTERN: Care visuri sânt numai nişte păreri ale iubirii de slavă, căci este tot lucrul iubitorului de slavă alta, decât umbra unui bine?

AMLET: Visul însuşi e numai o umbră.

A şaisprezecea arătare [1]
Craiul şi cei dintâiu

CRAIUL: (Văzând paharul care erà gătit pe seama lui Amlet, l-au luat în mână şi au zis) Maica ta Amlet, bea paharul acesta, pentru a ta bună călătorie.

AMLET: O dragă maică!

CRAIUL: Dragă, nu bea! (în sine zice) Acum e pace şi târziu.

CRĂIASA: (îi dă paharul gol lui Amlet) Această băutură, fu pentru norocirea fiului meu.

CRAIUL: Amlet, să iai mâna aceasta a lui Laertie dela mine.

AMLET: (pune paharul la o parte) Eu mă rog, Domnul meu, să mă ierţi că te-am vătămat, însă iartă-mă şi să mă încredinţezi despre aceasta ca un nobil. Că ştie toţi şi vei fi auzit, cu ce boală eram pedepsit, cu sminteala minţii mele. Ce am făcut, pentru care ţi-ar puteà cere firea asupra mea răsplătire, cu adevărat îţi mărturisesc că nebunia mea au făcut-o, n'au fost Amlet cel ce te-au vătămat. Crede-mă că eu n'am avut gând rău, ci aceasta s'au întâmplat aşà ca şi când aş fi aruncat o săgeată preste o casă şi am rănit pre fratele meu cu dânsa.

LAERTE: Eu m'am aşezat încât sânt fiu şi frate; mulţi mă îndeamnă a cere răsplătire, însă ca un nobil, nu voiu fi încredinţat de către alţi judecători mai bătrâni, ce pofteşte cinstea, ca să poci face aceasta, fără de a-mi necinstì numele meu. Iar până atunci, îţi primesc făgăduitul prieteşug, cu dragoste şi nu voiu fi împotrivă.

CRAIUL: Daţi-le paharele!

LAERTE: (în sine) Abià pot trece preste inimă. (Amlet şi Laerte luară paharele în mână).

GUSTAV: Vai, ce este Cräesei?

AMLET: Dar ce-ţi este, maica mea dragă?

CRAIUL: Lăsaţi că numai a leşinat!

CRĂIASA: Ba nu, ci băutura — O dragul maichi, scumpul meu Amlet! Otravă am băut.

AMLET: Otravă? Iată otravă pentru tine, tâlhariu şi ucigaş afurisit!

CRAIUL: Săriţi, că-s vândut! (toţi scot săbiile).

CRĂIASA: Staţi pă loc, Laerte, staţi să vă mărturisesc eu! Ascultaţi-mă Domnilor mei... Ascultaţi... (*trei cuvinte indescifrabile*) în ceasul morţii sale, şi să ştiţi că este cu adevărat omorul, că el a fost ucigaşul, acest Craiu al vostru; că el au omorît pre bărbatul meu, cu crăiasa voastră aceasta.
— O caută să-mi fie, limba mea pâreşte.
— Cu voia mea l-au omorît (tună şi dânsa cade preste un scaun şi cu toţii se trag înapoi, spăimântaţi).

---

[1]) E scena ultimă. Primele replici par confuze.

AMLET: De sus au venit de i s'au întărit cuvintele maicii mele.
GILDENSTERN: Blăstămată să fie sabia aceasta, de o voiu mai luà eu în mână (lapădă sabia).
CRĂIASA: O ce judecată înfricoșată au căzut pre mine! Iartă-mă, Amlet, fiul meu! Mai dă-mi odată brațele, Amlet!

(S'au săvârșit viața Craiului și a Crăesei și toată țara s'au cutremurat și au pus pă Amlet Kraiul în scaunul tătână-său).

CONSTANTINA

Când s'au sculat vânturile
Din toate adâncurile
Preste Marea Baltică,
De părea că va să ningă
Și cu vifor să atingă
Ziua cea mai falnică,

In veacurile trecute
De ani preste două sute
Pre atunci s'au întâmplat,
Unde turburata mare
Cu corăbii pre spinare
Tot în valuri s'au umflat,

In furtuna cea cu spume
O corabie anume:
Nădejdea încă erà,
Din val în val aruncată
Fundului amenințată
Unde vântul șuera.

In corabie cu frică
Spaimă mare se ridică
La atâtea suflete,
Văzând că va să-i răstoarne
Vântul, ca cu niște coarne
In fulger cu tunete.

Săraci oameni, că de frică
N'au cuvinte ce să zică
Intr'atâtea repejuni,
Ci mânile întinzându-și
Către ceriu striga văzându-și
Fierbințile rugăciuni.

Cu mințile zăpăcite
Dela nădejde răpite
In tot ceasul aștepta(u)
Acum-acum ca să cază
In adânc și să să vază
De tot a să afundà.

Oh, înfricoșată soartă
Lângă năprasnică moarte
La atâteasuflete!
Unde-și lua ziua bună
Intr'o groaznică furtună
Cu atâtea urlete.

Iar un cutremur cu tunet
Cu așa mare răsunet
Și cu fulger au trăznit,
Incât zicea(u) pătimașii
Că nici moșii nici uncheașii
Așa n'au mai pomenit.

Corabia desvălită
De catarg erà lipsită
Inpovărată de sorți,
Și oamenii strâng în brață
Toți îngălbeniți la față
Era(u) jumătate morți.

Din toți numa una, iată
O Madamă minunată
Nici un habar nu avea.
Fața ei nimic schimbată
Fără frică să arată
Să miră marea de ea.

Căci ca când ar fi scăpată
Şi n'ar fi amestecată
La cele ce să făcea,
Dar nu avea întrebare
Pentrucă fieşte care
De sine să îngrija.

Iar un viteaz de neam mare
Dela Hunderland, să pare [2])
Că mai aveà inimă;
Că cu ochii pătrunzând-o
Să mira de ea văzând-o
Fără frica-i patimă (?)

Şi pândeà aşa că doară
Insuşi voieşte să moară,
Ca când nici nu i-ar păsa,
Decât cu frica cea mare
Cu două morţi în spinare
Să-şi piarză viaţa sa.

Viteazul Alcmar, anume
Tânăr, inimos în lume
De acestea cugetând
Şi-au mai lăpădat din frică
Văzând prea acea voinică
Şi să ispitea în gând:

Că oare cine să fie?
Această persoană vie?
Necunoscută la noi?

Oare unde vrea să meargă
De-şi pune capul să-l spargă
Prin cumplitele nevoi?

Cum că e de neam, se vede
Şi după haine să crede
După chip, după obraz,
Că ea trebuie să fie
De-o nobilă seminţie
După chipul cel viteaz.

Când Alcmar aşà gândeşte
Indată să pomeneşte
Corabiia stând pre loc,
Şi pre năsip aşezată
După valuri aruncată
Oprită de un noroc.

Până să mai stea şi vântul
Ei nu ştia ca pământul
Ce va fi 'ntâiu însfârşit.
A doua zi dimineaţă
Mai luminându-se ceaţă
O insolă s'a ivit.

Văzând oameni, ei strigară
Să-i scoată pre ei afară
Prin semne rugându-să,
Şi au alergat creştinii
Degrab' că erau vecinii
Cu cinuri silindu-să.
(pp. 1—5 ms.)

B. A. R. Ms. No.2 09.

PATIMILE... MADAMOIZELLEI CARTIGAM.

Când stăpâne(u) Turcii, Ţara Ungurească
In cetatea Buda, cu oaste turcească
Unde s'au pus Paşa ca să lăcuiască,
Soliman Sultanul, vrând să stăpânească.
Că nu să stâmpăra(u) Turcii a o bate
Luând cu puterea pre Buda Cetate

[1]) Prcbabil, Hinterland.

Cu vărsări de sânge, orașe și sate
De tiranie(a) lor nu era(u) scăpate.
Că Ibrahim Pașa, cum să așezasă
In Buda, mulți creștini căuta(u) să iasă
Din moșiile lor; întrându-le 'n casă
Fără de sânjele care să vărsasă.
In cetatea nouă, fiind foarte tare
Nu o puteà luà cu înconjurare
Că Domnul cetății, fiind de neam mare
Și viteaz să ține̕à întru apărare.
  Până ce la urmă, un glonț rău lovindu-l
Care la inimă, prin piept nimerindu-l,
Unde tânăra sa soție văzându-l
Mort, prea mare fiind și prea mult iubindu-l,
  De groază și spaimă, degrab leșinasă
Când au intrat Pașa acolo în casă,
Carele de milă, inima lui lasă
Să nu o mângâie ca pre o rămasă.
  Apoi, trezindu-să din leșin și jale
O au luat pre dânsa întru ale sale
Să-i poarte de grije, cum va fi cu cale
După cugetele ei cele morale.
  Atunci fiind chemat de Sultanul
A fi în Anadol Pașă cu firmanul
S'au dus dela Buda, schimbându-să planul
Și altuia Pașă lăsând buzduganul,
  Pre când ai la mijloc Țara Ungurească
Ne mai purtând purtà sila cea turcească
S'a sculat lângă ea lumea cea creștinească
Ca de jugul turcesc să să izbăvească.,
  Au prins Sultanul cu altă putere .
Pre Ibrahim Pașa fără de scădere,
Să povățuiască oastea ce să cere
La Buda de către turceasca părere.
  Că el mai nainte, făcând biruință
Iar Sultanul aveà mai multă credință
Iar acum slăvindu-i avuta-i știință.
S'au înșelat întru a sa socotință.
  Că dacă au venit ajutoriu în țară
Și mai multe puteri dacă să sculară
Au bătut pre Turcii, gonindu-i afară
Incât toți au fugit cu fugă amară.

  Pașa cum au putut a scăpà acasă
Mai toată oastea lui tăiată rămasă.

Care în robie nu să apucasă
Şi de care cu fuga încă nu scăpasă.
  Şi erà un conte viteaz şi cuminte
Graf Andro, un franţez cu râvnă fierbinte
De au dat ajutoriu la creştina sinte
Şi în oaste erà tot el înainte.
  Insă şi-au câştigat o mână stricată
De glonţul tunului, prea rău vătămată
De ne mai putând fi cu ea să să bată
Căutând să-şi puie slujba jos lăsată·
  Aşadar scoţându-i o adeverinţă
Despre vrednicie şi despre credinţă,
Cu slobozenie după cuviinţă
La Pariz să meargă după neputinţă.
  In Buda pre atunci au sosit o fată
De turc, frumuşică, ca o roabă luată
Anume Cartigam, foarte minunată.
Aceasta au fost lui ca din *(indescifr.)* dată.
  Şi o au dus cu sine la a sa soţie
La Paris, căreia slujnică să-i fie,
Care au primit-o prea cu bucurie
Intrând la mâna ei ca aşa robie.
  Dar văzând contesa la ea o frumuseţe
Purtare cinstită şi multă blândeţe,
Toate regulele bune să înveţe
C'ar fi o creştină plină de buneţe.
  Că ea ştie cevaşi limbă franţuzească
Spuind c'au învăţat-o în ţara turcească
Dela nişte roabe puse să robească
La tatăl său unde au să să turcească...

R. Ms. No. 209, fila 68.

.... REGELUI DELA PORTUGALIA

(Pe contra-pagina filei 68)

PERSOANELE

Alfonzo, regele Portugaliei.
Don Enrich, Prinţ povăţuitoriu.
Donna Ezabela, Prinţesă de Almedia.
Ioan Kalaus, Căpitan corăbieriu.
Constanţia, nevasta lui.
Alfonzo, pruncul lor.
Aniţa, prietena Constanţei.

Gal, corăbieriu trecătoriu și păzitoriul porturilor.
Beatrița, muierea lui.
Rustan, matroz la Ioan Kalaus.
Alvaro, prietenul lui Ioan Enrcih.
Cârmaciul.
Ofițeri, curteni, matrozi.

Priveliștea e în Lisabona în veacul al XII-lea.

Intâia secsie
Malul mării, deoparte sânt case și cu a corăbierului

Fapta I-a
Gal, matrozi cu lopeți, Beatrița
(Fulgere și tunete)

GAL: Sculați fraților! Purtați-vă! Gătiți-vă șeicele; că vedeți că e lipsă. Viu și eu după voi numai decât. (matrozii să duc).

BEATRIZA: O Doamne! Iar ești în picioare! Că și eri ai fost toată ziua în apă.

GAL: Eu gândesc că m'ai mai văzut tu așà; în toate zilele să întâmplă (la) noi de acestea! Că pentru aceia sânt eu Corăbieriu Trecătoriu și păzitoriul malurilor Mării. Mai marele portului m'au înștiințat cum că în noaptea aceasta s'au slobozit niște tunuri prin care o corabie cere ajutor, care are lipsă de noi. M'am suit și eu în turnul de pază și am priceput că abià să poate ține. Dar al naibii... (indiscifrabil).

BEATRIZA: Dar ia-ți seama să nu te bagi în primejdie, dragul meu bărbat. Auzitu-m'ai?

GAL: Dar când ști că e un lucru binecuvântat, când poate mântuì omul pre oameni și cu avuturile lor a-i scoate din valurile cele nesățioase, nu-(i) poți lăsa așa.

BEATRIZA: Drept ai; că eri s'ar fi prăpădit sirmanele cele două femei și cu nevinovatul lor prunc, dacă tu nu le-ai fi dat ajutor, de le-ai scos din primejdia apelor.

GAL: Dar cum au dormit ele astă noapte?

BEATRIZA: Foarte bine, după cum me-au spus ele, că s'au și sculat; numai ace înger mai doarme.

GAL: Apoi nu ți-au spus cum au intrat ele în corabia aceia și că ce căuta la Lisabona?

BEATRIZA: Me-au spus că ele sânt surori și patria lor este Portugalia și s'au pus în corabie la un port franțuzăsc; mai este maica pruncului și că ea este nevasta unui matroz care tare să supără după bărbatul său, carele vine cu altă corabie care va să o lege aici.

GAL: Cum așà? Nevastă de matroz așà frumoasă?

BEATRIZA: Auzi, auzi? Dar o nevastă de matroz e urîtă? Dar că și tu ai fost matroz când m'ai luat pe mine și eu ca să nu mă laud, n'am fost nici o urîtă.

5*

GAL: Bine, bine, taci acum că ştiu eu cum ai fost tu, ca o livră cilivie; dar vezi că femeia aceasta se vede ca când ar fi de oameni mari.

BEATRIZA: Aceia nu am băgat de seamă.

GAL: Ajungă-ţi acum, nu mă mai căcăli că eu caută să mă duc; rămâi sănătoasă şi mângâie pre musafirii noştri şi de va fi aceia corabie ce aşteaptă, să le spui să nu se supere. Sănătate bună! (să duc).

BEATRIZA: (strigă după el). Păzeşte-te omule! Să vi în pace acasă. Oh! dar iacă vin mosafirele mele. De aveţi trebuinţă de mine, vă rog dragele mele să îngăduiţi puţintel, că viu numai decât. Că voiu să-mi petrec omul meu numai până la corăbiuţă.

B. A. R. Ms. 209, fila 120, p. 4.

MIRELE CEL UMBLAT ŞI PROCOPSIT

A DOUA FAPTĂ

Hariti şi Carolina

HARITI: (să lasă pe braţele Carolinii). Carolină! m'am topit, nu mă lăsà!

CAROLINA: Săraca fată, la aceasta e cu anevoie a-i sta împotrivă, dar tot să-mi dai răgaz să mă socotesc şi până atunci fi în pace.

HARITI: Să fiu în pace când voiu să-mi pierz numai decât tot ce am şi caută să fiu nenorocită fără hotar?

CAROLINA: Harito! Tu nu pierzi nimica numai cât ai să-ţi schimbi pre un bărbat cu altul, adecă pre Căpitanul cu Baronul; aceasta este o cultură.

HARITI: Tu nemiloaso! Dar şi acum îţi baţi joc?

CAROLINA: Nu te mănià — că eu iau lucrul precum este. Dar poate că se va întoarce toată treaba.

HARITI: Cu anevoie, Carolino! Prea cu anevoie că tatăl meu...

CAROLINA: Dela Dumnealui nici nu aştept eu nici o schimbare, că Dumnealui alta nu mai... fără numai că mi-ai dat cuvântul, punctului. Dar bucuros l-aş vedeà eu pre fratele mieu, aceasta măcar acum ţinându-să aşà de vorbă.

B. A. R. Ms. 209, fila 143.

VÂNĂTORUL DELA MATRA
(sau)
CASIMIR ŞI LEONORA

(Fragment dela sfârşit)

Aşà să roade în sine
Prefăcută de ruşine
De frică toate răbdând,

Ar zbera dar nu cutează
Făr' numai să împilează
Rabdă, însă până când?

Până dă de acul morţii
Şi de primejdia sorţii.
(4 rânduri indescifrabile)

Oare dacă putrezeşte
Tulpina din care creşte
Ramura ei înverzând
Poate să mai înflorească?
Ba va să să putrezească
Să se usuce căzând.

Aşà şi părinţii, dacă
Cu sila umblă să facă
Pre fiii săi a iubi,
A iubi ce nu le place
Şi dragostea o desface
Unde s'ar mai potrivi.

Ei până să să deştepte
Nici nu vin să-i aştepte
S'ajunsă pân' însfârşit,
Că prea târziu va să fie
Văzând că va să le vie
Pedeapsa, căci au greşit.

Aici au lucrat Satana
Pre Leonora sirmana
Nu o put(eai) judecà,
Căci cele dintâiu iubeţe
S'au pătruns la tinereţe.
Şi nu să putea strica.

Dar părinţii mai nainte
Trebuià să aibă minte
Să nu-şi plângă faptele,
Că la bărbaţi cu neveste
Unde dragoste nu este
Mărge d'andăratele.

Strâmtă le e(ste) polată
Cât de largă şi bogată
Că nu încap amândoi,
Dar dragostea îi adună
Intr'un cuib, căsuţă bună
Şi trăiesc fără nevoi.

Colo în Darul Credinţii
Să se bucure părinţii
De un lucru lăudat,
Şi pot zice: Doamne iartă
Dragostea noastră curată
Eu şi pruncii ce mi-ai dat [1]).

B. A. R. Ms. 209, fila 170.

FRAGMENT DIN «RĂTĂCIRILE LUI ULYSE»

Sfârşitul părţii I, p. 30, fila 184 verso.

Şi să ne întoarcem iară
La rămasa noastră ţară
La Italia, înapoiu.
Şi să vedem ce mai face
Pinelopi, are pace
Sau şi mai multe nevoi.

A doua parte

Acum Pinelopi, când să deşteptasă
Văzu că fiul său nu este acasă.

---

[1]) Se pare că poema este neterminată.

Intreabă şi-l strigă, dar n'are de unde,
Că de nici o parte nimic nu-i răspunde
S'au dus, însă unde? Nimenea nu ştie
Dar astă minune, ce poate să fie?
Nu cumva au căzut în groapă adâncă
Prin a vulturilor acestora brâncă?
Şi smulgându-şi părul; ban cu ban să schimbă!
Jalnica 'ntrebare, nu mai are limbă.
Frângându-şi mânile şi alta pre lângă
Jalea bărbatului îndoit să plângă.
Nu ştià ce face, va să 'nebunească
Sau altă nevoie să o mai lovească.
Doica Evrihlea, nu-i cuteza spune,
Nu putea minţile să şi le adune,
Ca să o mângâie să nu să spăimânte,
Că fiul său este zdravăn şi cuminte
Şi că nu-i departe, au ieşit afară.
Plângându-şi bărbatul şi totdeodată
Acum şi pre fiul, Maica ovidată (?)
Alta şi mai mare veste o loveşte
Din gura lupilor care să vesteşte.
Cum că păzitorii, turburaţi la minte
S'au grăbit să-i iasă în drum înainte
Lui Til(c)erioh, unde vor ca să-l ucigă
Spuindu-i că dânşii tot aceasta strigă.
Apoi ce va face singură regina
Că ei cu aceasta îşi umflară splina,
Că până ce nu-l vor prăpădi pre dânsul
Apoi ca să-şi plângă Pinelopi plânsul,
Nu o pot ei face ca să să mărite,
Iar la urmă toate vor fi izbândite.
Aşà Pinelopi, mâhnita regină
S'au dus la Laertie, la a lui grădină
La socrul său, unde să să jăluiască
Casă nu o lasă să să prăpădească.
Aşadar bătrânul i-au dat mângâiere
Şi au îmbunat-o ca pre o muiere
Zicând: Nu te teme fiică! fii cuminte
Când rânduielile dela ceriu sânt sfinte.
Cine sapă groapa altuia, el cade
Intr'însa, după cum aşà ne să cade.
Mai lasă-i în voie şi pre peţitorii
Pân' să vie vremea dela înşelătorii.
Vei şti că Tilemah are lângă sine
Un paznic tovarăşi, de-l păzeşte bine,

Trebuie să vie el cu bucurie
Dintru a lui cale și călătorie.

Pag. 48, fila 193 verso

Săraca cetate tare
Cum te-au ars focul cel mare!
Zece ani acea cetate
Grecii nu o puteau bate.
Iar Odissefs cel cuminte
Au făcut mai înainte
Un cal de lemn foarte mare
Scorburos la foale tare
Și cu unghiuri mari și goale
Prin grumazi până la foale,
Și în capul lui cel mare
Doi ochi două găuri are,
Pre unde bine să vază
Omul din el cel cu pază,
Și el s'au băgat într'însul
Cu trei sute lângă dânsul,
Tizandru Menelaos...

LA MIEZUL NOPȚII.

Fragment

A doua zi iată Emilia vine
Zicând, toate au mers aici acuma bine,
Iară de opt zile de când port la mine
Camelia albă, să văz n'am pre cine.
Șezând ea pre sofa, grăind ca să șază
Terezia prin flori, în joc priveghează
Din fereastră până stătu ca să vază
Pre Feldek spre dânsa căutând cu pază
Zicând să să uite, și ea uitându-să,
Și văzându-l ea în sus urcându-să
Și tocma în casă oblu băgându-să
Atunci Emilia, cum îi arătasă
Tereza, trecu scurt în ceia casă
Unde ce și-au grăit, cu urechea trasă
Dându-i Terezia tot de cele grasă etc.

JALNICE MORALITETURI.

Fragment

Venit-a vremea cea iute
Și lipsită de virtute
După cum s'au prorocit,
Neam pre neam ca să scoale
Și să să facă răscoale
Din cugetul rătăcit.
Zic că pentru direptate
Ori cu cine a să bate
Le ajută Dumnezeu.
Aceasta închipuindu-și
Omul, și planul văzându-și
Se turbură ca un leu.

Sar supuşii să să strângă
Să să scoale ca să-şi frângă
Jugul cu răscoalele,
Aşa să scoală ori cine
Apoi îşi trag după sine
Relele şi boalele.

Venit-au o vreme rară
Unde să fac de ocară
Neamul şi cu neamul său,
Să judecă fiu cu tată
Fraţi cu fraţi la judecată
Ginere cu socrul său.

Neputându-să învinge
Foc de blestem îi atinge
Jurământ făcându-să,
Hotărîrea nu le place
Nici nu vor să facă pace
Ci mor judecându-să.

Venit-au vremea aceia
De şi-au pierdut omul cheia,
De deschide porţile,
Către înalta Virtute
Neştiind cum să-şi ajute
Să-şi arunce sorţile.

Poate lumea să înalţe
Şi cu pinteni să încalţe
Speculaţie făcând,
Toţi vor ca să covârşască
Şi 'nainte să păşască
Pre toţi alţii întrecând.

Unii pre alţii înşală
Şi fără nici o sfială
Umblă cu apucături,
Şi umblând cu strâmbătatea
Umblă să strâmbe dreptatea
Numai cu înşelături.

S'au înălţat omenirea
Sus, cu mintea şi cu firea
Şi foarte s'au subţiat,
La măestriiluminate
Şi la lucruri înfocate
S'au foarte înzvăpăiat.

Strofa ultimă

Uit de pizmă sufletească
Mai întâiu să-ţi folosască
Sufletesc aşezământ,
Ca boala să nu te-apuce
Roagă-te făcându-ţi cruce
Cu metanii la pământ.

B. A. R. Ms. 208, fila 25, p. 1.

ADELAIDA.

Fragment

In cetatea 'mpodobită
Hateau Tirri numită
Lângă care e un sat,
Gilleau — vois' anume
In Franţa frumoasă lume
Fu la un loc aşezat.

Acolo stăpâniă satul
Domnul Galaori bogatul
Că erà cel mai bogat,

Acolo în tot ţânutul
Cu puterea şi avutul
La satul sus arătat.

Insă întâia sa viaţă
Ca alţii să nu răsfa
Cu jocuri şi la
Ci era tot în pici
La lucruri folosit
De sine fu în

La care economie
Dup' așa căsătorie
Fu foarte înaintat.
Și cu Doamna lui cea bună
De sus ceriul împreună
L-au fost binecuvântat.

Iar dela casele sale
Preste un deal într'o vale
Avea un Saer (?) frumos,
Cu șuri, grajduri și cu casă
Unde multe slugi băgasă
Ca să-i aducă folos.

B. A. R. Ms. 208, fila 72, p. 2.

Unde într'această vale
Toate rodurile sale
Din câmp și le adunà.
La care economie
Și vrednica lui soție
A lucra să îndemna.

Strofa ultimă

Să fi bine-cuvântată
Cu inima cea curată
Cu care te-ai arătat,
Și sculându-să de față
Toți o au luat în brață
Și dulce o-au sărutat.

JELEA FAMILIEI RĂMASE LA MOARTEA LUI NESTOR IOANOVICI.

Fragment

Doamne! iar așa păcate
Grele ni s'au grămădit
Cât aceste necurate
Pedepse ne-au podidit?
N'au fost destul frigurile
Ce în casă ne-au ernat?
Risipa și gândurile
Nu destul ne-au atârnat?

B. A. R. Ms. 208, fila 126, p. 1.

La fila 76, p. 7

Mă mir cum v'ați îndurat
Strâmb a judecà cu firea
Să plătim ce n'am furat.
Ne-au amărît sufletele
Cu boldul ce ne-au înfipt,
Acum tragă clopotele
Intr'o dungă, că ne-au fript.

VICLEȘUG FEMEESC

Chibzuind Domnul Crișanul
Bogăția sa cu planul
Că marele scriitoriu
Cum că n'are ajutoriu,

Și cum că ar fi cu cale
La bătrânețele sale
Să să 'nsoare și să-și ia
O soție tinerea,

Nu departe la o casă
Văduva căpităneasă
Elenca, tocmai aveà
O fiică prea frumușea.

Sfătuindu-să Crișanul
Cu rolul său și cu planul
El s'au dus și o-au cerut
Lovind unde o-au durut

Grăind numai cu bătrâna
Care lezne i-au dat mâna
La cuvântul votului
După laudele lui.

Cu acea căpitănită
Văduvă dar fudulită
Amândoi s'au
Și așà

Dac'au aflat cu mirare
Că bătrânul mire are
Un capital unsuros
De o sută mii de gros,

Aşà ea ca o săracă
S'au lăcomit ca să facă
Pe fie-sa ca să-l ea
Ascultându-o pre ea.

Care maică fără milă
S'au pornit să-i facă silă
Ficiei sale, vrând-nevrând
Mai de vreme, mai curând.

Iară fie-sa, Frusina
Nici îi dete 'n gând pricina
Inainte s'au chemat
I-au spus şi i-au arătat,

Zicându-i cu liniştire:
Fică! vezi ce norocire
Ţi-au venit un peţitor
Foarte mult norocitor.

Vremea ta este venită
Ca să te faci norocită
Anii tăi sânt socotiţi
Trebuie să te măriţi.

Acum vremea nu-ţi mai trece
C'ai trecut de optsprezece
Preste anii de când eşti
Nu voiu să îmbătrâneşti.

Atunci au răspuns Frusina:
Bine maică! Dar pricina
Nu-i după cugetul meu
Trebuie să ştiu şi eu.

Ca să fiu şi eu de faţă
Când mă vor luà în braţă
Fără mine nu-i nimic
Fie măcar ce voinic.

Ajungă-ţi, zise bătrâna
Că eu vreau, am dat şi mâna
La un noroc unsuros
O sută de mii de gros

Iar fiesa: Maică dragă!
Dacă voieşti să mă tragă
Inima să te ascult
Să nu mă sileşti prea mult.

Că şti bine, foarte bine
Cine mă cere pe mine
Decât Faur, alt bogat
Nu-mi trebuie de bărbat

Numai Faur Căpitanul
Numai acela sirmanul
Mă iubeşte şi-l iubesc
Iar alţii nu-mi trebuiesc.

Dar acel bărbat cu gheabă
Cutează încă şi 'ntreabă
Tocma de persoana mea
Ca să vie să mă ia?

Iar maică-sa: Frusinico
Ascultă-mă bobocico
Că e putred de bogat
Şi nu-i urîcios bărbat.

Şi fiindcă te iubeşte
Cu toate te mulţumeşte
Ca în sân te va ţineà
Ascultă-mă fiica mea!

Nu poci maică şi fă bine
Iartă-mă acum pre mine
Aibă măcar ori ce haz
Eu de Faur nu mă las.

Taci nebuno, fi de treabă!
Cine încă te întreabă,
Că n'ai minte, să-ţi dau eu
După mai bun sfatul mieu.

METAMORFOSE

Sburând Mercurie solul
Solul cel Dumnezeesc
Intr'aripatul și golul
Din văzduhul cel ceresc,
Și tăind văzduhurile
In toată partea făcând,
Pluti și cu vânturile

Preste Atena zburând
Cetatea lăcuitoare
A Minervei stăpânind
Avea și o sărbătoare
A corfelor, prăznuind,
Fetele cu floricele
Umplându-și cofițele, etc. etc.

B. A. R. Ms. 208 fila 112 p. l.

BUNĂTATEA ȘI INALTA MILOSTOVIRE A CRAIULUI KIRU

Fost-au oare-când odată
In viața lăudată
Kiru craiul Perșilor
Alesul aleșilor.

In vremile când numitul
Biruisă Răsăritul
Ca un viteaz virtuos
Dar milostiv și milos.

Au bătut cu biruință
Și spre cel mai cu credință
Craiul sus arătat
Pre al Panteii bărbat;

Pre care scumpă crăiasă
I-au robit-o de acasă
De care mult s'au scârbit
Abradat, căci o-au iubit.

Că erà foarte frumoasă
Pantea, dar cuvioasă
Că ca dânsa nu era
Lumea de-ar înconjurà.

Lui Kiru, numai din veste
Știind că frumoasă este
Ca zminteală să nu-i dea
N'au poftit a o vedea.

Iar Araspis, cel mai mare
General alu, pe caresă
Ca pre sine l-au iubit,
S'au mirat și i-au grăit:

Mă mir Doamne foarte tare
De virtutea ta cea mare
De ce ești așà fricos
Că vezi un lucru frumos?

Că eu d'aș vedea în lume
Ori ce femee cu nume
Nu m'aș putea poticni,
De a nu mă stăpâni.

Iar Kiru, așa răspunsă,
Și la suflet îl pătrunsă:
Oh, Araspis, tu nu ști
Măcar ce viteaz te ți,

Nu ști că însumețirea
De să va jucà cu firea
Ocară-și va dobândi
Unde nici nu va gândi.

Iar dacă vei fi în stare
Să te lauzi așa tare
Cum că te vei stăpâni
De nu te vei poticnì,

Te orânduiesc pre tine
In ce chip vei fi mai bine
Să-i fi ocârmuitor
Și un cinstit păzitor.

Şi mie mi să cuvine
Să-i rânduiesc om ca tine
Mare cinste de a-i da
Şi de grije a-i purta.

Primind aşa slujbă mare
Şi greu la ochi în purtare
Araspis să stânjenea
După cum să cuvinea.

Iar trecând câteva zile
S'au întâlnit patimile
Astfel de lucru păzind
Şi aşa frumseţi văzând.

Când vedea cu o simţire
Un lucru legat de fire
In ce chip îl va păzi
Nesimţind din zi în zi?

Nu-i bine cu nălucirea
I-au dăochiat apoi firea
Şi precum s'au lăudat
Cătră Kiru, şi-au uitat,

Că neputându-şi ascunde
Focul, îi venea tot unde
Şi atât să zăpăcea
De numai cât nu zăcea.

Era bolnav să bolească
Şi cine să-l lecuiască
De nu-şi va aflà mijloc
Unde leacul n'are loc.

Că Pantea cunoscându-l
După cuvânt pricepându-l
Că va să o supere
Nu tace, nu-l sufere.

Cu toate că ştià bine
In ce dragoste să ţine
Craiului deosebit
Cum îl are de iubit.

Cu atât mai mult să teme
Că nu cumva mai cu vreme
Să o silească pre ea
La ceeace nu va vrea.

Aşa cât fu prin putinţă
Ştiindu-şi a sa credinţă
Cât au putut au răbdat
In glas însă nu i-au dat.

Ci prin alt om cu credinţă
I-au arătat în fiinţă
Craiului plângându-să
Şi mult văetându-să.

In ce chip să ispiteşte
De unul ce îndrăzneşte
Rău de a-l încursa
La căsătoria sa.

Şi ce primejdie are
Dreapta ei inimă, care
Aceasta n'au aşteptat
Dela un drept împărat.

Auzind aceasta Craiul
O-au scos pre ea din Seraiul
Primejdiei cu folos
Cum s'au putut mai frumos.

Ca Araspis să lipsească
Ca să nu o mai păzească
Nimenea cu zăpăceli
Ca să mai dea de zminteli.

Iar Arapsis, de ruşine
Aşà cugeta în sine:
Unde să mă duc să scap?
Voiu să iau lumea în cap.

Decât să mai dau eu faţă
Cu Craiul. Că-i este graţă
Şi ruşine, că-s mustrat
Inima-mi, e împărat.

Kiru, chemându-l la sine
Pre Araspis, de ruşine
El cu ochii în pământ
Nu putea grăi cuvânt.

După faţa lui cetindu-i
Şi nimica pomenindu-i
De lucrul ce s'au deschis
Numai atâta i-au zis:

O Araspis, nu te teme
Că eu de mai multă vreme
Iţi cunosc iubirea ta
Şi nu te mai întrista.

Eu nu te mustru pe tine
Ci voiu să te scap mai bine
Din valul cel mai sucit
Al dorului zăpăcit.

Găteşte-te prea iubite
Că oştile sânt gătite
Un vrăşmaş să-mi biruieşti
Să nu te mai zăpăceşti.

Şi prin a ta vitejie
Vei scăpa dintr'o urgie
In care te-au aruncat
. Dorul cel mai încurcat.

Că mărirea cu războiul
Să te scoaţă din gunoiul
Dragostei ce ţi-au făcut
Dorul cel necunoscut.

Araspis de bucurie
Biruit de vitejie
Toată firea şi-au schimbat
Şi la oaste au plecat.

Şi s'au întors dela oaste
De prin văi şi de prin coaste
Cu triumf dela războiu
Cu laudă înapoiu.

B. A. R. Ms. 208.

A T A L A

PERDEAUA DINTÂIU

O temniţă întunecoasă, luminată puţin de o candelă

STENA INTÂIA

Sactas, în lanţ grăind singur
Intr'aceste ziduri groasă
Mucede, întunecoasă
Gem eu ca un osândit.
Mă uit şi-mi văz lanţurile
Şi de toate laturile
Sânt închis şi prăpădit.
Oh maică! gândesc la tine
Când m'ai vedeà tu pre mine
Aici unde flămânzesc
Unde nu mă iartă soartea
Ci aştept să-mi vie moartea
Cumplit să mă prăpădesc.
Nu-mi pare rău, nici nu-mi pasă
Că pentru cei de acasă
Ai patrii pătimesc,
Cu inima mea cea tare
Nu-şi face înspăimântare
Să mă desnădăjduiesc.
Măcar că şi eu acasă
M'aş înveseli la masă
Când acasă m'aş vedea,
Acum dar, să fie, fie
Să mi se scurteze mie
Viaţa când voiu cădea.

STENA A DOUA

Lupez mergând cu felinariul înainte, intră înăuntru

LUPEZ: Iartă-mi tânărule că te supăr în singurătatea ta, însă eu voiesc să-ţi fac un bine ţie.

SACTAS: Bine? (la o parte). Ce bine va putea fi?

LUPEZ: Acel bine fiule, ca să mă asculţi: că eu n'am nici un copil; aşà, din sfătuirea soţiei mele, i s'a făcut milă de tine, pentru frumseţile tale şi voiu să te iau să-mi fi mie fiu.

SACTAS: (Cade în ghenunchi). Şi voieşti să-mi fi mie tată?

LUPEZ: Aşà fiule, scoală-te. (Către Rene, zice). Desleagă-l pre acest tânăr şi mergi cu dânsul de-l îmbracă după cuviinţa oraşului că el e vrednic de a-i face bine!

SACTAS: Iţi foarte mulţumesc taică, văzându-mi mânile tinereţelor că mi le-ai dezlegat din lanţurile cele grele. (să duc).

STENA A TREIA

SACTAS *Să schimbă privelişte în casă* (singur grăieşte).

Tot n'am eu noroc şi parte
  Că aminte mi-au venit
Dor de acasă, departe
Şi cu dor m'am pomenit
Fierbe sângele în mine
  Şi de acasă doresc,
De n'aş păţi nici un bine
  Eu caută să pornesc.
Măcar că Lopez mă ţine
Ca pre fiul său iubit,
Şi mă ţine foarte bine
  Aş putea fi nes cârbit.
Insă patria îmi trage
  Inima, că o doresc,
Chiar la noapte, de m'ar trage
S'o mai văz, să mă grăbesc.
De m'aş pierde prin pustie,
  Neputându-o vedea
Şi-acolo să-mi fie mie
  Soartea unde-mi va cădea,

STENA A PATRA

Lupez cu cel dintâiu

LUPEZ: De ce te superi, fiul meu?

SACTAS: Oh, nu mă întrebà că, caută să plâng.

LUPEZ (şade la masă). Spune-mi fiule că doară voiu puteà să-ţi ajut.

SACTAS (cade la picioarele lui zicând). Mă doare inima şi sânul mi să umple de sângè; îmi amelinţă primejdiile cele mai multe, însă nu-mi pasă. Iar înaintea ta, să nu fiu nemulţămitor, mă pârăsc însu-mi pre mine, că pentru păcatul meu sânt vrednic de pedeapsă. Dar n'am ce face, ci mă rog Taică să mă ierţi şi să mă slobozi, ca să te las, să mă duc de aici. Ştiu că către moarte voiu alerga, însă ca să mi să împlinească răsplata cugetului ce me-am hotărît, poftesc să-mi petrec supărăile întru largul singurătăţii şi să-mi slobozesc vaetile mele, prin aerul cel pustiu.

LUPEZ: (il ridică)
Lasă-te fiul meu de astfeliu de cuget. Fi cuminte.

SACTAS: Nu poci, nu mă poci lăsà. Mai gata sânt a muri.

LUPEZ: Nepregetatule! Ce sânge ți s'au pus pre inimă? Că și așà nu va ține mult libertatea ta, că cunoști tu bine, vicleșugurile timpurilor celor bătăioase ale răscoalelor și războaielor de acum, unde omul nu este sigur, nici un minut cu viața lui. Așa, dacă nu te poți lăsa de cugetul ce ți l-a, hotărît, vede-avei ce vei mai pătimi, că eu îți poftesc binele, dar ce folosi dacă nu voiești să mă asculți.

SACTAS: (trist). Ah! Mă doare sângerată
Inima mea cea curată!
Mi să laudă cu rău
Cele mai primejdioasă
Urmări, topoară de oasă
Dar însă n'am încătrău.
Azi în ce chip va să-mi vie
Soartea, viața ceea vie
Voiu ca să mi-o jertfesc.
Iartă Taică! Și mă lasă
Să mă vezi purces spre casă
Și de toate-ți mulțămesc.
Nu poci să-ți dau mulțămită
Din destul de cuvenită
Pentru bunătatea ta.
Eu pentru acelaș bine
Care ai făc ut cu mine
In veci nu te voiu uita.
Răbda-voiu eu înfruntare
Dela mine cu răbdare
Unde nu te-am ascultat
Cunoștința sufletească
Poate să mă pedepsească
De cumva nu m'ai ertat.

(Sactas îi sărută mâna și sărutându-să, să duce).

B. A. R. Ms. 3224 fila Nr. 2.

IUDA ISCARIOTEANU

Mai odihnește-te Muză
Și nu mai cânta din buză
Cu graiul ce nu s'au dat.
Că pre cel cu vrednicie
Și virtute din vecie
Din destul l-ai lăudat.
Și tu evlavie Sântă
Cu David... și cântă
Cu puternic glas și copt.
Pre Iuda și rău îl stinge
Psalmul carele atinge
Psalmul o sută și opt.
Dăspică psalmul în șapte
Și pre ale Iudei fapte
Le descopere curat,
In ce chip dai zămislire
Până la a sa peire
Dıacii cu el au *(indescifrabil)*
Că el nu s'au lăsat încă
Nici cu slava lui adâncă
De năravul îndıăcit,
Căci asuprindu-l păcatul
Nu i-au plăcut, blăstămatul
Să să facă fericit.
Tu din Sit ce vreau să fie
S'au dat la blăstămăție
Cum s'au învățat de rost,
Așà, nașterea și fericirea
Viața lui și peirea
Intru acest chip au fost.

No. 1

Minunata și blăstămata
Strălucita și slăvita
Cetate Ierusalim,
După multe întâmplări
Ale ei nenumărate
Patimi să o pomenim

Aici au fost dintru lume
Un Simon Ruvin anume
Din neam de Iscariot,
Lenuţa (a) lui muiere
Ciboré (?) în durere
I-au fost iubită de tot.
Care muiere odată
Fiind ea însărcinată
Văzù într'o noapte sus
Cum că pruncul ce va naşte
Foarte el păcat va paşte
Infricoşat şi nescris.
Din soartea deşertăciunii
Va fi fiul periciunii
Pruncul ce va naşte.
A tot neamul o soarte
Va fi veninată foarte
Pilda lumii să mai ia.
Deşteptându-să muierea
Şi-au pierdut toată puterea
Toată îngrozindu-să
Incât nu să poate spune
Cu câtă întristăciune
Năşteà frământându-să.
Bărbatului ei spuindu-i
Cu plâns mare povestindu-i
Ce vor face nu ştià,
Aşteptà vremea să nască
Şi rodul să-şi prăpădească
Aşàziceà vai de ea.
Şi ca una ce să teme
Neputându-şi fără vreme
Să-şi lapede sarcina,
L-au născut cu toată truda
Puindu-i numele Iuda
Precum este datina.
Şi frică având să-l crească
Sau altfeliu să-l prăpădească
L-au băgat într'un sicriu,
Numele în scris băgându-i
Şi sicriul închizându-i
L-au dat pre apă de viu.
Şi slobozindu-l pe Mare
Cu numele scris cel are
Au plecat frumos, înot.

BIBLIOGRAFIE

I. MANUSCRIPTE

Biblioteca Academiei Române, Ms. No. 165, 208, 209, 3069.

No. 452 (Moartea Polixenii Radak, foaia 283).
» 460-461 (cinci poezii apărute şi în «Foaia pentru minte).
» 1424 (Istoria pentru surparea sfintei cetăţi a Ierusalimului).
» 3224 (Naşterea, viaţa şi perirea lui Iuda Iscarioteanul).
» 3225 (Moraliteturi, cópie de S. Androne).
» 3415 (Foi cu diferite însemnări din anii 1783—1821).
» 3531 (Istoria risipirii Ierusalimului, Tg.-Neamţ, 1782.
Archiva bisericii Sf. Nicolae din Scheiu, Braşov. Diferite documente, registre, etc.
Arhiva Primăriei oraşului Braşov, anul 1848.

II. ISTORII LITERARE

1. BEÖTHI (ZSOLT): A magyar iródalom története. Ed. II. Budapest, 1899.
2. SZINNYEI (IOZSEF): Magyar irók élete és munkài, 1893.
3. IORGA (NICOLAE): Istoria literaturii româneşti, sec. XVII—XIX-lea.
4. DENSUŞIANU (OVID): Literatură română modernă. 2 vol. Bucureşti, 1920-1921.
5. PHILIPHIDE (A.): Introducere în istoria limbei şi literaturei române, Iaşi, 1888.
6. BOGDAN-DUICĂ (G.): Istoria literaturii române moderne. Vol. I. Cluj, 1923.

III. STUDII

7. GASTER (M.): Literatură poporală română, Bucureşti, 1887.
8. GASTER (M.): Chrestomaţie română, vol. II. 1891.
9. BENKŐ (J.): Transilvania, 1778, Tom. I.
10. CSURA (M.): Argirus a magyar iródalomban.
11. DENSUŞIANU (AR.): Cercetări literare, Iaşi, 1887.
12. DENSUŞIANU (AR.): Raport, în Analele Acad. Rom. Seria III, Tom. II, Secţia I, 1881.
13. BÂRSEANU (A.): Istoria şcoalelor centrale gr. ort. rom. din Braşov. Braşov, ed. Ciurcu, 1903.
14. MARINESCU (ATH.): Poezia populară; Balade, Budapest, 1859.
15. ŞEINEANU (L.): Basme.

16. BORBÉLY (ISTVAN DR.): A magyar iródalom története a legrégibb időktől 1825-ig Cluj, 1924.
17. RADU (IACOB DR.): Doi luceferi rătăcitori. (In Memoriile secț. literare, Seria III-a, Tom. I. București, 1925).
18. STENNER (FR.): Quellen zur Geschichte der Stadt Brassó (Kronstadt), VII Band, Beiheift I.

IV. BIBLIOGRAFII, CATALOAGE, DICȚIONARE

19. BIANU (I.), HODOȘ (N.): Bibliografia românească veche, 1903—1910.
20. BIANU (I.), CARACAȘ (R.): Catalogul Manuscriptelor românești, 2 vol. București, 1907—1913.
21. JARCU (D.): Repertoriu Chronologicu sau catalogu generalu de cărți române. București, 1865.
22. GROSS (J.): Kronstädter Drucke, Brașov, 1866.
23. POPU (VASILE): Disertațiuni despre tipografiile românești, Sibiu, 1838.
24. HAȘDEU (B. P.): Etymologicum Magnum I.
25. STINGHE (DR. STERIE): Documente privitoare la trecutul Românilor din Scheiu. Brașov, 1903.
26. Catalogus Bibliothecae Hungaricae Szécheny. Tom. I. pars. I. Sopronii, 1799.

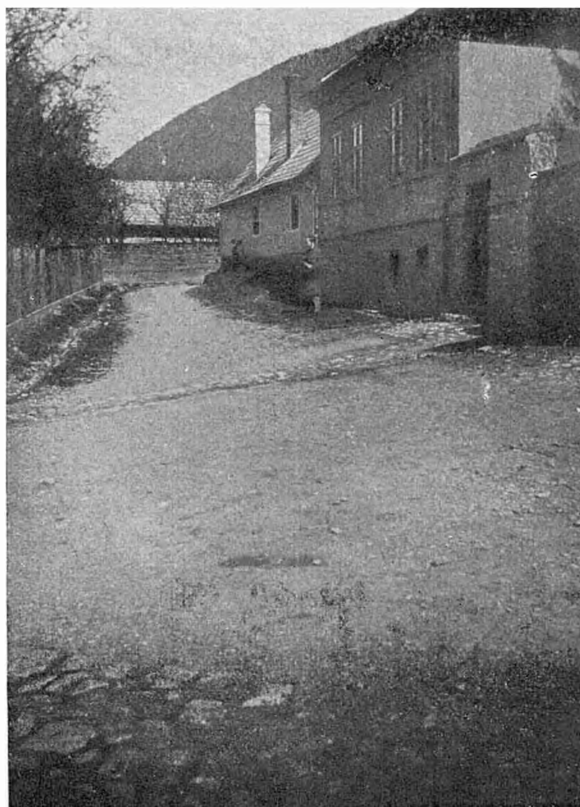
V. REVISTE

27. «Transilvania», 1891 și 1893.
28. «Revista critică și literară», anul III și IV.
29. «Foaia Duminecii», 1837.
30. «Buciumul Român», 1875.
31. «Foia pentru minte inimă și literatură», 1839—40.
32. «Albina Carpaților», 1871—1877.
33. «Junimea litarară», 1924.
34. «Siebenbürgische Quartalschrift», 1797.
35. «Budapesti szemle», August, 1890.

VI. LITERATURĂ

36. BUDAI-DELEANU (I.): Tiganiada.
37. BENEDEK (ELEK): Magyar mese és mondavilág IV.
38. EMINESCU (M.): Literatură populară română, București, 1904.
39. ISPIRESCU (P.): Legendele sau basmele Românilor.
40. KOGĂLNICEANU (M.): Scrisori din exil, ed. Haneș, București, 1913.

CUPRINSUL

Str. Barac, în Braşov. In fund, probabila casă unde a locuit poetul Barac.

Mormântul familiei Barac, în cimitirul bisericii Sf. Nicolae din Scheii Brașovului

Fragment din foaia 47 a «Protocolului morţilor» pe anul 1848 (Arhiva bisericii Sf. Nicolae din Scheii Braşovului). In rubrica a treia e înregistrată moartea lui Ioan Barac. 11 Iulie 1848

FIORE DI VIRTÙ IN LITERATURA ROMÂNEASCĂ

DE

N. CARTOJAN
CONFERENŢIAR UNIVERSITAR

Şedinţa dela 15 Aprilie 1927

Un capitol interesant din istoria literaturii noastre vechi îl formează legăturile cu literaturile medievale ale Occidentului romanic. Intr'o lucrare anterioară, Alexandria în literatura românească, am arătat că celebrul roman popular al lui Alexandru cel Mare, plăsmuit prin veacul al II-lea a. Chr. în Egipt, a trecut în imperiul bizantin şi deacolo prin traduceri latine s'a răspândit în Occident. Acì, într'o epocă când motivele epice erau în plină fermentaţie, romanul a fost prelucrat în epopee şi a pătruns în toate limbile romanice şi germanice. O asemenea prelucrare a venit apoi în peninsula balcanică şi ea se resfrânge în versiunea sârbească şi în cea neogreacă. Din literatura sârbească romanul a trecut la noi şi în a doua jumătate a secolului al XVI-lea a fost tradus în limba română, probabil în Ardeal. Prototipul traducerii româneşti s'a pierdut, dar o copie din anul 1620 se păstrează în aşà numitul Codex Neagoeanus [1].

Alături de textul Alexandriei, în acelaş codice se mai află însă un alt text, care a avut şi el un mare răsunet în literatura noastră veche, răsbătând până în timpurile noastre şi care se leagă tot de literatura Occidentului medieval. Este cartea numită *Albinuşa*. Originalul ei este, după cum vom vedeà, una din cele mai vestite cărţi ale literaturii italiene din evul mediu: *Fiore di virtù*.

[1]) Pentru o versiune din *roman de Troie* a lui Benoit de Sainte Maure în prelucrarea lui Guido delle Colonne vezi *Legendele Troadei în literatura veche românească*. «*Anal. Acad. Rom.*» Mem. secţ. lit. Seria III; mem. 3. Buc. 1925.

Această cărticică de povești, sentințe și moralizare a fost alcătuită în sec. al XIII-lea în Bologna, se crede, de un frate din ordinul Benedictinilor, Tommaso Gozzadini, după isvoare disparate: biblice și profane, clasice și medievale. Din Bologna, textul a trecut în alte regiuni dialectale. In 1474, a fost pus sub tipar și cartea, adaptată la spiritul vremii, a fost atât de mult gustată în Italia, încât până la 1540 s'a retipărit de vreo 40 de ori [1]). Celebritatea ei a fost așà de mare, încât a trecut cu timpul peste granițele literaturii italiene, colindând prin toate limbile Occidentului și străbătând până în Orient. A fost tradusă în limba spaniolă (și tipărită la Sevila în 1498 de 3 tipografi germani) [2]); în limba franceză (tipărită în 1530: la Fleur de vertu...); în limba germană; în limba greacă *Ἄνθος τῶν χαρίτων*, tipărită în Veneția, la 1529; în limba armeană (tipărită la Roma în congr. de Propaganda Fide, în 1675) [3]) și în sfârșit în limbile: sârbă [4]), rusă [5]) și română, unde după cum vom vedeà, a avut o mare vitalitate.

Ceeace a asigurat cărții o soartă așà de norocoasă a fost acel «inegabile buon gusto» cu care autorul ei «uomo di buon senso e di coltura» [6]) a știut să îmbine într'un tot organic elemente așà de disparate.

Cartea este împărțită în 35 de capitole privitoare la virtuți și vicii, dar orânduite astfel încât după fiecare virtute, urmează viciul contrar: «pentru dragoste, păcatul pizmei; pentru bucurie, păcatul întristării; pentru pace, păcatul mânierii; pentru milostenie, păcatul nemilosti-

---

[1]) J. Brunet, *Manuel du libraire et de l'amateur de livres*, Paris col. 1285 şi urm. Cf. şi adaosele lui H. Varnhagen, *Ueber die «Fiore e vita di filosofi e d'altri savi ed imperatori» nebst dem ital. Texte*. Erlangen, 1893, p. V. n. 1.

[2]) R. Renier, *Di una ignota traduzione spagnuola del «Fiore di virtù»* în «Zeitschrift für rom. Philologie» (1894) XVIII, p. 305 şi urm.

[3]) C. Frati, *Ricerche sul «Fiore di virtù»* în «Studj di Filolcgia romanza» Roma 1893, 247.

[4]) Jagiĉ, *Prilozi k historiji knjizevnosti naroda hrvatskoga i srbskoga* în «Arkiv za Povjestniku jugoslavensku, IX (1868) Zagreb, 67—78. Textul cirilic editat complet de Milan Rešetar, Либро од многиех разлога дубровачки кирилски зборник од г. 1520 în Зборник за историју, језик и кньижевност српског народа (Српска краљевска Академија). Прво одељење. Књига XV, Belgrad, 1926. Un text glagolitic de Rudolf Strohal, *Cvět vsake mudrosti. Najstarije hrvatsko umjetno sačuvano književno djelo iz 14. vijeka*, Zagreb, 1916. Despre ambele texte ... Dr. Petar Kolendič, *Fiore di virtù'y* нашем преводу XIV. века în Прилози за кньижевност, језик, историју и фолклор, cartea III, Belgrad, 1923, p. 133 şi urm.

[5]) «Archiv für slavische Philologie», XV (1895), p. 272.

[6]) G. Bertoni, *Il Duecento (Storia letteraria d'Italia scritta da una società di Professori)*, Milano 1912, p. 192.

virii... pentru înțelepție, păcatul nebuniei; pentru direptate, păcatul strâmbătății....» etc.

Fiecare capitol începe cu o definiție scurtă a virtuții sau a vițiului; continuă apoi prin asemănarea virtuții ori a vițiului cu un animal real sau fantastic — în a cărui existență credeà lumea evului mediu —; oferă după aceea cititorului o serie de sentințe lapidare, plastice și se încheie cu o istorioară morală, adaptată prin cuprinsul ei capitolului respectiv, și menită să întărească sufletul omenesc în lupta cu ispitele vieții.

Toate aceste elemente variate, scoase din surse cu totul disparate, sunt unite între ele printr'o idee morală centrală, astfel încât alcătuesc un întreg desăvârșit și dau impresia unui adevărat mozaic. Spre a învederà aceasta mai clar vom luà pe rând fiecare din părțile componente ale capitolelor.

a) *Definițiile*

Sunt în genere scurte:

«*Păcatul pizmii:* Pizma iaste păcatul împotriva dragostei; este în doao féliuri: una iaste ca să-i pară rău de binele altuia; iară alta ca să se bucure de răul altuia» (cap. II).

Păcatul scumpétii: «Scumpétea, care iaste păcatul înponcișat îndurării, iaste precum au zis Tulie: să caute să câștige multe, au dirépte, au nedirépte, și să ție acéia, care să cade să dea altuia».

b) *Asemănările cu animalele. Fisiologul*

A doua parte a fiecărui capitol din Fiore di virtù este exemplificarea cu un animal, care printr'o trăsătură caracteristică a vieții sale poate simbolizà pentru mentalitatea medievală virtutea sau vițiul respectiv.

Astfel mânia este asemănată cu ursul; avariția cu sobolul; viclenia cu vulpea; minciuna cu chițoranul; puterea cu leul; temerea cu iepurele; bărbăția sufletului cu șoimul; îngâmfarea cu păunul și așà mai departe. Exemplificarea deșì nu are totdeauna un temeiu în realitatea naturii, totuș nu este lipsită de ingeniozitate, plasticitate și culoare. Așà de pildă avariția este asemănată cu sobolul, «care trăiește sub pământ și de frică ce are să nu se împuțineze pământul, flămânzește pururea»; minciuna cu chițoranul, «care pururea merge dedesubtul pământului; iară de s'ar întâmplà a ieșì la văzduh, într'acelaș čas moare; așà și minciuna să acopere cu oarecaré văpseală a cuvântului și când o véde lumina adevărului într'acel ceas moare ca chițoranul».

In ciclul acestor asemănări sunt introduse și animale mitice precum: sirenele, pasărea fenix, vasiliscul, «care omoară pe om numai cu vederea», ĭeoscrada «care are multă dulceață ca să șază lângă fată și, dacă vede vreo fată, el îndată merge la dânsa și adoarme în brațele ei; și atuncea vin vânătorii de-l prind», sau în fine pasărea calendrinon, «care are această fire întru sine că, dacă o aduc înaintea bolnavului și este să moară de boală, întoarce capul ei și nu-l vede, iară dacă este să se scoale bolnavul, îl vede și toată boala ese dintr'însul».

Toate aceste povestiri naive și legendare își au originea lor în acele vestite tratate de zoologie ale latinității medievale, cunoscute sub numele de *Bestiari* și al căror prototip trebuește căutat în *Fisiologul* grecesc.

Ch. Gidel într'un studiu asupra Fisiologului [1]), mergând pe urmele primului editor Père Petau și ale lui Ponce de Léon și întemeindu-se pe faptul că în manuscriptele cele mai vechi și cele mai bune opera este atribuită Sfântului Epifaniu, consideră ca autor al Fisiologului pe Sf. Epifaniu. Astăzi, această părere este cu drept cuvânt contestată, fiindcă în altă grupă de manuscripte opera este pusă pe seama Sf. Ioan Damasceanul și a altor scriitori, iar pe de altă parte urme din Fisiolog se găsesc împrăștiate în operele părinților bisericii anteriori lui Epifanius — cel mai vechiu dintre aceștia este Sfântul Justin, martirizat în anul 165.

Krumbacher admite părerea că Fisiologul a trebuit să ia naștere în Egiptul secolului al II-lea, d. Chr., unde se încrucișau ideile elenistice cu cele iudaice și orientale [2]). Din Orientul bizantin a pătruns în Occidentul latin prin veacul al IV sau al V-lea și a fost tradus, prescurtat, imitat, în proză și versuri, în toate literaturile romanice și germanice [3]). In vremurile de naivă credulitate și de misticism ale evului mediu, Fisiologul, în care animale reale sau fantastice erau înfățișate cu obiceiuri curioase și interpretate ca simboluri pentru idei morale și religioase, a avut o mare popularitate: a pătruns în școli ca manual didactic; a fost folosit în romanele «courtois»; a înviorat cu simboluri și metafore predicele clerului; a inspirat arta religioasă, împrumutând motive decorative pentru vitrailluri, portaluri și amvoanele domurilor precum și ornamentații pentru miniaturile, vignetele și inițialele pergamentelor. Cu

[1]) In *Nouvelles études sur la littérature grecque moderne*, Paris, 1878, pp. 400 și urm.

[2]) *Geschichte der byzantinischen Litt.* II. Auflage (1897), p. 875.

[3]) Pentru bibliografia completă a chestiunii cf. și R. Ortiz în «Giornale storico della Letteratura italiana» LXXIX (1922), p. 9, în notă.

tot elementul fantastic, Bestiarele au fost multă vreme tratatele din care s'a adăpat știința despre natură a evului mediu. Când însuș Sfântul Ieronim într'una din scrisorile sale familiare ne povestește scena întâlnirii Sfântului Anton cu un hipocentaur și cu un satir în pustiu și când, după aceasta, adaogă imediat că pe vremea lui Constantin cel Mare s'a adus în Alexandria un satir, al cărui cadavru a fost transportat în Alexandria, unde se aflà împăratul [1]), nu trebuie să ne mai surprindă faptul că istorici medievali, ca Jacques de Vitry, vorbind de țările miraculoase ale Orientului îndepărtat, împrumută din Fisiolog descrierile despre animalele fantastice.

De o deosebită popularitate s'a bucurat Fisiologul și în Italia fratelui Tommaso Gozzadini, unde încă din secolul al XII influențà asupra prozei și poeziei didactice și împrumutà poeziei lirice «imagini și unele simboluri pentru a încinge cu ele ca o coroană *chipul Madonei*» [2]). Chiar în epoca de plină înflorire a renașterii, mintea iscoditoare a unui Leonardo da Vinci se desfătà cu lectura Fisiologului din legendele căruia împrumutà materiale pentru lucrările sale științifice [3]). Fisiologul a fost cunoscut și la noi de timpuriu; cele mai vechi urme le găsim în Învățăturile lui Neagoe către fiul său Teodosie. El a circulat în literatura noastră veche și ca operă de sine stătătoare. O versiune scrisă în anul 1777 de Andronache Berheceanu, ciubucciu în casa lui Manolache Bassarabu din București, a fost publicàtă de Gaster în *Archivio glottologico italiano* vol. X (1886) p. 273 și urm. [4]); o versiune mai completă, dar fără moralizări a fost publicată de C. N. Mateescu, după un manuscript copiat în anul 1774, de un dascăl Nicolae Duma, în revista *Ion Creangă*, VII (1914), p. 2 și urm. O versiune cu mult mai veche decât acestea, copiată în 1693 de Costea Dascălul de la biserica Șcheilor din Brașov se păstrează în manuscriptul cu nr. 1436 din Biblioteca Academiei Române. Fisiologul s'a bucurat de multă trecere la noi, unde până către jumătatea veacului trecut se copià încă în mânăstirile noastre [5]).

---

[1]) Gidel *op. cit.* pp. 412—13.

[2]) Giuglio Bertoni, *Il Duecento* (în colecția *Storia letteraria d'Italia scritta da una società di Professori*), Milano <1912> p. 199.

[3]) A. Springer, *Ueber den Physiologus des Leonardo da Vinci*, Leipzig, 1884.

[4]) Despre aceasta în legătură cu textul slav cf. I. Negrescu în «Arhiva», Iași XXXII (1925). nr. 3, 4, p. 191 și urm.

[5]) A se vedeà de ex. ms. *3548* din *Biblioteca Academiei Române*. Manuscriptul a fost copiat, după cum se poate vedeà dintr'o notiță de pe f. 39 v., în 1832 Au<gust> 9.

Legendele Fisiologului s'au răspândit prin cărturari în massele populare și au constituit fondul din care s'au alimentat cunoștințele zoologice ale poporului.

Am arătat în altă parte [1]) că tema *Amărîtă turturică*, care a fost încorporată în învățăturile lui Neagoe pe care a cântat-o în versuri Enăchiță Văcărescu și Gheorghe Asachi și care prezintă paralele interesante în literatura populară, își găsește forma cea mai veche în literatura noastră în textul românesc al lui Fiore di Virtù, copiat în 1620: Famenul... protivește-să *turturelei*: *dacă-i moare soție*, nece o dată nu-lŭ mai uită, *neč-și va lua altul*; ce totu-și păzește sufletu și curăție și neč o dată nu să pune *pre lemnŭ verde*, ce totŭ pre uscatŭ, și nece odată *nu be apă limpede*, ce *o turbură cu pičoarele* — atunci va be».

Paragraful din Fiore di Virtù privitor la deșertăciune (*vanagloria*) compară îngâmfarea cu *păunul* care — spune textul nostru din 1620 — «cându-și tinde coada foarte frumoasă și unde o vede multu să sue, apoi; și caută la pičoare și le vede negre și grozave; și să intristează și-și slobozește coada jos; și să pogorește și elŭ și să scârbește».

In massele poporului nostru păunul este considerat, după cum ne încredințează Marian, ca «*simbolul deșertăciunii*» [2]). Deacì și expresiunile și maximele: «Mândru ca un păun» sau «Ca paunul se mândrește, tot cu laude trăește» sau «Paunul pene frumoase, dar picere urâte» [3]).

Chiar animalele fantastice ca de ex. sirenele (cap. «răsfățarea» din Cod. Neag.) și-au găsit răsunet în literatura populară, în legendele despre așa numiții «*faraoni*», «un soiu de pești, pe jumătate femei», care stau ascunși când marea se frământa și ies deasupra când ea s'a liniștit. Amăgesc cu cântecul lor pe corăbieri și-i îneacă [4]).

El a aparținut mănăstirii Văratec. Alt manuscript copiat în acelaș an 1832, în *Biblioteca Academiei Române* sub nr. 4274.

[1]) *Contribuțiuni privitoare la originele liricii românești în Principate*. Extras din «Revista Filologică», anul I (1927), pp. 200—201.

[2]) S. Fl. Marianu, *Ornitologia poporană română*, II, Cernăuți, 1883, p. 271.

[3]) Iuliu A. Zanne, *Proverbele Românilor*, I, București, 1895. pp. 584—5. Marian, *op. cit.* p. 270

[4]) Tudor Pamfile, *Mitologia românească. Dușmani și prieteni ai omului. Acad. Rom.* (Din vieața suflet. a pop. rom. XXIX), București, 1916, p. 301.

c) *Maximele*

După comparația cu un animal, urmează în fiecare capitol o serie de maxime, referitoare la virtutea sau vițiul corespùnzător, culese din isvoare disparate: scrierile biblice, părinții bisericii, filosofii antici, scriitorii medievali. In genere, sunt bine alese: scurte, concise, lapidare plastice — de ex.:

«Varos au zis: Albina, ține în gură mierea și în coadă acul.

Sfântul Augustin: Leul nu se luptă cu furnicile, nici vulturul nu prinde muște.

Sfântul Isidor: Găina pentru un ou face mare gâlceavă, de o aude vulpea.

Seneca: Pământul mănâncă pe oameni, iar cel foarte ieftin mănâncă pre pământ.

Mai bine să cinstești pre omul fără de bani, decât pe bani fără de om.

Casiodor: In ce chip buretele nu dă apă până nu-l storci, așà și scumpul nu dă nimănui nimic, până nu-i iei cu sila».

Citatele sunt, precum a arătat Frati, de cele mai multe ori exacte.

D i n s c r i e r i l e b i b l i c e se întrebuințează de obiceiu: Proverbele lui Solomon, Isus Sirah, Evangheliștii (citați simplu: Isus Hristos); Prorocul Isaia.

D i n s c r i e r i l e p a t r i s t i c e: Sf. Grigore, Sf. Augustin.

D i n a u t o r i i c l a s i c i: Platon, Socrate, Aristotel, Pithagora, Ovidiu, Cicerone (citat în versiunile românești: Tulie); Seneca (scrierile autentice precum și: «De forma honestae vitae» și «De moribus»).

D i n s c r i e r i l e m e d i e v a l e: Egidio Colonna, *De regimine principum* (în textul românesc citat simplu: *Fragilio)*; Inocentiu al III-lea, *De contemptu mundi* (în versiunea rom.: *Inokentie)*; Esop *Arte di amare*, supranumită *Panfilo* Liber Pamphili et Galatheae), o carte foarte răspândită în evul mediu, Prudenzio *(Psychomachia)*; Guglielmo Peraldo, *Summa virtutum et vitiorum* (în textul românesc citat numai: *Cartea păcatelor)* ș. a..

Fiore di virtù conține astfel o vastă antologie de maxime, grupate pe virtuți și vicii; ea năzuește să dea quintesența înțelepciunii antice și medievale, biblice și profane. Această vastă operă de meticuloasă erudiție ar fi fost anevoie de alcătuit, dacă autorul ei n'ar fi găsit aceste maxime extrase și grupate — după puncte de vedere diferite — în

colecții care circulau pe vremea sa în literatura italiană, precum în Albertano da Brescia: *De arte loquendi et tacendi* (1245), o colecție de aforisme culese din autorii antici și medievali, și *Liber consolationis et consilii* (1248), operă cu caracter alegoric în care Prudența dă sfaturi unui oarecare Melibeu, maltratat de vrăjmași în propria-i casă [1]).

Această secțiune din Fiore di virtù prezintă legături interesante cu paremiologia noastră populară. Multe din maximile colecționate în această carte își găsesc reflexe neașteptate în tezaurul proverbelor populare. Astfel maxima Sfântului Isidor: *Gaina pentru un ou face mare gălăgie de o aude vulpea* (cap. despre înălțare adică îngâmfare) se regăsește la Anton Pann sub forma:

Găina, când va ouà,
Aude o mahalà;

și în colecția manuscrisă a lui Iordache Golescu sub forma: «Găina pentru un ou, multă gălăgie face»; iar în popor sub forma modificată: «Găina, care cântă seara, dimineața n'are ou» [2]). Maxima lui Varos: *Albina ține în gură mierea și în coadă acul*, o găsim în manuscrisele lui Iordache Golescu: «Albina ține în gură mierea cea dulce și în coada acul cel mai otrăvitor» și la Anton Pann în forma:

C'albina în gură cu miere,
Și 'n coadă acul cu fiere [3]).

Maxima, atribuită Sfântului Augustin: *Leul nu se luptă cu furnicile, nici vulturul nu prinde muște*, apare la Anton Pann sub forma:

Vulturul stă 'n loc veghează
Dar el musce nu vânează;

în colecția lui Iordache Golescu: «Vulturul după muște nici cum nu aleargă» [4]).

Maxima, care în textul nostru este încorporată în capitolul minciuni: «*Minciuna cade întâi ca plumbul în fundul apei, apoi iese deasupra apei ca o frunză și o văd toți*» este atestată și în paremiologie populară: «Minciuna se afundă ca plumbul și iese ca o frunză» [5]). Din

---

[1]) Pentru toate acestea cf. Frati, *op. cit.*

[2]) Iuliu A. Zanne, *Proverbele Românilor*, vol. I, București, 1895, pp. 471, 468—9.

[3]) *Ibid.* p. 312.

[4]) Zanne, *o. c.* I, p. 713.

[5]) *Ibid.* VII, p. 675.

acelaş capitol al minciunii, maxima atribuită în text Sfântului Grigore: «*Din gura mincinosului nici adevărul nu se crede*» se află şi ea înregistrată în comoara de proverbe a poporului nostru [1]).

Proverbul popular aşà de răspândit: *Cine sapă groapa altuia cade el într'însa* [2]), citat şi de Nicolae Costin, Neculcea, Cantemir, Golescu, Ţichindeal, A. Pann, se regăseşte şi în textul românesc din 1620, încorporat în capitolul despre «strâmbătate», dar el îşi are sursa în Biblie.

d) *Istorioarele morale*

Fiecare capitol se încheie cu o istorioară morală menită să puie în relief foloasele virtuţii sau nenorocirile viţiului respectiv. Istorioarele sunt culese din isvoare foarte variate: din romanele celebre ale timpului (romanul lui *Alexandru cel Mare)*, din *Gesta Romanorum, din scrierile biblice*, din *textele hagiografice*. Cuprinsul lor e variat: unele pioase, altele patetice, câtevà pline de haz. Alegem câteva mai reprezentative:

1. *Legenda Casei*

Nu se găseşte decât în cel mai vechiu text românesc. Ea lipseşte atât din prototipul italian cât şi din traducerile sârbeşti şi greceşti, ce ne sunt cunoscute până acum.

Printr'o coruptelă a numelui primitiv Casia, eroina legendei poartă în Codex Neagoeanus numele de: *Nastasia*. Legenda este încadrată în capitolul ultim, privitor la «curtenia tinerilor», şi are următorul cuprins:

Un tânăr împărat bizantin, vroind să-şi aleagă o soţie pe plac, trimise crainici care să se adune în palatul său toate fecioarele frumoase şi înţelepte din împărăţia sa. Fecioarele se adunară la curtea împărătească din Ţarigrad şi împăratul hotărî ca, aceleia pe care şi-o va alege mireasă, să-i dăruească un măr de aur. Dintre multele fete frumoase, cari aşteptau darul împărătesc, două ce steteau deoparte — Nastasia şi Theodora — atraseră atenţia împăratului. Acesta, plăcând mai mult pe Nastasia, se îndreptă spre ea să-i dăruească mărul, grăindu-i: «mare lucru cum pierì lumea toată pentru o femeie»; dar Nastasia îi răspunse: «într'adevăr pentru o femeie pierì lumea toată, dar printr'o femeie a câştigat lumea toată». Impăratul, surprins de răspunsul vioiu al fetei şi

[1]) *Ibid.* p. 662

[2]) *Ibid.* I pp. 191—192.

cugetând că ea nici nu devenise împărăteasă și totuș a căutat să-l rămână, se întoarse dela ea și oferì mărul Theodorei. Nastasia sărută atunci pe Theodora și-i grăì: «o fericită Theodoro, tu ești astăzi împărăteasa lumii, dar să știi că eu voiu fi împărăteasă mai mare decât tine». Theodora se urcă într'adevăr pe tronul Byzanțului și fu împărăteasa lumii; Nastasia se retrase din lume, se călugărì și devenì împărăteasă în împărăția cerului.

Această grațioasă legendă a atras de mult atenția celor mai de seamă istorici ai imperiului bizantin — ca Gibbon — bunioară; dar cel care i-a consacrat pentru întâiaș dată o monografie completă a fost Krumbacher. Intemeindu-se pe toate isvoarele istorice, el s'a străduit să reconstituie fizionomia proprie a acestei interesante figuri bizantine [1]), punând-o în lumina problemelor care frământă vremurile noastre — dar nu numai ale noastre — de «Frauenbewegung». După știrile pe care ni le-au transmis cronicarii bizantini și care concordă între ele, acțiunea s'a petrecut la începutul domniei împăratului Teofil. Impărăteasa mamă, Eufrosina, care fusese scoasă din mânăstire pentru a urcà tronul Byzanțului și care aveà să-și încheie rosturile vieții în mânăstire, dorind mai întâiu să-și vadă fiul căsătorit, a trimis în toate provinciile imperiului ca să adune cele mai frumoase fete în palatul Perlei din Constantinopol. După ce împăratul Teofil și-a ales logodnica, în chipul povestit mai sus, Casia a întemeiat o mânăstire în care s'a retras și și-a închinat vieața meditațiunii religioase, compunând cântece bisericești și epigrame profane.

Krumbacher studiază în monografia sa pe larg opera Casiei, semnalând câteva texte necunoscute până la el, și găsește o deplină consonanță între inspirația din opera Casiei și între trăsăturile caracterului ei, așà cum ni-l vădește legenda.

Charles Diehl, ocupându-se de rivala Casiei, de Teodora [2]) de Paflagonia, devenită împărăteasă, repovestește legenda, luminând în treacăt și figura Casiei.

In 1910, J. Psichari [3]), reia problema substratului istoric al acestei

---

[1]) *Kasia în* «Sitzungsberichte der philosophisch-philologischen und der historischen Klasse der k. b. Akademie der Wissenschaften zu München», 1897, I. Bd. p. 305.

[2]) La bienheureuse Théodora în *Figures byzantines* I-e série. (Citez după ed. V-a Paris, 1912) p. 133 și urm.

[3]) *Cassia et la Pomme d'or* în «Annuaire de l'École pratique des hautes études, 1910—1911. Section des sciences hist. et phil.». Paris, 1910, pp. 5—53, (com. de d. D. Russo).

legende bizantine, punând-o în cadrul istoric al domniei lui Teofil, când erà în plină desfășurare lupta dintre iconoclaști și iconolatri. Psichari a arătat, întemeindu-se pe versiunea unui cronograf popular, că în cuvintele împăratului Teofil: «prin femeie ne-au venit toate relele» erà o aluzie la Eva; pe când răspunsul Casiei «dar dela femeie ne-a venit și binele» [1]) privià pe Sfânta Fecioară, căreia iconoclaștii în furia lor distrugătoare, îi purtau o ură înverșunată. Motivele cari au despărțit pentru totdeauna pe Casia de împărat n'au fost deci, precum crezuseră predecesorii, lui Psichari o simplă ciocnire de păreri, provocată de caracterul independent al Casiei, ci erà dè ordin religios și stăteau în legătură cu ideile care despărțiseră, ca o prăpastie, în două părți, lumea bizantină a veacului al X-lea: împăratul erà iconoclast; Casia erà iconofilă. Psichari analizează apoi mai deaproape fondul intim al legendei și constată că începutul ei: alegerea unei mirese prin ajutorul unui măr de aur — scenă care reamintește mitul lui Paris — nu corespunde deloc cu ceremonialul obișnuit la curtea bizantină. Pe aceste temeiuri, el contestă legendei caracterul istoric și vede în ea un reflex al folklorului bizantin.

Interesant este faptul că această legendă a mai pătruns în literatura noastră și prin alte izvoare. Astfel ne-a venit prin cronograful lui Moxa [2]) care o povestește la domnia lui Teofil precum și prin hronografele Cigala-Danovici [3]); Dorotheiu-Grigore Dascalul Buză.

2. *Ingerul și sihastrul*

Este o legendă foarte răspândită în evul mediu pe care a intercalat-o și Voltaire în romanul său Zadig și care trăiește până azi în gura poporului, chiar și la noi [4]). De curând, M. Sadoveanu a prelucrat-o în

---

[1]) In manuscrisul lui Psichari dialogul este mai clar şi mai aproape de interpretarea dată de el: «Dascălii — a grăit împăratul — au avut dreptate să spună că prin femee *(ἀπὸ τὴν γυναῖκαν)* s'au făcut toate relele. Prea înţeleapta Casia răspunse şi îi zise că prin femeie s'a născut şi binele, mântuirea lumii, adică prin Sfânta Fecioară.

[2]) Haşdeu, *Cuvente den batrâni*, I, p. 385. Pasagiul lipseşte însă din cronograful bizantin al lui Manasses (compară cu ed. I. Bonn).

Pentru raporturile dintre Moxa şi Manasses a se vedea şi cele spuse de mine în *Legendele Troadei în literatura veche românească.* «Academia Română. Mem. Secţ. lit». Seria III, tom. III mem. 3, Buc. 1925, p. 38.

[3]) *Ms. 86* din *Bibl. Acad. Rom.* f. 290 v.-291 r.

[4]) «Albina», *XI* nr. 41-42, p. 1197.

ale sale *Povestiri pentru copii*, sub titlul: *Pustnicul Ieronim*. In textul nostru, este încadrată în capitolul privitor la dreptate. Subiectul e acesta:

Erà odată un sihastru, carele, chinuit vreme îndelungată de o boală grea pe care n'o putuse tămădui, «se jelui lui Dumnezeu». Ingerul Domnului venì într'o zi la el în chip de călugăr și-i spuse să meargă cu el, căci Dumnezeu vrea să-i arate «din judecățile lui cele ascunse». Mergând amândoi pe drum, poposiră la o casă, unde fură bine primiți, dar unde călugărul străin fură banii gazdei pentru a-i lăsà la o altă casă, unde fuseseră rău primiți. Mergând mai departe, ajung la un om care se credeà fericit, fiindcă dobândise un copil. Omul primi bine pe călugării drumeți, dar la plecare străinul înjunghie copilul ce se aflà într'un leagăn. Sihastrul, văzând aceste nelegiuiri ale tovarășului său de drum, vroì să se îndepărteze de el, socotind că acesta este diavolul, care încearcă să-i ispitească sufletul. Ingerul, înțelegând gândul ascuns al sihastrului, îl oprì și-i tălmăcì rostul faptelor sale astfel: omul căruia îi furase banii, își vânduse tot avutul ca să răsplătească pe ucigașii tatălui său. Dacă nu i-ar fi furat banii, ar fi fost în satul acela mare zarvă și mulți oameni ar fi murit. Ca să taie răul dela rădăcină, a răpit banii: omul, văzându-se sărac, mustrat de cuget, va intrà într'o mânăstire ca să-și ispășească sufletul. Omul la poarta căruia lăsase banii, își pierduse în valurile mării corăbiile cu tot avutul, și de desnădejde și mâhnire se băteà cu gândurile să se spânzure. Banii, lăsați la casa lui, aveau să-i aducă mântuirea. Tatăl copilului înjunghiat, până nu dobândise copilul, făcea milostenii pentru dragostea lui Dumnezeu; de când a dobândit copilul a lăsat la o parte milostenia și, pentru a strânge avere copilului, s'a dat în iubirea de arginți, în năpăstuiri și în toate răutățile lumii. Luându-i-se copilul, tatăl își va întoarce iarăș sufletul spre Domnul. «Drept aceasta — încheie îngerul — să nu te miri de boala ce ai, că de n'aș fi făcut aceasta, nu te-ai fi întors la milostenia lui Dumnezeu, că Dumnezeu nu lasă nici un lucru fără vreo pricină, ci numai oamenii nu pot să priceapă gândurile lui». Zicând acestea, îngerul se face nevăzut. Sihastrul înmărmurit se întoarce înapoi, iscodește lucrurile pe locurile pe unde trecuse și, aflând că tot ceeace îi spusese îngerul fusese adevărul adevărat, se întoarce pocăit în sihăstria sa, făcându-și și mai mare canon decât avusese până atunci.

Tema acestei istorioare morale, cu episoadele secundare puțin modificate, alcătuește miezul capitolului XX din cunoscutul roman filosofic al lui Voltaire, Zadig. Se cunoaște vâlva pe care a produs-o ne-

împăcatul adversar al lui Voltaire, celebrul critic Élie Fréron, când și-a învinuit adversarul că a plagiat această istorioară după opera poetului englez Parnell, publicată cu câțiva ani mai înainte de fuga lui Voltaire în Anglia. Gaston Paris a arătat că Fréron se înșelà când credeà că istorioara a fost plăsmuită de Parnell. Legenda fusese povestită înainte de Parnell de mulți scriitori, între alții și de Luther, dar toți o cunoșteau direct sau indirect din isvoare medievale: Jacques de Vitry (1180—1240), Étienne de Bourbon (1260); Gesta Romanorum (redactată către sfârșitul sec. XIII în Anglia); Scala Celi a lui Jean le Jeune (Frater Johannes Junior sec. XIV); Fiore di Virtù. Sursa din care s'a ramificat povestea în toate literaturile medievale, și de unde se pare că a împrumutat-o și autorul lui Fior di virtù, a fost, după toate probabilitățile, colecția hagiografică de legende pioase, Vitae Patrum, Leagănul legendei, pare să fi fost Orientul. Ea se regăsește în *textele rabinice*, pusă pe seama eroului Rabbi Jonna ben Levi, care trăește în Palestina în veacul al III-lea. Ea se află intercalată și în Coran (XVIII, 64—81) și e probabil că Mahomet a împrumutat-o cu multe alte reminiscențe despre personagiile biblice ale vechiului Testament, dela Evreii din Arabia [1]).

3. *Fiul Impăratului Teodosie.*

E o poveste plină de umor, cuprinsă în capitolul privitor la muieri. Impăratul Teodosie, dobândind un copil, află dela filosofii și vracii săi că, dacă copilul va vedeà lumina soarelui sau a focului înainte de 14 ani de zile, își va pierde vederea. Impăratul, spre a ocolì nenorocirea prezisă, poruncește ca copilul să fie închis într'un turn întunecos. Acolo, crescù copilul până ce se împlinì sorocul fatal, fără să vadă pe nimeni altul, decât pe cel care-l slujià. Implinindu-se rânduiala vremii, după porunca împăratului, copilul fu scos afară din turn și inițiat mai întâiu în tainele credinței creștine. Copilul află atunci că dincolo de vieața

---

[1]) Gaston Paris, *L'ange et l'ermite* în *La poésie du moyen âge*, vol. 1, Paris II-e éd. 1887, p. 151. Gaïdoz, *Mélusine*, II, (1879, p. 444; Gaster *Lit. pop. rom.* Buç. 1883 p. 142. Anton Schönbach, *Die Legende vom Engel und Waldbruder (Mittheilungen aus altdeutschen Handschriften)* în «Sitzungsberichte der k. k. Akademie der Wissenschaften. Phil. hist. Klasse», Wien 1901, (CXLIII), XII, în legătură cu un ms. german din sec. al XV-lea.

aceasta pământească este raiul, unde faptele bune sunt răsplătite și iadul cu muncile la care diavolul trage pe oamenii cari au făcut rău în lumea aceasta. Impăratul poruncì apoi ca copilul să fie scos afară din palat și plimbat pe ulițele orașului pretutindeni pentru ca să vadă și să ia și el cunoștință de toate lucrurile lumii aceștia. Copilul, văzând pentru întâiaș dată bunurile lumii, se minunà și întrebà necontenit, de numele lor. Slujitorii împăratului i le spuseră pe toate, pe rând, dar când ajunse să întrebe despre două neveste frumoase și gătite, pe care le întâlniră în cale, unul din slujitori răspunse în glumă: «Doamne acestea cheamă-se diavolul, ce trage pe oameni la muncă». Copilul, întorcându-se la palat, și întrebat de tatăl său ce i-a plăcut mai mult din câte văzuse, răspunse: «Mi-au plăcut diavolii cari trag pe oameni la muncă».

Această hazlie poveste, care a fost narată şi de Boccacio în giorn. IV-a din Decameronul său și prelucrată în versuri de La Fontaine în Les oies de frère Philippe[1]), este un episod din celebrul roman, Varlaam și Ioasaf. Romanul este, după cum se știe, o refacere și amplificare a legendei lui Buda în roman hagiografic creștin. Ca şi sâmburele romanului, episodul are și el o origine indică. Du Méril[2]) a indicat și M. Kerbaker[3]) a urmărit motivul în vechea literatură indică și a găsit o paralelă foarte aproapiată de el în Ramayana și în Mahabharata.

Din romanul lui Varlaam și Ioasaf, episodul a trecut în literatura didactică și narativă a evului mediu precum în: Libro de li exempli in antico veneziano, editat de J. Ulrich); Libro de los Enxemplos (n. CCXXXI); în Libro di Novelle e di bel parlar gentile (n. XIV); în Fiore di Virtù și a.[4]).

---

[1]) *Contes*, cartea III-a.

[2]) *Histoire de la poésie scandinave*, Paris 1839, p. 348.

[3]) *La leggenda epica di Rishyasringa* în *Raccolta di studi critici dedicati ad A. D'Ancona*, Firenze, 1901, p. 465 şi urm.

[4]) Alessandro D'Ancona, *Studj di critica e storia letteraria*, ed. II-a, Bologna, 1912, parte seconda, pp. 97—98 (mi-a fost accesibilă prin bunăvoința d-lui prof. R. Ortiz, căruia îi aduc aci mulțumirile mele).

II

FIORE DI VIRTÙ IN LITERATURA ROMÂNEASCĂ

Gaster a arătat în *Literatura populară română* (p. 138) că *Floarea Darurilor*, tipărită la Snagov în 1700, este «o traducere directă din *'Ανϑος των χαριτων (=Ἄνϑος τῶν χαρίτων)*, care carte singură — adaogă el — precum se vede, e scoasă dintr'o carte italiană: Fior di virtù» [1]).

Cu mult înainte de tipăritura brâncovenească, Fiore di virtù circulà în còpii manuscripte prin lumea cărturarilor noștri. In bogata colecțiune a Academiei Române, care numără până acum peste 4842 de manuscripte românești [2]), se păstrează două texte prețioase: unul *anterior cu 80 de ani* textului publicat la Snagov în 1700; altul cu vreo 7 ani tipăriturei brâncovenești. Primul este cuprins în manuscriptul cu nr. 3821, așà numitul Codex Neagoeanus, copiat în anul 1620 de popa Ion Românul, în satul Sâmpetru din Transilvania. Acest codice în 8⁰ a cărui descriere amănunțită am dat-o, după d-l I. Bianu [3]), în studiul meu asupra Alexandriei [4]), cuprinde pe foile 78—125, textul ce ne interesează, sub titlul: *Dulce învățătură din tote capetele cărților lui Hristos și a svinților Apostoli și a Prorocilor ș'a mai marilor pătriïarși pre cuvinoși părinți din carte ce să chiamă* A l b i n u ș e *poveste*». Titlul de *Albinușe*

1) Cf. și Gröber's *Grundriss der rom. Lit. II*, 3, (1896), p. 313. Extrase în *Chrestomatie română* Buc. 1891, I, p. 340. Despre aceeaș în legătură cu originalul italian Ramiro Ortiz, *Per la storia della cultura italiana in Rumania,* Bucarest, 1916, p. 207. Descrierea cărții în I. Bianu și N. Hodoș, *Bibliografia veche românească,* I, p. 393.

2) Este o mare pagubă pentru cercetători că această prețioasă colecție nu poate fi pusă în valoare. Catalogul manuscriptelor, început în anul 1907 și ajuns în anul 1913 la ms. cu nr. 728, s'a oprit din lipsa de fonduri necesare tipăririi.

3) *Columna lui Traian,* 1883, p. 322.

4) *Alexandria în literatura românească,* 1910, p. 12.

dă însă naștere la confuzii, fiindcă sub numele de *Albine* au circulat în literatura veche românească o altă antologie de sentințe morale, al cărei tip a fost descris de Ghenadie Enăceanu în *Analele Academiei Române* (secț. lit. ser. 2 tom. XII (1892) p. 129—162).

Originalul bizantin, pe care Ghenadie nu-l putuse identificà este, precum a arătat d-nul D. Russo, «cunoscutul monah Antonie, tatăl Albinelor bizantine, supranumit Melissa (Albină)»[1]). Textul din Codex Neagoeanus, deși poartă titlul *Albinușe*, nu se poate confundà cu Albina lui Antonie monahul. Albina bizantină este împărțită în două cărți și are cu totul alte capitole și altă materie; pe când textul din Codex Neagoeanus urmează deaproape în ceeace privește structura, orânduirea capitolelor și succesiunea materiei, textul lui «Fiore di virtù».

Textul din Codex Neagoeanus, în forma în care-l avem azi, nu este complet. Din el s'a pierdut sfârșitul capitolului prim (despre liubov, dragoste), precum și 7 capitole. Aceste capitole au trebuit să se găsească la început în ms., deoarece le găsim notate în scara textului dela pag. 125 v. astfel:

«2. *Pintru zavistie.*
3. *Pintru liubovulŭ bucuriei.*
4. *Pintru jale spune.*
5. *Pintru pace spune.*
6. *Pintru pace iarăși <mânie?>.*
7. *Pintru nemilostenie <lipsește milostenia?>.*
8. *Pintru eftinie (începutul)*».

Foile care conțineau aceste capitole, notate în scară, s'au pierdut. Numărul foilor pierdute nu se poate precizà, deoarece copistul n'a numerotat paginile și nici măcar coalele, așà precum o făcuse pentru textul Alexandriei. De altă parte legătura modernă a mss-ului în piele nu ne mai dă posibilitatea de a urmărì și socotì coalele.

II. A doua versiune românească a lui Fiore di Virtù, anterioară tipăriturii lui Brâncoveanu, se păstrează în codicele cu nr. *1436*, din Biblioteca Academiei Române [2]). Codicele, în 4⁰, a fost copiat, după cum se vede din diferite notițe, de Costea Dascălul din Biserica Scheai, între anii 1693—1701, și conține mai multe texte de natură poporană [3]).

---

[1]) D. Russo, *Elenizmul în România*, București, 1912, p. 57.

[2]) Un facsimile din acest codice în I. Bianu și N. Cartojan, *Album de paleografie românească* (scrierea chirilică), planșa IX.

[3]) Și anume: 1) «*Βρωντωλογιωχ καὶ σίσμολογιωπ αληθηνων*»(*Βροντολόγιον καὶ σεισμολόγιον ἀληπινόν*) f. 1—11 (E de fapt *Gromovnicul* cu *sismologhiu* într'o versiune cu totul deosebită de cele studiate de d-l N. Drăganu în *Anuarul Institutului de istorie națională* I, (1921 — 1922, Cluj, 1922, pp. 253—258). Este o versiune tradusă din grecește.

Versiunea lui Fior di virtù începe la p. 13 cu titlul: «*Staa Darovanie. Carte aleasă din toate cărțile, dulce învățătură omului*». Pe foaia 48 v. însemnarea copistului: Конец дарованиѧ пис. мсц. Авгѹст, 17 дни, аҷчг 1693. (Sfârșitul Darovaniei. Am scris luna August, 17 zile, 1693)[1].

2) *Stâă Darovanie*; textul se încheie cu 3) Fragmente din *Fisiolog* f. 44 v.; 4) *Povéstea țărilor și a împărațiilor câte-s în pământul Asiei*, f. 49; Fragmente din istoria *Savilei* (lipsește începutul cu titlul), f. 77; 6) «*Cuvânt și pocitaniia Filosofului Sintipa cu împăratul de țara Persie<i>, anume Kira*» f. 79; 7) «*Incepui a scrie Istoriia lui Isop*», f. 122; 8) Fragmente din *hronograf*, începând cu Justinian, f. 149—216; 9) «*Cazanie la coconii de vârstă până la 10 <ani>, când să pristăvescŭ dintr'acastă lume*», f. 218; 10) Diferite notițe dintre anii 1762—1768.

Pe foaia 121 *nota copistului*: «Konețul și sfrâșitul a filosofului Sintipei cu fiĭul împăratului de țara Persiei. Иисах аз миог грѣшиыи костѣ даскал ѿт стаа цркови ѿт шкѣи мсца иоемв. ке днь влѣт зсві аψг (= Am scris єu mult greșitul Costea Dascăl din sfânta biserică din Scheai, luna Noemvrie 25 zile, la anul 7212, 1703).

[1]) Despre Albinușa cf. și Sbiera, *Mișcări culturale* p. 68 și I. Bianu lcc. cit., unde s'a menționat identitatea Albinușei cu Floarea Darurilor.

III

CODEX NEAGOEANUS, MS. Nr. 1436 ŞI TIPĂRITURA BRANCOVENEASCĂ

Am văzut în capitolul introductiv că, cu toată diversitatea materiei și a surselor, totuș *Fiore di Virtù* are o structură uniformă; fiecare capitol este alcătuit din următoarele elemente: 1) definiția virtuții sau a vițiului corespunzător; 2) asemănarea cu un animal real sau închipuit; 3) maxime culese din scriitorii păgâni și din părinții bisericii; 4) ilustrarea virtuții sau a vițiului respectiv prin câte o istorioară morală.

In toate capitolele din tipăritura brâncovenească, ca și în prototipul italian, această dispoziție a materiei este bine observată. Codex Neagoeanus și ms. 1436 înfățișează, în această privință, prescurtări, omisiuni și lacune așà de importante, încât structura caracteristică a operei cu greu se poate recunoaște. Din unele capitole lipsește definiția; din altele asemănarea; câteva din ele au lăsat la o parte istorioara și în sfârșit mai fiecare capitol a omis un număr mai mare sau mai mic de maxime. Prin aceste lacune simetria elementelor atât de variate, care alcătueşte farmecul caracteristic al acestui mosaic literar, este cu totul distrusă.

Lacune în Codex Neagoeanus și ms. 1436

Ambele msse, Codex Neagoeanus și ms. nr. 1436, concordă în chip surprinzător în privința lacunelor. Ele sunt așà de numeroase și deosebesc așà de clar tipăritura lui Brâncoveanu de o parte, de Codicele Neagoeanus și ms. 1436 de altă parte, încât pot fi considerate ca adevăratele «*differentiae specificae*». Pentru a învederà aceasta, dăm mai jos tabloul acestor lacune pe capitole.

Floarea darurilor	*Codex Neagoeanus și ms. 1436.*
Păcatul scumpétii Cap. 10.	
Definiția	*Lipsește.*
Maxime: La cartea păcateloru să află că acela ĭaste scumpŭ, carele ține acéia, caré va să cheltuĭască.	*Lipsește.*
<Seneca> Incă: mai bine ĭaste să cinstești pre omul fără de bani, decât pre banii fără de omŭ.	*Lipsește.*
Iuvenal au zis: Nu sânt banii ai scumpului, ci ĭaste scumpul al banilor.	*Lipsește.*
Pentru indireptarea Cap. 11.	
Definiția.	*Ciuntită.*
Maxime: Seneca au zis: Omul înțelept din greșala altuĭa îndireptează a lui.	*Lipsește.*
Solomon au zis: Indireptarea ĭaste plăcută, de va fi vădirea adevărată.	*Lipsește.*
Păcatul îmbunării. Cap. 12 .	*Pentru răsfațare și reotate.*
Maxime: Tulie au zis: De desuptulŭ mierii cei dulci să lipéște otrava ča amară.	*Lipsește*
Seneca au zisŭ: Toată îmbunarea ține suptŭ dinsa otrava ei.	*Lipsește*
Pentru înțelepție Cap. 13.	
Maxime: <Isus Sirah> încă au zis: Sluga cea înțeleaptă slujaște slobod.	*Lipsește*
David au zis: Incepătura înțelepției ĭaste frica lui Dumnezeu.	*Lipsește*
Seneca au zis: Eu de aşi avea un pičor în groapă, încă-m trebuește să învăț.	*Lipsește*
Aristotel au zisŭ: Ințeleptul ține arma pentru toată înponcișarea.	*Lipsește*

Din textele paralele, reproduse mai sus, s'a putut vedeà cam de ce natură și întindere sunt lacunele dintr'un capitol. Ne-ar răpì prea mult spațiu, dacă le-am redà pe toate în întregime; totuș pentru a precizà raporturile dintre textele noastre, ne mărginim în rândurile de mai jos să indicăm lacunele numai în chip sumar:

Floarea Darurilor.	Codex Neagoeanus; ms. 1436.
XIII Pentru înțelepție	
Maxime: David	*Numai în 1436 (trunchiată)*
Seneca	—
Aristotel 1-a	—
Decret	—
Pythagor 1—4	*Numai în 1436 a 2-a și a 3-a*
Teofrast 1	—
Sistos 1	—
Platon 1	—
XIV Păcatul nebuniei	*Pintru nebunie* [1]
Definiția.	—
Maxime: Solomon 1-a	*Numai în 1436.*
» a 2-a	*Numai în 1436.*
» a 3-a	
Istorioara: Alexandru și Aristotel încalecă la Machedonia. Voinicii mergeau înainte strigând: dați-vă în lături, că vine împăratul. Un nebun ce sta pe o piatră nu vru să se clintească. Slujitorii veniră să-l împingă. Aristotel, înțelegând că are a face cu un nebun, zise: Nu clătiți piatra de pe piatră.	—
XV Pentru dreptate [2]	
Definiția.	—
Maxime: Solomon Seneca (2)	—
Tulie	—
Platon	—
Istorioară: Ingerul și sihastru, vezi mai sus pag. 11.	Transformată. Lipsește sihastrul; episoadele independente unul de altul; morala aceeași.
XVI Păcatul strâmbătății	*Pintru răotate și strimbătate*
Maxime: Aristotel.	—

---

[1]) In C. N. titlul în scară.

[2]) In C. N. n'are titlu; în 1436: *Pentru giudecătorii spune* (urmează maxima atribuită în Floarea Darurilor lui Thoma Achinatul).

XVII Pentru îndireptàre	***Pintru proşti***
Definiţia.	*Trunchiată* •
Maxime: Iuvenal	—
Istorioara: Patriotismul şi loialitatea lui Regul.	—
XVIII Păcatul înşelăciunii	***<Pintru hiclenie>***
Maxime: Achinatul Thoma	—
Solomon	—
Esop	—
Varos	—
Casiodor	—
Solomon (2)	—
Veda	—
Seneca	—
Alexandru	—
Iuvenal	—
Ovidie	—
Socrat	—
Damaschin	—
XIX Pentru adevărul	***Pintru adevărul***
Titlul şi definiţia.	—
Asemnărea: puii de potârniche	de prepeliţă
Maxime: Aristotel	—
Isus Sirah (2)	—
Caton	—
Istorioara : Călugărul, care, trimis să vândă nişte măgari bătrâni ai mânăstirii, se întoarce cu ei înapoi, fiindcă nu a putut ascunde cumpărătorilor adevărul asupra vârstei măgarilor.	*Lipseşte numai în C. N.*
XX Păcatul minciunii	*Lipseşte.* In 1436, supt titlul: «Pentru minciună spune», se află întâiu o maximă care lipseşte în Floarea Darurilor; apoi istorioara dela capitolul precedent. după care urmează încă o maximă. Această maximă singură se găseşte în Codex Neagoeanus.

XXI Pentru putére	*Trăpenie*
Definiția.	—
Asemănarea (cu leul).	—
Maxime: Tulie	—
Seneca	—
Planic	—
Socrat	—
Cartea Fraghidiei	—
Ptolomeiu	—
Omir	—
XXII Păcatul témerii	*Pintru ticăloșii*
Maxime: Solomon	—
Tulie	—
Terensie	—
Povestirea: Dionisie împărat.	—
XXIII Pentru bărbăția sufletului	*Lipsește.*
XXIV Păcatul înălțării	*Nalțime* [1]
Maxime: Cartea păçatelor	—
Caton	—
Sf. Isidor	—
XXV Pentru întărire	*‹Tocmala›* [2]
Maxime: Istorioară: Lycurg (2).	Dionisie împărat dela Rim (legenda aceeaș).
XXVI Păcatul neîntăririi	*Netocmală*
Maxime: Prisian	—
Platon	—
XXVII Pentru socotință	*‹Pintru socotință›* [3]
Maxime: Seneca	
Ptolomeiu	
Socrate	

[1]) Capitolul începe cu cuvintele: *iar nalțime* din definiție. In scară capitolul are în Cod. Neag. titlul: «*Pintru mărețul*».

[2]) Textul începe fără titlu; în acelaș rând cu capitolul precedent și cu cuvintele: *Tocmit este omul.*

[3]) Titlul în scară.

XXVIII Păcatul nesocotinței	*Pintru pohta nesocotință*
a) Asemănarea (inorog).	leoscroada
b) Maxime: Varos	—
Seneca	—
Socrat	—
c) Istorioara (din oteaćnic): Iaținta, care din curiozitatea de a cunoaşte viţiul, a căzut în ispită.	

XXIX Darul înțelepției smerite	*Lipsește.*

XXX Păcatul trufiei	*Păntru trufie*
Definiția și clasificarea.	
Asemănarea: Pasărea petritis.	—
Maxime: Sf. Bernard	—
Iov	—
Sf. Isidor	—
Iuvenal	—
Sf. Augustin	—
Platon	—

XXXII Păcatul nesațiului	*Pintru lăcomie*[1]
Asemănarea: licornul	vulturul și lupul
Maxime: Sf. Isidor	—
Solomon	incomplet
Aristotel	—

XXXIII Pentru fećoria adecă curăția	*Pintru famenul*
Maxime: Sf. Ieronim	—
Cartea păcatelor	—
Ovidie	—
Sf. Grigore	—
Sf. Silvestru	—
Pithagora	—
Istorioara (din oteaćnic): o călugăriță, este îndrăgită de un boier; spre a-și păstră castitatea, călugărița și-a scos ochii.	*In Cod. Neag. Nici una; povestea călugăriței se află încorporată în capitolul următor. In ms. 1436 se află povestea călugariței.*

[1]) Titlul în scară.

XXXIV Păcatul curviei	*Pintru curvie* [1])
Maxime: Persie	—
Ovidie	—
Seneca	—
Solomon	—
Aristotel	—
Ovidie	—
Solomon	—
Istorioara: Fiul împăratului Theodosie.	*Cod. Neag.:* 1) Călugărița care și-a scos ochii pentru a-și salvà castitatea. 2) Fiul împăratului Theodosie. *In ms. 1436 numai a 2-a.*

XXXV Pentru măsurarea	*Pintru curtenie*
Definiția (1½ pagină în 8⁰).	
Asemănarea: armelinul.	armenica.
Maxime: Kirat	—
Socrat	—
Galinos	—
Seneca	—
Aristotel	—
Stualfored	—
Platon	—
Avikena	—
Seneca	—
Solomon	—
Sf. Isidor	—
Casie	—
Platon	—
Arat	—
Socrat	—
Sf. Augustin	—
Platon (2)	—
Seneca	—
Aristotel	—
Semnele blagorodiei	—
Istorioara: creația lumii.	—

Citarea maximelor. In fiecare capitol după definiția virtuții sau a vițiului, urmează o serie de maxime, adunate din scrierile biblice, din filosofii sau poeții antici sau din părinții bisericei creștine.

[1]) In C. N. și ms. 1439 vine imediat după capitolul privitor la *pohta nesocotință.*

In redacţiunea tipărită la Snagov în 1700, se citează totdeauna, în fiecare capitol, la începutul fiecărei maxime, numele autorului. De exemplu: (Capitolul întristării) P l a t o n au zis... S o c r a t au zis.... P i t h a g o r au zis...

In redacţiunea din Codex Neagoeanus şi în ms. 1436, în foarte rare cazuri sunt amintiţi autorii. Aproape totdeauna, maximele sunt înşirate anonim, una după alta, în acelaş rând, legate între ele printr'o conjuncţie, fără interpunctuaţie, astfel încât cu multă greutate se pot despărţì una de alta. Spre a învederà mai clar această notă distinctivă, punem aci pe două coloane de-o parte textul din Floarea Darurilor, de altă textul din Codex Neagoeanus, la care se alătură cu oarecare divergenţe şi ms. 1436.

Floarea Darurilor f. 30 r.	*Codex Neagoeanus (f. 87v.-88v.) şi ms. 1436.*
Sfântulŭ Pavelŭ au zisŭ: Scumpétea ĭaste rădăcina tuturorŭ răutăţilorŭ.	Şi este scumpete rădăcina tuturoru relelor.
Solomonŭ au zisŭ: Celŭ ce umblă după scumpéte, turburează casa lui.	Cine îmblă după scumpete purure-şi turbură şi casa lui.
Incă au zisŭ: Scumpulŭ nu să satură nici odinioară de bani, şi cel ce iubéşte bogăţiile, nu va lua nici odinioară roadă dintr'însele.	Scumpul neč o dată nu că satură de bănatŭ şi nu să va îmbăta neč o dată,
Incă au zisŭ: Scumpul nici odinioară nu va să fie bogat nici într'o vréme.	*Lipseşte.*
Pithagor au zis: «Precumŭ povara măgarĭuluĭ ĭaste dobândă la altulŭ, iară la elŭ pagubă, aşa şi povara scumpului să întoarce în dobândă altuĭa şi într'a lui pagubă.	Scumpulŭ cum este ca măgarĭulŭ de poartă povara altuĭa, aşa şi scumpul strânge avuţie altora, ĭar elŭ numai ce-i cu bănatul.
Seneca au zisŭ: Cade-să oamenii să stăpânească pre bani, ĭară nu banii pre oamenii.	Omul să fie banilor stăpânŭ, nu banii omului.
. . . .	
Prissĭan au zisŭ: «Năsipul, cât să udă, atâta să întăréşte mai mult; şi scumpul cât are mai mult, atâta mai mult să întăréşte scumpétea lui.	Năsipul, câtu-l calci, atâta să îndeasă; aşa şi scumpul câtŭ are mai multŭ, atâta-l stringe scumpete mai tare di în inima scumpului.
Casiodor au zisŭ: «In ce chipŭ burétele nu dă apă, până nu-l storcŭ, aşa şi scumpulŭ nu dă nimunui nimică, până nu-i ĭau cu deasila.	Şi să protive scumpul buretului celui de mare: cum nu va să-şi lase apa până nu-l strângi, aşa şi scumpul, până nu-l iei cu sila, de voia nu va să de.

Alte concordanțe între Codex Neagoeanus și ms. 1436. Textul Codicelui Neagoeanus nu se suprapune exact peste textul manuscriptului 1436. Aceste divergențe sunt însă explicabile prin distanța de timp, care separă manuscriptele, prin numărul de copiști cari, în curs de 73 de ani și-au transmis textul, modificându-l conștient sau inconștient, prin inadvertență. Cu toate divergențele, uneori simțitoare, textele se apropie totuși din când în când și corespund aproape cuvânt de cuvânt, depărtându-se totdeauna de Floarea Darurilor.

Semnificative sunt în această privință chiar titlurile capitolelor. După cum s'a văzut mai înainte pe pp. 19—24 ale acestui studiu, titlurile sunt identice în Codex Neagoeanus și ms. 1436 și se deosebesc de titlurile capitolelor corespunzătoare din Floarea Darurilor. Aceleași noțiuni din originalul strein sunt redate în Codex Neagoeanus și ms. 1436 prin aceleași cuvinte; pe când traducătorul textului *Floarea Darurilor* se folosește în aceleași locuri, pentru aceleași noțiuni de alte cuvinte.

Astfel titlul primului capitol «del amore» din originalul italian, care în Floarea Darurilor este tradus prin: *dragoste*, în C. N. și în ms. 1436 este tradus prin: *liubovul;* titlul capitolului «lealtà» din originalul italian este tradus în Floarea Darurilor prin: *îndreptare*, în Codex Neagoeanus și ms. 1436 prin: *proști;* titlul cap. XXI, «fortezza», din originalul italian, este tradus în Floarea Darurilor prin: *îmbunare* în C. N. și în ms. 1436 prin: *răsfățare;* titlul cap. XXII, «lusinga» din originalul italian, apare tradus în Floarea Darurilor cu: *teamere*, în C. N. și în ms. 1436 prin: *ticăloșie;* titlul cap. XXV, «costanza», din textul italian, este redat în Floarea Darurilor prin: *întărire;* în C. N. și ms. 1436 prin: *tocmală;* titlul capitolului următor «incostanza», în Floarea Darurilor este tradus prin: *neîntărire*, în C. N. și în ms. 1436 prin: *netocmală;* titlul cap. XXXIII, «castità» apare tradus în Floarea Darurilor prin: *fecoria adecă curăția;* în C. N. și ms. 1436 prin: *famenul.*

Alături de concordanțele dintre Codex Neagoeanus și ms. 1436, semnalate în paragrafele precedente, această identitate în alegerea acelorași cuvinte pentru a redà în aceleași locuri, aceeași noțiune din originalul străin nu poate fi întâmplătoare în C. N. și în ms. 1436; după cum nu poate fi întâmplătoare nici identica alterare a cuvintelor străine neînțelese de traducătorul român. Astfel cuvântul *er-*

mellino, caruia îi corespunde în traducerile slave армелинь, este tradus în Floarea Darurilor prin: *armelină;* pe când Cod. Neagoeanus și ms. 1436 înfățișează în acelaș loc forma coruptă: *armenica;* originalul italian *lioncorno* devenit în redacțiunea slavă: леѹнкорнѹ, a fost tradus în Floarea Darurilor prin: *inorog;* pe când C. N. și ms. 1436 l-au corupt în: *leoscroada* (C. N.) *leoscorca* (ms. 1436). (Despre aceste două forme a se vedeà pe larg mai departe p. 47—48).

Lacunele semnalate mai sus, precum și celelalte particularități în care ms. 1436 din Biblioteca Academiei Române merge alături de Codex Neagoeanus, ne conduc la următoarele *concluziuni:*

1. Intre Codex Neagoeanus și ms. 1436 de o parte și între Floarea Darurilor de altă parte *nu există nici un raport de filiație*, decât acela doar că toate aceste texte au la baza lor — prin intermediare diferite — pe care le vom precizà în paginile următoare — originalul italian al lui Fiore di virtù.

2. Codex Neagoeanus și ms. 1436 înfățișează o versiune alterată — ambele în aceleași părți — a textului primitiv.

3. Textul românesc, păstrat în ms. 1436 din Biblioteca Academiei Române, *nu este independent* de textul Codicelui Neagoeanus.

Să fie manuscriptul 1436 din B. A. R. o copie de pe Codex Neagoeanus, care în acest caz ar reprezentà originalul primei traduceri românești a lui Fiore di virtù? Iată problema pe care vom urmărì-o în capitolul următor.

IV

TRADUCERI DIN SLAVĂ

CODEX NEAGOEANUS ŞI MS. Nr. 1436

Cu toate marile asemănări constatate mai sus între textul din Codex Neagoeanus şi textul din manuscriptul cu nr. 1436 al Bibliotecii Academiei Române, totuş ms. cu nr. 1436, posterior cu 70 de ani, nu poate fi considerat ca o copie care să derive, în ultima analiză, din Codex Neagoeanus. Intre ambele texte sunt divergenţe de aşà natură, că nu rămâne nici o umbră de îndoială asupra acestei chestiuni.

Lăsând la o parte micile lacune din ms. 1436 (omisiuni de sentinţe), care se pot uşor explicà printr'o circulaţie de 70 de ani a textului (dacă am admite că ms. 1436 derivă din Codex Neagoeanus), în ms. 1436 se găsesc însă pasagii care lipsesc din Codex Neagoeanus şi care nu pot fi socotite ca elemente interpolate posterior, ci au făcut parte dintr'un prototip mai vechiu. Codex Neagoeanus nu ne înfăţişează deci textul original al traducerii, ci o copie; iar ms. 1436 derivă dintr'un arhetip care păstrase — cel puţin în unele puncte — mai bine tradiţia prototipului.

Lacune. Am văzut mai sus că din Codicele Neagoeanus s'au pierdut în cursul vremurilor foile, cari conţineau sfârşitul capitolului despre dragoste, precum şi celelalte 10 capitole următoare. Textul acestor capitole pierdute ni se păstrează însă în ms. 1436. In afară de această lacună importantă, Codicele Neagoeanus mai înfăţişează şi alte lacune, care acestea nu mai sunt datorite vitregiei timpurilor prin care a răsbătut, ci neglijenţii şi nebăgării de seamă a copistului, Popa Ion Românul, sau a copiştilor precedenţi cari şi-au transmis textul.

Astfel din Codex Neagoeanus lipseşte capitolul privitor la «*păcatul minciunii*». Dacă ţinem seamă de structura specifică a operei, capitolul *trebuià*

să se afle neapărat în prototip, imediat după «*darul adevărului*», capitol care se găsește copiat în C. N. pe foile 103 r.—103 v. Nu putem admite că filele, care ar fi conținut capitolul despre minciună, s'au pierdut din Codex Neagoeanus, fiindcă în acest ms., după ce se încheie capitolul referitor la «*darul adevărului*», urmează imediat, *pe aceeaş pagină*, capitolul referitor la «*darul trăpeniei*». Capitolul intermediar despre *păcatul minciunii* este deci *sărit* în Cod. Neag. In ms. 1436, această lacună nu există. După capitolul privitor la «adevăr», urmează cu roșu (f. 32 v.): *Pentru minciuni spune*; dar și acì textul a fost redus la o sentință și o istorioară.

Alteori textul codicelui Neagoeanus este obscur din pricină că copistul, din nebăgare de seamă, a sărit în transcriere câteva cuvinte sau chiar rânduri întregi, înodând între ele idei disparate. Lacunele se pot însă complinì prin textul manuscriptului 1436, care și în aceste cazuri a păstrat mai bine lecțiunea prototipului pierdut.

Spre a învederà aceasta, dăm mai jos câteva exemple caracteristice din mulțimea pasagiilor rămase obscure în C. N., din cauza omisiunilor de cuvinte, așezând în coloana din față contextul respectiv din ms. 1436 și subliniind cu litere cursive, cuvintele sărite în C. N.

Codex Neagoeanus	Ms. 1436.
93 r. Cumu să zice să ţie omul (?); al doile este minte omului.	26 v. iar să zice *când veri să grăeşti cuvântul să aibă 3 portari*; *unul la inimă, altul la grumaz*; *altul în gură...* alta mintea omului...
Cod. Neag.	Ms. 1436.
F. 97 r.: Şi mai bine să te timpini în cale cu ursul de câtŭ cu nebunul şi cu *miosul.*	29 r. Că mai bine iaste să te tâmpini cu leul de cât cu nebunul *mânios.*
97 v. şi să nu şez unde-s toţi mari şi învăţători mulţi şi nebuni.	nu şezi unde-s toţi mari şi învăţători mulţi *că acolo au mai mult loc cei răi* şi nebuni.
92 v. rândul 2 de jos. *Lipseşte titlul şi începutul capitolului. Textul începe brusc:* este cându va omul să facă vrun lucru şi va întâĭu să socotĭască.	26. v. *Pentru socotinţa grăiaşte aşa:* cândŭ va omul vre-un lucru să facă, întâiu să socotească.
112. v. Pintru pohta nesocotinţă. Răotate că socotinţa răotăţilor este cându va omul să îmble pre voia trupului.	39. r. Pentru nesocotinţa omului. *Nesocotinţa iaste* răotate socotinţei, când va omul să înble pre voia trupului.

Lecturi false. Codex Neagoeanus înfățișează în o mulțime de locuri lecturi false. Popa Ion Românul sau unul din copiștii precedenți ai textului, dând zor să termine mai curând copierea, nu a urmărit cu atenție sensul frazelor pe cari le copià, ci din nebăgare de seamă, a citit și a copiat greșit unele cuvinte. Astfel se explică o serie de lecțiuni eronate, care denaturează uneori, iar alteori fac cu totul obscur înțelesul textului. Ms. 1436 păstrează și acì tradiția corectă a textului și ne ajută să îndreptăm lecțiunile greșite din Codex Neagoeanus.

Dăm mai jos câteva dintre ele, mai caracteristice, așezând în coloana din stânga textul Codicelui Neagoeanus, în coloana din dreapta textul ms. 1436.

Codex Neagoeanus.	Ms. 1436.
F. 92 v.—93 r. <Înțelepție> este cându va omul să facă vr'un lucru și va întâiu să socotiască *scum* va cădea lucrulŭ.	26 v. . . . să socotiască *cum* va cadé cuvântul.
116. Solomon zise să nu grăești cu nebunul nece odată, nece odată. neč cu acela ce nu-i placŭ cuvintele tale, nece tu gru grăi ce-i place lui.	. . . . nu grai cu nebunul că lui nu-i *place ce grăești tu,* nici tu *nu grăi ce nu-i place lui.*

Transpuneri în text. Tot pe seama inadvertenții copiștilor trebuesc puse și unele transpuneri de text care ating însăși structura organică a operii. In Codex Neagoeanus capitolul privitor la destrăbălare cuprinde *două* istorioare morale: 1) povestea călugăriții, care, fiind îndrăgită de un împărat, și-a scos ochii pentru a-și păzì fecioria; 2) povestea despre fiul împăratului Teodosie, care, după ce a trăit dela naștere 14 ani închis într'un turn, văzând pentru întâiaș dată femei, i-a rămas ochii la ele, ca la cele mai frumoase lucruri de pe lume (vezi mai sus pag. 13) In schimb, capitolele despre *famenul* (castitate) (f. 122 r.) — care corespunde cu capitolul despre feciorie din tipăritura brâncovenească — și despre *curtenie tinerilor* (f. 122 v.) nu conțin *nici un fel de istorioară morală.* Textul din Codex Neagoeanus a fost și acì alterat, fiindcă, după cum am văzut mai sus, când ne-am ocupat de structura operii, fiecare virtute ca și fiecare vițiu sunt exemplificate prin câte o istorioară morală. Tradiția textului s'a păstrat mai bine în ms. nr. 1436. Acì (f. 42 v.) într'adevăr, povestea călugăriții se află încadrată — ca și în Codex Neagoeanus ca și în tipăritura brâncovenească (p. 126) — în capitolul despre *famenul*; dar povestea despre fiul împăratului Teodosie se află trecută în capitolul despre *curtenia tinerilor.* In această privință, ms. 1436 ca și tipăritura brânco-

venească concordă de o parte cu versiunea sârbească, de alta cu versiunea grecească şi toate împreună cu prototipul italian [1]).

Omisiuni în Codex Neagoeanus. Unele capitole, care în Codex Neagoeanus sunt confuze, textul fiind alterat în transcriere, prin inadvertenţa copiştilor succesivi, se înfăţişează mai clar şi deci mai complet în ms. 1436. La capitolul notat în scara Codicelui Neagoeanus: X *Pintru pedapsa* (corespunzător în Floarea Darurilor cu cap. X*I*: *Pentru îndireptaré*) se dă ca istorioară morală, pedepsele trimise de Dumnezeu asupra lui Faraon, fiindcă nu a ascultat sfatul lui Moise ca să sloboadă pe Israiliteni din robia egipteană.

In Cod. Neag., textul a fost astfel prescurtat şi alterat în partea finală, încât legenda nu mai corespunde cu tradiţia biblică; pe când lectura cea justă a textului ne-o înfăţişează ms. 1436, după cum se poate vedeà în paralela de mai jos.

Codex Neagoeanus.

90 v. . . . . şi trimese <Dumnezău> moarte şi muriră toţi coconii în Eghypet şi trimese Dumnezău şi junghe cu rane *nevindecate şi de aceia muri Faraon.*

Ms. 1436 B. A. R.

25 r. . . . . După acéste trimise rane mari; deci după acélia toate trecând, luo Moisie oamenii lui Dumnezău şi trecându-i prin marea Roşie, iar Faraon gonia pre Moysi şi când eşi Moysi din Marea Roşie, iară Faraon, fiind pre mijlocul mariei, porânci Dumnezău lui Moysi, zicând: tindeţi mâna ta împreună cu toiagul spre mare. Şi făcu Moyse cum îl învăţă prea îns Dumnezău şi să întoarse apa în matcă şi înecă pre Faraon.

In Codex Neagoeanus capitolul despre *nebunie*, care începe pe pag. 96 r., se încheie la pag. 97 v. cu o maximă din Solomon:

---

[1]) Pentru versiunea sârbească cf. Rešetar Либро од мнозієх разлога дȣбровачки сборник од г.— 1520 (în Sbornicul Academiei sârbeşti XV), Belgrad, 1926, p. 25: cap. XXXIX ѡд чистоће — castitatea § 11; cap. XL ѡд грієха пȣтєнога — păcatul desfrânării § 23, p. 28. Pentru versiunea grecească *Ἄνθος τῶν χαρίτων* mă servesc de ediţia publicată în Veneţia, 1603 şi aflată în Biblioteca San Marco din Veneţia, cf. cap. XXXIII, *Χάριν τῆς εὐνουχίας* şi cap. XXXIV *Ἐλάττωμα τῆς πορνείας* (textul n'are paginaţie). In textele italiene (pentru care vezi mai departe pag. 81 şi urm) povestea călugariţei se aflã în cap.: «Della castità», iar fiul împăratului Teodosie în cap.: «Della lussuria».

«Și mai bine să te timpini în cale cu ursul decât cu nebunul ‹*în text:* și cu miosul› Și nebunul...»

Textul este acì întrerupt brusc; din fraza a doua nu s'a păstrat decât subiectul. După această frântură de maximă, urmează imediat pe aceiași pagină, *fără titlu* și fără obișnuita definiție, maxime din capitolul următor privitor la «*direptate*»:

Judecătorìu să aibă 3 lucruri: întâìu putere; a doa să știe bine judeca; a treìa să nu fie mitarnicŭ...

Și textul continuă mai departe cu alte maxime privitoare la virtutea dreptății.

Tocmai peste nouăsprezece pagine pe f. 116 v., după capitolul privitor la păcatul desfrânării, se găsesc în chip surprinzător restul maximelor privitoare la păcatul *nebuniei:*

Solomon zise: să nu grăești cu nebunul nece odată, nece odată, necì cu acela ce nu-i placŭ cuvintele tale nece... grai ce-i place lui.

Incă: cine graește cu nebunulŭ mai bine să doarmă, că nebunul câți ѡmini vede toți-i pare ca sântŭ nebuni ca și elŭ...

Cum se explică această mare lacună: ruperea capitolului despre nebunie în două și așezarea părților lui la distanțe așà de mari în capitole diferite, cu totul contrar structurii simetrice a operei? Foarte simplu. Intr'un manuscript anterior Codicelui Neagoeanus, sentințele ultime din păcatul nebuniei precum și începutul din capitolul privitor la «darul dreptății» se aflau copiate pe o pagină, care s'a desfăcut dela locul ei. Un copist, care scrià mai mult mecanic, a intercalat-o greșit la sfârșitul capitolului privitor la desfrânare.

Adaose. In sfârșit, versiunea Codicelui Neagoeanus prezintă față de versiunea ms. nr. 1436 câteva adause, care întrucât nu se găsesc nici în Floarea Darurilor, nici în versiunile sârbești, ce ne sunt cunoscute până acum, nici în cele grecești, nici în prototipul italian, suntem îndreptățiți a le considerà ca înterpolări făcute posterior, din alte texte. Codicele Neagoeanus cuprinde în capitolul ultim, precum am văzut mai sus, legenda bizantină a Casiei; în capitolul prim: «pilda postului svântŭ, cela marele de folosenie sufletului»; în capitolul înșelăciunii o fabulă cu iepurele căzut în cursa întinsă de vulpe.

La rândul său și ms. 1436 are un adaos în capitolul privitor la dreptate: o poveste despre Sfântul Efrem înfruntat de o femeie (f. 35).

Faptele aduse mai sus sunt suficiente ,cred, pentru a dovedì că textul ms. cu nr. 1436 din Bibl. Acad. Rom., deşì înfăţişează aceeaş versiune ca şi al Cod. Neagoeanus, totuş întrucât e lipsit de erorile şi lacunele din C. N., nu poate fi considerat ca o copie a acestuia din urmă. Ms. 1436 derivă în ultima analiză dintr'o sursă care păstrà mai bine versiunea prototipului decât copia lui Popa Ion Românul. Acea sursă erà desigur *anterioară* textului din C. N., care se dovedeşte, la rândul său, a fi o *copie de pe un arhetip alterat*.

Meticuloasa comparaţie de texte, pe care am întreprins-o mai sus, oricât de greoaie a fost, ne-a dus totuş la un rezultat pozitiv: *textul păstrat în Codex Neagoeanus este o copie de pe un prototip pierdut*. Această constatare ne apropie de problema fundamentală în istoricul textului nostru: când, unde şi din ce limbă s'a *tradus prototipul Codicelui Neagoeanus* şi *al ms. 1436?*

Răspunsul la aceste probleme de istorie literară, în starea actuală a lucrurilor şi în lipsa altor criterii, nu ni-l poate da decât limba celei mai vechi còpii păstrate în C. N.

V

LIMBA DIN CODEX NEAGOEANUS

GRAFIA TEXTULUI

Grafia «*Albinușei*» prezintă aceleași particularități pe care le-am relevat pentru textul Alexandriei, cu singura deosebire că în *Albinușa* se găsește dese ori întrebuințată litera ѫ cu valoarea lui *ea* sau *ia:* воѫ 100, 112 v. чеѫ 100 v.; ѫле 110 v.; ачеѫ 101 r., 103 v. ѫ (ea) 114 v.. 118 r., 102 v.; ѫле 85 v.; ѫѹ (iau), 113 r., ѫсте 84 v., 99 v. 119 r, ꙟтърѫскъ 94 r.; dar uneori și cu valoarea lui *ă:* рѫотате

VOCALISM

Vocale accentuate

A Â rezultat din *a* + *n* urmat în silaba următoare de *e* s'a păstrat neschimbat, așa cum se aude și azi în Ardeal, în cuvântul *pâne* 93 r.; nu îl găsim diftongat în *îi*, inovație fonetică, care se pare că încă din sec. al XVI-lea caracterizà graiul din Valahia, Oltenia și Sudul Transilvaniei.

In elemente străine, de notat conservarea lui *a* în ungurescul: *samă*.

Î rezultat din *a* urmat de *m* + *consonantă*, păstrat în: *îmbli* 91 v. îmblă 87 v. 104 r. 102 v. *îmble* 112 v.

E rezultat din *ie* după *z* apare trecut la ă în: *Dumnezău* 85 v. 86 r. 88 v. 98 v. 107 r. 116 v. 117 v. 118 v.; *dumnezăești* 79 v.

E după *r* păstrat în *reu* 86 v. 89 v. 90 r. 91 v. 108 v. 109 v. 110 v. 112 r. 112 v. 113 r. 118 v. *reului* 105 v.; (*e* păstrat și când devenea aton: *reotate* 91 r. 104 v. 108 r. 113 r., *reotăți* 98 r.); *să rebde* 103 v.; (s'a păstrat și când erà neaccentuat: *putuși rebdà* 112 r.) *să arete*; dar găsim și formele corespunzătoare cu *e* trecut la *ă: rău* 100 v. 111 v.; *să rabdă* 110 v. (aceeaș trecere și în cazul când devenea aton: *răotate* 99 r. 112 v. *răotăților* 99 r.; *răbdătoriu* 103).

E, urmat de *e* după *ș*, apare ca *e*: *șerpele* 100 r. *șerpelui* 121.

E, urmatde *n* + *e* în silaba următoare, este redat prin *i* în: *tinărŭ* 124 r.

E, trecut la *ă* s'a păstrat în *păntru* 85 v. 99 r. 110 v. 118 v. 115 r.

Î rezultat din *e* + *n* sau *m*, urmat de o consoană, păstrat în: *să-și împlă* 85 r. *înflă* 87 r. *întru* 104 v. *intră* 95 v. 114 v.

I accentuat după *r* păstrat în: *Rim* sau *Rimŭ* 95 r. *Rimului* 95 r. 96 r. 107 r. 108 r. 110 v. 121 r.; *uri* 98 r; *omori* 98 r.; să *părîră* 117 v.; (dar și *să pârîră* 117 v.) *urită* 103 v.

I, precedat de *s* și urmat de *n* + *g*, a trecut la *â* în: *sânge* 89 v., 99 v.; *sângele* 99 r. S'a păstrat de asemeni și când era precedat de grupul consonantic *str* și urmat de *n* + *g*, în: *stringu* 89 r. 93 r.; *stringe* 86 v. 88 r.; 124 r.; *să stringă* 98 v., dar găsim și formele cu *i* trecut la *î*: *strânge* 88 v., *strângi* 88 v.

I accentuat, precedat de grupul consonantic *str* și urmat de *m* + *b*, s'a păstrat în: *strimbă* 99 r. 103 v. Este păstrat și în formele neaccentuate: *strimbătate* 97 v. 99 r. 100 v. 103 r. Găsim însă și formele cu *i* trecut la *á*: *strâmbul* 87 r. *strâmbă* 100 r.

O accentuat apare transcris cu *o* în: *spone* 90 r. *poĭul* 103 v. dar și: *puĭul* 103 v.

DIFTONGI

Ea, rezultat din *e* urmat în silaba următoare de *a*, apare redus la *a* după *č*: *ačastă* 84 v. 91 r. 98 r. 104 v., *ačasta* 94 v. 106 r., *înčapă* 93 v., *ča* 79 r.; după *ș*: *greșască* 110 v. *sfrъșască* 107 r.; după *m*: *margă* 79 r.; după *n*: *gonască* 79 v.; după *r*: *deraptă* 79 r. 101 r.; după *s*: *sara* 103 r.; *mirosală* 79 v.; după *st* și *șt*: *cinstască* 97 v. 105 r., *așteaptă* 84 r. 114 v.; după *tr*: *întrabă* 114 v.

E a f i n a l *Ea* final apare deseori redus la *e*: *ave* 78 v. 89 r. 98 v. 101 r. 104 r. 117 r.; *ar ave* 113 r. *veri ave* 116 v. *va vede* 101 v. 115 r. *să protive* 88 r., *să de* 78 v. 95 r.; *vine* 104 v.; *iubie* 78 v.; *căde* 93 r.; *vulpe nu vru* 117 r.; *vulpe prinde* 102 v.; *toată muere are* 116; *să ție lege lui* 107 r.;) *să bucură la avuție altue* 100 r.; *me* (pentru mea) 117 r.; *e* (pentru ea.) 102; *re* 85 r.; *găsi muere* 104 r. v.; *la veselie ta* 84 r.; *merse și vulpe* 92 v.

Iu necontras în *i*: *minciunos* 118 v.

Oa rezultat din ǫ sau ọ latin, urmat în silaba următoare de *a*, apare de cele mai multe ori redus la *o*: *omini* 91 r. 101 v. 102 v. 105 v. 107 r.

109 r.; *ominilor* 90 r. *omenii* 78 v. 79 r. *ominii* 118 v.; *forte* 78 v.; *tote* 78 r. *totă* 78 v. *să întorse* 79 r.; *nopte* 101 v.; *oste* 11 v.; *morte* 95 v. 89 r. v. Găsim însă foarte des și formele cu *oa: oaminii* 89 r. 91 v. 96 v. 105 r. *foarte* 105 r. 117 v.; *poate* 94 r. 96 v. 113 v.; *toate* 113 v.; *toată* 98 v. *moartă* 102 r.; *scoate* 95 r. 96 v.; *scoaseră* 104 r. 115 r.; *coada* 100 r.; *noastră* 96 r.; *soarele* 115 r. Nu pot considera această grafie din Codex Neagoeanus ca o pronunție inexistentă, după cum cred unii filologi [1]), pentru cuvântul că această pronunție este atestată până în zilele noastre în părțile de Nord ale Ardealului [2]) și ceeace este interesant chiar în regiunea Hațegului [3]), unde presupun că s'a copiat codicele. Textele vechi copiate în aceste părți ale Ardealului precum și în cele de Nord-Vest consună deci cu pronunția de azi [4]).

VOCALE NEACCENTUATE

Ă n'a fost asimilat cu vocala din silaba următoare în: *blăstemat* 103 v; *păretele* 119 v.; *rădicate* 91 v.; *nărocul* 93 v., 85 v.; *năsipul* 88 r.; *nărodulŭ* 116 r.

Ă s'a păstrat în: *lăcuește* 87 v.

In *băjucuriile*, *ă* reprezintă un fonetism normal.

Ă final n'a trecut la *e* în prepoziția *cătră* 102 r.

Precedat de *ș j*, *ă* este trecut la *e*: *ușe* 95 r.; *grije* 86 v.

E aton după *b* nu e trecut la *ă* în: *îmbetară* 103 r. găsim însă și forma cu *e>ă*: *bău* 103 r.

A trecut la *ă* după grupul consonantic *tr: trăbui* 78 v. 93 v. (*trăbuește* 97 v., *trăbue* 78 v.).

Protonic este adesea trecut la *i: omini* 101 v., 105 v., 107 r., 109 r.; *o aminii* 105 r. *neominie* 101 r.; *galbini*.

S'a păstrat în: *descăleca* 101 v., *sălbatec* 119 r.

---

[1]) G. Pascu în «Arhivium Romanicum», 1926. p. 444, într'o dare de seamă despre Alexandria.

[2]) I. A. Candrea, *Graiul din Țara Oașului*, București, 1907 (Extras din «Buletinul Societății Filologice», t. II). p. 10; Weigand, «Sechster Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache», Leipzig, 1899, p. 13, 8. *Samosch und Tseissdialekte;* Papahagi, *Graiul și folclorul Maramureșului*, p. LV, § 4.

[3]) Ovid Densusianu, *Graiul din Țara Hațegului*, p. 22, § 22.

[4]) G. Giuglea, Text din Tinăud, în «Dacoromania», I, 358; N. Cartojan, *Alexandria în literatura românească, Noui contribuții*, p. 36. Despre această pronunție vezi și N. Drăganu în «Dacoromania», *IV* (1924—1926) partea I, p. 150.

Final s'a păstrat în: *ce* (întrebuințat în frază ca aton) *nece* 87 106 v.; *căce* 84 v.

Nu s'a sincopat în: *dereptate* 97 r.; *nedereptate* 97 r., 100 v.; *deriaptă* 109 v.

Nu s'a produs asimilarea în formele: *lepi* 95 r. (găsim însă și forma asimilată: *lipi* 95 r.), *ceti*, *nemică* 84 r., 95 v. (dar apare și forma asimilată *nimică* 112 r.).

Găsim formele nedisimilate: *tremese* 90 v., 98 v., 119 r. *neşte* 109 r., dar găsim alături și formele disimilate *trimese* 90 v., 98 v., 99 r.

I aton nu este notat după *č*: *čoare* 102 v., *čoarele* 102 r., *credinčoşi* 102 r.

Nu este notat nici când erà final: *neč* 101 v.

I apare nesincopat în *pustinicul* 109 r.dar probabil că acì erà accentuat.

O aton este transcris cu *u* în: *adurmiți* 91 v., *băjucuriile* 103 v., *Sudom*<*a*> 103 r. Il găsim notat cu *o* în: *satoră* 87 v.; dar găsim și forma: *satură*.

U final este păstrat în oxitoane și paroxitoane: *cându* 93 r.; *trecându* 94 v.; *stringu* 93 r.; *bunu* 86 r.; *cunoscu* 86 r.; *elu* 112 v.; *multu* 115 r.; *pământu* 109 r.; *închipuescu* 99 v.

Alături de acestea apar însă și formele transcrise cu ь : *bun*ь 86 r.; *el*ь 110 v.; *călugăr*ь 94 v.

Asimilația

Ă — e> e — e în: *beserecei* 79 v., *tremese* 98 v. *mulțemeşte* 92 r.

Ă — i> i — i în: *risipeşte* care apare alături de formele nedisimilate *răsipeşte* 113 v.

E — i> i — i în: *inima*, *nimică* 95 r., *nici*, *ficiori*.

I — i> i — i în: *timpinà* 106 r. 97 r.

U — â> u — u: în: *curundu*.

Disimilația

E — e> i — e: în *direptate* 99 v., *dirept*, *diregatoriu*, *nişte*.

Sincopa

E (i) I trecut la *e* este sincopat în: *drept*.

CONSONANTISM

Labialele. — Labialele înainte de *i* și *ie* sunt păstrate nealterat. Nu găsim nici *o* urmă de palatalizarea lor.

Dentalele. — *D* latin urmat de i este transcris cu ѕ (zemlia):

D latin, urmat de *i* + *o* sau *u*, apare notat în două cazuri cu ğ [ų]: *ğos* 91 r. 92 v. Formele obișnuite sunt însă cele cu j.

J latin, urmat de *a*, *o* sau *u*, apare transcris cu ğ [ų] în următoarele cazuri: *ağunse* 89 r. *ağunseră* 109 r.; *băğocurescŭ* 102 v. Formele frecvente sunt însă cele cu j: *jurară* 107 v.; *jurământŭ* 108 r.; *judeca* 97 v. 117 r.

L s'a păstrat în cuvântul *cărtularĭu* 101 r.

N după vocală și înainte de *i* în hiat, în următoarele cazuri este păstrat: *întâniu* 79 v. *dintâniu* 80 r. 80 v. *precuvinoș* 78 r.; *mângâne* 92 r.; *mângânere* 81 v. *pustine* 109 v. 125 r. 78 v.; dar și: *întâĭu*

N, muiat urmat de i, a căzut în: *aii* 107 r.

H inițial s'a păstrat în: *hiclĭanŭ* sau *hiclĭan* 102 r. 102 v. *hiclenie* 102 v. 117 r. *hiclianul* 117 v. <ung. hitlen.

Il găsim notat — poate și sub influența grafiei slavone? — în: *pohtă* 84 v. 85 r. 109 v. 110 r. 113 r. 119 r.; *pohtește* 84 v. *pohte* 113 v. *pohti* 100 v. *pohtit-ai* 111 v.; precum și în *zăduh.* 106 v.

Grupuri de consoane

Nt apare constant trecut la *mt* în: *sâmtŭ* 79 v. 88 r. 91 r. 91 v. 99 v. 101 v. 113 r. 112 r. 115 v. 116 r. 116 v.; *sâmtu* 79 v. 116 r.

N, urmat de o consoană, uneori nu este notat: *spâzure* 98 v.; *măn*ˆ*ci* 84 r.; *ude-s* 97 v.; *ude* 113 v.[1])

Rș s'a păstrat în: *meșterșug* 93 v. 101 r.; găsim însă și forma: *merteșug* 101 r.

Sv, sub influența grafiei slavone (?) apare notat în: *svîntu* 78 r. 79 r.; *svinte* 79 v.. *svinților* 78 r.; *sveatulŭ* 94 r. *svătuire.* Găsim însă și grafiile cu *sf*: *sfetuește* 94 r. 118 r.; *sfeatul* 94 r.; *sfetuești* 94 r.

Accidente generale

Asimilația: *r—n* > *r—r* în: *rândurelei* 108 r.

---

[1]) Pentru interpretarea acestei grafii cf. Ovid Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, vol. II, fasc. 1, p. 127.

Desimilație. Alături de forma desimilată: *prespe* 78 v. găsim și forma nedesimilată, *prespre*; *pintru* 81 v.

Metateză. Nu s'a efectuat metateza lui *r* în verbul: *protivește* 88 v. Nici metateza lui *l* în: *poclon*.

MORFOLOGIA

Declinațiunea. Substantivul *grindine* păstrează terminația declinării a III-a, apropiindu-se de prototipul latin *(*grandĭnem)*.

Genul. Substantivul *cămilă* apare la singular în forma masculină: *cămilului* 110 r.

Substantivul *soție* are sens masculin (daca-i moare *soție*, nece odată nu-*lŭ* mai uită, neč-și va lua *altul*122 r*)* cum se obișnuește și azi încă în Maramureș [1]).

Singular și Plural. Substantivele masculine, derivate cu sufixele — *arius*, — *orius*, au păstrat la singular această terminațiune: *diregătorĭul* 97 v.; *diregătorĭu* 97 r.; *judecătorĭu* 97 r.

Nominativul plural în *-e* s'a păstrat la substantivele de declinarea I-a: *omide* 90 v.; *coade* 90 v.; *čoare* 102 v.

De notat pluralul: *făpturi* dela sing. *fapt:* suptŭ cuvinte dulci, lipescu-se și rele *făpturi* 91 v.)

De notat asemeni și pluralul: *negoațele* 115 v., obișnuit azi numai dialectal.

La unele substantive femenine, cari fac pluralul în *-i*, nu s'a produs inflexiunea *a....i› ă.... i: narile* 106 r.; *lacrami* 80 r.; *gauri* 93 r.

Substantivele neutre fac pluralul în *-ure: valure* 91 v.; *lucrure* 99 v. 111 r. 116 r. 118 r; *chipure* 84 r.; 84 v. 86 v. 96 r. 105 r. 113 r.; *darure* 91 r.; *trupure* 78 v.; *zidure* 119 v., dar alături de acestea găsim și formele curente azi: *chipuri* 86 v.; *felĭurile* 90 v. *lucrurile* 118 v.

Cazurile. Genetivul substantivelor femenine este de cele mai multe ori în *-iei: lumiei* 84 v.; 88 r. 93 r; *ușiei* 94 v.; *plăceriei* 91 r.; *vulpiei* 102 r.; *cruciei* 109 r.; *limbiei* 112 r. 119 v. 121 v.; *cămiliei* 110.

Substantivul *turturică* are genetivul *turturelei* 122 r., care presupune la nominativ forma nederivată: *turturea*.

---

[1]) Cf. Tache Papahagi, *Graiul și folklorul Maramureșului*, «Academia Română, Din viața pop. rom.» XXXIII, București, 1925. p. LXV, § 47

Articolul

Articolul proclitic de genetiv și dativ are forma *lu: darul lu Dumnezău* 93 v.; *învățătura lu Dumnezău* 93 v.; *dede lu Adam* 121 v.

Pronumele

Personale înfățișează la acusativul persoanei I-a plural și la dativul persoanei a III-a plural când formele scurte mai vechi: *nă, lă*, când formele mai noui: *ne, le*.

Interesantă este forma *eleși*: văzu două fete *de eleși*, într'un loc stândŭ 124 r. De notat ca formă de pronume personal de reverență: *nânsa* 110 r. *nânșii* 121 r.

Pronumele demonstrative: alaltă 119 v.; *alalte* 79 r. 79 v.; *alalți* 105 v.; *acestaș* 96 r.

Pronume nehotărîte: fire cine 113 v. *neștine* 90 r.

Verbul

Prezentul indicativului apare cu terminațiunea *-esc* la următoarele verbe de conjugarea a IV-a: *să pogorește* 105 v.; *să răpezește* 96 v.; *să slobozește* 105 v.; alături de forma obișnuită azi: *nu slobozi* 109 v.

Perfectul simplu păstrează vechile forme organice: *întorșu* 83 r.; *cerșuiu* 82 v.; *fece* 119 v.; *feceră* 79 r.; *zisemŭ* 116 r.; *dede* 100 v., 114 v.; *dăde* 94 v. 100 v. 106 r.

Viitorul. In sistemul de conjugare al viitorului, auxiliarul apare când cu forma mai veche *veri*, când cu forma mai nouă *vei: veri păți* 94 v.; *veri are* 116 v.; *veri și păgubi* 109 v.; *vei pierde* 109 v.

Forme particulare ale câtorva verbe. Sunt de relevat:

Fi: sâmtŭ 79 v.

Lua: luo, luoră 120 v.

Uita: iacătă, 109 r.

Mâncà: mâncă 87 v., 120 v.; *să mânce* 120 v., dar și *mănâncu* 120 r., *mănâncă* 120 v., *să nu mănânce* 121 v.

Forme de conjugare. Unele verbe, astăzi întrebuințate în forma activă, apar în textul nostru la forma reflexivă: *și-ș moare în legea ei* 123 v.; *să te timpini cu* leul 116 v.; *să te timpini cu ursul* , (dar și: *timpinară* o nevastă *frumoasă* 106 r.); *nu te râvni* 82 r.

Alte verbe, obişnuite azi la forma reflexivă, se găsesc în textul nostru la forma activă: *v r u să î n s o a r e* 124 r.; *săracul î m b o g ă ţ e ş t e şi bogatul sărăceşte* 87 r.; *cine iubeşte vinul... n u v a î m b o g ă ţ i* 121 r. *că î n c h i p u e ş t e j u d e c ă t o r i u l albinei* 97 r.; *şi î n - c h i p u e ş t e unei gadine din pădure* 105 r.; *şi î n c h i p u e ş t e netocmala rândurelei*; *domnie ta n u g r i j i de mine* 111 r.

A d v e r b e

Alături de câteva forme puţin obişnuite azi, notăm acì şi pe acelea care înfăţişează vreo particularitate în fonetismul lor: *acie* 94 v., 118 v.; *acieş* 109 r.; *aimintre* 113 r.; *aşijdere* 87 r.; *asémenele* 80 r.; *cice* şi *cole* 108 v.; *acolo* 120 r.; *deunăzile* 111 r.; *dici* 102 v. 110 r.; *langos* (din mijlocŭ în sus fată şi l a n g o s peşte) 91 r.[1]); *înainte* 120 r. *nainte* 94 r.; *mainte* 84 r.; *nime* 84 v.; *niminile* 92 v.; *nemica* 94 r., 111 v.; *nemică* 84 v., 95 v.; *nimică* 112 r.; *neceodată* 87 v. 116 r. *nečodată* 87 r. *neč* 122 r.; *aşa lesni* 113 r.

P r e p o z i ţ i i

De semnalat formele: *cătră* 102 r., 79 r.; *prespre* 78; *prespe* 95 v. *pre* 92 v., 95 r.

D e r i v a ţ i u n e a ş i c o m p u n e r e a

Următoarele cuvinte apar fără prefixul *în-*, obişnuit în limba literară de azi: *dereptiază* (= îndreptează) 85 v.; *griji* (îngrijì) 111 r.; *necà* 8 v.; *podobită* 106 r., 115 v.; *timpina* 116 v.; *tinde* (a-şi tinde coada) 105 r., 105 v.; *tocmi* 107 r.; *tocmită* 107 r.; *tocmală* (= întocmeală) 95 v., 98 v. *veninat* 121 r.[2]).

Cuvântul *spăsi* 98 v., *spăsenie* 99 v., apare fără prefix.

Sunt întrebuinţate fără sufix cuvintele: *dulča* 91 v., *curvŭ* 121 r.

Sufixul-*enie* se întâlneşte în cuvintele: *sfrâşenie* 87 r., *începenie* 81 v., *cetenie* 79 v.

---

[1]) Cf. şi mgl. *lânjosu*, povârniş la P. Papahagi, *Megleno-Românii*, II p. 89. Pentru o formaţiune similară în v. rom. *înalgios*, cf. S. Puşcariu «Dacoromania», III p. 406 în notă şi V. Bogrea, Dacorom, IV, p. 825.

[2]) Asemenea forme se găsesc şi azi în unele regiuni ca de ex.: Ţara Oaşului. (Cf. I. A. Candrea, *Graiul din Ţara Oaşului*. p. 24).

SINTAXA

Declinațiunea

Dativul construit cu *a*: *porânci a toți oamenii* 79 r.?

Acusativul construit fără prepoziția *pre* acolo unde limba literară de azi preferă construcția cu prepoziție: *pintru acee iubește elŭ* 84 r.; *și tăe toți câți făcură acesta* sfatŭ 96 r.

Articolul

Articolul enclitic se adaugă la complimentul drept, când acesta este precedat de prepoziția *pre* și nu este urmat de un atribut: *și pre omul minte hrănește, ore bine ore reu* 93 v.; *și pre călugărul puse vlădică la Rim* 96 r.; *și merse să junghe* pre împăratul 95 r.; *iar ei-și punŭ pre împăratulŭ la mijloc* 101 v.

Găsim și câteva cazuri în cari nu se adaugă articolul enclitic la complimentul drept, neprecedat de prepoziția *pre: și cine sapă groapă altue, el va cade într'însa* 100 r.; *și cine ucide om, de mână de om va muri* 100 r.,

Comparația adjectivelor și adverbelor

In gradul comparativ, conjuncția de legătură între adjectiv sau adverb și celălalt termen de comparație este numai *de: și este răbdătoriulŭ mai cinstitŭ de toți* 104 r.; *ce pute acastă muere mai reu de acel cal* 106 r.; *și fuĭu mai înțeleptŭ de toți ominii pre lume* 83 r.; *și nu e mai reu păcat în lume de nesocotința*; *cându făcu Dumnezău pre dracul elu-l făcu mai frumos și mai mare de îngerii lui* 118 v.

Pronumele

Personal de persoana II și a III-a este de foarte multe ori întrebuințat în mod expletiv, alături de subiectul dejà exprimat și în cazuri în care limba literară de azi nu simte nevoia de a-l exprimà: *elu să protivește cocorului, că cocorii e i au împăratŭ*, 101 r; *iar omulŭ înțeleptŭ* elu - și *ține mințile*; *și omul nebunŭ e l ascultă toate cuvintele câte zicŭ ominii* 108 v.

Cu deosebire, apare pronumele personal alături de subiect în cazurile în care acesta din urmă este despărțit de predicatul său printr'o pro-

poziție incidentală. Pronumele personal este pus atunci după incidentală, alături de predicat: *liubovul, care iaste de pohtă, elu e în 3 chipure* 84 v.; *iar vânătorii, cândŭ vor să-lŭ prinză, ei se îmbrac în haine roșii* 96 v.; *iar el, deca să văzu săracŭ, el fugi de rușine și de frică* 99 r.; *omul fără minte, cându-i zici cuvinte rele, elu să mânie.*

Formele prescurtate ale pronumelui personal lipsesc în numeroase cazuri, în care limba literară de azi le întrebuințează în mod expletiv, alături de formele accentuate: *cându veri merge să razi pre el* 95 r. *să nu faci lui vrun rău* 84 r.; *iar ție este bunŭ* 85 r.

Formele atone de dativ și acusativ ale pronumelui personal precum și cele reflexive, care însoțesc verbul, sunt adeseori postpuse și la modul indicativ, particularitate care caracterizează încă și azi graiul ardelean [1]): *placu-mi ochii ei cei negri* 114 v.; *placu-i ochii tăi* 114 v.; *iară dracul puse-i cursa* 109 v.; *maico cheamă-te împăratul* 114 r.; *aceste <femeile> cheamă-se draci* 115 v.; *iară, de va pierde minte, pierde-ș-va și cinste, că toate începu-să cu măsură* 123 v.; *pierde-și și acastă lume* 117 v.

Prepozițiile

In cu sens temporal, arată, ca și în limba latină, durata în care se petrece acțiunea: *să nu vază soarele în 14 ani* 115 r.; *și-l închiseră și șezu în 14 ani* 115 r.; *elŭ va aștepta și în 2 <zile>* 119 v.; *și mănâncă o dată în zi* 123 r.

In arată direcția, în construcții în care limba de azi preferă prepozițiile *spre* sau *la*: *merse Alexandru împaratŭ în muntele Vavilonului* 120 r.

Intru arată: *a)* ca și prepoziția *în*, durata acțiunii: *și îmblă într'unŭ anŭ până-i crescură perii* 104 r.; *b)* cauza din care decurge o consecință în expresii în care noi obișnuim azi prepoziția *pentru*: *și 'ntru acelŭ păcatŭ noi murimŭ toți* 121 v.; *c)* locul unde se petrece acțiunea în construcții în care limba literară de azi preferă prepoziția *în*: *să veselie întru foișor* 104 v.

Cu sens apropiat, **dentru** arată locul, în construcții în care azi se întrebuințează prepoziția *din: să nu mănânce <Adam și Eva> dintru*

[1]) Tache Papahagi, *Graiul și folklorul Maramureșului*, p. LXXII, § 79.

p o m 121 v.; dar găsim și expresia obișnuită azi: *și mânâncă d i n p o m u* 121 v.

Pre arată noțiunea de mod, îndeplinind funcțiunea pe cari o îndeplinește azi prepoziția *după: să îmble p r e voia trupului* 112 r.; *omul bunŭ nu să cunoaște p r e haine, ce p r e lucrure bune* 111 r.; *și să vede p r e haine că este nebun* 111 r.; *și stau* ‹Rimlenii› *p r e jurământŭ* 108 r.; în construcții în care limba literară preferă azi prepoziția *peste: și dederă p r e un calŭ mortŭ* 106 r.

Arată noțiunea de loc în expresii în care azi întrebuințăm prepoziția *la: și porânci Filistenilor și-l chemară p r e ospăț* 104 r.

În locuțiuni în care azi întrebuințăm prepoziția *în*: *numai una p r e lume* 107 r.; în construcții în cari limba de azi se servește de prepoziția *asupra: Dumnezău... trimese pedépse p r e Faraon* 90 v. și în sfârșit cu o nuanță finală: *și mâncare pre multă este p r e reotate trupului* 120 v.

Pentru (pintru) este întrebuințat spre a arătà obiectul despre care se vorbește: *P ı n t r u ticăloșie* (titlu) 104 v.; *p ă n t r u socotința scrie la Rim* 110 v.; *p i n t r u hiclenie spune* 117 r.; în construcții în care azi se întrebuințează prepoziția *după: și nu judeca pre nime p i n t r u cuvinte, ci p i n t r u diala lui* 105 v.

Coordonare și subordonare

Adversative. Ideea de adversitate se exprimă prin conjuncția *ĭară.* Interesantă este întrebuințarea acestei conjuncții la începutul propoziției principale, când aceasta este așezată în urma propoziției secundare: ‹Cocorii› *unde vor descăleca să doarmă, ĭ a r ă ei-și punŭ pre împăratulŭ la mijloc* 101 v.; *Și ziseră: cându veri merge să razi pre el, ĭ a r tu-i tae grumazii* 95 r. *și de va dormita, ĭ a r pieatra-i cade din picĭor* 101 v.; *că daca vede frunza mișcându, ĭ a r elu tot fuge* 105 r; *omul hiclĭanŭ protivește-să vulpiei, că dacă flămânzește, ĭ a r e esă la câmpŭ* 102 r.

Asemenea cazuri, neobișnuite în limba literară de azi, se întâlnesc și în textul Alexandriei, copiat de acelaș popă Ioan Românul.

Condiționale. Găsim sporadic întrebuințată și vechea conjuncție *să* (<lat. *si*): *Și ce va grăi celŭ săracŭ, s ' a r ŭ grăi câtŭ de frumosŭ, tot*

nu-l vor asculta 86 v. *Iar de va grăi cel bogatŭ, s'arŭ grăi și nebunește, toți vorŭ zice: ascultați ce grăește cel boerinŭ* 86 v.

De obiceiu, se întrebuințează în aceste cazuri de subordonare condițională, conjuncțiile: *de, deaca, dacă.*

Finale. Este de însemnat întrebuințarea conjuncției *pintru să: și pintru să nu doarmă, ĭar ei-și iau câte o piĭatră în pičo:ŭ* 101 v.

Notăm deasemenea întrebuințarea conjuncției *să,* în cazurile în cari azi preferăm conjuncția *ca să*: *iar așe este tocmitu de Dumnezău să nu se sfârșască* 107 r.

Anacolutii și asperități sintatice

Sunt de relevat câteva forme contrare spiritului limbii, precum:

a) Trecerea bruscă dela o persoană la alta într'o frază, ale cărei părți componente sunt legate prin subordonare. Deși subiectul ambelor părți componente este acelaș, totuș în propoziția principală el este exprimat la persoana a III-a, pe când în secundare este schimbat brusc la persoana a II-a: *și cine iubește prietini culŭ săŭ, să-lŭ pedepsești în taină* 90 r.; *Și omul încă să fie credinčosŭ celue ce te crede și cu lĭubov să fii cătră el* 102 r.

b) Se alternează un subiect articulat cu unul nearticulat: *și una o chema Nastasie, altă Theodora* 124 r.

c) Acorduri greșite; subiectul la singular, predicatul la plural: *și merse sara îngerul la el în gazdă... și ziseră lui;*

sau complimentul la plural, iar pronumele, care-l înlocuește, în propoziția următoare la singular: *Domnulŭ făcu pre Adam și pre Eva și-l puse în raĭu* 121 r.

d) Se coordonează două construcții cu formă verbală deosebită (de ex.: un subjonctiv cu un infinitiv): *și să nu ocărăști pre sărac, neč lăuda* pre bogatŭ 87 r.

Topica apare și ea uneori nefirească, forțată. Astfel se desparte forma auxiliară a verbului de trunchiul lui principal printr'o altă parte de cuvânt: *că m'au ei învățat* 95 v.; *și mai bine să-ți întâĭu fie rușine* 94 r. pronumele reflexiv de verb: *cându-ș omulŭ face păcate* 113 v.

La gradul superlativ, între părțile alcătuitoare ale adverbului, se intercalează o altă formă: *că nu foarte auzŭ bine* 117 v.

In superlativul absolut, adverbul *foarte* apare uneori postpus: *şi era ace ţară b o g a t ă f o r t e* 78 v.; *puţie r e u f o a r t e* 106 r; găsim însă şi construcţia obişnuită în limba literară de azĭ cu adverbul prepus: *ave acel împărat 7 fete f o r t e f r u m o a s e.*

De remarcat şi aşezarea verbului la sfârşitul propoziţiei: *că numele reului în puţină vreme e s t e* 105 v.

Asemenea cazuri de anacolutii şi de construcţii nefireşti, de topică forţată apar şi în alte texte contimporane, ca de exemplu în primele texte româneşti, tipărite sub domnia lui Gh. Rákóczy [1]).

LEXICUL

Lexicul din textul «Albinuşei», copiat de Popa Ion Românul, prezintă câteva particularităţi interesante. El conţine, între altele, câteva cuvinte moştenite din latină sau împrumutate din limbile vecine, cari au dispărut azi din circulaţie; altele cari lâncezesc în agonie într'un colţ de pământ românesc, de unde numai mâna norocoasă a unui mare scriitor le poate prinde pentru a le da din nou vieaţă; şi în sfârşit o altă serie de cuvinte care, silite, în urma prefacerilor pe cari le-a suferit vieaţa socială a poporului nostru, să-şi lărgească sau să-şi micşoreze treptat sfera, au ajuns să aibe azi un înţeles cu totul deosebit.

Dintre elementele străine ale lexicului, cele slavoneşti, pătrunse în mare parte din originalul sârbesc, sunt precumpănitoare; alături de aceste îşi fac apariţia câteva elemente ungureşti şi — lucru interesant pentru aspectul limbii noastre literare din secolul al XVI-lea — câteva elemente turceşti.

E l e m e n t e o b s c u r e. E m e n d ă r i

In textul nostru se găsesc câteva cuvinte a căror formă a fost astfel alterată prin inadvertenţa copiştilor, încât sensul şi forma lor adevărată nu se pot reconstituì decât prin mijlocirea originalului slavon şi a prototipului italian. Acestea sunt:

A r m e n i c a, în capitolul privitor la «curtenie», în următorul context: «Şi să închipueşte <curtenia> unii gadine ce să chĭamă *armenica;* şi este mândră şi socotită şi nemişă şi cinstită de toate gadinele câte

1) N. Drăganu, *Cea mai veche carte Rákocziană* în «*Anuarul Institutului de istorie naţională*» (Universitatea din Cluj, I (1921—1922), Cluj, 1922, pp. 219—223).

sâmtŭ; și neč odată nu mănâncă ceva necuratŭ, ce tot curatŭ și frumos; și mănâncă odată în zi; și cându mănâncă, tot în gaură mănâncă; nu va afară să-și întine pičoarele; și nu va călcà nece odată în tină, ce totŭ va sta în loc curatŭ și uscatŭ...» (f. 122 v.-123 r.) Ms. 1439 ne dă și el exact în acelaș loc tot *armenica*. Floarea Darurilor: *armelinŭ*.

Versiunea sârbească al cărui prototip se urcă până în sec. XIII, înfățișează în pasajul corespunzător cuvântul **арменинь: И-може-се прнмиенити чистоѣа ка-арменинꙋ** [1]). Prototipul italian: *ermellino:* «e puossi appropiare la virtù della moderanza a un *armellino*, ch'è uno animale il quale è più moderato, gentile, e cortese...» In prima ediție a traducerii franceze, *La fleur de vertu*, publicată la Paris, de Galiot du Pré, în 1530, o carte foarte rară astăzi, din cari am găsit un exemplar în Bibliothèque de l'Arsenal din Paris, se află în contextul corespunzător: *l'hermine*. Este deci vorba de *hermina*, a cărei blană albă și curată este mult căutată.

L e o s c r o a d a: «să închipuește ‹nesocotința› unii gadine ce o chiamă *l e o s c r o a d a*, ce are multă dragoste și pohtă să vază obrazŭ de fete și cându vede pre fată, el merge la fată; și de dragoste fetei; elu să culcă în poala fetei și adoarme; și mergu vânătorii și-l prindŭ... și-ș pune capul pintru pohta lui, iar de ar ave socotință, n'arŭ peri așa lesni...» (f 112-3 r. Manuscriptul 1439 ne dă: *l e o s c o r c a*; Floarea Darurilor: *inorog*. (și poți să asemeni nesocotința unei heri, ce-i zice *inorog)*, care traduce acì pe corespunzătorul din textul grecesc: *μονοκέρος* [2]). Versiunea sârbească ne dă forma **леꙋнкорнꙋ: И-може-се прнмиенити неспознание к-леꙋнкорнꙋ** [3]). Traducerea franceză, în ediția din 1530: *lyoncornu* ou bien *licorne* (: et se peult approprier le vice de intemperance au *lyoncornu* ou bien *licorne* qui est un beste qui a si grant desir destre avec les damoysels...). Prototipul italian ne dă în câteva incunabule, forma: *lioncorno o vero alicorno*, iar în unele manuscrise: *unicornio*.

Leoscroada sau *leoscroca* sunt deci transcrieri greșite ale formei corespunzătoare din textul sârbesc: *leuncornu*. Această formă sârbească la rândul său reproduceà pe italianul: *lioncorno*. Traducătorul sârb, negăsind la îndemână în limba sa un termen corespunzător, a păstrat cuvântul italian, adoptându-l la fonetismul limbii sârbești. Din textul

---

[1]) Cf. textul publicat de Milan Rešetar în Зворник за Јисторију, језик и књижевност српског народа. Прво одельенье. Кньига XV (Academia reg. sârbă) Belgrad, 1926, p. 29, § (2).

[2]) Mă folosesc de ediția tipărită la Veneția în 1603.

[3]) Milan Rešetar, *op. cit.*, p. 16, (2).

sârbesc, cuvântul a trecut apoi în traducerea românească. și a fost alterat de copiștii români.

Elemente latine

Blăm 109 r., 117 r. formă de subjonctiv <ambulemus.

Curtenie 122 v.: «*Curtenie* este în trei chipure: să fie omul sprintenŭ de trupŭ; sau cu bune <nă> rave; și în slujbă cu bune nărava; și în slujbă cu cuvinte bune și cu dulce răspunsŭ. Și cu slujba dobândește și minte și cinste și ominie».

Sensul cuvântului corespunde deci cu sensul francezului *courtoisie*. In traducerea franceză, *La fleur de vertu*, publicată de Galiot du Pré, în 1530, găsim în pasajul corespunzător cuvântul: *courtoysie*, iar în textele italieme: *cortesia* («*la cortesia* è solamente in tre cose...) Tiktin, înregistrând în *Rumänisch-Deutsches Wörterbuch* la pag. 468, cuvântul *curtenie*, cu înțelesul de «Höflickeit, courtoisie», îl consideră ca un element nou, aparținând literaturii moderne. Cuvântul este însă, după cum se vede, vechiu în limbă; el circulà încă din sec. al XVI-lea. Pentru un exemplu similar din Dosofteiu, Viețile Sfinților, vezi I. A. Candrea și Ov. Densusianu, *Dicționarul etimologic al limbii române*, p. 73. Cuvântul este derivat din *curtean*, care la rândul său face parte din familia cuvântului *curte* (<lat. co(h)ors). Curtean apare și în textul nostru sub forma *curtan*. 123 v. «Și omul *curtanŭ* ce va dobândì minte, dobândi-va și cinste».

E <et, cu înțelesul de *și* 84 r.

Famenul. Foaia 122 r.: «Pintru *famenul* spune: *famenul* este ce să ferescu de curvie, că este un dar pre dereptate, cându pun frâulŭ păcatelorŭ... Protivește-să turturelei: daca-i moare soție, nece o dată nu-lŭ mai uită, neč-și va lua altul...»

Sensul cuvântului se precisează și mai clar prin ajutorul versiunilor din celelalte limbi și a originalului italian. Versiunea sârbească, publicată de Rešetar, ne dă în acest loc cuvântul: чистоѣа. Prima ediție a traducerii franceze, *La fleur de vertu*, publicată la Paris în 1530, prezintă cuvântul: *chastete* (sic); iar textele italiene: castità, «castità si è una virtù per la quale ragionevolmente si rifrena lo stimolo della carne, e della lussuria». Cealaltă traducere românească, din epoca lui Brâncoveanu traduce acest pasagiu prin cuvintele «*fečoria, adecă curățiea*».

Sensul cuvântului *famenul*, pe care traducătorul român nu l-a putut luà din redacția sârbă unde găsim чистѡѣка, erà decì prin secolul XVI-lea: *cast*. Candrea și Densusianu în *Dicț. etim.*, înregistrând cuvântul cu sensul de *castrat*, îl derivă din «fēmĭnus,—a,—um, femme», explicându-l astfel «la origine probabil s'a zis homo femina și apoi cuvântul din urmă, avînd înțelesul de adjectiv, a primit terminațiunea adjectivelor masculine în *-us;* înțelesul lui **feminus* trebuie să fi fost identic cu al lui femineus, féminin, efféminé, tendre, mou, délicat, faible, lâche; din aceste din urmă accepțiuni s'a putut desvoltà ușor aceea de «impuissant, châtré». Această evoluție semantică presupusă de d-nii Candrea și Densusianu este confirmată acum prin textul nostru. Cuvântul apare acì cu sensul primitiv de: cast, sens neînregistrat încă până acum de celelalte dicționare.

Impăsona. Nu este înregistrat, sub această formă și cu înțelesul pe care-l are în textul nostru de nici un dicționar. Sensul de «a îngreunà, a însărcinà» se desprinde din context: «Și să culcă Lotŭ cu fetele lui cu amândoa; și le *împăsone;* și făcù una pre ursul și alta pre maemuța». *Floarea Darurilor*, din epoca lui Brâncoveanu, se servește în acest loc de cuvântul *«îngreca»*, iar textele italiene de cuvântul *ingravidare* (amendue lo'ngannaro in modo che di lui ciascuna *ingravidò)*. Românescul *împăsonà* este înrudit cu verbul a *păsà* pe care-l întâlnim în Psaltirea Scheiană (cf. Candrea, *Psaltirea Scheiană* II, p. 452) derivat din *pensare* (Cf. Candrea și Ov. Densusianu *Dicț. etim.* p. 203, derivat la rândul său din «pensum» confundat cu «pondus» cf. și expresiile: *îmi pasă* = *îmi apasă pe suflet* (V. Bogrea, «Daco romania» III, p. 414).

Meserul <lat. mĭser: Pe trei oamini nu iubește Dumnezău: bogatul minciunos și meserul trufașu. 118 v.

Pesti 120 r. a zăbovì.

Să <lat. *si*, dacă: *s'*ar grăi cătŭ frumos, tot nu-l vorŭ asculta... iar de va grăi celŭ bogatŭ, *s'*ar grăi și nebunește, toți vorŭ zice ascultați ce grăește» 86 v.

Elementele slavone

Textul nostru prezintă un contingent însemnat de elemente slavone, împrumutate de sigur din originalul sârbesc precum: *dĭala* <дѣла lucru, faptă 105 v.: «nu judeca pre nime pintru cuvinte ci pintru *diala* lui»; *gadină* 91 r., 105 r. <гадьнь; *inorogul* 96 v. <инорогъ din инъ unus și рогъ = cornus, μονόκερος, animal mitic cu un corn în frunte; *hrâjatele* viteaz;

116 r., 15 ...; *liubovul* <любовь, iubire: «*liubovul* muerescŭ sau trupescŭ... Liubovul meșterilor că să iubescŭ meșterii» (f. 85 r.); *plașca* <плаща, pretium: «că mulți alerga la alergat, ce carele întrece, acele va lua plașca» (f. 107 r.); *prilăsti* <прѣльстити, a amăgi: «merse dracul la ei; întâiu la Evva și o prilăsti și mâncă din pomu» f. 121 v.; *pocaianie* 109 r. <покаꙗние; *postelnic* <постелник, «praefectus cubiculi, cubicularius» (apud Miklosich); *trăpenie* 104 r. <тръпѣние, «patientia»; *văznesi* (a să) <възнести, a se îngâmfa: «iar corbul *să văznese* și începu a cânta și căscă gura, iar cașul căzu ĝos» (f. 92 v.).

Din textul sârbesc s'a păstrat in traducerea românească și conjuncția або коко (transcrisă greșit în Codex Neagoeanus în loc de како) = așa dar.

Elemente italiene prin filiație sârbească

Tot din textul sârbesc cred că a luat traducătorul român și cuvântul *bărbir*: «Să svătuiră și cu *bărbirulŭ*... Intr'o zi chemă împăratul pre *barbir*» 95 r. *Dicționarul Academiei*, găsind cea mai veche mențiune a cuvântului în 1700 (Floarea Darurilor), îl consideră ca «neologism intrat de timpuriu în limbă, prin filiațiune neogrecească (*μπαρμπέρις*), din ital. barbiere» (I, 1 p. 495). Tiktin *Rum.-Deutsch. Wörterb.* consideră și el cuvântul ca neologism, venit din italiană, fără să indice filiația. Textul nostru ne arată cuvântul existent în limbă la 1620. Dacă nu circulà în graiul nostru din Ardeal, ca moștenire din limba latină sau împrumutat dela Sași, la cari cuvântul este atestat pe la 1580, (iar ca nume propriu încă din sec. XVI-lea [1]), atunci traducătorul l-a luat din textul sârbesc, unde se găsește exact în acelaș loc (i naidoše *barbêra* ego) [2]. Cuvântul circulă în limba sârbească (barbjer, barbjera, barber, barbir), ca împrumutat din italiană [3]).

Pentru elementele italiene furișate în versiunea sârbească a se vedeà mai jos capitolul: Textul românesc și originalul sârbesc.

Un cuvânt italian, venit din originalul sârbesc este și *Fra* = frate, călugăr: *Fra Tomas* zice în 4 chipuri să iubești *prietnicul* tău: întâiu cu inimă deraptă și să te nevoești cu el (84 r.) Este vorba de Toma Achinatul.

[1]) Adolf Schullerus, *Siebenbürgisch-sächsisches Wörterbuch*, Strassburg, 1910, p. 405.

[2]) Rudolf Strohal, *Cvět vsake mudrosti Najstarije hrvatsko umjetno sačuvano književno djelo iz* 14. *vjeka*, Zagreb, 1916, p. 37.

[3]) Cf. D. Dančić, *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika na svijet izdaje jugoslavenska Akademja znanosti i umjetnosti*, Zagreb p. 183.

Elemente ungurești

Dintre elementele ungurești ale textului nostru, notăm acì numai pe acelea cari nu mai circulă azi pe întreg teritoriul daco-român sau, chiar dacă circulă, au alt înțeles decât cel obișnuit azi.

Aprodul (împăratului) 114 v. vine în textul nostru de 3 ori, înlocuind cuvântul din originalul slav: постєлникъ. Acesta apare și el în contextul românesc o singură dată, ceva mai sus, cu sensul exact de «cubiculariorum regalium magister» [1]), dar îndeplinind o funcțiune puțin recomandabilă. Alte cuvinte de origină ungurească sunt: *Bănatul* 88 r.: «scumpul stringe avuție altora, ĭar el numai ce-i cu *bănatul*»; *Celuit* 92 v.: «se duse corbul, după ce pierdu cașul, *celuitŭ* pre vedere»; *Incelui* 104 r.: «Și cum făcură (Filistenii) și-l *înceluiră* <pe Sampsonŭ> și cu o curvă»; *Nemeș* 122 v.: armenica (o gadină) este mândră și socotită *și nemișă*» 123 v.: «și pintru năravul ei cel bun atâta e de *nemiș*» <ung. nemes.

Elemente turcești

Elementele turcești sunt interesante, de oarece ne vădesc că influența orientală se întinsese de timpuriu și în Ardeal. Cuvintele din textul nostru sunt însă dintre acelea cari pătrunseseră în toate limbile slave din Balcani, răsbătuseră până în cele din centrul și răsăritul Europei; ba unele intraseră chiar în limbile romanice din Occidentul medieval.

Nu este exclus ca traducătorul român să fi împrumutat aceste cuvinte din textul sârbesc pe care-l aveà dinainte.

Le notăm acì în ordinea alfabetică:

Dulamă cu sensul de haină roșie: <inorogul> nu sufere omul cu *dulama roșie*, iar vânătorii cândŭ vor să-lŭ prinză, ei să îmbrac cu *haine roșii*» (96 v.). Cuvântul derivă din osmanicul *dolama*, «haina ienicerilor din ștofă roșie, pe care o poartă ofițerii tătari». Cuvântul e cunoscut în sârbă *dòlama*; în bulgară *dolamá*, macedo-rom. *duluma*; ungara *dolmány*; polonă *dolman*, *dolman*, *doloman*, *dotaman*; rusă *dolomanъ* *dolimanъ*, etc. (Șăineanu, *Infl. orientală asupra limbii și culturii pop. rom.* II; Miklosich, *Die türkischen Elemente in den südöstlichen und osteuropäischen Sprachen*, I; Bernecker *Slavisches Etymologisches Wörterbuch*).

[1]) Pentru sensul și originea cuvântului la noi cf. Constantin C. Giurescu, *Contribuțiuni la studiul marilor dregători în secolele XIV și XV*, Vălenii de Munte, 1926, p. 155 și urm.

M ă h r a m ă: «‹călugărița› scoase ochii ei și-i puse pre o *măhramă*» (f. 114 v.) Cuvântul vine din turc. *mahrama*, batistă. A pătruns în bulg. și sârbă *mahrama* și *marama* (sârbă și *maframa)*; rut. *bachrama*; pol.: *machram*, alb.: *maram*, ngr. *μαχραμᾶς* (Șăineanu, *Infl. orientală asupra limbii și cult. pop. rom.* II; Miklosich, *Die türkischen Elemente;* Bernecker, *Slav. Etym. Wörterbuch*).

M a i m u ț a și *m a e m u ț a* (103 r., 118 r.) din turc. maymun; cumană maymun. Cuvântul se găsește în bulg. *maimuna*, sârbă *maimun*, alb. *maimunn*. (Șăineanu, *Influența orientală* II; Miklosich, *Die türk. Elem.* I; Bernecker, *Slav. Etym. Wörterbuch)*. A pătruns și pe domeniul romanic occidental: vechea franceză și prov.: *maimon*; cat. *maymon* span. port.: *mono* [1]).

M ă s c ă r i c i u, bufon la curte: «chemă împăratul pre *măscărici* lui» din turc. *maskara* (arab mashara) cf. și cum. mascara. Cuvântul se află și în alb. bulg. sârbă sub forma: *maskara* «lucru ridicul»; ngr. *μασκαρᾶς*. (Șăineanu, *Infl. orient.* II; Miklosich, *Die türk. Elem.* I; Bernecker, *Slav. Etym. Wörterbuch.* Cuvântul a pătruns de timpuriu și în Occident [2]).

S e m a n t i s m

căuta — a privi (și merse ‹împăratul› (?) la fete și le căută 124 r.) *ciudate* — minunate; *coconul* — fiu; *crunt* — sângeros; *descălecă* (unde vor descăleca cocorii) — a poposi; *dar* — virtute; *dobândă* 85 v. — folos; *dulce* — bine; *dulčață* — bunătate; *eftin* — mărinimos (opus ca înțeles cuvântului scump — sgârcit); *foișor* 104 v. turn, dar și coloană; *mândrie* 116 v. — înțelepciune; *mișel* — sărac; *muncă*, — chinurile iadului; *a munci* 90 r. — a chinui; *muncitori* — chinuitori; *obraz* — chip (obraz de fete 113 r.); *a pedepsi* 89 v. — a educa; *pedeapsă* 90 r. — educație; *a prinde* — a începe (prinseră a-l goni); *proști* — leali. «Pentru *prosti* spune. . .»f. 101 r., care corespunde cu titlul capitalului din orig. italian «lealtà» slav *prosto*, «simpliciter», apud Miklosich (Lexicon paleoslav); *ruda* — *familie* (de ce rudă ești 101); *a saluta* — a săruta 79 r.; *a se scârbi* — a se mâhni; *scump* — sgârcit; *scumpete* 100 v. — sgârcenie; *silă* 99 v. — putere; *a sparge legea, trupul* — a strica ; *tocmi* — întocmi; *tocmală* — întocmeală 87 v.

1) W. Meyer Lübcke, *Romanisches Etymologisches Wörterbuch* p. 379 nr. 5242.

2) *Ibid.*, p. 393 nr. 5394.

VI

DATAREA ŞI LOCALIZAREA TRADUCERII

Am întreprins în capitolul precedent studiul linguistic al textului cu intenţiunea de a descifrà din particularităţile de graiu — în lipsa altor criterii — problema privitoare la originele textului în literatura românească: *când* şi *unde* s'a tradus şi *din ce limbă* s'a tradus?

Rezultatul la care am ajuns este că textul nostru departe de a ne înfăţişà un graiu unitar în structura sa, ne înfăţişează dimpotrivă — atât pentru formele cu caracter arhaic, cât şi pentru cele cu caracter dialectal — dubletele cele mai interesante:

e aton păstrat: *omenii*; *e* aton trecut la *i (ominii)*; *ea* final redus la *e (ave, căde)*; *ea* final păstrat (*zicea*); *oa* (rezultat din *o....a*, *e*) păstrat *(toate)*; *oa* redus la *o (tote)*; *n* după vocală înainte de *i* în hiat păstrat *(dintâniu)*; *n* în aceleaş împrejurări dispărut: *întâiu*; *j* pronunţat ca *ğ (ğos, ağunse)*; dar şi păstrat ca *j*.

Aceste dublete, cari ne întâmpină aproape la fiecare formă fonetică şi morfologică, sunt prea numeroase ca să se poată explicà toate prin coexistenţa lor în graiul copistului sau prin simple greşeli de copiare. Cu toate obiecţiunile ce se pot ridicà, *înclin a* crede că ele vădesc mai curând, după cum am arătat-o şi cu prilejul studiului asupra Alexandriei, două straturi de limbă diferite, din două regiuni dialectale bine distincte.

Dacă textul nostru ar fi fost tradus în regiunea în care a fost copiat de către Popa Ion, el ar fi avut un graiu relativ unitar. Dar textul este, precum am arătat în capitolul III, o copie îndepărtată de original, întrucât a suferit prefaceri în text şi greşeli de transcriere şi transmisiune cari dovedesc o circulaţie mai îndelungată. Intre prototipul pierdut şi între copia făcută de Popa Ion în Sâmpietru, trebuesc admise multe alte intermediare. Prototipul pierdut se va fi tradus în altă regiune dialectală decât aceea în care a fost copiat Codex Neagoeanus. Textul aveà la început o limbă cu caracter relativ unitar, limba traducătorului; dar,

trecând din mână în mână și copiat succesiv de diferiți cărturari ai satelor, a pătruns cu vremea în regiunea dialectală în care se aflà satul Sâmpietru. Acì copiștii, cari și-au împrumutat mssul, dacă uneori — copiind în mod automat, silabisind poate — au menținut în copia lor particularitățile de limbă ale protitipului, de multe ori însă, intenționat sau neintenționat, au introdus treptat și forme dialectale din graiul lor. Dintre cele două straturi de limbă, unul ar reprezintà dar stratul de limbă al regiunii dialectale în care s'a făcut traducerea; cel de al doilea stratul de limbă al regiunii în care s'a făcut copia noastră.

Satul copistului

Dacă am cunoaște precis satul în care a fost făcută copia din 1620, atunci regiunea dialectală din care venià prototipul s'ar puteà determinà cu mai multă înlesnire. Dar trebuie să căutăm chiar satul în care a scris Popa Ion Românul, fiindcă în Ardeal, după informațiunile pe cari ni le dau d-nii Silvestru Moldovan și Nicolae Togan (în *Dicționarul numirilor de localități cu poporațiune română din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș* (ed. II, Sibiiu, 1918 p. 157), se găsesc următoarele 6 sate cu numele Sânpietru:

1. *Sànpetru*, Szentpéter, Petersberg, Mons, comună mare, *jud. Brașov*, loc. 2197: rom. 817, ceilalți germ. și ung.; par. gr.-or. (Sibiiu).

2. *Sânpetru*, (Uzdiszentpéter), jud. *Cojocna*, pl. Sărmașul mare; loc. 1326, rom. 1071; ceilalți ung. și ovr.; par. gr.-cat. (Blaj).

3. *Sântpetru* (Szentpéterfalva) jud. *Hunedoara* pl. Hațeg; loc.: 545, rom. 536, par. gr.-or. (Sibiiu).

4. *Sânpetru* (Szentpéter) comună mare, jud. *Torontal*, pl. Periamoș; loc.: 2869, rom. 217, ceilalți sârbi, germ. și ung.; filie a par.-gr. cat. Igriș (Lugoș).

5. *Sâmpetru german* (Németszentpéter), comună mare, județul *Timiș*, pl. Aradul nou, loc. 2081; rom. 121; ceilalți germ., ung., sârbi și ovr.; filie o paroh. gr.-or. Secusegiu.

6. *Fizeș-Sânpetru* jud. *Solnoc-Dăbâca* pl. Ciachi-Gârbou; loc.: 1096, dintre cari rom. 1034, par. gr.-or.».

In studiul meu asupra Alexandriei [1]), am arătat că dintre satele enumerate mai sus, găsim amintite documentar pentru începutul sec. al XVII-lea, când trăià copistul nostru, următoarele:

---

[1]) *Alexandria în lit. rom. Noui contribuții, 1921.* pp. 69-71.

1. *Sâmpetru* din județul *Cojocna*, pomenit documentar încă din 1305, sub numele de «*Terra Oz Scentpeter*» [1]).

In apropiere de acest sat se află mânăstirea Strâmba-Fizeșului, întemeiată pe la 1470 cari prin școlile ei a fost un focar de lumină [2]).

2. *Sâmpetru* din județul *Hunedoara*, plasa Hațegului, pomenit în documentele ungurești sub numele de Szent-Péterfalva încă din 1447.

3. *Sâmpetru* de lângă *Brașov*, pomenit într'un document din 4 Iunie 1422, când, în urma jefuirii turcești, este scutit de cenzul regal împreună cu Brașovul și câteva sate vecine.

Acestea sunt satele despre cari am putut găsì știri documentare înainte de data când trăià copistul nostru. E dela sine înțeles că aceste știri nu pot fi complete. Ne-ar fi de mare folos pentru lămurirea problemei noastre să știm măcar cari din aceste sate au biserică veche. In studiul meu asupra Alexandriei, m'am folosit în lipsă de alte isvoare, de statisticele întocmite cu prilejul organizării bisericii unite. Conscripțiunea parohiilor românești, întocmită la 1733 de Episcopul unit, Ioan Inocenție Klein, amintește următoarele sate cu biserică [3]):

1. *Sâmpetru* din «arhidiaconatus Nylvensis» *(Solnoc-Dobâca)*: domus parochialis 1, templa 1.

2. *Sâmpetru* din «arhidiaconatus Rocsiensis *(Murăș-Turda)*, localitate mixtă cu 2 preoți.

3. *Sâmpetru* din «arhidoaconatus Gradistiensis» *(Hunedoara)*, pomenit ca «locus valachicus», cu o biserică, fără preot.

Din datele istorice de mai sus este de reținut că Sâmpetru din țara Hațegului (jud. Hunedoarei) este pomenit in documente din sec. al XV-lea și că are biserică veche. In apropiere de Sâmpetru, se află vestita mânăstire a Prislopului, ctitoria lui Nicodim. Hațegul erà de altfel un centru de cultură în sec. al XV-lea, precum am arătat mai pe larg pe studiul meu asupra Alexandriei (1922, p. 72).

Stratul de limbă al copistului se poate determinà cu oarecare aproximație, fiindcă în cuprinsul manuscrisului se găsesc câteva note personale ale copistului. Cred necesar să le reproduc și acì, când este vorba a fixà caracteristicele graiului vorbit de el. Iată-le:

[1]) Csánki Dezső, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak Korában*, Budapest, V, 1913, p. 411.

[2]) Augustin Bunea, *Episcopii Petru Paul Aron și Dionisiu Novacovici*, Blaj, 1902 p. 342.

[3]) Dr. Augustin Bunea, *Episcopul Ioan Inocențiu Klein*, pp. 305—414.

F. 77 r. «Cu mila lui Dumnăzău, sfârșiiu eu popa Ion din Simpietru ačastă carte, ce să chiamă Alixandrie, мєцꙋ Cireșeriu. Să începu în 15 zile și să sfârși în luna lu August 4 zile вь лѣт 1728, în zilele lu Betlian Gabor craĭu. Și cine va ceti aice și va afla greșitŭ au cuvântŭ neplin au netocmitu, să nu mă blăstemați, ce ziceți бꙋ да prosti cum și voi să să fiți ertați la zua de județŭ, că am scris în grabă. Aminŭ.»

F. 126 v — 127 r. v. Din voe tatălui și cu ajutorĭul fiĭului și cu săvârșitul duhului svântŭ.

Adecă eu multŭ greșit și ticălos, popa *Ion din sat din Simpetru*, scriș ačastă carte ce se cheamă Alixandrie și cu Darovanie; și mă usteniu câtŭ putuĭu; și o scriș să cetască și socotĭască bine ce este împărăție ceștii lumi deșarte și mângănoasă. Printr'ace domnevoastră încă vă rog pre toată fire de om, cui Dumnezău o va da ačastă carte a cetì sau a scrie, socotiți și mai bine ce voĭu fi greșit sau cuvântŭ nesfrâșit sau slovă neîmplută iar domnevoastră să deregeţi și să nu mă blestemați, ce să ziceți: Dumnezău erte. Să vă erte și pre voi Dumnezău la învricatulŭ județŭ cândŭ va zice viniți blagoslovițiĭ de părintele mieu de moștiniți împărăţie ce-am gătitŭ voa, din tocmala lumiei, ce tu milostivŭ Domnŭ Isus Hristos acea ne dă. Aminŭ.

Incepu-să a să scrie ačastă carte, ce să cheamă Alixandrie, în luna lu *Cireşeriu, 15 zile;* și să sfrâși în luna *Făuraĭu in 15 zile.*

Въ лѣт ѕірки; ѿт рож х҃ва ахкв, кроуг сльнцꙋ ѕі, а лꙋни г҃, злато число г,темелние г, оу село еже наречтесь снмпетроу зач конць,

Adecă:

In anul 7128; de la nașterea lui Hristos 1622; crugul soarelui 16 al lunii 3, numărul de aur 3, temelie3; în satul ce se numește Sâmpetru.

F. 76. v.: Бꙋ҃ нашемꙋ слав҃ и дрьжава вь премноги веки и вѧ веки векомь а҃минь. Бꙋ҃ да прости троудившес младо поп Іѡн влахь.

Adecă:

Dumnezeului nostru slavă și putere, în multe veacuri și în vecii de veci amin. Dumnezeu să ierte pe cel ce s'a trudit, pe tânărul popă Ion Românul.

Anul de la nașterea lui Hristos este calculat greșit. El trebuie corectat în 1620 precum am arătat în lucrarea mea, amintită în capitolele precedente [1].

[1]) Alexandria în lit. rom. 1910 p. 14.

După cât se poate vedeà din textele reproduse mai sus, graiul copistului se caracterizează prin următoarele particularități:

Vocalism: E rezultat din *ie,* după *z<ă: Dumnăzău.*

E aton protonic transcris cu *i: viniți moștiniți.*

E aton final păstrat: *bine,* o să *scrie.*

U final după i transcris cu ю: *sfârșiŭu, craю Cireșeriu, putuĭu*; în celelalte cazuri cu ъ: *cuvântъ, greșitъ, județъ, svântъ, multъ,* etc.

O aton păstrat în: *Domnevoastră.*

Ea rezultat din *e,* urmat în silaba următoare de *a,* este transcris prin *a* după *č: ačastă;* după *t: cetască,* (însă: *socotiască*); după *m: tocmala.*

Ea final este redus pretutindeni la *e: împarăție ceștii lumi*; pre toată *fire*; *moștiniți împărăție*; *pintr'ace* dar și *acea.*

Hiatul *ioa* redus la *ua* în: *zua.*

Oa (rezultat din *o* urmat în silaba următoare de *a, e)* este păstrat pretutindeni: *mângănoasă, domnevoastră, toată.*

Consonantism: Labialele sunt conservate intact: *bine, fire,* să *fiți.*

N după vocală, urmat de *i* în hiat păstrat: *mângănoasă.*

J latin păstrat.

Z intact, transcris pretutindeni cu ѕ: *zile, ziceți, zua.*

Morfologie. De remarcat genetivul în *iei: lumiei*; articolul de genetiv și dativ al numelor proprii *lu:* în zilele *lu* Betlian Gabor cu mila *lu* Dumnăzău; formele de perfect simplu *scriș.*

Care din satele cu numele: *Sâmpietru* ale Ardealului se caracterizau în sec. XVII (1620) prin particularitățile fonetice pe cari le-am găsit în notele copistului nostru? Un răspuns precis la această chestiune nu se poate da decât pe temeiul unei precise cartografii dialectale pentru prima jumătate a sec. al XVII-lea. O asemenea cartografie nu se poate întocmì, deoarece ne lipsesc pentru satele cari ne interesează documentele de limbă din această epocă. Orientându-ne însă după fizionomia pe cari o are azi graiul românesc din Ardeal și, procedând prin eliminare, copia noastră nu se poate localizà în satele Sampietru din județele Solnoc și Dobâca pentrucă graiul din aceste județe [1]), se distinge

[1]) Cf. N. Cartojan, *Alexandria în lit. rom. Noui contribuții,* Buc. 1922, p. 72 notă. Petru graiul din regiunile învecinate cf. V. Onișor, *Doine și strigături din Ardeal* Iași (Colecțiunea Șaraga) (ne dă în formă dialectală texte din Năsăud-Zagra); Miron Pompiliu, *Graiul din Biharea,* «Convorbiri Literare», XX, p. 1000; Weigand «Jahresbericht», VI, *Samosch und Theiss Dialekte.* Pentru un text din regiunea Bihorului (Tinăud) scris

tocmai prin caracteristice contrare acelora pe cari ni le indică notele copitului nostru și anume: *dj* + *o* > *ğ* (ğos); *z* > *dz* (dzic); Nici în Sâmpietru din preajma Brașovului nu se poate localiză, deoarece graiul din această regiune, apropiat de graiul muntenesc, are particularități care îl îndepărtează de limba copistului și anume: *ea* final păstrat: *(zicea)*; *e* aton protonic păstrat: *(veniți)*; *n* căzut înainte de *i*: *(mângâia)*. Singurul ținut în care se găsesc concomitent toate particularitățile fonetice pe cari le-am semnalat în notele copistului *(z și j* păstrat; *ea* final redus la *e*; *e* protonic trecut sporadic la *i*; diftongul *oa* redus la *o*; *n* înainte de *i* în hiat păstrat — ca să luăm pe cele mai caracteristice) este Țara Hațegului (județul Hunedoarei) [1]. Cercetările asupra înfățișării fonetismului românesc din sec. al XVI, întreprinse de d-nii O. Densusianu [2] și Al. Rosetti [3], ne-ar da un punct de sprijin pentru această localizare și în sec. al XVI. Dintre particularitățile pe cari d-nul Rosetti le constată ca fiind caracteristice limbii române din Nordul Transilvaniei, în sec. al XVI-lea unele, identice cu cele de azi, exclud localizarea copistului în aceste părți, deci în județele Solnoc-Dobâca sau Cojocna. Graiul din jurul Brașovului, pe cât putem vedeà din tipăriturile lui Coresi, înfățișează și pentru sec. XVI diftongul *ea* final păstrat și *n* înainte de *i* căzut.

Dimpotrivă Orăștia care este în apropierea Hațegului se caracterizà și în sec. XVI, după cum se poate vedeà din Palia dela Orăștie prin *n* înainte de *i* păstrat [4]. Deci Sâmpietrul copistului nostru trebuește căutat în părțile sud-vestice ale Ardealului.

De unde veneà textul? Este greu de precizat. Unele particularități dialectale (transcrierea lui j în câteva cazuri prin ğ), care nu sunt ale copistului, ar indicà că prototipul venià dinspre Nordul Ardealului (sau poate din Banat, unde se constată coexistența lui j cu ğ). Traducerea s'a făcut, se pare, în Ardeal după cum ne dovedesc elementele ungurești ale textului: *celuit*, *înceluit*, *nemeș*, *bănat*. Trebuie însă să adaug

---

în 1682. cf. G. Giuglea în «*Daco-romania*» I, p. 358 și urm. Pentru alte fragmente de texte din Cotigleatiu (1676) și Luncasprie (sec. XVII) vezi facsimile în: I. Bianu și N. Cartojan, *Album de paleografie românească (Scriere chirilică)*, București 1926 (Arhivele Statului) planșa V.

[1] Ovidiu Densusianu, *Graiul din Țara Hațegului*. §§ 81, 52, 39, 23, 72.

[2] *Histoire de la langue roumaine*. Tome seconde, fasc. 1, Paris, 1914.

[3] *Recherches sur la phonétique du Roumain au XVI-e siècle*, Paris 1926.

[4] Textul republicat de Mario Roques, *La Palia d'Orăștie*, Paris, 1925. O. Densusianu, *op. cit.* nota 2, p. 119.

că unele din aceste elemente sunt atestate și la scriitorii moldoveni. Astfel *bănat* este atestat la: Dosofteiu, Miron Costin, N. Costin, D. Cantemir [1]; *nemeș* la Miron Costin și N. Costin [2] (însă cu înțelesul de: nobil, *Edelmann*, nu cu sensul lărgit cu care este întrebuințat cuvântul în textul nostru), în documente bucovinene din secolul XVII-lea [3].

Când s'a făcut traducerea? E greu de determinat. Dacă ținem însă seamă de faptul că versiunea cea mai veche din Codex Neagoeanus, erà o copie de pe un arhetip ce venià din altă regiune dialectală, că arhetipul acela înfățișà o versiune ea însăș alterată simțitor față de prototip, prin inadvertența copiștilor, atunci suntem îndreptățiți să așezăm prima traducere românească a lui *Fiore di virtù* în secolul al XVI-lea.

---

[1]) Cf. *Dicționarul Academiei Române*, tom I, partea I-a, p. 476.

[2]) Dr. H. Tiktin, *Rumänisch-Deutsches Wörterbuch*, p. 1050.

[3]) Al. Rosetti, *Lettres roumaines de la fin du XVI-e et du début du XVII-e siècle tirées des archives de Bistritza* (Institutul de filologie şi folklor), Bucureşti, 1926, pp. 55, 11, r. 9.

VII

VERSIUNEA DIN CODEX NEAGOEANUS ŞI INTERMEDIARUL SÂRBESC

Versiunile sârbeşti. Cercetările din capitolele precedente ne arată că la baza versiunii din Codex Neagoeanus și ms. nr. 1436 din B. A. R. se află un intermediar slavon. La această concluzie ne duc următoarele fapte: 1) Prototipul din care derivă Cod. Neag. și ms. 1436 s'a tradus în sec. al XVI, deci într'o epocă, când influența slavonă, erà în plină înflorire la noi. 2) Numeroasele cuvinte răslețe păstrate în contextul românesc din originalul slav, precum: *dĭială*, *inorog*, *hrăjatele*, *liubov*, *liuboste*, *pocaanie*, *prilăsti*, *trăpenie*, *văznesi*... vădesc și ele un original slav. 3) Mai convingătoare sunt însă frânturi de frază ca: **або како** (transcris greșit în Codex Neagoeanus: **кѹко**) și în sfârșit 4) însuș numele cărții la pag. 126: «*Incepuiu scara* **свто** *Darovaniei*», conține o greșală care presupune un original slav. Cuvântul **ство** este o transcriere prescurtată dela **свѧтъ** = sfânt și nu prea are senz în context. Este de sigur o lectură greșită a copistului, care nu se poate explicà decât plecând dela cuvântul **цвѣтъ** = *ἄνθος*, floare (= Floarea darurilor). Traducătorul păstrase deci la scară numele slavonesc al cărții. Prin confuzia lui **ц** inițial cu **с** s'a ajuns dela **цвто** la **свто**.

In literatura slavă, cartea este cunoscută sub numele de **цвиєть wд крипости** (Floarea virtuților) sau **цвиєт wд крипости дѹховни и тилєсниє** (Floarea virtuților sufletești și trupești) și sub acest din urmă titlu a fost tipărită la Mleci, în 1647, de fratele bosniac-dalmatin Posilović [1]),

[1]) Se cunosc din această carte 4 edițiuni 2 cu litere chirilice (Mleci: 1647, 1701) și 2 cu litere latine (Mleci: 1712, 1756) cf. Petar Kolendić, *Fra Pavao Posilović i njegovo «Nasladenje»* în *Rad Jugoslavenske Akademije. Kniga 20.* Zagreb, 1915, p. 185. Despre versiunea Posilović în legătură cu originalul italian cf. și Dr. Dragotin Prohaska, *Das kroat-serb. Schrifttum in Bosnien und der Herzegovina.* Zagreb, 1911 pp. 107—8.

într'o limbă sârbească, îmbibată de elemente populare. Din Bosnia și Herzegovina, cartea s'a răspândit spre sud-răsărit în toate cuprinsurile sârbești.

Cu mult înainte, textul circulà însă în ms., căci se cunoaște o versiune din 1520, copiată în chirilică bosniacă, în localitatea Dubrovnic. Manuscrisul a aparținut unui oarecare Kukuljević și se păstrează actualmente în Academia iugoslavă din Zagreb.

Manuscriptul Kukuljević și tipăritura lui Posilović au fost studiate de Jagič în 1868 [1]), care a ajuns la concluzia că textele reprezintă două traduceri diferite și că redacțiunea din manuscriptul lui Kukuljević este mai prescurtată decât redacțiunea din tipăritura lui Posilović. După multele cuvinte italiene păstrate în contextul sârbesc, Jagič deduce că manuscriptul lui Kukuljević a fost tradus după un original italian al lui Fiore di virtù. Din textul lui Kukuljević, Jagič a publicat două capitole: ѡд истинє (despre adevăr) și ѡд захѹсинѹтѣ (despre socotință), pe care le-a pus în paralelă cu capitolele respective din tipăritura lui Posilović. Textul întreg din manuscriptul Kukuljević a fost publicat cu câteva notițe critice în anul trecut, de către Milan Rešetar în *Zbornicul Academiei sârbești.* [2]). Asupra acestei publicații ni-a atras atenția d-l profesor V. Corović dela universitatea din Belgrad, căuia îi mulțumesc pe această cale.

In prefața de 9 pagini cu care însoțește publicația textelor, Rešetar descrie amănunțit codicele Kukuljević, care a fost copiat de 4 mâini deosebite și care conține alături de Fiore di virtù și alte texte de natură poporană, religioasă și apocrifă. Orientându-se după înfățișarea limbii, care resfrânge caracterele graiului dubrovnicean, Rešetar crede că textele au fost scrise în mănăstirea benedictinilor dubrovniceni din insula Mljeta. Textul sârbesc al lui Fiore di virtù în codicele Kukuljević este însă incomplect, fiindcă s'au pierdut foile care conțineau cele 18 capitole dela început.

Inceputul versiunii sârbești ni s'a păstrat însă în trei manuscripte glagolitice, editate în mod critic de Rudolf Strohal, în 1916 la Zagreb [3]).

[1]) Jagič, *Prilozi k historiji književnosti naroda hrvatskoga i srbskoga* în *Arkiv za povjestniku jugoslavensku*, IX, Zagreb, 1868, pp. 67—78.

[2]) Milan Rešetar, Либро од мнозиіех разлога дубровачки кирилски зборник од г. 1520 în Зборник за историіу, іезик и књижевност српског народа. прво одељење књига XV. Belgrad, 1926. Despre aceasta vezi acum o scurtă dare de seamă în *Revue des études slaves*, Paris, 1927. (VII) p. 152

[3]) Rudolf Strohal, *Cvêt vsake mudrosti. Najstarije hrvatsko umjetno sačuvano književno djelo iz 14. vijeka*, Zagreb, 1916.

Toate aceste manuscripte glagolitice sunt fragmentare, fiindcă nici unul nu merge mai departe de capitolul XXIV (od straha = despre frică). Deosebirile dintre manuscripte sunt de mică importanță, ceeace dovedește că toate trele descind dintr'un arhetip comun. Acest arhetip, la rândul său copie de pe un altul, aveà el însuș lacune, dintre care cea mai însemnată erà lipsa ultimelor capitole. Cel mai vechiu dintre cele 3 manuscripte glagolitice se păstrează în arhiva Academiei jugoslave din Zagreb și are pe filele sale câteva însemnări de cetitori prin mâna cărora a trecut textul, în majoritate popi din satele: Ledenica (Vinodol), Grižana, Drêvnik și Hreljin. Nota cea mai prețioasă este din anul 1416 a lui Petričić din Grižana. Acest manuscript a servit de bază ediției critice a lui Strohal.

Câteva date prețioase în legătură cu istoricul textului și cu originalul italian a adăugat în 1923, Dr. P. Kolendič[1]). El pleacă dela constatarea că partea comună textului din codicele Kukuljević și a celui resfrânt în manuscriptele glagolitice (adică cap. XIX — XXIV) dovedesc că ambele texte au la baza lor acelaș prototip. Manuscrisul din Dubrovnik (Kukuljević) este dar o copie transpusă în chirilică de pe un manuscris mai vechiu glagolitic, care derivà din acelaș prototip din care derivă și manuscrisele publicate de Strohal. Kolendič crede mai departe că traducerea sârbă a lui Fiore di Virtù a trebuit să se fi făcut într'o mânăstire de călugări benedictini de pe coasta Croației — poate în mănăstirea Sf. Nicolae din Onuš în insula Krk, mănăstire care în secolul al XIII-lea a dat un puternic impuls întrebuințării literilor glagolitice în ținuturile croate. Din această mănăstire traducerea a trecut în numeroasele mănătiri, care erau dealungul coastei adriatice, până ce a ajuns în Sf. Maria Rataška, în împrejurimile localității Bar. Din lumea călugărilor, textul a trecut în lumea clerului de mir și astfel a ajuns până în ținutul Vinodol, zona unde se găsesc localitățile, în care s'au aflat manuscrisele glagolitice, publicate de Strohal.

Versiunea românească și versiunea sârbească. Versiunea Posilovič, fiind posterioară chiar textului copiat în codex Neagoeanus, nu poate fi luată în seamă pentru stabilirea prototipului slav din care derivă traducerea românească. Versiunea sârbească așà cum ne-o înfățișează

[1]) Fiore di Virtù у нашем преводу XIV. века articol publicat în Прилови за книжевност, језик, историју и фолклор, III, Belgrad, 1923, p. 133 și urm. O dare de seamă de M. Lascaris în *Byzantion*, II, p. 600.

textele publicate de Strohal și Rešetar se deosebește în multe privințe de versiunea românească păstrată în Codicele Neagoeanus și în ms. 1436 din Biblioteca Academiei Române. Am arătat în capitolul III al acestei lucrări că versiunea românească este mutilată prin multele lacune și omisiuni. In versiunea sârbească, deși se constată lacune, totuș ele nu sunt așà de numeroase și însemnate în cât să atingă structura însăși a operei. Capitolele despre minciună și despre umilință, care lipsesc din versiunea românească sunt întregi în versiunea sârbească (cf. Rešetar, XXVI, ѡд лаже p. 7 și XXXV ѡд ѹмиленства p. 16). Această din urmă prezintă în toate capitolele definiția; pe când în versiunea românească ea lipsește la capitolul X [1]) (scumpetea = Strohal XII ot skarstsoti); XIV nebunie (= Strohal XV ot hantavosti); XV direptate (= Strohal al XXI ot istini); XIX adevărul (= Rešetar XXV ѡд истине); XXI puterea, trăpenia (= Rešetar ѡд ꙗкости); XXX trufia (= R. XXX. ѡд таще славе).

In versiunea sârbească, morala nu lipsește din nici un capitol, pe când în versiunea românească ea, lipsește din următoarele capitole: XIV (nebunia: *Aristotel și nebunul*, cf. Strohal XV); XVII (proștii, adică loialitatea: *Regulus*, cf. Rešetar XXXIII § 3); XXII *(ticaloșii?: Dionisie împărat*, Rešetar cf. XXVIII § 6 lipsește însă foaia din ms.; se află numai începutul); XXVIII (nesocotința: *fecioara Iaținta*, Rešetar XXXIV § 7); XXXV curtenia (*creația lumii*, R. XLI, § 97—102).

In versiunea românească, precum am văzut mai sus la pag. 25 maximele sunt citate fără nume de autor, una după alta, adesea fără interpunctuație sau legate între ele prin conjuncția copulativă «*Și*»; în versiunea sârbească maximele sunt totdeauna însoțite de numele autorului: саламунъ рече.... седекиia пише.... мудри тулио рече.... мудри жованель (Juvenal) пише.... кекреть (în loc de Decret) пише.... etc.

In textul glagolitic publicat de Strohal, după capitolul al 3-lea: «ot ljubvi ženske» (despre dragostea de femei) urmează în capitolul al 4-lea (četriti kapitol, pag. 15) 124 de versuri răutăcioase îndreptate împotriva femeii. Aceste versuri nu se află nici în textele italiene și nici în redacțiilegrecești ale lui Fiore di virtù. Ele par a fi o interpolare a traducătorului sau a copiștilor sârbi. Acest pasaj, care după obser-

[1]) Păstrez pentru versiunea românească numerotarea capitolelor adoptate mai sus la pag. 19 și urm.

vaţiunea indreptăţită a lui Kolendić, nu cadrează cu ambianţa capitolului, lipseşte din versiunile româneşti.

Deşi în linii mari textul versiunii româneşti urmează textul versiunii sârbeşti, totuşi în detaliu sunt puncte de deosebire. In genere, textul redacţiunii sârbeşti este mai complect, mai clar, pe când versiunea românească are lacune.

Lacunele, pe care le-am constatat mai sus în arhetipul românesc din care derivă şi Codex Neagoeanus şi ms. 1436 nu-şi au deci sursa în textul sârbesc, aşa cum ni-l înfăţişează versiunile publicate de Strohal şi Rešetar. Dar aceasta nu infirmă ipoteza că textul sârbesc stă la baza versiunii româneşti. Lacunele constatate sunt explicabile. Evident că o parte din ele trebuesc puse pe seama transmisiunii greşite, prin inadvertenţa copiştilor, a textului românesc; ele s'au născut dar prin circulaţia textului în hotarele literaturii noastre.

Insă traducerea românească din secolul al XVI-lea nu s'a făcut după textele publicate de Strohal şi Rešetar, ci după o copie sârbească din secolul al XVI-lea. Intre această copie sârbească şi prototipul ei s'au scurs mai bine de două veacuri, timp suficient pentruca şi în versiunea sârbească să se strecoare omisiuni, lacune şi prefaceri de text dela copist la copist. Inclin dar spre ipoteza că cele mai multe din lacunele constate în textele româneşti se aflau chiar în originalul slav după care s'a făcut traducerea românească.

Aceasta are deci la baza ei o versiune sârbească defectuoasă.

VIII

ALTE VERSIUNI TRADUSE DIN SLAVONEŞTE

I. Alte versiuni traduse tot din slavonește, se păstrează în manuscriptul nr. 559 din Biblioteca Academiei Române. Foile 84—86 ale acestui ms., care în *Catalogul manuscriptelor româneşti* (II, p. 310) sunt indicate ca făcând parte dintr'un manuscript bisericesc, conțin de fapt o altă versiune interesantă a textului *Fiore di virtù*. Este o versiune interesantă, fiindcă în paralelă cu textul românesc, ne dă pe coloana din stânga și textul slavonesc.

Manuscriptul a făcut parte din biblioteca lui Gheorghe Lazăr și a fost găsit la Avrig de către Dr. Ilarion Pușcariu, care a dat în *Documente pentru limbă și istorie* (Sibiu, 1889, I, pp. 1—23), o descriere amănunțită a codicelui, publicând și fragmente din fiecare text «ca probe de limbă veche românească. Foile ce ne interesează pe noi acum au fost publicate *in extenso* (p. 27—29), cu excepția textului slavonesc și a primelor 3 rânduri din textul românesc. Acestea probabil că au fost omise fiindcă, începând cu o jumătate de cuvânt, nu aveau un înțeles clar. Dr. Ilarion Pușcariu întitulà fragmentul ce ne preocupă: «Învățături despre alte lucruri» (p. 4); de fapt ele sunt fragmente din *Fiore di virtù* și anume din capitolele: 1) despre nesocotință (f. 84 r.) (al 28 din tipăritura dela Snagov); 2) capitolul *«văzdrăjaniei»* (adică «al tinerii», al înfrânării f. 86 r. = cap. 31 din tipăritură) și al 3-lea, finalul din capitolul trufiei f. 85 v. și r. (corespunzând cu cap. 30 al tipăriturii). Aceste fragmente singurele păstrate din această versiune, sunt însă prea puține, pentru ca, întemeindu-ne pe ele, să putem ajunge la concluzii definitive în ceeace privește raportul textului, din care au supraviețuit, cu celelalte versiuni cunoscute. Totuș din compararea acestor fragmente cu pasagiile corespunzătoare din Codex Neagoeanus, înclinăm a crede că versiunea manuscriptului din biblioteca lui Gh. Lazăr, (nr. 559 din B. A. R.) este independentă de aceea a Codicelui Neagoean

şi reprezintă o traducere nouă. Pentru documentarea acestei păreri punem mai jos în paralelă textele:

F. 86 r.

Дарь въздръжа
нїю глав<а> л҃а
Великь ес<тъ> дарь
вздръжанїе.
Єже кто оудръ-
жить сй похоть
тѣлоу подобно
ес<тъ> въздръжанїе
дивїемоу ѡслоу
иже никогда не
пїеть водыне
чысти и егда
приходить къ
рѣцѣ и обрѣта-
еть водѫ мѫт
нѫ стоить тȣ
два и три дни
и не пїеть донели
же не исчисти
тсѧ вода.

F. 86 v. Въздръжанїа ради
гл<аго>лють творци.
ако сего ради съ
твори Б<ог>ъ чл҃ка съ
малѣми оустна-
ми ꙗко да въздръ-
житси чрѣво и
просто стоꙗще
тѣло, пачен нѣх
животных. еще
же ѧзыкъ поло
жи въ оустѣхь
съ три мистѣ
нами челюсти
зѫбы. оусты.
сїе сьтвори б҃ъ
и мѣти въздръ-
жанїе чл҃коу ѧ-
зыкоу
соломонь реч<е> ꙗко

Ms. 559.

Darul văzdrăja-
niei.
Mare ĭaste darulŭ
văzdrăjaniei.
Cine va ţinĭa
pohta trupului
asamănă-se văz-
drăjaniĭa asinu-
lui sălbatecŭ.
ce nice dănăoa-
ră nu bĭa apă tur
bure şi căndŭ
vine la vale.
Şi de va găsi
apa turbure
va sta acolo
doo sau trei dzile
şi nu va bĭa până
nu să va limpedzi
apa.

Pentru ţinerĭa gră
escŭ tvoreţii,
că direptŭ acĭa
fiace Dumnezău o
mulŭ cu gură mi-
că, ca să-şi ţie
pântecele Şi
trupulŭ stândŭ
direptŭ, nu ca
a dobitoacelor.
Incă limba au
pusŭ în gură cu
trei zidure:
măsialele, din
ţii, ustnele.
Acastĕ feace Dumnă-
dzău, să aibă
văzdrăjanie lim-
ba omului.
Solomonŭ zis cum

Codex Neagoeanus 119r r. — 119 v.

Pintru postul.

Este darŭ mare ce
să chiamă ţiitura
că cineşi ţine şi-şi
înfrânază pohta
pântecelui aşa să închi-
pueşte
măgarĭului sălbatec.
că nu va să be
apă turbu-
re de nu va fi limpe-
de şi va merge la apă
şi de va fi tur<bur>e
elŭ va aştepta
şi în 2 <zile> până
să va lim-
pezi apa.

Şi Dumnezău făcu pre
omŭ cu gura mică
ca să-şi opriască
pântecele lui şi
trupulŭ mai mare
de alalte pre
pământŭ
şi-i puse limba
în gură cu 3
zidure: şi întâiŭ este pă-
retele, falcile şi
a doa dinţii şi pre ei bu-
zele.
Aceste fece Dum-nezău' că
să-i aibă
limba ţinere şimăsură lim-
biei
Cumu-şi
pune calu zătală

Versiunea din codicele nr. 559 conține apoi părți care lipsesc atât din codicele Neagoeanus cât și din ms. nr. 1436, ca de ex.: istorioara despre fecioara Ațtinta din capitolul nesocotinței, precum și maximele lui Varos Seneca și Socrate din acelaș capitol. In sfârșit, pe când în codicele Neagoeanus și în ms. 1436 maximele sunt citate fără nume de autori; în ms. 559, ele sunt însoțite de numele autorilor: **Платон рече... Сенакь** (Seneca) **рече... Сократь рече...**

In acelaș codice cu nr. 559 din Biblioteca Academiei Române, se păstrează o altă versiune interesantă, care conține, însă numai 6 foi (pag. 77 ale codicelui), scrise cu cerneală neagră spălăcită și roșie. Textul nu are nici o indicație de dată și copist, dar după toate probabilitățile a fost scris în secolul al XVIII-lea. Cuprinsul românesc a fost publicat de Ilarion Pușcariu sub titlul: «Sentințe biblice și adevăruri din vieață»[1]); la sfârșitul textului însă, pe foaia 77 a codicelui, se află în slavonește titlul lui exact scris cu cerneală roșie spălăcită: **Скара книзѣ г<лаго>лемн цвѣт дарованиωм прнложена бивша ωт грьчьскыѧ въ словенскы»**. Scara cărții numite Floarea Darurilor, tradusă fiind din *grecește în slavonește»* [2]).

Scara întreagă este în limba slavonă. In text titlurile capitolelor sunt scrise cu cerneală roșie întâiu în limba slavă și apoi traduse în limba română.:

Дарь любовнн глав<а>. а. Darul liubovului; gl<ava> 1; **злоба завнстн глав<а> в.** Răutate zavistiei; **дарь радостн глав<а>г.** Darul bucuriei; **злоба жалостн глав<а> д.** Răutate jalosteniei; **дарь покоа҃ глав<а> є.** Darul pacilorŭ; **злоба гнѣва глав<а> ѕ.** Răutate mâniei... etc.

Pe-alocurea însă și în cuprinsul textului românesc se găsește strecurată câte o frază slavonească ca de pildă în cap. 6 despre mânie unde găsim fraza: **въ ωтечнице гл<аго>леть нжн ωбретает се въ гнѣве ωбретен ес<тъ> ωт днıавола.** In otečnic grăĭaște: cine să află întru mânie găsitu e de diavolŭ.

Textul cuprinde numai primele 16 capitole; celelalte lipsesc; dar și cele 16 capitole păstrate au fost astfel desfigurate încât cu anevoie se poate identifică textul. Din unele capitole (darul bucuriei; răutatea jalosteniei, darul păcilor) s'a păstrat numai definiția ca de ex:

---

[1]) Ilarion Pușcariu, *op. cit.*, I, pp. 22—27.

[2]) I. Bianu și R. Caracaș, *Catalogul manuscriptelor românești*, II. p. 310

Дарь радости. глав‹а›г Darul bucuriei f. 79 v.

Bucurie ĭaste lucru libovnic, odihnă şi veselie sufletului ca să să bucure sufletul în pohtele sale cumŭ să cade

sau:

Злоба жалости глав‹а› д Răutate jalostiei.

Deacĭ jalostei răutate bucuriei cumŭ Macropie, că ĭaste în doo lucruri: întâĭu ĭaste cândŭ jeluĭaşte omul de vr'unŭ lucru mare ce e mai asupra de putere lui. Aceasta să cheamă jale curată.

Din alte capitole se dau numai câte o maximă ca de ex:

Злоб‹а› лицемѣрїю глав‹а› ві. Rautate făţărĭiei

Caton zis‹'a›: Cândŭ te mărêşte omul, nu luoa aminte; şi de alte lucruri să nu-l crezi

sau:

Даръ правди глав‹а› еі. Darul dereptaţiieĭ

Sinacŭ zis'‹a›: Cine nu ştie tocmi casa sa, cum să poată tocmi altora!

La nici un capitol nu se găsește asemănarea virtuții sau a vițiului cu un animal, iar istorioara morală s'a păstrat numai în capitolul 16: «*răutatea nedereptații*».

In ce raport stă acest manuscript cu celelalte versiuni studiate până acum?

Cu versiunea slavo-română, amintită mai sus și păstrată în acelaș codice, nu se poate încercà nici o comparație deoarece din aceea nu ni s'a păstrat decât numai câteva fragmente scurte din capitolul nesocotinței și din capitolul privitor la darul ținerii ‹al înfrânărei›; ambele aceste capitole lipsesc însă din această a doua versiune a ms.-ului 559.

Comparațiunea cu Codicele Neagoeanus și cu ms. nr. 1436 din B. A. R. duce la rezultate negative. Intre textul păstrat în codicele cu nr. 559 de o parte și între textul Codicelui Neagoeanus și al ms. nr. 1436 de altă parte, se constată divergențe. Astfel în codicele nr. 559 titlurile capitolelor sunt totdeauna scrise în forma *slavonească* și în *traducere românească*; în Codex Neagoeanus și în ms. cu nr. 1436 titlurile sunt date *numai în românește*, când sunt date; câteodată însă lipsesc. Codex Neagoeanus și ms. 1436 înregistrează maximele fără nume de autori, pe când versiunea din cod. 559 le însoțește totdeauna de numele autorilor: *Solomon* zis'a... *Platon* zis'a... *Tulie* zis'a... *Aristotele* grăește... *Isus Sirah* zis'a... *Erimie* zis'a... *Casiodorŭ* zis'a... *Alixandru* zis'a... *S-ti Petrŭ* zis'a... *S-ti Grigorie* zis'a... etc.

In traducerea românească a titlurilor de capitole, Codex Neagoeanus concordă, după cum am văzut cu ms. nr. 1436; ambele se deosebesc însă

de textul ms. din codicele cu nr. 559, după cum se poate vedeà din alăturata paralelă:

Codex Neagoeanus	Ms. 559
Pintru jale spune	*Rautate jalosteiei*
Pintru pace	*Darul pacilor*
Pintru pedapsa	*Darul învăţăturiei*
Pintru răsfăţare	*Răutate făţăriei*
Pintru strâmbătate	*Răutate nedreptăţiei.*

Codicele nr. 559, deşì este mutilat prin omisiuni, are totuş părţi care lipsesc din Codicele Neagoeanus şi din ms. 1463; în sfârşit în părţile comune versiunea românească din codicele nr. 559 diferă de a celorlalte două, după cum se poate vedeà din alăturata paralelă:

Ms. 559	Codex Neagoeanus
F. 78 r Socrat zis'<a>: Nici un lucrătoru nu e mai mare ca cela ce lucrează libuvului.	Lipseşte
Solomon zis'<a>: Muere bună ĭaste cunună barbatului şi ce-i tocmeşte casa lui bine dereptŭ aceĭa o trimet<e> Dumnezeu într' ağutu lui	f. 85 v. Solomon zice: Cui dă Dumnezău mueie bună şi cine-şi goneşte muere bună, goneşte-ş nărocul lui că muere bună este cununa bărbatului şi dereptiază casa lui.
Incă: Muere înţăleaptă rădică şi casă, ĭar cĭa nebună o răsipéşte cu mănile iei....	Lipseşte
. . . .	. . . .
F. 82 r S-ti Grigorie zis'<a>: Toate lucrurile ceştii lumi au începutŭ şi sfrâşit, numai scumpéte n'are sfrâşitŭ.	87 r. Toate lucrurile au sfrâşenie şi începenie pre lume, ĭar scumpete n'are sfrşenie.
Platon zis'<a>: Caută să nu înveţi pre soţul tău înainte altora, nici câneŭ ĭaste mâniosŭ	90 r. Şi nu pedepsi pre soţul tău în faţă, înainte ominilor,neč când eşti mânios.

Deşì părţile de text comune între ms. 559 de o parte şi Codicele Neagoeanus cu ms. 1436 de altă parte sunt de mică întindere, totuş divergenţele dintre ele sunt aşà de însemnate încât nu ne îngăduie ipoteza că ms. 559 descinde din acelaş prototip, din care descinde şi Codicele Neagoeanus cu ms. 1436. Manuscriptul 559 reprezintă probabil o versiune deosebită.

Dacă această versiune este la rândul, ei o traducere stângace a unui cărturar care poate nu cunoștea bine limba slavonă, sau dacă este o prescurtare făcută de un copist grăbit, după o versiune slavo-română anterioară, nu putem ști. Ceeace putem spune însă după cercetările întreprinse în acest capitol este că în afară de vechea traducere din secolul al XVI-lea, resfrântă în Codex Neagoeanus și în ms. 1436 din B. A. R., s'au mai făcut de sigur și în alte părți ale pământului românesc încercări de a traduce după intermediare slave, Fiore di virtù [1]).

---

[1]) O versiune slavo-română a fost menționată și de Gaster în Gröber's *Grundriss der rom. Litt.*, II, 3 (1896), p. 313.

IX

TRADUCERI DIN GRECEŞTE

FLOAREA DARURILOR (1700)

Fiore di virtù, care pătrunde în literatura noastră veche încă din sec. al XVI-lea prin traduceri făcute — unele poate și în veacul următor — toate însă după originale slavonești, circulà în lumea cărturarilor noştri încă în copii manuscripte, când pe vremea lui Brâncoveanu se pune sub tipar o nouă traducere, făcută de data aceasta după un text grecesc. Din analiza comparativă a textelor, s'a putut vedeà cât de defectoase erau versiunile traduse din slavonește, care circulau până în epoca lui Brâncoveanu. Exceptând versiunea slavo-română păstrată în manuscriptul cu nr. 519 din B. A. R. despre care nu putem ști precis ce a fost, întrucât nu ni s'a păstrat decât în trei foi, celelalte au lacune așa de multe și de importante, încât construcția simetrică a operei — în care stă farmecul ei literar — este cu totul distrusă. Traducerea din epoca lui Brâncoveanu, făcută de pe un text grecesc complet, s'a răspândit în toate cuprinsurile românești și a înlocuit treptat, vechile traduceri făcute din slavonește.

Noua traducere s'a făcut din îndemnul lui Constantinŭ Păh. Sarachinŭ sinŭ (fiul) Gheorghie Dohtorŭ Critenul, care în prefața către «prea creștinul, prea luminatul și prea înălțatul Domn», Constantin Brâncoveanu, ne lămurește astfel înprejurările traducerii «Mergând — spune el — spre închinare *sfântului Muntelui Athonului*, în cea grădină Maicăi Precistii și aflând multe și prea înfrumusițate sfinte cărți strălucind cu înălțate înțelepciuni și căutând cu amănuntul, am aflat și această cărticea care să chiamă *Floarea darurilor, scrisă în limba greciască*; o am adusŭ cu mine aicea, și întâmplându-se prea cuviosul *Ieromonah Filothei Sfântagorețul* a veni până aicea în țară, l-am îndemnat, după putința-mi spre osteneală, de *o au întorsu spre cea de moșie și de obște limba noastră românească*». Cartea este închinată Domnului ale cărui «înalte

blândețe» «sânt împodobite cu tot feliul de flori, nu putrezitoare și trecătoare și lesne veștejitoare, precum sânt ale trandafirilor și ale crinilor și ale micșunélilor, iachintul și ale narchisului, și ale altora, ce cu flori de roditoarelor și izvorâtoarilor de dar și prea mirositoarilor bunătăți». Ea s'a tipărit la Snagov în *1700* prin osârdia «smeritului ieromonah Anthim Ivireanul». Alături de prefața cu închinarea către Domn, cartea a păstrat și «predoslovia» autorului — a lui Tomasso Gozzadini (?) — interesantă întrucât ne explică titlul ei: «Eu am făcut ca acela care iaste într'o livade mare și frumos înflorită și culége vârfurile erbilorŭ și florilorŭ celorŭ mai frumoase, pentru ca să facă o cunună... Așa și eu am cercatŭ și am culesŭ și am adunat din cărțile carele spunŭ pentru bunătăți ‹virtuți› și pentru greșale ‹păcate›.» [1])

După cum se spune chiar în prefață, traducerea s'a făcut din grecește.

Fiore di Virtù în literatura greacă. Două versiuni. In cuprinsul literaturii grecești însă «Fiore di virtù» este reprezentată, după cum a arătat Frati, prin două versiuni: una veche, care urmărește deaproape textul italian și înfățișează numai textul grecesc; alta mai nouă cu cuprinsul modificat și cu textul italian în paralelă.

Versiunea veche, *Ἄνθος τῶν χαρίτων*, a fost se pare publicată pentru întâiaș dată la Veneția în 1529, de către «Giouan Antonio da Sabio & Fratelli, ad instantia di M. Damiano de Santa Maria». Ea a fost apoi retipărită în mai multe rânduri la Veneția: în 1537 de către Stephano da Sabbio, [2]) în 1546 de către Nicolini da Sabio [3]), în 1594 «*παρὰ Φραγγίσκῳ τῶν Ἰουλιανῶν*», [4]) în 1621 [5]) și în sfârșit cu câțiva ani mai înainte la 1603 de către Marco Pinello. Această din urmă ediție, asupra căreia mi-a atras atenția amicul meu, d-nul M. Lascaris, profesor la Universitatea din Salonic, se păstrează în Biblioteca San Marco din Veneția, sub cota: Rari veneti V. 268

---

[1]) Descrierea cărții și prefețele în I. Bianu și Nerva Hodoș, *Bibliografia veche românească*, I, p.

[2]) *Ricerche sul «Fiore di virtù»* în *Studj di Filologia Romanza pubblicati da Ernesto Monaci*, vol. VI (1893), p. 291

[3]) Lui Frati i-a scăpat din vedere ediția aceasta descrisă de Legrand în *Bibliographie hellénique*, I, p. 119.

[4]) Spyr. P. Lambros, *Catalogue of the greek manuscripts on Mount Athos*, *Cambridge* 1895, I nr 1510 (com. de d-nul D. Russo).

[5]) Frati, *op. cit.* p. 291.

(opusculi per l'interdetto T. VIII și a rămas până acum necunoscută cercetătorilor. și bibliografilor. [1]). De această ediție m'am folosit în lucrarea de față. Ea are următorul titlu : *Ἄνθος | τῶν χαρίτων.* | *Ἐνετίησι παρὰ Μάρκῳ τῷ Πινέλῳ ,αχγ'.*

Tot din această serie cred că face parte și ediția tipărită la Veneția în 1700 de către Nicolae Saro și descrisă de Legrand în *Bibliographie hellénique* (III, p. 80).

Versiunea greacă cu textul italian în paralelă este mai veche decât credeà Frati, care, necunoscând decât o ediție tipărită în Veneția, la 1819, cu indicația: *παρὰ Νικολάῳ Γλυκει* și o alta din 1830, atribuià traducerea secolului al XIX lea.

In Biblioteca Acad. Rom. și a d-lui D. Russo, profesor de filologie bizantină la Universitatea din București, am găsit următoarele ediții din secolul al XVIII-lea: 1) Venezia, 1799, în tipografia Mihail Glychi; 2) Veneția 1792 Dimitrie Teodosiu *(τῶν ἐξ Ἰωανίνων)*; 3) Veneția, 1783, la Nicolae Glychi; 4) Venezia, 1779, la Nicolae Bortoli.

In Biblioteca San Marco din Veneția, am găsit o ediție mai veche; identică cu celelalte menționate mai sus, cu titlul în 2 limbi: italienește și grecește, astfel: *Νέον Ἄνθος χαρίτων* tot cu indicația *Παρὰ Νικολάῳ Γλυκεῖ.* Ediția cea mai veche tipărită tot la Veneția în 1764, am găsit-o însă în Bibliothèque de l'Arsenal din Paris, cu titlul:

Nuovo | Fior di Virtù | Riformato, accresciuto, ed ornato con Dot | trine, Similitudini, ed Esempj adattati alle Virtù, e Vizj, de 'quali tratta. Libro utilissimo ad ogni persona, e massime a chi brama | apprendere le due Lingue così comuni Italiana, e Greca Volgare. Ora la Seconda volta stampato, | e con esatta diligenza corretto. *ΝΕΌΝ* | *ἈΝΘΟΣ ΧΑΡΙΤΩΝ* | *Ἀνακαινισμένον, αὐξημένον, καὶ στολισμένον μὲ* | *Διδασκαλίαις, Παρομοίωσες, καὶ Παραδείγματα* | *ἁρμόδια εἰς τὰς Ἀρετὰς, καὶ Ἐλαττώματα,* | *περὶ τῶν ὁποίων ὁμιλεῖ.* | *Βιβλίον ὠφελιμώτατον εἰς κάθε ἄνθρωπον, καὶ μάλιστα εἰς ὅποιον* | *ἐπιθυμεῖ νὰ μάθῃ ταῖς δύο πόσον κοιναῖς Γλώσσαις, Ἰταλικὴν,* | *καὶ ἁπλῆν Ῥωμαϊκήν. Νῦν τὸ Δεύτερον τυπωθὲν* | *καὶ μετὰ ἀκριβοῦς ἐπιμελείας διορθωθέν.*

Ἐνετίησι, 1764. *Παρὰ Ἀντωνίῳ τῷ Βόρτολι.* Con Licenza de 'Superiori, e Privilegio.

După cum se vede din titlu chiar, această publicație aveà o tendință didactică: aceea de a înlesnì cetitorilor italieni învățarea limbii grecești

[1]) Nu se găsește menționată în Legrand, *Bibliographie néo-hellénique* I—III.

și celor greci învățarea limbii italiene. Textul este pentru aceasta așezat în paralelă, pe două coloane: pe coloana din stânga textul grecesc, pe cea din dreapta textul italian.

Motivele cari au determinat prefacerea vechiului text sunt indicate de autor în prefață astfel: «Essendo stato considerato, che il Libro intitolato FIOR DI VIRTÙ, tutt'ora *usato nelle Scuole*, e ricolmo di non pochi mancamenti, di bugie, di favole, e d'istorie improprie, si è stimato conveniente e giovevole, *di purgarlo* di que' deformi difetti, che lo ingombrano». «Del rimanente — se spune mai departe — le Dottrine, sono tutte sode, metodiche, e tutte uniformi alla retta ragione, alla vera Morale, ed agl'insegnamenti della Chiesa, non confuse, e disordinate, come si erano per l'inanzi...»

In prefață, ca și în titlu se mai spune că aceasta este *a doua ediție:* «Fu poi tradotto nell' Idioma grecovolgare, e viene ora *per la seconda volta stampato* così corretto e purgato nell'una, e nell'altra lingua...»

Nu știm când a apărut întâia ediție. Dar chiar dacă ediția princeps nu se urcă mai sus de a doua jumătate a sec. al XVII-lea [1]), totuș nu este exclusă posibilitatea ca această versiune să fie cu mult mai veche, ca ea să fie circulat mai întâiu sub formă de manuscris și ca o copie de pe un asemenea manuscris să fie răsbătut până la noi pe vremea lui Brâncoveanu, când cultura grecească erà în floare și când se începuseră la noi legături cu cultura italiană. Pentru a așezà textul românesc al *Floarii Darurilor* în cadrul literaturii grecești, din care s'a desprins, și a-i stabilì filiația cu intermediarele grecești ale textului italian, este necesar să fixăm detaliat mai întâiu raporturile dintre cele două versiuni grecești, pe cari Frati în studiul amintit le-a indicat foarte sumar. In studiul nostru, fixarea divergențelor dintre cele 2 versiuni grecești este necesară chiar dacă versiunea italo-greacă ar fi în originea ei posterioară traducerii românești, fiindcă n'ar fi exclus ca și versiunea greacă modernă să fi intrat în literatura românească și să se regăsească printre numeroasele msse. ale sec. XVIII-lea.

[1]) Ediția din 1764 are la sfârșit aprobarea pentru tipar, dată lui Antonio Bortoli, «Stampator di Venezia», în 13 Iulie 1755. Aprobarea e dată pe baza reviziunii făcută de «P. FraGio: Paolo Zapparella, Comissario del Santo Officio di Venezia» și semnată de «Noi riformatori dello studio di Padova»: Z. Alvise Mocenigo, secondo Rif., Marco Foscarini Kav. Procur. Rif.; Giacomo Zuccato Seg. Se atestă că opera «non vi'esser cos'alcuna contro la Santa Fede Cattolica; e parimente... niente contro Prencipi, e buoni costumi».

Raporturile dintre cele două versiuni greceşti. Versiunea grecească cu textul italian în paralelă se deosebește de versiunea mai veche cu textul în întregime grec, sub multe raporturi.

In versiunea grecească cu textul italian în paralelă, materia din primul capitol a fost orânduită în 8 capitole, astfel încât prin această nouă grupare de material, numărul capitolelor a crescut la 42. In cealaltă versiune grecească, numărul capitolelor este numai de 35. In afară de aceasta, în versiunea grecească mai nouă, structura fiecărui capitol a suferit modificări însemnate. Mai întâiu maximele în unele capitole au fost cu totul suprimate, în altele reduse în mod considerabil și reproduse adesea fără nume de autor. Prin această omisiune, părțile principale ale unui capitol au fost reduse la 3: 1) o parte didactică, conținând definiția vițiului sau a virtuții; 2) asemănarea vițiului sau a virtuții cu un animal; parte, care în text este despărțită de restul capitolului prin câte un subtitlu special: *Similitudine*, în textul italian — *Παρομοίωσις*, în textul paralel grecesc; 3) istorioara morală, despărțită și ea de restul capitolului prin subtitlul: *Esempio*, la textul italian — *Παράδειγμα*, la cel grecesc.

Modificările cele mai însemnate au fost însă introduse în aceste două secțiuni din urmă ale capitolelor. Acì textul a fost în unele capitole cu totul schimbat; în genere, animalele fantastice au fost înlocuite prin animale reale; iar în locul *exemplelor* cu caracter naiv și indecent s'au substituit istorioare morale.

Pentru a preciză amănunțit diferențele dintre cele două versiuni grecești, notăm mai jos în paralelă, elementele din *similitudini* și *exemple* în care textele se deosebesc fundamental:

VERSIUNEA GREACĂ DIN 1603	VERSIUNEA ITALO-GREACĂ DIN 1764
I. *Χάριν τῆς ἀγάπης*	I. Dell' Amore in generale *Περὶ τῆς Ἀγάπης, γενικῶς.*
	II. Di Dio, e dell' Amor verso di noi. *Περὶ Θεοῦ, καὶ περὶ τῆς Ἀγάπης τοῦ πρὸς ἡμᾶς.*
	III. Dell' Amore da noi dovuto a Dio. *Περὶ τῆς Ἀγάπης ὁποῦ ἡμεῖς χρεωστοῦμεν εἰς τὸν Θεόν.*
	Exemplu: Legenda lui Largatis care, ducându-se în pelerinaj la Sfântul mor-

mânt, când a ajuns, a căzut mort de bucurie. In inima lui s'a găsit scris: Isus Christos, iubirea mea:

IV. Dell' Amor del Prossimo riguardo a dio. *Περὶ τῆς Ἀγάπης τοῦ Πλησίον διὰ τὸν Θεόν.*

V. Dell' Amor Naturale. *Περὶ τῆς Φυσικῆς Ἀγάπης.*

VI. Dell' Amor acquistato, o di Amicizia. *Περὶ τῆς προσγινομένης Ἀγάπης, εἴτε τῆς φιλίας.*

VII. Dell' Amor di Concupiscenza. *Περὶ τῆς Ἀγάπης τῆς Ὀρέξεως.*

VIII. Dell' Amor di Senso. *Περὶ τῆς Σαρκικῆς Ἀγάπης.*

II. *Ἐλάττωμα τῆς ζηλίας*

Asemănarea: corbul.

IX. Dell' Invidia. *Περὶ Φθόνου.*

Asemănare: dihorul.

III. *Περὶ τῆς χαρᾶς*

Asemănare: Lipseşte
Exemplu: Lipseşte

X. Dell' Allegrezza. *Περὶ τῆς Χαρᾶς*

Asemănare: cocoşul.
Exemplu: Iov în prosperitate ca şi în nenorocire.

IV. *Ἐλάττωμα τῆς λύπης*

Asemănarea: Corbul care, când vede puii că i se nasc albi, fuge de întristare şi nu se întoarce decât când se fac negri.

Exemplu: Cugetări despre nimicnicia vieţii ale filosofilor cari au fost la înmormântarea lui Alexandru cel Mare.

XI. Della Tristezza. *Περὶ τῆς Λύπης.*

Asemănarea: Macacul, maimuţa care plânge adesea.

Exemplu: (din Sf. Ieronim) Evreii, cari după ruina Ierusalimului, se adunau din ţările vecine şi plăteau sume mari, ca să li se îngăduie să plângă în voie, fără împiedicare.

V. *Χάριν τῆς εἰρήνης*

Asemănare: castorul, care urmărit de vânători, se mutilează, cedând vânătorilor partea trupului pentru care este urmărit.

XII. Della pace. *Περὶ τῆς Εἰρήνης,*

Asemănarea: Oaia, care după ce dă omului lapte, lână, când este dusă la moarte, nu dă semne de resentimente ca porcul care asurzeşte cu guiţatul lui «urechile vecinilor».

VIII. *'Ελάττωμα τῆς ἀνελεημοσύνης*

Asemănare: Vasiliscul care omoară pre om numai cu vederea.

Exemplu: Medeea care şi-a ucis: fratele ca să scape de urmărirea tatălui; copiii ca să se răsbune pe Iason.

XV. Della Crudeltà. *Περὶ τῆς σκληρότητος.*

Asemănare: tigrul.

Exemplu: 1) Faraon care a poruncit doicilor egiptene să omoare copii egipteni, ce li se încredinţau.

2) Irod poruncind omorîrea copiilor inocenţi.

IX. *Χάριν τῆς ἐλευθερίας*

Asemănare: aquila.

XVI. Della Liberalità. *Περὶ τῆς 'Ελευθεριότητος.*

Exemplu: câinii, cari, la vânătoare, trec prin multe greutăţi şi aduc vânatul, fără să se atingă de el.

X. *Ε'λάττωμα τῆς ἀκριβίας* (Păcatul sgârceniei)

Exemplu: Istorioara sgârcitului a cărui inimă s'a găsit, la moartea lui prin minune dumnezeiască, sângerată în lada cu bani.

XV. Dell' Avarizia. *Περὶ τῆς φυλαργυρίας.*

Exemplu: 1) Istorioara sgârcitului

2. Un om bogat din Constanţa, care, intrând în spital pentru o infirmitate, a luat aurul cu sine, ascunzându-l. Văzând că i se apropie sfârşitul, l-a înghiţit.

3. Un sgârcit, care, nevânzându-şi grâul decât în timp de foamete, a fost asaltat şi ucis de şoareci.

XI. *Χάριν τῆς παιδεύσεως*

Asemănare: lupul.

XVIII. Della Correzione. *Περὶ τῆς Διορθώσεως.*

Asemănarea: calul de manej, care este aşà de bine disciplinat, încât fără să fie

Exemplu: Dumnezeu pedepsind pe Faraon, pentrucă n'a vrut să dea libertatea Evreilor.

XIV. *'Ελάττωμα τῆς μωρίας*

Asemănare: Boul sălbatec care urăşte într'atâta coloarea roşie, încât vânătorii, folosind această furie nebună a lui, isbutesc să-l prindă.

XIX. *Χάριν τῆς ἀληθείας*

Asemănare: Potârnichea fură ouăle vecinii şi le cloceşte; totuşi puii din fire îşi cunosc mama adevărată şi se duc după ea.

XXII. *Περὶ τῆς ζηλίας*

Exemplu: (din istoriile Romanilor): *Impăratul Dionisie,* care, spre a face pe un prieten să înţeleagă frica lui, îl puse pe tron, aşezându-i sub picioare foc, iar deasupra capului o sabie, spânzurată de un fir de păr.

XXXI. *'Ελάττωμα τῆς ἔπαρσις*

Exemplu: Ingerul şi sihastrul întâlnesc pe drum stârvul unui cal mort; sihastrul îşi astupă nările, îngerul nu. Mai departe întâlnesc o femee împodobită. Ingerul îşi astupă nasul: «Mai mult pute vanitatea înaintea lui Dumnezeu decât toată împuţiciunea lumii».

nevoie de vargă, execută ceeace doreşte stăpânul.

Exemplul: (Din Biblie) Sacerdotul Ilie, din Vechiul Testament, care necorectându-şi la vreme copiii, a pricinuit ruina şi pieirea lor şi a lui.

XXI. Della Pazzia. *Περὶ τῆς 'Αφροσύνης.*

Asemănarea: Fluturaşii, cari ademeniţi de splendoarea luminii, sboară în jurul lămpii până îşi ard aripile.

XXVI, Della Verità. *Περὶ τῆς 'Αληθείας.*

Asemănarea: Bobocii de raţă, care deşi ieşiţi din ouă clocite de găină, totuş înoată în apă şi se dau pe faţă că sunt raţe, pe când puii de găină, auzind glasul mamei lor, se duc după ea şi sboară cu ea.

XXIX. Del Timore. *Περὶ τοῦ Φόβου.*

Exemplu: Flaccus, proconsulul din Egipt.

XXXI. Della Vanagloria. *Περὶ τῆς Κενοδοξίας.*

Exemple: 1. Lucifer.

2. Fariseul din parabola: Vameşul şi Fariseul.

XXV. *Χάριν τῆς ὑποστάσεως*

Asemănare: Fenixul, care renaşte din propria-i cenuşe.

Exemplu: Legenda lui Lycurg.

XXVII. *Χάριν τῆς συγκερνότητος*

Asemănarea: Cămila.

Exemplu: Filosoful Canditŭ, care îşi păstrează cumpătul la toate ocările şi sâcâielile măscaricilor, puşi de împăratul Priam.

XXVIII. *Ἐλάττωμα τῆς ἀσυγκερνότητος*

Asemănre: Inorogul.

Exemplu: Iaţinta, care auzind vorbindu-se de destrăbălare, din curiozitate, a căzut în ispită, şi în urmă de remuşcare, s'a sinucis.

XXIX. *Χάριν τῆς ταπεινοφροσύνης*

Asemănarea: Mielul.

Exemplu: (din istoriile Romanilor) Ge-

XXXII. Della Costanza. *Περὶ τῆς Σταθερότητος.*

Asemănare: Găina crescându-şi puii.

Exemplu: Statornicia în credinţă a succesorului Apostolului Policarp.

XXXIV, Della Temperanza, *Περὶ τῆς Εὐκρασίας.*

Asemănarea: Câinii de vânătoare, cari deşì flămânzi poate, aduc vânatul intact la picioarele stăpânului. Sunt temperaţi şi în mânie, fiindcă nu iau în seamă latraturile câinilor mai mici, care-i necăjesc.

Exemplu: După lupta cu Darie, custodele sclavilor, vroind să aducă înaintea lui Alexandru pe soţia şi fiica lui Darie, cuceritorul macedonean s'a opus de teamă ca el, «învingătorul», să nu fie învins de frumuseţea femeilor şi să devină sclavul celor ce erau sclavele lui».

XXXV. Della Intemperanza. *Περὶ τῆς 'Ακρασίας.*

Asemănarea: Maimuţa, care nu se stăpâneşte dela acţiuni indecente în faţa omului.

Exemplu: Sardanapal care-şi petreceà ziua şi noaptea în destrăbălări, îmbrăcat în haine femeieşti, şi torcând, în seraiu, alături de femeile sale, până ce a fost răsturnat de popor.

XXXVI. Dell' Umiltà, *Περὶ τῆς Ταπεινώσεως.*

Asemănarea: Elefantul, care deşì e cel mai mare animal, e totuş foarte blând cu oamenii; îşi pleacă genunchii şi se lasă să fie încărcat cu turnuri de soldaţi în răsboae.

Exemple: 1. Mântuitorul, care, «fiind

neralul, care se întorcea victorios în Roma, era primit cu trei feluri de cinstiri şi cu trei feluri de umilinţe.

XXX. Ἐλάττωμα τῆς ἀλαζονίας

Exemplu: Lucifer.

XXXI. Χάριν τῆς ἐγκρατείας

Asemănare: Măgarul sălbatec, care nu bea niciodată apa turbure, ci şade 2—3 zile chiar până se limpezeşte.

Exemplu: Pe când Alexandru cel Mare străbătea cu armata înfometată pustia Babilonului, un boier îi aduce puţine mere. Alexandru le aruncă în râu.

XXXII. Ἐλάττωμα τῆς γοῦλας

Asemănare: Vulturul negru, care umblă sute de mile după stârvuri.

Exemplu: Lăcomia Evei, amăgită de Diavol.

XXXIII. Χάριν τῆς εὐνουχίας

Asemănare: Turturica.

XXXIV. Ἐλάττωμα τῆς πορνείας

Asemănare: Liliacul, cel mai destrăbălat an mal.

Dumnezeu şi creator», a luat natura slabă omenească, a suferit şi s'a umilit până la moarte faţă de Tatăl ceresc.

2. Parabola vameşului şi a fariseului.

XXXVII. Della Superbia. ʽΥΠερὶ τῆς περηφανίας.

Exemplu: Nabucudonosor, care se credeà că nu este Dumnezeu mai mare decât el, dar pe care Dumnezeu l-a umilit, reducându-l la starea de animal.

XXXVIII. Dell' Astinenza. Περὶ τῆς Ἐγκρατείας.

Asemănarea: Cămila, care face drumuri lungi prin deşerturi, răbdând de foame şi de sete.

Exemple: 1. *David.* In cursul unui războiu cu vrăjmaşii, lipsind cu totul apa, doi soldaţi Evrei se duc şi aduc apă dintr'o cisternă aşezată în mijlocul taberii inamice. David refuză să bea.

2. Alexandru cel Mare.

XXXIX. Della Gola. Περὶ τῆς Λαιμαργίας.

Asemănare: Crocodilul, care stă în apă şi mănâncă peşti; sare pe pământ după patrupede şi sfâşie oamenii.

Exemplu: Bogatul din parabola lui Lazăr.

XL. Della Castità. Περὶ τῆς Σωφροσύνης.

Asemănare: Porumbiţa, care liniştită şi modestă, nu se depărtează de soţul ei.

XLI. Della Lussuria. Περὶ τῆς Ἀκολασίας.

Asemănare: Epurele de casă, care zămişleşte în fiecare lună câte 4—6 pui.

Exemplu: Fiul împăratului Theodosie.

XXXV. *Χάριν τῆς μετροσύνης*

Exemplu: Crearea lumii de Dumnezeu, care a şaptea zi s'a odihnit.

Exemplu: Cei doi judecători, cari au acuzat nedrept pe *Suzana*, cea castă, de adulter.

XLII. Della Moderazione. *Περὶ τῆς Μετριότητος.*

Exemplu: David, care putând să omoare pe vrăjmaşul său Saul într'o grotă, s'a mulţumit să-i ia o bucată din hlamida regală.

Floarea Darurilor şi versiunile greceşti. Floarea Darurilor se îndepărtează de versiunea neogreacă prescurtată în toate punctele în care aceasta se deosebeşte de vechea versiune grecească. Versiunea românească urmează de aproape textul versiunei greceşti din anul 1634. Iată ca probă un fragment din capitolul privitor la viţiul nebuniei:

In reproducerea textelor păstrăm cu fidelitate ortografia originalelor:

VERSIUNEA GREACĂ DIN 1603

Καὶ ἠμπορῆ νὰ ὁμοιάσῃς τὴν μωρίαν εἰς τὸ ἄγριο βόδην. ὅτι φυσικὸν τίποτες ἔχει κακὸν πᾶσα πράγμα κόκινον. καὶ ὅταν οἱ κυνηγοὶ θέλουν νὰ τὸ πάσουν ἐνδύνοντα ἀπὸ κόκινον, καὶ εἰπᾶν ὅπου ἔναι ὁ βους, καὶ τῆς ὥρας ὁ βοῦς ἀπὸ τὴν μεγάλην ὄρεξιν ὁποῦ ἔχει νὰ τοὺς δοσῃ, τίποτε οὐδὲν σκοπάνῃ, ἀμὴ τρέχει ἀπάνου εἰς ἐκείνους, καὶ ὁ κυηγὸς φεύγει, καὶ κρίβεται ὄπισω εἰς ἕνα δένδρον ὁποῦ ἐστάληξεν. καὶ τὸ βόδην θαρόντας νὰ δώσῃ τὸν κυνηγὸν, κρούῃ τὸ κέρατον τόσον δυνατα, ὅτι κολὰ εἰς τὸ δένδρον τόσον ὅτι δὲν ἠμπορῆ πλέον νὰ ἐξεβῇ καὶ οἱ κυνηγοὶ ἔρχουνται κα σκοτόνουντο.

FLOAREA DARURILOR 1701

Şi poţi să asémeni nebunîa pre boul cel salbatecŭ, carele, după firea lui uraşte şi vrăjmăşaşte pururea tot lucru roşu. Şi când vor vânătorii să-l prinză, să îmbracă cu haine roşii şi merg unde iaste boul; şi îndată boul de poftă mare, ce are ca să-i vatăme, nimic nu socotéşte; ci alearga asupra acelora; îară vânătorii fug, şi să ascund după un copacîu carele l-au împodobit cu roşii, îară boul părându-i că va lovi pre vânători, lovéşte cu cornul atâta de tare în copacîu, cât să înfige, şi nu poate să-l mai scoaţă, şi vin vânătorii de-l ucig.

TEXTUL ITALO-GREC DIN 1764

Similitudine

Si può appropriare il vizio della Stoltezza a quella sorta di Farfaletta, che

Παρομοίωσις

Η'μπορεῖ νὰ παρομοιαθῇ τὸ ἐλάττωμα τῆς Α'φροσύνης εἰς ἐκεῖνο τὸ εἶδος τῆς

invaghitasi dello splendore della Lucerna, tanto vola intorno di quella vampa. ehe alla fine se le abbrucciano le ali. e vi resta estinta.

Φέλλας, όπου όρεγομένη τὸ φέγγος τοῦ Λύχνου, τόσον πετᾶ τριγύρῳ εἰς ἐκείνην τὴν φλόγα, ὁποῦ τέλος πάντων τῆς καίονται ἡ πτέρυγες καὶ μένει νεκρά.

Prima versiune greacă şi incunabulele italiene. In toate aceste elemente, notate mai sus, în care versiunea greacă veche se deosebeşte de cea modernă, cea dintâiu urmează deaproape textele italiene. Dacă am aveà o ediţie critică a protitipului italian, care să ne dea pe deoparte tradiţia incunabulelor pe de alta versiunea din manuscrise, atunci am aveà un puternic punct de sprijin pentru a stabilì locul pe care-l ocupă versiunea greacă în arborele genealogic al textelor italiene. O asemenea ediţie însă pe cât ştiu nu există. Intre diferitele versiuni ale prototipului italian sunt deosebiri, care se constată a fi mai mici dela o ediţie tipărită la alta, decât dela un manuscript la altul sau dela textele tipărite la manuscripte. In biblioteca San Marco din Veneţia am avut la îndemână 3 incunabule: unul tipărit în 1474 la Veneţia «nel Beventtini convento»; altul în 1474 la Vincenza şi un al treilea tipărit la Bologna în 1493 (per Ercole Nani). Deosebirile între aceste 3 incunabule sunt însă cu totul neînsemnate; textul lor coincide cuvânt cu cuvânt.

Intre vechea tipăritură greacă şi între cele 3 incunabule italiene pe care le-am putut cercetà în biblioteca San Marco sunt câteva divergenţe importante pe care le notez acì sumar, întrucât pot ajutà la lămurirea problemei privitoare la legătura textului grecesc şi prin el a textului românesc cu prototipul italian. Mai întâiu, chiar dispoziţia materiei este întrucâtva deosebită. Astfel în incunabulele italiene, materia capitolului privitor la dragoste este distribuită (ca şi în cea mai veche versiune spaniolă) [1]) în mai multe capitole: *Capitulo primo dell'amore in generale*, *amor del dio*, *del amicitia*, *dell amore carnale*, *amore naturale* şi în fine *cap. VI de la done*. In versiunea grecească toată materia este strânsă în mod logic, într'un singur capitol: *Χάριν τῆς ἀγάπης*.

Capitolul privitor la tristeţe în incunabulele italiene a fost rupt în două părţi, fiecare parte reprezentând un capitol aparte. Primul capitol întitulat «*Del vizio della tristizia*» cuprinde definiţia asemănarea şi maximele; al doilea, întitulat «*Del vizio della tristizia e della morte di*

[1]) Renier, *Di una ignota traduzione spag. del «Fiore di virtù»* în «Zeitschrift für romanische Philologie» XVIII (1894), p. 309. Această subîmpărţire nu apare în ediţia Bottari.

Alessandro», cuprinde cugetările rostite de filosofi la moartea lui Alexandru cel Mare. In versiunea grecească, această subîmpărţire a capitolului nu există. In incunabule, capitolul ultim, «moderanzia», cuprinde o serie de maxime şi sfaturi, care în ediţiile posterioare sunt grupate într'un capitol nou: *Del parlare e del tacere*; *come si dee fare*». In versiunea grecească aceste maxime privitoare la vorbire şi tăcere lipsesc [1]).

Deosebiri interesante între incunabulele italiene şi versiunea grecească sunt şi în privinţa numelor proprii, care în textul grecesc sunt adeseori alterate. Astfel «*frate Ecidio* (în unele: *Egidio) dice*» din incunabule este tradus în versiunea greacă, prin: *εἰς τὸ βιβλίον τοῦ φραγγελίου λέγει* (cap. XXI); din satiricul roman *Juvenal* (în incunabule transcris: *Iuuenal)*, căruia îi este atribuită maxima: «Di tutte le cose, il mezzo e il migliore», versiunea greacă şi după ea cea românească, au făcut *Sfântul Venalie*, *ὁ ἅγιος Βενάλιος*, (Sfântul Venalie au zis: Din toate lucrurile mijlocul iaste bun). In istorioara din capitolul XXVII, numele eroinei în incunabule este *Iacentina;* în versiunea grecească *'Ιατζηέντα*. In capitolul XXVII despre «socotinţă», numele filosofului din istorioara morală este în textele italiane *Coarda;* în versiunea grecească *Καντίδος*. In incunabulele italiene, maxima din cap. VI, privitoare la mânie: «L'irato sempre si crede potere fare più che non può» este atribuită lui *Alfaran* (o coruptela, precum a arătat Frati, din *Albertano)*; în versiunea grecească lui *ὁ φαάον*, de unde apoi a eşit în versiunea românească: *Varos*. Din *Gualfredo*, căruia în cap. XXXV îi este atribuită o maximă, traducerea grecească a făcut *Στουαλφορέδος*. In cap. IV *(Ἐλάττωμα τῆς λύπης)*, numele filosofilor cari au însoţit carul mortuar al lui Alexandru cel Mare şi au exprimat părerile lor despre nimicnicia vieţii omeneşti prezintă:

---

[1]) In ediţia Bottari, tipărită la Roma în 1740, cartea se încheie cu următoarele capitole:

XXXVIII *Del parlare, e del tacere*; *come si dee fare.*

XXXIX *Come si dee consigliare.*

XL *Del guardare*; *in che modo si dee fare.*

In incunabule capitolul XXXVIII a fost încorporat în capitolul privitor la «moderanzia». Celelalte două lipsesc din incunabule. Ele mai lipsesc nu numai din versiunea grecească, dar şi din cea mai veche versiune spaniolă, din ms. Gadd. 115, din ediţia veneţiană tipărită în 1477 (vidi Renier «Zeitsch. für rom. Phil.» *XVIII*, p. 310), din versiunea franceză publicată în 1530 de Galiot du Pré.

Incunabule	Versiunea greacă
Guilico	*O' Ιουλίκας*
Barbali	*O' μπαρμπαριγος*
Argillo	*O' ἄρδιγος*
Bernicho	*O' βενίκος*

In sfârșit, maximele, atribuite în incunabulele italiene unor autori clasici, sunt atribuite în versiunea grecească, și după ea și în cea românească, altora:

Seneca dice: Non ti lasciare mai pigliare a tristizia, e se tu non ti puoi diferendere, non la mostrare ad ogni uomo.	*O' ἅγιος Μπερνάρδος εἶπεν. μὴ ἀφήσῃς νὰ σὲ κερδήσῃ ἡ ὀκνεία....*
VI. *Omero* dice: L'ira è corruzione di tutte le virtù.	*O' βίδιος εἶπεν· ἡ μανία ἔναι χαρβάλωσης ὤλων τῶν χαρισμάτων.*
Ancora dice *Omero*...	*O' Ε'ρμῆς εἶπεν·*
V. *Cesare* dice...	*O' ἰούλιος εἶπεν.....*
XII. *Prisciano* dice: L'avaro non teme di gittare la sementa in terra per raddoppiarla...	*O' κυπριανὸς εἶπεν.....*

Asemenea transpuneri de maxime dela un autor la altul sunt numeroase; ne-am mărginit numai la câteva și ele împreună cu alterările de nume proprii, cu omisiunile de materie, cu modificările aduse în rânduirea capitolelor alcătuesc o trăsătură distinctivă a versiunii grecești. Această particularitate este însă greu de lămurit, în haosul în care se află azi materialul, cu vreo 10 incunabule italiene și cu o sumă de ediții grecești împrăștiate în diferite colțuri ale Europei: o ediție grecească în biblioteca din München, o alta în biblioteca Marciană din Veneția, altele în bibliotecile din Modena și Roma și câteva în depozite particulare. Unele din lacunele și erorile semnalate mai sus s'ar puteà explicà prin inadvertența tipografilor cari și-au transmis textul succesiv. S'ar puteà întâmplà însă ca traducerea grecească să fi circulat în manuscris înainte de a fi fost pusă sub tipar, și în sfârșit nu este exclusă posibilitatea ca versiunea grecească să derive nu dintr'un text italian tipărit, ci după un manuscript anterior incunabulelor. Ceeace ne face să înclinăm pentru această ultimă ipoteză este faptul că unele note care deosebesc redacțiunea grecească de incunabulele italiene se regăsesc în textele italiene manuscrise. Astfel în capitolul III, *Χάριν τῆς χαρᾶς* prima maximă care în traducerea românească sună: «Viiața omului ĭaste bucuriĭa inimii, ĭară cel ce se bucură mult și în lucrurile, carele nu să cuvin, nu iaste bucurie, ci iaste păcat» este atribuită în redacțiunea

grecească și după ea și în cea românească lui Iisus: *Ο' ἰησοῦς εἶπεν*..... Is. au zis....; în incunabule lui: *Iesu, fiolo di Sirach*; pe când un manuscris publicat de G. Ulrich [1]) ne dă ca și versiunea grecească simplu: *Jesus si dixe*. In incunabulele italiene animalul cu care este comparat se numește *licorno o vero alicorno*, pe când ms. publicat de Ulrich *unicornio*, care a fost tradus în versiunea grecească prin *μονοκέρος*.

In capitolul privitor la tristeță, numele filozofilor, cari la moartea lui Alexandru și-au arătat părerea despre nimicnicia vieții, prezintă în versiunea grecească forma mai apropiată de ms. publicat de Ulrich decât de formele corespunzătoare din incunabule, precum: *Barbali* în incunabule; *Barballico* în ms. lui Ulrich, *Ο' μπαρμπαριγος* în versiunea grecească; *Argillo* în incunabule; *Argido* la Ulrich, *Ο' ἄρδιγος* versiunea greacă; *Bernicho* în incunabule, *Bernico* la Ulrich, *Ο' Βενίκος* în versiunea greacă. Am văzut că în incunabule — ca și în versiunile italiene mai recente — cap. VI, «del vizio della tristizia» este desfăcut în două: prima parte conține definiția asemănarea, maximele a doua despărțită de prima prin titlul: «della morte di Alessandro» cuprinde cugetările filozofilor, cari au fost de față la moartea lui Alexandru. In manuscrisul, publicat de Ulrich, ca și în versiunea grecească, această împărțire a materiei nu se găsește. Totul alcătuește un singur capitol, cu un singur titlu.

Cred că aceste apropieri dintre versiunea grecească și incunabulele anterioare nu pot fi considerate numai ca simple coincidențe fortuite. Lista lor s'ar puteà sporì, dar pentru a se ajunge la o concluzie hotărîtoare în această chestiune ar trebuì confruntată prima ediție grecească, tipărită la Veneția în 1537, cu toate incunabulele anterioare, ceeace ne-a fost imposibil și de altfel eșea din cadrul lucrării noastre.

Oricare ar fi însă raporturile dintre versiunea grecească și textele italiene, un lucru este sigur că redacțiunea românească purcede din vechea versiune grecească, care a fost pusă sub tipar la Veneția în 1537 și care a fost necontenit tipărită în tot cursul secolelor al XVI-lea și al XVII-lea. Asemenea versiuni au ajuns în muntele Athos [2]) de unde a adus un exemplar sau o copie în Țara Românească Constantin Paharnicul Sărachinŭ, sinŭ (fiul) Gheorghie Dohtorŭ Critênul.

[1]) G. Ulrich *Fiore di virtù, versione tosco-veneta del Gadd. 115 della Laurenziana*' Zurigo 1890.

[2]) Spyr. P. Lambros, *Catalogue of the greck manuscripts on Mount Athos, tom* I, nr. 1510.

Traducătorul român. Traducătorul român, ieromonahul Filothei sfântagorețul ‹dela Sf. Munte› ne este cunoscut. El a mai tradus tot din grecește o altă carte cu caracter moral: Invățături creștinești, pe care o tipărise în acelaș an 1700, tot în mânăstirea Snagov, un ucenic al lui Anthim Ivireanul, în meșteșugul tiparului, Gheorghe Radovici [1]). Filothei Sfântagorețul cunoșteà binișor limba greacă și textul Florii Darurilor, tradus de el, este cu mult mai clar, decât traducerile din slavonește. Totuș și traducerea lui prezintă pe alocurea stângăcii.

Traducerea românească față de originalul grecesc. Din compararea traducerii românești cu versiunea grecească se pot scoate câteva observări interesante cu privire la faza limbii noastre literare din epoca lui Brâncoveanu precum și la mentalitatea și nivelul cultural al traducătorului. In vremurile acelea limba noastră nu ajunsese încă la un stadiu în care cuvintele să-și fi precizat sfera de aplicare și să-și fi lămurit înțelesul astfel încât confuzia dintre noțiuni să fie evitată. Traducătorul nu găseà ușor în limbă cuvintele cari să-i exprime cu preciziune ideea. Această stare de lucruri se resfrânge în traducerea lui. Astfel cuvântul grecesc *ὀρθότητος* (rectitudine) care corespunde protitipului italian *lealtà*, este redat în românește prin cuvântul *îndireptare*, ceeace firește este departe de a evocà virtutea lealității, despre care se ocupă textul în capitolul XVII. Confuzia de idei este cu atât mai mare cu cât traducătorul se folosește de acelaș cuvânt *îndireptare* pentru a traduce și noțiunea de *educație* cuprinsă în grecescul *παίδευσις (ἡ)*, care circumscrie cu mai multă precizie prototipul italian corespunzător: *corezione*. Două capitole din Floarea Darurilor poartă astfel titlul «*Pentru îndireptare*» (al XI-lea și al XVII-lea), dar primul înțelege prin îndireptare *educație*, pe când al doilea: *lealitatea*. Titlul capitolului XXV: «*Pentru întărire*», care tălmăcește pe grecescul *ὑπόστασις (ἡ)* este departe de a corespunde cu prototipul italian *costanza*, căci este vorba de *statornicia caracterului*, iar nu de con solidarea puterilor fizice sau morale. Tot așà de stângaciu este ales și termenul: *neîntărire* în cap. imediat următor, pentru a redà noțiunea de *nestatornicie* pe care o exprimă grecescul *ἀνυποστασία*, corespunzător italianului *incostanza*. Nici alegerea cuvântului *înbunare* pentru a traduce pe grecescul *κολακεία (ἡ)* nu este mai fericită, căci *κολακεία*, care corespunde italianului *lusinga*, are în context sensul de *lingușire* (cap.

[1]) I. Bianu și N. Hodoș, *op. cit.* I, p. 395.

XII). Termenul *scumpete* (cap. X: Păcatul *scumpétii)* traduce într'adevăr exact pe grecescul *ἀκρίβεια (ἐλάττωμα τῆς ἀκριβίας)*, și el aveà în limba veche românească sensul de *avariție*, care s'a păstrat și în expresia: *Scumpul mai mult păgubește și leneșul mai mult aleargă.* Cuvântul scumpete aveà însă atunci ca și acum și sensul de «preț mai mare decât valoarea reală a lucrului de cumpărat». Cuvântul *sgârcenie*, obișnuit azi, exprimă mai precis idea din capitolul respectiv. Tot astfel și titlul capitolului ultim (XXXV), *măsurarea* care este și el o traducere exactă a grecescului *μετροσύνη (ἡ)*, corespunzător italianului *moderazione*, păcătuește prin lipsă de preciziune, fiindcă măsurare mai are și sensul de *măsurătoare*.

In câteva locuri traducătorul român a dat peste cuvinte grecești al căror sens se pare că nu-l cunoașteà, deoarece el le menține în traducerea sa, în forma grecească. De pildă, în capitolul «*Păcatul nesațiului*», el dă peste cuvântul grecesc *λυκόρνειον* = vulturul negru, pe care, neputându-l traduce, îl păstrează în contextul românesc: «Și poți să asémeni lăcomiia pântecelui pre o pasăre, caré să chiamă *licornŭ*...». In capitolul despre «păcatul scumpétei», el nu cunoaște equivalentul românesc al grecescului *βοῦζα* (crap) pe care îl păstrează în forma grecească: «Și poți ca să asémeni scumpété cu o gadină ce să cheamă *vuza*, care trăiaște cu pământ...». In capitolul XXX, traducătorul întâlnește în contextul grecesc cuvântul *πετρίτης (= șoim: καὶ ἠμπορεῖ νὰ ὁμοιάσῃς τὴν ἀλαζονείαν εἰς τὸν πετρίτην)* și, negăsind termenul corespunzător în limba română, el menține în traducere cuvântul grecesc: «Și poți să asemeni trufiea pre o pasăre ce să cheamă *petritis*».

Cu toate aceste defecte ale ei, traducerea lui Filothei Sfântagorețul, fiind făcută de pe un text grecesc complet, este cu mult superioară traducerilor anterioare. Ea s'a răspândit în toate ținuturile românești și a scos din circulație vechile versiuni traduse din slavonește. Cât de răspândită a fost această traducere se vede din faptul că, după ce cartea s'a epuizat, ea a circulat totuș în lumea cărturarilor noștri în copii manuscrise.

In Biblioteca Academiei Române, se găsesc o serie de manuscripte copiate în diferite părți ale cuprinsurilor românești după tipăritura din epoca lui Brâncoveanu. In 1764, Simion Diiacul din Hiatfalău copia Floarea Darurilor, în satul Bratéiiu. In 1788, «Apostol, logofătul de Divan, beteag de un ochiu copia și el textul pe «patru parale de coală pentru Manole Brașovean». Un alt manuscript a fost copiat «în

sfânta Episcopie a Râmnicului» de către «smeritul Grigore Ierod<iacon> cu cheltuiala Sfinției Sale Părintele Iconomul Kyr Nectarie. Un alt manuscript, copiat pe la sfârșitul veacului trecut fără indicație de dată și copist, vine din Biblioteca mânăstirii Căldărușani [1]) ș. a.

Cartea erà încă cetită la noi cu interes în prima jumătate a sec. al XIX-lea. In anul 1807, Parohul bisericii din Bolgarsechiul Brașovului, Ierei Ioann Stefanovici, socotind că, din vechea tipăritură brâncovenească «fiește care doftoria și nectarul poate suge... ca albina caré sboară cu mare ostenélă și cu sănatoasă înțelepciune, și luare aminte peste câmpuri și livezi și grădini, din floare în floare și agonisește ei-ș hrană folositoare», o pune din nou sub tipar în tipografia și cu cheltuiala «fraților de bun neam născuți Kyrii Costandin și Ioan Boghici» [2]). Cartea este scoasă după un exemplar «typărit din vechi în Snégov», «după grecește pre românește întoarsă». Tipăritura aceasta a avut noroc. In anul următor, 1808, se tipărește o a doua ediție de tipograful Friderich Herfurt; în 1814 se retipărește a 3-a oară la Sibiiu și însfârșit în 1864 la București.

---

[1]) Mssele: 2369, 276, 2215, 483 din Biblioteca Academii Române. Pentru numerele 276 şi 438 vezi descrierea în I. Bianu şi R. Caracaş, *Catalogul manuscriptelor româneşti*, II, p. 222.

[2]) I. Bianu şi N. Hodoş, *Bibliografia veche rom. II*, p. 498.

O TRADUCERE RUSEASCĂ DUPĂ VERSIUNEA ROMÂNEASCĂ

G. Polivka într'o notiță adăogată la sfârșitul studiului său despre istoria Fisiologului în literaturile slave, studiu publicat în Archiv für slavische Philologie XV (1892 cf., p. 272), orientându-se după o indicație sumară din opera lui I. A. Šljapkin (Св. Димитрій Ростовскій и его время 1651—1709 г, Petersburg 1891, pp. 76—77) și întemeindu-se pe o știre trimisă de adjunctul secției de manuscripte din Muzeul Rumjancov, O. Dolgov, comunică relații despre o interesantă versiune rusească, tradusă din limba română. Manuscriptul rusesc, datând dela începutul secolului al XVIII-lea și păstrat în muzeul *Rumjancov*, sub nr. 2748, conține 167 foi și are următorul titlu:

книга Флоресъ дарованïямъ и злобамъ, преведена з влоскаго іазика на волоски албо богданьский, чрезъ Германа волошина, а потомъ з волошскаго на словеньки чрезъ Іеромонаха Рѹсина. Рокѹ а ф ч в (=Cartea Floarea Darurilor (virtuților) și a păcatelor tradusă *din limba italiană în valahă* sau bogdănească de către Gherman Vlahul, iar *din limba valahă tradusă în slavă*, de Veniamin Ieromonahul Rusin, la anul *1592*).

Despre această versiune rusească, istoricul literar M. Speranskij a publicat apoi un studiu mai detailat sub titlul: Переводные сборники изреченій въ славяно-русской писмености în revista чтенія въ императорскомъ обществѣ исторіи и древностей россійскихъ, Moscova, 1905, vol. II. Această revistă rusească, asupra căreia mi-a atras atenția d-l M. Lascaris, mi-a rămas, cu toate stăruințele depuse până acum, inaccesibilă. Totuș mulțumită amabilității d-lui P. Kolendič și a d-rei Elena Eftimiu, licențiată a facultății noastre de litere, care își continuă studiile la universitatea din Praga, suntem în măsură să dăm aci câteva notițe despre articolul lui Speranskij pentru partea care ne privește. Speranskij susține că

versiunea rusească este independentă de cele sârbești și că ea este tradusă din limba română. El pune în legătură versiunea rusească cu Floarea Darurilor, tipărită la Snagov în 1700, întrucât nu cunoaște, cum erà firesc, alt original românesc. «Nu este însă de părerea lui Gaster, care spune că originalul versiunii românești este grecesc», ci crede «că Floarea Darurilor este tradusă sau din limba italiană sau dintr'o altă versiune necunoscută lui» (p. 536).

Cercetările noastre din capitolul precedent au stabilit însă în chip neîndoelnic că Floarea Darurilor este tradusă din limba grecească. Nu știm cât temeiu se poate pune pe datele din titlul versiunii rusești. O traducere din limba italiană în secolul al XVI-lea este într'adevăr un fapt cu totul suprinzător pentru cultura noastră veche. Dar nu imposibil, dacă ne gândim la vechile legături cu Veneția ale câtorva din figurile interesante ale veacurilor XVI și XVII începutul românesc: fiicele lui Petru Vodă Șchiopul măritate cu greco-italieni din Veneția și contribuind la ridicarea colegiului Flangini, numit astfel după unul din ginerii Domnului; la Radu Vodă Mihnea, care, în copilăria sa își completase educația la Veneția, sub îngrijirea mătușii sale, Mărioara Adorna Vallarga, ce stăteà în mânăstirea de călugărițe din insula Murano ș. a. [1]) Pe mărturiile copiștilor nu se poate pune însă întotdeauna temeiu. Numai publicarea în intregime a versiunii rusești poate aduce mai multă lumină asupra acestei chestiuni.

* * *

«Fiore di virtù» a fost, după cum se vede, una din cărțile care au plăcut mai mult străbunilor noștri. Ea face parte din ciclul primelor cărți profane ale literaturii noastre vechi. A fost tradusă în secolul al XVI-lea, probabil în Ardeal, după un original sârbesc, care aveà însă numeroase lacune. Prototipul traducerii românești s'a pierdut, dar versiunea lui ni s'a păstrat fragmentar în Codex Neagoeanus, copiat de Popa Ion Românul din satul Sâmpetru, iar complet în ms. cu nr. 1436 din Biblioteca Academiei Române, copiat în anul 1693 la Brașov, de Costea Dascălul, din biserica Șcheai.

In afară de această traducere din Ardeal, se pare că s'au mai făcut și în alte colțuri ale pământului românesc, traduceri după texte slavonești, dintre care unul pare să fi avut la baza lui un original grecesc.

1) N. Iorga, în *Istoria învățământului românesc*, București. Edit. Casei Școalelor, 1928, pp. 22—24.

Fragmentele, care au ajuns până la noi din aceste versiuni, sunt însă prea mici ca să putem ajunge în această privință la o concluzie definitivă.

Versiunea rusească, tradusă, după cum spune titlul, în 1592, după un text românesc, care la rândul său fusese tradus din limba italiană în limba română de către Gherman Vlahul, deschide dacă datele din titlu se adeveresc, perspective interesante asupra istoricului textului în literatura noastră veche. Am aveà atunci o nouă versiune românească din Fiore di virtù, pierdută în limba română, dar păstrată în limba rusă. Chestiunea nu poate fi însă limpezită decât după publicarea textului rusesc în întregime.

Versiunile, traduse din slavonește, ce ne sunt cunoscute, sunt pline de lacune. Capitole întregi și părți importante din capitole au fost omise în așà fel, încât caracterul simetric al părților de cuprins variat, care alcătuește tot farmecul acestui mozaic literar, este distrus. In 1700 însă Paharnicul Constandinŭ Sarachinŭ, fiul doctorului Criteanu, aduce din muntele Athos, unde fusese în pelerinaj, o ediție grecească din cele tipărite la Veneția încă din 1526 sau o copie corectă de pe acestea. Textul grecesc a fost apoi tradus de ieromonahul Filotheiu, care-și petreceà vieața la muntele Athos (Sfântagorețul), dar care se aflà atunci întâmplător în țară. Traducerea lui cu o închinare a Paharnicului Constandinŭ Sarachinŭ către Domnul Constantin Brâncoveanu, a fost pusă sub tipar în mânăstirea Snagov, de către Anthim Ivireanu.

Această nouă traducere s'a răspândit în toate ținuturile românești și a înlocuit din circulație vechile traduceri făcute din slavă. Ea a fost copiată, în tot cursul secolului al XVIII-lea și erà cetită cu pasiune la începutul secolului al XIX-lea, când în 1807 parohul bisericii din Bolgarseghiul Brașovului, Ierei Ioan Stefanovici, o pune din nou sub tipar în tipografia și cu cheltuiala fraților Constandin și Ioan Boghici. In anul următor, se tipărește o a doua ediție de tipograful Fridrihĭ Herfurt; în 1814 apare o altă ediție la Sibiu și în 1864 se tipărește o ultimă ediție la București.

Această carte, pornită din literatura medievală a Italiei, tradusă, tipărită, copiată, în răstimp de mai bine de patru veacuri, în toate cuprinsurile pământului românesc, a îmbogățit paremiologia poporului nostru, a contribuit la răspândirea legendelor despre animale din Fisiolog și a înavuțit comoara de povești populare cu elemente noui. A fost deci o carte populară în adevăratul înțeles al cuvântului.

A N E X E

Pentru a înfăţişà o imagine mai precisă despre structura operei şi în acelaş timp despre raporturile dintre textele româneşti, dăm mai jos în paralelă câtevà capitole din Codex Neagoeanus şi Floarea Darurilor, aşezând sub textul din Codex Neagoeanus, variantele din ms. 1436 din B. A. R.

In transcrierea textului chirilic cu litere latine, notăm pe ѧ cu ĭa, pe ю cu ĭu şi pe ѣ cu é acolo unde azi azi avem e, de ex: scumpéte.

CODEX NEAGOEANUS

F. 94 v. PREVEDERE

Este cându va omul să facă vr'un lucru și va întâiu să socotĭască cumu [1]) va căde lucrulŭ sau de va să grăĭască, să vă vază unde va răzima cuvântul au de bine au de reu și atunci să înčapă a lucra cumu să zice să ție omul; al *doile* este minte omului și să cunoască lucrulŭ de apoi și cuvântulŭ cel de apoi.

Ms. 1436. B. A. R.

26 v. **2** *Omite:* este **3** *omite:* şi va **8-11** să socotiască pănă îl va şfărşi cum va cădea sau cănd să grăĭască, să socotiască cum va cădé cuvântul bine sau rău. Iară să zice când veri să grăeşti cuvântul să aibă 3 portari: unul la inimă, altul la grumaz, altul în gură; deci bine să socoteşti cuvântul cum va cădéa, că déca-l laşi cuvântul nu-l mai poţi agiunge, nici îl mai poţi întoarce; alta minté omului; alta să-şĭ cunoască lucrul cel de apoi. Să te protiveşti furnicii

[1]) *In text*: scrum.

FLOAREA DARURILOR

PENTRU ÎNŢELEPŢIE
Cap. XIII—36

Ințelepțiĭa, precum au zisŭ Tulie, are trei părți: aducerea aminte a lucrurilorŭ celorŭ trecute,mintea ca să aleagă adevărulŭ dinu minčiună, și binele dinŭ rău, și vedéreaînainte, adecă să vază mai nainte în lucrurile lui. Acéste trei lucruri să cunoscŭ cu alte dooa chipuri: cu sfătuirea și cu urmarea sfătuirei.

‹Asemănarea›

Că acela să protiveşte furnicilorŭ, că ele socotescŭ vara ce vor păţi ĭarna; şi să afle vara de tot ce trebueşte ĭarna. Şi fac gauri mari şi stringu de totŭ de ce trebueşte ĭarna să le fie hrană.

‹Asemănarea›

Şi poţi ca să asémeni darulŭ înţelepţiei pre furnică, caré ĭaste nevoitoare vara, pentru ca să afle acéĭa cu caré trăĭaşte ĭarna. Şi aducându-şi aminte de vrémea care au trecut, strânge vara ca să aibă ĭarna, că vara află ori ce-i trebuĭaşte şi véde înainte spre vrémea cea viitoare şi despică prinŭ mijlocu totŭ féliulŭ de hrană, pentruca să nu să strice ĭarna şi ačasta o face cu o înţelepţie a sfatului celui firescu.

‹Maxime›

Mai bună este învăţătura de câtŭ avuţie lumiei totă, că vinul şi pâne veseleşte inima omului, iar darul lu Dumnezău este învăţătură omului.

In tinereţe învaţă meşterşug, că-ţi va trăbui la bătrâneţele tale şi-ţi va fi şi cinste şi hrană.

Toată învăţătura este de la Dumnezău; şi cine nu ştie învăţătura lu Dumnezău, el-şi pierde ačastă lume

‹Maxime›

Solomonŭ au zisŭ: Mai bună ĭaste înţelepţiĭa, decât toate bogăţiile lumiĭ.

Iisus Sirah au zisŭ: Vinulŭ şi pâinea veseléşte inema omului, iar peste toate înţelepţiĭa.

Incă au zisŭ: Sluga cea înţeleaptă slujaşte slobodŭ.

Incă: La tinerétele tale învaţă înţelepţie până la bătrânéţe.

Incă: Toată învăţătura şi înţelepţiĭa vine de la Dumnezău.

Davidŭ au zisŭ: Incepătura înţelepţieĭ ĭaste frica lui Dumnezău.

Seneca au zisŭ: Eu de aş avea unŭ pičorŭ în groapă, încă-m trebueşte să învăţ.

Artie au zisŭ: Lumea ačasta şi ‹céĭa›laltă o piĭarde celce n'are înţelepţie, ĭară celŭ ce cunoaşte bine cum că iaste înţeleptŭ, nici odinioară

14-15 *omite*; vara de tot ce va păţi. **17-18** stringe de toate să fie ĭarnă *omite:* să le fie hrană. **21** toată avuţĭa acestei lumi că pâinea **24** *După:* omului: *adaogă:* şi robul lui Dumnezău lucrează cu credinţă svinţiei sale **27** *omite:* şi îţi va fi cinste şi hrană **29** învăţătura şi înţelepčĭunea şi frica lui D-zău **30** *După* lume *adaogă* şi cu ačastă lume pierde-o care ĭaste în vecie

și alta; ĭar cine este înțeleptŭ nu va peri neč va sărăci.

Și învățătura doarme la inima omului. Și pre omul minte hrănește ore bine ore reu, nu-l hrănește nărocul.

Și noapte făcu Dumnezău să socotescă omul noa<p>te ce va lucra zioa.

Și mai bine să-ți întâiu fie rușine de câtŭ să te căești apoi. Și te sfetuește de totŭ lucrul și apoi nu te căi, că sfeatul de grabi și mânie nimica nu iaste.

Și cându te sfetuești cu cineva de vro taină, să cauți cu cine te sfetuești, să țină mai bine de câtŭ tine taina și să întăriască sveatulŭ, ca tot lucrulŭ cu sfeatŭ bunŭ să ținĭ.

Și să nu te pripești; neč unŭ lucru nu poate sta înainte grabnicului și nainte mâniosului.

31 *După* înţeleptŭ *adaogă* el nţeleage **32** *după* sărăci *ad.* mai vrătos cărtularĭul şi dascalul ĭaste mai scumpŭ de cât toate **35-6** nu nărocul... **37** *om.* noapte făcu Dumnezău să **38-44** şi socotéşte noaptea ce veri face zua; şi lucrul să-l socoteşti de ce te vei apuca că-i mai bine să-ţi fie întâi ruşine decât apoi să te căeşti; şi de tot lucru să te sfătueşti, că încă sânt 3 lucruri de svat: ĭaste întâi nevoinţa şi mâniĭa şi scumpété; şi svatul de grabă nu ĭaste de nimic **45-46** *omite*: Şi când te sfetueşti... taină. **46** cui te svătueşti să-ţ ţie cuvântul mai bine de tine şi să întărească svatul şi să primască. *omite rândurile* **51-58**

nu va putea să flămânzească sau să ajungă în sărăcie.

Seneca au să zisŭ: Ințelepțiĭa alége în inemă, ĭară nu în cărți.

Aristotelŭ au zisŭ: Ințeleptulŭ ține arma pentru toată înponcișarea.

Incă: Nebun ĭaste oricarele créde că norocul îi dă tot binele și răulŭ, ĭară nu mintĭa.

Alexandru au zisŭ: Noaptea s'au făcut pentru ca să socotească omulŭ ce va face zioa.

Aristotel au zis: Lucrurile celea trecute dau învățătură și minte.

Incă: Mai bine ĭaste ca să se împrotivească neștine la începutŭ, decâtŭ la sfârşit.

Decretŭ au zisŭ: Cel ce are începutŭ rău, nu poate ca să aibă sfârșitŭ bunŭ.

Solomonŭ au zisŭ: Intru toate lucrurile te sfătuiaște, şi apoi să nu te mai căești.

Pythagora au zisŭ: Nu ĭaste mai mare sfătuire decâtŭ acéĭa caré dau la corabie cândŭ pate nevoe.

Incă Trei lucruri sântŭ împrotiva sfatului; mâniĭaré şi scumpétĭa.

Incă: Sfatulŭ celŭ grabnicŭ are căință.

Incă: Incepătura ĭaste urâčoasă, ĭară face pre omŭ înțeleptu.

Sedekie au zis: Cândŭ vei să ceri sfat dela altulŭ, vezi întâiŭ cumŭ petréce acela.

Şi iarăș: Cugetele să îngroapă acolo unde nu ĭaste sfatŭ, ĭară

acolo unde nu sântŭ sfaturi, să întăréşte inema omului.

Alexandru au zisŭ: Toate lucrurile să întărescu de la sfatŭ.

Aristotelŭ au zisŭ: Din nevoinţă să naşte învăţătura, şi dinŭ ţinére curaţiĭa.

Incă: La lucrurile céle sfătuite, să întâmplă omulŭ de ĭaste grabnicŭ, ĭară la sfătuire zăbavnicŭ.

Theofrastŭ au zisŭ: Nici unŭ lucru bun nu poate ca să ţie multă vréme, fără nevoinţă.

Sistosŭ au zisŭ: Apa caré cură nu aduce otravă.

Platonŭ au zisŭ: Invăţătura fără ispită şi fără iscusinţă, puţinŭ plătéşte.

<*Istorioara*>

Pintru hiclenie spune scrie la Rim că incă<lecă> împăratulŭ şi se duse la vânatŭ şi trecându o pădure, află <u>n *călugărŭ* la o chilie şi şede la o chilie şi scrie o carte. Impăratulŭ merse la el şi zise: ce faci acie? El răspunse: scriĭu învăţătură. Şi zise împăratul: sc<r>ie-mi şi mie vro învăţătură. Şi scrise o hrătie; aşa scris<e>: ce vei să faci omule? păzeşte-te şi-ţ ado aminte de apoi ce veri păţi. Şi dede hrătie

omite rândurile **55-56** că era la Rim unŭ împărat şi încălecă ca să margă **58** află o chilie şi în chilie unŭ filosof, şezând de scriĭa o carte; şi mérse împăratul la filosof **61** zise: scriu cărţi şi învăţături **62** *omite*: -mi **63** *omite*: vro **63-4** şi luo filosoful hrătiĭa şi condéiul şi scrise aşé **66** de

<*Istorioara*>

Pentru darulŭ înţelepţiei spunŭ la, istoriile Râmului, că au încălecat într'o zi împăratulŭ, şi află într'o luncă pre unŭ filosofŭ singurŭ; şi trimise să-lŭ chĭame, ĭară elŭ nu-i răspunse. Ĭară împăratul, văzând aşa, să duse însuş de-l întrebă: Ce face acolo singur? Şi îndată răspunse filosofulŭ, zicând: Eu învăţu pre oameni înţelepţie. Iară împăratul zise: Invaţă-mă şi pre mine ceva. Şi luândŭ filosofulŭ un condéĭu, scrise acasta: In fieşte care lucru ce vei să faci, socotéşte céle ce vor să vie. Şi luo împăratul scrisoarea acasta, şi întorcându-se în Râm, o lipi în poarta polăţii lui. Şi stând multă vréme, s'au întâmplatŭ oarecarii omeni mari din

împăratului și zise: să o lipești pre pagulŭ ușiei ačastă hrătie. Și se duse împăratul la Rim și lepi hrătie pre ușe. Și prespe puțină vreme sfetuiră-se boerii Rimului să tae pre împăratul. Și făgăduiră bărbirului alŭ împăratului să-i de mulți galbini și zisără: cându veri merge să razi pre el, ĭar tu-i tae grumazii; iar de morte, te vom scoate noi. Și așa se svătuiră și cu bărbirulŭ. Iar într'o zi, chemă împăratul pre bărbir să-lŭ rază. Și-ș luo bărbirul cuțitele și merse să junghe pre împăratul. Și merse până la ușe; și văzu hrătie pre ușe lipită; și o ceti și-i păru că-lŭ știe împăratul că va să-lŭ tae. Și se spământă; și întră la împăratul și plânse și grăi: iartă-mă, împărate, că nu e vina me, ce este

cetatea aceaĭa de socotiră ca să omoare pre împăratulŭ; și făgăduiră bani mulți unui bărbiărĭu, ca să tae capul împăratului acolea unde-l spală; și iau făgăduitŭ că-lŭ vorŭ scăpa. Și într'o zi, mergândŭ bărbiĭariulŭ să-l spéle, cu gând ca să-lŭ omoare, precum l-au rânduitŭ, văzu pre poarta polății acea scrisoare caré zicea: ori ce vei vrea să faci, socotéste întâĭu acéĭa caré poate ca să-ți vie» Și îndată, cu totŭ să temu, părându-i că împăratulŭ au făcut de o au pusŭ, pentrucă au aflat acéĭa caré au rânduit să facă. Și într'acel časŭ, alergând, întră la împăratul de-ș ceru ertăčune și-i mărturisì de toate. Ĭară împăratul, neștiind nimica de ačest lucru, déca auzi așa, trimise pentru toți boĭarii carii au fost în sfatul morții luĭ, și porunci ca să-ĭ omoare; și ertă moartea bărbiĭarĭului. Și atunce trimise la filosof de-l aduseră; și deacii nu-l mai lăsă să mai ĭasă de la dinsul; și-i făcu cinste mare, pentrucă el îi dedése acea scriptură.

cé de apoi 67-8 zise filosoful: împărate să lipești ačastă hrătie pe pragul ușei la casa ta, că ĭaste bună de oarece. 70 pre pragul ușii 72-4 și să grăiră cu barbiĭarĭul împăratului și să negoțară cu nănsŭ să-i dea galbini mulți 75-78 razi pre împaratul, ĭar tu să-i tai capul cu bricĭul, ĭară noi te vom scoate din moarte. Și să ğiurară cu barbiĭarĭul boĭarii Rimului 78 Cândŭ fu într'o zi 80-86 cuțitele ascuțite, ca să tae pre împăratul. Și déca mearse pâna la ușa împăratului, văzu hrătia și ceti slovele; și, deaca văzu cum zic slovele, el să spăre și așa îi păru... că-l știe împăratul. Și zise: văz că pentru mine au pus ačastă hrătie. Și întră la împăratul și îngenunche înaintea împăratului și plângia cu jale mare 87 împărate

vina boerilor, că m'au ei învățat și mie-u făgăduitŭ mulți galbini; ce mă ĭartă, că greșitu-ți sâmtŭ astăzi. Iar împăratul nu ştie nemnică. Impăratul zise: fii ertatŭ și-m spune: ce ți-e [1]) vina? El spuse împăratului totŭ: cum au tocmitŭ cu boerii să-i tae grumazii cându-l va rade. «Și văzuĭu hrătie pre ușe, și văzuĭu că știi și tu tocmala noastră». Impăratul trimese pri la boeri; și tăe toți câți făcură acesta sfatŭ. Și boeri pre bărbir; și pre călugărul puse vlădică la Rim.

F. 96. r. <PINTRU NEBUNIE>

Pintru nebunie zice Plathon:

Nebunie este în multe chipure: una este pre lume [2]) <de> nebunescŭ oaminii și acestaş va fi de fire lui de tot; alta este celace are minte puțină, dici ce-i vine la

că ma'u amăgit boĭarii tăi, ĭartă-mă greşitu de mine 91-2 Şi împaratul să miră şi zise: fii ertat.... 93 *omite:* şi-mi spune ce ţi-e vina. 94-8 Şi să sculă barbiĭarĭul şi spuse de tot şi zise: văzuĭu hrătiĭa pre uşe unde-< i > zis: să mă păzescŭ că tu ştii cei voi să fac. Şi-l ertă împăratul şi trimise pre la *boiarii lui* şi-i tăe pre toţi pe toţi şi trimi<s>e la filosof; şi-l aduseră din pustie; şi-l puseră vlădică... 103 nebuniĭa omului 103 <*om.*: Platon> 105 Una ĭaste nebunie pre lume 106 *om* ominii 106 şi-ş va fi acela nebun *omite:* dela de fire lui de tot. *până la* acéĭa grăieşte

[1]) Ce ţi-e ce ţi-e

[2]) In text: lună.

PĂCATUL NEBUNII. Cap. 14

Nebuniĭa ĭaste păcat împrotivă înțelepției

Platonŭ au zisŭ: «Că sântŭ multe feliuri de nebuni: întâĭu sântŭ nebunĭ în toată vrémé, precum sântŭ aceĭa, carii la arătare sântŭ nebuni; și sântŭ alți oare carii nebuni în oare carele vremi și într'acéle vremi sântŭ și aceĭa, ca și cei dintâĭu; alții ĭarăș, măcarŭ că pricep, ĭară să înlunează, Și aceștea să chiamă lunateci. Sântŭ și alți nebuni din oțărâre, ca și aceĭa cărora le lipséște mintea și aceștea sântu mii de feliuri. Sântŭ nebuni carii au puțină minte, și aceștea sântŭ de patru felĭuri: întâĭu ca să nu socotească în lucrurile lui, ce să facă așa, precumŭ le vine dela inemă fără socotință. A doao, ca să nu vază înainte într' acéĭa, caré poate să facă. A treĭa ca să

gură el grăește. Altulŭ este celace nu-și socotește cuvintele și lucrul cum va să cază. Și acela e nebunŭ dintru inima lui, căce face cum va inima lui; și altul este celace nu se socotește întâĭu de apoi, ce-i va vini; altul es<te> cându-i omul pripelnicŭ, fără vreme; altul este cela ce nu-și fač bine prietniculoi de ce-l roagă; și dacă începe vr'un lucru, el nu-lŭ sfrâșaște.

<Asemănarea>

Și să închipueşte *inorogului*, că nu sufere omul cu dulama roșie. Iar vânătorii, cândŭ vor să-lŭ prinză, ei să înbrac cu haine roșii, ĭar elu să repezește la el cu cornul să-lŭ loviască; iar omul să pune după copač, iar inorogulŭ lovește în copač cu cornul; și să înfige cornul în copač; și apoi nu-l poate scoate; și-l prindu oaminii.

109-113 alta ĭaste aceaĭa ce nu-ş ţine nime de protiva lui; acela ĭaste nebun întru inima lui. că cecă face inimei lui cumu-i place **115-6** veni la cap. Alta ĭaste când ĭaste omul pripélnicŭ şi-ş face lucru şi nu aşteaptă să-şi socotéscă cum va face lucrul **119** lucrul el nu-l săvrâşeşte **121-30** Acesta să protivéşte inorogului, că inorogul nu sufere haina roşie, şi să duc vânătorii şi déca-l văd, ei să îmbracă în haine roşii şi să pun dreptŭ copač şi strigă. El, déca véde haina roşie, să repezéşte la om, ĭar el pune haina pre copač; ĭară inorogul lovéşte cu cornul foarte tare în copač şi nu-l poate scoate din copač, ce-s acolĕ. *Restul omite*

fie foarte grabnicŭ, și să nu pohtească vre unŭ sfat în faptele lui. A patra ĭaste ca să lase acéĭa ce trebuiaște pentru lénea. să nu o înceapă.

<Asemănarea>

Și poți să aseameni nebunĭa pre boul cel salbatecŭ, carele după firea lui urăște și vrăjmășaște pururea tot lucrul roșu. Și cândŭ vorŭ vânătorii să-l prinză, să îmbracă cu haine roșii și merg unde ĭaste boul, și îndată boul de pohtă mare ce are ca să-i vatăme, nimic nu socotéște, ci aleargă asupra acelora. Ĭară vânătorii fugu, și să ascundu după un copacĭu, carele l-au împodobit cu roșii; ĭar boul părându-i că va lovi pre vânători, lovéște cu cornul atâta de tare în copacĭu, cât să înfige, și nu poate să-l mai scoață și vin vânătorii de-l ucigŭ.

<Maxime>

Solomon au zis: Nu vorbi nici odinioară cu nebunul, pentru că nu-i vor plăcea nici cum cuvintele tale, déca nu vei zice acéĭa caré-i place lui.

Incă: atâta ĭaste ca să vorbească neștine cu nebunul cât și cu unul carele doarme.

Şi mai bine să te timpini în cale cu ursul de câtu cu nebunul şi *cu mâniosul*[1]. Şi nebunul...

131-4 *(textul cu roşu)*: Pentru nebunul spune: Nu grăi cu nebunul, că lui nu-i place ce grăeşti tu, nici tu nu grăi ce nu-i place lui, că nebunul, căţi oameni véde, gândéşte că sânt toţi nebuni. Mai bine să doarmi şi să ocoleşti pre nebunul, că mai bine ĭaste să te tâmpini cu leul decât cu *nebunul mănios*

Incăş: când umblă nebunul pre cale, i să pare cum căţi véde, sântu toţi nebuni ca şi dânsul.

Incă: Nebunul să cunoaşte pre râs, că-i sare glasul lui, ĭară cel înţălept râde smeritu.

Incă: Mai bine să te întimpini cu unu leu şi cu un ursu, când le iau puii, decât cu nebunul când ĭaste mâniosu.

‹Istorioara›

Pentru nebuniĭa spun la istoriile Râmului, că într'o zi au încălicat Aristotele cu Alexandru la Machedonie. Şi voinicii lui, carii era pedestri, mergea zicând pre cale: Daţi-vă în laturi denaintea împăratului. Iară un nebun şădea desupra unii pietri, caré era în mijlocul drumului, şi nu vrea să se dea în laturi din cale; ĭară o slugă a împăratului veni ca să-l împingă de pre piatră. Şi îndată zise Aristotel acei slugi, cunoscând că acela ce şădea pre piatră era nebun, zise: Nu clăti piatră de pre piatră, pentru căci nebunul cu adevărat nu ĭaste om.

[1]) In text: miosul.

F. 110 v. ‹PENTRU TOCMALĂ›

Tocmit este omul celace nu-și schimbă minte lui, că acela om este curatŭ, carele nu-ș schimbă mințile de cumu e dintâiu; cine este întreg nece o dată nu-și schimbă minte și fire pintru lume; și cine este în lume fire omenească.

‹Asemănarea›

Și acela să închipuește unii pasări pre nume finicsi; și trăește 300 de ani; și deca vede că îmbătrânește și slăbește, ĭară ea adună puținele lemne și le pune în cuibu și șade pre cuibŭ; și să scoală nainte soarelui și stă în pičoare și bate cu arepile; și de zăduh să aprinde și cuibul și pasăre, ĭar așe este tocmită de Dumnezău, să nu să sfrășască; și rămâne unŭ în osŭ și deîntr'acelŭ os ese unŭ verme micŭ și crește și să face ĭar pasăre

135-6 Pentru acéĭa ĭaste tocmit omul **137** *omite:* că **138-41** ĭaste ales și întreg care își ține minţile cum au fost dintâiu; nu-și va schimba mintea lui niciodată pentru firea lumii **142** *omite:* și cine este în lume fire omenéscă **144-5** și să închipuĭaște unii pasări ce să chiamă *finxan* **146** *omite:* vedecă **147** *omite:* și slăbește **147-51** iară ia își face cuibul și șéde într' ânsul. Și când ĭaste mai zăduh, atunce ĭa să bate cu arepile până să aprinde cuibul ei și arde toată. *Restul omite. Textul continuă:* și apoi din oasele ei ĭase un viĭarme **156** *omite* micŭ și crește până

PENTRU INTĂRIRE. Cap. 25

Intărirea ĭaste precumŭ au zisŭ sfântulŭ Avgustin: Iar întărirea ĭaste cea curată ca să nu voĭască să schimbe socoteala lui, și ĭarăși nu trebue să fie atâta de strânsu ca să nu cază în păcatul strângeriĭ, Iară sfântul Andronicŭ au zisŭ: Strânsu ĭaste acela, carele nu va să-și schimbe socoteala lui, nici într'unŭ chipŭ al lumiĭ.

‹Asemănarea›

Și poți ca să asémeni darulŭ întărirei pre o pasăre, căriĭa îi zicŭ finix, caré trăĭaște 300 și 15 ani, și déca véde că au îmbătrânitŭ și au slăbitŭ, adună niște lemnișoare mirositoare și-ș zidéște cuibu, și întră într'însulŭ și stă dinaintea soareluĭ; și-și bate atâta într'aripile lui, câtŭ face focŭ dinŭ arderea soarelui și din baterea aripilorŭ lui. Iară acea pasăre ĭaste atâta de întărită, câtŭ nici odată nu să clătéște, ce mai vârtosŭ să lasă de arde, pentrucă știe dinŭ fire, că va să întinerească. Și, plinindu-să 9 zile, să naște dintr'acea materie a trupului lui, unŭ viĭarme și créște prencetŭ prencet, și atunce face aripi și să face pasăre. Și numai ĭaste în lume altul fără numai unulŭ.

cum au fostŭ; și ĭar trăește 300 de ai; și тоү e numai una pre lume.

‹Maxime›

Și nu lăuda începutul frâșeniei, că mulți alerga la alergatŭ; ce, carele întrece, acela va luo plașca.

‹Istorioara›

Darulŭ să tocmește, cum zise *Dionisie* împăratŭ, că era la *Rimŭ* omini forte rei și nu-i pute pleca impăratul să ție lege lui. Și într'o zi făcu o lege și ace lege este și astăzi. Și grăi împăratul nărodului: să știți toți că eu voĭu să mă duc până unde amŭ lucru, ĭar voi să vă jurați: cumŭ veți ține în lege me; ačasta până voĭu vini; că eu voĭu să mă duc să grăescŭ cu Dumnezău, cela ce-mĭ dede mie ačastă lege. Și dacă voĭu vini, atunci să fie pre voe voastră și voĭu schimba lege. Și auziră toți și se jurară toți. Și

‹Maxime›

Sfântul Isidorŭ au zisŭ: Nu lăuda începutulŭ omului, ci sfârșitulŭ.

Sfântulŭ Grigorie au zisŭ: Mulți aleargă la meidanŭ, ĭară celŭ ce întréce, căștigă rămasulŭ.

‹Istorioara›

Pentru darulŭ întăririi, spunŭ la istoriile Ellinilorŭ, că Licurgŭ au făcutŭ lége, carele s'au arătatŭ foarte strânsu la norodŭ, și elŭ vrândŭ ca să urméză acei legi (pentru căce era foarte direaptă) zise norodului: Eu voĭu să mergu afară la slujba mea și mi-e voia să vă jurați, cumŭ că veți păzi ačasta lége până voĭu veni: că prinŭ mijloculŭ aceștiĭa voĭu să vororescu cu D‹u›mnezăulŭ nostru, carele mi-o au datŭ, și atunce o voĭu schimba după voia voastră; ĭară norodulŭ câtŭ auzi ačasta, toți să jurară că o vorŭ păzi.

Atunce Lycurgŭ să duse și nu să mai întoarsă, pentruca să nu spargă légea. Și deaca să apropie elŭ de moarte, porunci ca să-i arză trupulŭ lui și să-i arunce cenușa în mare, pentruca să nu crează norodulŭ că vor fi deslegați de jurământulŭ lor, deaca-i vorŭ aduce oasele în sat. Și așa făcură.

157 *omite rândurile:* și iar trăĭește 300 de ani **158** și numai aceaĭa ĭaste pre lume în firia ei că va să întineréscă *omite: rǎndurile cu maxima* **159-161** **163-165** Pentru tăriĭa cuvântului spune: era la *Rim. Restul omite* **168-75** făcu *Dionisie* împărat lége și zise până voi mérge oare unde să grăescŭ cu D-zău, ĭar voi să vă giurați, cum veți ținea legĭa ačasta, ce făcui cu acum voao până voiu veni eu iară la Rim **178** Și să giurară toți, cum vor ține acéa lége până va veni împăratul la Rim

se duse împăratul *la o mânăstire* şi nu se mai întoase păntru lege să nu o spargă. Şi şezu totŭ la mânăstire şi cându viu să moară, şi lăsă cu blăstemŭ să-i arză trupulŭ lui totŭ şi ce va rămâne să-lŭ arunce în mare pintru nărod căvorŭ vini Rimlenii şi vorŭ luo trupul mieu şi-l vorŭ duce la Rimŭ. şi vorŭ zič iacătă c'au vinitŭ împăratul la Rim acum să-i spargemŭ lege lui ce voi aşa să faceţi: de vorŭ vini Rimlenii să nu afle mnică de mine ca să-şi ţină jurământul şi nu vorŭ sparge lege me şi aşa făcură călugării cumŭ zis împăratul iar Rimlenii totu-l aştepta şi ţinŭ tot ace lege a lui şi până astăzi şi stau pre jurămăntŭ pintru aceĭa.

‹NETOCMALA›

Netocmala este reotate darului ...

. . . .

179 mânăstire de să călugări **180** légĭa ce făcu **182-3** Şi tot şezu acolo împăratul până îl ağĭunse moartéa lui **183** blăstăm mare **184** trupul lui tot iară **188** ĭată că am aşteptat cu giurământ până va veni împăratul **190** *omite* lui déca **192** *omite* Rimlenii **192-194** nu află nici un os ca să ţie légéa mĭa cu giurământul lor, şi déca muri împaratul, iară călugării făcură **195** *omite* iară Rimlenii totu-l aşteaptă **196-197** Şi légea nu mai spar- 36 r. seră până astăz **200-203** Pentru netocméla rândurélei *(cu roşu)* Rânduréoa când mă-

PĂCATUL NEÎNTĂRIREI. Cap. 29

Ne întărirea ĭaste păcatulŭ împrotiva darului întărirei, precumŭ au zisŭ Prisianŭ: ĭaste ca să nu aibi nici o aşăzare întru tine.

<Asemănarea>

Inchipuește-să netocmala rândurelei că paște zburându cice și cole.

<Maxime>

Netocmala este nebunie.

Și omul nebunŭ el ascultă toate cuvintele câte zicŭ ominii.

Iar înțeleptulŭ socotește bine să nu-ș piĭarză sufletul.

Și cine să păzește de rele, sufletulu-și păzește.

<Istorioara>

Pintru netocmala spune că era un tlâharĭu ce făcu multŭ reu pre pământu; și merse la un călugărŭ pustinicŭ de să ispovedi; și cându vru să-i de cănonŭ, elŭ socoti ačasta nu va pute sfrși canonul lui și zis pas unde vei ve<de>

nâncă, mănâncă tot zburând cicea și colé **207** netocméla ei este ca și **208** crede toate **210** caută bine **211** să nu-ș *arză* sufletul **209-10** să păzește de departe să svătuĭaște. **215** Pentru tocmala cea bună *omite:* spune **216-7** rău mult foarte pre lume *om.* călugăr **218** postnic în pustie ca să se ispovedească și să ispovedi iar **219** socoti cu firea lui **220** *omite:* putea **217** canonul de pocăință **218** zise numai așé **222-224** cruce de te închină acolo

<Asemănarea>

Și poți să asémeni neîntărirea pre rândurea, caré paște zburândŭ, cândŭ icea, cândŭ colea.

<Maxime>

Pentru neîntărirea au zisŭ *Salustie*: Ne întărirea ĭaste semnulŭ nebuniei.

Platonŭ au zisŭ: Celŭ ce ĭaste ne întăritŭ toate în noroculŭ lui le lasă.

Solomonŭ au zisŭ: Omulŭ prostŭ créde totŭ cuvântulŭ, ĭară celŭ înțăleptŭ caută în sufletulŭ lui.

Vernicŭ au zisŭ: Celŭ ce să chiverniséște rău, adesŭ să se sfătuĭască.

<Istorioara>

Pentru păcatulŭ neîntărireĭ spunŭ la otăčnicŭ că au fostŭ unŭ tâlharĭu, carele făcuse toate răutățile lumii; și mérse ca să le ispovedulască la unŭ sihastru sfântŭ. Și deacă ajunsă să-i dea poruncă, tâlharĭulŭ au zisŭ: că nu ĭaste cu putință ca să facă nici o poruncă, pentru căce nu poate să postească, nici altă cevaș să facă. Și îndată-i zise sihastrulŭ: Incai fă acestŭ mai puținŭ, ce cruce vei afla, îngenunche înainte-i și te închină ei; și tâlharĭulŭ primi să facă ačasta. Și sihastrulŭ îi ertă lui păcatele. Iară deacă purcésă tâlharĭulŭ dela sihastru, oare carii vrăjmași îlŭ întimpinară pre elŭ; și plecă ca să fugă și fugindŭ,

o cruce tu să îngenunchi la dinsa și te roagă lu Dumnezău să te erte de toate greșelele. Și să duse tlăharĭul; și acieși-lŭ găsiră neşte omini și-i ziseră: ĭacătă tlâharĭul, blăm să-lŭ prindem, să-lŭ ucidemŭ. Și-l prinseră a-l goni. El fugi până văzu o cruce; și merse la dinsa și începu a să închina înainte cruciei cu capul până la pământu; și-l ağunseră gonitorii și-l uciseră. Iară pustinicul văzu 2 îngeri, unde vineră și luoră sufletulŭ tâlharĭului cu mare cinste numai pintru atâta pocaĭanie. Și cugetă călugărulŭ să facă ca și tâlharĭul, că-i păru că să spăsi tâlharĭul pre lesni. Și lăsă călugărul pustine și se dus la lume. Iară dracu-l puse-i cursa și-l prinse de pičorŭ, și căzu pustinicul și cum căzu, așa muri; și-i luo dracul sufletulŭ călugărului și băgă în muncă, căce-l află morte în cugetŭ reu și în cale necuratului

la dinsa și roagă pe D-zău să-ți iarte păcatele **225** atunci de sârg îl văzură blemați să-l ucidem și începură a-l goni **227** iară el închina și a să ruga lui Dumnezău **229** miseră acolĭa **233** *omite:* vineră și **234-5** și-l suiră în cerĭu cu bucurie mare **236-237** atăta lucru **236-41** ĭară postnicul să mira cum să spăsi talhariul așea curând, și eși postnicul din pustie și gândi să margă la lume, doară s'are spăsi și el așé curând ca și tlàharĭul; și eși la lume iară diĭavolul îi puse piĭadică și căzu tare. **241** *Omite:* și-l prinse de pičorŭ **243** muri acolé diavolul **244** sufletul lui **244-248** și-l duseră

află o cruce. Și-și aduse aminte de porunca bătrânului. Și așa într'acelŭ časŭ îngenunche înaintea crucii. Și într'ačasta ajunsără vrăjmașii lui, și-lŭ junghiiară pre elŭ. Și deaca văzu sihastrulŭ sufletulŭ lui că-lŭ ducea doi îngeri la cerĭu pentru unŭ lucru atâta de puținŭ, puse și elŭ în inema lui, ca să ispitească dinŭ dulcețile lumii, pentru căce îi păru foarte ușorŭ, pentru unŭ lucru atâta de puținŭ să dobândească raiulŭ. Și lăsă pustiĭa, ca să meargă în lume. Și îndată diavolulŭ puse o cursă în drumŭ și-lŭ prinse de unŭ pičorŭ; și căzu de muri. Și diavolulŭ luă sufletulŭ lui în muncă, pentrucă elŭ nu să întărisă pre socoteala cea bună.

Tulie zič: socotiți derepta și măsura derĭaptă; și nu slobozi trupul după pohtă lui, că-ți vei pierde sufletulŭ și veri și păgubi pintru pohta trupului. Și așe să te socotești: să nu fii scumpŭ, ce fii eftinŭ și-ți dă direptŭ sufletŭ, că ačasta este curată socotință.

în iad că muri într'acel gând mi renescŭ așa să te socotești și tu, ome, că în ce te va afla moartea, întru acéĭa te vei gĭudeca, pentru acéĭa nu lăsă D-zău să știe omul când va muri, că de-are ști când va muri, mult rău *are* face pre lume până la moarté lui și atunci s'*are* pocăi la moarte și are fi ertat. **349-50** Așea să te socotești și tu ome **351** să dai pentru sufletul tău **352** este pocăință curată

CUPRINSUL

X. O traducere rusească după versiunea românească.

ANEXE

PLANŞE

RÉSUMÉ

I. *La Fiore di virtù*, composée au XIII-e siècle à Bologne, a été traduite en français, en espagnol et en allemand et se fit jour dans les littératures orientales: serbe, grecque, arménienne, russe et roumaine où elle eût presque le sort d'un véritable livre populaire. Cette vitalité est due non pas seulement aux tendances moralisatrices de l'ouvrage, mais aussi à ses qualités de composition. Les 34 chapitres sur les vertus et les vices sont rangés de telle manière que chaque vertu est suivie du vice opposé. La matière de chaque chapitre est groupée d'une façon symétrique. Le chapitre commence par la définition de la vertu ou du vice; suit une comparaison de la vertu ou du vice avec un animal, comparaison tirée des Bestiaire; puis des maximes et le tout s'achève par une historiette morale. Les maximes ont des rapports avec la parémiologie populaire; les historiettes sont liées au folklore universel et ont influencé la littérature populaire. (Nous prenons, comme exemple, la légende de Cassia qui a été interpolée dans la plus ancienne version roumaine; l'ange et l'hermite et le fils de l'empereur Théodose).

II. *Fiore di Virtù dans la littérature roumaine.* Gaster, dans sa «Literatura populară», avait indiqué que le livre *Floarea Darurilor*, imprimé à Snagov en 1700, est une traduction directe de *Ἄνθος τῶν χαρίτων.*

Cependant, bien avant la publication de Snagov, les Fiore di Virtù circulait parmi les lettrés roumains. Dans la bibliothèque de l'Académie roumaine se trouvent deux mss, dont l'un a été copié en 1620 par le curé Jean dans le village Sânpetru de Transylvanie; l'autre (ms. 1436) a été copié par le diacre Costea de l'église Șcheai de Brașov, en 1697.

III. *Codex Neagoeanus, ms. no. 1436* et la *Floarea Darurilor.* Les pages 18—33 du présent mémoire sont consacrées à l'étude comparative de ces textes. La conclusion en est que les deux mss. diffèrent sensiblement de Floarea Darurilor et se rattachent l'un à l'autre, descendant d'un même prototype. Le Codex Neagoeanus présente des lectures fausses et des lacunes par rapport au ms. 1436. Quand et en quel endroit le prototype a-t-il été traduit en roumain? A défaut de tout autre renseignement d'ordre historique, c'est la langue du Codex Neagoeanus qui pourra nous éclairer quelque peu là-dessus.

IV—V. *Étude linguistique du Codex Neagoeanus. Date et région du prototype.* Étude de la langue au point de vue de la phonétique, de la morphologie, de la syntaxe et du vocabulaire. On y distingue deux aspects différents: l'un serait dû au copiste, l'autre à la région d'où venait le texte. Les caractères linguistiques des notes permettent de fixer le village du

copiste dans le district de Hunedoara (en Transylvanie il y a six villages du nom de Sânpetru); les autres particularités phonétiques du texte qui ne sont pas propres à la langue du copiste ainsi que les éléments d'origine hongroise, laissent entrevoir que l'archetype avait été traduit en Transylvanie. Quant à la date de la traduction, elle remonte au XVI-e siècle.

VI. *La version roumaine et l'original serbe.* Dans la littérature serbe le texte a été publié pour la première fois par le moine bénédictin Possilović en 1647. Mais bien avant la publication de Possilović la «Fiore di virtù» était connue dans la littérature serbe. En 1868 Jagić avait publié (en parallèle avec les passages correspondants de la version Possilović) un fragment d'une version serbe conservée dans le codex Kukuljević, copié en 1520. Cette version a été dernièrement publiée par Milan Rešetar; mais elle est incomplète, car les 18 premiers chapitres sont perdus. Heureusement, les 24 premiers chapitres ont été conservés dans un ms. de la bibliothèque de Zagreb et publiés par Rudolf Strohal. L'étude comparative de la partie commune à ces deux ms. prouve que tous les deux dérivent d'un même prototype. D'après les recherches des savants serbes, celui-ci aurait été traduit au XIII-e siècle dans les couvents serbes situés sur les bords de l'Adriatique.

La version serbe est exempte des lacunes qui caractérisent la version roumaine (voir pp. 62—64).

VIII. *Autres versions traduites du slave.* Le codex no. 559 de l'Académie roumaine contient deux autres versions. L'une appartient au XVII-e siècle; elle est slavo-roumaine, présentant sur la première colonne le texte slave, sur la seconde le texte roumain en parallèle. La comparaison des passages de cette version avec les passages correspondants du Codex Neagoeanus et du ms. 1436 indique des différences assez notables et paraît attester une nouvelle traduction. Malheureusement nous n'avons de cette version que trois feuilles.

La seconde version porte comme titre à la fin: Skara knižě gl‹lagol›lemi cvět darovanom priložena bivša ot grьčьskыa vъ slovenskы (Tables des matières du livre intitulé «la Fleur de vertu», traduit du grec en slave). Le texte, copié vers le XVIII-e siècle, contient les 16 premiers chapitres; mais ces chapitres ont été tellement défigurés que c'est à peine si l'on en peut identifier le texte: dans plusieurs chapitres la comparaison avec un animal manque; les maximes ont été considérablement réduites; l'histoire morale n'a été maintenue qu'une fois et de plusieurs chapitres il n'est resté que la définition de la vertu ou du vice. L'examen comparatif des passages communs au codex no. 559 au codex Neagoeanus et au ms. no. 1436 démontre la complète indépendance du premier à l'égard des deux autres. Il semble donc que nous soyons en présence d'une nouvelle traduction.

IX. *Traduction d'après le grec* «(*Floarea Darurilor*», 1700). Les versions traduites du slave, étant défectueuses, les clercs roumains donnèrent en 1700 une nouvelle traduction d'après un texte grec. Celui-ci a été apporté du mont Athos par le boïar «Constantin Paharnicul Sărachinu» «fils du docteur Criteanul (de Crète)», l'original grec avait été traduit en roumain par l'«ieromonah Filotheiu Sfântagorețul (du mont Athos), qui se trouvait alors en Valachie.

La traduction roumaine a été imprimée dans le monastère de Snagov en 1700, par l'ieromonah Anthim Ivireanu qui devint plus tard Métropolite.

Frati avait déjà montré que dans la littérature grecque il y a deux versions: l'une ancienne, présentant seulement le texte grec et suivant de près l'original italien; l'autre italo-grecque, présentant un texte modifié. Les rapports de ces deux versions sont étudiés minutieusement dans les pages 75—81. Pour l'ancienne version grecque nous nous sommes servis d'une édition imprimée à Venise en 1603, inconnue à la Bibliographie néo-hellénique de Legrand (voir planches I et II); pour l'édition italo-grecque, dont nous avons trouvé encore des éditions vénitiennes de 1799, 1792, 1783, 1779, nous nous sommes servis d'une édition imprimée à Venise en 1764.

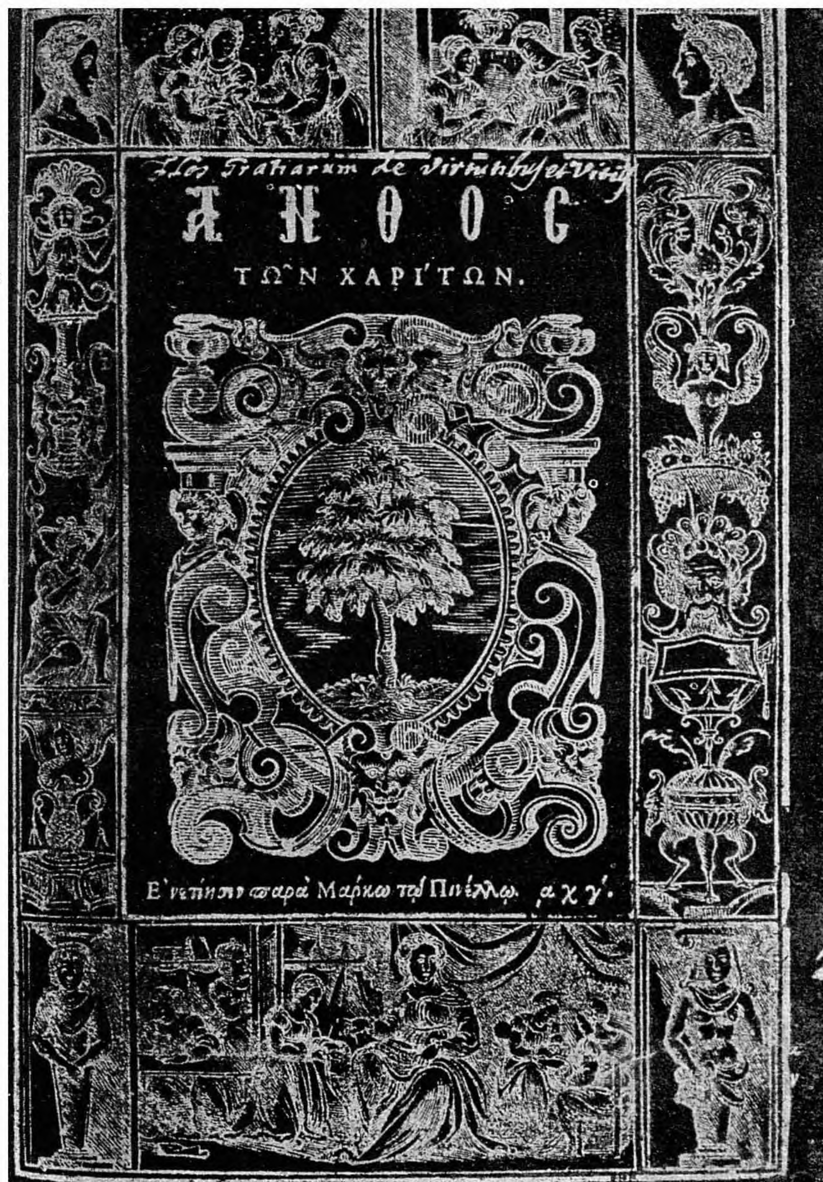
L'ancienne version grecque diffère sensiblement de la version italo-grecque. Dans la version italo-grecque la matière du premier chapitre a été divisée en huit chapitres, de sorte que le nombre des chapitres a été porté à 42. Les maximes ont été supprimées et, par cette omission, les parties principales d'un chapitre ont été réduites à trois: 1. la définition, 2. la comparaison de la vertu ou du vice avec un animal, 3. la narration. Les animaux fantastiques ont été remplacés par des animaux réels; aux exemples d'un caractère naïf ou indécent on a substitué des historiettes morales.

La version roumaine s'éloigne de la version italo-grecque et se rapproche sur tous les points de l'ancienne version grecque, qu'elle suit pas à pas, mot-à-mot.

Dans la bibliothèque de Saint Marc de Venise nous avons eu l'occasion de comparer trois incunables italiens avec l'ancienne version grecque et nous avons constaté des divergences assez notables. La version grecque ne connaît pas la subdivision de la matière dans les chapitres: I-er *(l'amore)*, III *(tristizia)* et le dernier *(moderanzia)*; les maximes ont été changées d'un auteur à l'autre et les noms des auteurs ont été altérés (par exemple de Iuvenalis on est arrivé à *ὁ ἅγιος Βενάλις*

L'edition de 1700, copiée souvent, a été reimprimée en 1807 et en 1808 à Brașov, en 1814 à Sibiu et en 1864 à Bucarest.

X. *Une version russe traduite du roumain.* G. Polivka et M. Speransky ont attiré l'attention sur une version russe qui, selon le titre, aurait été traduite dans cette langue en 1592, par «l'ieromonah Veniamin Rusin», d'après un texte roumain qui, à son tour, serait traduit d'un original italien par «l'eromonah Gherman Volosin (le Valah). Une traduction roumaine de l'italien au XVI-e siècle est un fait vraiment surprenant, mais non impossible si l'on pense à certaines relations des Roumains avec l'Italie à cette époque-là. L'hypothèse de Spéransky, qui soutient que la *Floarea Darurilor* reproduirait un original italien ne peut être admise.

ʼΑΝΘΟΣ ΤΩ͂Ν ΧΑΡΙ'ΤΩΝ, Veneţia, 1603.
Originalul în *Biblioteca di San Marco, Veneţia.*

φου τοῦ ἀβελ. καὶ διατὶ ἐγήκησεν ὅτι ὅλα τὰ καλὰ εἶχεν τὰ ἀπὸ τὸν θεὸν, ἐσφράξεν τον εὑρισκόμενοι δυό πρῶτοι ἀδελφοὶ ὁποῦ ἐγεννήθησαν εἰς τὸν κόσμον, καὶ ἐτοῦτο ἤτοι τὸ πρῶτον αἷμα ὁποῦ ἐχύθη εἰς τὴν γῆν, ἤγουν ἀπὸ ζηλίαν.

Χάριν τῆς χαρᾶς. κεφ. γ΄.

Ἡ χαρὰ ὁποῦ ἔχει ἀπὸ τίποτες τῆς ἀγάπης κατὰ τὸν πριπιαὸν, εἶναι ἀνάπαυσις καὶ στερεωμένη τῆς ψυχῆς διὰ νὰ χαίρεται ἀπὸ κάποιαν ὄρεξιν, ὡς καθὼς πρέπει.

Ὁ ἰησοῦς εἶπεν, ἡ ζωὴ τοῦ ἀνου, εἶναι ἡ χαρὰ τῆς καρδίας, καὶ ὁποῦ χαίρεται τέλεια, καὶ εἰς πράγματα ὅπου δὲν πρέπουν, οὐκ εἶναι χαρὰ ἀμὴ εἶναι ἐλάττωμα.

Ἐλάττωμα τῆς λύπης. κεφ. δ΄.

Λύπη ὁποῦ εἶναι ἐλάττωμα ἐναντίον τῆς χαρᾶς. ὡς καθὼς καὶ ὁ μακρόβιος εἶπεν, εἶναι εἰς πράγματα τρία. τὸ πρῶτον εἶναι ὅταν ὁ ἄνθρωπος λυπῆται ἀπὸ τίποτες πρᾶγμα πλειότερον ὁποῦ πρέπει, ἐτούτη λογᾶται καθαρὰ λύπη. τὸ δεύτερον εἶναι ὅταν ὁ ἄνθρωπος οὔτε κάμνει, οὔτε λέγει, οὔτε σκοπᾷ κἀνένα πρᾶγμα, ἀμὴ στέκει ὥσπερ εἶναι νεκρόν. καὶ αὐτὸ τὸ λέγουν ἀκηδίαν, καὶ εἶναι πολλὰ μέγα ἐλάττωμα. τὸ τρίτον εἶναι ὅτι διὰ κάνενα ἐλάττωμα ὁ ἄνθρωπος σκοτίζει πολλὰ καὶ αὐτὸ εἶναι ἐλάττωμα τῆς κακῆς καρδίας, καὶ εἶναι εἰς χέλιες ἀφορμαῖς, ὡς καθὼς λέγει ὁ ἱπποκράτης, καὶ εἶναι κολοναρία τῆς χολίας. καὶ ἀπὸ τὴν λύπην ἔρχεται τὸ ἐλάττωμα τῆς δεσπεραρασιώνης, ὅπου εἶναι τὸ μεγαλήτερον κρῖμα εἰς τὸν κόσμον, καθὼς ὁ προφήτης λέγει. καὶ ἠμπορεῖ νὰ ὁμοιάσης τὴν λύπην εἰς τὸν κόρακαν. διότι ὁπόταν εἰδῆ τὰ πουλία του ὅτι γεννοῦνται ἄσπρα, λυπῆται τόσον, ὅτι μισσέβη καὶ ἀφίνη τα. διότι οὐ πιστεύη ὅτι εἶναι ἐδικά του. διατὶ δὲν εἶναι μαῦρα ὥσπερ ἐκεῖνον, καὶ δὲν τοῦ ἀρέσουν ἕως οὗ νὰ ποιήσουν μαῦρα πτερά. καὶ μέσα εἰς τοῦτο ζοῦν με τὴν δροσίαν τοῦ οὐρανοῦ. ἀκόμι λυπῆται πλέον ὅταν χάσει τὰ πουλία του παρὰ ἄλλον ὄρνεον.

Ὁ χριστὸς εἶπεν. κάλλιος εἶναι ὁ θάνατος παρὰ τὴν λυπημένην ζωήν.

Ὁ πλάτων εἶπεν μὴ δὲν δώσης λύπην εἰς τὴν ψυχήν σου ἀμὴ ἔβγαλέ την ὅσον ἠμπορῆς. διότι πολλοὶ ἀπέθαναν. καὶ δὲν εἶναι κανένα διάφορον εἰς αὐτό.

Ἀκόμι ὥσπερ δοκιμάζουν τὸ ἀσήμι καὶ τὸ χρυσάφι εἰς τὴν φωτίαν, οὕτως δοκιμάζουνται καὶ οἱ ἄνθρωποι εἰς τοὺς πειρασμούς.

Ὁ πλάτων εἶπεν. ὁ ἄνθρωπος ὁ φρόνιμος δὲν πρέπει νὰ λυπῆται, διὰ καμίαν ἀφορμήν.

Ὁ σωκράτης εἶπεν. ὁποῦ δὲν λυπῆται ἀπὸ τὰ πράγματα τὰ χαμένα, ἡ καρδία του ἀναπαύεται, καὶ ἡ γνῶσις φωτίζεται.

Ὁ πυ-

ἌΝΘΟΣ ΤΩΝ ΧΑΡΙΤΩΝ, Veneţia, 1603.
Originalul în *Biblioteca di San Marco, Veneţia.*

più penſieri torbidi ſenza motivo ragionevole; e queſta ſi dice Malinconia, la quale conviene medicare, come una ſpecie di Pazzia. Da ogni ſorta però di Triſtezza biſogna guardarſi, eſſendochè da eſſa ſi precipita facilmente nella Diſperazione, che è il peggiore, e più pericoloſo male del Mondo.

SIMILITUDINE.

Si può appropriare la Triſtezza ad un animale detto Macago, il quale ſi è una ſorta di piccola Scimia, ma che ſempre piange. Onde può paragonarſi acconciamente a coloro, che mai ſi trovano contenti, per quanto bene ſi ſtiano.

ESEMPIO.

Degli Ebrei teſtifica S. Girolamo, che ſolevano da varj Paeſi circonvicini radunarſi ogni anno nel dì della totale rovina di Geruſalemme, per piangere aſſieme la loro perdita. Ma per-

57

πολλοὺς λογισμοὺς ταραχώδεις καὶ λυπηροὺς χωρὶς εὐλόγου ἀφορμῆς· καὶ τούτη λέγεται Μελαγχολία, ἡ ὁποία πρέπει νὰ ἰατρευθῇ, ὡσὰν ἕνα εἶδος Μανίας. Ἀπὸ κάθε λογῆς Λύπην ὅμως πρέπει νὰ φυλάγεταί τινας, ἐπειδὴ ἀπὸ αὐτὴν εὔκολα ἐγκρεμνίζεται εἰς τὴν Ἀπελπισίαν, ὁποῦ εἶναι τὸ χειρότερον, καὶ πλέα κινδυνῶδες πάθος τοῦ Κόσμου.

ΠΑΡΟΜΟΙΩΣΙΣ.

Ἠμπορεῖ νὰ παρομοιασθῇ ἡ Λύπη εἰς ἕνα ζῶον λεγόμενον Μάκαγον, τὸ ὁποῖον εἶναι μία κάποια μικρὰ Μαϊμοῦ, ἀλλὰ ὁποῦ πάντοτε κλαίει. Ὅθεν ἠμπορεῖ νὰ συγκριθῇ πρεπόντως μὲ ἐκείνους, ὁποῦ ποτὲ δὲν εὑρίσκονται εὐχαριστημένοι, ὅσον καλὰ καὶ ἂν στέκουν.

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ.

Διὰ τοὺς Ἑβραίους μαρτυρεῖ ὁ Ἅγιος Ἱερώνυμος, ὅτι ἐσυνηθοῦσαν νὰ συμμαζώνωνται ἀπὸ διάφοραις περίχωραις Ἐπαρχίαις κάθε χρόνον εἰς τὴν ἡμέραν τοῦ τελείου ἐξολοθρεμοῦ τῆς Ἱερουσαλήμ, διὰ νὰ θρηνοῦν μαζὶ τὸν χαμόν τους. Ἀλλ'

C 3 ἐπει-

NUOVO FIOR DI VIRTÙ, Veneția 1764. (Versiune italo-greacă).
Originalul în *Bibliothèque de l'Arsenal*, Paris.

NUOVO
FIOR DI VIRTU'
Riformato, accresciuto, ed ornato con Dottrine, Similitudini, ed Esempj adattati alle Virtù, e Vizj, de' quali tratta.

Libro utilissimo ad ogni persona, e massime a chi brama apprendere le due Lingue così comuni, Italiana, e Greca Volgare. Ora la Seconda volta stampato, e con esatta diligenza corretto.

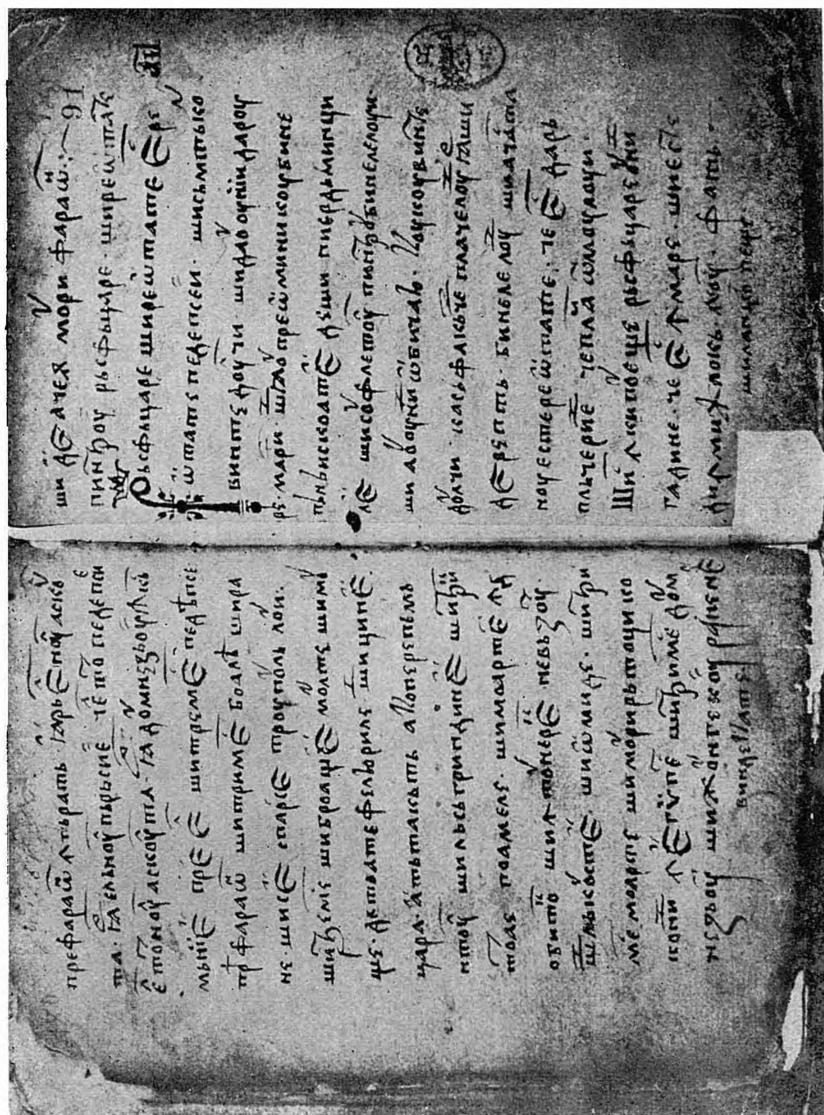
ΝΕ'ΟΝ
Α'ΝΘΟΣ ΧΑΡΙ'ΤΩΝ
Α'νακαινισμένον, αὐξημένον, καὶ ϛολισμένον μὲ Διδασκαλίαις, Παρομοίωσες, καὶ Παραδείγματα ἁρμόδια εἰς τὰς Α'ρετὰς, καὶ Ε'λαττώματα, περὶ τῶν ὁποίων ὁμιλεῖ.

Βιβλίον ὠφελιμώτατον εἰς κάθε ἄνθρωπον, καὶ μάλιϛα εἰς ὅποιον ἐπιθυμεῖ νὰ μάθῃ ταῖς δύο τόσον κοιναῖς Γλώσσαις, Ι'ταλικὴν καὶ ἁπλῆν Ρ'ωμαϊκήν. Νῦν τὸ Δεύτερον τυπωθὲν καὶ μετὰ ἀκριβῆς ἐπιμελείας διορθωθέν.

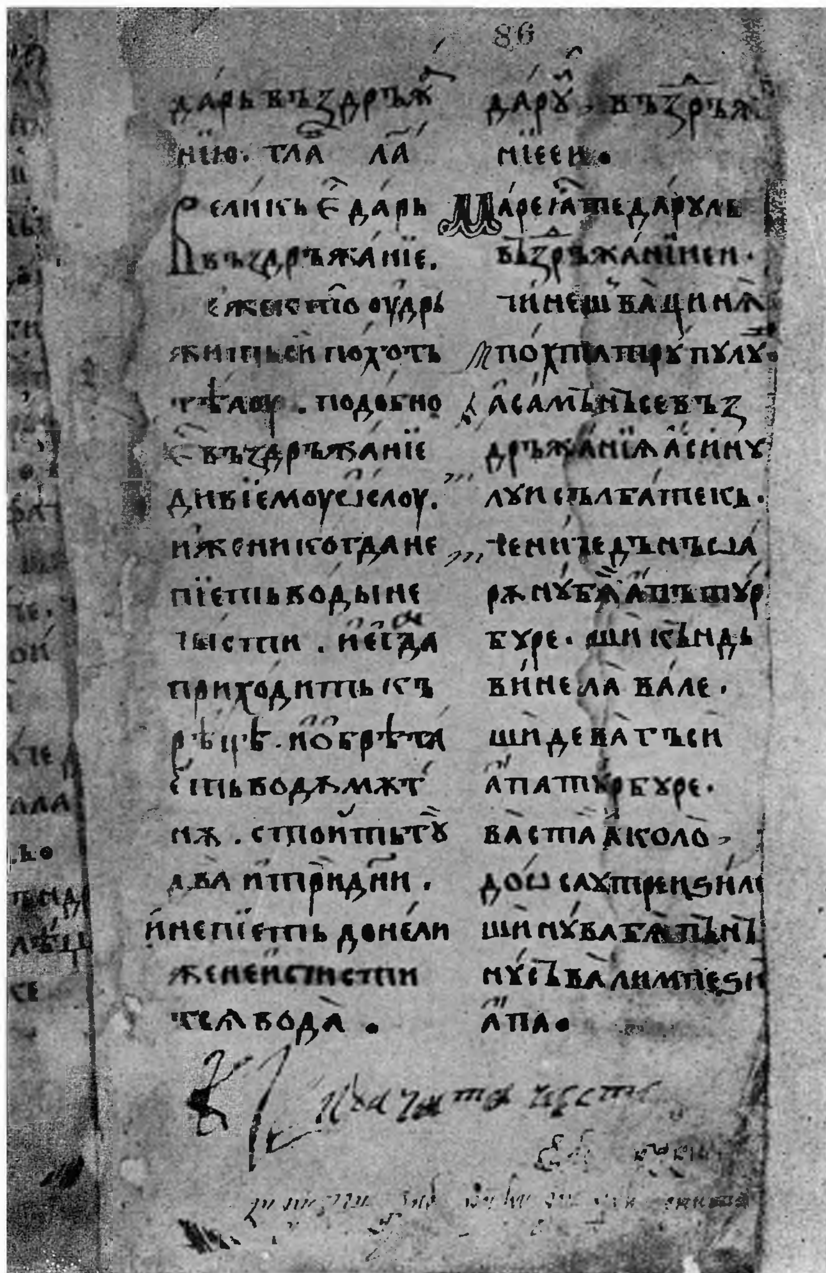

Ε'ΝΕΤΙ'ΗΣΙ, 1764.
Παρὰ Α'ντωνίῳ τῷ Βόρτολι.
Con Licenza de' Superiori, e Privilegio.

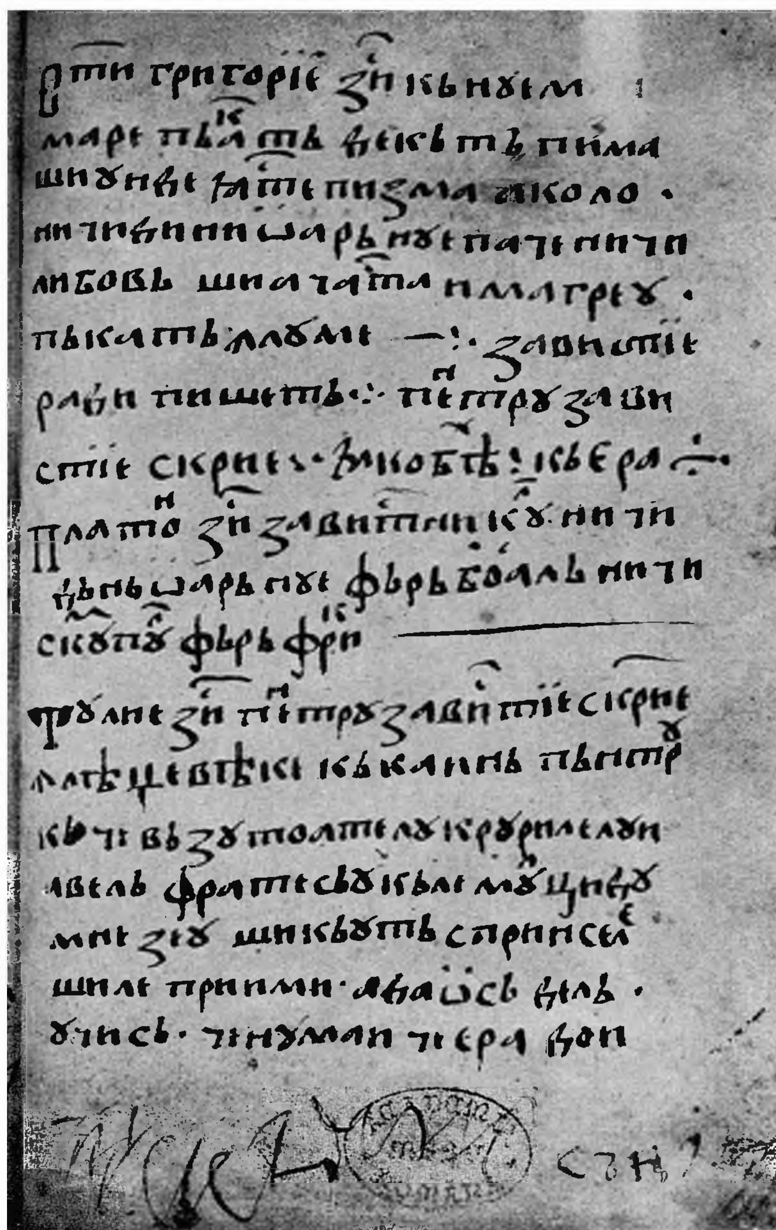
NUOVO FIOR DI VIRTÙ, Veneţia, 1764. (Versiune italo-greacă).
Originalul în *Bibliothèque de l'Arsenal,* Paris.

Codex Neagoeanus, Sâmpetru, 1620. Albinușa (Fiore di virtù) f. 90 v. 91 r.
Originalul în *Biblioteca Academiei Române* (no. 3821).

Versiune slavo-română din secolul al XVIII-lea din *Biblioteca Academiei Române* (Ms. no. 559).

Versiune românească prescurtată din secolul al XVIII-lea din *Biblioteca Academiei Române* (Ms. no. 559).

GLOSAR DIALECTAL

ALCĂTUIT DUPĂ MATERIAL LEXICAL CULES DE CORESPONDENŢI DIN DIFERITE REGIUNI

DE

ŞTEFAN PAŞCA

Şedinţa dela 8 Iunie 1927

Publicaţiunile româneşti de folklor publică uneori colecţii de cuvinte regionale care prin forma şi înţelesul lor sunt puţin cunoscute graiului comun. Aceste cuvinte sunt notate de diferiţi diletanţi cu dragoste pentru produsul sufletesc al regiunii lor şi sunt publicate adesea cu titlu de curiozitate, fără a fi supuse unui discernământ critic şi fără a se căutà dacă sunt în adevăr un bun local sau se găsesc în texte şi dicţionare. Se continuă astfel o veche tradiţie de muncă întreprinsă înainte de răsboiu cu mai mult zel decât acuma. Cu toate erorile şi contribuţiile inutile pe care le întâlnim la tot pasul în colecţiile amintite, ele nu pot fi ignorate de filologi. Adesea, în haina unui cuvânt sau a unei forme gramaticale dosită în înfundătura unui cătun, filologii au găsit câte un element vechiu, odată general în limbă, înlocuit în cursul timpului de altul, împrumutat dela străini. De obiceiu se cam trage la îndoeală valoarea materialelor de limbă înregistrate de oameni fără o pregătire de specialitate, îndeosebi pentru notarea grafică precisă. Contribuţia modeştilor colaboratori ai revistelor noastre regionale de folklor în materie de limbă ar păreà în adevăr inutilă, ţinând seamă de metodele recomandate de geografia linguistică, care a fixat o sumă întreagă de criterii de amănunt pentru adunarea şi notarea graiurilor locale. Aceasta cere în rândul întâiu o notare cât mai precisă fonetică a cuvântului, cu indicaţia accentelor, dinamic şi muzical, o definţie cât mai amănunţită şi cât mai exactă, pentru ca cercetătorul să poată ţine seamă de elementul dialectal comunicat. O pretenţie justă, dar imposibil de aplicat la întreg materialul lexical al unei limbi, întrucât un anchetor — pregătit —

pentru un atlas linguistic trebuie să-şi reducă cadrul investigaţiilor sale la un număr mai redus de fenomene spre a le puteà notà într'o vieaţă de om.

Se găsesc în limbă unele cuvinte rare, pe care le scoate la iveală întâmplarea, iar anchetorul nu e totdeauna în situaţia norocoasă de a le puteà descoperì. Atunci filologul trebuie să fie mulţumit cu o notare mai puţin pricepută şi mai puţin precisă a elementului comunicat de diletantul care stă în mijlocul poporului şi care auzind cutare cuvânt, îl notează fără să-i dea transcrierea fonetică şi fără să indice numele celui care l-a rostit. Ar fi deci o aberaţie dacă robiţi de recomandările moderne ale linguisticei am ignorà cu desăvârşire un material servit de oameni care prin forţa împrejurărilor nu dispun de uşurinţa şi priceperea necesară notării exacte a materialului de limbă pe care îl cunosc din regiunea în care trăesc. Credem chiar că e bine să se pornească o acţiune de îndemn printre intelectualii dela sate, ca să adune şi să dea la iveală asemenea material de care studiile de specialitate pot profità. Preoţii şi învăţătorii dela sate şi chiar profesorii dela şcoalele secundare din oraşe, prin mijlocul elevilor pot fi de cel mai mare folos în această privinţă. Cunoscutul Glosar al lui Viciu atât de util lexicografiei noastre a fost făcut din material cules în mare parte de elevi. La sfârşitul chestionarului I. Calul (*Chestionar pentru un atlas linguistic a llimbei române*, Cluj, 1922, p. 24) şi II. Casa (*Idem*, Sibiu, 1926), d-l S. Puşcariu se adresà corespondenţilor la chestionare ca să comunice cuvinte şi expresii întrebuinţate local cu un înţeles sau o formă diferită de limba literară. Păcat că din cele o mie şi ceva de răspunsuri la ambele chestionare, abià cinci sau şase dau asemenea elemente.

Cuvintele înşirate mai la vale sunt atestate din regiuni diferite. Ele au fost comunicate în partea cea mai mare d-lui prof. S. Puşcariu, care a avut bunăvoinţa de a mă însărcinà cu aranjarea lor în glosar. O altă parte mi-a fost pusă la îndemână de către d-l prof. N. Drăganu din bogatul d-sale material, adunat în cursul timpului de pe valea Someşului şi de pe aiurea. O bună parte am adunat-o singur de pe valea Crişului Alb, regiunea sudică a Munţilor Apuseni. Câteva contribuţii bogate le-am scos din cele câteva răspunsuri la chestionarele amintite ale Muzeului Limbii Române din Cluj.

In dreptul fiecărui cuvânt am notat persoana care l-a comunicat şi locul unde a fost auzit, spre a se puteà controlà de cei pe cari îi interesează mai deaproape. Menţiunea locului poate ajutà adesea la aflarea originii cuvântului respectiv. Uneori înregistrăm şi cuvinte a căror

răspândire nu o cunoaștem. E cazul unora din cele comunicate de către d-l prof. N. Drăganu, care ne spune că le-a adunat adesea călătorind, deci în neputință de a arătà precis locul unde se întrebuințează.

Dăm mai jos numele corespondenților cărora le datorăm multă recunoștință pentru bunăvoința cu care ne-au pus la îndemână materialul cules, indicând și locul de unde comunică cuvintele:

I. BĂLAN din *Cernăuți*; A. P. BĂNUȚ, îndeosebi din regiunile Banatului, Bihorului, Maramureșului, Sălajului și ale Văii Someșului (localitățile *Căbești*, *Chioar*, *Gherla*, *Marghita* și *Șomcuta*); E. CIORAN, din com. *Rășinari* (jud. Sibiiu); Dr. V. CORBU din com. *Zagra* (jud. Năsăud); VASILE CUTCAN din com. *Bonț* (jud. Someș); NIC. DRĂGANU, mai ales de pe Valea Someșului și din com. *Căian*, *Chintelnic*, *Chioar*, *Ciceu-Corabia*, *Friș*, *Iclodul mic*, *Mărcușa*, *Negrilești*, *Pianul de jos*, *Ruștior*, *Someșul rece* și *Zagra;* DRAGOMAN din com. *Nocrih* (jud. Sibiiu); A. FRĂSINARIU din com. *Chiuza* (jud. Someș); I. GIURGIU din com. *Bulzești* (jud. Hunedoara); C. LACEA din Brașov; V. LAZAR din com. *Jina*, *Poiana*, *Poplaca*, *Rod* și *Șugag* (jud. Sibiiu); C. MARINESCU din Dolj, Mehedinți și Muscel; PART. MATEIU din com. *Coronca* (jud. Mureș); G. MUNTEANU din regiunea Sătmarului și a Someșului, din com. *Poiana* și *Ocna Sibiiului;* N. NICOLAESCU din Gorj; POMP. NIȘCA din com. *Bulzești*, *Crișcior*, *Tomnatic*, *Valea Bradului* (jud. Hunedoara); S. POP din com. *Poiana* (jud. Năsăud); D. RĂDULESCU din *Rudari* (jud. Dolj); CORNELIA REBREANU din *Bistrița;* N. SOCACIU din com. *Crișcior;* IUSTIN SOHORCA din com. *Sângeorz-Băi*; G. VULCU din com. RĂHĂU (jud. Alba) și subsemnatul din com. *Crișcior* (jud. Hunedoara).

In materialul de față intră numai cuvintele care, ca formă sau înțeles, nu sunt cunoscute dicționarelor românești celor mai complete. Din mulțimea de fișe adunate am omis totul ce se găsià în aceste dicționare.

In rândul întâiu am avut în vedere partea apărută din *Dicționarul Academiei Române*, iar în continuare acela al lui H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, Bukarest, 1903—1926. Pentru unele forme am căutat și în A. de Cihac, *Dictionnaire d'étimologie daco-romane*, Francfourt s/M. 1879 și Fr. Damé, *Nouveau dictionnaire roumain-français*, Bucarest, 1893—1895.

Indicațiunile gramaticale asupra cuvintelor, prescurtările [1]), semnele diacritice sunt cele din Dicționarul Academiei Române.

[1]) Am făcut următoarele prescurtări:

DA — Academia Română, *Dicționarul Limbii Române*, Buc. 1913.

Inţelesul cuvintelor l-am reprodus de regulă în forma sub care a fost comunicat. Numai arareori ne-am permis să facem schimbări în redarea definiţiei, atunci când erà prea stângace sau nu erà destul de corect exprimată. Ilustrarea prin exemple a întrebuinţării cuvintelor şi a înţelesului lor nu o facem totdeauna, pentrucă cei cari le-au adunat nu au ţinut seama de acest lucru totdeauna. In transcrierea exemplelor comunicate am făcut o mică schimbare în ortografiare, mai ales la acele comunicate de d-şoara C. Rebreanu care le-a dat în forma fonetică a graiului local. Am întrebuinţat numai caracterele curente ale ortografiei române şi în acelaş timp am grijit ca înfăţişarea etimologică a cuvântului să nu fie eronată. Am făcut această transcriere pentru ca forma sub care se prezintă materialul, din acest punct de vedere să fie uniformă.

Regulat am ţinut să evidenţiem şi silaba accentuată, când aveam indicaţia corespondentului, pentru a evità unele greutăţi în înţelegerea etimologiei cuvintelor. Regretăm că nu putem indicà, la substantive, forma dela plural, care iarăş ne-a fost comunicată foarte rar [1]).

Ne-am ocupat cu materialul de faţă în credinţa că e o contribuţie utilă pentru lexicografia noastră. Mare parte dintr'însul e de circulaţie redusă în limbă, fenomene locale, de împrumut de cele mai multe ori, menite să dispară curând sub presiunea curentului de unificare ce se manifestă în toate feţele vieţii noastre de după Unire. El poate servì

SophGrL — E. A. Sophocles, *Greek Lexicon*, New-York, 1900.

SzMTSz — J. Szinnyei, *Magyar tájszotár*, I—II, Budapest, 1893.

ZelRDWb — E. Zelechowski, *Rutenisch-Deutsches Wörterbuch*, I—II, Lemberg, 1886.

CzFMSz — Czuczor G. és Fogarasi J., *A magyar nyelv szotára*, I—VI, Budapest, 1862—1874.

GhDMR — Gheţie I., *Dicţionar maghiar-român*, Budapest, 1906.

MLPSlGrLat — Miklosich, *Lexicon paleoslovenico-graeco-latinum*, Vindobonae, 1862—1865.

REW — W. Meyer-Lübke, *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, 1911.

BSEWb — Dr. E. Berneker, *Slavisches etimologisches Wörterbuch*, Heidelberg, 1908.

CarLSGL — Vuk Steph. Karadschitsch, *Lexicon serbico-germanico-latinum*, ed. III, Belgradi, 1898.

[1]) Datorăm multă recunoştinţă d-lor prof. N. Drăganu şi C. Lacea cari au binevoit a ne da totdeauna sfaturi folositoare şi în special d-lui prof. S. Puşcariu care ne-a încredinţat lucrarea de faţă, dându-ne dela început îndrumări utile în ce priveşte metoda de lucru. Tot d-sa a binevoit să cetească o parte din manuscris dând unele completări notate prin (S. P.).

celor care se ocupă de studiul influențelor străine în limbă, fiindcă e recent și ilustrează în linii mai precise fenomenul infiltrării lui în tezaurul nostru lexical. Imprumuturile străine din materialul nostru fac parte din sfera vieții economice și administrative îndeosebi. Multe din ele vor dispare cu timpul, acum după ce administrația în noile provincii a devenit românească și după ce meseriașii și comercianții vor pune în circulație termeni românești din sfera ocupației lor. Se va ajunge în-curs de câtăva vreme ca unele din cuvintele de structură străină, întrebuințate în regiunile alipite, să fie scoase din graiul zilnic, iar vieața lor din trecut să se oglindească doar în monumente de literatură populară.

Prezentăm aici o seamă de elemente din graiul băieșilor din Munții Apuseni. Regretăm că nu le putem face o listă aparte ci trebuie să le risipim prin celălalt material. Ni se par interesante unele constatări în legătură cu acest material, care nu a avut norocul să se bucure de o atenție specială în cercetările filologilor. Scrutând acest material, cunoscut doar în mică parte din monografia lui Francu și Candrea (*Românii din Munții Apuseni*, Buc. 1888, p. 41) se observă cum ocupația localnică condusă de elemente străine poate produce înrâuriri însemnate în graiul unei regiuni. E adevărat că asemenea înrâuriri se reduc la terminologia de natură tehnică, dar adesea ele pătrund și în graiul comun. Cu extrem de rare excepții, terminologia băieșească din Munții Apuseni e străină, îndeosebi nemțească. E curios cum, în curs de câteva decenii, de când exploatarea băilor a ajuns în mâinile Nemților, a fost înlocuită întreagă seria de termeni băieșești românești de odinioară. Descoperirea acestora e acum aproape imposibilă. S'ar fi putut păstrà numai în elemente de literatură populară versificată; băieșii însă nu au asemenea producții. In povești termenii au fost înlocuiți. Pierderea lor e însemnată căci privesc o ocupație caracteristică a unei populații dintr'o regiune al cărei trecut istoric e foarte întunecat, populație căreia i se atribue — uneori în mod tendențios — origini diferite. Deodată cu banii primiți pe băi, Moții au vândut străinilor o bună parte din icoana vieții lor din trecut. Perfecțiunea felului de a lucrà al străinilor a fost imitată de către proprietarii români, cari au introdus în graiul lor termeni ca *șticaiz*, *uărt*, *șut*, *hocman*, *țindăr* și altele.

Se mai păstrează numai puțini termeni românești. Aceștia însă sunt însemnați prin faptul că sunt în legătură cu noțiuni fundamentale din vieața de băieș. Dacă străinii au putut face cunoscuți pe *fistău*, *râznă*, *chidinc*, *chiz*, *știufă* ș. a. și i-au putut generalizà în limba Românilor,

nu au scos din circulație cuvinte ca *ciorăsc*, *moleț* și altele, care după toată înfățișarea lor sunt românești. Subliniem faptul că acești termeni se întâlnesc exclusiv în gura băieșilor. Care a fost pricina persistenței lor? De sigur fiindcă erau cuvinte pe care le întrebuințează băieșii ei între ei și numai foarte rar în convorbiri cu străinii. *Râzna*, *șticaizul* din contră se întrebuințează mai des în înțelegerea cu superiorii, fiind unelte pe care le primesc dela stăpâni; *ciorăscul* sau *molețul* e piatra cu care trudește băieșul singur.

Credem că ar fi de un interes deosebit un studiu special asupra băieșitului din Munții Apuseni [1]) din care ar puteà ieșì concluzii importante în legătură cu trecutul Moților, atât de controversat. Neprețuită pentru folklorul românesc ar fi culegerea credințelor în spiritul proteguitor al băii, *vâlva* și *săcreata*, care după toate aparențele conțin un substrat vechiu [2]).

---

[1]) Un început în această privință e studiul, lui T. Suciu, publicat în *Anuarul pe 1913/14 al gimnaziului din Brad*, făcut în linii mari şi având în vedere mai ales partea tehnică a băieşitului.

[2]) Câteva forme interesante din punct de vedere morfologic pe care le-am cules din fişele corespondenţilor, sunt în mare parte cunoscute. Le dăm totuş pentru a mărì numărul atestărilor lor: *blemaţi*, cunoscutul imperativ arhaic, cu sensul de «veniţi!», com. N. Drăganu; *iestum* = «suntem», com. V. Lazar, Jina; *zicândurea: să ai patru boi zicândurea* = «zicând» (cf. *Dacoromania*, II, 661 şi IV, 896). Fonetică sintactică: *acì 'ngă mine* < acì lângă mine, com. A. P. Bănuţ, Bihor; *a dorlea* > a doua oră-lea, St. Paşca, Crişcior; *pă d'a dorea* < pe de-a doua ori-ea = pe alt an, N. Drăganu; *ops'oi mere, ops'oi vedea*, A. P. Bănuţ, Sighet.

O formulă interesantă de salutare şi de închinare când se bea, e: *amin batăr-şi-te*, A. P. Bănuţ, Bihor.

In jocurile copiilor se întâlnesc unele formule neînţelese, un fel de enumerare de cuvinte, fără sens în limbă, prin care se aleg în două grupuri jucătorii, sau cu care se desemnează grupa care începe. Una din aceste e:

Étam, bétam, ţâţa, meá,
Ábri, fábri, dómnii meá,
Át, pút, nidăr, núţ
Áier, fáier, víer, vánt.

Alta:

Ije, íje, míje, míje, panindtca, coţobéica,
Cuţítele-domnului, sabia-curcánului
Limbríci, custuríci,
Ciόc, bóc, tréci lá lóc.

Ambele com. de N. Drăganu.

GLOSAR

A

abrictălui, vb. trans. IV-a. A instruì, a a învăţà (pe cineva) a grăbì (pe cineva). G. Vulcu, Răhău şi Şt. Paşca, Crişcior.

— Din germ. **abrichten,** «a învăţà» (termin intrat prin armată).

abrúst, de-abrúst, adv. (?). Inţeles neprecis: *L-o omorît de-abrust*; *l-o tăiat de-abrust*. Dr. V. Corbu, Zagra.

— Cf. germ. **abrüsten** «demonter un echafaudage».

aburì, vb. intrans. IV-a (Fig.). A minţì, a exagerà. V. Cutcan, Bonţ.

— Cf. şi **a afumà,** cu acelaş sens.

acarát, s. a. Voinţă, străduinţă, intenţie: *Işi pune acaratul pe treabă.* V. Cutcan, Bonţ şi V. Bucur, Frata.

— Din ung. **akarat,** idem.

acătárite, atárite, adj. inv. De seamă, deosebit: *Nu-i acătarite om.* V. Bucur, Frata; *Popa nost nu are atarite avere.* Şt. Paşca, Crişcior.

(— Din **acătare, atare** S. P.).

acinà, vb. refl. I-a. A se sperià peste măsură. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

— Cf. lat. **accinare,** «a răsunà».

acolisì, vb. trans. IV-a. A face avere cu greu. V. Cutcan, Bonţ.

— Cf. în *DA* sensuri apropiate.

acordurét, s. a. Acordionet. N. Drăganu, Sângeorz.

— Derivat din **acordor** cu suf. **-eţ.**

adămán, s. a. Cadoul sau promisiunea unui cadou. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

— Etimologia din ung. **adomány** (*DA* s. a d ă m a n ă).

adắfuri, s. plur. Secrete, capricii, intenţii: *Numai eu îi ştiu adăfurile lui.* N. Nicolaescu, Gorj.

afín, s. m. Cumnat. A. P. Bănuţ, Sălaj. (— Latinism < **affinis.** S. P.).

afumà, vb. intrans. I-a. (Fig.). A minţì. V. Cutcan, Bonţ.

— Cf. **a aburì,** cu acelaşi sens.

ágè, interj. Cuvânt păstoresc cu care se alungă oile şi caprele: *Age, oacheşă, că-ţi rup coastele.* A. P. Bănuţ. Maramureş.

— Formă coruptă din **haide, aide.**

agestì, vb. refl. IV-a. A se lipsì cu desăvârşire de ceva. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

aícine, adv. inv. Aici: *Stăm aicine la umbră.* A. P. Bănuţ, Bihor.

— Compus din **aici** (cf. **aindene,** S. P.).

aieptà, aliepta, aleftà, vb. trans. I-a. A amintì cuiva indirect despre o datorie: *De zis n'o zis nimica, dar mi-o aleftat de banii ceia.* I. Sohorca, Sângeorz-Băi; *Nu mi-o aleftat de datoria ce-o aveam la el.* C. Rebreanu, Bistriţa.

aíndirea, adv. Aiurea: *O trâbuit să luăm sare din p'aindirea, în bătaie.* Şt. Paşca, Crişcior.

— Din lat. **inde** (cf. *Dacoromania* III, p. 401).

alcán, s. a. Arcan. N. Drăganu, Valea Someşului.

aleán, s. a. Umflătură pe trup, provenită dintr'o boală venerică: *I plină di*

alean. I-o ieşit curvii aleanu în obraz. C. Rebreanu, Bistriţa şi St. Paşca, Crişcior.

Pentru înţelesuri apropiate, vezi *DA*, s. v.

alegúţ, s. m. Viţeluş. N. Drăganu, Sângeorz.

alinà, vb. intrans. I-a. A şchiopătà uşurel. V. Bucur, Frata.

— Disimilat din **anina** (cf. *DA*).

alintà, vb. intrans. I-a. A şchiopătà, a aninà. V. Cutcan, Bonţ.

alión, s. m. Capacul numit lemn c â n e s c, p l a t a n. D. Rădulescu, Rudari.

— In *DA* supt forma **alior**. Tot acolo, forma noastră are înţeles de p a s e r e.

alitrosì, vb. trans. IV-a. A prăpădì pe cineva cu o lovitură, a ucide dintr'odată, P. Nişca, Crişcior.

— Cf. **litrosi** (S. P.).

alunós, adv. (Fig.). Slab, sfrijit. V. Cutcan, Bonţ.

aninát, adj. Rău îmbrăcat. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

anúrce, pron. nehot. Oarece. A. P. Bănuţ, Sălaj.

amărăciúne, s. f. (Fig.). Rachiu. V. Cutcan, Bonţ.

anúşcând, anóşcând, adv. Adineaori, nu prea demult: *Anuşcând am fost la dâns, da nu mă mai duc.* Şt. Paşca, Crişcior.

— Cf. **nu ştiu când,**

aoáce, adv. Acolo (?). A. Bănuţ, Bihor.

apătúică, s. f. Mâncare proastă. V. Cutcan, Bonţ.

apătós, adj. (Fig.). Leneş, bolnăvicios. V. Cutcan, Bonţ.

apristuì, vb. trans. IV-a. A permite cuiva să se apropie (întrebuinţat numai la negativ): *Să nu te apristui pe la fată că te îmblăt. Să nu mă năcăjesc când văd că omu mieu nu se mai apristuie p'acasă?* Şt. Paşca, Crişcior.

arămós, adj. (Fig.). Om rău la suflet, hain. V. Cutcan, Bonţ.

arăţéle, s. plur. Farduri, vopseli, V. Cutcan, Bonţ.

arcalíe, s. f. Vitalitate, virulenţă, tărie. sănătate. V. Cutcan, Bonţ.

— Cf. grec. ἀλκή «energic», *Soph. GRL.* 115.

aricós, adj. Cu vine umflate. V. Cutcan, Bonţ.

arinós, adj. (Fig.). Vicios, păcătos. V. Cutcan, Bonţ.

arión, s. a. Carte de cântece lumeşti. Şt. Paşca, Crişcior. E titlul unei cărţi de cântări, dat după numele lui A r i o n, poet grec, inventatorul ditirambelor.

aşezà, vb. refl. I. A. se liniştì, a se astâmpărà: *om aşezat* = om de treabă. Şt. Paşca, Crişcior şi V. Lazar, Jina.

astoì, vb. refl. IV-a. A se liniştì. E Cioran, Răşinari.

(— Cf. **ostoì** S. P.).

astrùc, s. a. Stea. N. Drăganu, Lona (Făgăraş).

— Legătură cu **astru** «stea»?

avrămúţ, s. (Fig.). Numire ce se dă aurului de către cumpărătorii contrabandişti numiţi «gozari», pentru a nu fi înţeleşi. Şt. Paşca, Crişcior.

asudát, s. a. (Fig.). Câştig anevoios. V. Cutcan, Bonţ.

B

bábă, s. f. Burtă: *I-am dat un pumn în babă.* C. Marinescu, Muscel.

băbăţíe, s. f. Gura cuptorului: *Pune uşa la băbăţie că se răceşte cuptorul.* V. Cutcan, Bonţ.

— Cf. **bobotaie, băbăíaie.**

băbóiu, s. m. Om cu apucături femeieşti. V. Cutcan, Bonţ.

Derivat din **babă** cu suf.-**oiu,** cf. şi sinonimul **fătoiu.**

băbúţ, s. m. Copil mic de ţâţă. V. Cutcan.

babórnă, s. f. Mâncare sărăcăcioasă, făcută din pâne uscată opărită și amestecată cu brânză. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

bâc, s. a. Moft, dorință, capriciu: *N'am vreme să alerg după bâcurile lui.* V. Corbu, Zagra. In forma **ciudă-bâc** avem un stereotip spus de copii când vreau să tachineze pe cineva. Șt. Pașca. Crișcior. **Bâc** «e o negațiune la o minciună» (?). V. Cutcan, Bonț.

bâcsáuă, s. plur. Mărăciniș, buruieni dese, lucruri înghesuite. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

(— Cf. **bâcsi,** *DA.* S. P.).

bădărău, s. a. Pâne cu legumă. V. Cutcan, Bonț.

— Cf. ung. **badar,** «încurcat, mestecat», sau poate o formă cu schimb de sufix din **bădăran, bădăroiu.**

bădăróiu, adj. Prost, stupid. V. Cutcan, Bonț.

— Din forma **bădăran** prin substituire de sufix.

bădrúiu, s. a. Baston scurt de brad folosit de copii la jocul «de-a cotca». G. Vulcu, Răhău.

— Metateză din *brăduiu* (*DA*, s. v.).

báier, s. a. (Fig.) Minte, inteligență. V. Cutcan, Bonț.

bâhă, s. f. Femeie nevoiașe, lipsită de inițiativă. V. Cutcan, Bonț.

— Sens foarte apropiat de cel dat în *DA.*

bâhăì, vb. trans. IV-a. A ciuruì semințele, a vânturà. V. Cutcan, Bonț.

bálă, s. f. Poreclă dată unuia care păcălește pe alții. V. Lazar, Jina.

bălăcătorì, vb. trans. IV-a. A spune porcării, vorbe triviale. V. Cutcan, Bonț.

bălăciúne, s. f. Murdărie morală, trivialitate, perversitate. V. Cutcan, Bonț.

— Derivat din **bălăci** (*DA*, s. v.).

bălălău, s. a. Mâncare făcută cu mămăligă, unt și brânză. N. Drăganu, Ruștior.

Băla. Nume de vacă. N. Nicolaescu, Gorj.

bălăvănì, vb. refl. IV-a. A se crepà de ziuă: *Se bălăvăneà de ziuă când am plecat.* N. Nicolaescu, Gorj.

balbotínă, s. f. Fruct necopt, crud. E, Cioran, Rășinari.

— Variantă a lui **bolbotină** (cf. *DA.* s. v.).

bâlcoș, adj. Crud, tâlhăresc, fără inimă:

Doamne, Dumnezeul mieu
Iartă și pe frate-mieu
Și pe bâlcoș Nichifor,
C'o fost harâmbașa lor.

G. Vulcu, Răhău.

bălúcă, s. f. Fetiță blondă (cf. și numele de familie *Băluca*). V. Cutcan, Bonț.

— Derivat din **băl** cu sufixul **-ucă,**

Bălúța, s. f. Nume de vacă. N. Nicolaescu Gorj.

— Din **băl** cu suf. **-uță.**

bânáiu, s. a. Loc steril, neproductiv. A. P. Bănuț, Maramureș.

bangău, s. m. Gologan, ban. V. Cutcan, Bonț.

bârăì, vb. trans. IV-a. A trece oile prin strungă: *Bârăe oile să vie la mulsoare.* V. Cutcan, Bonț.

(— Propriu «a le strigà *bâr*», S. P.).

bàrcă, s. f. Femeie neîndemânatică și proastă. V. Cutcan, Bonț.

bârcănă, s. f. Oaie cu lână sură, creață. V. Cutcan, Bonț.

— In *DA* b â r c ă, b e r c ă, din ung. **birka,**

bârtă, s. f. Femeie de ocară. V. Cutcan, Bonț.

bártă, cu bartă, adv. Desigur, adevărat. V. Cutcan, Bonț.

băscăcărà, vb. trans. I. A lărgi pasul, a face grimasuri, a se strâmbà: *Ce te băscăcărezi așa că doar nu ești la circ.* N. Nicolaescu, Gorj.

(— Cf. **răscrăcără**, S. P.).

băşcălie, s. f. Batjocură, râs. N. Nicolaescu, Gorj.
— Derivat din **băscăli** (acesta în *DA*).

băzdări, vb. intrans. IV-a. A bâzâi, a alungà vitele bâzăindu-le în urechi. V. Cutcan, Bonţ. şi N. Drăganu.
— Contaminare din **bâzâi** † **bondări** din **bondar**).

becéciu, s. a. Cojoc de piele de oaie, frumos lucrat. A. P. Bănuţ, Bihor.
— Din ung. **becses,** «valoros».

bechéş, s. a. Orice îmbrăcăminte. V. Cutcan, Bonţ.
— Cf. cuvântul anterior.

bedeárcă, s. f. Un vas de lemn cam de o cupă, întrebuinţat mai ales la stână. A. P. Bănuţ, Maramureş.

belicúş, s. a. O fâşie de loc înclinat pe care lunecă băieţii, călare pe băţ. G. Vulcu, Răhău.

belíşte, s. f. Cale nepotrivită nici pentru sanie nici pentru trăsură. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

belterie, s. f. Făşie de pânză sau postav îngustă şi lungă. N. Nicolaescu, Gorj.
— Cf. **bertelie, betelie** < **bată.**

berbeléu, s. m. Copil bătăuş. V. Cutcan, Bonţ.

bérdă, s. f. Coastă de deal, râpoasă. A. P. Bănuţ, Maramureş.

beşăl, (plur. **beşaie**), s. a. Odihnă, repaos (numai în graiul minerilor). Şt. Paşca, Crişcior.

beşău, s. m. Copil mic şi slăbănog: *I de cinci ani beşăul şi nu poate scoate o vorbă legănată.* Şt. Paşca, Crişcior.
— Derivat din **beşi** cu sufixul **-ău,** ca în **căcău, plângău, lingău** etc.

bésniţă, s. f. Femeie bătrână, dosnică. N. Nicolaescu, Gorj.
— Derivat din **beznă** (?). In *DA* **beşniţă,** derivat din **beşi.**

beştăli, vb. trans. IV-a. A. comandà, G. Vulcu, Răhău şi Paşca, Crişcior.
— Din germ. **bestellen,** idem.

betéică, s. f. Făşie îngustă de stofă. N. Nicolaescu, Gorj.
— Din **bată** † — **eică.**

beutor domnesc. Invitatul care beà gratis la un chef (uneori în sens batjocoritor). V. Lazar, Jina.

bezăr, s. a. Mânecă dela cămaşă, dela cot în sus. N. Drăganu, Chintelnic.
— Cf. **băzară, băzări,** *DA.* (S. P.).

bibiţéle, s. plur. (?). Afaceri mărunte. V. Cutcan, Bonţ.

bícă, bígă, s. f. Un joc de copii. (?) V. Cutcan, Bonţ.

bicătoáre, s. f. Castron fără picioare. N. Drăganu, Mărcuşa.
(— Cf. **picător,** S. P.).

bílnic, adj. Deştept, isteţ. V. Lazar, Jina.

bíntă, s. f. Pedeapsă. A. P. Bănuţ, Bihor.
— Cf. ung. **büntetni,** «a pedepsi».

bírgă, s. f. Vină, greşeală. N. Drăgan.
— Din germ. **Bürge,** «martor»?

biţă, s. f. Lele, nană. V. Lazăr, Jina.
— Cf. † **biţă** în D*A*.

bitirici, vb. trans. IV-a. A împreunà, N. Drăganu, Zagra.

bláznă, s. f. Duh rău, zână răutăcioasă. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
— Cf. etimologia din *DA,* care se verifică şi mai mult cu înţelesul de faţă.

bleásc, s. a. Stomac. V. Lazar, Jina.

bleşti, vb. intrans. IV-a. A respira greu: *Aşa's de trudită de nici bleşti nu mai pot.* C. Rebreanu, Bistriţa.

bloj, s. m. Cerşitor. N. Drăganu.

bluhăi, s. plur. Intestine, măruntaie. A. P. Bănuţ, Maramureş.

boághil, s. a. Claie. N. Drăganu.
— Cf. *DA* s. *boaghe.*

boálcă, s. f. Apă stătută şi caldă. N. Nicolaescu, Gorj.

bóbă, s. f. Bob, grăunţ. N. Drăganu.
— Contaminare între cele două forme

boabă şi **bob** (nu ne explicăm altfel lipsa metafoniei).

bobáică, s. a. Loc ridicat, cu un platou în vârf. A. P. Bănuţ, Maramureş.

bobátă, s. f. Femeie gravidă. V. Cutcan, Bonţ.

— Derivat din **babă** (cf. *DA*).

Bobolină. Nume de vacă. N. Nicolaescu, Gorj.

bobolóţ, s. a. O piatră rotundă cu care se pardoseşte curtea. G. Vulcu, Răhău.

— Cf. **gogoloţ, golomoz** (DA.).

boboránţă, s. f. «Ispravă» copilărească, glumă proastă: *E om mare şi face numai boboranţe.* N. Nicolaescu, Gorj.

boburós, adj. (Fig.) Dur, crud, ordinar. V. Cutcan, Bonţ.

bobúţă, s. f. Bomboană, dulceaţă, V. Cutcan, Bonţ.

bocáie, s. f. Vas mare de pământ în care se ţine apa de băut. A. P. Bănuţ, Maramureş.

— Din ung. **bokolyó** «fedeleş».

bocár, s. a. Plută. N. Drăganu.

bócna, de-a bócna, adj. In: *a vorbì de-a bocna* = a spune ceva cu răutate la adresa altuia. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

bodocăli, vb. intrans. IV-a. A flecărì, a vorbi fără înţeles, a troscotì. V. Cutcan, Bonţ.

— Cf. cuvântul **a bodogănì** (*DA*).

bodogálă, s. f. Vorbăıie. V. Cutcan, Bonţ.

— Derivat din **bodocăli,** mestecat cu **dodogănì.**

boghircì, vb. trans. IV-a. A furà, a şterpelì. G. Munteanu, Poiana Sibiiului.

boghiúţă, s. a. Furcitură. N. Drăganu. (— Dim. lui **boghie,** S. P.).

bohârţă, s. f. Lucru de nici o treabă, boarfă, unealtă veche şi stricată: *O vinit cu bohârţile în spate şi iacătă-l gazdă.* Şt. Paşca, Crişcior.

— Avem probabil o legătură cu ung. **bohaj** s. **boháj** (aceste în *SzMTSz*, I, p. 150), amestecat cu **boscârţă, boşcârţă,** existent şi el cu acelaş sens, în partea locului.

bohórniţă, s. f. Oală mare şi burtucănoasă. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

bojgău, s. m. Haimana, tânăr fluşturatic, vagabond. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

bolcăì, vb. intrans. IV-a. *Bolcăie apa'n butoiu.* N. Nicolaescu, Gorj.

— Onomatopee.

bolfán, adj. Avut, bogat. V. Cutcan, Bonţ.

bolmetéu, s. m. Om prost, nătăflete. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

Bolocán. Nume de bou. N. Nicolaescu, Gorj.

bolónd, adj. Domol, paşnic, bun: *E bolond la inimă şi nu face rău nimănui.* N. Nicolaescu, Gorj.

bolovănít, adj. Neînduplecat. V. Cutcan, Bonţ.

bolúnda, de-a bolúnda, adv. Nebuneşte: *Mâncă banii de-a bolunda şi nu se gândeşte cât o asudat pentru ei.* A. P. Bănuţ, Bihor. (ung. **bolond,** «nebun», un format adverbial).

bóndrâş, adj. Prostănac, nătărău. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

— Din ung. **bondor, bondrus,** idem (*SzMTSz*, s. v.).

bontréciu, s. a. Un fel de sulă îndoită cu care se desfundă luleaua. C. Marinescu, Dolj

(— Cf. ung. **bontani** «a desface», S. P.).

boós, adj. (Fig.). Prostănac, idiot: *Omu ăsta-i boos rău la cap.* C. Rebreanu, Bistriţa.

— Derivat **bou** † suf. -os.

borâşcăì, vb. trans. IV-a. A scormonì: (mişcarea ce o face boul cu piciorul pe pământ înainte de a se apucà de bătaie cu altul). N. Nicolaescu, Gorj. (D e r i v. **borâşcăitúră,** s. f. Urma

rămasă pe unde a borâşcăit boul, idem).

— Contaminare din **bornăì** † **râşchià**.

bórmaşină, s. f. Maşină perforatoare cu care se lucrează în piatra din baie. — Şt. Paşca, Crişcior.

— Imprumut german nou, **Bohrmaschine,** idem.

boroscodénie, s. f. Atitudine indecentă, vorbă urîtă. N. Nicolaescu, Gorj.

boroştineálă, s. f. Se numeşte cel care murdăreşte totul pe unde umblă: *Eşti o boroştineală, mucosule.* E. Cioran Răşinari.

bortocínă, s. f. O plantă bună pentru nutrirea vitelor (?). V. Cutcan, Bonţ.

bórză, s. f. (Fig.) Minciună. V. Cutcan, Bonţ.

boşânţát, adj. Aprins la faţă în timp de boală. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

bot, s. a. Nod, grămadă: *Stau copii bot, unu peste altu.* V. Cutcan, Bonţ.

bot, adj. Prost. V. Cutcan, Bonţ.

— Cf. ung. **buta,** cu acelaşi sens.

bozgăiálă, s. f. De cele mai multe ori e poreclă ce se dă unui «om cu faţa lată şi cu ochii mari, bulbucaţi». I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

bráce, s. f. Imbrăcăminte de orice fel. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

— In *DA* cuvântul are un înţeles mai restrâns.

brăhuì, vb. refl. IV-a. A se stricà, a se prăpădì. N. Drăganu (?). (D e r i v. **brăhúiu,** adv. Stricat. idem.).

— O variantă a lui **vrăvuì.**

Bráica. Nume de câne. N. Nicolaescu, Gorj.

brătăcì, vb. trans. IV-a. A-şi pierde vremea în căutarea unui lucru: *Ce tot brătăceşti pe-acolo?* N. Nicolaescu, Gorj.

Brebenél. Nume de bou. N. Nicolaescu, Gorj.

brenţăluì, vb. refl. IV-a. A se ciondăni, a se sfădì. N. Drăganu.

— Cf. germ. **brenzeln,** «a mirosì a ars».

brihăì, vb. intrans. IV-a. A râde fără rost, a linzi. E. Cioran, Răşinari.

brumát, adj. (Fig.): Bătrân: *om brumat.* V. Cutcan, Bonţ.

búbă, s. f. Durere de gât, de urechi, de ochi, de măsele, provenită din răceală. V. Bucur, Frata şi Şt. Paşca, Crişcior.

bubólţă, s. f. Umplătură de varză, sarmală. A. P. Bănuţ, Bihor.

bubulíe, s. f. Dâlmă, colibă, V. Cutcan Bonţ.

búclă, s. f. Vopseală. V. Lazar, Jina.

bududău, s. m. Un om al nimănui care hoinăreşte fără nici o ţintă. I. Sohorca, Sângeorz-Băi. V a r, **budalău,** idem, I. Moga, Sălişte (Sibiu).

budulău, s. a. Fântână cu bortă. V. Cutcan, Bonţ.

buduli, vb. trans. IV-a. A persecutà. N. Drăganu, Friş şi I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

budurlì, vb. refl. IV-a. A se cărà, a se depărtà: *Amu mă budurlesc de-aci.* C. Rebreanu, Bistriţa.

buduroàie, s. f. Tubul dc lemn dela cazanul de făcut ţuică, aşezat între capac şi ţeava de metal din putină. N. Nicolaescu, Gorj.

buháiu, s. a. Căciulă făcută din piele prost tăbăcită. G. Vulcu, Răhău.

— Din ung. **bohaj,** «haină flocoasă».

buigáş, s. a. Inghesuială, gâlceavă, neplăcere: *Cu copii mulţi ai buigaş.* Şt. Paşca, Crişcior.

— Din ung. **bujgás,** idem.

buigì, vb. intrans, IV-a. A năvălì: *Buigi peste noi.* N. Nicolaescu, Gorj.

— Contaminare din **buì** «a năvălì» cu **fugì.**

bujdéiu, s. m. Uscător de poame. V. Cutcan, Bonţ.

bulidáuă, s. f. «Un fel de iarbă mare cu cotor gros şi în formă de ţeavă» (bucinişul?). Dr. V. Corbu, Zagra.

búmă, s. f. Violoncel. V. Cutcan, Bonţ.

burác, s. m. Cartof. A. P. Bănuț, Satu Mare.

— Cf. rut. **burak,** «sfeclă» *ZelRDWb* I. 49.

búrcă, s. f. Țigancă. V. Cutcan, Bonț.

burdují, vb. trans. IV-a. A călcà în picioare, a zdrobì, a dripì, a stopșì: *L-o burdujit vaca de i-o rupt coastele.* C. Rebreanu, Bistrița.

burhălắu, s. a. Piatră moale pe care băieșii o despică numai cu ajutorul ciocanului. Șt. Pașca, Crișcior.

buriáș, s. a. Ploscă de lemn. N. Drăganu, Căian.

— Etim. din ung. **borjas** (com. de d-l Drăganu).

búrtucă, s. f. Fântână. V. Cutcan, Bonț.

— Din ung. **borkut** (cf. în toponomastica ardeleană *Borcut*), cu metateză. A putut să se producă un amestec și cu **burtuhán, burtucan.**

Búșa. Nume de câine. N. Nicolaescu, Gorj. E și nume de Familie, Șt. Pașca Crișcior.

buștì, vb. intrans. IV-a. A izbucnì: *S'a rupt doaga de la butoiu și a buștit apa din el.* N. Nicolaescu, Gorj.

Busuióc. Nume de bou. N. Nicolaescu, Gorj.

bútin, s. a. Exploatare de păduri. A. P. Bănuț, Sighet.

— Din rut. **butin,** idem (*ZelRDWb*, I, 51).

bútur, s. a. O bucată de carne care se taie din pulpa animalului. N. Nicolaescu, Gorj.

— Cf. *DA* supt **but.**

buturóiu, s. a. Gârliciul de la fântână făcut dintr'o bucată de lemn. V. Bucur, Frata.

— Derivat din **buturǎ** cu suf. **-oiu.**

C

cáfăr, s. a. O bucată de lemn de brad care se întrebuințează la construcția caselor. G. Vulcu, Răhău.

— Din săs. **Kâfer** (*Jb.*, X. 180).

căhătúră, s. f. Epilepsie. V. Cutcan, Bonț.

— Din **chihăì, chihăitură,** (*TDRG* s. v.) prin apropiere de **chehe** (?).

cấie, s. plur. Cuiele ce se bat pe potcoavă pentru ca să nu luneci. N. Nicolaescu, Gorj.

— Cf. *DA* s. **caià.**

câie, s. plur. «Capetele din urmă (sic!) dela talpele saniei»: *Dacă n'ai loc în sanie sui-te pe câie.* N. Nicolaescu, Gorj.

— Cf. **câiu** «călcâiu», partea dinapoi a copitei calului.

călădánă s. plur. Crucile de care trag caii plugul; orice capete de funii. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

— Din ung. **kaloda,** «jug».

călămấzdră, s. f. Salamandra: *Călămâzdra pică cu ploaia.* V. Lazar, Jina.

— Pentru **sălămâzdră** cf. *Dacoromania* III, p. 819.

caláu, adj. Umed, apătos: *pământ calău.* N. Nicolaescu, Gorj.

— Cu alt sens în *DA*; cf. *Dacoromania* III, p. 618 și 661 ș. u.

călcà, vb. trans. I. A cântărì: *Vițălu ăsta calcă* 95 *de chile.* A. P. Bănuț, Baia-Mare.

calcavúră, s. f. Palmă: *Iți dau o calcavură de-auzi cânii în Giurgiu.* N. Nicolaescu, Săulești (Gorj).

— Etim. cf. *DA* s. v.

căldărít, adj. (Fig.) Beat. V. Cutcan. Bonț.

— Derivat glumeț din **căldări** «a bea«.

călínă, s. f. Cumnată: *Nevasta îi zice surorii bărbatului său, călină.* D. Rădulescu, Rudari.

călíscă, s. f. Inchisoare, temniță. N. Drăganu, Căian.

— Din ung. **kalicka,** «colivie» (în Munții Apuseni **căliscă** însemnează «colivie»). Cf. însă și c a l e a s c ă.

cămáră, s. f. Măcelărie. E. Munteanu, Poiana Sibiiului.

cănác, s. m. Un fel de ciucure în formă de nod, care se pune ca podoabă în coarnele boilor. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

— Din **canaf** (*TDRG*), **canah.**

canáp, subst. Sfoară groasă de legat pachetele de bumbac; sfoară importată din străinătate: *aţă de canap şi canap.* C. Marinescu, Dolj.

— Probabil la origine identic cu cuvântul anterior.

căni, vb. trans. IV. A vopsì ouăle de Paşti. (Se pun în «zăr», «feştele», «scorţişori»). N. Drăganu, Valea Someşului.

— Din ung. **kenni** (*DA.*).

căni, vb. trans. A înviorà. V. Cutcan, Bonţ. (D e r i v. **cănít,** adj. Înviorat, întărit. Idem).

— Probabil identic cu *căli.*

căută, vb. refl. I. A plânge în gura mare, a se bocì: *Se cântă tot morţeşte.* Şt. Paşca, Crişcior şi V. Bucur, Frata.

— Cf. şi *DA.* s. v.

căpăvít, adj. Nebun, într'o ureche, căpiat. V. Cutcan, Bonţ.

căpiţà, vb. trans. I. A stâlcì pe cineva în bătaie. V. Bucur, Frata.

cápslă, S. f. Capsă. Şt. Paşca, Crişcior.

— Din germ. **Kapsel.**

căpostér, s. a. Perină de paie, căpătâiu. V. Cutcan, Bonţ.

căpút, s. a. Termin generic pentru orice haină. N. Nicolaescu, Gorj.

— Cf. *DA.* s. v.

căputà, vb. refl. I A se recăsătorì: «Un văduv dacă se căsătoreşte cu o văduvă, se zice că se căpută, nu că se căsătoreşte». V. Bucur, Frata.

carấmb, s. a. Un beţigaş cioplit în patru feţe pe care se însemnă, după rând, care cât lapte are. N. Drăganu. (Cf. *Dacoromania* II, 596).

cărăténie, s. f. Urmă: *Mi-a dat să-i fac o socoteală şi nu-i dau de cărătenie.* N. Nicolaescu, Gorj.

cârcăì, vb. intrens IV-a. A vorbì de rău. V. Cutcan. Bonţ.

cârcălì, vb. intrans. IV-a. A vorbì (nerozii), a flecărì. (D e r i v. **cârcălít,** adj. Fără minte, neserios). V. Cutcan, Bonţ.

cârlicúş, s. m. Student teolog (termen ironic). C. Rebreanu, Bistriţa.

— Din germ. **kirchlich** † suf. **-uş.**

cârloì, vb. intrans. IV. A plânge, a urlà. P. Nişca, Crişcior.

— Contaminat din a **cârâì** † a **dârloì** (acesta din urmă prin partea locului are acelaşi sens).

cârloiát, adj. Incârligat, îndoit. V. Cutcan, Bonţ.

cârоş, adj. Avar, zgârcit şi fără inimă. V. Cutcan, Bonţ.

cărpănós, adj. (Fig.). Animalul care oricât de bine ar fi nutrit, rămâne totuşi slab şi cu părul zburlit. V. Bucur, Frata.

cârstáţă, S. f. Grămadă de snopi de grâu aşezaţi în formă de cruce. I. Sohorca, Sângiorz-Băi.

cârţă, s. f. Fetiţă mică, sugace. V. Cutcan, Bonţ.

cârtì, vb. intrans. IV-a. A vorbì, a crâcnì: *Să nu cârteşti, că te omor.* N. Nicolaescu, Gorj.

cârţibáuă, s. plur. Mărunţişuri, fleacuri. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

cârtóg, s. a. O felie de pământ lucrată, găsită în mijlocul unui întins loc de fânaţ. N. Nicolaescu, Gorj.

cas! cas! cas!, interj. Se strigă către păsări ca să intre în coteţ. N. Nicolaescu, Gorj.

câştigà, vb, trans. şi refl. I. A spovedì pe cineva şi a-l cuminecà în stare de boală grea; a botezà: *Ii moare bărbatul aşa necâştigat şi ea nici nu-i pasă.* Şt. Paşca, Crişcior

— Ajuns la acest înţeles supt influenţa lui a îngriji care ca şi a câştigà are sensul de a păzì. (Pentru evoluţia de aici cf. S. Puşcariu, *Din perspectiva Dicţ.*, Cluj, 1922, p. 16).

căşunà, vb. refl. I. A fi alterat la minte, ţicnit. G. Vulcu, Răhău.

căsúţă, s. f. Cutie de chibrituri. G. Munteanu, Poiana Sibiiului.

cătárg, s. a. Arbore lung, drept şi gros. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

— Neologism?

căţél, s. m. (Fig. ?). Copil din flori, nelegitim. V. Cutcan, Bonţ.

căţéi, s. plur. Larve de albine; căpriorii cei mai mici la o casă. N. Nicolaescu, Gorj.

căţínă, s. f. Covată mai mică. A. P. Bănuţ, Sălaj.

cătănéţ, adj. Strict, milităros, regulat. A. P. Bănuţ, Sălaj.

— Derivat din **cătan(ă)** † suf. **-eţ.**

cătáre, s. f. Câştig, venit: *Oamenii ce n'au cătare iarna şi mai rabdă.* V. Bucur, Frata.

cătrănár, sm. (Fig.) Crâşmar, în sens glumeţ. P. Nişca, Crişcior.

— Derivat din **cătran** «rachiu».

căţuni, s. plur. (?) Un fel de brazi (?). N. Drăganu, Ruştior.

căuşì, vb. refl. IV-a. A se zăpăcì, a se încurcà la socoteli. V. Bucur, Frata.

ceacâr, s. a. Un instrument de lemn pe care se pune jirebia şi se deapără (sic) N. Nicolaescu, Gorj.

ceácnă, s. f. Femeie obraznică şi cu moralitate dubioasă. I. Sohorca, Sângiorz-Băi.

ceáglă, s. f. Unealtă, ciocan cu care se rupe o bucată de piatră din stană, sau se smulge din pământ. V. Cutcan, Bonţ.

ceápţă, s. f. Capişon purtat de nevestele tinere. V. Bucur, Frata. (Fig.) Palmă: *I-am dat o ceapţă de i-am smintit măselele.* C. Rebreanu, Bistriţa.

ceas rău, Nume dat unei boli venite subit în urma unui blestem: *Are cias rău, nu cred că mai scapă.* Şt. Paşca, Crişcior şi V. Bucur, Frata.

cebálă, s. m. Om invalid, urît, transfigurat. N. Nicolaescu, Gorj.

— Postverbal din **cibăluí.** (Cf. *DR.* IV, p. 779).

cechíe, s. f. Briceag, cuţit mic: *Am şi eu cechie dar nu taie de loc.* N. Nicolaescu, Gorj.

ceí, vb. trans. IV-a. A ţineà la dreapta când se mână carul cu boi. V. Bucur, Frata şi St. Paşca, Crişcior.

— Derivat verbal din interj. **ceà.**

célnic, adv. Când cineva pleacă la lucru fără unelte, se zice că merge celnic singur: *Celnic te duci la pădure?* (fără săcure, boi, etc.). *Nu te duce celnic la târg, că numa te bate cineva.* Şt. Paşca, Crişcior.

— Etim. cf. *DR.* III, p. 417.

Cerbán, Nume de bou. N. Nicolaescu, Gorj.

cercuì, vb. refl. IV. Se zice despre doi tineri îndrăgostiţi că se crecuesc: se joacă, se mângâie, se alintă. Şt. Paşca, Crişcior.

— Etim. în *DR.* IV, p. 679—680, (din ung. kerek).

cerímе, s. f. Partea de deasupra (tavanul) galeriilor din baie. (Inţelesul de «coperiş» care se dă de Frâncu-Candrea, *Românii din Munţii Apuseni*, p. 41, nu cred că e autentic. In graiul băieşilor nu se găseşte decât în accepţiunea de mai sus). Şt. Paşca, Crişcior.

cermălì, vb. trans. şi refl. IV-a. A încurcà sau a se încurcà în facerea unei socoteli. V. Bucur, Frata.

céslă, s. f. Unealtă cu care se scobeşte covata. P. Nişca, Crişcior.

cheltuială, s. f. Explozibilele consumate în timpul lucrului de o lună, pe care le plăteşte din leafă fiecare băieş. Şt. Paşca, Crişcior.

chénteş, s. m. Voluntar (intrat în armata revoluţionară a lui Kosuth, la 1848). V. Bucur, Frata.

— Din ung. **önkéntes,** idem.

cherent, adj. Fără judecată, iresponsabil (germ. 'unzurechnungsfähig'). N. N. Drăganu, Valea Someşului.

cheş, adj. Pestriţ, cu pete de diferite colori pe corp. V. Lazar, Jina şi Şt. Paşca, Crişcior.

chesitúră, s. f. Tăietură, crepătură. V. Bucur, Frata.

— Din **teşitură** cu fonetismul local.

chiantaún, s. m. Prostănac, idiot. G. Munteanu, Poiana Sibiiului.

chiantaur, adv. Ameţit de băutură: *Umblă tot chiantaur,* N. Nicolaescu, Gorj.

— Probabil ambele cuvinte din urmă au o origine comună.

chibúl, s. m. Măsură de capacitate de 120 de litre. A. P. Bănuţ, Bihor.

— Din ung. **köböl** (*CzFM*Sz, Pest, 1862, III, p. 1042).

chichéu, s. a. O secure mare. A. P. Bănuţ, Bihor.

— Cf. ung. **tetö** (*GhDMR.*, 1906, p. 717).

chichiréz, s. m. Băiat mic. V. Cutcan Bonţ.

chidinc, s. a. Tocmeală, mijloc de a face leafă mare: *Dacă n'ai chidinc, n'ai sărbători ca lumea.* Şt. Paşca, Crişcior.

— Din germ. **Gedinge,** cu acelaş sens.

chilipi (chilipchi): Se numesc zilele dela 14—21 Noemvrie, adică dela Sf. Ap. Filip, până la Intrarea în biserică. (In zilele acestea nimenea nu are voie să taie cu foarfecele, ca să nu vie lupii la oi. Ca să nu se uite acest lucru, femeile îşi leagă foarfecele cu sfoară): *Să nu tai că's chilipchi!* V. Lazar, Jina.

chindéu, s. a. Un fel de pânză în forma unui ştergar cusut la capete cu flori şi «cipcă» cu care se învelesc la cap femeile în sărbători. N. Drăganu, Iclodul Mic.

— Din ung. **kendö,** «ştergar.»

chiómb, adj. Orb: *Uite aici, chiombule.* N. Nicolaescu, Gorj.

chisăl, s. a. Unealtă cu care se scobeşte covata, ceslă, N. Nicolaescu, Gorj.

chişcău, s. a. Băşică pentru păstrat tutunul. C. Marinescu, Dolj.

chíşă, s. f. Moment potrivit: *Noaptea-i chişa hoţului.* N. Nicolaescu Gorj.

chiton, s. a. Suman de pănură albă sau sură cu croială largă. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

chiuzuì, vb. trans. IV-a, A lucrà în comun, a potrivì, a se înţelege: *Om chiuzuì cum om putea.* A. P. Bănuţ, Bihor. (D e r i v. **chiuză,** s. f. Prietenie, tovărăşie în afaceri: *Nu-ţi face chiuză cu el că-i un hoţ.* Şt. Paşca, Crişcior.).

— Din ung. **köz,** comun, familiar.

chiz, s. a. Un minereu bogat în aur, pirită. Şt. Paşca, Crişcior.

— Din germ. **Kies,** idem.

cibârnácă, s. f. O pălărie veche şi stricată, cu bordurile rupte, ca fesul turcesc, pe care o iau cei cari mulg oile. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

cică! cică!, interj. *Când se chiamă porcii se strigă: cică, cică!* N. Nicolaescu, Gorj.

— Din **purcică, purcică!** (?)

cicărì, vb. trans. IV-a. A mişcà într'o parte, a câmì, a sucì: *Cicăreşte o ţâră ruda carului.* V. Bucur, Frata. In sens intrans. A sărì în sus de bucurie. N. Nicolaescu, Gorj.

cide, s. f. (?) Omăt îngheţat, omăt plouat şi îngheţat care ţine crengile unui copac la olaltă şi câte odată le şi rupe. N. Drăganu, Valea Someşului.

— Cf. **chidie** şi ung. **köd,** «ceaţă», «negură».

cigălì, vb. trans. IV-a. A mâncà pe apucate. V. Cutcan, Bonţ.

— Cf. **a ciugulì** (*T.D.R.G.* s. v.).

cihăí, vb. refl. IV-a. A se trudì să aprindă cineva foc cu material ud. (D e r i v. din **cihăit,** «certat»). V. Cutcan, Bonţ.

cihăránie, s. f. Coastă piezişă; loc sălbatec. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

címbră, s. f. Fată isteaţă. V. Cutcan, Bonţ.

ciméde, s. f. O familie nu prea numeroasă. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

cínii cásii: Mobilierul pe care îl aduce fata ca zestre când se mărită; aranjamentul intern complet. A. P. Bănuţ, Sălaj; Luntre. V. Lazar, Jina.

cinişoáră, s. f. Masă ce se dă la cel ce-şi serbează ziua numelui, în preziua serbării. N. Nicolaescu, Gorj.

cinzai, s. a. Tratament crud, bătaie: *O făcut el mult cinzai cu ea până ce s'o omoare.* C. Rebreanu, Bistriţa.

— Din *chinzuì* (cu rostire dialectală) (< ung. **kinozni,** S. P.).

cioácă! cioácă! interj. Strigăt cu care se chiamă porcii. N. Nicolaescu, Gorj.

cioácă, s. f. Vârful unui deal; închizătoare de lemn la poartă, în formă de cârlig: *Ai pus cioaca la poartă?* N. Nicolaescu, Gorj.

— Pentru sensul din urmă cf. **ciocă, cioacă, mocioacă,** «baston cu cârje».

cioácăle, cioácăle! Interjecţiune cu care se chiamă porcii. N. Nicolaescu, Gorj.

— Cf. c i o a c ă şi c i c ă, mai sus.

cioágă, s. f. Mârţoagă, vită sau om slab. V. Cutcan, Bonţ.

— Din **ciocă** («cu spinarea cocoşată») + **mârţoagă.**

cioáră, s. m. Sas (In batjocură). V. Lazar, Jina. (Fig.) Minciună. V. Cutcan, Bonţ.

Cioára, Nume de câne. N. Nicolaescu, Gorj.

cioárcă, s. f. Căpăţină, schelet. V. Cutcan, Bonţ.

ciobà, vb. trans. şi refl. I. A ştirbì. N. Drăganu.

— Derivat din **ciob.**

ciobán, s. m. Păstor de boi, deosebit de cel de vaci, care se chiamă c i u r d a r. V. Bucur, Frata.

ciobánă, s. f. Un vas de lemn cu care îşi duc ţăranii apă când sunt la lucru. V. Lazar, Jina.

cióc, adv. Nimic: *Nu-ţi dau cioc odată,* nimic odată. Şt. Paşca, Crişcior.

ciocán, s. m. (Fig.) Om prost, nătăfleţ. V. Cutcan, Bonţ.

ciocănì, vb. intrans. IV-a. A vorbì în contra cuiva. V. Cutcan, Bonţ.

cióci, s. (?) Porumbul cules de pe cocian. A. P. Bănuţ, Sălaj.

cióclu, s. m. Om mic, pipernicit: *un cioclu de bărbat.* C. Rebreanu, Bistriţa.

ciocotì, vb. trans. IV-a. A mâncà încet şi fără regulă: *Copiii ciocotesc la mâncare toată ziua.* N. Nicolaescu, Gorj.

ciocovéte, s. plur. Obiectele mărunte ce se ţin de casă: ciocan, cute, săcure, etc. G. Vulcu, Răhău.

ciocúş, adj. Chior, cu privirea încrucişată. V. Cutcan, Bonţ.

cioflăì, vb. intrans. IV-a. A mâncà cu zgomot: *Ce cioflăeşti ca porcii şi nu mănânci cum se cade.* N. Nicolaescu, Gorj.

— Cf. **ciofăi,** «schmatzen» (*TDRG,* s. v.).

cioflíc, s. m. Om scăpătat, stricat, vagabond. V. Cutcan, Bonţ.

— Etim. cf. **cioflingar** (*TDRG.* s. v.). Cf. şi numele de familie, **Cioflica,** pe valea Crişului Alb.

cioínă, s. f. Carne slabă şi bătrână. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

ciolbì, vb. intrans. IV-a. A se uità la cineva urît: *Nu te ciolbì la mine că n'am omorît pe tat'tu.* Şt. Paşca, Crişcior. (D e r i v. **ciolbíş**, adv.; **ciolb** sau **ciomb**, subst. Cel care are o privire urîtă. E. Cioran, Răşinari).

ciolciúş, s. a. Sac de hârtie. C. Rebreanu, Bistriţa.

— Din ung. **töltés**, «umplătură», «sarmală».

cioloácă, s. f. Poreclă dată unuia care spune vorbe neînţelese. V. Cutcan, Bonţ.

ciolomádă, s. f. Porumb, cucuruz. V. Cutcan, Bonţ.

ciolomét, adj. Linguşitor, obraznic. P. Nişca, Crişcior.

— Cf. ung. **csaló**, «înşelător».

ciomândì, vb. refl. IV-a. A se ciondănì, a se certà. E. Cioran, Răşinari.

cionáie, s. f. Vacă slabă, diformă: *Nu cumpără ciondi d'astea.* N. Nicolaescu, Gorj.

ciopârtác, s. a. Rest de carne la măcelărie; măruntaie. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

ciopátă, s. f. Jumătatea unui fruct (măr, nucă, etc.). N. Drăganu, (?).

ciorásc, s. a. Granit:

Burhăldu'mi mâncă său',
La ciorăsc mă prăpădesc.

Şt. Paşca, Crişcior.

ciórc, adj. Chior. (D e r i v. **ciorcâş**, adv. Chiorâş) I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

ciorchină, s. f. Oblâncul şelei. G. Vulcu, Răhău.

ciorciovél, s. m. Puiu de găină; copil de ţigan. V. Cutcan, Bonţ.

ciorcioloş, s. m. Murdăria de pe animale, Şt. Paşca, Crişcior.

ciordisì, vb. trans. IV-a. A batjocorì, a umilì. (D e r i v. **ciordisìt** adj. Necăjit, umilit). V. Cutcan, Bonţ.

— Din **ciortí**, «a obrăzà», din **ciort** «nas» < ţig. **čort**, idem.

ciorgaliţă, s. f. Femeie, om de jos. V. Cutcan, Bonţ.

ciorît, adj. Rănit, bubos. V. Cutcan, Bonţ.

ciormăglávă, s. f. Capră cu coarnele date pe spate. N. Drăganu, Sângeorz.

ciormán, s. m. Copil gras. V. Cutcan, Bonţ.

ciorofléc, s. m. Om decăzut din punct de vedere moral, coada satului. (D e r i v. **cioroflicì**, vb. intrans. IV-a. A vagabondà.) V. Cutcan, Bonţ.

cioroslă, s. f. Fierul în formă de cuţit, fixat în grindeiul plugului, care face tăietura pe care o întoarce cormănul. N. Drăgan (?)

— Cf. **ciorsoală**.

ciorsoálă, s. f. Ţesală, unealtă cu dinţi, cu care se perie vitele. A. P. Bănuţ, Bihor.

— Ung. **csorszálo**, idem.

ciorsóiu, s. m. Om slab din cale-afară. E. Cioran, Răşinari.

— Prin schimb de terminaţie dela **ciorsoală**.

cioşcúiu, s. a. Coşuleţ de hârtie sau nuiele cun fundul ascuţit. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

ciosmăţì, vb. trans. IV-a. A face bucăţi: *Măcelarul ciosmăţeşte boul.* N. Nicolaescu, Gorj.

ciosnâcă, s. f. Fiinţă urîtă, făcută rău: *Ştiu că s'o însurat ş'o luat pe ciosnâca aceea.* I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

ciotricà, vb. intrans. I. A spune vorbe fără căpătâiu, a vorbì multe şi mărunte. V. Bucur, Frata.

ciováie, s. f. Mobilierul cu toate lucrurile casnice pe care le aduce nevasta ca zestre. V. Bucur, Frata.

ciovârcà, vb. intrans. I. A umblà dincoaci, în-colo. N. Drăganu, (?).

ciovícă, s. f. Mâncare cu carne afumată. V. Cutcan, Bonţ.

cioznì, vb. trans. IV-a. A tăià, a ciuntì, a rupe: *Băiatul şi-a cioznit un deget*;

Un cioznit de spate («deşelat»). V. Bucur, Frata.

ciri,.. ciri... conj. Ori, ori: *Ciri tu ciri eu, unu pleacă.* Şt. Paşca, Crişcior.

ciriclii, s. plur. Ielele, cele sfinte, coanele. N. Nicolaescu, Gorj.

cirifleácă, s. f. Noroiu subţire. V. Cutcan, Bonţ.

ciripì, vb. intrans. IV-a. A vorbì de dragoste. V. Cutcan, Bonţ.

ciubánc, s. a. Vas vechiu de pământ care, înainte, se foloseà pentru apă de băut, iar acum se fierbe în el. A. P. Bănuţ, Bihor.

— Ung. **csobánk,** idem.

ciubeléu, s. a. Ploscă de lemn pentru apă. (O au mai ales vânătorii). A. P. Bănuţ, Bihor.

— Ung. **csobolyó.**

ciuc, s. a. Un obiect (coală de hârtie sau stofă) sucit în formă de tub. Adj. Gras, durduliu. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

ciúcă, s. f. Slăbiciune, plăcere, patimă: *Ciuca lui erà să asculte cântece haiduceşti.* D. Rădulescu, Rudari.

ciúcă, s. f. Minte, inteligenţă. V. Cutcan, Bonţ.

ciucáu, s. a. Ciucălău, tuleu de cucuruz rămas fără boabe. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

ciuceálă, s. f. Lenevie. V. Cutcan, Bonţ.

ciuchiát, adj. Ţicnit, lovit de nebunie. G. Munteanu, Poiana Sibiiului.

— Cf. pentru origine **şuchiat, deşuchiat** (în *DR I*, 243).

ciuciuéţ, adv. Ridicat, cucuiat. V. Cutcan, Bonţ.

ciuclău, s. a. Un par vânjos cu care se încoardă lanţul pentru a strânge lemnele pe car. (Deriv. **a ciucului,** vb. trans. IV-a. A legà lemnele pe car). I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

ciúdăş-mare. Cu întrebuinţarea completivă în frază, în sens de «baremi», «înc'ai»: *De mi-ar ajunge grâul, ciudăş-mare până la Rusalii.* Şt. Paşca, Crişcior.

ciufuì, ciuhăì, vb. trans. IV-a. A bate, a târnuí: *Să stai frumos că te ciuhăiu.* N. Nicolaescu, Gorj.

ciúguri, ciúguri! Interjecţie care se adresează porcilor. N. Nicolaescu, Gorj.

ciúie, s. f. O boală contagioasă a păsărilor de curte: *A dat ciuia 'n găini.* N. Nicolaescu, Gorj.

ciújniţă, s. f. Nume de batjocură dat femeilor slabe. E. Cioran, Răşinari.

— Cf. psl. čuždinьсь (*MLPSlGrLat*, p. 1127).

ciúbă, s. f. Căciulă. V. Cutcan, Bonţ.

ciulì, vb. intrans. IV-a. A vorbì cu ocol, prin circumscriere. V. Cutcan, Bonţ.

ciulìcă, s. f. Femeie, fată fără minte, stricată. V. Cutcan, Bonţ.

ciúmpag, s. a. Cusătură pe pieptul cămăşii la femei. V. Bucur, Frata.

(— Cf. **cimpag,** S. P.).

ciúmpaş, adj. Noduros, strâmb, neajutorat, greoiu: *E ciumpaş ca măgarii hăi pocâşi*; *umblă ciumpaş de picioare.* C. Rebreanu, Bistriţa.

— Din ung. **csámpás,** idem.

ciúngără, s. f. Oaie cu coarnele tăiate. V. Cutcan, Bonţ.

— Deverbal din **ciungărí.** (Cf. *TDRG* s. v.).

ciupărà, vb. refl. I-. A se ciupelì, a se curăţi: «Când păsările se curăţesc şi îşi pun în rânduială penele, se ciupără». I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

— Din lat. **pilare** (cf. corespondente romanice ale acestuia în *REW*, 6502) prin amestec cu **ciupelì.**

ciúrc, s. a. Oprelişte, ciuhă, semn pus în fânaţe care arată că e oprit păscutul. V. Cutcan, Bonţ.

ciúrdă, s. f. Cireadă de vaci (cea de boi se numeşte ciopor). V. Bucur, Frata.

— E interesantă fixarea precisă a înțelesului celor două sinonime care s'a făcut sub influența genului, masculin sau femenin, a celor ce compun c i u r d a sau c i o p o r u l.

ciuréș, s. m. Cireș. V. Lazar, Jina și Poplaca.

ciurlicà, vb. intrans. I. A furnicà: *Numa ciurlică peștii prin apă. Nu știu ce au azi copiii de ciurlică așa pe drum.* Șt. Pașca, Crișcior.

ciurufleácă, s. f. Tină moale, V. Bucur, Frata.

ciúru pópii. Sulul dela stativul pe care stă bumbacul: *Har Domnului c'am ajuns să se vadă ciuru popii.* C. Rebreanu, Bistrița.

ciúșcă, s. f. O salată făcută din ardeiu copt și oțet. N. Nicolaescu, Gorj.

— Cf. **ciuște**, mai jos.

ciúslă, s. f. Băutură sau mâncare rău pregătită. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

ciúște, s. f. Ardeiu. G. Munteanu, Poiana Sibiiului și sudul Basarabiei.

— Cf. rut. **čüstri**, «a simți» (*Zel. RDWb*).

ciuvái, s. f. Caucul de lemn cu care se scoate fiertura din cazan. N. Nicolaescu, Gorj. Supt forma **ciuváie**, Vas de doage legat cu arcuri de lemn. N. Drăganu.

— Cf. *TDRG* s. c i o v e e, «vechitură».

ciúzi. s. plur. (?) Niște verigi cari se pun la mânerul sau hădăraga îmblăciilor. N. Drăganu, Sângeorzul-român.

— Din ung. **köz** (?)

clăpiță, s. f. Căpiță, purculeț de fân sau de otavă. P. Nișca, Crișcior.

— Din **căpiță** cu *l* din **claie.**

clătărì, vb. trans. IV-a. A clătì (gura), a spălà (rufele) cu apă rece după ce s'au scos din leșie. P. Nișca, Crișcior.

clefuștéțe, s. plur. Măruntișuri în desordine, inutile. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

cleít, adj. (Fig.) Frumos, potrivit. V. Cutcan, Bonț.

clénciu, s. a. (Fig.) Pricină, ceartă: *Am un clenciu cu vecinul.* V. Bucur, Frata.

cleoambă, adj. In expresii ca: *babă cleoambă*=babă bătrână, urîtă. N. Nicolaescu, Gorj.

clépeș, adj. Negreblat. V. Cutcan, Bonț.

clihán, sau **crihan**, s. a. Bucată: *Dă-mi un clihan jâb de pită*=(o bucată mare). C. Rebreanu, Bistrița.

(— Cf. **crifoiu** cu acelaș sens în Brașov S. P.).

climpotă, s. f. Felie mare de pâine. V. Cutcan, Bonț.

clipuì, vb. trans. IV-a. A câștigà ceva cu țârâita, pe 'ndelete. V. Cutcan, Bonț.

clobotì, vb. refl. IV-a. A se scuturà un lichid într'o sticlă sau alt vas: *Nu scuturà fedeleșul că se clobotește laptele.* I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

clopotì, vb. trans. IV-a. A trădà, a da de gol. V. Cutcan, Bonț.

— Cf. expresia «a trage clopotele»= a divulgà un secret.

cloț, s. m. Prăjină de brad. G. Vulcu, Răhău.

— Germ. **Klotz**, idem.

coade, s. pl. Rămășițele de grăunțe rămase la mașina de treerat, care se dau galițelor. G. Vulcu, Răhău.

coáțcoș, adj. Cu figuri colțuroase: *haină coațcoșă.* Șt. Pașca, Crișcior.

— Din ung. **kockás**, idem.

cocâltì, vb. refl. IV-a. A se îndoì, a se zgârcì: *vacă cocâltită de foame.* N. Nicolaescu, Gorj.

(— Cf. **pocâltì**, S. P.).

cocău, s. a. Cârligul cu care se trag pietrele (?) de pe munte. N. Nicolaescu, Gorj.

cobie, s. f. Modă, C. Marinescu, Mehedinți.

cobílcă, s. f. Cobiliţă, C. Marinescu Mehedinţi.

cocândì, vb. trans. IV-a. A lovì cu putere cu pumnul sau cu bastonul. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

cocioárbă, s. f. Bordeu, hurubă. V. Bucur, Frata.

(— Cf. **cocioabă,** S. P.).

Cocor. Nume de bou. N. Nicolaescu, Gorj.

cocoroádă, s. f. Un fel de plăcintă pregătită din făină de mălaiu şi brânză sau urdă. V. Bucur, Frata şi Şt. Paşca, Crişcior.

cocóş, s. m. (Fig.) Jandarm. V. Cutcan, Bonţ. (Jandarmii unguri purtau pene de cocoş pe coif. S. P.).

cocoşít, adj. (Fig.). Inşelat, tras pe sfoară. V. Cutcan, Bonţ.

cocoşléiu, s, m. Ciovică. V. Cutcan, Bonţ.

cocráiţa, *de-a* ~, adv. De-a dura, peste cap, tulumba. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

codârlì, vb. trans. IV-a. A căutà, a scotocì: *Ce tot codârleşti prin ladă?* P. Nişca, Crişcior.

Codálba, Nume de vacă. N. Nicolaescu, Gorj.

— Compus din: **coadă † albă.** (Cf. şi numele **Cudalbu**).

codeià, vb. trans. I. A împestriţà ouă. V. Lazar, Jina.

(— Cf. **încondeià,** S. P.).

codíşcă, s. f. Coadă: *Umblă codişcă după el.* Şt. Paşca, Crişcior.

cofilóşniţă, s. f. Poreclă, dată unei bătrâne. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

coiéţ, s. a. O rocă cristalină care cuprinde nişte globule mai mici sau mai mari, de mărimea alunelor. Şt. Paşca, Crişcior.

cóită, s. f. Femeie cu moravuri uşoare: *Dintr'o tablă de fereastră,*
Strig'o coită de nevastă, A. P. Bănuţ, Şomcuta.

cólca, adv. Acolo. N. Nicolaescu, Gorj.

coldán, s. m. Ţăran dela şes, fost iobag. V. Lazar, Jina, Rod, Şugag, Poiana.

— Cf. ung. **hold,** «pogon», «lanţ», cu suf. **-an.**

coldănésc, adj. Boii cu coarne mari, ţinuţi la şes. V. Lazar, Jina.

— Derivat din **coldan.**

coli, s. pl. Oameni inactivi, cari mănâncă numai, fără să aducă nici un folos. N. Nicolaescu, Gorj.

colódă, s. f. Lemn rupt de vânt şi căzut la pământ. A. P. Bănuţ, Sighet.

— Rut. **koloda,** «butuc», (*Zel RDWb,* I, 359), cf. şi ung. **kallodik,** «se rupe, se terfeleşte».

colompáră, s. f. Cartof. A. P. Bănuţ, Sălaj.

— Ung. **kalompér.**

cólteş, s. m. Butuc scurt de lemn, tăiat dintr'un trunchiu. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

comănác, s. a. Pălărie de paie. G. Munteanu, Poiana Sibiiului.

comănătéţ, s. a. Comitet comunal; membrul acestui comitet. (Prin influenţa şcoalei, cuvântul începe să dispară din graiu). V. Lazar, Jina.

— Formă coruptă din **comitet.**

coméniţă, s. a. Vatră, cuptor, cămin. A. P. Bănuţ, Căbeşti (Bihor).

— Din s.-cr. **kamenica.** *ML PSlGrLat.* 281.

comenţíe şi **cominţău,** s. f. şi a. Plată de viticule dată servitorilor. A. P. Bănuţ, Bihor.

— Cf. psl. **komonica,** «iapă». *ML PSl GrLat,* p. 299.

comilástru, s. a. Gumă de şters. G. Vulcu, Răhău.

— Din germ. **Gummillastikum,** etimologie populară prin apropiere de suf.**-astru.**

comiléţ, s. a. Podmolul de după cuptor. V. Bucur, Frata.

comințâg, s. a. Contract: *Jeler cu comințâg.* V. Bucur, Frata.

continít, s. a. Izlaz. V. Bucur, Frata.

copálă, s. f. O rudă, cu motocină în vârf, care se pune în vie în semn de oprire. N. Drăganu, Valea Someșului.

copeneáță, s. f. Cutie. S. Dragoman, Nocrih și G. Vulcu, Răhău.

coprețì, vb. trans. IV-a. A lămurì, a explicà: *Coprețește-mă ce-o fost acolo.* Șt. Pașca, Crișcior.

coptúră, s. **cuptúră,** s. f. Piatra, stânca, care începe să se despice: *Ii o primejdie să lucri pe copturi.* Șt. Pașca, Crișcior.

corbì, vb. trans. IV-a. A rupe, a împărțì Din corb. V. Cutcan, Bonț.

corcíe, s. f. Un stativ pe care se pune butoiul cu vin: A. P. Bănuț, Sătmar. Există și supt forma **corciuie,** cu sens de «frunziș», găteje ce se pun supt fân la facerea clăilor ca să fie scutite de umezeală, «podină». S. Pop, Poiana (j. Năsăud).

— Din ung. **korcsolya,** *CzFMSz,* III, 981.

corcíu, adj. Rău de soiu, care nu se îngrașă: *porc corciu.* N. Nicolaescu, Gorj.

— Derivat deverbal din **corcì,** cu suf.-**iu.**

corconì, vb. refl. IV-a. A umblà fără rost, a-și pierde vremea cu lucruri de nimic, în timpul pregătirii pentru plecare: *Nu te mai corconì atâta și hai la drum,* N. Nicolaescu, Gorj.

córcotă, s. f. Coș de desfăcut porumb. V. Cutcan, Bonț.

corenciós, adj. Supărăcios, dârz, bătăuș. V. Bucur, Frata.

corfoșì, vb. refl. IV-a. A se murdărì. E. Cioran, Rășinari.

corì, vb. trans. IV-a. A ocolì fânul, a greblà dela margini în spre mijloc. Dr. V. Corbu, Zagra.

córlă, s. f. Femeie hoinară, vagabondă. V. Bucur, Frata.

corlán, s. a. Coș pentru fum,. horn V. Cutcan, Bonț.

corobéte, s. m. Coropișniță. V. Lazar, Jina.

coromízlă, s. f. Fetiță zburdalnică. V. Bucur, Frata.

(— Cf. **călămâzdră,** S. P.).

cortì, vb. IV-a. In: *nu te cortește*=nu te interesează, nu te privește. N. Drăgan (?).

cortól, s. a. Curățitul pietrișului rămas pe locul unde se lucrează în baie.

— Din ung. **kártol.**

cosáștină, s. f. Loc cosit de curând, V. Bucur, Frata.

— Cf. și **cucuruzaștină.**

coséle, s. plur. Cusături. V. Bucur, Frata.

cositór, s. a. Loc bun pentru cosit. A. P. Bănuț, Maramureș.

— Din **a così.**

coșoróabe, s. pl. Fructe uscate. N. Drăganu, Sângeorz.

coțác, adj. Uscățiv, răutăcios. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

cotârjí, vb. trans. IV-a. A șterpelì, a mistificà, a ascunde, a face mușama: *Mi se pare că mi-ați cotârjit banii de peaici de prin cancelarie.* N. Drăganu.

cotéieră, s. f. Amvon. A. P. Bănuț, Bihor.

cotelélnic, adj. Cel care caută mult după mâncare: *Cânele este cotelelnic după urma iepurelui, sau după mâncare.* N. Nicolaescu, Gorj.

cotflás, s. a. Murdărie: *Ce cotflas ai făcut pe-aici?* Dr. V. Corbu, Zagra.

cotoháliță, s. f. Femeie decăzută, curvă. V. Cutcan, Bonț.

cotoroábă, s. f. Mâță, pisică. I. Bălan, Cernăuți.

— Cf. rut. **kotorubati** «a învrăjbì» *ZelRDWb,* I, 372.

cotorobà, vb. refl. I-a. A se împreunà, N. Drăganu.
— Cu altă evoluţie de sens, din etimonul de mai sus.

coţovéte, s. f. Licitaţie, vânzare la mezat. V. Bucur, Frata. (V a r. **Cociovete,** idem. Şt. Paşca, Crişcior.)
— Din ung. **kotya-vetye.** (*SzMTSz,* I, 1193).

cotóz, s. a. Mâncare făcută din pâne dumicată mărunt, peste care se toarnă lapte acru. Dr. V. Corbu, Zagra.

cotrâmbà, vb. refl. I. A se sucì într'o parte şi alta, a se schimonosì, a se strâmbà. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

cotrihóiu, s. a. Fân buruenos. I. Sohorca, Sângrorz-Băi.

cotrón, s. a. Zidul pe care e aşezat cazanul de făcut ţuică. N. Nicolaescu, Gorj.

cotrovăì, vb. intrans. IV-a. A pornì cu greu, a eşì cu greu. V. Cutcan, Bonţ.
— Cf. la *TDRG,* a c o t r o b ă i, a 'scotoci', care pare a sta în legătură cu verbul nostru.

cotúlbă, s. f. Mănunchiu de ramuri strâmbe. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

covrág, s. m. Plantă care creşte în grâu. V. Bucur, Frata. Tulpină de porumb curăţat. C. Marinescu, Mehedinţi.

cozímţi, s. pl. Un soiu de albine sprintene şi cu o înţepătură foarte dureroasă, I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

crámpăr, s. a. Săpoiu. G. Munteanu, Poiana Sibiiului; (— V a r. **croampă,** idem. Şt. Paşca, Crişcior).
— Germ. **Krampen,** idem.

crâmpóiu, s. a. Bucată mare de pâne. V. Cutcan, Bonţ.

crăstoálă, s. f. Oală lungăreaţă, în care se ţine laptele şi smântâna. A. P. Bănuţ, Banat.

credínţă, s. f. Credit: *Jidovul să dea şi pe credinţă* V. Bucur, Frata.

críbda, adv. Cu dreptate, cu adevăr: *Hai să facem o prinsoare, că atunci se vede cribda.* N. Nicolaescu, Gorj.

cricì, vb. trans. IV-a. A pune în vedere, a stăruì: *I-am cricit, când o plecà de acasă, să nu uite banii.* N. Nicolaescu, Gorj.
— Identic cu băn. **pricì, pritì.**

críută, s. f. Ciubăr mare în care se spală rufele, cu o vrană la fund, pârlău. V. Bucur, Frata.

críşcă, adj. Naivă, proastă: *Nu fii aşa crişcă.* V. Cutcan, Bonţ.

cróişlog, s. a. O spărtură de dimensiunea unui metru, care face legătura între două galerii suprapuse din baie. Prin ea se aruncă piatra rea care apoi se scoate cu râznele din baie. Şt. Paşca, Crişcior.

crov, s. a. Groapă mică în pământ; o oală de apă: *Mai toarnă un crov* Gorj.

crunteálă, s. f. Puroiu, Şt. Paşca, Crişcior.
— Din **crunt** † suf.-**eală.**

cuciulít, adj. Smerit, înfrânt, umilit. V. Cutcan, Bonţ.

cuculíuă, s. f. Fată înaltă şi subţire. V. Cutcan, Bonţ.

cucurmină, s. f. Bibilică. V. Bucur, Frata.

cucuruzáştină, s. f. Locul unde a fost semănat cucuruzul. V. Bucur, Frata.
— Cf. **coşaştină.**

cucuţálă, s. f. Femeie rea de gură. V. Cutcan, Bonţ.

cúib, s. a. (Fig.). Grămadă: *In uărţul pe care lucrarăm găsirăm câteva cuiburi de aur.* Şt. Paşca, Crişcior.

culişmán, s. m. Strajă, îngrijitor. N. Drăgan, Sângeorz.

cupă, s. f. (Fig.). Cap, *cupă goală*=cap sec. V. Cutcan, Bonţ.

cupită, s. f. Măsură de capacitate întrebuinţată la măsurarea «lapţilor» la oi. V. Bucur, Frata.

— Cf. bulg. купъ «Haufen» *BSEWb*, 646.

cuptúg, s. a. Căptuşala cămăşilor ţărăneşti. G. Munteanu, Poiana Sibiiului.

— Cf. Puşcariu în *DR* II, 594—5, 901.

curát, adj. Sărac, scăpătat. V. Cutcan, Bonţ.

— Derivat deverbal din **a curà,** «a tăià o pădure».

curătór, s. m. Inţeles neprecis: *un curător de caş*=un caş întreg. V. Lazar, Jina.

cúrcă, s. f. (Fig.) Minciună, încercare nereuşită. V. Cutcan, Bonţ.

curmát, adj. Lovit de soartă. V. Cutcan, Bonţ.

curméte, s. f. Legătură, gujbă. N. Nicolaescu, Gorj.

curuiálă, s. f. Minciună mare. V. Cutcan, Bonţ.

cuţitoáie, s. f. Unealtă cu care se netezeşte un lemn, mezdreală. N. Nicolaescu, Gorj.

— Derivat din **cuţit** † suf.-**oaie.**

cutruì, vb. intr. IV-a. A umblà din loc în loc cu scopul de a face rău. N. Nicolaescu, Gorj.

cuţupenì, vb. refl. IV-a. A se opintì, a se forţà: *Nu te mai cuţupenì să te urci, că pomul e înalt.* N. Nicolaescu, (— Cf. **coţofenì,** S. P.).

D

dăbălăzát, adj. Ofilit, slab, abătut, trist. V. Cutcan, Bonţ.

—Pentru înţelesul primitiv cf. *TDR G*, s. v.

dábilă, s. f. Femeie prea mare şi leneşă. V. Bucur, Frata.

dácă, s. f. Enervare, mânie, supărare. (Deriv. **dâcos,** adj. şi **dâcoşà,** vb. refl. I). P. Nişca, Crişcior.

dădlóg, s. a. Un lemn gros peste care se aşează celelalte când se face focul. A. P. Bănuţ, Maramureş.

dăgănít, s. a. Pământ bătut. V. Cutcan, Bonţ.

dălbínă, s. **dulbínă,** s. f. Bulboacă, volbură, apă adâncă: *Nu te scăldà în dulbină că-i primejdie.* Şt. Paşca, Crişcior.

dăpânát, adj. Slab, rău nutrit. V. Cutcan, Bonţ.

dấplă, s. Murdăria de pe părul din cap sau de pe acela al animalelor, în formă de ţurţuri. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

dáră, s. f. Afacere, treabă, ispravă, chestie. V. Cutcan, Bonţ.

darabánă, s. f. Smoală cu care se ung osiile dela car. N. Drăganu, Căian.

dărânát, adj. Bădăran, trivial, rău crescut. E. Cioran, Răşinari.

dărápuri, s. plur. (?) Bucăţi: *Pe haiduc jos îl puneà şi dărăpuri îl făceà.* N. Nicolaescu, Gorj.

— Din ung. **darab,** rom. **dărab,** iar de aici prin amestec cu **dărăpăna, dărap.**

dâr'cé, pron. interog. Pentruce? A. P. Bănuţ, Bihor.

(—Cf. v. rom. **derep(t)ce,** «căci», S. P.).

dârdală, s. f. Amendă ce se aplică celui ce face o pagubă cu calul, în holda cuiva. V. Bucur, Frata.

dârjeà, s. f. Bota, băţul de care se ţine hădăraga îmblăciilor. N. Drăganu, Sângeorz.

dârlăì, vb. intrans. IV-a. A fredonà, a cântà încet. V. Bucur, Frata.

— Din ung. **dalálni,** «a cântà», cu care s'a amestecat şi ung. **darálni,** «a hodorogi, a flecări».

dăulí, vb. refl. IV-a. A se jeluì. Dr. V. Corbu, Zagra.

dalniţă, s. f. Bucată de loc arător, îngustă şi lungă. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

dértă, s. f. Făină necernută din care se face o pâne mai slabă ce se dă lucrătorilor şi argaţilor. C. Rebreanu, Bistriţa.

— Cf. germ. **derb** «de rând», «grosolan».

deslinà, vb. trans. I-a. A destrămà, a desrăsucì lâna toarsă. C. Rebreanu, Bistriţa.

destrăbălát, adj. Descheiat: *Nu umblà cu cămaşa destrăbălată la gât.* Part. Mateiu, Coronca (Tg.-Mureş).

desturnà, vb. trans. I-a. A înapoià (de regulă altceva decât obiectul împrumutat), a răscumpărà. G. Vulcu, Răhău.

devesì, vb. trans. IV-a. A risipì. N. Nicolaescu, Gorj.

— Etim. *DR.* IV, la Indice.

dévlă, s. f. Moarte. N. Nicolaescu, Gorj.

devucà, vb. intrans. şi refl. 1. A luà dimensiuni neobişnuite (când e vorba de fiinţe) a se întinde (pielea încălţămintelor). (— Deriv. **devucát,** adj. Diform, gras, mâncăcios). St. Paşca, Crişcior.

dídi, adj. Năuc, uituc. V. Cutcan, Bonţ.

dilíe, s. f. Nume de ocară dat femeilor vorbăreţe. V. Cutcan, Bonţ.

dit'amu, adv. Tocmai acum. A. P. Bănuţ, Bihor.

doáşcă, s. f. Perete subţire. V. Cutcan Bonţ.

— Cf. **doască, doscă,** «scândură» < ung **deszka,** idem.

dócă, s. f. Prostie, tragere pe sfoară, chiul. V. Cutcan, Bonţ. (— Deriv. **docăì,** vb. trans. IV-a A bate cuiva capul cu vorba, a insistà: *L-am docăit eu să nu vândă vaca.* N. Nicolaescu, Gorj).

d'o cale, adv. Deodată: *D'o cale na şi asta.* A. P. Bănuţ, Maramureş.

dódă, s. f. Mână de copil mic. V. Cutcan, Bonţ.

dóg, s. a. Acoperişul dela tocul în care se ţin creioanele. V. Cutcan, Bonţ.

— Pentru etimologie cf. **toc.**

dogorít, adj. Supărat, plictisit. V. Cutcan, Bonţ.

— Etimologia şi alte sensuri apropiate, la *TDRG,* s. v.

Dòina, Nume de câne. N. Nicolaescu, Gorj.

dolfán, adj. Avut, bogat, măreţ, fudul, arogant. V. Cutcan, Bonţ.

dólmă, cf. **dâlmă,** Şt. Paşca, Crişcior.

dolobândură, s. f. Femeie stricată, curvă. Şt. Paşca, Crişcior.

doloféte, s. m. Copil gras. N. Nicolaescu, Gorj.

— Din **dolofan,** cu schimb de terminaţie, considerată ca sufix.

domníe, s. f. (Fig.) Râie. P. Nişca, Crişcior.

dorovoì, vb. refl. IV-a. A se dărăpănà, a se sparge, a se hodorogì: *S'o dorovit caru.* Dr. V. Corbu, Zagra.

dorubáţă, s. f. Bucată mare, om zdravăn, namilă. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

dos de moară. (Idiot.) Om arţăgos, om de nimic. V. Cutcan, Bonţ.

dóştină, s. f. Loc ferit de soare. E. Cioran, Răşinari şi Şt. Paşca, Crişcior.

drăbicăni, s. plur. Locuri râpoase, coclauri. I. Sohorca, Sângeorz-Văi.

drâglă, s. f. Dârgul cu care se scoate jarul din cuptor. A. P. Bănuţ, Marghita şi V. Bucur, Frata.

drâmboáie, s. f. Armonică în care se cântă cu gura. (— Deriv. **drâmboiat,** adj. cu buza lăsată, supărat; **a drâmboia** vb. intrans. I. «A plânge»). Şt. Paşca, Crişcior.

— Cf. bulg. **drumboj,** s.-cr. **drombulja,** idem.

drâmbóiu, adj. Supărăcios. V. Cutcan, Bonţ.

— Deriv. din **drâmboia.**

drăşcălì, vb. trans. IV-a. A rade iarba cu sapa. V. Cutcan, Bonţ.

drăvăluì, vb. trans. IV-a. A scuturà. N. Drăgan, Sângeorz.

— Cf. **a zdrăvuì** a vânturà (bucatele). Şt. Paşca, Crişcior.

drengos, adj. Leneş, molatec. V. Cutcan, Bonţ.

dripì, vb. trans. IV-a. A călcà în picioare. Şt. Paşca, Crişcior.

dripelişte, S. f. Loc frământat, dripit de picioare. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

— Derivat din **dripì, dripălui,** cu suf. **-işte.**

driúci, s. plur. Lemne lungi şi rotunde în care se fixează fuşteii la scară. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

droágă, s. f. Pian. N. Drăganu, Sângeorz.

drúgă, Porumbul nedespoiat şi nesfărâmat. N. Nicolaescu şi G. Marinescu, Gorj.

drúgă, s. f. Nume de ocară dat femeilor bune de gură şi slabe de lucru. N. Drăganu, Sângeorz.

— Cf. **a îndrugà,** «a vorbì fleacuri».

drugăleáţă, s. f. Fus mare pentru lână. V. Cutcan, Bonţ.

— Probabil printr'o disimilare din **drugineaţă** (cf. la *TDRG*) (?).

druéte, s. m. Un lemn gros şi scurt: *Dă-mi druietele ăla să şed pe el.* N. Nicolaescu, Gorj.

drúlă, s. f. Femeie depravată. V. Cutcan, Bonţ.

dúbă, s. f. Clopotul dela oi. (Fig.). Fată bătrână, V. Cutcan, Bonţ.

dubálă, s. f. Femeie leneşă. V. Cutcan, Bonţ.

ducnì, vb. intrans. IV-a. A mirosì. (— D e r i v. **ducnet,** s. a. Miros). N. Nicolaescu, Gorj.

— Din **duhnì,** idem.

ducucít, adj. Nemernic, mişel. Dr. V. Corbu, Zagra.

dud, s. m. Pâne mică. G. Vulcu, Răhău.

dudă, s. f. Om prost, idiot. (— D e r i v. **dudan, dudălău,** idem). A. P. Bănuţ, Bihor şi Sălaj.

Dúdaş. Nume de câne. N. Nicolaescu, Gorj.

dúdet, s. a. Tunet, vifor. N. Drăganu, Zagra.

dúdură, s. f. Femeie neastâmpărată. V. Cutcan, Bonţ.

dúfla, în expresii ca: *S'o pus cu dufla pe mine să-i-dau fata şi i-am dat-o.* Şt. Paşca, Crişcior.

dughie, s. f. Fânaţ artificial dobândit prin cultura meiului păsăresc. D. Rădulescu, Rudari.

dul, s. a. Umflătură. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

duléu, s. a. Rozor între holdele arate. A. P. Bănuţ, Bihor.

— Din ung. **dülö,** idem.

Dumán, Dumána. Nume de vite cornute. N. Nicolaescu, Gorj.

durgă, s. f. Nume de ocară dat unei femei guralive şi leneşe. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

— Metatezăt din **drugă,** de mai sus.

durgăluì, vb. trans. IV-a. A rostogolì, a face zgomot prin purtarea unui obiect pe duşumea. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

— Metateză din **drugăluì, durigăluì,** din **durigă.**

durgíuă, s. f. Răstalniţa patului. P. Nişca, Bulzeşti (Zarand).

durşloág, s. a. Cf. c r o i ş l o a g, mai sus. St. Paşca, Crişcior.

(— Din germ. **Durchschlag,** S. P.).

duş, s. a. Arţag, capriciu: *Om cu duş.* C. Rebreanu, Bistriţa.

dúşnic, s. a. Stupuşul de lemn care se pune în gaura făcută în doagele butoiului. N. Nicolaescu, Gorj.

— Derivat din **duh** cu suf. **-nic.**

dustuşì, vb. trans. IV-a. A cercetà, a spionà, a auzì o veste: *Am fost să duştuşesc când vine doctorul în sat să-mi duc copilul la ultoit. Dustuşii pe drum şi-l găsii.* Şt. Paşca, Crişcior.

F

familiéş, s. m. Cel care ţine de o familie. Indeosebi un om bătrân ţinut de o

familie până la moarte, în schimbul averii lui. Şt. Paşca, Crişcior.

— Derivat din **familie** cu suf. -**eş**.

fărbălui, vb. trans. IV-a. A stropì. G. Vulcu, Răhău.

— Din germ. **färben,** cu înţeles evoluat prin întrebuinţări ca: **a fărbălui via.**

farcău, s. m. Om uşuratic, hoinar, vagabond. V. Cutcan, Bonţ.

— Din ung. **fark** cu suf. -**ău** după modelul sinonimului **codălău.**

fârfăít, adj. Avar, necomunicativ, răutăcios. V. Cutcan, Bonţ şi V. Bucur, Frata.

făháuărt, s. a. Scobitura mai strâmtă, ca de obiceiu, în baie. Şt. Paşca, Crişcior.

— Germ. **Verhau-Ort.**

fâşăi, vb. refl. IV-a. «După ce se face mămăliga cu brânză, se mai lasă puţin să se fâşăiască». C. Rebreanu, Bistriţa.

făşângóiu, s. m. Măscăriciu, băiat mascat care umblă pe la casele cunoscuţilor în f ă ş a n g (carnaval). N. Socaciu, Crişcior.

fâşcă, s. f. Colivie. V. Cutcan, Bonţ.

fâtcăi, vb. trans. IV-a. A molestà, a cicălì, a batjocorì, a huiduì. I. Sohorca, Sângeorz.

făúlă, s. f. Statură, fizionomie, figură: *Faină făulă de om.* Şt. Paşca, Crişcior, V. Lazar, Jina. (—V a r. **făură,** idem V. Bucur, Frata).

fecéu, s. a. Cuptor. A. Frăsinariu, Chiuza.

— Cf. ung. **fecceseni** «a stropì», «a împroşcà». Făcut din cărămidă, cuptorul trebuie împroşcat, mereu, cu tencuială.

féde, s. f. Vlagă, putere, vânjoşie, virilenţă: *Nu-i fede în bărbată-mieu* (sic) *de cân' o fost în bătaie.* Şt. Paşca, Crişcior.

feleher, s. a. In întrebuinţări ca: *Mă ia la feleher*=Mă ia de scurt. C. Rebreanu, Bistriţa.

felétic, s. a. Un băţ cu cârpe la capăt care serveşte la unsul osiilor dela car. N. Nicolaescu, Gorj.

— Cf. **feleştioc** în *DA.*

féná, s. f. Ruşine, ocară, întrebuinţat în forme stereotipe: *mânca-l-ar fena; ce fenă cauţi pe-aici?* Şt. Paşca, Crişcior.

— E interesant felul cum s'a atenuat gravitatea înţelesului primitiv al cuvântului la noi. In ung. el însemnează «freanţ».

— Ung. **fene.**

feştelău, s. a. Un smoc de câlţi de cânepă sau de in. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

— Cf. **feştilă** < slav. **svestilo** (*DA.*).

fetán, s. m. Fag cu coroană de crăci foarte bogată. A. P. Bănuţ, Bihor.

Fetíţă. Nume de vacă. N. Nicolaescu Gorj.

fific, adj. Sfătos, deştept (depreciativ) V. Cutcan, Bonţ.

filigóre, s. f. Vilă, edificiu somptuos. G. Vulcu, Răhău.

Filişán, Nume de bou. N. Nicolaescu, Gorj.

firétic, adj. Vioiu: *Ce copil firetic!* V. Bucur, Frata. (Cf. *DA.* s. v.).

firfizón, s. m. Om neghiob. N. Drăganu, Căian.

firtăl, s. m. Filer, ban. N. Drăganu, Sângeorz.

— Din germ. **Viertel.**

fitău, s. a. Bumbac roşu sau negru de calitate aleasă cu care se cos motive pe albituri: *Se poartă cămeşi cu guler împodobit cu pene de fitău ori mărgele.* N. Drăganu, Negrileşti.

— Din ung. **fejtö,** idem.

fiţărău, s. m. Copil mic. N. Nicolaescu, Gorj.

— Derivat din **fâţă** (cf. *DA.*).

flámă, s. f. Familie (numeroasă?): *S'o dus a munte* (*sic*) *cu toată flama.* V. Lazar, Jina.

flășcă, s. f. Sticla în care se ține băutura pentru trebuința căsenilor. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

flăști, s. plur. (?) Verigi de fier cu care se fixează coasele la toporâște. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

flec, s. a. Polediță, lapoviță. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

fleár, adj. Vorbăreț, guraliv. N. Nicolaescu, Gorj.

— Cf. **fleură**, gură. și flecar

flecuì, vb. intrans. IV-a. A ninge și a plouà deodată. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

'**flencănì,** vb. intrans. IV-a. «O cureà dela ham neîncheiată, care atârnă, în fuga calului flencăne». G. Vulcu, Răhău,

flénciu, s. a. Oboseală, toropeală. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

fleándură, s. f. Lovitură cu dosul palmei. V. Cutcan, Bonț.

fleáră, s. f. Gură rea. V. Cutcan, Bonț.

fleáșcă, s. f. Gură, în sens injurios. V. Cutcan, Bonț.

fleoárcă, s. f. Noroiu subțire, mâl. P. Nișca, Crișcior.

flínder, s. m. Vagabond. V. Cutcan, Bonț.

fliórt, s. m. Nădrăgar. A. P. Bănuț, Chioar.

floácă, s. m. Om bătrân, slab și cărunt. V. Cutcan, Bonț.

— Derivat din **floc** (de lână albă).

flomoștóc, s. a. Cocoloș. V. Cutcan, Bonț.

Floricél. Nume de bou. N. Nicolaescu, Gorj.

floșcotínă, s. a. Femeie căreia-i plac vorbele, intriga. V. Cutcan, Bonț.

floștínă, s. f. Curvă, femeie decăzută și bețivă. V. Cutcan, Bonț.

floștoáncă, s. f. Femeie leneșă. Șt. Pașca, Crișcior.

floștorì, vb. trans. IV-a. A pavà cu piatră. G. Vulcu, Răhău.

— Germ. **pflastern,** idem.

fluștán, s. a. Varza care crește fără să facă căpățână. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

flúturǎ, s. f. Invelitoarea dela gât înnodată în forma unui fluture. S. Dragoman, Nocrih.

foárot, s. a. Rămășiță, rest de piatră ruptă de explozie în cursul unui șut în baie. Șt. Pașca, Crișcior.

— Germ. **Vorrat.**

focjíu, s. m. Licuriciu. V. Cutcan, Bonț.

— Compus din **foc † viu** (cf. în *DA.* F o c u l l u i D u m n e z e u).

fofológ, adj. Leneș, indolent. V. Cutcan, Bonț.

foituì, vb. trans. și refl. IV-a. A mânà repede: *Nu foituì calul că nu-i nici o grabă.* A se sătură peste măsură: *Vaca s'a foituit de rapiță.* V. Cutcan, Bonț.

fóiu, s. m. Copil gras și slăbănog. C. Rebreanu, Bistrița și Șt. Pașca, Crișcior.

forcotí, vb. intrans. IV-a. Verb onomatopeic care imită zgomotul pe care-l face mămăliga sau păsatul când clocotește. V. Bucur, Fiata.

forzoáț, s. a. Piatră stearpă, care nu conține nici un minereu, ce se aruncă pe ș t i u r ț sau piatră măruntă. (—D e r i v. **forzoțolì,** vb. trans. IV-a. A aruncà cu pietre dintr'o grămadă). Șt. Pașca, Crișcior.

— Germ. **Vorsatz,** din **vorsetzen.**

fosăì, vb. intrans. IV-a. A răsuflà greu, a gâfâì: *I bătrân, săracu, că numa fosăie.* Șt. Pașca, Crișcior.

— Onomatopee.

fótă, s. f. Orice lucru care poate servì de asemănare cu un membru al corpului omenesc bolnav și diform. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

fotoghín, s. a. Petrol; (Fig.) țuică. Șt. Pașca, Crișcior.

(— Din germ. **Photogen,** S. P.).

frichinì, vb. trans. IV-a. A face masaj, a frecà cu apă. N. Nicolaescu, Gorj.
— In *DA* se dă un înţeles îndepărtat.

frige-borş, (i d i o t.) Duce lipsă. V. Cutcan, Bonţ.

friş, s. a. «Haină pe care o poartă bărbaţii mai tineri, făcută din pănură sură şi care ajunge numai până la brâu. Cea de postav se numeşte f l â n e a». N. Drăganu, Ciceiu-Corabia.

Frúnza. Nume de câne. N. Nicolaescu, Gorj.

fuiór, adv. In expresii ca: *Iese fuior pe nas*; când cineva bea o apă minerală care conţine acid boric, simte gazul ieşindu-i prin nas. Dr. P. Corbu, Zagra.

fundác, s. a. Claie de fân abià începută. V. Bucur, Frata.

funduréiu, s. m. Cantitatea de fân rămasă la temelia clăii. N. Drăganu.

furt, adv. Neîncetat: *Tot furt.* C. Rebreanu, Bistriţa.
— Germ. **fort,** idem.

furteáţă, s. f. Boală (?). V. Lazar, Jina.

G

gádină, s. f. (Fig.). Om de nimica, rău la suflet. E. Cioran, Răşinari.

gâjdéiu, s. a. Turmă de oi. N. Drăganu.

gălán, adj. Galant. C. Rebreanu, Bistriţa.

gâldán, s. a. O groapă mai mică, în care se găseşte apă: *Am băut apă din gâldanul din margina drumului.* N. Nicolaescu, Gorj.
— Prin substituire de terminaţie din **gâldău** (acesta în *DA.*).

gâmă, s. f. Om desordonat, nepăsător, slăbănog. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

gâmbă, s. f. O boală: *Apucate-ar gâmba să te văd strâmbându-te.* V. Bucur, Frata.
— Din ung. **gomba,** «ciupercă veninoasă».

gâmbálă, s. f. Epilepsie; ceartă, neînţelegere. V. Cutcan, Bonţ.
— Afereză din **agâmbală** (cf. *DA.*).

gănăgiós, adj. Lacom, hămisit la mâncare. V. Bucur, Frata şi N. Drăganu.

găoáă, s. f. O fată sau băiat care stă cu gura căscată şi ascultă poveştile celor mai mari. V. Bucur, Frata.

gâráie, adv. Belşug, prisosinţă(?). *E învăţat să aibă de toate din gârâie şi pe-acolo duce lipsă.* N. Nicolaescu, Gorj.

Garoafa, Nume de vacă. N. Nicolaescu, Gorj.

gârbì, vb. intrans. IV-a. A lătrà, a ciorovăì. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
— Cf. a **gârbì,** «a năvălì», «a năpădi» (*DA.*).

gărdăoáie, s. f. Ingrăditură în formă de cerc unde se adună nutreţul de iarnă al vitelor. N. Drăganu, Ruştior.
— Augmentativ feminin dela **gard, gărdoaie, gărdăoaie** (cf. în Banat şi Crişana **vagon-vagoane).**

gáură, s. f. Scobitura făcută cu ajutoru unui sfredel în piatra mai rezistentă din baie în care se introduc materi explozive care «se foitoie». Are un diametru de 3—5 şi jum. cm. şi lungime care diferă după gradul de rezistenţă al pietrei şi după puterea materialului exploziv. După direcţia «mânării» sale în stâncă, e de mai multe feluri:

gaură oablă, «bătută» perpendicular în părete;

gaură patron, «mânată» în direcţie piezişă, din sus în jos;

gaură şuleandă, «mânată» de jos în sus, în «cerime». E cea mai grea de făcut;

gaură pă apă, «mânată» în vatra galeriei, perpendicular pe aceasta (în direcţia contrară celei şulene).

gaură pulentă, piezişă, de jos în sus, cu direcţie deviată în stânga sau dreapta (contrară, ca direcţie principală, celei patron).

a bate găuri=A sfredelì piatra. Băieşii întrebuinţează pentru această operaţie «şticaizul», o bară de fier în şase feţe sau rotundă, cu un diametru de 2½—6 cm. lăţită la un capăt şi ascuţită. Intr'un capăt se bate cu «fistăul», un ciocan de 2-4½ kgr. greutate. Când piatra e foarte rezistentă, se bate cu «puţca», ciocan cu coada lungă şi mai mare ca fistăul. La bătutul găurilor cu puţca lucrează doi lucrători. Unul bate în şticaiz, celălalt îl învârteşte puţin după fiecare lovitură. Din timp în timp se scot cu «dârgul» făinile de piatră adunate în gaură.

a foitoì găuri. In fiecare zi, dimineaţa, băieşul, după ce ajunge «pă uărt», bate găurile. La amiaz un superior îi controlează lucrul, «face muştra» găurilor. Dacă constată că e destul de adâncă fiecare gaură, băieşul are voie să introducă într'însele materialul de explozie, le «foitoie». La sfârşitul şutului, după ce s'au adunat din uărt toate uneltele de lucru, se aprinde «ţindăru» din «foitaş». «Baciul», băieşul şef al uărtului, strigă din toate puterile: *«hop, puşca, două...»* sau alt număr, care indică numărul găurilor cărora li s'a dat foc. Aceasta pentru a încunoştiinţă pe cei din apropiere că trebuie să se ascundă. După explozie, însoţit de «obărhaieri» şi de «hocman», băieşul se întoarce în uărt pentru a examinà situaţia lui. Dacă una din găuri nu «s'a slobozit», e numită «mincinoasă». Şt. Paşca, Crişcior.

găvózd, s. a. Ic, nadă cu care se creapă lemnele. N. Drăganu. (— Deriv. **găvozdì,** vb. refl. IV-a. A se icuì, a se înghesuì, A. P. Bănuţ, Sighet).

géac, s. a. Traistă făcută din pânză, cu care duc. copiii cărţile la şcoală. N. Nicolaescu, Gorj.

génciu, s. a. Neam slab, înapoiat, păcătos. A. P. Bănuţ, Maramureş.

géuşă, s. f. Capră oacheşă. N. Drăganu, Săngeorz.

ghelấiu, s. a. Gălăgie, zgomot: *Copiii fac ghelaiu când sunt mulţi.* (Deriv. **ghelăì,** vb. intrans. IV-a. A face zgomot). N. Nicolaescu, Gorj.

— In *DA* **ghélai,** interj.

ghévă, s. m. Frate de mire. N. Drăganu, Sângeorz.

Ghidán. Nume de bou. N. Nicolaescu, Gorj.

ghilúş, s. a. Petrecere făcută de flăcăi noaptea, cu ocązia unei nunţi sau logodne. D. Rădulescu, Rudari.

— Din ung. **gyülés,** «adunare».

ghişbón, s. a. Ruda de lemn cu care se strânge fânul pe car. G. Munteanu, Ocna-Sibiiului.

ghízdă, s. f. Tăietură de buzunar fals la cioareci, cu găietan împrejur. C. Marinescu, Dolj.

gioávlă, s. f. Noroiu: *A plouat şi s'a făcut o gioavlă de nu puteai umblà.* N. Nicolaescu, Gorj.

gioì, vb. trans. IV-a. A învinge. N. Drăganu.

girdán, s. a. Salbă de galbeni mari austriaci (în «salbă» sunt numai galbeni mici). C. Lacea, Braşov.

gitruluì, vb. trans. IV-a. A apucà. N. Drăganu.

— Din ung. **gyötör,** (com. N. Drăganu).

glas, s. a. O pieliţă moale, de coloare albă-surie, care se găseşte în crăpăturile unui fag bătrân. Se foloseşte în loc de iască sau se fierbe şi se prepară din ea o băutură contra răguşelii. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

gleámboș, adj. Indispus. Dr. V. Corbu, Zagra.

godărlắu, s. a. Loc strâmt între două case. G. Munteanu, Ocna Sibiiului.

gogì, vb. intrans. IV-a. A priveghià, a păzì. V. Cuctanu, Bonț.

— Atestat și'n *DA*, dar cu alt sens.

gogléze, s. plur. (?). Fructe necoapte: *Să nu mânci multe gogleze că te doare stomacul*, N. Nicolaescu, Gorj.

goít, s. a. Țipăt strident pe care-l scot copiii mici plângând și cei mai mari din răutate, răcnet. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

goléț, s. m. Strein (în sens batjocoritor). V. Lazar, Jina.

golomóz, s. a. Murdărie: *Nu aduce acasă atâta golomoz de pe drum.* Dr. V. Corbu, Zagra.

góniță, s. f. Femeie murdară la haine. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

— Cf. *DA*, alt înțeles.

goțóiu, adj. Imbrăcat rău, zdrențos; supărat. V. Cutcan, Bonț.

— Derviat de *DA* din **goță**. Cf. însă tot acolo **goță**, văzut de P a p a h a g i T., *Grai și suflet*, II fasc. I, p. 56. în numele propriu **Gothus**, din care derivă și *DA* pe **gotă. Goțoiu, Goța,** se întâlnește în onomastica Munților Apuseni.

grămádă, adv. Mult de tot: *Am o grămadă de lucru. M'am gândit o grămadă până am găsit hiba.* V. Lazar, Jina și Șt. Pașca, Crișcior.

grámpină, s. f. Crumpenă, baraboiu, nap. N. Drăganu.

gras, adj. Se zice *var gras*, amestecătură de nisip și var în care cel din urmă abundă. *Vreme grasă*—vreme bună. V. Lazar, Jina.

grobíște, s. f. Cimitir. D. Rădulescu, Rudari.

grumăzáre, s. f. Gulerul cămășii. V. Cutcan, Bonț.

gúdră, s. f. Femeie stricată. V. Cutcan, Bonț.

— Din **gudă** (*DA*), cu **r** din apropierea de **gudura.** Cf. în *DA*, **gudrea,** «cățea care se gudurește».

gudúră, s. f. Femeie lingușitoare. V. Cutcan, Bonț.

— Derivat din **gudurà.**

guduróiu, adv. Noros, închis, gata de ploaie. A. P. Bănuț, Sălaj.

gúgiu, s. a. Gropița mică în pământ care servește la jocul cu mingea al copiilor. N. Nicolaescu, Gorj.

gujbìt, adj. Strâmb, cocoșat. (—D e r i v. **gujbă,** s. m. Om cocoșat, ghebos). V. Bucur, Frata.

gúră, s. f. Inceput: *E greu până prinzi gură la pânză.* E. Cioran, Rășinari.

gvalír, s. a. Pian, N. Drăgan, Pianul de jos.

— Metateză din **clavir.**

H

háboca, s. f. Violență, forță, îndrăzneală, dușmănie: *A intrat cu haboca în curte.* V. Bucur, Frata.

háburi, s. plur. (?). Chefuri de orice fel. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

— Ințeles desvoltat din acela din *DA* de «șezătoare».

hăgăúnă, s. f. Joardă, bețigaș, nuia uscată. V. Lazar, Jina.

haíf, s. a. Șold mare. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

hăinál, s. a. Mulțime de oameni în drum: *Se duc la târg cu hăinalu. Nu venì de la joc cu hăinalu, venì singură.* Șt. Pașca, Crișcior.

— Din ung. **hajnal** «revărsat de zi, auroră». Pare că exemplul întâiu lămurește putința unei asemenea desvoltări de sens: la târg se pleacă dimineața și oamenii merg în grup.

háit, s. a. Cisternă. A. P. Bănuț, Maramureș.

hăitoácă, s. f. Indoitura dela cioareci sau dela pantaloni: *Fă-ţi hăitoacă la cioareci că-i mare tina şi-i mozoleşti.* Şt. Paşca, Crişcior.

— Cf. ung. **hajtani, hajték,** «îndoitură».

hăizáş, s. a. Loc înclinat pe care se dau la vale lemnele din pădure. A. P. Bănuţ, Bihor.

— Ung. **hajzás.**

hajmandắu, s. m. Haimană. V. Bucur, Frata.

— Cf. *DA* s. h o j m ă l ă u.

hálă, s. f. Vită, sau şi om mâncăcios şi flămând: *Hala asta nu mai tace.* Şt. Paşca, Crişcior.

hălăì, vb. trans. IV-a. A vorbi multe, a ciorovăì: *Ce tot hălăi aici de pomană?* N. Nicolaescu, Gorj. (V a r. **holăì,** idem, A. vorbì pe cineva de rău în gură mare, a insultà cu vorba aşà ca să audă şi alţii: *M-o holăit pe drum şi mi-o spus că-s mişel.* Şt. Paşca, Crişcior.)

Derivat din **hulă.** Tot de aici trebuie să se explice şi **hălălăì** (*DA*).

hălămán, s. a. Grămadă de plute. A. P. Bănuţ, Maramureş.

— Cf. ung. **halom.**

hălắp, adj. Lacom, hrăpăreţ. N. Nicolaescu, Gorj.

hălărie, s. f. Ceeace se află în desordine. In înţelesul adverbial: *Boii se ţin hălărie după vacă.* N. Nicolaescu, Gorj.

hălău, s. a. Batjocură. G. Munteanu, Poiana Sibiiului.

— Derivat din **hulì (hulău, hâlău).**

hálcă, s. f. Larmă, tărăboiu. N. Drăganu. Parcelă mică şi îngustă de pământ. A. P. Bănuţ, Bihor. Jumătatea unui bostan sau castravete. V. Bucur, Frata.

hâlcuri, plur. Vase: *Nu-mi umblà prin toate hâlcurile.* Dr. V. Corbu, Zagra.

hălgătínă, s. f. Om strein, venitură; sărac lipit: *Mai acu' o săptămână, ne venì o hălăgătină, să ne ia pita din mână.* Şt. Paşca, Crişcior.

halovánti, Inţeles puţin precis: *Halovanti de-aici că m'am săturat de voi.* (— V a r. **halovrii,** idem. I. Sohorca, Săngeorz-Băi.)

hánc, s. a. Râpă, drum rău. A. P. Bănuţ, Sălaj.

hámpă, s. f. Boacănă, eroare. V. Cutcan, Bonţ.

hampău, s. m. Un om mare, namilă. V. Cutcan, Bonţ.

hámpotă, s. f. Câne mare, dulău. N. Nicolaescu, Gorj.

— Cf. **hampău** mai sus.

handrobute, s. f. Femeie proastă. V. Cutcan, Bonţ.

hăngărì, vb. trans. IV-a. A bătătorì. V. Cutcan, Bonţ.

hangắu, s. m. Numire dată în batjocură şi ca desmerdare băieţandrilor ce trec de adolescenţă. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

hânsă, s. f. O anumită parte, indiferent de mărime, despărţită dintr'un întreg: *Noi o hânsă am isprăvì, dar vezi, ceilalţi nu ţin cu noi.* I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

hănţuì, vb. trans. IV-a. A trage şi a împinge pe cineva, în batjocură. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

— Din **hanţ** (cf. *DA* s. v.).

hápcină, s. f. Hop, râpă, coastă ruptă de ploaie. N. Drăganu, Valea Someşului. (— V a r. **hópcină,** s. f., idem. Şt. Paşca, Crişcior).

— Din **hop** † suf. **-ină.**

harabútă, s. f. Apă de sodă. N. Drăganu, Căian.

hărăgúş, s. m. Arţag, încăpăţânare, moft. Şt. Paşca, Crişcior.

— Din ung. **haragos,** «supărăcios».

hărămúge, adv. Inţeles puţin clar: *Se ţine hărămuge de mine; Vine hărămuge.* N. Nicolaescu, Gorj.

— Cf. în *DA.* † **hărămuc,** «bandă, ceată».

harapău, s. a. Cleşte. V. Cutcan, Bonţ.
— Ung. **harapó,** idem.

hârcióg, s. m. Copil rămas din creştere (?). V. Cutcan, Bonţ.

hârjì, vb. refl. IV-a. A se hârjonì. P. Nişca, Crişcior.

hărmălioácă, s. f. Necaz, neplăcere: *Cu clăile astea am avut multe hărmălioace.* I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

hârşurós, adj. Dupuros. N. Drăganu, Sângeorz.

harţabálă, s. f. Om de nimic, om fără prestigiu, cu purtări rele. N. Nicolaescu-Gorj.

hâşcă, s. f. Pielea vitelor cari au suferit de o boală pierde părul sau lâna şi rămâne hâşcă. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
— Cf. **haşcă,** în *DA.*

haştarău, s. a. Lemn sucit, noduros, inutil. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

háştoriţă, s. f. Femeie rea de gură. E. Cioran, Răşinari.

hăţău, s. a. Duraiul din pădure pe unde se dau lemnele la vale. A. P. Bănuţ, Maramureş. (D e r i v. **hăţăuşì,** vb. refl. IV-a. A se mişcà din încheieturi. P. Nişca, Crişcior).

hătjelà, vb. trans. I-a. A bate pe cineva. G. Vulcu, Răhău.

heberéu, adv. Fără rost, de cap: *Umblă hebereu.* V. Bucur, Frata.

heicuí, vb. trans. IV-a. A da înapoi: *Heicuieşte puţin carul cu boii.* V. Bucur, Frata. (V a r. **heoci,** idem. Şt. Paşca, Crişcior).

hélpeş, adj. Beat. N. Drăganu, Căian.

hip, s. a. Clipă, moment: *Intr'un hip se răstoarnă.* C. Rebreanu, Bistriţa.

hirbéică, s. f. Cratiţă. G. Vulcu, Răhău.

híre, s. f. Pomină, poveste, amintire: *Nici hire de lucrul acela.* A. P. Bănuţ, Bihor.
— Ung. **hir,** «ştire».

hlioápă, s. f. Gură mare: *Ţine-ţi hlioapa.* I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
— Postverbal dela **hlipì.**

hoábiţă, s. f. Femeie grasă cu gesturi domoale. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

hoámpă, s. f. Groapă: *Nu te jucà pe lângă hoampa aceea că numai cazi în ea.* I. Sohorca, Sângeorz-Băi şi V. Cutcan, Bonţ.

hobănì, vb. intrans. IV-a. A umblà legănându-se. V. Cutcan, Bonţ, V. Bucur, Frata.

hod, s. a. Ciuhă, semn de oprelişte în holdă. V. Cutcan, Bonţ.

hodáie, s. f. Păşune. V. Cutcan, Bonţ.

hodáiţă, s. f. Un edificiu din jurul casei: cocina, şura, etc. Şt. Paşca, Crişcior.

hódăş, adj. Mare, desvoltat: *Are cur hodăş.* C. Rebreanu, Bistriţa. V a r.

hodâş, idem. Cu cearcăne la ochi: *Capră cu hodâşe la ochi.* I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
— Din ung. **hodos** (?).

hodluì, vb. trans. IV-a. «Pe tină mare, frăteanul, până la drumul mare care e pietruit, îşi duce căruţa cu boii şi numai de acolo prinde calul la ea. Operaţia aceasta se chiamă a h o d l u ì». V. Bucur, Frata.
— Din ung. **haladni.**

hodorél, adv. Asemenea, egal. V. Cutcan, Bonţ.

hodrobéle, s. plur. Complex de unelte de preţ mic: *Ia-ţi hodrobelele şi şterge-o.* G. Vulcu, Răhău.

hodogón, s. a. Bucată de lemn ce se foloseşte în loc de cleşte la foc. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

holoáne, s. plur. Materii murdare, gunoiu, gogleaz: *In grâul dela noi sânt multe holoane.* N. Nicolaescu, Gorj.

holúmb, s. a. Semnul care indică graniţa ţării. G. Munteanu, Ocna-Sibiiului.

holún, s. a. Grămadă de lemne încâlcite care închid o trecătoare. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

honcà, vb. trans. I. A lovì fără milă. I n t r a n s. A îngenunchià în faţa unor nevoi de ordin material. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

hónioş, adj. Murdar. V. Cutcan, Bonţ.

hont, adj. Şchiop, schilav. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

hópşă, s. f. Inţeles puţin clar: *Nu-i cununat cu ea; o ţine numa aşa de hopşă. Taie vite'n sat de hopşă. O tăiat un porc de hopşă.* C. Rebreanu, Bistriţa, V. Bucur, Frata.

— Din ung. **hopsa,** cf. la *SzMTSz* I. 885—86.

hóră, s. f. Lâna ieşită la învelitul în piuă. N. Drăgan, Căian.

horáiţă, s. f. Broboadă. N. Drăganu, Sângeorz.

horholínă, s. f. Femeie bătrână, babă, V. Cutcan, Bonţ.

horhonì, vb. intrans. IV-a, A râde pe înfundate, a chicoti: *Ce horhoneşti atâta?* N. Nicolaescu, Gorj.

horj, s. a. O bucată de scândură cu o lamă de fier la capăt, pe care frecând tuleul de cucuruz se sfarmă grăunţele. (—D e r i v. **horji,** vb. trans. IV-a. A sfărîmà cu horjul). V. Bucur, Frata.

horzonì, vb. refl. IV-a. A se înălţà, a se urcà, a aburcà. N. Drăganu.

hozáte, s. plur. Complexul tuturor lucrurilor pe care le duce cu sine un călător. N. Drăganu, Sângeorz.

— Cf. ung. **hozatni** «a procurà», **hozatal** «transport» *SzMTSz* I, 894.

hreábă, s. f. Coastă de munte. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

hreábân, s. a. «Rustenartiges Werkreng zur Bearbeitung der Wale». N. Drăganu.

hreánce, s. plur. (?). Fructe necoapte. Dr. V. Corbu, Zagra.

hréturi, s. plur. (?). Hreance. N. Drăganu, Zagra.

hublăì, vb. trans. IV-a. A gonì pe cineva bătându-l, a fugărì. Şt. Paşca, Crişcior.

— Cf. ung. **hubolyositani,** «a boldi, a da pumni» *CzFMSz*, II, 1723.

huc, adv. *Uneori de mânie te faci huc de nu eşti bun de nimic.* C. Rebreanu, Bistriţa şi N. Drăganu, Zagra.

hudă, s. f. Baie: *Altă hudă or lucrat pe valea aia.* Şt. Paşca, Crişcior.

hudubăţ. Nume de ocară dat femeilor. V. Cutcan, Bonţ.

húdură, s. f. Femeie depravată. V. Cutcan, Bonţ.

húduri, s. plur. Pădure tăiată, cioate, butuci. N. Drăganu, Chioar.

huduvárcă, s. f. Ciomag, boată:

Iţi păreà bine c'ai scăpat
Cu toporul neluat
Şi cu capul neciuntat,
Ori de huduvarcă spart. G. Vulcu, Răhău.

huidúmă, s. f. Femeie urîtă. V. Cutcan, Bonţ.

huiu, adj. Prost, fără judecată. G. Vulcu, Răhău.

— Din ung. **hülye,** idem.

húioş, s. a. Haină cu mâneci. V. Bucur, Frata. Haină de coloare vânătă: *Peste vestă se poartă huioşul care de regulă e făcut din pănură albă şi e împodobit cu o panclică neagră.* N. Drăganu, Reteag.

huluzău, s. a. Cânepa care creşte pe marginea cânepiştei, tortul căreia se foloseşte la lucruri ordinare. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

humen, ? «O stare mintală care dovedeşte slăbirea memoriei». I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

huríşte, s. f. Copil neastâmpărat. E. Cioran, Răşinari.

— Derivat din **hurui,** cu suf. **-işte** (cf. *alergărişte, măsorişte,* P a s c u, *Sufixele,* 252).

hurlúp, s. a. Două prune concrescute. V. Bucur, Frata.

huşti, vb. trans. IV-a. A sfărîmà boabele de pe tuleu. N. Drăganu.

huzăti, vb. trans. IV-a. A lucrà din greu, a umblà mult: *Huzătirăm azi şi mă dor picioarele.* Şt. Paşca, Crişcior.

— Din ung. **huzatni.**

I

iálojiţă, s. f. Femeie mare, grasă. V. Cutcan, Bonţ.

(— Cf. **ialoviţă** *TDRG* s. v.).

ibărsic, s. a. Bârlog; un loc unde se lucrează în baie de jos în sus; şutăul pe unde se aruncă piatra dela o galerie de sus la una de jos în timpul construcţiei. Şt. Paşca, Crişcior.

— Germ. **Übersicht.**

ibi, vb. trans. IV-a. A suferì, a plăceà, a iubì: *Casa asta nu ibeşte să ţii mâţă.* Şt. Paşca, Crişior — Din **a iubì.**

ibóvnică, s. f. In: *Drăguţa tot îţi dă, ibovnica tot să-i dai.* Şt. Paşca, Crişcior.

ic, s. m. Copil alintat. V. Cutcan, Bonţ.

ieftá, vb. refl. I-a. A se zvonì, a se auzì: *De când s'a ieftat că Ion a murit în Basarabia...* D. Rădulescu, Gorj.

iéliţă, s. f. Vânt subţire care bate în cursul verii: *ieliţă, Ieliţă, cum mă tai la peliţă.* E. Cioran, Răşinari.

iepoştină, s. f. Femeie mare, grasă şi leneşă. V. Cutcan, Bonţ.

— Derivat din **iapă.**

iepurílă. Poreclă dată unui om fricos. V. Cutcan, Bonţ.

— Din **iepure** † suf. **-ilă.**

iepurínă, s. f. Femeie spornică, cu copii mulţi. V. Cutcan, Bonţ.

— Din **iepure** † suf. **-ină.**

ierdáş, s. a. Iugăr, întindere de pământ de o anumită mărime. E. Cioran, Răşinari.

— Cf. ung. **járda** *GhDMR*, 351.

iergăláş, s. a. Larmă mare, zgomot de orice fel. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

ierhă, s. f. Piele de oaie argăsită. N. Drăganu, Sângeorz.

iertuì, vb. trans. IV-a. A extirpà, a nimicì, a tăià arborii de pe un loc. (— Derivat **iertaş,** s. a. Loc extirpat de arbori). A. P. Bănuţ, Sălaj.

igán, adj. Vioiu, zburdalnic: *Igană copilă!* E. Cioran, Răşinari.

— Din **vigan** > **yigan.**

Iliána. Nume de vacă. N. Nicolaescu, Gorj.

îmbăgiuà, vb. trans. I. A cuprinde, a apucà: *L-o îmbăgiuat somnul.* V. Bucur, Frata. A încurcà. N. Drăganu, Zagra.

îmbălà, vb. trans. I. A spune vorbe triviale. V. Bucur, Frata.

— Cf. **bală** (*DA*).

îmbălginà, vb. trans. I-a. A înholbà ochii: *îmbălgină ochii!* = înhoalbă ochii! V. Lazar, Jina.

îmberbecà, vb. trans. I-a. A da brânci cuiva. V. Bucur, Frata.

îmbondrojì, vb. trans. IV-a. A îmbrăcà pe cineva în haine rele, cu scopul de a nu fi cunoscut, a mascà. V. Bucur, Frata. (— Deriv. **bondroj,** s. m. Un fel de bufon, măscăriciu, făşângoiu. Şt. Paşca, Crişcior).

— Din ung. **bóndrus,** «mască». (*SzMTSZ.*)

îmbonţat, adj. Supărat, toropit: *Ce stai îmbonţat ca o mireasă?* N. Nicolaescu, Gorj.

— Derivat din **bont** (*DA.*, s. v.) (?).

împăiat, adj. Cu părul creţ: *oi împăiate* = cu părul creţ. N. Drăganu.

împălăì, vb. trans. IV-a. A merge repede. N. Drăganu.

împărtáştină, s. f. Impărţeală. V. Bucur, Frata.

— **impart** † **áştină.** (cf. **(cucuruzaştină, cosaştina)**

împoticălì, vb. refl. IV-a. A se schimonosì, a suferì. V. Lazar, Jina.

— Cf. slav. **tokalo,** «ascuţit», cu prefixul **po-**, cf. **po-negrì.**

împujeică, vb. trans. I In stereotipe ca: *pe impujeicate*=pe întrecute. N. Drăganu. Refl. A da sau a primi curaj într'o încercare. I. Sohorca, Săngeorz-Băi.

împulpà, vb. refl. I. A se încurajà, a se încrede, a se forţà. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

Inatul porcilor. Ziua de 20 Decemvrie când începe tăiatul porcilor pentru Crăciun. V. Lazar, Jina.

închelmuì, vb. trans. IV-a. A mestecà cu tărâţe buruenile carì se dau porcilor. V. Lazar, Jina.

— Derivat din **chelm** (=**pielm**).

închiiciós, adj. Incuiat, rezistent la despicat: *Al'dată fagu-i închiicios de nu-l crepi.* Şt. Paşca, Crişcior.

încìocălà, vb. refl. I. A se întremà, a se însănătoşì. N. Nicolaescu Gorj.

— Cf. *DR.*

înclefăştà, vb. trans. I. A cuprinde nervos şi cu putere un corp şi a-l ţineà timp mai îndelungat. Două tulpini îngemănate sunt înclefăştate. Indrăgostiţii, stând multă vreme îmbrăţişaţi, sunt înclefăştaţi. Mâna care ţine pe cineva de păr sau de haine, e încleştată; doi rivali luptându-se, sunt înclefăştaţi.

A înţepenì, a amorţì: *Mi se înclefăştaseră fălcile de frig.* I. Sohorca, Sângeorz-Băi:

— Contaminat din **încleştà** † **înşfăcà.**

încondurà, vb. trans. I. A desemnà, a face diferite figuri. N. Nicolaescu, Gorj.

— Neologism?

încotì, vb. trans. IV-a. A cotì, a lovì, a da ghionturi. G. Munteanu, Sătmar.

încotrojí, vb. trans. şi refl. IV-a. A adunà bine haina pe lângă corp, a se îmbrăcà de iarnă. Şt. Paşca, Crişcior.

încrăcănà, vb. trans. I. A îndoì (picioarele strâmbe). N. Nicolaescu, Gor.

încrăciuna, vb. refl. I. A se înfricoşà peste măsură, a se înfiorà: *M'am încrăciunat în spate când am văzut bătaia.* C. Rebreanu, Bistriţa.

încrâncionà, vb. refl. I. A se îngrozì: *Voai, că şi amu mă încrâncionă, cum i-am văzut bătân'u-se.* I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

— Derivat din **crâncen.**

îndălí, vb. trans. IV-a. A începe: *O îndălit a striga*; *or îndălit o baie*; *luaţi cântarea de la îndălit.* Şt. Paşca, Crişcior.

— Din slav. **delo,** «acţiune», «operaţie», «lucru» *MLPSlGrLat,* 187.

îndata-i-màre, adv. Indată, neîntârziat: *Vine îndata-i mare*=vine îndată. V. Bucur, Frata.

îndemnà, vb. intrans. I. A plecà: *Am îndemnat pe la cântători şi am sosit cătră sară.* A. P. Bănuţ, Maramureş.

îndreà, s. f. Ac. N. Drăganu, Valea Someşului.

îndupăcí, vb. trans. IV-a. A coase mărunt, cu mâna. C. Rebreanu, Bistriţa.

înfulicà, vb. trans. A încărcà, a clădì. V. Bucur, Frata şi N. Drăganu.

îngăimecit, adj. Zăpăcit, încurcat, intimidat: *I îngăimăcit şi nu mai poate răspunde.* N. Nicolaescu, Gorj.

— Contaminat din **îngăimat** † **zăpăcit.**

înghebují, vb. trans. IV-a. A strâmtorà, a incomodà. N. Nicolaescu, Gorj.

înghiorţăí, vb. intrans. IV-a. A înghiţi cu zgomot, a coràì: *Inghiorţăe maţele în el.* N. Nicolaescu, Gorj.

— Cf. **ghiorţ, ghiorţăì** (*DA.*).

îngujbát, adj. Strâmb. C. Rebreanu, Bistriţa.

îngurzì, vb. refl. IV-a. A se alintà, a se mădărì, a face semne din buze şi umeri în semn dispreţuitor. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

— Cf. în *TDRG.* s. v. înţelesul primitiv.

înhâí, vb. trans. şi refl. IV-a. A răsturnà. G. Munteanu, Cojocna.

înhămat, adj. Purtat de voinţa altora. V. Cutcan, Bonţ.

înhompà, vb. trans. I. A mâncà cu lăcomie: *Dă la pui, da grij, să nu vie găinile, că tot înhoampă.* C. Rebreanu, Bistriţa.

inimáş, s. a. Imaş. N. Drăganu.

— Compus prin fonetică sintactică din **în** † **imaşì**

înjurături şi blesteme: **Beate-ar coaca; fii afurisit; fii al ghiavu; fii alimănit; fii al negrii; fii al naiba; fii al tătaru**; (etim. pop. din **tartaru**); **fire-ai închinat; fire-ai împuţit; fire-ai jurat; găsi-te-ar doamnele; găsi-te-ar hai din peşteri; găsi-te-ar hăl din baltă; găsi-te-ar năbădăile; găsi-te-ar ţapăn; lovi-te-ar hătaile; lovi-te-ar pârdalnica; lovi-te-ar boala rea; lovi-te-ar plesneala; lovi-te-ar greţurile.** N. Nicolaescu, Gorj.

înşogoiát, adj. Invelit cu haine rele; de nerecunoscut. E. Cioran, Răşinari.

înţepuşcà, vb. trans. I. A coase rău şi cu grabă: *Hai, curăţeşte-mi poalele că de cusut le-oi înţepuşca eu mintenaş.* I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

— Contaminat din **inţepa** «a împunge» † **puşca** «a fuşărì», «a trage chiulul».

înterţ, s. m. Miel, berbece de trei ani. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

întrucicà, vb. trans. I-a. Intruchipà. N. Drăganu.

— Prin metateză din **întruchipà, întruk'icà, întrucicà.**

iobág, s. m. Econom, agricultor, gospodar. (— Deriv. **iobăgie,** s. f. Moşie, avere). A. P. Bănuţ, Căbeşti.

iongărì, vb. trans. IV-a. A aruncà lucrurile inutile la o parte; a curăţì locul de lucru din baie. Pentru această muncă se folosesc iongarii, băieţii tineri, ajutoarele băieşilor slobozi. Şt. Paşca, Crişcior.

— Din germ. **jünger.**

iortón, s. a. Şură, cocină, sau altă edificaţie din jurul unei case. Şt. Paşca, Crişcior.

iosság, s. a. Lucru de preţ, scump: *Bun iosag, boii ăştia.* A. P. Bănuţ, Căbeşti.

ípine, s. f. Minte întreagă, raţiune. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

iţ, s. m. Copil neastâmpărat. V. Cutcan, Bonţ.

iuşdì, vb. refl. IV-a. A se bate, a se sforţà, a se chinuì într'o boală: *Era rău beteag; tăt pă ţâcă-pă-mnică se iuşdeà, de gândeai că nu-i cu mintea cu tătă.* Şt. Paşca; Crişcior.

— Din **iuşnì.**

izădíş, s. a. Citaţie. A. P. Bănuţ, Căbeşti.

— Ung. **izedés.**

izână, s. f. Murdărie. N. Nicolaescu, Gorj. *Ai băgat hainele în izână.* D. Rădulescu, Rudari.

ízlă, s. f. Scânteie, obiect mic de tot. E. Cioran, Răşinari.

izvárníţă, s. f. Zară. A. P. Bănuţ. Maramureş.

J

jábă, s. f. Durere de spate la bătrâni. V. Cutcan, Bonţ.

jalúdă, s. f. Umflătură pe corp sau pe cap. V. Cutcan, Bonţ.

jápă, s. f. Nuia subţire şi elastică. G. Vulcu, Răhău.

jegărít, adj. Urît, murdar: *Am un porc jecărit.* N. Nicolaescu, Gorj.

— Din **jigărit.**

jegmănì, vb. trans. IV-a. A jefuì, a despuià: *M'au jegmănit hoţii.* N. Nicolaescu, Gorj.

jep, s. a. Buzunar: *Imi fă trii jepuri la haină.* G. Vulcu, Răhău.

— Ung. **zseb,** idem,

jeregái, s. pl. Cărbuni aprinşi, jar: *Lasă surcelele să ardă să se facă jeregai.* N. Nicolaescu, Gorj.

jertuitór, s. m. Lemn cu care se împrăştie focul prin cuptor, jinduitor. V. Cuţcan, Bonţ. — Cf. şi **jăruitor, jintuitor.** Forma **jertuitor** e născută din contaminarea acestora.

jgấtă, s. f. Umflătură la grumaz, guşă, orice umflătură pe cap. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

jghiáb, s. a. Osia vagonetei cu care se scoate piatra din baie. Şt. Paşca, Crişcior.

jib, adj. Mare, zdravăn: *Ce jib te-ai făcut!* A. P. Bănuţ, Gherla, C. Rebreanu, Bistriţa.

jilíşte, s. f. Loc deschis, neted. E. Cioranu, Răşinari.

jiloveátă, s. f. Prăjină, boată lungă. N. Nicolaescu, Gorj.

jinár, s. a. O plantă de apă (?) V. Cutcan, Bonţ.

jinắu, s. a. Bănuealǎ: *Are jinău pe el că i-o furat banii.* Şt. Paşca, Crişcior şi A. P. Bănuţ, Căbeşti.

— Ung. **gyanú,** idem.

jintălắu, s. a. Făcăleţ cu care se mestecă în urdă. A. P. Bănuţ, Maramureş.

— Din a **jintuì.**

jip, s. a. Murdărie: *Stă jipul pe el ca pe porc.* N. Nicolaescu, Gorj.

jirébie, s. f. (Fig.) Femeie tânără şi vioaie. V. Cutcan, Bonţ.

jiţ, s. a. Şezutul dela trăsură. G. Vulcu, Răhău.

— Germ. **Sitz,** idem.

jmónt, s. a. Mâlul care se depune pe fundul canalelor de baie. Şt. Paşca, Crişcior.

— Cf. germ. **schmunddeln,** «a mânji».

jómp, s. a. Un fel de vârtej (o spărtură de jos în sus), scurt. Şt. Paşca, Crişcior.

joncăneálă, s. f. Bătaie, ceartă, V. Cutcan, Bonţ.

jontănì, vb. trans. IV-a. A face zgomot. V. Cutcan, Bonţ.

joştărì, vb. trans. IV-a. A jăpiţà, a lovì cu nuiaua pe cineva. P. Nişca, Crişcior.

jótcă, s. f. Umflătură la gât, gâlcă. V. Bucur, Frata.

jucuţél, s. m. Executor. V. Bucur, Frata. (V a r i a n t ă: **ijâcuţ,** Şt. Paşca, Crişcior).

— Derivat din **jucuì,** cu suf. **-uţ** † **el.**

judecà, vb. trans. I. A conţineà: *Toana de vână judecă vr'o 35 de grame de aur.* Şt. Paşca, Crişcior.

jufuit, adv. Plin, tixit: *Târgu-i jufuit de oameni.* V. Cutcan, Bonţ.

jugós, adj. (Fig.) Gros (despre grumaz) C. Rebreanu, Bistriţa.

julì, vb. refl. IV-a. A se arde, a se frige: *M-am julit la mână cu apă fiartă.* N. Nicolaescu, Gorj.

junişcán, s. m. June, flăcău, de însurat. G. Munteanu, Poiana Sibiiului.

júrbă, s. f. Jalbă, V. Cutcan, Bonţ.

juruiálă, s. f. Inghesuealǎ. V. Cutcan, Bonţ.

L

lab, s. a. Tablă, întindere plană de pământ. V. Cuţcan, Bonţ.

lăbidău, s. **lebědeauă,** s. f. Iapa dela răsboiul de ţesut. A. P. Bănuţ, Sălaj şi Bihor.

— Din ung. **lábító** (*SzMTSz.* I, p. 1275, îl atestă în Sălaj).

Lăbúş. Nume de câne. N. Nicolaescu, Gorj.

lădériu, s. m. Casar comunal. V. Lazar, Jina.

—Din **ladă** (Cf. L a d a b i s e r i c i i =cassa bisericii) † suf. **-er.**

láiznă, s. f. Un leaţ care se pune între picioarele mesei sau ale unui scaun pentru a fi mai solid şi mai comod; orice leaţ. Şt. Paşca, Crişcior.

— Cf. germ. **Leiste.**

lănţár, s. m. Inginer de comasaţie. A. P. Bănuţ, Sălaj.

— Derivat din **lanţ** (d e p ă m â n t), «măsură cadastrală».

lapanéţ, s. a. Plăcintă coaptă pe vatră. V. Cutcan, Bonţ.

lăpást, s. a. Noroiu afund, mocirlă pe marginea râului. V. Cutcan, Bonţ.

lăpiştóc, s. a. Turtă de făină de cucuruz frământată cu apă rece şi coaptă în spuză. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

lătină, s. f. Mulţime (de străini) Şt. Paşca, Crişcior.

— Cf. în limba veche l a t i n, l e t i n, cu sens de «străin».

lătuţeán, s. m. Locuitor dela periferia satului. V. Bucur, Frata. Ţăran, om dela sat. Şt. Paşca, Crişcior.

— Derivat din **lature.**

láuf, s. a. O galerie principală din baie. Şt. Paşca, Crişcior.

— Germ. **Lauf.**

lăutor, s. m. Cumpărător de vite. V. Lazar, Jina.

— Deriv. din **lua.**.

leáva. interj. Se adresează câinelui ca să nu mai latre. A. P. Bănuţ, Maramureş.

leápşă, s. f. Palmă (lovitură). S. Pop, Poiana.

lécric, s. a. Haină, suman. A. P. Bănuţ, Maramureş. —V a r. *lecru,* Şt. Paşca, Crişcior; *recăl* şi *lecăr.* idem, S. Pop. —Ung. dial. **rékli, lékri,** idem. Poiana (*SzMTSz,* II, 269—270).

lecúţ, s. a. Medicină, leac. V. Cutcan, Bonţ.

lefârgău, adj. Clevetici, intrigant. V. Cutcan, Bonţ.

leftărie, s. f. Ocupaţie cu negustoria. V. Cutcan, Bonţ.

— Derivat din **left** (*TDRG.* s. v.).

lege, s. f. Spusă: *depă legea lui Ion*= după spusa lui Ion. Este neclar înţelesul în: *Fata la* 14—15 *ani se bagă cu curu'n lege.* C. Rebreanu, Bistriţa.

léger, s. a. Petecul de piele pus pe pantalonii băieşilor ca să fie mai rezistenţi. Şt. Paşca, Crişcior.

légiu, s. a. Lege: *Când unii din copii calcă o lege a jocului, ceilalţi îi spun: nu-i legiu*=nu-i exact, nu-i permis. V. Lazar, Jina.

legumì, vb. trans. IV-a. A economisì, a cruţà: *Legumeşte cu laptele că nu-ţi mai dau.* Şt. Paşca, Crişcior.

lemnitúră, s. f. Legătură în lemn a pereţilor din baie. Şt. Paşca, Crişcior.

leşinát, adj. Nesătul, mâncău, Şt. Paşca, Crişcior.

leşnít, adj. Slăbit: *Erà leşnit de foame.* N. Nicolaescu, Gorj.

— Contaminat din **leşinat** † **lihnit.**

leucít, adj. Beat mort. V. Cutcan, Bonţ.

— Derivat din **leucă.** (Fig.): **beat leucă**=beat mort (cf. *bătut cu leuca*).

léură. s. f. Femeie depravată, curvă. V. Cutcan, Bonţ.

Leu. Nume de câne, N. Nicolaescu, Gorj.

libărúş, s. a. Citaţie la judecătorie. V. Cutcan, Bonţ.

libírţă, s. f. Fată tânără. V. Cutcan, Bonţ.

liép, s. a. Pată mare de murdărie pe o haină. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

lígav, adj. Care mănâncă puţin şi alege mâncările (omonimul lui mâncăcios). N. Nicolaescu, Gorj.

lihăì, vb. intrans. IV-a. A gâfâì. V. Cutcan, Bonţ.

lihăiálă, s. f. Ocară, înfruntare. V. Cutcan, Bonţ.

limboáţă, s. f. Nume de ofensă dat străinilor de altă limbă. N. Nicolaescu, Gorj.

lingăì, vb. trans. IV-a. A linguşì, a tămâià pe cineva. V. Cutcan, Bonţ.

— Din **linguşì** † **lingău.**

linzì, vb. intr. IV-a. A brihăì, a râde fără rost. Şt. Paşca, Crişcior.

lióp, s. m. Vagabond, N. Drăganu.

liopotáie, s. f. Strein aşezat în sat de curând. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
liopârdác, s. m. cf. Liopotaie. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
lipíie, s. f. Palmă. C. Rebreanu, Bistriţa.
— Dela înţelesul de p l ă c i n t ă, sub influenţa lui **lipì.** Cf. însă şi p l ă c i n t ă cu înţelesul de palmă.
lisniţe, s. plur. Poame, fructe. A. P. Bănuţ, Sighet.
liţ, s. a. Spinul «Carduus acanthoides» (descrierea lui în I. P r o d a n, *Flora*, I, 1069). V. Bucur, Frata.
liúcă, s. f. Soră mai mare. V. Bucur, Frata.
— Prescurtat **(le)liucă,** «lele».
liúrcă, s. f. Zeamă proastă, apă călduţă. V. Bucur, Frata.
loáşină, s. f. Cuiul cu care se ţintueşte şina de traverse, în baie. Şt. Paşca, Crişcior.
— Din germ. **Laschine.**
lopíşcă, s. f. Unealta cu care se rade sapa. V. Cutcan, Bonţ.
lopiştoáne, s. plur. Membre, mâni şi picioare lungi. V. Cutcan, Bonţ.
lostón, adj. Sănătos. V. Cutcan, Bonţ.
lótru, adj. Sprinten, harnic. V. Bucur, Frata.
ludáie, s. f. Bostan bun de mâncat. N. Drăgan, Odeşti (Sălaj).
Lúla, Nume de câne. N. Nicolaescu, Gorj.
lumpău, s. a. Trăgace pentru vin. V. Cutcan, Bonţ.
lunáş, s. a. Slugă cu luna. V. Cutcan, Bonţ.
Lupa, Nume de câne. N. Nicolaescu, Gorj.
lupáriţă, s. f. Planta numită «Orobanche ramosa» (cf. la I. P r o d a n, *op. cit.*, I; 950, forma l u p o a i e, idem la Panţu). V. Cutcan, Bonţ.
Lupu, Nume de câne. N. Nicolaescu, Gorj.
luţucúş, s. a. Scrânciob, hintă: *Păstorii la noi fac huţucuşuri din curpen.* Giurgiu, Bulzeşti.

M

măcău, s. a. Un om care face vorbă multă şi treabă puţină. G. Vulcu, Răhău.
— Din ung. **makogni.**
mácioră, s. f. Rest de tutun în pipă, copt în spuza care se pune pe măsea. A. P. Bănuţ, Maramureş.
măclăì, vb. trans. IV-a. A murdărì. C. Rebreanu, Bistriţa.
— Din ung. **makkolni** (?).
Maghireán. Nume de bou. N. Nicolaescu, Gorj.
mâglă, s. f. Morman, grămadă. V. Bucur, Frata; *A făcut un foc din o mâglă mare de lemne.* N. Nicolaescu, Gorj. Un beţişor scurt folosit de lemnari când aşează bârnele în pereţi, servindu-le drept măsură. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
— Din ung. **máglya,** dial. **mágla,** cu acelaş sens.
Măgureán, Nume de bou. N. Nicolaescu, Gorj.
măhúie, s. f. Stafie, strigoaie. V. Cutcan, Bonţ.
măiúg, s. a. Maiu de crepat lemne. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
mâlced, s. a. O substanţă amară ce se găseşte în fagurele de miere. Dr. V. Corbu, Zagra.
mălcéz, s. a. O boală la oi. V. Cutcan Bonţ.
mămăhoárcă, s. f. Babă meşteră. V. Cutcan, Bonţ.
mânà, vb. trans. I. A săpà înainte în munte: *Am mânat baia aia vr'o 10 ani.* Şt. Paşca, Crişcior.
mândáş, s. a. Nădejde: *Mi-am luat mândaşu să-l mai văd.* N. Drăganu.
— Din ung. **mondás.**

mandoácă, s. f. Frigare. V. Lazar, Jina.

mânecár, s. a. O haină de lână de coloare neagră care se poartă peste pieptar. N. Drăganu, Iclodul mic.

mángură, s. f. Fărimitură: *N'am nici mangură de pită în casă.* V. Bucur, Frata.

mani! mani! Interjecţie cu care se chiamă raţele. N. Nicolaescu, Gorj.

mânjoálă, s. f. Aluat de tărîţe, mestecat cu untură cu care se unge urzeala la ţesut. Şt. Paşca, Crişcior.

— Derivat din **a mânjì.**

mânzálăş, s. f. cf. m â n j o a l ă. V. Bucur, Frata.

marcalíş, s. a. Alegere de deputat. V. Cutcan, Bonţ.

mânzăláncă, s. f. Vită cornută de un an. N. Drăganu.

mărăcà, vb. refl. I. A se căţărà, a se urcà. Şt. Paşca, Crişcior.

mădrăgit, adj. Obosit rupt: *Toată ziua am lucrat şi acum sunt mădrăgit.* N. Nicolaescu, Gorj.

Măreaţă, Nume de vacă. N. Nicolaescu, Gorj.

mărghílă, s. f. Loc apătos, mocirlă. G. Vulcu, Răhău.

mârlán, s. m. Om pezevenchiu, fără caracter. N. Nicolaescu, Gorj.

mârmâlắu, s. a. Amestec de lucruri solide (piatră, pământ) cu de cele lichide. Şt. Paşca, Crişcior.

— Probabil un derivat din ung. **marmolni.**

marmangél, s. m. Copil răsfăţat. V Cutcan, Bonţ.

marmangíu, adj. Roşu-portocaliu. V. Cutcan, Bonţ.

— Cf. în *TDRG* s. m a r m a z i u.

mârnoágă, s. f. Femeie plângoace, sentimentală. V. Cutcan, Bonţ.

mărţână, s. f. Namilă, femeie mare. V. Cutcan, Bonţ.

mâscăì, vb. refl. IV-a. A se mişcà nervos, a se zbate. Şt. Paşca, Crişcior.

măsuríş, s. a. Măsurătoare, timpul când să măsură: *Măsurişul lapţilor pică la Sf. George.* V. Bucur, Frata.

mătăúz, s. a. Un băţ cu cârpe la un capăt cu care se mătură cuptorul când se coc colacii. N. Nicolaescu-Gorj.

mátroşă, s. f. Un joc care se obişnueşte numai la şezători. V. Bucur, Frata.

mazdroáncă, s. f. Nume de batjocură ce se dă unei fete bătrâne, nemăritată. D. Rădulescu, Rudari.

mâzgă s. f. (Fig.). Untură sau unt: *N'are mâzgă la casă şi se laudă că mâncă plăcinte.* V. Bucur, Frata.

mecét, s. a. Un lucru făcut cu temeiu, un lucru straşnic: *Ce mai mecet de pădure!* N. Nicolaescu, Gorj.

— In *TDRG* se dă înţelesul de «geamie».

meciúrd, adj. Prost, idiot. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

mej, s. m. Inelul care se vede în trunchiul lemnului de stejar după care i se socoteşte vârsta. V. Lazar, Jina.

— Din slav. **meju** *MLPSlGrLat,* 365.

mejérii, s. plur. Jumeri: *Doară tai porcu să mai mânc mejerii.* A. P. Bănuţ, Maramureş.

— Metateză din **jumeri, jâmeri.**

méjghic, s. f. Răzor. V. Bucur, Frata.

— Cf. s-cr. **mezda,** (*CarLSGL*).

meleándră, s. f. Haină rea, zdreanţă. V. Lazar, Jina.

meleştì, vb. trans. IV-a. A muncì, a schingiuì, a zdrobì: *Tăt l-o meleştit cu bătaia.* C. Rebreanu, Bistriţa. Cf. şi varianta **melestuì,** idem, V. Bucur, Frata.

— Din ung. **melleszteni,** «a jupuì».

melíc, s. a. Rană provenită dintr'o boală. N. Nicolaescu, Gorj.

métă, s. f. Semnul care indică locul unde se desparte o bucată de loc de alta. V. Bucur, Frata.

— Cf. ung. **métázni,** cu înţeles foarte apropiat în *SzMTSz,* 1447.

Miercán, Nume de bou. N. Nicolaescu, Gorj.

mierlíu, adj. Nici turbure, nici limpede: *Nu s'a limpezit bine râul; e cam mierliu.* N. Nicolaescu, Gorj.

migoroşì, vb. intrans. IV-a. A migălì, a lucra încet. N. Nicolaescu, Gorj.

mijáncă, s. f. Organ genital la femei. A. P. Bănuţ, Bihor.

mijgoárţ, s. a. Aur. (E un termin argot al băieşilor şi al gozarilor). Şt. Paşca, Crişcior.

minciunà, vb. trans. I. A. însăilà. N. Drăganu, Zagra.

miorţăì, vb. intrans. IV-a. A plânge cu glas piţigăiat. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

mircolì, vb. trans. IV-a. A sfărâmà. N. Drăganu, Bichigiu.

mirozénie, s. f. Ciudăţenie, lucru de mirare: *Ne-a spus tot mirozenii de pe unde a umblat.* V. Bucur, Frata.

— Derivat din **mir(a)ozenie.**

miscărái, s. a. Firimitură. N. Nicolaescu, Gorj.

mişulíe, s. f. Boală venerică. C. Marinescu, Dolj. (D e r i v a t **mişulit,** adj. Bolnav de boale venerice. N. Nicolaescu, Gorj).

mitocosì vb. trans. IV-a. A deranjà, a schimbà: *Ai umblat la ceas şi l-ai mitocosit.* N. Nicolaescu.

— O variantă a lui **motocosì,** Şt. Paşca, Crişcior.

mitoşì, vb. trans. IV-a. A copleşì, a îngrămădì, a dosì. N. Drăganu.

mizì, vb. intrans. IV-a. A zimbì. St. Paşca, Crişcior.

— Din **mijì,** cu trecerea lui *i* la *z* sub influenţa lui **zimbì.**

moágăr, adj. Slab, debil. G. Vulcu, Răhău.

— Din germ. **mager,** idem.

moándră, s. f. Femeie dosnică. V. Cutcan, Bonţ.

moárnă, s. f. Ciomag, de mărime puţin obişnuită. Şt. Paşca, Crişcior.

mocăì, vb. intrans. IV-a. A da din cap. N. Nicolaescu, Gorj.

mocioácă, s. f. Măciucă. St. Paşca, Crişcior.

modârlán, adj. Fără cuvânt, lipsit de caracter: *Eşti modârlan dacă nu la mine cum ai zis.* N. Nicolaescu, Gorj.

mocşáidăr, s. m. Inginer metalurg. Şt. Paşca, Crişcior.

mogârzán, s. m. Un om mic la satură, gros şi diform. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

mogorocì, mogorogì, vb. intrans. IV-a. A murmurà. Dr. V. Corbu, Zagra.

mohoándă, s. f. Femeie toantă, nedibace. V. Bucur, Frata.

— Cf. ung. **maho** «leneş, greoiu» în *SzMTSz,* I, 1384.

moléţ, s. a. Piatra moale din baie care se rupe numai cu ajutorul ciocanului. Şt. Paşca, Crişcior.

moliticá'i, s. m. Bărbat slăbănog. V. Cutcan, Bonţ.

momálcă, s. f. Bubă pe corp (?). V. Cutcan, Bonţ.

momárcă, s. f. Femeie idíoată. V. Cutcan, Bonţ.

mondănì, vb. trans. A lucrà încet, a motroşì: *Ai mondănit la un ciorap două zile.* N. Nicolaescu, Gorj.

mónturi, s. plur. Rămăşiţe: *Au rămas nişte monturi de cafea neagră.* Dr. V Corbu, Zagra.

— Vezi în *TDRG,* sv. alte sensuri.

morâncì, vb. trans. IV-a. A frământà; a lucrà ceva cu greutate: *De 2 zile morâncesc la o groapă.* N. Nicolaescu, Gorj.

morărì, vb. trans. IV-a. A plictisì pe cineva cu aceeaşi cerere: *Atâta m'o morărit până m'am învoit cum o vrut el.* I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

morhăì, vb. trans. IV-a. A trudi: *Nu morhăì oamenii că doară nu-s vite.* I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
— Să fie un derivat dela **marhă** «vită»?

morhoánghină, s. f. Prostănac. S. Cioran, Răşinari.

moromeánţă, s. f. Stafie, duh rău. Şt. Paşca, Crişcior.

moroslív, s. m. Mamornic. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

morsocà, vb. trans. I. A frământà, a strivì, a face masaj: *Mă morsoacă frigurile de câteva zile. Morsoacă aluatu' că eşti mai tare ca mine. Morsoacă-mă pe la ceafă că mă cam doare capu'.* Şt. Paşca, Crişcior.
(— Cf. **mursecà,** S. P.)

moşcoárnă, s. f. Plăcintă, cocoroadă. N. Drăganu, Sălaj.

moşicăì, vb. trans. IV-a. A lucrà încet şi neîngrijit. E. Cioran, Răşinari.

moşìnă, s. f. Chibrit. N. Drăganu.

mosór, s. m. Bărbat tăcut, închis şi mofturos. Lemn noduros, greu de crepat. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

mostoì, vb. refl. IV-a. A se pierde, a dispăreà. V. Lazar, Jina.
— Cf. psl. **moztitì,** «a coperì».

motocì, vb. refl. IV-a. A se înmuià. V. Cutcan, Bonţ.

motojì, vb. intrans. IV-a. A motroşì. V. Cutcan, Bonţ.

motroáşcă, s. f. Un scăuneţ înfundat cu pânzării; copil mic şi gras. I. Sohorca, Sângeorz-Băi. Jerbă, mătăuz. V. Bucur, Frata.

motroşì, vb. trans. IV-a. A îngrămădì lucruri cu grabă pentru a le ascunde; a lucrà de mântueală. I. Sohorca, Sângeorz-Băi. A lucrà ceva de puţin folos (D e r i v . **motroáşă**). Şt. Paşca, Crişcior, G. Vulcu, Răhău.

Mozóc, Nume de câne. N. Nicolaescu, Gorj.

mozocì, vb. trans. IV-a. A frământà ceva în mâni. Dr. V. Corbu, Zagra.

mozolì, vb. trans. IV-a. A murdărì, a pătà; a purtà un obiect cu limba prin gură. Şt. Paşca, Crişcior.
— Cf. psl. **mozolì,** sl. **mozol** *MLPSl-GrLat,* 379.

muietóri, s. plur. Edificiile din jurul casei. P. Nişca, Bulzeşti.

mulgáră, s. f. Oaie cu lapte. V. Bucur, Frata.

mumoáie, s. f. Matahală, făcută din beţe pe care se agaţă zdrenţe şi care se pune în cânepă pentru a sperià paserile. G. Vulcu, Răhău.
— Coruptelă din **mumie, momâie.**

Múreş, Nume de câine. N. Nicolaescu, Gorj.

Murg, s. propr. Morav: *Ţara Murgului; Muierea lui Costan o fost o murgă din ţara Murgului.* V. Bucur, Frata.

Múrgu. Nume de bou. N. Nicolaescu, Gorj.

mútăr, s. a. Motor, N. Drăgan, Someşul Rece.

Murgílă. Nume de bou. N. Nicolaescu, Gorj.

N

nacalţău, adj. Distrat, năuc. V. Cutcan Bonţ.

năcârdíe, s. f. Intâmplare neplăcută care dă naştere la încurcături şi neînţelegeri: *Dacă mergi pe-acolo să nu mai faci vreo prostie ca să mai avem năcârdie cu oamenii.* I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

năcià, vb. trans. I. A coase deosebite figuri în formă de basorelief pe o albitură de casă. (D e r i v a t . **năciat, -ă,** adj.; **náciţă,** s. f.) Şt. Paşca, Crişcior.
— Cf. psl. **načiatí,** «a începe» *MLPSl-GrLat* 418.

năclăì, vb. refl. IV-a. A se murdărì. E. Cioran, Răşinari.

nácodă, s. **năhoádă,** s. f. Fiinţă mică

şi vioaie. E. Cioran, Răşinari şi Şt. Paşca, Crişcior.

năcorcoáţă, s. f. Stricăciune: *Ce năcorcoaţe sânt aceste?* N. Nicolaescu, Gorj.

nácotă, s. f. Ispravă, prostie, nebunie: *Vom vedea acum ce nacote va mai face.* N. Nicolaescu, Gorj.

— E o variantă a lui **nacodă.**

nădăşlì, vb. refl. IV-a. A spionà, a speculà descoperirea unui secret. Şt. Paşca, Crişcior.

năgârlău, adj. Nătâng, prostuţ. Dr. V. Corbu, Zagra.

nágubă, s. f. Lucru înspăimântător, namilă, arătare. I. Sohorca, Sângeorz-Băi. (D e r i v . **a năgubì,** vb. intrans. IV-a. A năvălì: *N'am putut curăţì fântâna că m'o năgubit apa.* Idem).

năjerea, s. f. O plantă care pişcă pielea (?). V. Bucur, Frata.

nămórnic, s. a. Namilă, matahală, o fiinţă mare peste măsură. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

năpârcós, adj. (F i g .) Iute, isteţ. N. Drăganu, Sângeorz-Băi.

— Derivat din **năpârcă.**

nápota, adv. Razna, aiurea. N. Nicolaescu, Gorj.

— Din **a napoda.**

năprúiu, adj. Idiot, prost. E. Cioran, Răşinari.

năpiştì, vb. intrans. IV-a. A ţişnì. N. Drăganu, Sângeorz.

nărăvúş, s. m. Om nărăvos, arţăgos. C. Rebreanu, Bistriţa.

— Prin schimb de sufix dela adj. **nărăvaş.**

nárnă, s. f. Obrăsnicie. V. Cutcan, Bonţ.

năsăílă, s. m. Om care se mestecă în toate. V. Cutcan, Bonţ.

năsărâmbă, s. f. Greşală, boacănă: *Ai făcut multe năsărâmbe cât ai fost mai mic.* N. Nicolaescu, Gorj.

născocorî, vb. refl. IV-a. A se sfătoşì. Dr. V. Corbu, Zagra. A se răstì către cineva cu vorba. Şt. Paşca, Crişcior.

năsfirós, adj. Năzuros, mofturos: *Năsfiros mai eşti dacă nu mănânci ce-ţi dau eu.* N. Nicolaescu, Gorj.

nat, s. m. Neam, rudă, V. Bucur, Frata.

nătăntól, s. m. Fiinţă cu mişcări urîte, stângace. N. Nicolaescu, Gorj. (— Cf. **nătântoc,** S. P.)

năvârneálă, s. f. Stânjenire, bucluc. Când cineva lucrează într'un loc prea strâmt are năvârneală la lucru. Şt. Paşca, Crişcior.

návligă, s. f. Om prost, nepriceput: *Ce să-ţi fac dacă eşti navligă şi nu te pricepi la târg?* N. Nicolaescu, Gorj.

Neámţu, Nume de câne. N. Nicolaescu, Gorj.

nebléznic, adj. Neajutorat. V. Bucur, Frata.

nedér, s. m. Feciorul dela 18—24 de ani care chiuie bine la horă. V. Lazar, Jina.

— Derivat cu sufixul **-er** dela **nedeie.**

neléiu, s. m. Pâlnia cu care se umplu butoaiele de lichid. N. Nicolaescu, Gorj.

nelív, adj. Slăbănog. N. Drăganu, Sângeorz.

néprea, s. f. Pează rea, necuratul, dracul. N. Nicolaescu, Gorj.

neremzì, vb. trans. IV-a. A înfrumuseţà. N. Nicolaescu, Gorj.

nerúc, adj. Violet: *Bagă de seamă să nu-mi feştuie lâna nerucă,* Şt. Paşca, Crişcior.

nesfetít, adj. Nereuşit, nepotrivit. V. Cutcan, Bonţ.

niméstùri, s. plur. Obiecte agricole. V. Cutcan, Bonţ.

nimórnic, adj. Colosal, cumplit. V. Bucur, Frata.

nucerănie, subs. (?). Inţeles neclar: *Tiu, nucerănie, nu fie de deochiu.* N. Drăganu, Zagra.

O

oácă, s. f. Peaza rea, necuratul, fiinţa mistică de care se tem copiii să

umble noaptea. G. Vulcu, Răhău.

— Probabil ung. **ok, oka** «pricină».

oájdă, s. f. Rană. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

oántâş, s. m. Bulgăre mare de pământ pe arătură. V. Cutcan, Bonţ.

oárzăn, adv. Verde, pe faţă: *Mi-o spus-o oarzăn*. N. Drăganu.

obdelós, adj. Vagabond. V. Cutcan, Bonţ.

oblicér, s. a. Obiceiu, datină. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

obşág, s. a. Răutate, invidie. C. Rebreanu, Bistriţa.

ocârcì, vb. trans. IV-a A întoarce, a învârtì: *Ocârceşte carul să mergem acasă*. N. Nicolaescu, Gorj.

ocít, adv. Tocmai, chiar: **ocit aşa.** N. Drăganu, Sângeorz.

odovăít, adj. Invechit, uzat, purtat: *Hainele-s odovăite*. V. Bucur, Frata.

ofârlì, vb. trans. IV-a. A dojenì aspru pe cineva: *L-oi ofârlì de mă va pomenì toată vieaţa*. Dr. V. Corbu, Zagra.

ogláge, s. f. Om slab fără vlagă, betegos. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

— Cf. în *TDRG*, s. *oglavă*; «o parte a îmblăciului», din care s'a putut desvoltà înţelesul şi forma noastră.

ojijì, vb. trans. şi refl. IV-a. A luà foc, a se aprinde: *Pune şi lemne verzi pe foc că se ojijesc ele*. N. Nicolaescu, Gorj.

ojóc, s. a. Coada cocioarvei. N. Drăganu.

oloít, adj. Lovit, bătucit. V. Cutcan, Bonţ.

oltonit, adj. Bătut, znopit. V. Cutcanu, Bonţ.

opór, a pune = a se oprì: *A pus opor şi nu vrea să mai meargă*. N. Nicolaescu, Gorj.

— Cf. şi **a se pune în poară** = a se pune împotrivă.

ópţă, adv. Natural, de sigur: *Opţ'am fost*. A. P. Bănuţ, Maramureş şi Sohorca, Sângeorz.

— Cf. *opsă* (din *opus est*, Drăganu).

orbéte, adj. Prăpădit, jerpelit, rău îmbrăcat, sărac: *De-aia eşti orbete că nu munceşti să ai*. N. Nicolaescu, Gorj.

— Din **orbeţ** = cerşitor, o formă analogică de singular refăcută.

orceág, s. a. Arbagic, răsad de ceapă N. Nicolaescu, Gorj.

ordăşél, adj. Frumuşel, gras şi roşu la faţă. V. Cutcan, Bonţ.

orfălău, adj. Vorbitor de rău, intrigant, bârfitor. Şt. Paşca, Crişcior.

— Cf. mai sus **a ofârlì.**

oricél, s. m. Jucărie, cadou: *Dacă staţi cumniţi vă aduc dela târg un oricel*. N. Nicolaescu, Gorj.

oríngi, s. plur. Toriu, rămăşiţele de fân şi paie care rămân în iesle. (In mod figurat: *Nu lasă oringi când îţi spune* = Spune pe faţă. (V. Lazar, Jina.

— Să fie o formă dialectală de plural dela **orândă,** cu un înţeles evoluat?

oróci, s. plur. Rămăşiţa, cam de un metru, din urzeală, care nu se mai poate ţese. Dr. V. Corbu, Zagra.

osâmbrì, vb. trans. IV-a. A produce recoltă: *Locul ăsta nu osâmbreşte dacă nu-l gunoieşti*. A. P. Bănuţ, Sătmar.

Osmán, Nume de câne. N. Nicolaescu, Gorj.

ostoi, s.a. Rând, serie: *Să mai dea un ostoi de ploaie*. N. Nicolaescu, Gorj.

otincì, vb. trans. IV-a. A urnì, a lovì: *Ia un ciocan şi otinceşte piatra asta din cale*. N. Nicolaescu, Gorj.

otrăţì, vb. refl. IV-a. A se oţărî, a se strâmbà după o mâncare acră: *Merele pădureţe i-or otrăţit faţa*. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

P

pacearît, adj. Urît, schimonosit, N. Nicolaescu, Gorj.

pădăià, vb. trans. I. A bate, a lovì cu efect: *P'acela ştiu că l-o pădăiet, că odată l-am văzut cu cracii 'n sus.* I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

Păducél. Nume de bou. N. Nicolaescu, Gorj.

păduréţ, s. a. Sifilis. V. Cutcan, Bonţ.

păháu, s. m. Bărbat prostănac pe care-l înşeală nevastă-sa. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

păláía, vb. trans. I-a. A roşi (sau a păli ?): *Când l-am văzut beat printre oameni, mi-a pălăiet obrazu de ruşine.* I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

pălălăì, vb. intrans. IV-a. A ciorovăì, a flecărì, a vorbì verzi şi uscate: *Pălălăie ca un nebun.* N. Nicolaescu, Gorj.

palanéţ, s. a. Plăcintă groasă, umplută cu brânză şi coaptă sub ţest sau în cuptor. V. Bucur, Frata.

— Din rut. **polnicja** «plăcintă» *ZelRDWb.* II, 597.

păleátă, s. f. Prăjină, boată, nuia cu care se scutură prunele. N. Nicolaescu, Gorj.

paleucă, s. f. Mâncare pregătită din mămăligă şi oleiu din sâmburi de bostan. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

pálhă, s. f. Fânul care se adună dintr'o breazdă. A. P. Bănuţ, Sălaj.

— Din ung. **pálha** «szénaréteg a boglyán» *SzMTSz*, II, 63, atestat în Sălaj. Cf. însă şi românescul **pală.**

pắnă, s. f. Murdărie de mult nespălată, pe corp. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

pánţă, s. f. Veston de pânză ordinară cu care se îmbracă băieşii în timpul lucrului. Şt. Paşca, Crişcior.

păpà, vb. trans. I. A consumà, a isprăvì: *Imi păpai duhănaşu azi la baie.* Şt. Paşca, Crişcior.

— Cf. şi a **mânca,** (a ispravi)

părăclì, vb. trans. IV-a. Fărimiţà, a zdrobì: *M'or pus azi la părăclit de piatră.* Şt. Paşca, Crişcior.

pârciòci, s. m. Cartof. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

pârgălău, s. a. O mâncare făcută din bucăţele de slănină fripte care se amestecă cu ceapă şi se pun în sorbală (zeamă). I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

pârgán, s. a. Giulgiu de întâia calitate. V. Lazar, Jina.

pârjác, s. m. Un om sau un dobitoc nedesvoltat de ajuns, impotent. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

pârlă, s. f. Fată isteaţă, vioaie. V. Cutcan, Bonţ.

pârlóg, s. a. Ţelină rămasă nearată numai un an. N. Drăganu.

pârnăjác, s. a. Saltea umplută cu paie. V. Bucur, Frata.

— Din ung. **párnazsák,** idem.

pắrpă, s. f. Gură. N. Drăganu.

pârpor, s. m. Tăciune potolit cu apă, călduţ, care se pune pe locul înţepat de un cuiu ca să nu se coacă rana. N. Nicolaescu, Gorj.

— *Cf.* **perper** în *TDRG* (?).

pârperì, vb. trans. IV-a. A coace pripit. N. Nicolaescu, Gorj.

parsétiu, s. a. Etajeră pe care pun ţărancele vasele. Dr. V. Corbu, Zagra.

— Din ung. **pohárszék.**

pârtic, s. a. Mărunţiş: *Mai lasă-mi nişte bani să mai am pentru pârticuri.* Şt. Paşca, Crişcior.

— Din ung. **portéka,** «marfă» (com. de d-l Drăganu).

pâş, s. m. Snop de secară îmblătit. V. Lazar, Jina.

pâşán, adj. Fudul, grav. Dr. V. Corbu, Zagra.

pâştì, vb. trans. IV-a. A murdărì cu excremente: *Tot or pâştit păsările călisca.* Şt. Paşca, Crişcior.

Pâştíţa, Nume de vacă. N. Nicolaescu, Gorj.

pắţă, s. f. Carne de orice soiu. Dr. V. Corbu, Zagra.

pătráriţă, s. f. O măsură de capacitate de mărimea unui sfert de ferdelă. V. Bucur, Frata.

pázme, s. plur. Pielmul rămas în sită după ce s'a cernut făina mai fină. Şt. Paşca, Crişcior.

pedéstru, adj. Schiop, schilav, Şt. Paşca Crişcior. Defectuos, slab, debil. C. Rebreanu, Bistriţa.

pópene râiós, s. m. Castravete. A. P. Bănuţ, Maramureş.

péple, s. m. Om moale, nătântoc: *O, ce peple eşti!* (Comp. **peplehui,** s. m. Pălărie cu marginile dăbălate). I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

perdeà, s. f. Peretele dela ocolul pentru oi, făcut din scânduri. V. Lazar, Jina.

pergău, s. a. Clopoţel care se leagă de gâtul viţeilor. A. P. Bănuţ, Bihor. — Din ung. **pergő,** idem.

pérină: j o c u l p e r i n e i, e un joc care se obicinueşte numai la nunţi. V. Bucur, Frata.

perire, adv. Ruptul capului: *De când o intrat mână de hoţ în casă nu mai pot, în perire, să puiu două cu două.* V. Bucur, Frata.

petéică, s. f. Impletitura de sfoară de teiu sau spetează în care se pune oala cu supa care se duce la lucrători, la ţarină. V. Bucur, Frata şi A. P. Bănuţ, Bihor.

picuì, vb. intrans. IV-a. A picurà. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

pilúgă, s. f. Scobitura pe care o fac băieşii în piatră spre a vârî acolo capătul unui lemn care «leagă» baia. Şt. Paşca, Crişcior.

pimpilic, s. m. Copil frumos. V. Cutcan, Bonţ.

pinţós, adj. Gingaş la mâncare. V. Cutcan, Bonţ.

pip, s. m. Copac. V. Cutcan, Bonţ.

piságă, s. f. Puiu de peşte. V. Cutcan, Bonţ.

pisc, s. a. O insulă în râu. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

pişcà, vb. trans. I. A furà, a şterpeli: *Om pişcător,* hoţ de mărunţişuri (D e r i v. **pişcar** — Ţigan). V. Bucur, Frata.

piscui, vb. intrans. IV-a. A suflà dintr'o fluieriţă, a răsuflà: *Lasă mămăliga să se mai piscuiască.* I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

piţeánă, s. f. Frunza de cucuruz. V. Bucur, Frata.

pivă, s. f. Piuă. A. P. Bănuţ, Maramureş.

pizgăit, adj. Slăbit, surmenat. V. Cutcan, Bonţ.

plângóce, s. m. Copil rău. Şt. Paşca, Crişcior.

plăznì, vb. trans. IV-a. A cobì, a-şi bate capul. N. Drăganu.

pleàncă, s. f. Gură rea, fleancă. V. Cutcan, Bonţ.

pleáznă, s. f. Coptură în baie, o crepătură în stâncă. Şt. Paşca, Crişcior.

plecătoáre, s. f. Oaie care alăptează un miel strein. V. Lazar, Jina. — Cf. *DR* IV, p. 300.

pliúhă, s. f. Vinars slab şi cu gust rău. (— D e r i v. **pliuhăraie,** idem). I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

plohúz, s. a. O rotilă sau o împletitură de nuiele care se pune între buciumul roţii şi cuiul osiei de la car. A. P. Bănuţ, Sighet.

plomód, s. a. Pământul muiat de ploaie care se adună înaintea casei. G. Vulcu, Răhău. (— Cf. **plămădì,** S. P.).

ploscoávă, s. f. Căpiţă de fân. G. Vulcu, Răhău.

ploscoteálă, s. f. Vorbărie neînţeleasă, ciorovăială. V. Cutcan, Bonţ. — Derivat din onomatopeicul **pleosc.**

ploştít, adj. Cu cearcăn la ochi (?). V. Cutcan, Bonţ.

pluştì, vb. trans. IV-a. A turtì, a stropşì, a dăbălà: *Mi-o pluştit colopu'.* Şt. Paşca, Crişcior. (— Cf. **pleoştì,** S. P.).

poámpă, s. f. Pian, N. Drăganu. Sângeorz.

poárcă, s. f. Vrana butoiului în care se transportă la căldarea de fiert, prunele pentru ţuică. N. Nicolaescu, Gorj.

pocánie, s. f. Hotar, măsură, astâmpăr: *Om fără pocanie la fapte.* I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

pocáuă, s. f. Pereche, aseamăn: *Nu are pocauă de frumoasă.* V. Bucur. Frata.

pociúve, s. (?). Noroc. Dr. V. Corbu, Zagra.

— Cf. psl. **počuvъ** (?) *MLPSlGrLat* 652.

pocméte, s. m. Prăjină lungă şi subţire. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

pocméţ, s. m. Manşeta dela cămăşile bărbăteşti. V. Bucur, Frata.

pocneálă, s. f. Gulerul dela cămaşa femeilor, lat de un deget şi împănat de cusături. N. Drăganu, Chintelnic.

podóimă, s. f. Pricină, pretext. N. Drăgan, Sângeorz.

pogârjít, adj. Zgârcit. V. Cutcan, Bonţ.

pogoríciu, s. m. Mălaiu slab. N. Drăganu.

pojgánie, s. f. Rubedenie. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

poáltă, s. f. Streşină. N. Nicolaescu, Gorj.

polojénie, s. f. Drăcie, glumă, nebunie. V. Cutcan, Bonţ.

pomnitúră, s. f. Despicătură, crepătură în piatra de baie. Şt. Paşca, Crişcior.

— Derivat din **pocnì** — suf. **-itură.**

poncălì, vb. refl. IV-a. A se ciondănì, a se certà. Şt. Paşca, Crişcior.

— Din ung. **(fel)-pánkolni** «a se răzvrătì» *SzMTSz* II 71.

ponór, s. a. Căsuţă mică şi scundă. V. Cutcan, Bonţ.

pópă, s. f. Snopul care se pune în vârful clăii. V. Cutcan, Bonţ.

popândì, vb. refl. IV-a. A se pierde, a se înstrăinà: *Am avut şi eu un copil şi s'a dus de s'a popândit şi acum nu mai ştiu de el.* N. Nicolaescu, Gorj.

popândău, s. m. Om care nu aduce folos, trântor: *Eşti un popândău la casa asta.* N. Nicolaescu, Gorj.

— Derivat din **popândi.**

porav, adj. Grozav, enorm. V. Lazar, Jina şi S. Dragoman, Nocrih.

porbici, s. plur. Zdrobituri de cânepă verde, rămase pe cânepişte după cules. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

porgaţă, s. f. Otravă. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

porlóg, s. a. Petec de opincă, plotog. A. P. Bănuţ, Sălaj.

porodíţă, s. f. Descendent, urmaş. V. Bucur, Frata şi Şt. Paşca, Crişcior.

— Srb. **pórodica** «Nachkommenschatf» *CarLSGL,* 563.

porplécă, s. f. Fată simpatizată de toată lumea pentru purtările ei bune. D. Rădulescu, Rudari.

porţie, s. f. Dare, impozit. V. Bucur, Frata şi Şt. Paşca, Crişcior.

— Din ung. **porció,** idem, *SzMTSz,* II, 191.

Porúmb. Nume de bou. N. Nicolaescu, Gorj.

poşmág, s. a. Căpiţă de fân. Dr. V. Corbu Zagra.

posoácă, s. f. Lichidul amestecat cu sânge care curge din gura omului mort. Dr. V. Corbu, Zagra.

— In *TDRG* cuvântul e atestat numai pentru limba textelor vechi.

posodì, vb. trans. IV-a. A îndesà, a strânge. E. Cioran, Răşinari.

potânjì, vb. trans. IV-a. A cârpocì, a coase rău. N. Drăganu şi I. Sohorca, Sângeorz.

potánţă, s. f. Cf. n ă c â r d i é . I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

pótea, adv. Gratuit, fără plată. Şt. Paşca, Crişcior.

— Ung. **potya.**

potereşe, s. plur. Păiuşurile rămase netăiate de coasă. I. Sohorca, Sângeorz. Băi.

— Cf. **poteráş** «pociump».

potintéu, s. a. Obstacol: *Imi stă potinteu în uşă.* N. Nicolaescu, Gorj.

potóviță, s. f. Monedă de 20 de bani, în vechime. V. Lazar, Jina.

potroácăn, s. m. Advocat. V. Cutcan, Bonț.
(— Cf. **procatăr,** idem, S. P.).

potrásă, s. f. Femeie bețivană, târfă. I. Sohorca, Sângeorz-Băi. (— D e r i v, **potrohos,** adj. Pântecos). V. Cutcan. Bonț.

potromocì, vb. trans. IV-a. A cuptușì, a acoperì afaceri scandaloase, a mușamalizà: *O făcut ce-o făcut cu amfocatu* (sic) *că mi-o potromocit pâra. Iară o potromocit un copil, bat-o cât cuprinde soarele.* I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

potromogì, vb. trans. IV-a. A îngrămădì, a adunà (o hârtie). V. Corbu, Zagra.

potromoà, vb. trans. I. A tăinuì o mișelie, a potromocì. N. Drăganu, Ruștior.

prăhă, s. f. Pielea scorțoasă care se jupuie de pe corp. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

prăhubít, adj. Copt peste măsură. N. Nicolaescu, Gorj.

prándidă, s. f. Chibrit. N. Drăganu.

pránic, s. a. Maiu (?). N. Drăganu.

prant, s. a. Lodbă de lungimea unui stânjen. A. P. Bănuț, Sătmar.

prășcău, s. m. Flăcău care umblă seara pe uliță și dacă poate, fură de prin grădini. Dr. V. Corbu, Zagra și I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

prâsléiu, s. m. Băștinaș, om din partea locului: *Nu's prâsleiu de pe-aici ca să cunosc toți oamenii.* N. Drăganu.

práștie, s. f. Cf. p e t e i c ă. Șt. Pașca, Crișcior.

precletit, adj. Țicnit, într'o ureche. N. Nicolaescu, Gorj.

prelestit, adj. Impilit, rămas în creștere, slab. V. Cutcan, Bonț.
(— Cf. **prilostì,** S. P.).

premătár, s. m. Tras-împins, om fără valoare morală. N. Drăganu, Zagra.

prepăt, s. a. Cloceală, năduf, căldură mare. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

prepenáție, s. f. Depozit de băuturi spirtoase. V. Bucur, Frata.

preștílă, s. f. Șindrilă mare făcută din lemn de fag, cu care se acopere șura. Șt. Pașca, Crișcior.

prețâtór, s. m. Perceptor. A. P. Bănuț, Bihor. (D e r i v. **prețâtorie,** s. f. Perceptorie). V. Bucur, Frata.
— Prin etimologie populară apropiat de **preț.**

preùș, adj. Cu față brăzdată și murdară. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

Prián. Nume de bou. N. Nicolaescu, Gorj.

pric, adj. Pestriț, cheș: *Boul cel pric împunge.* N. Nicolaescu, Gorj.

primândă, s. f. Pâne sau mălaiu: *Fără primândă nu se satură omu' cu păzitură, fie cât de bună.* Șt. Pașca, Crișcior.
— Din ung. **prémonda** «mâncarea care se ia pentru drum» *SzMTSz,* II, 214.

primire, s. f. Pomeană: *Să veniți și voi la primire.* V. Lazar, Jina.

prindoáre, s. f. Prindere, avuție, bunăstare. A. P. Bănuț, Sălaj.
— Probabil o contaminare între cele două forme **prindere** + **prinsoare.**

priti, vb. trans. IV-a. A dăscălì, a atrage atenția, a prevenì: *I-am pristit eu să steie acasă să nu-l prindă jândarii.* Șt. Pașca, Crișcior.

priváriu, s. a. Pridvor. G. Vulcu, Răhău.

priznél, s. a. Rotila de fier dintre roata carului și leucă, plohuz. A. P. Bănuț, Maramureș.

prodóc, s. a. Ochiul tăiat în ghiață, de unde beau vitele apă, iarna. Dr. V. Corbu, Zagra.

propozì, vb. trans. IV-a. A se certà, a dojenì, G. Munteanu, Sătmar.

prorócea, s. f. Ultima recitare pe care o fac colindătorii la Cărciun, după

ce au terminat la o casă colindele. N. Nicolaescu, Gorj.

prustulì, vb. trans. IV-a. A curăţì, a mătură (numai în graiul băieşilor): *Adă prustariu să prustulim găurile.* Şt. Paşca, Crişcior.

— Cf. ung. **prusztuló** «sfredel» *Sz MTSz*, II, 219.

pşuicăle! Interjecţiune cu care se strigă după oi. N. Nicolaescu, Gorj.

púcă, s. f. Nume de ocară la femei şi fete. V. Cutcan, Bonţ.

puculì, vb. intrans. IV-a. A puteà, a răzbì (înţelegerea cu cineva). Şt. Paşca, Crişcior.

— Din ung. **pakolni,** intrat cu un înţeles figurat existent şi'n ungureşte.

puioáră, s. f. Haină femeiască făcută dintr'o stofă cu boabe albe. V. Bucur, Frata.

— Derivat din **puiu** cu suf. **-ioară.**

pújlă, s. f. Fată nebunatică. V. Cutcan, Bonţ.

pumnişór, s. m. Manşeta cămăşii, împodobită cu cusături şi găurele. V. Bucur, Frata.

— Cf. **pumnaş** în *TDRG.*

pupăì, vb, intrans. IV-a. A vorbì. V. Cutcan, Bonţ.

púrav, adj. Iute la mânie, arţăgos, harnic, pornit pe orice. Dr. V. Corbu, Zagra.

purecà, vb. trans. I. A bate, a hârţuì. V. Bucur, Frata.

púrcă, s. f. Furcă. V. Cutcan, Bonţ.

purtáre, s. f. Afacere, ispravă, treabă: *In ce purtare eşti pe-aici?* A. P. Bănuţ, Bihor.

puţiène, s. plur. Pănuşile cari se desprind de pe ciucalăul de cucuruz. Dr. V. Corbu, Zagra.

putón, s. a. Vas de doage, care se duce în spate. V. Cutcan, Bonţ.

R

ráčă-ráčă, ráre-ráre, adv. Iute-iute, gata-gata. C. Rebreanu, Bistriţa.

râcăì, vb. refl. IV-a. A se opintì, a se forţà: *Nu te râcăì atâta cu lemnele că-ţi căşunează în şele.* Şt. Paşca, Crişcior.

răcăşì, vb. trans. şi refl. IV-a. A expune lucruri de preţ în semn de mândrie; a se tolănì, a se întinde alene, cu membrele împrăştiate. (— Deriv, **răcaş,** s. a. Neorânduealǎ). I. Sohorca. Sângeorz-Băi.

răclúnă, s. f. O plantă de leac. V. Cutcan, Bonţ.

— Cf. **răpciugă** «o boală la cal», prin amestec cu **răpciune,** luna «Septemvrie».

rádoaş, s. a. Prisos, peste măsură. C. Rebreanu, Bistriţa.

— Ung. **ráadás.**

ráftă, s. f. Nădejde, speranţă, în întrebuinţări stereotipe ca: *Mi-am luat rafta de la viaţă.* Şt. Paşca, Crişcior.

ráină, s. f. Vas de fier cu gura largă (?). N. Nicolaescu, Gorj.

ranc, s. a. Mânie, pizmă. V. Cutcan, Bonţ.

rânjótcă, s. f. Poreclă ce se dă cuiva care râde mereu. V. Bucur, Frata.

— Derivat din **rânjì** cu suf. **-otcă.**

răntălì, vb. trans. IV-a. A deranjà obiectele dintr'o încăpere: *Tăt i răntălit p'aici.* C. Rebreanu, Bistriţa.

— Poate din ung. **rántatni,** «a zdruncinà».

rânzós, adj. Pornit, supărăcios: *Nu sta de vorbă cu oameni rânzoşi.* V. Lazar, Jina, V. Bucur, Frata şi Şt. Paşca, Crişcior.

rápăn, adj. Incărcat: *Am un păr rapăn de pere.* N. Nicolaescu, Gorj.

răpăndúlă, s. f. Femeie rea la inimă, depravată. Şt. Paşca, Crişcior.

rápţă, s. f. Fleaşcă. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

răpuşíe, s. f. Intrecere, emulaţie, silă: *Lucră pe răpuşie să adune bani.* V. Bucur, Frata.

răzbicì, vb. trans. IV-a. A pătrunde, a perforà, a găurì; *Am răzbicit lemnul cu sfredelul.* N. Nicolaescu, Gorj.
— Din psl. **razbitì** (cf. s. cr. **razbi jač,** care a dat la noi r ă z b i c i u din *TDRG*).

răspúnde, vb. intrans. III-a. A ieşì, a izvorî, a se ivì: *Uite, acolo răspunde râul din munţi.* V. Lazar, Jina.

rast, s. a. Venin. V. Cutcan, Bonţ.

răuáză, s. f. Copil rău, plângoce. Şt. Paşca, Crişcior.

răvărì, vb. trans. IV-a. A sfărâmà, a îmblătì: *Ai răvărit macul?* N. Drăganu, Friş, şi Şt. Paşca, Crişcior.

răvăş s. a. Un beţigaş în patru feţe pe dungile căruia se înseamnă cupele de lapte duse la oraş: *Dă laptele pe răvaş.* Şt. Paşca, Crişcior.

războlì, vb. trans. IV-a. A răsbunà. G. Munteanu, Ocna Sibiiului.

râznă, s. f. Vagoneta cu care se scoate piatra din baie. Şt. Paşca, Crişcior.
— Derivat din germ. **reisen.**

rectăluì, vb. trans. IV-a. A îndrumà, a sfătuì: *L-am rectăluit pe calea cea bună.* G. Vulcu, Răhău.
— Din germ. **richten.**

refendà, vb. refl. I. A se lăudà cu emfază, a se fălì. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

rélea, adv. de-a ~, Pe nimic, gratis: *Nu lucru eu de-a'n relea la nime.* Şt. Paşca, Crişcior.

repăluì, vb. trans. IV-a. A drege, a —(reparà. V.Lazar, Jina. Var. **răpălì,** idem. Şt. Paşca, Crişcior).
— Din germ. **reparieren,** prin filiaţia ung. **reperálni.**

rítă! rítă! Interjecţie cu care se chiamă porcii. N. Nicolaescu, Gorj.

râz, s. a. Duraiu, locul pe unde se dau lemnele la vale din pădure. A. P. Bănuţ, Maramureş.

roháiu, s. a. Loc rău, rupt de apă. V. Cutcan, Bonţ.
—Compoziţie hibridă, **rău** † ung. **hely.**

rómuri, s. plur. Făini de piatră trecute prin şteampuri, care conţin aur. Şt. Paşca, Crişcior.

romiştà, vb. intrans. I. A o luà la fugă. V. Cutcan, Bonţ.

ropátiţă, s. f. Femeie rea, desordonată în îmbrăcăminte. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

rópotă, s. f. Fugă grăbită: *Du-te până la baltă într'o ropotă.* I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
— Derivat din **ropotì.**

rosodín, adj. Coloarea roşie. Şt. Paşca, Crişcior.

roştoráţie, s. f. Alegerea deputaţilor sau a altor slujbaşi înalţi. V. Bucur, Frata.
— Coruptelă din **restauraţie.**

ruculuì, vb. trans. IV-a. A drege, a reparà. C. Rebreanu, Bistriţa.

rúi, interj. Pst! (pentru linişte), huo! (pentru a alungà). Şt. Paşca, Crişcior, A. P. Bănuţ, Maramureş.
— Din germ. **Ruhe,** «linişte».

Ruján, Nume de bou. N. Nicolaescu, Gorj.

rujdúlă, s. f. Femeie blegă; cuţit rău ascuţit. Şt. Paşca, Crişcior, G. Vulcu, Răhău.

rujnicúţă, s. f. Fată isteaţă şi frumoasă. V. Cutcan, Bonţ.
— Derivat din **rujnică** (*TDRG*) cu suf. **-uţă.**

rúpe, vb. intrans. III-a. A începe, a fixà: *Rupe a ninge pe la munte, acuş. Hai să rupem târgu, să-ţi dau bani pe loc.* V. Lazar, Jina şi A. P. Bănuţ, Bihor.

ruşinà, vb. trans. I A seduce, a desonorà, a deflorà. A. P. Bănuţ, Bihor.

Ruşiţa. Nume de vacă. N. Nicolaescu, Gorj.

S

săbaş, s. a. Fizionomie, făulă, temperament, fel de a fi: *Il cunosc după*

săbaş că-i de-ai lui Constandin. N. Nicolaescu, Gorj.

Sabina, Nume de vacă. N. Nicolaescu, Gorj.

săcălínte, s. f. Inţeles puţin clar:
Frunză verde săcălinte
Descunună-mă, părinte.
N. Drăganu, Topliţa rom.

săceteu, s. a. Traistă. V. Lazar, Jina.

sácnă, s. f. Necaz, neajuns, sărăcie: *Lasă-l că creşte el mare şi-l mai roade sacna de mai capătă minte.* I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

sâcreáţă, s. f. Eufemism pentru «iad»: *Du-te'n sâcreata.* V. Bucur, Frata. (—D e r i v. **sâcreţì,** vb. trans. IV-a. Animicì, a prăpădì, N. Drăganu).

săhăidán, s. a. Leagăn ţărănesc care se poartă în spate. C. Rebreanu, Bistriţa.

săíu, adj. Sur, de coloarea mucezelii. V. Bucur, Frata.

săláică, adj. *Mazere sălaică*=Fasole bătrână, aţoasă. Şt. Paşca, Crişcior.

Sălbán. Nume de bou. N. Nicolaescu, Gorj.
—Deriv. din **salbă** cu suf. **-an.**

sălhăt, s. a. Desiş. V. Cutcan, Bonţ.

sălişte, adv. Calic, gol, sărac: *M'o lăsat sălişte hoţu de popă.* A. P. Bănuţ, Maramureş.

săluì, vb. refl. IV-a. A se îmbolnăvì subit. V. Bucur, Frata.

Sâmbolea. Nume de vacă. N. Nicolaescu, Gorj.

sâmburà, vb. intrans. I. A presimţì, a presupune, a bănuì. Şt. Paşca, Crişcior.

şăncălóţ, adj. Glumeţ, poznaş. Şt. Paşca, Crişcior.

sânceà, s. f. Vârful cuţitului: *Pune-mi în mâncare numai o sânceà de cuţit de sare.* Dr. V. Corbu, Zagra.

sáră, s. f. Recolta de fructe dintr'un pom. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

sărăpáne, s. f. Sărăcie. N. Drăganu şi Dr. V. Corbu, Zagra.

şârgă, s. f. Verigă care se pune în botul porcilor. N. Drăganu.

sări, de-atâtea ~ adv. De atâtea ori. N. Drăganu.
—Din ung. **szer,** idem.

şărpălós, adj. Plin de şerpi: *Loc şărpălos ca ăsta nu mi-ar trebui altul.* Şt. Paşca, Crişcior.

său, în **său rău:** *Are său rău pe mine*= Are mânie pe mine. C. Rebreanu, Bistriţa.

scădére, s. f. Ofensă, hulă: *Mi-o spus tot vorbe de scădere.* A. P. Bănuţ, Bihor.

scăfăneáţă, s. f. Lovitură cu palma: *I-am dat o scăfăneaţă de-o văzut stele verzi.* V. Bucur, Frata.

scalfútăr, s. m. Nădrăgar. V. Cutcan, Bonţ.

scaltoáfă, s. f. Lovitură cu dosul mânii: *Când ţ'oi da o scaltoafă te 'mbeţi de cap.* N, Nicolaescu, Gorj. (— V a r. **scârtoafă, cârtoafă,** idem. Şt. Paşca, Crişcior).

scălúş, s. a. O bucată de lemn care se pune în capătul funiei pentru a puteà ţineà mai bine de ea. G. Vulcu, Răhău.
(—Cf. **căluş** S. P.).

scârcionì, vb. intrans. IV-a. A plânge degeaba, fără cauză. N. Nicolaescu, Gorj.

şcârlă, s. f. Pipă mare de lut, în stare proastă. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

schindoárţă, s. f. Chibrit. A. P. Bănuţ, Bihor.

şclafită, s. f. Lovitură cu palma. S. Pop, Poiana.

scoábă, s. f. Fructul măcieşului. Şt. Paşca, Crişcior.

scobâlţì, vb. intrans. IV-a. A înmărmurì, G. Vulcu, Răhău.

scodorî, vb. refl. IV-a. A se iscà, a se ivì: *Ce frig s'o scodorît iară!* V. Lazar, Jina.

scóică, s. f. Ținta cu cap de metal lucitor care se bate pe șerpar ca decor. V. Bucur, Frata.

școmârlă, s. f. Sfoară. A. P. Bănuț, Maramureș. (V a r. **școmârláie, școmârlăíță,** s. f. Fum și miros de untură; ciorovăială. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

scópot, s. a. Inghițitură: *Bea un scopot de vinars.* N. Drăganu.

scorbelì, vb. trans. IV-a. A răvășì, a împrăștià obiectele dintr'o încăpere. N. Nicolaescu, Gorj.

scorciób, s. a. Culcuș, bârlog: *S'o ascuns ursul în scorciob.* G. Vulcu, Răhău.

scrámură, s. f. O cantitate mică dintr'un întreg: *N'am băut nici o scramură de vin și zice c'am fost beat.* N. Nicolaescu, Gorj.

scrivì, vb. intrans. IV-a. A plânge încet, a scâncì, a bocì. E. Cioran, Rășinari.

scrópot, s. a. Interval de timp în care se lucrează în liniște și intens. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

scursúră, s. f. Curs, miezuină, făgaș: *Pe-acolo-i scursura apei.* Șt. Pașca, Crișcior.

seghie, s. f. Fâșie îngustă de loc. V. Lazar, Jina.

selehérb, s. a. Tufiș, tăiatură: *Du-te cu caprele prin seleherb.* C. Rebreanu, Bistrița.

șerteáță, s. **șelteáță,** s. f. Modă. C. Marinescu, Dolj.

șeștină, s. f. Loc neted. E. Cioran, Rășinari.

sfanț, s. m. Ban din salbă. G. Munteanu, Ocna-Sibiiului.

sfăcuì, vb. trans. IV-a. A smâcì pentru a smulge: *Dă-mi cleștele să sfăcui cuiu din stâlpu ăsta.* I. Sohorca, Sângeorz, Băi.

sfârlúgă, s. f. Ființă vioaie (om sau animal). E. Cioran, Rășinari.

sfergihà, vb. trans. I. A zgârià, a brăzdà, V. Bucur, Frata.

sforác, s. a. Izvoraș la poalele dealului din care iese puțină apă, în jurul căruia se formează, cu timpul, o mlaștină. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

sighináș, adj. Mititel, puținel, subțirel. E. Cioran, Rășinari și Șt. Pașca, Crișcior.

— Din ung. **szegényes,** «sărăcuț».

simídă, s. f. Morman de butuci și crengi, aruncate peste olaltă, în disordine. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

sirișág, s. a. Speranță: *Nu mai avem sirișag de ploaie.* Șt. Pașca, Crișcior.

șișcăvì, vb. intrans. IV-a. A vorbì defectuos. Șt. Pașca, Crișcior.

șloág, s. a. O galerie din baie care servește spre a împreunà două alte galerii principale. Șt. Pașca, Crișcior.

— Germ. **Schlag,** «lovitură».

sloiu, s. a. O mâncare pregătită din carnea de oaie fiartă în săul ei, la care se adaugă multă ceapă. V. Lazar, Jina.

slugúță, s. m. Fin. V. Bucur, Frata.

smintít, s. a. Făina de porumb necernută, mestecată cu apă, care se dă la pui. V. Bucur, Frata.

șmont, s. a. Nămolul din baie. Șt. Pașca, Crișcior.

— Cf. germ. **schmuddeln.**

șodâlcăì, vb. intrans. IV-a. A umblà șchiopătând: *Merge șoldâcăind prin gropi.* N. Nicolaescu, Gorj.

sogà, vb. trans. I. A frânge, a rupe (aluatul din care se face pânea). V. Bucur, Frata. (— V a r. **sogì,** idem, I. Sohorca, Sângeorz-Băi).

— Cf. și ung. **szoggatani,** idem.

solodárcă, s. f. Femeie depravată. V. Cutcan, Bonț.

solovári, s. plur. Pantaloni de pânză. V. Bucur, Frata.

șomdigél, s. a. Dop, stupuș. N. Drăganu, Căian.

șomiiag, s. a. O cantitate mai mică de fân: *Am făcut numai un șomiiag de fân.* N. Nicolaescu, Gorj.

șomâldóc, s. a. Vlomoștoc, mănunchiu de paie sau de cârpe cu care se spală vasele. N. Nicolaescu, Gorj.

șomoștóc, s. a. Șomoiag, vlomoștoc. V. Cutcan, Bonț.

șopâcăì, vb. intrans. IV-a. A șopotì, a vorbì încet. E. Cioran, Rășinari.

— Cf. la *TDRG* s. **șopăì.**

sórgă, s f. Nevoie urgentă: *Mi voie de zece băncuțe. Mi sorgă să merg la Binș.* A. P. Bănuț, Bihor.

— Din ung. **szorgos,** «grabnic».

șorbănít, adv. Desculț. E. Cioran, Rășinari.

sorbăríe, s. f. Mocirlă, noroiu. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

sórlă, s. f. O pasăre de apă (?). V. Cutcan, Bonț.

șoroábă, s. f. O dungă ce se face la capătul sfredelului în locul unde bate băieșul cu fistăul. Șt. Pașca, Crișcior.

sovârcà, vb. intrans. I. A umblà dincoace în colo, a se mișcà fără rost. N. Drăganu.

șovârna, adv. Anapoda, nebunește: *Le-o făcut toate șovârna.* N. Nicolaescu, Gorj.

spălà cămașa, idiot. *De trei luni n'am spălat cămașa* (=de trei luni n'am avut scurgerea periodică). Dr. V. Corbu, Zagra.

spârcuì, vb. intrans. IV-a. A șterpelì, a luà pe furiș. Dr. V. Corbu, Zagra.

șpárgă, s. f. Sfoară. G. Vulcu, Răhău, Șt. Pașca, Crișcior.

— Din ung. **spárga,** idem.

spârnì, vb. refl. IV-a. A se supărà, a se aprinde: *Nu te spârnì așa că nu-ți spun o vorbă mare.* E. Cioranu, Rășinari.

spégmă, s. f. Ață subțire de cusut. Dr. V. Corbu, Zagra.

sporojì, vb. intrans. IV-a. A vorbì, a sporovăì, a troscotì: *Ce tot sporojești ca o babă când descântă.* N. Nicolaescu, Gorj.

— Din **sporovăì, sporovì** (cu v>j sub influența dial. mărginean).

șporhéiu, s. a. Cuptorul pe care se fierbe. A. P. Bănuț, Bihor.

— Din ung. **spórhej** și **spórhel** în *SzMTSz,* II, 426 și 428.

șporolì, s. **șpurulì,** vb. trans. IV-a. A cruțà, a economisì. Șt. Pașca, Crișcior.

— Din germ., prin filiația ung. **sporolni.**

spurcănì, vb. trans. IV-a. A insultà, a vorbì de rău, a face imputări aspre. Șt. Pașca, Crișcior.

— Cf. a **spurcà** (?).

șpúriu, s. f. Bitang, N. Drăganu.

stăinà, vb. intrans. I. A fugì pe furiș de frică. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

stat, s. a. Avuție, bunăstare. A. P. Bănuț, Bihor.

șteámătă, s. f. Ființă slăbită de boală. I. Sohorca, Sângeorz-Băi. (— Var. **așteamătă,** s. f. Pomină, Șt. Pașca, Crișcior).

ștecuì, vb. trans. IV-a. A înfige, a împlântà: *Mă duc să ștecuiesc parii de vie.* G. Vulcu, Răhău.

— Din germ. **stecken.**

ștefăníe, s. f. Lovitură cu palma, fleandără. C. Rebreanu, Bistrița.

Stéla. Nume de vacă. N. Nicolaescu, Gorj.

ștérgură, s. f. Șterc: *Imi veni o ștergură în ochi.* Șt. Pașca, Crișcior.

— Probabil un amestec între **ștere** și **a șterge.**

șterț, s. a. Un obiect de lemn cu care se mestecă în lapte. A. P. Bănuț, Maramureș.

— Cf. germ. **Sterz** (?)

șterì, vb. trans. IV-a. A drege glasul înainte de începerea unui cântec. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

şticáiz, s. a. O bară de fier rotundă, lăţită la un capăt şi ascuţită, în formă de daltă, cu care se sfredeleşte piatra în baie. Şt. Paşca, Crişcior.
— Germ. **Stück** ✝ **Eisen.**

ştiuleán, s. m. Cocean de porumb, de pe care s'au sfărâmat boabele. N. Nicolaescu, Gorj.
— Cf. la *TDRG* s. **ştiulete.**

ştiurţ, s. a. Locul pe unde se aruncă piatra rea scoasă din baie cu râznele. Şt. Paşca, Crişcior.
— Din germ. **Sturz,** «cădere», cu **i** prin apropiere de **Stürzen,** «prăbuşire».

ştóc, s. a. Vână (minereu) grasă care conţine mult metal. St. Paşca, Cişcior.
— Din germ. **Stock.**

străgeátă, s. f. Lapte închegat. (— D e r i v. **străgetar,** s. a. Instrumentul cu carese sfarmă străgeata). N. Drăganu, Friş.

strână, s. f. Loc de înoptare a vitelor. N. Drăganu, Friş.
— Din slav. **strana** «parte».

strelíciu, s. m. Pistruiu: *E cu sterlici pe obraz.* V. Bucur, Frata şi I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
(— Sl. **strela** «săgeată», S. P.).

ştroálă, adj. Schioapă: *vacă ştroală.* E. Cioran, Răşinari.

stroietic, adj. Nebunatic, ţignit. C. Răbreanu, Bistriţa.
— Cf. în T i k t i n , *DRG*, s. **strulubatic.**

ştrof, s. a. Pedeapsa în bani care li se aplică băieşilor. (— D e r i v . **ştrofolì,** vb. trans. IV-a. A amendà). Şt. Paşca, Crişcior.
— Din germ. **Strafe,** idem, intrat prin filiaţie ungurească.

strulátic, adj. Cf. s t r o i e t i c . Dr. V. Corbu, Zagra.

ştubică, s. f. Lădiţă în care se ţin uneltele întrebuinţate la ascuţitul coasei. Şt. Paşca, Crişcior.
— La *TDRG* forma ş t i u b e i u .

ştur, adv. Incărcat. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

şúbăr, s. a. O instalaţie în care se mărunţează piatra întrebuinţată la pardosirea galeriilor apătoase din baie. Şt. Paşca, Crişcior.

şuferţit, s. m. Nădrăgar, om îmbrăcat cu straie domneşti. A. P. Bănuţ, Chioar.

suguşát, adj. Subţire la gât: *Boul tău e cam suguşat la gât.* V. Bucur, Frata.

şúiu, s. a. Sifilis. V. Bucur, Frata şi Şt. Paşca, Crişcior.

sulhár, s. m. Un lemn lung, subţire şi drept. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

sulhétic, adj. Nărăvos: *Mai cu seamă vitele sunt sulhetice când împung.* V. Bucur, Frata. (—V a r . **sulhuietic** s. **sulhuiat,** adj. Arţăgos, nebunatic, capricios. Şt. Paşca, Crişcior).

supurluì, vb. trans. IV-a. A săpunì, a spălà haine cu leşie. C. Rebreanu, Bistriţa.
— Contaminare din **săpunì** ✝ **pârluì.**

Suran. Nume de bou. N. Nicolaescu, Gorj.

surdumasi (?). Boală de cap la copii: *Să-i descânţi de surdumasi.* N. Nicolaescu, Gorj.

surluì, vb. trans. IV-a. A pretinde, a poftì: *N'am surluit la pomana ta că am avut ce mi-a trebuit.* Şt. Paşca, Crişcior.
— Din ung. **szorulni.**

susáiu, s. **susâg,** s. a. Lădoiu. N. Drăganu.
— Din **szaszék** (com. d-l Drăganu).

şuşcà, vb. trans. I. A sufocà, a înăbuşì, a lovì cu putere cu pumnul, a ghiotì. I. Sohorca, Sângeorz-Băi şi Şt. Paşca Crişcior. R e f l: A se năcăjì pe sine însuşi, a se «ciudălì». V. Bucur, Frata.
— Cf. s-cr. **šuškati,** «sterpere» *CarL-SGL.*

şuşorcă, s. f. Frunza în care e învelit tuleul cucuruzului, vospă. A. P. Bănuţ, Sălaj.

— Din ung. **susorka,** idem. *SzMTSz,* II, 448.

şut, s. a. O zi de lucru în baie: *Câte şuturi ai pe luna asta? Am împlinit un şut.* A face şut = a isprăvì, a terminà: *Am făcut şut mai repede că era puţin de lucru.* A se odihnì: *Am făcut şut azi că eram obosit.* (— Deriv. **şutar,** s. m. Un băiat care e sub îngrijirea băieşului). Şt. Paşca, Crişcior.

şutău, s. a. Spărtura verticală, dela o galerie la alta pe care se transportă materialul de lucru dela un loc la altul. Şt. Paşca, Crişcior.

suvintrì, vb. trans. IV-a. A tunde pe sub pântece, a răteză. (— Deriv. **suvintrit,** adj Rătezat). N. Drăganu, Sângeorz.

— Compus din **sub-vintre** (com. N. Drăganu) (Cf. şi Viciu, *Glos.* s. v.).

T

ţabin, s. a. Aparat cu care se măsoară greutăţi. A. P. Bănuţ, Sighet.

tăbuiéţ, s. a. Faţă de perină. N. Drăganu.

— La *TDRG* s. v. e alt înţeles.

ţâchér, s. a. Unealtă de fier învechită, inutilă. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

tăcre, S. f. Coş, corfă. N. Drăganu, Ruştior.

ţâdúc, s. m. O bucată de lemn scurtă, tăiată din capătul cel gros al unui trunchiu: *Dă-mi un ţâduc să şed pe el.* P. Nişca, Crişcior. (— Var. Fig. *Ce ţuduc de fată!* Şt. Paşca, Crişcior).

tăgăşì, vb. refl. IV-a. A se înşelà, a se păcălì. N. Drăganu.

tăinuì, vb. intrans. IV-a. A vorbì, a discutà: *Am fost la el să mai tăinuim că nu ne-am văzut de mult.* N. Nicolaescu, Gorj, S. Puşcariu, Bran.

talánt, In *mi talant* = mi greu, îmi e ruşine. G. Vulcu, Răhău.

tăliór, s. m. Taler (monedă). N. Drăganu, Zagra.

tămăduì, vb. trans. IV-a. A aduce, a face: *a tămăduì lumină într'o afacere* = a face lumină. N. Drăganu, Sângeorz.

— Ung. **támadni,** «a izvorî», «a se formà»

tămâlì, vb. trans. IV-a. A bate, a pisà. V. Cutcan, Bonţ.

tambíc, s. m. Pitic, V. Cutcan, Bonţ.

tâmbulì, vb. trans. IV-a. A puculuì, a ajunge la înţelegere. N. Drăganu, Sângeorz.

tâmbuşì, vb. refl. IV-a. A se adunà, a se sgârci: *Nu te tâmbuşì* = Nu-ţi adunà genunchii către pântece. Dr. V. Corbu, Zagra. Trans. A îngrămădì, a movilì. I. Sohorca, Sângeorz-Băi. (— Deriv. **tâmbúş,** adj. Binefăcut: *Are spate tâmbuşe. Tâmbuşă femeie.* C. Rebreanu, Bistriţa; **tâmbuşít,** adj. Cu gâtul scurt şi gros. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.)

ţâmént, s. a. Măsură de capacitate (ori ce mărime) cu care măsoară crâşmariul băutura. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

tâmpănă, s. f. Burtă lăbărţoasă. V. Cutcan, Bonţ.

tâmposì, vb. trans. IV-a. A întâlnì pe neaşteptate pe cineva cu care nu ai vrut să te întâlneşti, a aveà o surpriză neplăcută. N. Dragoman, Nocrih şi V. Bucur, Frata.

ţânăì, vb. intrans. IV-a. A sunà puternic, a răsunà, a ţiuì: *Copii spărseseră o fereastră că am auzit-o ţinăind. Durduià de ţinăiau blidele în cuiere. Imi ţinăie urechile.* I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

tanáu, s. m. Martor, A. P. Bănuţ, Bihor.

— Ung. **tanú,** idem.

ţangắu, s. m. Feciorand. V. Bucur, Frata.

— La *TDRG* ţigău.

ţanţ, s. a. Ţurţur de aur masiv: *Am găsit ţanţuri de aur azi când s'or slobozit găurile.* Şt. Paşca, Crişcior.

tăntălău, adj. prost, bleg. P. Nişca, Crişcior.

— Din **tont** † suf. **-alău.**

tâutav, adj. Puternic, tare. V. Cutcan, Bonţ.

ţápa, adv. Grabă mare: *Nu fugì că nu-i ţapa.* V. Cutcan, Bonţ.

ţăpós, adj. Friguros, răcoros: *Afară-i ţăpos, ia-ţi cevà în spate.* E. Cioran, Răşinari.

tápşă, s. f Chirie, taxă: *Şade în casă cu tapşă.* V. Bucur, Frata.

tărăbăcì, vb. trans. IV-a. A lucrà, a isprăvì, a face ceva pe îndelete. V. Cutcan, Bonţ.

ţărăiálă, s. f. Ploiţă liniştită, de scurtă durată. V. Bucur, Frata.

ţăráiu, s. a. Zăpada măruntă care cade în zilele Babelor. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

tárcă, s. f. Tort subţire de lână colorată. V. Cutcan, Bonţ.

(— Din ung. **tarka,** «pestriţ» P. S.).

tarabúră, s. f. Nuntă cu călăreţi şi cu mare alaiu: *De ce să faci tarabura asta că prea e cheltuială.* G. Timiş, Borşa.

(— Cf. **tărăboiu** *DR.* III, p. 763—764, S. P.).

tarantute, s. plur. Mărunţişuri. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

ţărfă, s. f. Nisip, prundiş. V. Bucur, Frata. (Var. **ţăfă,** idem, Şt. Paşca, Crişcior).

tărigan, adj. Tărişor. G. Munteanu, Poiana-Sibiului.

— Cf. **tirigan** (< tare), Puşcariu, *DR.* III.

târomì, vb. intrans. IV-a. A trăì de azi pe mâne. (— Deriv. **târomeală,** s. f. Lene, preget). N. Nicolaescu, Gorj.

târsă, s. f. Iarbă mare. G. Munteanu, Poiana-Sibiiului.

tărşág, s. a. Caracter, voinţă tare. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

târşít, adj. Turtit: *Ţi cam târşit nasu, ca la câne.* V. Bucur, Frata.

târtáu, s. m. Copìl diform, prea gras şi bleg. Şt. Paşca, Crişcior.

táţă, s. f. Fundament (la casă). V. Bucur, Frata.

tatacumama! interj. (Exprimă mirarea). V. Bucur, Frata.

tăunì, vb. intrans. IV-a. A vagabondà, a hoinărì. N. Nicolaescu, Gorj.

ţăvlì, vb. trans. IV-a. A aruncà, a înlăturà. V. Cutcan, Bonţ.

tăvuieţ, adj. Scurt şi gros. N. Drăganu.

ţeghiu, s. a. Ţintă. G. Vulcu, Răhău.

ţeit, s. a. Pripon cu care se leagă de ţărm pluta. (— Deriv. **ţeituì,** vb. trans. IV-a. A priponì. I. Sohorca, Sângeorz-Băi).

teléchiu, s. a. Loc de casă. A P. Bănuţ, Bihor şi Săjal.

(— Ung. **telek,** idem, S. P.).

ţénchiu, s. m. Dâlmă, ridicătură mică de pământ, în drum: *Dă din ţenchi în ţenchi.* N. Nicolaescu, Gorj.

terhăláu, s. m. Om necruţat dela lucru: *Mai faceţi şi voi careva că nu's eu terhălăul vostru.* N. Nicolaescu, Gorj.

tenenéu, adv. Fără căpătâiu: *A pierdut toată averea la cărţi şi acuma umblă teneneu.* N. Nicolaescu, Gorj.

terazíe, s. f. Un soiu de struguri cu boabe mici şi negre care se coc de timpuriu N. Nicolaescu, Gorj.

ţigáră, s. f. Tigaie. V. Bucur, Frata.

terteleag, s. a. Indispoziţie care premerge o boală gravă. I. Sohorca, Sângeorz-Băí.

tic, s. a. Rât (nasul porcului). N. Nicolaescu, Gorj.

tigorálă, s. f. Trudă, osteneală. G. Vulcu, Răhău.

— Cf. tigoare *TDRG.*

tihorî, vb. trans. IV-a. A îngrijì. N Drăganu.

ţincúşă, s. f. Revers, recipisă. V. Bucur, Frata.

ţíndăr, s. a. Fitil cu ajutorul căruia se aprind materiile explosive. Şt. Paşca, Crişcior.

(— germ. **Zünder,** idem, S. P.).

tipì, vb. trans. IV-a. A apucà, a zorì: *L-o tipit tusea.* N. Nicolaescu, Gorj.

tir, s. a. Mătură. N. Drăganu, Sălagiu.

titcuì, vb. trans. IV-a. A trage cu urechea, a descoase pe cineva prin întrebări pentru a aflà o veste. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

(— Cf. ung. **titok,** S. P.).

titiríg, s. m. Pitic, om mic. N. Drăganu.

— Cf. la TDRG **titirez.**

tìtor, s. a. Ziua următoare celei onomastice (cf. s. c i n i ş o a r ă). N. Nicolaescu, Gorj.

ţiveréică, s. f. Vârf de deal de unde se deschide o perspectivă mai îndepărtată. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

tizâc, adj. Grosolan, ordinar, neîndemânatic. N. Nicolaescu, Gorj.

ţoácăn, s. m. Colţ de dantelă: *Faini sunt ţoacănii de la abrosu tău.* Şt. Paşca, Crişcior.

(— Din germ. **Zacken** «colţ», S. P.).

ţoángă s. f. Clopot care se pune pe vitele cornute. A. P. Bănuţ, Bihor.

ţoápă, s. f. Amestecul de făini de piatră, mercur şi aur. Şt. Paşca, Crişcior.

toápsică, s. f. O boală venerică. N. Drăganu.

— Cf. la *TDRG* t o a p s e c .

tocăì, vb. trans. IV-a. A denunţà, a trădà un secret. V. Cutcan, Bonţ.

tocóz, s. a. Amestec de diferite mâncări. V. Cutcan, Bonţ.

tolăì, vb. trans. IV-a. A insultà, a face gură, a strigà. Şt. Paşca, Crişcior.

toloboátă, s. f. Femeie troscotă, guralivă. P. Nişca, Crişcior.

tomnági, s. plur. Tăieţei. V. Bucur, Frata.

— Din **tocmagi.**

tòncà, vb. trans. I. A luà o hotărîre: *I-a toncat să plece şi a plecat.* V. Bucur, Frata.

topálă, s. f. Orice mâncare cu carne. V. Cutcan, Bonţ.

ţop, s. m. Ciup:

Săruta-ţi-ar neica ochii.
Cum îţi bate vântu ţopii.

N. Nicolaescu, Gorj.

torofliscs, s. (?) Mâncare cu carne afumată. V. Cutcan, Bonţ.

toroşteálă, s. f. Gâlcă, umflătură la gât. N. Nicolaescu, Gorj.

trândós, adj. Des, condensat, tare la săpat: *Pământ trândos*; N. Drăganu.

treásc, s. a. Praf, colb: *Stropeşte pe jos când mături că se ridică treascu.* N. Nicolaescu, Gorj.

tretréce, vb. intrans. III-a. A petrece. N. Drăganu.

troacă, s. f. Cutie de chibrite. N. Drăganu.

troc. La anumite intervale, băieşii cari lucrează pe «aur slobod» sunt reţinuţi la ieşirea dela şut pentru a fi examinaţi dacă au furat sau nu. Pentru «cotatul la troc» se opresc mai ales băieşii bănuiţi că se folosesc la furarea aurului de metoda cunoscută, «per introductionem in anum». Bine nutriţi şi supraveghiaţi de aproape, sunt ţinuţi de scurt până când autorităţile s'au convins că în excrementele minerului nu se găseşte furtul presupus.

tron, s. a. Voce frumoasă la cântat. V. Cutcan, Bonţ.

tróncoş, adj. Beat, ameţit, dar nu în măsură prea mare. P. Nişca, Crişcior.

troscotă, s. f. Femeie gurali vă. Şt. Paşca, Crişcior.

trúlă, s. f. Femeie care se îmbracă prost, neîngrijit. P. Nişca, Crişcior.

ţubín, s. (?.) Aparat de ridicat greutăţi. A. P. Bănuţ, Sighet.

ţuclău, s. a. Pisc de deal. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
(— Cf. ung. **szikla,** «stâncă», S. P.).
tuculì, vb. trans. IV-a. A prinde găinile. V. Cutcan, Bonţ.
tudăşlì, vb. trans. IV-a. A ştiricì, a lămurì. C. Rebreanu, Bistriţa.
ţuiác, s. m. Găuritor de fer. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
tuiegì, vb. intrans. IV-a. A fugì, a se refugià de frica bătăii. N. Nicolaescu, Gorj.
(— Cf. **toiag,** S. P.).
tuieşì, vb. trans. IV-a. A îndupleca, N. Drăganu, Căian.
— Cf. la *TDRG,* t u i u.
tulduzà, vb. trans. I. A adunà. Şt. Paşca, Crişcior.
— Ung. **toldozni,** «a adaugà, a întregì».
túpiţă, s. f. Săcure veche şi stricată; (Fig.) Femeie mică şi grasă. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
ţurăitoare, s. f. Apă curgătoare de munte, puţin adâncă şi liniştită. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
turchéz, adj. Albastru. N. Nicolaescu, Gorj.
— Cf. **turchiză** «piatră preţioasă de coloare albastră» (= fr. *turqoise*) (S. P.).
turíş, s. a. Adăpost de iarnă pentru oi, acoperit. V. Bucur, Frata.
— In *TDRG,* t u r i ş t e.
turj, s. a. Mătură veche. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
— Cf. ung. **törzs** «trunchiu», **törzsölni** «a frecà».
túrmătă, s. f. Pleavă. V. Cutcan, Bonţ.
ţurţulău, s. a. Ţurţur, sloiu de ghiaţă. C. Rebreanu, Bistriţa.
turuì, vb. trans. şi refl. IV-a. A (se) obosì peste măsură, a (se) trudì: *M'am turuit destul până v'am văzut mari.* Şt. Paşca, Crişcior, N. Drăganu, Sângeorz. (— D e r i v. **turuială,** s. f. Trudă, oboseală. Şt. Paşca, Crişcior).
— Din ung. **turni,** «a scormoli», «a scurmà».
ţuvlíc, adj. Rău crescut, incorect, obraznic, neastâmpărat. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

U

uărt, s. a. Locul unde lucrează un băieş «slobod» în baie: *Dacă vii la baie vină pe uărtu mieu.* Şt. Paşca, Crişcior.
— germ. **Ort.**
ucíde, vb. trans. III-a. A bate pe cineva, a snopì. N. Drăganu, Sângeorz.
udoáre, s. f. Urdoare. Dr. V. Corbu, Zagra.
— Din **urdoare** cu disimilarea lui **r.**
urichíş, s. m. Strugure mic, puţin desvoltat. G. Vulcu, Răhău.
— Din ung. **örökös.**
Ursu. Nume de câne. N. Nicolaescu, Gorj.
urzì, vb. intrans. IV-a. A umblà dincoaci în colo. V. Bucur, Frata.

V

văcuì, vb. trans. IV-a. A folosì, a moştenì: *Nu i-o ajutat Dumnezeu să văcuie averea, că o murit.* C. Rebreanu, Bistriţa.
Derivat din **veac.**
vălueálă, s. f. Pânza cu care se învelesc bărbaţii în timpul iernei la picioare, obeală. G. Munteanu, Ocna Sibiiului.
vâlvă, s. f. Îndemn. V. Lazar, Jina.
vână, s. f. Minereu care conţine aur. Şt. Paşca, Crişcior.
vânăt, s. Drac, duh rău: *Du-te la vânătu.* V. Lazar, Jina.
Vânătu. Nume de bou. N. Nicolaescu, Gorj.
vândogì, vb. trans. IV-a. A ascunde, a dosì. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.
vandróc, s. m. Pierdevară, hoinar, «călător». A. P. Bănuţ, ung. *vándorló* Bihor. (— D e r i v. **vandrocáş,** idem).

(—Cf. ung. **vándor** şi **văndrălău**, S.P.).

vântălău, s. a. Cantitatea de fân care încape pe un car. A. P. Bănuţ, Sălaj. Ciocanul cu coada «gârjobă» (cu cârjă) cu care se bat g ă u r i l e ş u l e n e şi p u l e n t e din baie. Şt. Paşca, Crişcior.

— Pentru înţelesul dintâiu, probabil forma cuvântului e arătată greşit de către corespondent. Credem că trebuie să fie *văntătău* sau *băntătău*, atestat, din ung. **vontató**, «căruţă». Forma şi înţelesul al doilea ne duc la ung. **vantoló**, «ciocan». E interesant cum s'a menţinut cuvântul unguresc în graiul băieşilor însemnând dealtfel un anume fel de ciocan, şi nu a fost înlăturat de f i s t ă u l nemţesc.

vântu. In anume întrebuinţări are înţeles de: întâmplare rea, damblà. A. P. Bănuţ, Bihor şi Şt. Paşca, Crişcior.

— E cunoscută teama pe care o au ţăranii de vânt, mai ales toamna.

vânzól, s. a. Volum, teanc. A. P. Bănuţ, Sălaj.

— Cf. rut. **vïazilo**, idem *ZelRDWb*, I, 133.

vânzálă, s. f. Frământare, luptă sufletească. A. P. Bănuţ, Sălaj.

— Cf. **vânzolì**, **vânzoleală**.

vărcáţă, s. f. O boală de sânge: *Să-l mânce văreţele de mişel că m'o căznit cu locu din trăuaş*. Şt. Paşca, Crişcior.

— Din lat. **varĭcea** pentru **varīcem**, «umflătură de vine».

vârşă, s. f. O sfârlă mai mare dintr'o scândură (cf. cântecul *Vârşa şi dâba*). V. Bucur, Frata.

vărzuì, vb. trans. IV-a. A ostenì oile prin fugă. V. Lazar, Jina. (— V a r. a **vărzălì**, idem. A alergà, a lucrà mult şi obositor. Şt. Paşca, Crişcior).

— Cf. ung. **vérezni**, «a sângerà».

văsărìş, s. a. Canal pe care se scurge apa din baie. Şt. Paşca, Crişcior.

— Din germ. **Wasser**, cu suf. **-ìş**.

vâzdoácă, s. f. Garoafă de câmp. Dr. V. Corbu, Zagra.

— In *TDRG*, v î z d o a g ă.

veşcăluì, vb. trans. IV-a. A împreunà, a aranjà unirea prin căsătorie. N. Drăganu, Sângeorz.

vetred, adj.: Lemn vetred=lemn tăiat care nu e nici verde nici uscat bine. P. Nişca, Crişcior.

viaţă bună. O formulă de salutare. A. P. Bănuţ, Bihor.

vidă, s. f. Persoană obraznică care se amestecă în afaceri care nu o privesc. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

vidicán, s. m. Provincial. A. P. Bănuţ, Beiuş.

— Din ung. **vidék** (cf. **mărginean**).

vídom, adv. De tot, definitiv: *L-o tăiat de vidom*. N. Drăganu, Sângeorz.

Vídra. Nume de câne. N. Nicolaescu, Gorj.

Viorica. Nume de vacă. N. Nicolaescu, Gorj.

virgánă, s. f. O haină femeiască care dela brâu în sus se continuă într'un laibăr. N. Drăganu, Ciceiu — Corabia.

— Cf. **vigăn**, DR II, p. 900.

Vláicu. Nume de câne. N. Nicolaescu, Gorj.

voază, calificativ. Om bătrân, neputincios şi leneş. Dr. V. Corbu, Zagra.

voitău, s. a. Un sfert de mierţă. A. P. Bănuţ, Bihor.

vojoríne, s. plur. (?). Drojdii, dreve. V. Bucur, Frata.

vóşcotă, s. f. Palavră, fleac, vorbă ne la locul ei. A. P. Bănuţ, Bihor.

vran, s. a. Postată, serie: *Hai să mai tragem un vran de prăşit*. N. Nicolaescu, Gorj.

vrăvuì, vb. trans. IV-a. A scuturà, a smucì, a îngrămădì. Şt. Paşca, Crişcior.

— Din **vrăfuì**.

vroájbă, s. f. Căpăţână de varză, neformată bine, neîndesată. V. Bucur, Frata.

vruţă, s. f. Persoană care se amestecă în trebi străine, fără să i se ceară intervenţia. N. Nicolaescu, Gorj. (— D e r i v. **vruţelnic,** adj. Neastâmpărat, idem).

Z

zăbic, s. m. Mălaiu prăjit în untură, bun de mâncat. N. Nicolaescu, Gorj.

zăbăúc, adj. Zăpăcit. N. Nicolaescu, Gorj.
— Din **zăpăcit** † **hăbăuc.**

zăgán, Om gras, cu mişcări leneşe. N. Cioran, Răşinari.

zăgázdă, s. f. Ic. (— D e r i v. **zăgăzdì,** vb. trans. IV-a. A icuì). Şt. Paşca, Crişcior.

zăgnátă, s. f. Mănunchiu de nuiele aprinse în gura cuptorului ca să «feţeze» pânea. I. Sohorca, SângeorzBăi.

zăgrăì, vb. trans. IV-a. A spune altceva decât ceeace ai fi vrut să spui. (— D e r i v. **zăgrăeală,** s. f.) V. Bucur, Frata.
(— Din **grăì** cu pref. **za-** S. P.).

zála, de-a ~ Un joc de copii. Zala e o gaură făcută în pământ. In jurul ei copiii fac în formă de stea alte cinci găuri mai mici. Ei aruncă cu nasturi la aceste găuri şi câştigă aceia cărora le-a reuşit să arunce în una din găuri. V. Bucur, Frata.

zăletì, vb. refl. IV-a. A se sperià. N. Nicolaescu, Gorj.

zălezít, adj. Slab, fără vlagă, numai piele şi oase. Dr. V. Corbu, Zagra.
— La *TDRG,* z ă l u z i.

zânăì, vb. intrans. IV-a. A răsunà, a sbârnăì. I. Sohorca, Sângeorz-Băi. Cf. sinon. ţ â n ă ì.

zăngălit, adj. Murdar. E. Cioran, Răşinari şi S. Puşcariu, Braşov.

zănoágă, s. f. Afundătură într'un râu, vâltoare, băltoacă. G. Vulcu, Răhău. (Foarte des în toponimie reginuii).

zapâşte, s. f. Un purcel mic de tot. G. Vulcu, Răhău.

zaplét, s. a. O gaură pătrată făcută în fundul butoiului, astupată cu tinichea prinsă cu şuruburi. N. Nicolaescu, Gorj.

zăránd, s. a. Pomină, veste, amintire: *Aveţi prune bade? N'avem nici una de zărand.* C. Rebreanu, Bistriţa. (— V a r. **zăranie,** s. f. idem, S. Pop, Poiana.)

zărăstì, vb. refl. IV-a. A dispăreà, a se face nevăzut. A. P. Băunţ, Sălaj.

zărătic, s. a. Mâncare fără nici un gust. V. Cutcan, Bonţ.

zăslăúş, s. m. Stegar. A. P. Bănuţ, Bihor.
— Ung. **zászlos,** idem.

zăspád, s. m. Munte rotund; graniţă de ţară. N. Drăganu.

zăvoit, adj. Murdar. E. Cioran, Răşinari.

zbanţ, adj. Neastâmpărat: *Nu fi aşa de zbanţ că doară eşti mare acuma.* E. Cioran, Răşinari.

zbâncotì, vb. trans. IV-a. A scuturà, a zdrobì, a snopì. C. Rebreanu, Bistriţa.

zbihárdă, s. f. Rană, tăietură adâncă I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

zdrăvuì s. **zdrăvì,** vb. intrans. IV-a. A strănutà. A. P. Bănuţ, Arad şi Bihor, Şt. Paşca, Crişcior.
(— Cf. bulg. **zdravuvam** «a se salutà» şi **zdrave!** «sănătate!», urare celui ce strănută. S. P.).

zdrobituri, s. plur. Caşul sfărimicios care se scoate din zăr. N. Drăganu.

zgáibă, s. f. Boală de ochi foarte periculoasă prin faptul că-i poceşte. V. Bucur, Frata.
— Neatestat în acest înţeles, lat. **scabies.**

zgârcuì, vb. intrans. IV-à. A insistà, a încercà necontenit îndeplinirea unei isprăvi, pe furiş. Dr. V. Corbu, Zagra.

zgărlăùnţi, s. plur. (?), Şuviţele de păr făcute inele pe fruntea fetelor. N. Nicolaescu, Gorj.

(— Cf. **cârlionţ,** S. P.).

zgăurì, vb. intrans. IV-a. A se amestecà, a vârî nasul în chestiuni indiferente. E. Cioran, Răşinari.

— Cf. **zgău,** despre care G. Giuglea în *DR* IV, p. 1553.

zglemonì, vb. intrans. IV-a. A înmărmurì. G. Vulcu, Răhău.

zglimínciu s. m. Copil mic. V. Cutcan, Bonţ.

zmâc, s. a. Manivelă: *Am găsit o fântână cu zmâc şi am adăpat boii.* V. Bucur, Frata.

— Cf. **zmâcì.**

zmultáră, s. f. Femeie, fată. V. Cutcan, Bonţ.

znágă, s. f. Putere, forţă, energie: *Om fără znagă.* N. Nicolaescu, Gorj.

zoámpă, s. f. Groapă, şanţ. V. Cutcan, Bonţ.

zobán, s. a. Trunchiu mare şi gros. Dr. V. Corbu, Zagra.

zocní, vb. intrans. IV-a. A hopăì, a se smâcì: *Nu trece cu carul pe-acolo că zocneşte prin gropi.* V. Bucur, Frata.

Zorica. Nume de câne. N. Nicolaescu, Gorj.

zorobóc, s. m. Câştig, profit. N. Drăganu.

zotór, s. a. Ugerul scroafei, a căţelei. V. Bucur, Frata.

zucăluì, vb. intrans. IV-a. A face zgomot mare. (—D e r i v. **zuculeală,** s. f. Zgomot, I. Sohorca, Sângeorz-Băi şi C. Rebreanu, Bistriţa).

zur, s. a. Mâncare pregătită din tot felul de legume, un fel de ghiveciu. I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

zvârnoágă, s. f. Mănunchiu: *Cânepa despicată de paiu se leagă* zvârnoagă *în* ~, G. Vulcu, Răhău.

zvorî, vb. refl. IV-a. A se împrăştià, a se risipì: *Ce-i cu caprele de zvoresc aşa* I. Sohorca, Sângeorz-Băi.

DOUĂ EPOCI DIN LITERATURA ROMÂNĂ

DE

I. A. BASSARABESCU

M. C. A. R.

Şedinţa dela 16 Martie 1928

S'a spus că un poet sau un scriitor nu poate fi critic. A afirmat-o *Maiorescu* în două rânduri: odată, ca o mustrare adusă unor scriitori ca *Vlahuţă* şi *Delavrancea*, cari se pronunţau în conferinţe publice ca denigratori ai lui *Alecsandri*, din prea mare admiraţie pentru *Eminescu*; a doua oară, chiar în această incintă academică, drept răspuns unor afirmaţii exagerate ale regretatului dispărut *Duiliu Zamfirescu*, erijat în critic literar cu ocazia recepţiei sale la Academia Română.

Din parte-mi, nu vreau să discut dacă un scriitor poate să fie bun critic sau nu. Mai de grabă mă voiu ferì de a fi prea categoric în consideraţiile mele, lăsând această grea sarcină în seama criticilor de carieră, dela cari de sigur avem uneori de învăţat.

In primul rând, un scriitor despre alţii nu se poate pronunţà în deplină libertate de spirit, fiindcă oricât s'ar silì, n'ar puteà să înlăture bănuiala că este reţinut de ambiţii şi rivalităţi personale, mărturisite sau nu, că gustul său are predilecţii prea speciale, înrudite chipului său de a fi şi de a scrie, în aşà fel că, în sfera sa de înţelegere — fatal circumscrisă — nu poate intrà totul.

Mă voiu oprì mai de grabă, în expunerea generală ce vreau să v'o fac, la un plan mai mult informativ; fără interpretări prea riscate, fără valorificări şi hierarhizări de natură a stârnì zîzanie şi nemulţumiri.

Două epoci ne interesează: cea imediat înainte de răsboiu şi cea următoare răsboiului. Două epoci cari, oricât s'ar diferenţià, tot au destule puncte de contact, tot au o filiaţie, mai vizibilă sau mai subterană, ceeace şi face viabilă ideia de *tradiţionalism*.

O barieră absolută, ca între două lumi, nu se poate. Mintea noastră care nu-şi uită trecutul, nu poate concepe un definitiv separatism între

ce a fost și *ce e*, după cum nu va puteà iarăș concepe o prăpastie între *ce va fi* și *ce este*.

In pragul amintirii îmi vin atâtea fapte și oameni de altădată, deșì «altădată» înseamnă o epocă nu prea de demult... Puțini ani ne despart de avânturile și încercările desinteresate și eroice ale unei vremi ce nu mai este.

Figuri pe cari mai eri le-am întâlnit pe stradă, *Vlahuță*, *Iosif*, *Anghel*, *Gârleanu*, ne-au zâmbit prietenește, tovarăși cu cari am luptat cot la cot în vederea aceleiași idei, inițiative generoase și idealuri calde aprinse în inimi de frate, multe s'au risipit pentru veci, măcinându-se odată cu vremea. Dar oameni și vremuri, idei înalte și avânturi tinerești nu s'au consumat în zadar și fără rost: ele înfloresc și acum în amintirea noastră și din sămânța de ieri, germineză astăzi — latent — roade de cari ne mirăm poate, fără să știm că ele sunt urmarea tăcută a multor străduințî din trecut.

E, poate, aceasta, singura mângâere a noastră, a scriitorilor, a poeților, a oamenilor de gândire, cari în lipsă de altă răsplată și recunoaștere ne mulțumim cu ideea că munca și scrisul nostru nu se pierd de prisos, ci au un ecou în ziua de mâine.

Sămănătorism-Poporanism-Simbolism... Curente și școale literare: tot atâtea crezuri de artă, frequente într'o vreme în care și cel ce vă vorbește *astăzi, și-a spus cuvântul.*

După 1900 — epoca de care ne ocupăm — ca și mai înainte, ca și astăzi, ca întotdeauna, nu numai la noi, dar oriunde, scriitorii erau în genere grupaţi în jurul unèi reviste literare, cu o anumită directivă, dela care nu le erà îngăduit să dezerteze. Altminteri, represaliile directorilor, ale criticilor literari respectivi, erau neîndurate și acerbe. Excomunicarea urmà imediat și definitiv, echivalentă cu o descalificare și despodobire de talent, pentru cel ce îndrăzneà să treacă dintr'o tabără într'alta, sau numai să colaboreze aiurea... Atunci ca și acum. Moravurile nu s'au schimbat, fiindcă nici oamenii nu se schimbă.

Strategie literară sistematică, fiindcă și criticii își cer partea lor și dreptul la vieață...

In jurul «Sămănătorului» însuflețit de personalitatea influentă și multiplă a d-lui *Nicolae Iorga*, erau grupați scriitorii *C. Sandu-Aldea*, *Ion*

Ciocârlan, *N. Dunăreanu*, *Elena Farago*, *Maria Cunțan*, *I. U. Soricu* etc., cari corespundeau în cea mai mare parte unui anumit ideal: preamărirea în scris, prin intermediul artei, a românismului, în ce are el mai curat și mai frumos; cântarea entuziastă a virtuților noastre etnice, neîndeajuns de exploatate până atunci; cunoașterea de noi înșine ca element național, în afară de influențe străine înfiltrate sau suprapuse. Cu alte cuvinte, transpunerea în alt plan, în domeniul estetic a idealului politic naționalist, preconizat mai înainte de *Eminescu* în activitatea sa ziaristică.

Această lature naționalistă a literaturii — descendentă din idealul politic al lui *Eminescu* — s'a desvoltat cu precădere în sânul «Sămănătorului», alcătuind așà numitul curent sămănătorist, ale cărui ramificații se văd până și în ziua de astăzi, multă vreme după dispariția publicației susținătoare a acestui ideal.

Ca roade ale acestui curent numărăm, în poezie: volumul «*Flacări*» al d-lui *Corneliu Moldovan*, cu minunatele sale pasteluri arhaice, deși unele prea locale; «*Patriarhalele*» lui *St. O. Iosif*, dintre cari se desprindeà mai ales «*Doina*»; «*Zări senine*» de *Mândru*; unele poezii ale lui *Cerna*; și activitatea întreagă a d-lui *Octavian Goga*, care — deși lucrează și publică în afară — se integrează, prin caracteristicile operei sale, tot în mișcarea sămănătoristă.

In *epică*, semnificativ acestui curent este d-l *Mihail Sadoveanu*, care, în pagini colorate și sugestive de epopee, glorifică trecutul vitejesc al neamului nostru cu o putere aproape incendiară de apoteozare.

Sufletul și criticul, ideologul întregei mișcări rămâne aproape singur d-l Iorga. Fiindcă, cu toate aderențele sale la această școală, activitatea — mai întâiu concentrică, dar pe urmă disidentă — a lui *Ilarie Chendi* se șterge pe lângă însemnătatea capitală, apostolică, a celui ce a fost de fapt însăși inima mișcării.

O ramură, desprinsă dintr'același trunchiu ca și sămănătorismul, — *poporanismul*, preconizat dealtfel de *Eminescu* într'unele poezii, cum e Satira III, și-a găsit desvoltarea și deplina sa înflorire în sânul revistei ieșene «Viața Românească», accentuând îndeosebi elementul social.

Aceeași notă tendențioasă și aici ca și în sămănătorism — prin însuși faptul că se puneà arta în serviciul unei idei practice și exagerate. Piatra de încercare a revistei erà — și de astădată — tot *Mihail Sadoveanu*, cu singura rezervă pe care trebuie s'o facem, că, de câte ori, d-l *Sadoveanu* a realizat ceva consistent, fără voia sa depășeà granițele înguste

ale curentului în care erà înglobat. Fiindcă marea artă exclude tezismul, fie el pur ideologic, speculativ, fie înarmat cu tendințe oricât de practice și de utilitare.

Cel ce însă ne poate da o idee completă de ce înseamnă «poporanism» este scriitorul tipic în această privință, d-l *Spiridon Popescu*, cu al său «Moş Gheorghe la expoziție», atât de trâmbițat într'o vreme, și atât de lăsat astăzi uitării.

Consecințele acestor două curente înfrățite — sămănătorism-poporanism — pot fi privite din două puncte de vedere: 1) ca un *câştig*, fiindcă pentru a doua oară — întâia oară fusese pe vremea lui *Alecsandri*, *Kogălniceanu* și *Russo* cu admirația lor pentru poezia poporului — pentru a doua oară, dar de astădată mai insistent, se accentuà elementul autohton, cu calitățile sale proeminente și 2) ca o *pierdere* pentru adevărata literatură, în dauna căreia se pledà prea insistent în jurul ideii de «nație» și de «popor».

Impotriva aservirii literaturii unor teme, fie ele oricât de simpatice și luptând în jurul principiului sfânt de «*artă pentru artă*», s'au ridicat mai multe glasuri în vremea aceea.

S'a ridicat în rândul întâiu noua direcție a «Convorbirilor Literare» de sub d-l *Simion Mehedinți*, urmaș în această calitate al vrednicului și neuitatului erudit *Ioan Bogdan*. Ca exponenți ai tradiției *Junimii* stabilite de marii predecesori *Eminescu*, *Maiorescu* și *Iacob Negruzzi* — *Ioan Bogdan* și d-l *Mehedinți* au păstrat neatinsă ideea directivă.

Suflet bogat în preocupări *etice*, d-l *Mehedinți* s'a împotrivit cu toată puterea talentului său spiritului de mercantilizare a literaturii și de americanism literar, tendințe urmărite de Domnia-Sa în activitatea unor cercuri reprezentând pe atunci nouile curente. Și după cum sub predecesorul său se afirmaseră în vechea revistă a *Junimii* multe nume care vor rămâneà în literatura noastră, cum e acela al d-lor *G. Murnu*, *D. Nanu*, *G. Tutoveanu* etc., tot așà, sub direcția d-lui *Mehedinți*, se promovează atâtea talente, în fruntea cărora trebuie să menționăm numele poetului *P. Cerna*, despre care d-l *Mehedinți* spune cu drept cuvânt că a reamintit înălțimea de inspirație a lui *Eminescu*. Printre cei mai de seamă sunt *Emil Gârleanu*, scriitorul macedonean d-l *M. Beza*, nuvelistul viguros *M. Chirițescu*, poeții *E. Ciuchi* și *G. Vâlsan*, apoi

d-nii *M. Codreanu* şi *A. Herz*; în filosofie d-l *I. Petrovici*, care prin stilul său colorat trădează pe literatul de mai târziu, iar în arta plastică *Al. Zagoritz* şi d-l *Al. Tzigara-Samurcaş*. Tot în acest timp, filosoful *Carlyle*, pus în deplin relief de *Titu Maiorescu* în cursurile sale dela Universitate, a căpătat prin traducerea d-lui *C. Antoniade* o răspândire, care a adus influenţa lui etică în toate straturile societăţii noastre.

Insemnăm în aceeaşi activitate şi «Noua Revistă Română» a d-lui *Rădulescu-Motru*, apărută timp de mai mulţi ani, cu caracter enciclopedist şi cu o notă pronunţată în latura sociologică, continuată azi sub aceeaş direcţie, de revista «Ideea Europeană».

E caracteristic că, în acelaş timp, d-l *Ovidiu Densuşianu*, care mai înainte făcuse parte din gruparea «Sămănătorului», se desparte de aceasta din nepotrivire de idealuri şi determină curentul *simbolist* al revistei «Viaţa Nouă».

Tot în epoca de care ne ocupăm, adică în 1906, apare revista «Viaţa Literară» care câştigă consistenţă prin autoritatea literară a directorilor săi *Coşbuc* şi d-l *Ion Gorun*, precum şi aceea a criticului energic *Ilarie Chendi*, care după un an, în urma retragerii fundatorilor, luă direcţia acestei reviste, făcând sforţări să-i afirme dreptul la existenţă şi invitând la colaborare scriitori reputaţi, ca d-l *Al. Cazaban* şi d-nele *Alice Călugăru*, *Maria Cunţan* etc.

Şi tot atunci în dispăruta revistă «Convorbiri Critice» se stărueşte în deosebi asupra autonomiei artei şi a scriitorului, cerându-se ca frumosul să aibă un prestigiu într'o epocă de tendinţe absolut dăunătoare contemplării estetice. Directorul revistei, d-l *Mihail Dragomirescu*, strânge în jurul său un cerc de scriitori, unii cunoscuţi de mai înainte de pe la alte publicaţii, alţii debutanţi de talent.

Printre scriitorii afirmaţi mai înainte de a trece la «Convorbiri Critice», menţionăm pe d-l *Corneliu Moldovanu*, care publicase volumul său «Flacări» sub influenţa curentului naţionalist; pe d-l *A. Mândru*, care — cunoscut încă dela «Convorbiri Literare» — strânsese în volum primele sale poezii intitulate «*Zări Senine*», pe *Emil Gârleanu*, care debutase fericit cu «Bătrânii».

Mai amintim în aceeaşi situaţie, dar pe atunci încă fără volume, pe d-nii *Cincinat Pavelescu*, *Eugen Lovinescu*, *I. Minulescu* şi *Liviu Rebreanu*, care debutase în ungureşte, dar fără consistenţă, — precum şi pe d-nii *G. Gregorian*, *V. Militaru* şi *Al. Stamatiad*.

Toți acești scriitori își pun în valoare adevărata lor vocație, — *Corneliu Moldovanu* publică tot atunci volumul său definitiv «Cetatea Soarelui» precum și admirabila tălmăcire a «Cântării Cântărilor»; *Mândru* scoate poemul său antic «*Floarea Tibrului*», *Emil Gârleanu* se desvoltă ca un desăvârșit nuvelist în volumele sale «Cea dintâi durere», «Intr'o noapte de Mai» și mai ales «Nucul lui Odobac», alături de d-l *Liviu Rebreanu*, care vestește de pe acum pe viitorul scriitor de romane realiste; și de dramaturgul de seamă d-l *Mihail Sorbul*, care publică «Săracul popă», «Praznicul calicilor», «Letopiseți», piese istorice — iar mai târziu tragi-comediile «Patima Roșie» și «Dezertorul».

Contribuția Ardealului a fost însemnată încă de pe atunci: în afară de marele *Coșbuc*, o seamă de scriitori ca *St. O. Iosif*, d-nii *Ion Gorun*, *I. Agârbiceanu*, *O. Goga*; critici de seamă ca d-l *Bogdan-Duică*, precum și scriitoare cunoscute ca d-na *Constanța Hodoș*, care scoate în regat prima revistă feministă «Revista Noastră», cu colaborarea d-nei *Elena Farago* precum și a scriitorilor *I. U. Soricu* și *Z. Bârsan*, marchează o întreagă epocă de înflorire literară, care în parte se grupează în jurul revistei «Luceafărul» iar restul ia ființă sub diferite forme în regat, unde se adună majoritatea scriitorilor de dincolo de munți.

Ca reprezentanți ai Macedoniei, dar cu o notă accentuată muntenească, se ridică numele poetului *G. Murnu* și acela al d-lui *N. Batzaria*. In jurul revistei «Macedonia», se grupează mai mulți scriitori ca d-l *C. Belimace*, poet popular, *Ion Foti*, *Tuliu Nuși* și în proză d-l *M. Beza*. D-l *Tache Papahagi*, are meritul de a fi contribuit la cunoașterea literaturii fraților noștri dela Pind printr'o Antologie macedoromână.

Un vrednic reprezentant al Basarabiei, *Preotul Mateevici*, mort în răsboiu, a lăsat mai multe poezii bune, dintre cari cea intitulată «Limba Noastră» pune în evidență talentul tânărului scriitor.

Acest nou descălecat — după numirea cronicească — mai ales al scriitorilor de peste munți, pregătește în țara mumă atmosfera morală prielnică răsboiului de întregire al neamului. Propaganda, sub forma ei artistică, a prins dintr'odată atenția cărturarilor din regat, cât și a marei mulțimi. Zeul poeziei dinaintea răsboiului, și în acelaș timp profetul viitorului de răsbunare al unui mileniu de suferinți naționale, d-l *Octavian Goga*, a câștigat până și mintea ponderată a lui *Titu Maiorescu*. In adevăr, latura românească rurală, apreciată la «Convorbiri Literare» încă din vremea lui *Ioan Creangă* și *Ion Slavici*, iar mai târziu

în timpul lui *Coşbuc* («Nunta Zamfirei») şi al lui *Popovici Bănăţeanu* («Din viaţa Meseriaşilor») ba chiar şi în schiţele dialectale bănăţene ale lui *Vlad dela Marina* se integrează prin poezia d-lui Goga, care găseşte în *Titu Maiorescu* un entuziast susţinător în faţa Academiei.

Tot din aceleaşi motive ale unui ideal mai de grabă naţional-militant decât artistic, *Barbu Delavrancea* în această incintă recomandase, iarăş pentru premiu, poeziile eroice ale d-lui *Mircea Rădulescu*, legate în chip natural cu trilogia lui naţională «Apus de Soare», «Viforul» şi «Luceafărul».

In mod fatal, aproape întreaga literatură din preajma răsboiului erà aservită idealului politic. Cu atât mai mult, în chiar timpul campaniei, nu puteà fi vorba de preocupări serioase de artă. *Inter arma silent musae.*

* * *

Dar trec anii *faptei*, ai marilor încercări şi ai sângelui. Vânturile se liniştesc. Cele rupte îşi leagă firele. Rănile se cicatrizează. Gândul e liber acum să înflorească. Şi totuş, în cei dintâi ani după răsboiu, nici un semn mai promiţător, afară doar de primele acorduri ale tânărului ardelean *Lucian Blaga*, pus în evidenţă printre cei dintâiu de d-nii *Sextil Puşcariu* şi *Nicolae Iorga*.

Păcat însă că promisiunile debutului n'au mers mai departe!... Imaginele strălucitoare, într'adevăr înnoitoare ale literaturii postbelice din «Poemele Luminii», alunecă mai târziu în manieră şi expresionism de import.

Şi într'adevăr, prin acest început se trage o dâră, care duce mai apoi, prin alte confluenţe, în largul curent modernist, cu tendinţe înnoitoare «à outrance» în pofida unităţii organice a poeziei.

Vechiul curent *tradiţionalist*, la început timid în faţa iureşului nouilor iconoclaşti, se fortifică şi face front dârz, având de partea sa conştiinţa marelui public, faţă de care violenţele verbale, ale nouilor veniţi nu au avut nici o trecere.

Dar lucrul este explicabil; succesiunea evenimentelor, fatală.

Literatura se înnoeşte. Năzuinţa unei împrospătări e firească şi se întâmplă din epocă în epocă. Dar normal, fără răsturnări; în strânsă legătură cu tradiţia, şi mai ales cu *talentul*. Sunt tot atâtea lipsuri ale actualului *modernism* care în absenţa puterii creatoare, vrea să izbească prin *noutate*. Dar noutatea când nu e artistică, când nu e organică unui întreg armonic, nu este *originalitate*.

Diferențierea de vechile forme uzate se face prin geniu creator, iar nu voluntar. Altminteri rămâne numai *tendința* de înnoire, *lăudabilă* de sigur, fiindcă pornește dintr'o realitate și dintr'o necesitate, dar, mai mult decât asta, *blamabilă*, fiindcă strică limba și pervertește gustul public.

Promotorul teoretic al curentului modernist-simbolist dinainte de răsboiu erà revista «Viața Nouă», care de curând a încetat, depășită de năzuințele actualului modernism, față de care vechiul curent novator este clasic.

Unii moderniști post-belici, susțin, atât teoretic, cât și aplicat la literatură, *modernismul românesc*, imitat după formele Apusului.

Alții susțin *tradiționalismul clasic*, linia de evoluție firească a literaturii.

In acest veșnic antagonism între tradiționalism și modernism, se rezolvă toată literatura de după răsboiu. Lupta e crâncenă. Și se dă mai ales pentru susținerea celor slabi. Fiindcă adevăratele personalități se impun dela sine, oricât de «moderniste» ar fi. Numai talentul să nu lipsească...

Pentru a urmărì în deaproape literatura de azi și pe nouii scriitori, ne vom orientà mai bine dacă vom luà în parte fiecare revistă mai importantă.

Cea mai veche revistă — «Convorbiri Literare» — trecută sub noua direcție a d-lui *Tzigara-Samurcaș* se consacră acum mai mult studiilor, decât literaturii.

De aceea nu putem zice că a mai lansat talente noui. Atitudinea sa serioasă de revistă academică, conștientă parcă de vechimea și trecutul ce reprezintă, o ține în rezervă oarecum față de mișcările prezentului. Aceeași sfială ca dela o generație la alta — și din partea scriitorilor tineri față de bătrânele «Convorbiri Literare».

«Viața Românească» prin condee reputate ca ale d-lor *Brătescu-Voinești*, *Galaction*, *D. D. Pătrășcanu*, *M. Sevastos*, *G. Topârceanu*, *C. Hogaș*, *Jean Bart* etc., sau prin condee mai noui ca al d-lui *Ionel Teodoreanu* în roman, *Otilia Cazimir* în poezie, *Lucia Mantu* în schiță și, de curând, al umoristului povestitor *Damian Stănoiu*; prin talentul afirmat al d-lor *Demostene Botez* și *Al. Al. Philipide* în poezie și d-l *Stejar Ionescu* în nuvelă, prin d-nii *G. Ibrăileanu* și *Mihail Ralea* în critică, își aduce tributul său serios literaturii de azi, după cum cu alți scriitori

se impusese literaturii de eri. «Gândirea» înmugurită la Cluj a trecut mai apoi la București, susținându-și *teoretic* — prin d-l *Cezar Petrescu*, *Nichifor Crainic* și *Pamfil Șeicaru* — tradiționalismul conservator, deși în *practică*, pe lângă scriitori cu adevărat ai tradiției, susține alte nume ce contrastau prin scrisul lor în chiar corpul revistei, cu idealul *director* proclamat. «Gândirea» are totuș meritul de a ne fi afirmat două puternice talente: *Cezar Petrescu*, autor al volumelor «Scrisorile unui Răzeș», «Drumul cu Plopi», «Omul din Vis» și al romanului «Intunecare»; și *Gib Mihăescu* cunoscut și apreciat înainte încă de a-și fi publicat vreun volum, ambii prozatori de un talent deosebit, cu darul observației psihologice.

Tot ca reviste ale tradiției literare, menționăm «Ritmul Vremii», care apare de trei ani sub conducerea d-lui *George Dumitrescu*, autorul volumelor de poezii «Primăveri scuturate», «Cântece pentru madona mică» și al volumului de critică «Opinii Literare». La această revistă s'au desvoltat scriitori ca d-nii *Radu Gyr*, *G. Talaz*, *N. Milcu* în poezie și *Adrian Hurmuz* în nuvelă; «Falanga» revistă militantă, cu caracter mai mult critic și combativ.

Provincia aduce contribuția ei prețioasă prin reviste bine afirmate, printre care cităm:

«Țara Noastră» a d-lui *Octavian Goga*. Aici, pe lângă numele cunoscut al d-lui *Ion Gorun*, care se distinge printr'o rodnică și consistentă colaborare, ies în planul întâiu tinere talente ca d-l *Ciurezu* în versuri și *Vintilă Rusu-Șirianu* în proză.

«Junimea Literară» din Cernăuți, de sub direcția d-lui *I. Nistor*, publică în timpul din urmă sub semnătura unor scriitori cunoscuți ca d-nii *G. Rotică*, *Liviu Marian*, *Ioan Grămadă* etc., versuri și proză de aleasă esență.

«Transilvania» organul literar al «Astrei» din Sibiu, pus sub directa îngrijire a inimosului scriitor d-l *Horia Petra Petrescu*, secretarul «Astrei», se bucură de mai mulți ani, pe lângă colaborarea membrilor mai vechi din Ardeal, și de aceea a scriitorilor din vechiul regat.

«Cele trei Crișuri» din Oradea, sub conducerea d-lui Colonel *G. Bacaloglu*, are ca directivă tradiționalismul cultural românesc, tinzând să afirme ideea latinității în potriva influențelor de gândire străină.

«Gândul Nostru» din Iași, de sub direcția prozatorului *Sandu Teleajen*.

«Graiul Nostru» din Bârlad, condus de un mănunchiu de scriitori de seamă în frunte cu poetul *G. Tutoveanu*, ca d-nii *Al. Stamatiad*, *Gr. Vêja*, criticul *Paul Papadopol* etc.

«Scrisul Românesc» cu colaborarea d-lor *I. Agârbiceanu*, *I. Pillat*, *Gib I. Mihăescu*, *Cezar Petrescu*, *T. Arghezi*, *I. Dongorozi*, *Al. Lascarov-Moldovanu*, *Em. Bucuță*, *Al. Busuioceanu* etc., «Datina», «Năzuința» și «Ramuri» a d-lor *C. S. Făgețel* și *D. Tomescu* precum și altele, reprezintă acelaș respect al trecutului pe care vreà să-l continuie în pas cu necesitățile vremurilor, pe o scară mai înaltă, fiecare mai mult sau mai puțin, după puterea grupului de scriitori ce o compun.

Curentul modernist s'a grupat în jurul mai multor reviste:

La «Sburătorul», care susține poeți ca d-nii *Ion Barbu*, *Camil Baltazar*, *Vladimir Streinu*, *Camil Petrescu*, *Valerian* și prozatori ca d-na *Hortensia Papadat-Bengescu* și *G. Brăescu*, deși cel din urmă nu e întru nimic modernist; la sporadica «Cetate Literară» a d-lui *Camil Petrescu*; la revistele extremiste de avant-gardă, «Contemporanul» și altele mai puțin citabile.

In afară de aceste publicații declarate fățiș pentru o directivă sau alta, au existat și există reviste literare și artistice săptămânale cum a fost răspândita «Flacăra» a d-lui *C. Banu* sau pur informative ca «Mișcarea Literară» condusă de d-l *Liviu Rebreanu* și cum este astăzi «Viața Literară» îngrijită de d-l *I. Valerian* sau «Adevărul Literar» de sub conducerea d-lui *M. Sevastos* și «Universul Literar» de sub direcția d-lui *Camil Petrescu*.

Dintre scriitorii negrupați cu fixitate în jurul unei reviste sau al unui singur cerc literar, nu vom trece cu vederea pe d-l *Tudor Arghezi*, care abià în ultimul timp și-a scos volumul său de poezii «Cuvinte potrivite» adevărat efort de înnoire a limbei și a expresiei. Deasemenea poeți consacrați ca d-nii *Ion Pillat*, *Victor Eftimiu* și *Adrian Maniu*, toți contribuind, într'o măsură mai mare sau mai mică, la configurația literaturii române actuale.

Vom pune la locul de cinste al epocei de care ne ocupăm pe regretatul dispărut *Vasile Pârvan*, care — în afară de studii și cercetări de specialitate — ne-a dat acel volum de cugetare «Idei și forme istorice» și mai ales vibrantele și nobilele «Memoriale» opere suficient de elevate pentru a puteà să-i păstreze veșnic amintirea în mintea noastră și a urmașilor noștri. El mai înseamnă și o rară pildă de muncă asiduă și de concentrată voință pe care — din nefericire — țara noastră a pierdut-o.

Nu vom uità din rândurile scriitorilor pe autorul minunatului volum de nuvele «Oameni dela munte», un buchet de pătrunzătoare analize ale sufletului românesc. Păcat că autorul, care se ascunde cu o inexplicabilă sfială sub pseudonimul *Soveja*, n'a vrut să însenineze mai departe cu lumina gândului și a sufletului său drumul atât de nimerit pe care apucase.

Tot astfel va trebuì cel puțin să menționăm o seamă de scriitori cari, prin talentul lor, au cucerit în ultimul timp gustul public, cum sunt: d-l *Ioan Petrovici*, care pe lângă activitatea sa filozofică manifestată în numeroase și documentate studii, se distinge și prin aceea de autor, cu un fin simț de observație al unor memorii literare pline de vioiciune și de atracție, cum sunt «Amintiri Universitare» sau «Din amintirile unui băiat de familie»; d-l *Ion Minulescu* autorul impresionantelor «Romanțe pentru mai târziu», precum și scriitorii bine apreciați: *V. Voiculescu*, *Alfred Moșoiu*, *N. Pora*, *Demetrius* și alții...

Nu vom uità între momentele de căpetenie ale literaturii române, nici isbânda manifestă a romanului prin creațiunile de seamă ale d-lui *Liviu Rebreanu:* «Ion», «Pădurea Spânzuraților», «Adam și Eva» și de curând «Ciuleandra».

Ca romancieri tineri vom cità pe d-l *Ardeleanu* («Diplomatul, Tăbăcarul și Actrița»); d-l *Ionel Teodoreanu* cu romanul său «La Medeleni» și d-l *N. Davidescu.*

Tot în această epocă s'au distins în teatru numele lui *Delavrancea*, *St. O. Iosif*, *Anghel*, *Al. Florescu*, *Miclescu* precum și al d-lor *Caton Teodorian*, *Mircea Rădulescu*, *Alfred Moșoiu*, *Zaharia Bârsan*, *Sandu Teleajen*, *A. Herz* etc., etc.

Opera acestor scriitori se desfășoară atât înainte cât și după răsboiu, sau numai post-belic.

Să mai trecem între fenomenele timpului și faptul că, cel puțin o parte a gazetăriei noastre și-a schimbat fața, în sensul unui scris mai îngrijit, cu aptitudini literare, prin condee ca *Cezar Petrescu*, *Pamfil Șeicaru*, *Nae Ionescu*, *Nichifor Crainic*, *Ion Vinea*, *N. Davidescu* etc., să mai menționăm și înjghebarea literaților într'o societate a lor cum e «Societatea Scriitorilor Români», pe care o vrem cât mai rodnică, și am spus aproape tot ce aveam de spus, pentru epuizarea acestui subiect.

Vor fi poate și omisiuni fatale într'o vastă eflorescență literară.

Insă nu cu intenție și nici cu rea voință s'au strecurat.

Acesta ar fi — într'o schiță sumară — aspectul literaturii noastre dela 1900 încoace.

Suntem înzestrați cu o armată de ageri mânuitori ai condeiului. Neamul românesc, abià trezit din negura apăsătoare a răsboiului își așteaptă călăuze noui pe calea seninului prevestitor de vieață rodnică și liniștită.

Ce-ar puteà să urmeze de aici înainte, nu știm. Prorocirile sunt temerare. Apele nu s'au limpezit încă. Multe talente abià s'au afirmat. Rodul lor aparține mai mult viitorului. O față nouă a literaturii va trebuì totuș să iasă la iveală, scuturată atât de balastul prea vechiu, anacronic, al unor clișee prea uzate, cât și de stridențele celor ce confundă noutatea cu orice preț, cu originalitatea crescută, iar nu făcută, a marei arte. Să lăsăm timpul să hotărască și aripile nouii generații să crească.... Și mai ales să dorim celor ce vin de acum înainte să se bucure de mai multă solicitudine, și din partea oficialității prinsă prea mult în politică, și din partea editorului-negustor, cât și mai ales din partea publicului nostru cetitor, atât de redus astăzi și ca număr și ca putere de devotare.

VECHI ISTORICI UNGURI ŞI SAŞI DESPRE ISTORIA ROMÂNILOR

(SCRISORI INEDITE DINTRE 1760 — 1787)

DE

Dr. ANDREI VERESS
PROFESOR

Şedinţa de la 7 Decemvrie 1928

Ocupându-mă cu stabilirea legăturilor literare ale lui George Şincai cu istoricii contemporani unguri [1]), am constatat un lucru foarte interesant şi necunoscut până acuma, anume că literaţii unguri şi saşi din a doua jumătate a veacului al XVIII-lea au început să se îndeletnicească în mod intensiv cu istoria Românilor şi a relaţiunilor vechi ale Principatelor Române cu Ardealul şi Ungaria.

Avântul mare pe care-l luase istoriografia ungară — întemeiată tocmai în această epocă de renaştere literară, în urma muncii neobosite a iezuiţilor Gabriel *Hevenesy* şi George *Pray* precum şi a altor preoţi de altă religiune, ca Matia *Bél* ori Iosif *Benkő*, iar la Saşi, Martin *Schmeizel* — îşi întinse curând cercul său de interes asupra istoriei statelor învecinate Ungariei, căreia i-au fost în trecut vasale, pe timp mai scurt ori mai îndelungat. Acest interes firesc — mereu crescând — erà cu atât mai viu, cu cât acele state nu prea dispuneau de compendii istorice, potrivite să îndestuleze setea literară a acelora cari voiau să afle câte ceva despre trecutul lor, puţin cunoscut în literatura europeană.

Cercetările istorice ale oamenilor de litere căutau direcţiuni nouă în cultivarea istoriografiei critice, abia pornită şi rămasă stabilă ani îndelungaţi în expunerea evenimentelor interne şi a faptelor neamului maghiar dealungul veacurilor. Noua direcţie o pornesc literaţi cu vederi

[1]) Cfr. studiul meu, *Note şi scrisori Şincaiane* (Bucureşti, 1927) în «Memoriile Secţiunii Literare», Seria III, Tomul III, Mem. 10.

largi, cari întorși din studiile lor făcute în străinătate observau cât de puțin se lucrà în țară, ori călugări retrași în chiliile lor, înfundați în cărți și manuscripte vechi, abia folosite de cineva.

Se știà până azi că Ungurul nobil, Ioan Christian *Engel* (născut în Ungaria de sus) fusese cel dintâiu care, după un studiu de mai mulți ani, publică în primăvara anului 1804, o istorie pragmatică a Moldovei și a Țării-Românești, scrisă nemțește.[1]) Această lucrare bine chibzuită formà aproape o operă de concurență — sau măcar de completare — a aceleia a lui Iosif Francisc *Sulzer*, elvețian din naștere, care trăind ca ofițer ani îndelungați în Ardeal, învățase și românește, publicând în 1782 cartea sa prețioasă în trei volume despre istoria și țările Românilor. Dar iată fenomenul curios și uimitor, că oameni mult mai bine pregătiți decât acești doi, adevărați adepți ai «breslei istoriografiei» începuseră să se ocupe chiar 40-20 de ani mai curând ca ei — atât în Ardeal cât și în Ungaria — cu istoria Românilor, care îi interesează în urma legăturilor ei strânse cu aceea a Ungurilor, cât și prin farmecul ei special și bogăția de material, cu totul felurit de acela, care îi preocupà până atunci.

Seria acestor scriitori — premergători celor de mai sus — o pornește Iezuitul din comitatul Trencin, Samuel *Timon*, consacrând țărilor române și istoriei lor în compendiul său istoric din 1734 un tractat de 50 pagini.[2]) Prima carte despre istoria Românilor o publicase însă peste zece ani directorul gimnaziului săsesc din Brașov, Ioan *Filstich.*[3]) Această lucrare este mai bine zis o conferință de cât «carte» despre Români, dar ea formează de drept un rezumat al operei mari a

[1]) Iată cuvintele lui Engel cu cari și-a trimes opera sa (din Viena, în 2 Fevruarie 1805) Directorului Bibliotecii Naționale Ungare, Iacob Ferdinand Miller: Von meiner «Geschichte der Moldau und Walachey» habe ich ein gebundenes Exemplar auf Schreibpapier durch Herrn von Thibolth an Seine Excellenz den Herrn Grafen Széchenyi für die National-Bibliothek übersandt; ich hoffe, es wird bereits unter Ihre Hände seyn, und Sie werden daraus ersehen haben, dass das was am Manuscript der Gretschanischen Chronik fehlt, in meinem Buche enthalten sey. Noch immer bemühe ich mich einen kompletten *Miron* zu erhalten; sollte mir gelingen, so werde ich auch die der National-Bibliothek überlassen und Mironische Fragmente zu ergänzen trachten.

[2]) Cfr. capitolele XIV—XVI ale cărții sale cu titlul: *Imago Novae Hungariae, representans regna, provincias, banatus et comitatus ditionis Hungariae.* Cassoviae, 1734 cu multe ediţiuni posterioare.

[3]) *Schediasma Historicum de Valachorum Historia Annalium Transsilvanensium,* Ienae, 1743.

autorului despre istoria Românilor, scrisă încă în 1728 care însă rămase în manuscript; pe lângă care mai tradusese şi cronica lui Radu Greceanu în nemţeşte.[1]) O schiţă bună a relaţiunilor Ungariei şi ale Ardealului cu ţările române (până la 1540) ne-o dă un alt preot săsesc, Georgie Ieremia *Haner* în cartea sa despre Ardeal;[2]) omiţând acì înşirarea acelor cărţi latineşti şi ungureşti, cari se ocupă în treacăt şi cu Românii.

Aceste descrieri nu puteau îndestulà însă spiritul critic al unui literat de seama lui Daniel *Cornides*,[3]) ardelean de obârşie, născut în Ungaria de sus, autor polihistor cu cunoştinţe foarte vaste, despre care Şincai zice că «om mai învăţat n'au avut coroana ungurească pe vremea sa», care ajuns secretar literar al contelui Iosif *Teleki*, în castelul din Gorneşti, perindă toate arhivele şi bibliotecile din Ardeal pentru date şi documente privitoare la istoria şi la relaţiunile patriei sale cu ţările vecine. Acesta ţineà corespondenţă întinsă cu învăţaţii contemporani, comunicându-le deslușiri şi amănunte cu o mare iubire de carte şi o rară mărinimie de suflet, lucrând şi cercetând de multe ori zile întregi spre a puteà da datele cerute. Intre corespondenţii săi aflăm pe învăţatul George *Pray*, care dorià să scrie istoria suzeranităţii Ungariei asupra principatelor române; pe eruditul preot calvin din Aita-Mijlocie, Iosif *Benkő*, care adunà material privitor la istoria episcopatului Milcovului; pe preotul luteran Martin *Felmer*, care întors din Germania, scrie o carte despre Români, a căror limbă o cunoşteà din satul în care trăià, precum şi pe slujbaşul de tribunal, George *Aranka* dela Târgul-Murăş, care erà în prieteşug şi cu Şincai.

Cu Felmer, Cornides începù să corespondeze în vara anului 1762. Această corespondenţă, care a durat patru ani, ne-a rămas aproape întreagă, dar e foarte caracteristic că sub influenţa curentului timpului, ea erà condusă în limba franceză, pe când — fireşte — ambii scriitori ştiau mai bine nemţeşte, în care limbă erau crescuţi şi şi-au făcut chiar şi studiile.

Cornides făcând cunoştinţă în toamna anului 1763 cu Iezuitul *Ştefan Kaprinai*, se grăbeşte a-i scrie cerându-i amănunte asupra medaliei

---

[1]) Manuscrisul în 4-to de 352 pagini în Biblioteca liceului Honterus din Braşov; Trausch, *Schriftsteller-Lexikon oder biographisch-literärische Denk-Blätter der Siebenbürgischer Deutschen*, vol. I. — Kronstadt, 1868 — p. 315.

[2]) *Das koenigliche Siebenbürgen*. Erlangen, 1763.

[3]) Vezi în *Cronica* lui Şincai, vol. I, p. 400.

lui Mihaiu-Vodă din anul 1600. Dar continuând corespondența cu dânsul și mai târziu, de câte ori i se ivià vreo chestiune nouă de deslegat, avem o scrisoare către el și dela începutul anului 1772, când îi trimise trei desene făcute de pe peceți moldo-românești, primite din Țara-Românească.

Tot în materie de numismatică română se adresă Cornides și preotului evanghelic din Zips, Ioan Andrei *Czirbesz*, dela care avem patru scrisori de interes românesc, dintre anii 1766—1776.

O epocă nouă de interes literar se deschide în vieața polihistorului Cornides în primăvara anului 1773, când, aflând că Iezuitul Pray se interesează și de istoria Românilor, pornește o corespondență foarte întinsă cu dânsul, care ținù până la 1786, când Pray erà ocupat cu cercetările sale privitoare la istoria suzeranității regatului Ungariei asupra țărilor române, în legătură cu care îi furniză și Cornides câteva izvoare bibliografice, fără însă să avem vreun răspuns al distinsului istoric, fiindcă scrisorile lui, din nefericire, nu s'au prea păstrat până în epoca noastră.

Cu Pray începe o corespondență literară în anul 1779 și celalalt învățat sas, Ioan *Seivert*, preotul evanghelic din Gușterița, trimițându-i amănunte istorice de interes românesc, folosite apoi de Pray atât în Dedicația retipăririi din 1780 a cărții lui Samuel *Kölesèri* cu titlul de «Auraria Romano-Dacica» apărută întâiu la 1717, cât și în studiul său cu titlul «Commentarii Historici de Bosniae, Serviae, ac Bulgariae, tum Valachiae, Moldaviae ac Bessarabiae, cum Regno Hungariae» care însă a fost tipărită numai după moartea sa de celebrul istoric ungur, George *Fejér*, în anul 1837.

Dintre prietenii nemți ai lui Cornides mai avem pe renumitul geograf din Pojon, Carol Gottlieb *Windisch*, care figurează în colecțiunea noastră de față cu două scrisori (dintre 1782—83) și pe celalalt iezuit din Ungaria de sus, Carol *Wagner*, care îi scrie în primăvara anului 1787.

Acest polihistor aveà de gând să compune o istorie pragmatică a Cumaniei, care se întindeà pe teritoriul Moldovei, Besarabiei și a Țării-Românești, despre care aflăm mențiuni și în corespondența sa cu Cornides, din care lucrare ne-a rămas în manuscris colecțiunea sa de extrase din cronici și documente până la anul 1786 cu titlul: «Wagner Caroli e S. J. Collectanea De Regno Comaniae nunc jam sub Nomenclatione Moldaviae, Walachiae

et Bessarabiae noto»[1]) precum şi un studiu fragmentar care păreà a-i fi o întroducere[2]).

Afară de aceştia, mai avem între corespondenţii lui Cornides pe baronul Samuel *Szilágyi* din Mediaş, un diletant însufleţit (reprezentat acì prin două scrisori) şi chiar un Român, pe prepozitul blăjan Gavriil Grigorie *Maer*, episcopul de mai târziu, care însă semnà ca: Major.

Aceşti literaţi îşi schimbau părerile prin scrisori, cari adeseori sunt adevărate *memorii istorice*, înzestrate cu note critice, cu date bibliografice şi chiar cu acte şi documente, gata a fi tipărite. Din lipsă de reviste ele rămâneau însă vârîte prin sertarele adresaţilor, ori se prăpădiau sau se risipiau cu timpul, ca de pildă corespondenţa lui Pray şi a altora.

Răsfoind colecţiunile existente ale acestor scrisori răsleţe dealungul cercetărilor mele de prin arhive şi biblioteci ungare, copiasem cu o deosebită râvnă părţile lor privitoare la Români, respectiv la raporturile dintre Ungaria şi Principatele române. Îmi formasem astfel cu timpul un dosar special, mereu în creştere, iar azi, când nu mai am nădejde de a-l mai puteà întregì de pe undeva — după cercetări de ani îndelungaţi — cred că fac un serviciu bun istoriei literaturii celor trei naţiuni: ungare, române şi săseşti, reprezentate în această rară colecţiune preţioasă, care a ajuns să cuprinză 66 de scrisori inedite, pline de amănunte interesante privitoare la istoria Românilor, la desvoltarea literaturii istorice la Români, cum şi la legăturile până acum puţin cunoscute ale scriitorilor vechi cu ţările române.

* * *

Cuprinsul colecţiunii de faţă e foarte variat şi multiplu, după interesul de studiu — mereu în desvoltare — al autorilor diferitelor scrisori ce-l aflăm într'însa.

Corespondenţa lui Cornides cu Felmer începe cu amănunte despre *stema medievală a ţărilor române*, descrisă în deosebite feluri de istoricii străini, citaţi cu o rară exactitate, dându-ne o imensă bogăţie de ştiri, culese din cărţi azi pe deplin uitate ori abià folosite. Pentru a aveà însă date mai sigure Felmer se adresă (în 1762) prietenului său din Bucureşti,

[1]) Citată şi folosită de N. Iorga în *Mărunţişuri istorice culese în Ungaria* — Budapesta, 1904, pp. 23—27.

[2]) Titlul său este P. Caroli Wagner, *Dissertatio de Cumania vetere hodiernam Moldaviam, Valachiam, Podoliam et Bessarabiam in se continente*. In folio, foi 22.

Spătarului şi apoi Marelui serdar George *Saul*, doctor în medicină și «guvernator de studii» al copiilor lui Scarlat Mavrocordat și totdeodată secretarul afacerilor străine, cunoştința căruia o făcuse, când el din pricina ciumei se refugiase la Sibiu, unde petrecù timp îndelungat, lucrând și prin biblioteci cu dorul de a scrie Istoria țărilor române. Această «Istorie» a și fost terminată în toamna anului 1766 în limba franceză, însă ea din nefericire nu se tipărì niciodată, cu toate că autorul ei erà bine pregătit, ca unul care își făcuse studiile la universitățile din Padova și Bologna și care afară de limba sa natală, greacă, vorbià și limba elenă, italiană, franceză și chiar engleză și că erà în acelaş timp și şeful Arhivelor Țării-Românești. Netipărită rămase și Istoria Țării-Românești scrisă de brașoveanul Paul *Benkner*, care după terminarea studiilor sale a trecut ca secretar în Curtea domnească dela București, unde îl găsim ani îndelungați, până pe la 1750, cu toate că opera sa nu ne-a rămas nici măcar în manuscris [1]).

Chestiunea a doua care interesà pe istoricii noștri erà aceea a *obârşiei lui Ioan Huniadi*, despre care schimbă multe scrisori, presărate cu date și ipoteze puțin întemeiate, scoase de prin cărțile cele mai rare ale timpului, fără însă a ajunge la vreo rezoluție concretă și indiscutabilă.

Neobosit în studii, Cornides pornește cu Felmer la sfârşitul anului 1762 o nouă corespondență despre *medalia mică a lui Mihaiu-Vodă* din anul 1600, copia căreia o primise dela celebrul numismat german, profesorul Ioan Frederic Joachim. Adunând datele trebuincioase pentru a-și formà o ideie precisă despre istoricul acestei monete rare, Cornides saltă de fericire, când primește vreun amănunt folositor dela prietenul său, căruia îi mărturisește — plin de recunoștință — că sunt puțini oameni de felul lui, căci nu i-a putut cere niciodată ceva, ca să nu fi avut dela el deslușirea dorită.

În discuțiunile lor literare, studioșii noștri din lipsă de material îndestulător rătăcesc adeseori și pe câmpii străine, ca de pildă când vorbesc de moneta *regelui Daciei*, pe câtă vreme acesta erà titlul obișnuit al domnitorilor Danimarcei. Însă de multe ori nimeresc bine adevărul, ca de exemplu în cazul discuției persistente asupra galbenului (fenion) cu inscripția «IOANNES WAIVODA» când Cornides — după multă bătaie de cap — ajunge la concluziunea justă că el trebuie să fie al lui *Io. Despot-Vodă* și anume din anul 1563. Deslegarea

[1]) Trausch, *Schriftsteller-Lexikon*, vol. I, p. 108.

enigmei fusese îngreunată prin faptul fatal că pe exemplarul monetei avute, la locul cifrei de 6 a anului 1563 se aflà o gaură, adică moneta erà găurită (spre a fi purtată la salbă) tocmai acolo unde erà anul, care apoi cu mare erudiţie se putù stabilì conform adevărului.

O nouă şi largă temă de tratat s'a ivit în primăvara anului 1764 între Cornides, Felmer şi Pray despre *istoria episcopatului Milcov*, sediul căruia le erà aproape necunoscut (căutându-l prin Ardeal, ba chiar şi prin Ungaria) până ce chestiunea se desluşì pe larg prin opera mare a preotului Iosif *Benkő*, ieşită pe la sfârşitul corespondenţei învăţaţilor noştri.

O teză asemănătoare prezentase *titlul Ungro-Valachiei* al episcopilor din Ţara-Românească, despre care Cornides schimbase în 1773 cu Pray câteva scrisori. De o valoare reală este însă scrisoarea lui Cornides din 18 Decemvrie 1776 (de sub No. LI) prin care ne comunică textul faimosului *act de donaţiune al pretendentului Niculae Basaraba* din tabăra dela Madrid a regelui Spaniei (din 19 Noemvrie 1569), care ne erà cunoscut până acum numai într'un slab extras.

Omitem cu tot dinadinsul înşirarea detaliată ale celorlalte chestiuni ale acestei corespondenţe, cari preocupau pe învăţaţii noştri unguri şi saşi dearândul schimbului lor de scrisori. Însă ca să avem o idee exactă despre felul lor de muncă şi zelul cu care erau dedaţi cercetării adevărului istoric şi desvelirii trecutului, trebuie să pomenesc de faptul foarte caracteristic, că pe când Cornides îşi terminà scrisoarea sa scurtă dela 1 Iunie 1779 (de sub No. LVI) observând că i-a mai rămas în ea un loc mare nescris, alătură iute — fără nici o legătură cu textul scrisorii — spiţa genealogică a arhiepiscopului Nicolae *Oláh*, fireşte puţin cunoscută pe atunci.

Acest mic episod literar determină foarte nemerit importanţa acestor scrisori răsleţe, care ici-colea cuprind şi lucruri azi cunoscute mai bine, ba chiar şi exagerări ori naivităţi şi banalităţi, care ne fac să zâmbim. Să nu uităm însă că pe vremea vleatului lor — în care au fost scrise — ele impărtăşau cunoştinţe noui, desgropate de prin cărţi rare şi documente ascunse, în cercul unei mâne de oameni culţi din Ungaria şi Ardeal, cu iubire de carte şi dorinţa de a scrie ori măcar cunoaşte istoria relaţiunilor patriei lor cu principatele române.

Intinsele cunoştinţe bibliografice ale acestor învăţaţi şi mai cu seamă ale lui Cornides şi Felmer, ne pot uimì chiar şi azi, mai cu seamă dacă ştim că nu dispuneau mai de nici un compendiu al istoriei ţărilor române, care îi interesà atât de adânc. Corespondenţa lor, prezentată acum,

reunită într'un mănunchiu de scrisori, ne dă însă un cadru strălucit despre strădania sfântă a acestor literați de a face istorie română, ocupați în primul rând cu istoria țării lor și astfel ne aduce o bogată contribuție bine primită la cunoașterea mai de aproape a desvoltării studiilor istorice în Principatele Române, atât de săracă în a doua jumătate a veacului al XVIII-lea.

Corespondența acestor erudiți am publicat-o aci cu multă grijă, complectând însă lipsurile citatelor și îndreptând micile inconsecvențe ale scrisului, stabilind totdeodată — pe cât se puteà — edițiunile cărților citate prin scrisori, citate de cele mai multe ori cu mare superficialitate; adăogându-i la sfârșit chiar și trei scrisori adresate lui Ștefan cel Mare, cunoștința cărora o datorim tocmai mențiunii unuia dintre corespondenți, a lui Cornides din 1776.

SCRISORI LITERARE
(1760—1787)

I

Mediaş, 26 Iunie 1760.

Baronul Samuel Szilágyi către Daniel Cornides.

Celeberrimi Domini *Szászky* conatus, laudem quidem merentur, sed insimul aetatem requirunt hanc, tot laboribus fractus prout polliceri sibi nequit, ita ego publicum intentionibus suis aliquando gavisurum vix crediderim [1]).

Caeterum sunt quaedam in futuri operis conspectu annotata, quae, quamvis solide pertractari queant, an tamen calamo committere expediat? merito dubitari possit.

De Dacia Gepidica, Slavonica, Patzinacitica et Cumanica, frustra in ipsa Dacia quicquam quaesiveris, nihil enim heic eorum seu in lapidibus sive in aere monumenti, ne vestigiorum quidem, et nationes, quae antiquam Daciam nunc incolunt, si Valachos excipias, recentiores sunt, quam ut ab illis Getarum, Gothorum Slavorumque originem repetas.

Ut ut de Romanorum in Dacia coloniis multa adhuc reperiantur monumenta, nationemque Valachicam inde originem ducere ipsum idioma, genius moresque non obscure indigitare videantur, qui fuerint tamen sic dicti Daci, quis populus, quaeve eorum lingua? tametsi Romano imperio tot gentium domine formidini olim extiterint, nemo facile dixerit, tanto minus comprobaverit. Nos, qui antiquae Daciae nobiliorem fors partem incolimus, nisi Romanorum exstarent monumenta Decebalum, imo ipsos Dacos aliquando fuisse Transilvaniamque inhabitasse dubitaremus, ita tempus omnia vel contrivit, vel commiscuit: ego certe omnem adhibui operam, ut in eorum originem penetrare valeam, cum alioquin Aurariam Daciae, iam ipso Decebali aevo floruisse Romani testentur authores, verum nullum hactenus deprehendi Dacorum, nedum Decebali vestigium. Illi, qui Saxonum originem a Dacis repetunt, somnia, non seria pertractant.

Dabam Mediae, 1760. 26. Junii.

---

[1]) E vorba de intenţiunea meritosului scriitor-geograf ungur Ioan Tomka Szászky, directorul liceului evangelic din Pojon, de a publicà Istoria Ungariei şi a popoarelor ei, ceeace însă nu putù face, murind la 26 August 1762.

II

Blaj, 10 Septemvrie 1761.

Prepozitul Gavriil Grigorie Maer către Daniel Cornides.

Illustris cum Celeberrime Vir, Favitor Colendissime!

Ut primum, Daniel suavissime, Tuas litteras, queis amicitiam amici retentare videris, legere coepi, amorem aedepol erga me Tuum deosculatus sum, cave enim putes, me hac, qua agitur tempestate ab ullo alio aut elegantiores, aut graviores, aut sane significantiores hoc in genere percepisse litteras; quare scito me et petitioni Tuae hoc ipso continuo curiosum, et Tui ipsius iam amantissimum longeque cupidissimum earum lectione esse factum. Libellum aliquem precum Romanensem Tibi, aut alteri Tuo dari petis? si ideo ut me laudaveritis, negabo, non sum enim tam cupidus meae laudationis, ut illam beneficiorum pretio parare velim; sin quia illo indigetis, polliceor, nihil enim hoc nomine a me petenti facile negaverim. Accipe igitur praesto qualem qualem hic nunc habemus: ***devora illum et faciet amaricari ventrem Tuum*** (Apoc. 10.V.9), ***sed in ore Tuo erit dulce tanquam mel.*** Alter fusior hodieque sub proelo est, quem etiam ubi Tibi, tanto homini commode paratum misero, et aeque devoraveris, tunc, crede mihi, ***non iucundo errore*** modo ***Balasfalvini semper*** eris, sed, ita vivam, morieris re ipsa Blasensis Daniel: ***vana sunt omnia***, ait is Liber, ***quae non durant post mortem***; atqui Tu unus haec omnia melius. Caeterum summa omnium, de iis, quae hac prima mea ad Te epistola proposui, est una confirmatio tenelli amoris Tui nostri, mutuaeque exercitationis litterariae constantia, de quibus etiam nihil pluribus credo opus esse. Vale vir Clarissime! Plura otiosus: haec, cum graviora me premerent essemque mille in partes distractus, exaravi Balasfalvae apud Sanctissimae Trinitatis, 10. Septembris 1761.

Magni nominis Tui

cultor praedicatorque indefessus

G. Greg. Praepositus Major mpria

III

Sibiu, 7 Iulie 1762.

Martin Felmer către Daniel Cornides.

Quant à la monnoye de *Louis* [1]), je suis de votre avis. Ce chef d'oeuvre, pour ainsi dire, d'un coin antique, nous représente la tête d'un more trop bien, pour la confondre avec le buste de Louis. On nous pourroit objecter quelques raisons à douter; mais elles sont legères. 1) On pourroit demander,

[1]) Regele Ungariei Ludovic I. dintre anii 1342—1382.

pourquoi une seule tète de more soit exprimé au lieu de trois. *Reponse:* ob defectum spatii. 2) On nous pourroit alleguer l'introduction de Mr. *Szászky* in «Orbis hodierni Geographiam» P. II. Cap. XVII. Sect. III. p. 557. qui dit: *Insignia Valachiae* sunt: *aquila* nigra, pede dextro aureae insistens coronae, crucem ore prensat in campo argenteo [1]). *Köleseri* Auraria [2]), p. 149. ou l'on trouve la description de quelques médailles de Brancovan, et entre autres, ce que suit: «Ab altera *Insigne Valachiae*, quo principes in expeditionibus politicis... utuntur. Corvum vibratis alis, rostro crucem simplicem tenentem supra truncum arboris ramum stantem, ad latera superne Solem et Lunam». (Voyéz aussi l'Europ. Fama C. 1). Mais je repondrai, pour moi, que cette aigle ou corbeau ne soit qu'un *Familien-Wappen* du malheureux prince de Brancovan [3]). Qu'en dites vous? Vous serez, avec moi, de l'avis de Mr. l'Auteur de la Cereographie. Mais pour en être plus certain, j'ecrirai à un de mes Ami, Mr. le Docteur *Saul* en Boucherest, qui nous pourra informer, si les trois têtes de More ou l'aigle Brancovan soient les Armes de Valachie. Vous direz que c'est un nouvelle promesse et je n'ai pas encore satisfait à mes premières.

Hermannstadt, ce 7 Juillet 1762.

IV

Jibău, 24 Iulie 1762.

Daniel Cornides către Martin Felmer.

Monsieur, L'honneur de Votre lettre m'a causé un plaisir indicible. Les louanges, que Vous donnés à mes reveries, me font grâce plutôt que justice, je ne les attribué qu'à cette politesse extrême qui Vous caracterise. Aussi votre remerciment vaut-il mille fois plus que tout ce que je puis faire, et c'est plutôt à moi de Vous remercier de la patience dont vous daignés lire mes visions creuses. Je suis bien aise que Vous entrés dans mes sentimens touchant la tête de More. Elle est trop bien representée pour s'y me prendre, comme Vous venés de l'avouer Vous même. Mais seroient ce les veritables armes de Valachie? Voilà la grande pièrre d'achoppement. Vos raisons à douter ne sont pas aussi legères, que Vous me les faites envisager peut-être par pure complaisance. Elles ont de quoi embarasser même un *Spener* [4]). Voyons cependant, comment se tirer d'affaire. Vous demandés en premier lieu, pourquoi une seule tête de More comparoisse sur les monnoyes de Louis I. au

---

[1]) Cartea această citată fu tipărită: *Posonii*, 1748.

[2]) Renumita carte cu titlul: Samuelis Köleseri de «Keres-Eer Secretarii Gubernialis Caesareo-Regii», Principatus Transilvaniae, etc. *Auraria Romano-Dacica*. Cibinii, 1717.

[3]) Principele Constantin Brâncoveanu.

[4]) Philippus Iacobus Spenerus, *Theatrum nobilitatis Europae*. Pars I — IV. Francofurti, 1668-78.

lieu de trois, et Vous repondés: *ob defectum spatii.* C'est fort juste. J'ajouterois encore une autre conjecture, puisque une fois nous nous sommes engagés dans un pays des probabilités. Je m'imagine qu'aux vieux tems une seule tête de More constituoit les armes de Valachie, et qu'ensuite on en ait augmenté le nombre jusqu'à trois. La chose n'est pas sans exemples. Louis VII, Philip Auguste, et les suivans rois de France ont porté un seul lis, mais Charles VI. a le premier introduit les trois lis pour armes de France. Voyés *Chiflet:* Lilium Francicum [1]) cap. X. f. 75—76. Les armes anciennes des rois d'Angleterre étoient un seul lion, au lieu que ceux d'aujourdui montrent trois lions. Voyés *Spelman:* Aspilogia [2]) fol. 45. Je pourrois citer une infinité d'exemples semblables, car l'Histoire en fourmille, mais c'est vraiment *ob defectum spatii et temporis,* que je m'en passe.

L'autre objection me met l'esprit plus à la torture que la précedente, car elle est fondée sur l'autorité de Mr. *Szászky* jadis précepteur, avec qui je ne voudrois pas me brouiller. Comment faire? Je dirai, que Mr. Szászky a raison, et que moi je n'ai pas tort. Il faut donc concilier le précepteur avec le disciple. Pour cet effet je rejette d'abord l'opinion de *Reva* (Centuriae VII.) qui donne à la Valachie un lion couronné. «Cumania, dit-il, dicitur terra Valachiae... Insignia habet Leonem coronatum, non absimilem leoni Bohemico, Belgicove» [3]). *Hübner* dans son «Wappen Register» suit aveuglément l'avis de Reva: «Einen schwarzen Löwen mit drei Cronen, einen Stern und halben Mond hat Wallachey». Ces Messieurs devoient pourtant se souvenir, que Mauro *Orbini* [4]) donne ce lion couronné à la Bulgarie et non pas à la Valachie. Mr. *Szászky* dans son «Introductio in Orbis hodierni Geographiam» pag. 567, est parfaitement d'accord avec Mauro Orbini, et attribue avec lui à la Bulgarie ce que d'autres adjugent à la Valachie. Pour moi, loin de convenir, que le corbeau avec une croix simple au bec répresente les armes de famille du malheureux prince de Brancovan je soutiens plûtôt avec Mr. Szászky, que ces sont les propres armes de la Valachie, tels qu'on les voit à présent. Mais la tête de More que deviendra-t-elle, me demanderés Vous? J'y repons, que cette tête constituoit les anciens armes de la Valachie, et que le corbeau avec la croix au bec lui a depuis été substitué. Mais quand et par qui ce changement s'est-il fait? Vraiment bien de problèmes à resoudre tout-à-la fois. Si j'ose Vous apprendre mes pensées là dessus, je crois avoir de fortes raisons de faire Matthias Corvinus l'introducteur de ces nouveaux armes de Valachie. Pour s'en convaincre il faut combiner les circonstances, qui suivent:

---

[1]) Ioannes Chifletius, *Lilium Francicum veritate historica, botanica et heraldica illustratum.* Antverpiae, 1658. In folio.

[2]) Henrici Spelman equitis aurati Aspilogia. Londini, 1654.

[3]) Titlul întreg al cărţii este: Petrus de Reva, *De monarchia et Sacra Corona regni Hungariae Centuriae septem.* Francofurti, 1659. (Cu alte trei ediţiuni dintre anii 1732—1749).

[4]) Mauro Rausco Orbini, *Il regno degli slavi.* Pesaro, 1601.

1) Premièrement, j'avance que Matthias Corvinus s'est servi pour armes de famille tantôt d'un corbeau avec une bagne au bec, et tantôt d'un corbeau, avec une croix au bec. Il y a encore un livre de prières manuscrit de Matthias Corvinus dans la Bibliothèque du Vatican, relié en velours, ou les armes de Matthias Corvinus sont représentés au frontispice avec tous les emaux et couleurs, et ou l'on voit outre les armes de l'Hongrie, de Dalmatie, et de Bohème, encore les armes de famille des Corvins, savoir un corbeau noir tenant au bec une croix. J'en atteste l'auteur anonyme de l'ouvrage: *The present State of Hungary* (London, 1687.) Chap. XIII. pag. 93: «John and Matthias Corvinus, who were kings after him, bore quarterly the Arms of Hungary, the Cross of St. Stephan; those of Dalmatia, and Bohemia, and upon all those, the Arms of Corvin. In this manner they have been found upon a Prayer Book in velom, which belonged to Matthias Corvinus, and is kept in the Bibliotheke of the Vatican. On the first page they are disposed in this manner, quarterly: 1. Hungary, Barry Argent and Gules. 2. Gules a Cross double Argent placed upon a Tuff of Earth vert, consisting of three little Hills. 3. Dalmatia, Azure three Leopards Heads couped and Crowned or. 4. Bohemia, Gules, a Lion, Argent his tail forked, nowed, and passed in Saltier, Crowned langued and Armed or, upon all *the Arms of Corvin, which is or, a Crow conturned Sable, the head returning back to the right-hand, in his Beak a double long Cross placed in Bend*» [1]). Il est très probable, que Jean Hunyadi ait le premier changé la bague avec la croix, parce qu'il avoit une très grande veneration pour ce symbole, et que le croix d'or, qu'il portoit toujours attachée au col, lui a sauvé dans une certaine occasion la vie. Voyés-en *Bonfinius* Decades III. liber VI. p. m. 341.

2) Il est constant, que la Valachie après la bataille de Varne a eté rendue tributaire à Mahometh I. l'empereur turc, et que les victoires de Jean Hunyadi et de Matthias Corvinus l'ont reconquis de nouveau. *Thuroczi:* Chronica [2]) p. V. c. 44. *Michovius* [3]) liber IV. cap. 67.

3) Il est notoire encore, que c'est une coutume établie depuis un temps immemorial, que les princes donnent leurs armes aux provinces, les quelles ils ont ou conquises, ou revendiquées. On en trouve force d'exemples dans *Spener* et dans tous les livres de Blason. De tout cela j'infère, que Matthias Corvinus, qui apparemment savoit à fond l'Heraldique, et qui aimoit tant à faire parade avec les armes selon le temoignage de *Bonfinius* Decades IV. liber VII. p. m. 460 (Palatia erexit haud parum a Romano luxu differentia, ubi laxa triclinia, procita, cubiculaque superbissima, item laquearia ubique varia et aurata, *multa insignium varietate distincta)* n'aura certainement pas manqué de donner ses armes à la Valachie delivrée du joug turc, tout de

---

[1]) O cărticică în 12-mo de 168 pagini, foarte rară, descrisă de Contele Alexandru Apponyi, în bibliografia sa cu titlul «Hungarica», vol. II (Budapest, 1902) sub No. 1339 cuprinzând şi o descriere a Ardealului şi a popoarelor sale.

[2]) Matthias Michovius, *De Sarmatia Asiana atque Europea.* Basileae, 1532.

[3]) Ioannes de Thurocz, *Cronica Hungarorum.* Augsburg, 1488. Ediţia nouă, revăzută de Schwandtner. Vindobonae, 1746.

mème que l'empereur turc est accoutumé d'afficher sa demi-lune dans toutes les provinces et villes, qu'il envahit. Quoiqu'il en soit, Monsieur, Vous ferés très-bien d'en écrire à Mr. le Docteur Saul, qui, je crois, sera en état plus que tout autre, determiner notre different. Je souheterois bien, que Vous engagiés aussi cet ami à nous fournir une liste chronologique des tous les Waywodas Valachiens, avec une histoire succincte de leurs exploits, une notice de leurs monnoyes, et s'il se peut, avec la description de leurs armes de famille.

Sibó, du 24 Juillet 1762.

V

Sibiu, 12 Septemvrie 1762.

Martin Felmer către Daniel Cornides.

Mon Ami, Mr. le Docteur *Saul*, à présent Médecin Aulique du Prince de Valachie, m'a repondu en ces termes entre autres:

Les Armes de Valachie sont un corbeau tenant une croix dans son bec, et celles de Moldavie, une tête de taureau, avec une etoile parmis le deux cornes. Pour vous assurer de cela je vous envoye le présent paquet d'une des lettres, que me fait l'honneur de m'ecrire quelque foi notre Prince, dans le quel vous y verrez le sceau de Son Altesse. La tête de taureau est jointe; puisque Son Altesse a été aussi long tems Prince de Moldavie. Voici, Monsieur, tout ce que je puis vous ecrire à présent sur cette matière. Le reste dans l'avenir.

Ce bon ami s'est retiré à présent de Bucharest, pour eviter la fureur de peste. Il m'a promis, aussitôt qu'il reviendra à Sa Poste, de me satisfaire en toutes sortes des questions que je lui voudrais proposer. Cependant nous sommes au moins par le sceau du prince moderne assurés, que le corbeau n'est des Armes de la malheureuse familie de Brancovan. Votre deduction de ce corbeau m'est probable aussi; peut-être que nous obtiendrons aussi quelque relation certifiée de têtes de Moreau.

À Hermannstadt, ce 12 du Septembre 1762.

VI

Cluj, 15 Septemvrie 1762.

Daniel Cornides către Martin Felmer.

Mais laissons là Aba avec toute sa famille. Parlons un peu de votre itineraire. Vous avés donc eté chez Mr. le Comte de Pollheim? Eh bien, comment le trouvés-Vous? N'est-ce pas vrai, que c'est antipode des gens de

son ordre? bien eloigné de ses airs despotiques, dont la plûpart de ses collegues se piquent. Je fus un jour le trouver, et je puis dire qu'il m'a comblé des politesses. J'ai vû les souterrains de Carlsbourg, et l'arsenal. L'église cathedrale auroit merité ma curiosité préferablement à toute autre chose, mais la précipitation de mon depart m'a empeché de me procurer cet avantage. Ce que vous m'en rapportés, me dedommage en quelque sorte de cette perte. Le chanteur de messe, qui prénoit Isabelle pour Catherine de Brandebourg [1]), m'a sur tout beaucoup diverti. Tout moine qu'il est, apparemment n'est-ce pas celui qui a inventé la poudre à canon! Ce qui vous paroît le plus remarquable des monuments des heros Transilvaniens, c'est *Iohannes Frater Gubernatoris. Fasching:* Novae Daciae [2]) part. II. pag. 58, nous récite son epitaphe de la manière qui suit:

Ioannes vocatus Frater Gubernatoris, Sit iunctus
Coelicis choris, Sit iunctus coelicis choris.

Ce Iohannes n'est pas frère de Jean Hunyadi, car Jean Hunyadi n'a eu qu'une soeur *Marina*, epouse de Mamzilla d'Argyes, grand' mère de Nicolaus *Olahus*, archevêque de Gran. (Voyés Nicolai *Olahi* Hungaria [3]) cap. XII. § 3). On ne trouve aucune mention d'un frère de Jean Hunyadi dans quel historien que ce soit. Les livres qui traitent tout exprès de l'origine, de la vie et des exploits de ce Heros incomparable, n'en disent mort. Je l'ai cherché donc en vain dans le livre de *Nagy-Batzai* Máttyás, qui a pour titre: Chronica avagy Historiás Énec az jeles vitéz fejedelemroel, az Hunyadi Jánosról, Erdeli Waydaról, és egész Magyar Országnac Gubernatorról, Annac eredetiroel, Nemzetségéroel, soc jeles hadairól, gyoezedelmiroel, és jeles soc vitez czelekedetiroel [4]). 1570 in 4-to. Je ne fus pas plus satisfait de la lecture du livre intitulé: Ambrosius Literatus de *Gercien* indicit «Chronicam a fundamento et origine Iohannis Waiuodae de Hunyad et filiorum eiusdem, Ladislai Comitis ac Matthiae Regis Hungarorum». Colosvárat, 1581 in 4-to. Ce qu'ils m'ont appris, c'est que la mère de Jean Hunyadi s'appelloit Mard'sinai Ersébet, qu'elle étoit soeur de Mard'sinai Gaspar gentilhomme Valachien, et epouse de Voic Buthi père putatif de Jean Hunyadi. Je n'ai jamais vû la Dissertation de M. Iohannes David *Bayer*: De Iohannis Hunyadi sive Corvini ortu et nativitate. Jenae, 1708; mais de l'extrait qu'en

---

[1]) E vorba de sarcofagul reginei Izabella (decedată la 1559) confundată de preotul catedralei cu principesa Caterina, care nici nu a murit în Alba-Iulia.

[2]) Franciscus Fasching S. J., ***Dacia Nova ex probatis scriptoribus deprompta***. Claudiopoli, 1743—44.

[3]) Nicolai Olahi, ***Hungariae et Atila***. Vindobonae, 1763.

[4]) Ediţiunea aceasta întâia nu mai există în nici un exemplar şi textul cântecului despre faptele lui Ioan Hunyadi ne este cunoscut numai din retipărirea lui aflător în cartea cu titlul «Cancionale» a scriitorului clujan Gaspar Heltai, tipărit în propria sa tipografie la 1574.

donne *Czvittinger:* Hungariae Litteratae [1]) pag. 107 sequentibus, je saurois juger qu'on y trouvera toute autre chose plûtôt, que la mention d'un frère de Jean Hunyadi. Mais supposons que Jean Hunyadi eut eû un frère, certes il est incroyable qu'il auroit eté nommé Jean; les Hongrois ne donnant jamais le même nom de baptême à deux frères germains. Qui etoit donc ce *Iohannes Frater Gubernatoris?* C'etoit, si Vous me croyés, *Iohannes Gereb Supremus Regiae Maiestatis in Transilvania Capitaneus* en 1459, frère de Michael *Gereb*, appellé autrement *Szilágyi* de la province Szilágy, d'où il 'étoit originaire. Ce Michel Gereb ou Szilágyi fut «Gubernator Hungariae» au même tems que Iohannes Gereb fut Supremus Transilvaniae capitaneus. Iohannes Gereb étoit donc un beau-frère de Iohannes Hunyadi et un oncle maternel de Ladislas Corvinus. C'est, je crois, la raison, que ses cendres réposent auprès de celle de son beau-frère et de son neveu.

Clausenbourg, ce 15 du Septembre 1762.

VII

Sibiu, 2 Octomvrie 1762.

Martin Felmer către Daniel Cornides.

Pour le nom de *Tata* vous avez raison de le deriver du latin. Je ne sais pas comme je m'ai pris aux Bulgares? Peut-être que mon opinion m'a seduit, suivant la quelle je crois que les Valaches ne sont pas les descendants de seuls Romains, mais des Getes aussi, des Gothes, Bulgares et autres peuples qui se sont melés avec eux.

Pour le «Iohannes Frater Gubernatoris» je m'ai fait les mêmes scrupules que vous avez bien voulu alleguer, sçavoir que les Hongrois, et d'autres nations aussi ne donnent guerre le même nom de baptême à deux frères germains. Mais je me repondois, qu'il n'etoit pas certain que ces deux ont été frères germains, et qu'on pourroit même de cette denomination tirer un argument, que *Jean Hunyadi* n'a été pas fils de *Voic Buthi*, mais de *Sigismond* l'Empereur, parce que ce bon Buthi a donné aussi le nom de *Jean* à l'autre fils que faisait son épouse, et dont il croyait pieusement d'etre le père. Pour l'autre Voic Buthi etoit Valachien si bien que sa femme, et je ne sai pas si cette nation est si scrupuleuse en donnant les noms à leurs enfants. Cependant nous ne trouvons pas que Jean de Hunyad eut eu un frère, et sur tout une ... de telle reputation, qu'on l'auroit enseveli dans l'eglise cathedrale. Je serois donc de votre avis, que ce Iohannes Frater Gubernatoris doit etre *Iohannes Gereb Supremus Regiae Maiestatis in Transilvania Capitaneus* en 1459, frère de Michael *Szilágyi* gouverneur d'Hongrie du tems

---

[1]) Davidis Czvittingeri nob. Hung., *Specimen Hungariae Litteratae.* Francofurti et Lipsiae, 1711.

de Matthias Rex. Oui j'en conviens, sur tout par ce qu'on voit aussi les armes de Ladislas *Gereb*, evêque de Transilvanie [1]) à l'entrée de cette eglise cathedrale avec l'inscription, que le P. Fasching [2]) a marqué aussi:

> *Matthiam* claro tetigit qui Sanguine Regem
> Ista *Ladislai* signa fuere *Gereb.*

Mais je ne sai pas la raison 1) pourquoi on n'a fait pas mention de la famille de *Geréb* dans cet epitaphe du frère de Michael Szilágyi, et 2) pourquoi on a ajouté a ces mots: Sit iunctus coelicis choris, de l'autre coté: *Iohannes Iunior miles dictus de Hunyad*, ce que Fasching a oublié. Peut-être que l'auteur de cet inscription est le *Caput familiae* de ce chanteur de Messe, qui prenoit l'Isabelle pour Catharine de Brandebourg, et qu'il n'a scu pas dire autre chose de ce Jean Geréb, que ce lui, qu'il etoit *frater gubernatoris* et qu'on le nommoit Iunior miles de Hunyad. Pour Jean II je m'etonne qu'on a laissé son monument tout à rien qu'il a été dans cette eglise. Peut-être qu'on s'est contenté d'avoir jetté ses os par les fenêtres.

Cependant je suis ravi de vous avoir eu parlé de ce «frater gubernatoris» parce que je vous ai donné l'occasion de m'informer de quelques livres, que je n'ai pas encore connu. Vous me ferai un grand plaisir, si vous me voulez donner une parfaite description de cette Chronique de *Nagy-Batzai Máttyas* de l'année 1570 et de l'autre brochure d'Ambrosius, de l'année 1581 [3]). Caspar *Heltai* a publié 1 ½ decade *Bonfinii postrema*, sous le titre: Historia Matthiae Hunyadi (Claudiopoli, 1565 folio) ou il a parlé dans son discours preliminaire: «De Ortu et Natalibus Iohannis» matrem dicitur ex familia *Morsiniana* fuisse. Quum vero nos Valachos ad pedem montium sive radices Alpium habitantes dicamus *Marginales* (Marschinen) subit coniectura Elisabetham illam forte talem Marginalem fuisse.

Hermannstadt, ce 2 d'Octobre 1762.

VIII

Cluj, 14 Octomvrie 1762.

Daniel Cornides către Martin Felmer.

Je Vous suis bien obligé de la bonté de m'avoir fait voir le sceau du prince de Valachie. Mr. le docteur *Saul* doit être bien avant dans les bonnes grâces de Son Altesse, puisqu'Elle l'honore de ses lettres. Assurement cet ami mérite

---

[1]) Iezuitul din Cluj, Franciscus Fasching (1686—1747) cu şapte diferite opere istorice, citat mai sus.

[2]) Mort în anul 1505.

[3]) Ambrosius Literatus de Gercien, *Szep jeles historids ének.* Colosvárat, 1581.

d'être ménagé, il pourra nous aider beaucoup de ses lumières. Monsieur Antoine Frederique *Büsching* dans son *Neue Erdbeschreibung* (vierte Auflage, 1760), Erster Theil, pag. 1344 et 1345 décrit les armes de Valachie et Moldavie à peu près de la même manière, qu'elles comparoissent sur le sceau que Vous m'avés envoyé. «Das *Walachische Wappen*, dit-il, ist ein schwarzer Adler, der mit beyden Füssen auf einem Hügel steht, und im Munde ein aufgerichtetes Kreuz hält, welches auf der einen Seite die Sonne, auf der andern aber den Mond hat. Das *Moldauische Wappen* ist ein schwarzer Ochsenkopf im goldenen Felde». Pour les armes de Moldavie, Simon *Okolski:* Orbis Poloni, tomo II, pag. 226, les decrit mieux que Mr. Büsching. «Caput Uri cum cornibus, dit-il, intra quae retinet stellam; in ore tenet circulum, caput est coloris nigri in campo candido». Mais, Monsieur, tout cela ne m'empêche point de soutenir, que les anciennes armes de Valachie étoient une seule tête de Maure, ou trois. Au frontispice de Levini *Hulsii*, Chronologia Pannoniae (imprimée à Nuremberg, 1591 in 4-to) on voit entre autres armes aussi ceux de Valachie, gravés en taille douce, représentant trois têtes des Maures avec des bandeaux. Je dirai plus. Feu Mr. Matthias *Bel* dans sa Notitia Hungariae [1]) tom. II, pag. 572, donne expressement *une seule tête* à la Valachie pour armes. Ainsi Monsieur, Vous voyés que des grands hommes garantissent ce que j'ai avancé à l'égard des anciennes armes de Valachie.

Vous me commendés de Vous ecrire mes pensées sur les §§ de Mr. Bel touchant les Wajvodes. Je ne veux pas Vous refuser mon obeissance. Ce que j'ai à redire contre Mr. Bel, c'est que *a)* la derivation de ce mot, qu'il en donne, ne me paroît pas la meilleure. Je conviens que c'est un mot slavonique, mais composé de: *Woyna*, bellum et *wodit*, ducere, de sorte que ce mot signifiera un: *Belli Dux*. Ma derivation exprime la nature de la chose, et s'accorde mieux avec la manière d'ecrire des anciens, qui ecrivoient ce mot toujours *Woywoda*, et les scriptores Byzantins: *Βοεβοδ*, et jamais Waywoda. Du moins j'ai assez d'amour propre pour préferer ma derivation à celle que Michael *Bentsik*: Novissima Diaeta Nobilissima (Tyrnaviae, 1722, in 4-to) pag. 67, profere: «Credibile, dit-il, dum illas tres provincias (Valachiam, Moldaviam, Transilvaniam) unus praeses administrasset, titulum Vaywoda seu Vayda ex corrupto compositum omnium trium usurpavit: quasi Valacho-Moldavo-Dacia, primam syllabam a Valachia, secundam a Moldavia et Dacia per corruptelam etc.»

Je m'accorde non plus à Bel que *b)* ce titre n'a été introduit parmi les Hongrois qu'après la conquête de Hallicie et Lodomerie, c'est-à-dire, après l'an 1185. Mr. Bel devoit se ressouvenir que deja Constantinus Porphyrogenitus, qui vecut en 919, appelée chap. 38. les sept capitaines des Hongrois *Boebodi* et qu'il assure expressement que ce titre étoit parmi les Hongrois un *ὄνομα τῆς ἀξίας*. De plus, Mr. Jean *Pelcz* a demontré que les Hongrois avant le duc Geysa n'étoient gouvernés que par des Waywodes. Voyés son:

[1]) Matthias Bel, *Notitia Hungariae Novae historico-geographica.* Tom. I—V. Viennae, 1735—42.

Hungaria sub Vaivodis et Ducibus, sive Historica de rebus veterum Hungarorum inde ab origine gentis usque ad Geysae tempora domi militiaeque gestis Commentatio. Sempronii, 1755 in 8-vo.

c) Mr. Bel pour prouver contre *Leonclavius* [1]) que les Waywodes avoient la direction des affaires civiles aussi bien que militaires, cite pour temoin *Szegedi:* Rubricae Juris Ungarici [2]) pars I. pag. 151. n. a.) et je Vous assure que Szegedi à l'endroit cité n'en dit mot.

d) Mr. Bel a oublié d'inserer à sa commentation plusieurs choses dignes d'etre sues et remarquées. Il auroît du alleguer la loi qui defend de donner cette charge aux étrangers, mais seulement aux Hongrois de nation. Voyés *Timon:* Imago Novae Hungariae [3]) cap. VI. p. 46. que les rois d'Hongrie donnoient souvent la Transilvanie à leurs frères sous le titre de Duché; selon le temoignage de *Dlugoss:* Historia Poloniae [4]) ad annum 1164, que les Waywodes etoient des «praefecti peculiares comitatus Szolnok interioris» et qu'ils avoient leurs Vice-Wayvodes. (Voyés *Timon:* Imago Novae Hungariae, cap. X. p. 81). Il auroit du refuter *Szegedi* qui in «Tripartito Juris Hungarici Tyrocinio», pars III. tit. IV. § 3. prononce en ton de maître: «Quem reges Hungariae Wajwodam Transilvaniae, eundem etiam *semper* creabant comitem Siculorum».

Rien de plus ingénieux ce que Vous proposés au sujet de Iohannes Frater Gubernatoris. Je m'applaudis fort du suffrage que Vous daignés donner à ma conjecture. Cependant ce: *miles dictus de Hunyad* fait que je doute fort, si cette inscription se rapporte à Johannes Geréb frère de Michael Szilágyi. Car Iohannes Geréb supremus Regiae Maiestatis in Transilvania capitaneus en 1459 portoit le praedicatum de Vingarth, et non pas de Hunyad, ce qui me rend douteux aussi, s'il fut frère de Michael Szilágyi, celui-ci servant du praedicatum de Horogszeg. Qui sera donc ce Iohannes frater Gubernatoris? Ma foi, je n'en sais plus rien. Ce n'est fut assurement pas Iohannes Corvinus fils naturel du Roi Matthias! Car il n'a pas été frère de personne, et outre cela il n'a pas eté enseveli à Carlsbourg, mais à Lepoglava en Sclavonie. *Ratkai* [5]) lib. 3. p. 115. «Accidit mors eius (Iohannis Corvini Matthiae regis filii) anno 504 supra 1000 administrato binis vicibus annos septem tribunatu. Sepultus est Corvinus, pompa celeberrima in Sclavonia in aede Divae Virginis Lepoglavae, cui Patres ex instituto S. Pauli primi Eremitae viventes, cum adiuncto nobili et diviti claustro praesunt, etc.» Il recite pag. 116.

---

[1]) Istoricul german Ioan Leonclavius.

[2]) Titlul întreg al cărţii este: «Ioannes Szegedi, *Rubricae sive synopses titulorum, capitum et articulorum, universi Juris Ungarici*. Vol. I—III. Tyrnaviae, 1734.

[3]) Samuel Timon S. J., *Imago Novae Hungariae* (Cassoviae, 1734) şi alte multe ediţiuni, dintre anii 1735—1762.

[4]) Ioannes Dlugossius seu Longinus, *Historiae Polonicae Libri XII*. Lipsiae, 1711. In folio.

[5]) Georgius Rátkai, *Memoria Regum et Banorum regnorum Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae*. Viennae, 1652.

l'epitaphe de Jean Corvin qui se voit à Lepoglava. Ce ne fut non plus quelques General Hongrois comme le mot: *miles* semble nous faire accroire. *Miles* en ces tems signifioit autant que *Nobilis.* (Voyés *Becmanni*, Syntagma Dignitatum illustrium [1]) dissertatio XIV. cap. I. §. X. p. 1177). Nous savons qu'en 1456 il y avoît un Stephanus *Kemény*, Miles de Gyerő-Monostor Vice-Vajvoda Transilvanus; et celui-ci ne fut assurement pas un soldat. Que je me tourne donc de quel coté que ce soit, je ne sai plus que dire de ce Iohannes frater Gubernatoris; je ne le connois non plus que le grand-Mogol. Ne seroit ce *Iohannes Mohyla*, dont Simon *Okolski*, Orbis Poloni, tom. II, p. 229 ecrit en ces termes: «Iohannes Mohyla nominis sui gloriam in Hungaria ita plurimum belli moderamine dilataverat, et Huniadis familiae amor et decor extiterat, ut filiam Despotii in conjugem ipsi obtulerit. Hic utriusque Valachiae fuit administrator perpetuus etc.»

Morsinai n'est pas *Marginalis*, mais *Mardsinai*, famille noble en Transilvanie qui subsiste encore, et qui porte les armes des Corvins, savoir un corbeau tenant une bague au bec. Le proviseur de l'evêque Valachien à Balásfalva, s'appelle aussi Mardsinai à ce que j'ai entendu. On pourroit s'informer de lui des armes, et peut-être que la genealogie de sa famille pourroit peut-être nous aider à decouvrir notre Iohannes frater Gubernatoris. Si je savois que Mr. *Major* Prevôt à Balásfalva, homme qui à étudié longtems à Rome, et qui parle parfaitement bien l'italien, fût actuellement à Balásfalva, je lui ecrirois une lettre à ce sujet, car il est de mes bons amis, avec qui j'ai eu un commerce de lettres, et sûrement il seroit en etât de me donner la dessus tous les avis necessairs. Il n'auroit qu'à consulter certain grand livre manuscrit in folio que j'ai vû dans leur Bibliothèque, et qui contient l'Histoire des Valaches Transilvaniens depuis dès siècles bien reculés jusqu'à celui où nous vivons. Elle est tirée des archives, mais ecrite en langue valache.

La famille de *Cholnokosi en Transilvanie descend aussi de la mère de Jean Hunyadi Gouverneur, et porte aussi les armes des Corvins.* Les instruments litterairs des Mardsinai et des Cholnokosi nous eclairciroient beaucoup sur notre Iohannes iunior miles dictus de Hunyad.

Clausenbourg, 1762, ce 14 d'Octobre.

IX

Cluj, 23 Octomvrie 1762.

Daniel Cornides către Martin Felmer.

Ma bonne fortune a voulu qu'il me tombât entre les mains un *Compulsorium* de Marie Christierne de l'an 1598 touchant la possession Galatz [2]). En voici le commencement: «Maria Christierna Dei gratia Transsylvaniae,

---

[1]) D. I. C. Becmanus, *Syntagma Dignitatum Illustrium.* Pars I—II. Francofurti et Lipsiae, 1696.

[2]) Comuna Galaţi din judeţul Hunedoarei.

Moldaviae, Valachiae Transalpinae princeps, partium regni Hungariae domina et Siculorum comes etc., nata archidux Austriae, dux Burgundiae, comes Tyrolis et Goriciae etc., Universis et singulis Egregiis, nobilibus pariter et ignobilibus, bonae tamen et honestae famae et conditionis ac alterius cuiuscunque status utriusque sexus hominibus ubivis in hoc regno Transsylvaniae constitutis et commorantibus praesentium notitiam habituris, salutem et gratiam nostram».

Le sceau égale en grandeur celui des autres princes de Transilvanie. Il représente un ecu parti par trois sections. La section à la droit montre les armes des trois nations Transilvaniennes, savoir le soleil et la lune, l'aigle et les sept tours; la moyenne section est coupée, la partie superieure exhibe les armes d'Autriche, l'inferieure celles de Moldavie, savoir une tête de taureau ayant une étoile entre les cornes, et un anneau dans les narines; la troisième section à la gauche fait voir les armes de Valachie, savoir un corbeau tenant une croix double dans le bec. Tout cela est environné d'une inscription qui contient le titre marqué ci-dessus. De là je conclus, que Marie Christierne merite une place dans la liste des princes de Transilvanie ad annum 1598 puisque des *Mandatums* ont été expediés sous son nom et avec son sceau. Catharine de Brandebourg n'etoit donc pas la seule princesse de Transilvanie, comme l'on s'imagine; Marie Christierne l'etoit dejà avant elle; etc.

Encore une autre curiosité. J'ai fait ces jours acquisition d'une monnoye d'argent hongroise. Le revers montre un ecu couché parti, la section droite exhibe 4 fasces hongroises, la gauche est ouide. À l'angle gauche superieur insiste un timbre fermé qui a pour cimier un aigle tournant le bec à la gauche. La perigraphe montre les lettres suivantes: † IWAN ... AB. L'avers répresente S. Ladislas tenant le globe imperial à la main droite, et à la gauche sa halebarde avec l'inscription: IWNIA. Je prétens que c'est une pièce de Iuan Roi d'Hongrie dont parle *Bonfin* Decadis II. Libr. 6. p. m. 177. Et que dirés-Vous, si à l'imitation de Mr. Schwartz je compose une dissertation: *Iwan Rex Hungariae, ex monumento tam historico, quam nummario solio suo restitutus.* Mais laissons-là les visions!

Clausenbourg, 1762 ce 23 d'Octobre.

X

Sibiu, 8 Noemvrie 1762.

Martin Felmer către Daniel Cornides.

Mr. le Dr. *Saul* est un sçavant homme, il parle outre son grec moderne, l'ancien grec, l'Italien, le François, l'Anglois. Il a fait ses études en Italie à Padoue et Bologne. Il a fait aussi des voyages en Allemagne, Pais-bas et Angleterre. À present il est Médecin du prince de Valachie, et en même tems

Gouverneur des jeunes princes, ses fils. La fureur de la peste, qui grasse en Buchorest, l'a forcé de se retirer a Campolongo. Il m'a promis dans sa lettre, de me servir de sa connoissance de l'Histoire de Valachie.

Lisez ici sa promesse: «Pour a qui regarde la description de Valachie, en retournant à Bouchorest j'espere de vous pouvoir satisfaire en partie, en vous communiquant les Annotations, que j'ai fait sur ce sujet, et que je les ai laissé là. En attendant je veux vous donner quelque ebauche de la genealogie du Prince, qui occupe aujourd'hui le throne de Valachie. Il est de l'Illustre famille des Maurocordati, que toute l'Europe a retenti de ce nom; petit-fils du célèbre *Alexandre Maurocordato* premier interprète de la Sublime porte Ottomane, qui s'est rendu fameux dans son Ambassade à la Cour de Vienne et dans le traité de Carlovitz auquel il eut lieu de faire briller ses talents, mit le comble à sa renommée, et acquit à la Cour Ottomane une estime si particulière, qu'il fut honoré du titre *τὰ ἐξ ἀποκϱύτων* qui signifie: Guardien des Secrets. Outre son adresse dans les affaires civiles, il etoit encore tres sçavant dans toutes les sciences, et est Auteur de plusieurs ouvrages, entre les autre, d'une Histoire Universelle, tres excellente, dans la quelle on trouve une complète Histoire Judaique. Ses compositions toutes s'expliquent dans les Ecôles de Constantinople et de Valachie au lieu de Thucydide, Plutarque et autres semblables. Le père de Son Altesse etoit le Prince de Moldavie et de Valachie *Nicolaus Maurocordatus*, célèbre aussi pour sa dexterité dans l'Art de gouverner et pour son sçavoir; il etoit d'un genie si sublime qui ne cedoit point aux plus sçavants des anciens Grecs. C'est donc de ces glorieux ancêtres, que descend mon tres graçieux Prince, qui m'a pris dans son service non seulement comme Médecin Aulique, mais comme Gouverneur de leurs Altesses ses fils, et comme secretaire des Affaires etrangères; etc.»

De ce Jean frère du Gouverneur nous parlerons un autrefois, quand j'aurai obtenu quelqu'eclaircissement de Charlesbourg, que m'a promis un Ami qui a de la connoissance avec des chanoins de l'Eglise Cathedrale. Je connois Mr. Mayer ou Major et l'autre prevôt de Balásfalva Cariani. Je tacherai obtenir d'eux quelque information en egard des armes du proviseur Mardsinai. Si je ne me suis trop oublié de mon petit peu d'Italien, j'ecrirai au dernier d'eux une lettre dans cette langue là, dans la quelle nous parlames avant quelques mois, quand je le venois trouver à Balásfalva, etant du retour d'Enyed. Mais si vous le voulez faire, ce sera tant mieux fait; parce que Mayor est de vos Amis et correspondants.

Hermannstadt, ce 8 du Novembre 1762.

XI

Cluj, 1 Decemvrie 1762.

Daniel Cornides către Martin Felmer.

Le portrait avantageux que Vous me faites de Mr. le docteur Saul augmente l'estime, que j'avois dejà pour lui. Vous faites bien de cultiver l'amitié d'un

si savant homme, qui posséde tant de langues, qui a tant voyagé, et dont les lumières Vous peuvent être si utiles. Ce qu'il Vous a ecrit d'Alexandre et de Nicolas *Maurocordato* grand-père, et père du prince de Valachie moderne, est très-juste. On trouve la vie du premier dans *Ricaut:* l'Histoire de l'Etat présent de l'Empire Ottoman [1]), pars I. et celle du second dans *Del Chiaro:* Istoria delle moderne rivoluzioni della Valachia [2]). Alexandre a ecrit: Pneumaticum instrumentum, sive de usu pulmonum; Sacram historiam, graece; Commentarios philosophicos et rhetoricos; epistolas et tractationes politicas; Orationem ad Germanos de pace, et l'an 1675 il a traduit en langue turque le «Atlas Hollandicus» de XII tomes, par ordre du Grand-Seigneur. On a encore de lui tomos III Historiae Romanae. Pour Nicolas son fils, outre un grand savoir, et une connoissance merveilleuse des langues orientales et occidentales, il possedoit une bibliothèque fort nombreuse et fort renommée. Il a publié à Leipsic 1722 un traité *περὶ καθηκόντων*. Voyés de tout cela le Clerc: Bibliothèque ancienne et moderne, tom. XVI, part. I [3]).

Clausenbourg, 1762 ce 1. du Decembre.

XII

Sibiu, 29 Decemvrie 1762.

Martin Felmer către Daniel Cornides.

Mr. le Professeur *Joachim* [4]) m'a envoyé une copie de la pièce bien singulière de ce fameux *Mihály Vaivoda*, qui est dans le Trésor numismatique de l'Empereur. Jamais je n'ai pas vu un original d'une monnoye battue par ordre de ce capitain. Aussi je ne me souviens pas d'en avoir lu quelque chose. Je vous l'ai envoye, à fin que vous m'aidiez à lire l'inscription. Je crois qu'elle est corrompue par le sculpteur et qu'on doit lire: *Michael Valachiae Transalpinae Vaiwoda Sacrae Caesareae Regiaeque Maiestatis Consiliarius per Transilvaniam Locumtenens, in Cis et Trans Tibiscanis partibus Ei superadditis Exercitus Generalis Capitaneus.* Je crois que cette explication est preferable à l'autre: *Cis et Trans Tibiscanarum partium*, *et Supremus Exerci us*, ou *Super Exercituum Generalis Capitaneus.*

Hermannstadt, 29 Decembre 1762.

---

[1]) O ediţiune engleză a cărţii lui Paul *Ricaut* a apărut în Londra, 1701.

[2]) Tipărită: Venezia, 1718.

[3]) Cartea aceasta renumită «Despre datorii» e descrisă mai bine şi mai pe larg în *Bibliografia Românească Veche* sub No. 181.

[4]) Profesorul Johann Friedrich Joachim, celebru numismat al timpului, cu multe lucrări importante.

XIII

Cluj, 12 Fevruarie 1763.

Daniel Cornides către Martin Felmer.

Rien de mieux imaginé, que ce que Vous dites de la monnoye de Henricus. On ne peut conjecturer plus heureusement que Vous faites. Oui Monsieur, la pièce de Henricus se rapporte à la victoire, qu'il a remporté sur les *Bubaci* en 1198. Iohannes sur notre pièce n'est autre que Calo Iohannes. La tête de boeuf, qui constitue les armes de Moldavie, prouve que les *Bubaci* etoient les *Moldavi*, appellés Bubaci de *βοῦς* à cause peut-être qu'ils portoient une tête de boeuf dans leurs armes, tout de même que quelques historiens ont appellé les françois *Liliati.* (Voyés *Becmann:* Syntagma Dignitatum illustrium diss. VII. cap. III. § 8. pag. 738.) Je prevois l'objection qu'on pourroit me faire, savoir, que Calo Iohannes etoit un prince de Bulgarie et Valachie, et non pas de Moldavie, par consequent cette pièce n'a point de relation à la defaite des Bubaci ou Moldavi. Je repons que la Valachie *in sensu latiori* renferme outre notre Valachie proprement dite, aussi la Moldavie et la Bessarabie, et c'est dans ce sens que je prens ici le nom de Valachie. Car je m'imagine que Calo Iohannes prince de Bulgarie n'aurroit pas eu le courage de se faire couronner roi en depit de l'empereur Grec et du roi d'Hongrie, ses voisins et competiteurs extrémement puissans, s'il n'avoit possedé tous ces vastes etâts. Mais quand même cela ne seroit point, la Moldavie n'est elle pas aussi appellée Valachia inferior, pour la distinguer de la Valachie proprement dite, ou Valachia Alpestris? Du moins les ecrivains Polonois n'appellent jamais la Moldavie autrement, que Valachie. Au reste, quoique je demeure d'accord que la monnoye en question a eté battue à l'occasion de la victoire remportée sur Iohanitius je ne puis pourtant me persuader, que la perigraphe veuille dire: *Iohannes Calo, Tributarius Hungariae.* Car quelle ressemblance y a-t-il entre ces mots, et l'inscription suivante: † N· IOHAN· ON· CALT. De plus, nulle Histoire ne fait mention, que Calo Iohannes ait jamais eté tributaire du roi d'Hongrie, et quand même quelque historien l'attesteroit, je revoquerois en doute son temoignage. Car si la bataille de l'an 1198 avoit rendu tributaire notre Iohannes, auroit-il osé en 1202, c'est-à-dire quatre ans après cette bataille envoyer à Rome pour y demander une couronne royale? Le roi d'Hongrie ne s'y seroit-il point opposé? Cela n'auroit-il pas rallumé la guerre? Et cette guerre seroit-elle echappée à tous les historiens contemporains? Cela n'est guères probable.

Quels remercimens ne Vous dois-je point, Monsieur, pour le type de Mihály Vajda! Tout ce que je pourrois Vous en dire est au dessous de ce que je ressens et de ce que Vous merités. Mon Dieu, qu'il y a peu des gens faits comme Vous! Jamais je ne Vous ai demandé chose, que Vous ne m'ayés d'abord accordé. Certes j'ai honte d'avoir tant abusé de Vos genereuses bonté; aussi bornerai-je à l'avenir mes inciviles prières, et Vous menagerai plus que je n'ai fait jusqu'à présent, me trouvant tout-à-fait hors d'étât de Vous jamais rendre les bienfaits reçûs. Pardon, Monsieur, à cette petite

digression. Elle m'est plus chère que toutes les discussions subtiles. Pour revenir pourtant à la medaille de Mihály Vajda, Vous avés raison de lire: *Anno Domini.* Je m'etonne, comment cela ne m'est pas venu dans l'esprit.

Clausenbourg, 1763 ce 12 du Fevrier.

XIV

Cluj, 14 Iunie 1763.

Daniel Cornides către Martin Felmer.

Hier le 13 du Juin je crus encore que votre ducat de *Iohannes Rex Daciae* soit une pièce Transilvanienne; aujourdui le 14-me je ne le croit plus, et qui sait ce que je croirai demain. Ne me voilà-t-il pas un homme bien journalier? Oui, Monsieur, je le suit. Mais ne craignés rien de mon humeur inconstante; elle ne s'etend point jusqu'à l'amitié inalterable que j'ai pour vous.

Voilà les raisons qui m'ont fait changer de sentimens. En premier lieu, Jean de Zapolya n'a j'amais porté le titre de: *Rex Daciae,* quoique un de ses successeurs au vajvodat, Stephanus Maylath ait en 1539 ambitionné le titre de: *Rex Transilvaniae.* (Wolffgangus *Bethlen* pag. 99). En second lieu on voit sur la pièce trois leopards dans un ecu, et Vous savés que Jean de Zapolya ne s'est jamais servi de trois leopards pour ses armes. Savés Vous ce que je pense de votre ducat? C'est un ducat Danois appartenant à Iohannes roi de Dannemark, mort en 1513. Car: 1) de son tems et de ses prédecesseurs les rois de Dannemark se son appellés et ont été appellés *Reges Daciae,* comme on s'en peut convaincre de Becmanni Syntagma Dignitatum, illustrium dissert. III. cap. II. § 1, pag. 171; 2) les trois leopards constituent les armes de Dannemark.

Clausenbourg, 1763 ce 14 du Juin.

XV

Jibău, 22 Octomvrie 1763.

Daniel Cornides către Iezuitul Ştefan Kaprinai.

Dici non potest, quantum nuperus ille congressus noster suavitatis suae sensum apud me reliquerit. Nunquam certe sine voluptate reminiscor temporis illius, quo de rebus ad Historiae patriae notitiam pertinentibus, intra Musaei Tui parietes, tam suaviter una sumus confabulati; etc.

Iam ad Michaelis Vajvodae perrari nummismatis expositionem pergo.[1]) Ex benevola Celeberrimi *Du Val* antiquarii Caesarei communicatione nummum

[1]) Medalia lui Mihaiu-Vodă, care este un aşà numit «Schaugulden» şi descris acì de către Cornides pentru întâia oară în literatură, este identică cu aceia descrisă de Adolf Resch: *Siebenbürgische Münzen und Medaillen* (Hermannstadt, 1901) p. 221 No. 27 şi reprodusă în desen pe tabela 65 No. 27.

istum elegantissime aeri incidendum curavit Joachimus Professor Hallensis. Aequat ille nummi uncialis magnitudinem. *Aversa* pars Michaelis Vajvodae chlamydati effigiem exhibet pectore tenus. Ostendit ea nasum aduncum, oculos truces, mystaces rigentes, barbam prolixam. Caput mitratum est; mitrae plumae ardearum insertae. Inscriptio sequens: MICHAEL: VAL: TRANS: VAIW: S: G: RÆ: M: CONS: PER: *Reversam* nummi partem sequens inscriptio implet: A: D: VIGILAN/TIA: VIRTV/TE: ET: ARMI/S: VICTORI/AM: NACT ~ VS ~ 1600.

Hanc inscriptionem ambit alia circularis: TRANSYL: LOCVMT: CIS: TRAN: PAR: EISVP: EXERGE: CAP ~ Ego quidem perigraphen anticae et posticae partis, quae titulum integrum Michaelis Vajvodae complectitur, ita lego: MICHAEL VALachiae TRANSalpinae VAIWoda, Sacratissimae Caesareae RegiÆque Maiestatis CONSiliarius, PER TRANSYLvaniam LOCVMTenens CIS TRANStibiscanasque PARTes, EIusdemque SVPremus EXERcitus GEneralis CAPitaneus.

Videtur hanc meam lectionem confirmare quoad partem Wolffgangi *Bethlen* Historia Libr. X. pag. 782 ad annum 1600: «Michael, inquit, Vaivoda coepit uti sequenti titulo: Michael Valachiae Transalpinae et Moldaviae Vaivoda, Sacratissimae Caesareae Regiaeque Maiestatis Consiliarius et per Transilvaniam Locumtenens».

Literae *A. D.* in reversa facie significant forte: *Auxilio Dei*, contextus enim verborum reliquorum hanc admittit utique interpretationem; malim tamen dicere litteras istas annum subscriptum 1600 respicere, adeoque designare: *Anno Domini*. Placet iam nummi incogniti quoque descriptionem subiungere.

Sibó, 1763 die 22. Octobris.

XVI

Cluj, 1 Fevruarie 1764.

Daniel Cornides către Martin Felmer.

Venons à mon paradoxe sur l'origine Polonoise de Jean Hunyadi. En Pologne il y a une famille illustre qui s'appelle *Korwin*. Okolski in *Orbe Polono* tom. I. pag. 459, decrit les armes de ces Korwins de cette manière: «Huius familiae arma constituit Corvus niger stans utrisque pedibus super lignum a frondibus abruptum, rostro aureum annulum gerit, in campo rubeo». Cette famille florissoit dejà en Pologne l'an 1224 et se servoit déjà ces mêmes armes, comme Bartholomaeus *Paprocius* dans son *Nidus virtutum* le prouve par un diplome, dans le quel Conradus Mazoviae dux, dominus et haeres Plocensis, Cervensis, Ravensis etc., militi et praefecto curiae suae Vratislao ius teutonicum et alias immunitates Varsaviae anno 1224 concessit. La famille Polonoise de *Slepowron*, branche cadette des Korwins, se servoit aussi de ces armes longtems avant Jean Hunyadi. Puisque donc et le nom, et les armes des Corvins furent en Pologne longtems avant Jean Hunyadi, et y

subsistent encore, j'en deduis la consequence que notre Jean Hunyadi soit d'origine Polonoise. Mais quand et à quelle occasion les ancêtres de Hunyadi soyent venu en Transilvanie, c'est ce que j'ignore absolument. Les seuls archives des familles des Korwins et des Slepowron en Pologne pourroient nous l'apprendre.

Clausenbourg, 1764 ce 1. du Février.

XVII

Cluj, 11 Aprilie 1764.

Daniel Cornides către Martin Felmer.

Vos plaisanteries sur ma correspondence avec Mademoiselle de Korvin, prétendante sur le throne de Pologne m'a fait presque crever de rire. Agréable badin que Vous etes? Vous Vous mocqués donc ainsi des gens? Mais divertissés Vous toujours à mon compte, j'y consens, puisque c'est une marque peu equivoque du retour de votre gayeté, suite naturelle du retablissement de votre santé. Me croirés. Vous cependant, si je Vous dis, que je suit jaloux de votre heureuse decouverte de *Iohannes Zechel frater Gubernatoris?* Oui, Monsieur, je le suis tout de bon, et je vous cederois volontiers et ma correspondance avec Mademoiselle de Korvin, et cet esprit de divination, que Vous me trouvés, si je pouvois me vanter de la gloire d'avoir fait ce coup d'Oedipe. Pour Vous empoisonner en quelque sorte le plaisir de l'invention, Vous pouvés juger que je ne manquerai pas de Vous chicaner de mes objections; bonnes ou mauvaises, n'importe. *Iohannes Zekel*, dites-Vous, *sera venu avec Stojan en Transilvanie, et d'ici en Hongrie au nombre des Heros compagnons de Jean Hunyadi.* Permettés que je vous dise ici que cette assertion ne s'accorde point du tout avec le calcul chronologique. Car si Iohannes Zekel est venu en Transilvanie avec Stojan du tems du roi Matthias, comment pouvoit-il assister à la bataille de Varne en 1444 et y finir glorieusement ses jours? Et s'il y a été tué, comme Bonfin l'assure, comment pouvoit-il revivre, et après venir avec Stojan chez le roi Matthias? Ajoutés que Stojan etoit *puer adhuc*, quand il s'est refugié chez Matthias Corvinus, comme Olahus l'atteste; ainsi Iohannes Zekel frère germain de Stojan, selon Vous, du tems de la bataille de Varne devoit être un enfant qui tette, puisque cette bataille precedoit de 20 ans le couronnement de Matthias Corvin, et par conséquent aussi l'age pueril de Stojan. Comment un enfant qui tette, commandera-t-il une armée? L'autre scrupule, que l'envie et l'esprit de contradiction me suggérent, est que le mari de Marina s'appelloit *Mamzilla ab Argyes*. Son fils Iohannes d'ou auroit-il pris le nom de *Zekel*, celui de son père etant tout à fait différent? Pour sauver donc Votre hypothèse, il faut admettre l'un de deux: Ou que Marina etoit auparavant femme d'un autre mari, dont elle a eu notre Iohannes Zekel; ou bien que Iohannes Zekel est fils d'une autre soeur de Jean Hunyadi, que de Marina. Mais n'est ce pas nous replongeons de nouveau dans l'incertitude première, dont Vous avés voulu nous tirer?

Clausenbourg, 1764 ce 11 d'Avril.

XVIII

Cisnădie, 20 Aprilie 1764.

Martin Felmer către Daniel Cornides.

Ah! que Vous vous etes bien vengé de mon badinage? Oui, le bon Jean *Zechel* est tué Anno 1444. Il n'a donc jamais vu le Roi Matthias, que, peut-être à la mamelle de sa mère. Quel parachronisme, de le faire venir en Transilvanie avec Stojan? Qu'il soit donc fils d'une autre soeur de Jean Hunyadi, ou d'autre mari de Marina. Mais certes, il n'est pas venu en Transilvanie avec Stojan. Qu'il y soit donc venu avec Jean Hunyadi. Nous pourons dire, que son nom *Zechel* lui est donné en Transilvanie; comme celui d'*Hunyadi* à son cousin *Ioannes*. Laetitia me incantum fecerat!

Heltau, ce 20-me d'Avril 1764.

XIX

Cluj, 2 Maiu 1764.

Daniel Cornides către Martin Felmer.

Je suis faché d'avoir un peu troublé vos cercles touchant Jean Zekel. Mais en falloit-il desespérer d'abord, et falloit-il quitter si tôt un si beau système? N'y auroit-il pas moyen de refaire ce que j'y viens de gater? Eprouvons! Marina outre Stanczul et Stoyan avoit encore d'autres fils; cela est incontestable. Jean en pouvoit être du nombre. Gardons nous seulement de le faire venir à Matthias Corvinus. Olahus ne le dit pas, et nulle necessité ne nous force à le supposer. Laissons le donc perir, non pas dans la bataille de Varne, comme je me suis trompé dans ma lettre precédente, mais dans celle l'an 1448. Vous conviendrés, que Zekel pour être tué en 1448 pouvoit bien être fils de Marina, la chronologie n'y etant pas contraire. Mais il pouvoit être fils d'une autre soeur de Jean Hunyadi, que de Marina, me dirés-Vous. Point du tout, Monsieur. Nulle histoire ne nous apprend, que Jean Hunyadi eut eu une autre soeur, que Marina; et Jean Zekel devoit être fils d'une telle soeur de Jean Hunyadi, qui fût mariée à un Valachien, puisque Jean Zekel lui même etoit *Praefectus Valachorum* dans l'expedition de l'an 1448. (Voyés *Bonfinii* Decades 3, libr. VII p. m., 341). Tout cela s'accorde parfaitement bien avec Marina, soeur de Jean Hunyadi, epouse d'un Valachien, et Jean Zekel, Corvini e sorore frater, Praefectus Valachorum. L'objection, que l'epoux de Marina s'appelloit *Mamzilla ab Argyes*, et qu'au contraire notre heros est nommé *Jean Zekel*, est faible, et facile à detruire. *Argyes* n'est pas un nom de famille, c'est le nom d'une ville de Valachie, aux frontières de la Transilvanie, où demeuroit Mamzilla. Et Mamzilla est un nom de baptême, comme Stanczul et Stoyan. Notre heros pouvoit être appellé *Zekel* parcequ'il est né en Siculie, ou parcequ'il y possedoit quelques

terres tout de même que Jean Corvin, son oncle, est appellé *Hunyadi* de la possession Hunyad, et Michel Geréb est connu sous le nom *Szilágyi*, parcequ'il naquit à Szilágy.

Clausenbourg, 1764 ce 2 du Mai.

XX

Cisnădie, 9 Maiu 1764.

Martin Felmer către Daniel Cornides.

Vous vous souvenez, que Timon a parlé dans son «Imago Novae Hungariae» de l'eveché d'Argies en Valachie, suffragant à celui d'Alba Iulia en Transilvanie. En voila une souscription, qui confirme son adsertion, que nous lisons loco citato p. m. 89, cap. XV:

Et ego Paulus de Vacia *Episcopus Argensis* et suffraganeus Transilvaniensis, damus et concedimus omnibus Christi fidelibus etc. In cuius fidem et testimonium sigilli nostri pontificatus munimine roboravimus. Anno Domini 1480 die 24. Decembris.

Mais quand ce même auteur nous veut faire croire, que l'Evêque de Milkov, après la destruction de son residence en Moldavie est transferé a Berethalom, en Transilvanie, je ne suis point de son avis. Ce village a eu seulement son *plebanus*, qui a été souvent doyen general du clergé des églises saxons sujettes à l'evêque d'Alba Iulia. Et nos premiers surintendents Evangeliques ont eu leurs residence à Hermannstadt. Cependant j'ai trouvé une subscription de l'evêque de Moldavie, suffragant de l'evêque d'Alba Iulia datée à *Hegen*, qui est une village en siège de Schaessbourg. Je crois, que cet evêque a été un de ceux, dont l'institution *Timon* nous raconte: Imago Novae Hungariae cap. XIV. En voila la subscription:

Iohannes Dei et Apostolicae sedis gratia Episcopus Moldaviensis suffraganeusque Reverendi in Christo Patris et Domini, Domini *Nicolai* Episcopi Albensis Transilvaniensis. Anno 1456. Festo Divisionis Apostolorum.

Mais je ne crois pas, que ce Iohannes a eu sa residence a Hegen; par ce que ce lieu a eu seulement un plebanus. Il a *souscrit* une indulgence de la *ville Hegen* daté 1350 die XXIII. Martii. Ainsi je m'imagine, qu'il a été a Hegen comme un passageur ou visitateur, detaché par l'évêque d'Alba, et cette demeure temporaire lui aura donné l'occasion à la subscription predite.

Heltau, ce 9-me du May 1764.

XXI

Cluj, 19 Maiu 1764.

Daniel Cornides către Martin Felmer.

Vous confirmés l'adsertion de Timon touchant l'evêque d'*Argies* souffragant de celui d'Alba-Iulia, par un morceau très-excellent. Je m'etonne

que ni *Haner* in «Historia Ecclesiarum Transylvanicarum» [1]), ni *Schmeizel* in dissertatione «De Statu Ecclesiae Lutheranorum in Transilvania» [2]) ne fassent aucune mention des evêques d'*Argies*. Le Père Martinus *Szent-Ivânyi* in «Dissertatione Paralipomenica Rerum Memorabilium Hungariae» [3]) Catal. . . . XI en a ce qui suit: «Praemitto et noto 8-vo: Transilvaniensem dioecesim antiquissimis temporibus, et longe ante tempora Sancti Stephani Regis, dictam fuisse *Argensem* et *Milkoviensem*, uti habetur in Bulla Bonifacii 9-ni et Pii 2-di emanata anno 1464». Quant à l'evêché de *Milkov*, Mr. Schmeizel n'en sait pas determiner la siège. Car loco citato p. 15, not. 47, il dit: «De huius (Milkoviensis) episcopatus sede nihil habeo, quod dicam, tacentibus omnibus, qui ad manus sunt, scriptoribus». Timon in «Additamentum ad Imagines Antiquae et Novae Hungariae» cherche la siège episcopale de Milko en Moldavie. Mr. Ioseph *Zovânyi*, senieur de la dioecese reformée Cis-Tibiscane la prétend trouver près de la rivière Theiss en Hongrie. Voilà comme il s'exprime dans une lettre, qu'il m'a ecrit, il n'y a pas longtems: «Episcopatus Milkoviensis quaerendus non in Transilvania moderna, sed antiqua, quae comprehendebat comitatus omnes a fontibus Tibisci et Bodrog usque ad influentiam in Danubium, ac proinde coniecturam verosimilem de episcopatu Milkoviensi hanc habe: Macovia, Hungaris Makó vel Milko, Milkovia (quales nominum mutationes frequentes esse, notius Tibi est, quam ut Te edoceam) oppidum antiquum, antiquisque celebratissimum, non longe a Tibisco amne situm in tractu *Kunság* nunc dicto, in confiniis *Baranyaság*. Super qua dioecesi Kunság et Baranyaság superintendens reformatus primus creatus est Stephanus *Szegedi*, cum antea Pontificios haberet episcopos. Uti hi, sic Stephanus quoque Szegedi, subsequentesque superintendentes Macoviae sedebant, ac ob id episcopatus Makoviensis vel Milkoviensis nominatus est, prout a sede episcoporum Transilvaniensium Albensi, episcopatus Albensis, sic Varadiensis, Agriensis, etc. Lapsu vero temporis, sede episcopali sublata, episcopatus nominatus est Cis-Tibiscanus, qui est noster episcopatus etc.»

Quant à la durée de cette evêché, *Haner:* «Historia Ecclesiarum Transylvanicarum» prétend qu'il n'ait subsisté que jusqu'à l'irruption des Tartares sous Bela IV. Mais *Timon:* «Synopsis Chronologiae» ad annum 1469 dit expressement: «Floruit *hac aetate* Michael episcopus Milkoviensis in Transilvania». Au reste, je ne croit pas que la residence de l'evêché de Milkov soit transferé à Berethalom. Stephanus *Pongratz* dans sa brochure: Gesta S. Nicetae veteris Daciae episcopi et apostoli (Claudiopoli, 1750) 8-vo § X p. 71 en a ce qui suit: «Tandem iura episcopatus Milkoviensis translata sunt ad praepositum Cibiniensem, interposita tum Romani pontificis, tum Hungariae regis authoritate, ne Albensis episcopus proventus Milkovienses praetenderet». Pongratz soupçonne que Sansctus Nicetas ait institué les deux evêchés d'Argies et de Milkov. Mais en voilà assez sur ces matières.

Clausenbourg, 1764 ce 19 de Mai.

[1]) Tyrnaviae, 1699.

[2]) Jenae, 1722.

[3]) Francofurti et Lipsiae, 1694.

XXII

Jibău, 27 Ianuarie 1765.

Daniel Cornides către Martin Felmer.

Votre réponse datée le 3 du Janvier, ne m'a eté rendue que le 14 du même mois à Sibó. Je suis charmé que Vous ayés reçu tout ce que j'ai pris la liberté de Vous envoyer. Je le serois davantage, si Vous vouliés bien avoir la grace de me communiquer aussi Votre commentaire sur la médaille de Michael Vajvoda, comme Vous etes intentioné de faire cette faveur à Mr. le Prof. Joachim.

Sibó, ce 27 de Janvier 1765.

XXIII

Cluj, 12 Fevruarie 1765.

Daniel Cornides către un anonim.

Rogerius et Thuroczius, qui primi asserunt Cumaniam esse Moldaviam auctoritate sua non solum Verböczium et Revaium, sed quod mireris, etiam Timonem et Prayum in errorem induxerunt. Maiorem hac in re fidem scriptoribus rerum Polonicarum haben dam esse existimo. Hi Cumaniam, Tartariam Precopensem et Tauricam Chersonesum, regionem Polonorum Russiae conterminam fuisse scribunt. Ita Michovius, ita Cromerus, quibus Cumani Polowtzi dicuntur. Ipse etiam Anonymus Belae Notarius Cap. 8 et 9 innuere videtur Cumanos et Ruthenos vicinas et foederatas fuisse gentes. Bonfinius etiam tempore Tartaricae invasionis Cumanos ex Sarmatia in Hungariam venisse perhibet, ex qua autem Sarmatiae parte egressi fuerint, non determinant Patzinacitas.

Claudiopoli, die 12. Februarii 1765.

XXIV

Cluj, 31 Ianuarie 1766.

Daniel Cornides către Martin Felmer.

J'etois sur le point de cacheter ma lettre, qu'ont vient me communiquer un diplome, dont je Vous dois faire part d'autant plus, qu'il réfute la prétendue victoire de Mihály Vajda en 1600, comme sa médaille le marque. Voici donc la copie du dit diplome, mot pour mot.

Clausenbourg, 1766 ce 31 du Janvier.

NOTĂ. Am omis reproducerea documentului, care formează o simplă danie de moşie a «Statelor şi Ordinelor Transilvaniei» pe seama lui Francisc *Wass* de Czege, dată în Alba-Iulia, în ziua de 22 Noemvrie 1600, vasăzică după bătălia dela Mirislău, în care Mihaiu-Vodă a fost bătut, citat în textul documentului ca «profligatus Waivoda», fiind nevoit a părăsi ţara, care fusese ocupată de el — precum se ştie — la 1 Noemvrie 1599 şi dacă cu toate acestea pe medalia lui s'a bătut anul 1600, lucrul se explică uşor prin faptul, că medalia nu s'a putut face mai curând, încă în anul ocupării Ardealului, la care medalia se referă.

XXV

Comlod, 3 August 1766.

Daniel Cornides către Martin Felmer.

Je Vous rends très-humbles graces pour la copie du fenion de Ioannes Waivoda. Mr. Czirbesz [1]) attentif à enrichir ma collection numismatique m'en a fait dejà tenir une copie avant Vous, me priant de lui en dire mes sentimens. Quoiqu'il Vous semble que *salva res est*, la pièce peut, je crois, donner de la torturé à qui entreprendroit d'expliquer tout ce qui s'y rencontre. Prononcer, que la monnoye est à *Iuan Waivoda de Moldavie* parce que le nom *Ioannes* s'y lit, c'est aller trop vite, et c'est se tirer d'affaire assez cavalièrement. De grace, que chercheroient les armoires d'Hongrie jointes à celles de la famille Corvin sur une monnoye de Votre *Iuan Waivode?* Pour moi je suis très-porté d'attribuer ce fenion à Iohannes Corvinus fils du Roi Matthias. Le nom Iohannes, les armoiries d'Hongrie, celles des Corvins, et la grande conformité de la monnoye avec celles de Matthias Corvinus; toutes ces circonstances reunies semblent favoriser ma conjecture. Suivant cette hypothèse l'an 1503 que l'on voit sur la pièce, ne sauroit être que l'an 1503, qui fut celui de la mort de Iohannes Corvinus [2]). Je prévois en partie les objections qu'on pourroit m'opposer. Destitué à présent de mes livres, je ne veux ni les toucher, ni les résoudre. C'est pour une autre fois que je me réserve l'honneur d'en parler plus amplement. Qu'il suffise à cette heure de dire en général, que la vie de Jean Corvinus est encore fort obscure, comme toute la cognation de la famille des Corvins. Avés-Vous, par exemple, entendu dire, qu'il y ait jamais existé une Christina Corvini, nièce du Roi Matthias Corvinus? J'en ai trouvé mention dans *Okolski* «Orbis Polonus» tom. I, p. 214 où il y a ce qui suit: Paniewsky felix in Ungaria Mathiae Regis exercituum curiae dux, cui Matthias *filiam a sorore Christinam Corvini* in coniugium dederat. Hic dum in Poloniam rediit, exercituum regni dux assignatus fuit. Reliquit filios quinque: Sbigneum etc.

Komlód, 1766 ce 3 d'Aout.

XXVI

Cluj, 12 Septemvrie 1766.

Daniel Cornides către Martin Felmer.

Vos remarques sur la monnoye Moldavienne m'ont fait plaisir. L'hypothèse de Son Excellence Mr. le Comte de Lázár est tout-à fait insoutenable. Il est vrai, qu'après la mort de Matthias Corvin, son fils naturel Jean prétendoit à la succession, et que pendant l'interrègne qu'il y avoit entre la mort de Matthias Corvin et l'election de Wladislas II., c'est-à-dire depuis l'Avril

[1]) Ioan Andrei Czilbusz, mare numismat din Ungaria de Sus.

[2]) Greşit căci Ioan Corvin murì în anul 1504.

jusqu'au Juillet de l'an 1490 Jean Corvin pouvoit être consideré comme un *Regulus Hungariae*; mais comme Jean Corvin reconnût aussitôt WladislasiII. pour son Roi legitime, portant lui-même la couronne devant Wladislas II. lorsqu'on l'a inauguré, Jean Corvin ne s'erigeoit plus en Regulus Hungariae après l'an 1490. Or notre pièce controverse est frappée tout au moins en 1503. Votre conjecture, Monsieur, me plait beaucoup mieux, et je l'adopterois sans balancer, si elle etoit soutené de quelque temoignage digne de foi. Je conviens avec Vous, que le Vajvode de Moldavie Stephanus penchoit tantôt du coté des Polonois, tantôt du coté des Hongrois. Mais il est certain, que l'an 1503 ce même Stephanus de Moldavie se comporta en vassal fidèle d'Hongrie, et que Wladislas II. exerça cette année son *dominium directum* sur Stephanus et sur la Moldavie. (Voyés en la preuve dans *Timon* Imago Novae Hungariae cap. XIV. p. m. 147 et 148). Quel droit auroit donc eû Jean Corvin de frapper cette même année des monnoyes Moldaviennes au préjudice du Roi Wladislas et du Vajvode Stephanus? Si j'ose avancer mes rêveries creuses dans une matière si obscure, je m'imagine que la famille des Corvins avoit d'anciens droits sur la Valachie et Moldavie. Voilà les fondemens de ses droits:

1. De la famille polonoise Corvin il y a une branche, qui préferant la nomenclature polonoise, se nomme *Hrana*, c'est-à-dire *corbeau*. Un de ces Hrana, appellé *Wk Hrana* vint s'établir en Bosnie, dont le descendans devinrent «Duces S. Sabae» ou maîtres de cette province qu'on appelle Hertzegovina. Voyés *Du Fresne* Famili Dalmati [1]) cap. XII. §. 2. Il est probable que ces Wk Hrana etendoient leurs conquêtes, que quelques-uns de cette famille vinrent en Valachie, et qu'ils s'y aggrandirent jusqu'au point d'en combiner le Vajvodat avec leur famille. Dans *Du Fresne*, loco citato, cap. IV. §. 61 il est mention d'un *Vulcaicus Valachiae Voevoda*. Or, Wk, Vulcus, Vuch, Vulcaicus ne sont que le même nom, qui signifie *loup*. Voyés Du Fresne, loco citato, cap. III. §. 53. C'est pourquoi *Bonfin* Decades III. lib. 10. exprime aussi ce nom par *Lupus*. Le corbeau, qui fait les armoiries de la Valachie, confirme encore mon opinion, puisque Hrana signifie un *corbeau*. De ces Wk Hrana Vajvodes Valachiens est descendu apparemment Jean Hunyadi Corvinus, dont le père portoit le nom: *Voik* ou *Wk Buti*.

2. Jean Hunyadi reçut un diplome de Wladislas II. par le quel il lui fit la donation de Bulgarie, s'il peut l'arracher des mains des Turcs. *Callimachus* Lib. III. pag. 490. apud *Schwandtner* [2]), en parle ainsi: «Hic (Hunyadi) Regia sponsione pellectus, quum Wladislaus promisisset ei Bulgariae regnum, et litteras quibus id continebatur, etiam quorundam procerum subscriptione firmatas ei in fidem dedisset; etc». Or la Valachie etoit jointe autrefois à la Bulgarie, comme, par exemple, Calo Iohannes prince des Bulgares et Valachiens nous en fait foi. C'est pourquoi les Valachiens sont souvent appellés

[1]) Carolus Du Fresne, *Illyricum... sive Historia regnorum Dalmatiae*, etc., Posonii, 1746.

[2]) Ioannes Georgius Schwandtner, *Scriptores Rerum Hungaricarum*. (Cura et studio Matthiae Belii). Tom. I—III in folio. Lipsiae, 1746—48.

Bulgares par les historiens Byzantins, tout de même que les ecrivains Allemands entendent souvent sous le nom d'Hongrie aussi la Transilvanie.

Voilà des conjectures, Monsieur, qui sentent une cause desesperée, et que Vous ne gouterés guères. Il me vient encore une pensée. Qui sait, si la monnoye en question ne doit être attribuée à Iohannes Mohyla. *Okolski:* Orbis Poloni tom. II. p. 229. en dit ce qui suit: «Iohannes Mohila nominis sui gloriam in Hungaria ita plurinium belli moderamine dilataverat, ut Huniadis familiae amor et decor extiterat, ut filiam Despotii in coniugem ispi obtulerit. Hic utriusque Valachiae fuit administrator perpetuus sub Alexandro principe Valachiae, cui etiam ex Despotiis coniux fuerat, nam debilitate oculorum et corporis consumebatur. Reliquit hos filios: Hieremias primus filius, palatinus Valachiae; Constantinus filius primus Hieremiae, palatinus Moldaviae; Alexander alter filius Hieremiae, et iste successerat in dominium Moldavicum; Simeon tertius filius erat Iohannis Mohyla, et huius filius quintus Moyses. Hic vicibus alternis palatinus Moldaviae denunciatus, inconstanti senatorum iudicio turbatus, deposuit cum summo detrimento propriae substantiae regimen et palatinatum; etc.». Il semble qu'Okolski insinuë, que Iohannes Mohyla avoit une fille de Hunyadi. Car comment Hunyadi auroit il pû disposer d'une fille d'autrui? Et Iohannes Mohyla comment auroit il pû être *Huniadis familiae decor*, sans quelque affinité? *Despotius* donc, dont parle Okolski, ne sera une autre personne que Hunyadi lui-même, car les Vajvodes de Valachie ne sont jamais appellés *Despotii* par Okolski, mais toujours *palatini* ou *principes.* Mais je brise sur cette matière, qui m'est si obscure. Avant pourtant que de quitter ce sujet tout-à-fait, je dois chanter Palinodie, et remarquer encore, que je me suis trompé en soutenant que l'an 1503 fut celui de la mort de Jean Corvin, fils naturel du Roi Matthias. C'est un anachronisme d'autant plus pardonable, que destitué des livres je me fiois uniquement à ma mémoire. Jean Corvin est mort: «Anno Domini Millesimo quingentesimo quarto, Octobris duodecima die, hora undecima nocturnali» comme nous dit son epitaphe à Lepoglava, recité tout au long par Ratkai.

Clausenbourg, 1766 ce 12 du Septembre à la hâte.

XXVII

Sibiu, 20 Octomvrie 1766.

Martin Felmer către Daniel Cornides.

Mr. le Docteur Giorgio *Saul,* Médecin du Voyvode de Valachie Charles *Gyika,* est revenu de son voyage, qu'il a fait l'été passé pour Leipsic, Halle etc. Aujourd'hui il quitte Hermannstadt pour retourner a Bucorest. Il m'a assuré qu'il a composé un oeuvre historique des Woyvodes du dit paїs, en langue françoise, et qu'il en veut regaler le public mal informé des affaires Valachiennes. Je me promets beaucoup de cette production; parce qu'elle doit être fondée sur des monuments, dont il a eu l'accès etant aussi secretaire du prince regnant.

La médaille de *Decebalus* dans les mains de Mr. Fridvalszky [1]) est un bijoux, c'est vrai. Mais je crains bien que ce bijoux perdra son prix, aussitôt que vous l'aurez vu. Je vous conjure de m'en donner une copie.

Hermannstadt, ce 20 d'Octobre 1766.

XVIII

Spisska Nová Ves, 24 Octomvrie 1766.

Ion Andrei Czirbesz către Daniel Cornides.

Als ich eben im Begriff war, Sie aus Ihrem tiefen Traum, in welchen Sie, bey dem Nachdenken über den Rätzel-Pfennig Iohannis Waivodae gerathen sind, zu erwecken: bringt man mir das sehr werthe Antwortschreiben vom 9. Octobris von der Post. Wie, werden Sie sagen, kann ich denn wissen, dass Sie über dem Nachsinnen bey dem waivodalischen Pfennig, geträumet haben? Ein französischer Brief, der sich so anfängt: «Vos remarques sur la monnoye Moldavienne, m'ont fait plaisir etc.» hat mich davon belehret. O, wie bricht man sich doch die Köpfe über diesen Rätselpfennig! Herr von Baussnern hat mir verschiedene Gelehrten-Annecdoten darüber eingeschickt. Das Urtheil des Herrn Hofrath *Kollárs* über diese Münze lege ich meinem Briefe bey [2]). Es kann seyn, dass Sie es von Herrn Felmer noch nicht erhalten haben. Es verdient in Wahrheit dieser so seltener Pfennig eine nähere Beleuchtung. Um deswillen habe ich auch unserm grossen Schwarz einen Abdruck dieser Münze zugeschickt und mir seine Meinung darüber ausgebeten. Wo es nur seine gehäuften Arbeiten zulassen, so wird er uns seine Anmerkungen darüber gewiss mittheilen.

Igló, den 24. Octobris 1766.

XXIX

Cluj, 28 Octomvrie 1766.

Daniel Cornides către Martin Felmer.

Je ne m'etonne pas que mes conjectures sur la monnoye Moldavienne ayent été desaprouvées par Monsieur de Baussnern, puisqu'elles m'ont deplû

[1]) Iezuitul ungur Ioan Fridvalszky (1730—1784) care pe vremea aceasta trăia în Ardeal.

[2]) Die Zeichnung des Pfennigs hat er genau examinieret, und meynet es würde der 5-er ein 4-r seyn, weil die alten 4-r gar ohnkennbar wären. Er sagt 3 # dafür geben zu wollen, wenn er ihn originaliter sehen könnte. Denn ob es ein wahres Original seye, könne er, ohne mit Augen selbsten zu examinieren, nicht wissen. Er kommt mit Tit. H[errn] Stadt-Pfarrern überein, nur giebt er nicht zu, dass Iohannes Corvinus im 5-ten Saeculo noch gelebet, oder zu Anfang desselben sich hätte *qua Vaivoda Moldaviae* erklären können.

à moi-même. Monsieur Kollár le clairvoyant (si Diis placet) comment ose-t-il vous accuser du *vitium subreptionis*, comme si les Transilvaniens n'avoient pas d'aussi bons yeux que lui? Mais supposons avec Monsieur Kollár, que nous autres pauvres borgnes Transilvaniens nous nous fussions trompés, et que l'epoque de la monnoye fut 1403, qu'en gagnera-t-il? Rien à mon avis. Certes Monsieur Kollár, ce grand historiographe, n'auroit pas dû ignorer, qu'au siècle XV ce n'etoit pas encore la mode de mettre les epoques (die Jahrzahlen) sur les monnoyes, ni hongroises, ni d'autres quelconques. Que juger donc de la monnoye controverse? Ma foi, je n'en sai rien. Peut-être l'ouvrage de Monsieur le Dr. Saul nous aidera un jour à eclaircir ces doutes. Grand Dieu! que j'ai impatience à lire son Histoire des Wayvodes Valachiens! Je voudrois qu'elle fût déjà imprimée, je voudrois qu'elle se trouvât déjà entre mes mains. Apropos de ceci, il est bon de Vous avertir, que j'ai trouvé dans Reinoldi *Heidensteinii* De bello Moscovitico Commentariorum Libri sex (Cracoviae, 1584 folio) plusieur Wayvodes Valachiens, et entre autres deux, qui s'appelloient Iohannes, l'un *Iohannes Podkova* (Lib. I. p. 11) l'autre *Iancola*, dont il y a Lib. I. p. 3 ce qui suit: «Petrus (Valachiae Vaivoda) Achmetis studio de principatu actus, inque eius locum *Iancola quidam e Saxonibus Transilvanicis oriundus*, sed qui non modo nationem Valachicam, verum genus etiam principum Valachiae ementitus fuerat, provinciae impositus fuit; etc.» Heidenstein etoit secretaire du Roi de Pologne Stephanus Báthori. Il a dedie son livre à Sigismond Báthori prince de Transilvanie. On y trouve des choses très-curieuses et surtout quelques anecdotes peu connues de Caspar Bekes.

Clausenbourg, 1766 ce 28 d'Octobre.

XXX

Cluj, 20 Noemvrie 1766.

Daniel Cornides către Martin Felmer.

Apropos des médailles Transilvaniennes, je dois Vous avertir, que Monsieur de Baussnern le père, m'ait envoyé dernièrement par Monsieur Gross coroyeur à Hermannstadt 12 ducats fin d'en acheter pour Monsieur Czirbesz certaine médaille d'or pesante 10 ducats. C'etoit la médaille de Christophe Bathori avec l'inscription: *Virtus unita valet.* Le possesseur de la médaille l'ayant eu en double, vend celle qui lui reste encore, pour d'autres 12 ducats. Puisque cette pièce rarissime manque à Monsieur de Baussnern, comme le Catalogue de sa Collection numismatique communiqué par Monsieur Czirbesz m'en fait foi, je Vous prie, Monsieur, de lui en donner avis, et de l'assurer, que s'il a envie de l'acheté, je pourrai la lui procurer pour le prix marqué.

Il est tombé entre mes mains certaine médaille d'argent de la grandeur d'un ecu, très-singulière, dont l'avers montre un buste d'une personne couverte d'un tourban, et tenant devant soi un bouclier, avec la perigraphe: VHE MICHI. Le revers sans inscription, représente des personnes nues

combattantes, qui semblent avoir terrassé un ennemi couché par terre. Le possesseur de la médaille s'imagine qu'elle se rapporte à quelque Vajvode Valachien de la famille *Michne*, et son opinion ne parôit pas destituée de vraisemblance. La connexion des matières semble me conduire à notre monnoye Moldavienne controverse, marquée du nom *Iohannes Waivoda* et des armoiries de Hongrie et des Corvins. Vous savés ce que j'ai à redire au jugement de Monsieur Kollár. L'hypothèse de Son Excellence Monsieur le Comte de Lázár n'est guère plus soutenable. Vos conjectures, Monsieur, etoient bien ingénieuses, mais il leur manquoit le suffrage de quelque temoin récevable. Quant à mes reveries sur ce sujet, elle etoient tirées de trop loin, et sentoient une cause desesperée. Souffrés, Monsieur, que chantant la Palinodie, j'aille substituer une explication contraire à ma précedente. Il se peut qu'en revoquant mes erreurs anterieures, je risque peut-être de tomber dans des erreurs plus lourdes encore. N'importe. Je n'ai point l'infaillibilité du Pape, et mes avis ne sont point du tout canoniques.

Mais venons au fait. La monnoye exhibe l'an 1503. Nous avons la liberté de substituer au lieu du trou, qui est entre 5 et 3, tel nombre que bon nous semble, pourvû qu'il s'accorde avec le reste. Disons donc que l'epoque de la monnoye est 1563 et que Iacobus Heraclides, Waivode de Moldavie en est l'auteur. Plusieurs raisons confirment cette hypothèse. Les voici:

1. Le nom *Iohannes Waivoda*, qu'on lit sur la pièce favorise ce sentiment. Vous savés que Iacobus Heraclides s'est fait couronner en 1561 et qu'à l'occasion de son sacre il a changé son nom de baptême en celui de *Iohannes*. Siglerus, temoin contemporain, in Adparatu *Beliano* [1]) pag. 84 en a ce qui suit: Despota Vaivoda Moldaviae (Iacobus Heraclides)... diademate regio... coronatus est et vocatus *Ioannes*. Neque ulli Vaivodarum ante ipsum permissum est, ut corona uteretur [2]).

2. Ce Heraclides s'etant fait couronner il est très probable, qu'il ait eté le premier qui se soit arrogé le droit de Majesté de battre des monnoyes Moldaviennes, et qu'auparavant les habitants de Moldavie se soyant servis des monnoyes Hongroises, Polonoises ou Turques, selon les Seigneurs feudals differents qu'ils réconnoissoient, tout de même que la monnoye Turque a cours en Moldavie aujourdhui, la province etant sous la clientelle de la Porte Ottomanique. Ce que je viens de dire, acquiert un nouveau degré de vraisemblement, quand on fait attention au passage de Siglerus, qui à l'endroit cité suit immédiatement: Primus quoque hoc anno (1561) taleros argenteos in ea provincia (Moldavia) cudi fecit (Heraclides). Je crois qu'il y a ici dans le vocable *Talerus* une synecdoche speciei pro genere, et que consequemment sous ce mot on doit sousentendre celui *Moneta*. Car pourquoi dire: *Taleros argenteos?* Est-ce qu'il y en a d'autres ecus que d'argent? À moins donc que nous n'accusions le bon Sigler d'avoir employé une epithète, je ne dirai

[1]) Matthias Bél, *Adparatus ad historiam Hungariae*. Decades II. Posonii, 1735—46.

[2]) Ştirile privitoare la istoria ţărilor române ale cronologiei lui Mihail *Siglerus* sunt retipărite din publicaţiunea de mai sus a lui Bél 1) de către Alexandru *Lăpedatu* în «Anu arul Institutului de Istorie Naţională» din Cluj, vol. II pp. 365—371.

pas plėonastique, mais tout-à-fait oisif, nous sommes obligés de prendre le vocable *Talerus* pour celui de *moneta*. C'est pourquoi je préfere la justesse d'expressions d'Istvánfi à la façon de parler *in sensu latiori* de Sigler, et cela d'autant plus qu'Istvánfi nous circonstancie le fait plus en detail. Voilà comme il s'exprime Lib. XX. p. m. 250: «Despotes (Heraclides) liberam quidem, sed vacuam, inanem et exhaustam provinciae (Moldaviae) possessionem obtinuit, gravissimisque statim initio regni difficultatibus, sed omnium maxime pecuniae inopia circumventus est. Nam et sumptus in dies crescebant, neque quidquam erat in aerario, quod Alexander expilaverat, unde militibus stipendium solveretur, quos dimittere non erat tutum... Sed quia illa (pecunia) tam cito colligi nequiret, quantam celeritatem necessitas requireret, candelabrum, quod Alexander ex solido argento ingentis ponderis parari iusserat, ac monasterio Graecorum, quos Calojeros vocant, monachorum dedicaverat, conflari, et ex eo *monetam* cudi iussit: ex eaque *moneta*... stipendium exsolvendum curavit». Il est incontestable, que Heraclides ait fait battre du gros chandelier plus de monnoyes menuës, que d'ecus, parce que le montant etoit destiné à salarier les soldats, qu'on ne paye pas assurement par ecus, surtout quand'on est si indigent et qu'on manque absolument d'argent, comme Heraclides. De-là je conclus que notre pièce Moldavienne en question est un «nummus castrensis» de ce prince infortuné.

3. Les armoiries qu'on voit sur la pièce semblent combattre mon système, et le detruire du fond en comble. Mais il est aisé de lever les difficultés. On y voit les armoiries de Hongrie, et un petit ecusson au milieu, qui fait voir un oiseau. Mais quel droit avoit donc Heraclides sur l'Hongrie? Aucun. Aussi ne sont ces des armes de prétension, mais de patronage, comme l'on s'exprime dans l'Art du Blason. Heraclides s'est rendu maître de Moldavie uniquement par le secours des troupes hongroises, comme Istvánfi (loco citato) nous le raconte fort au long. C'est pourquoi il a dû inserer les armes d'Hongrie à ses monnoyes par réconnoissance. La chose n'est pas sans exemple. J'en pourois alleguer mille pour un. Je me contenterai d'un seul du siècle de notre Heraclides. La ville de Genève affiche les armoiries de la France à la tour de l'eglise cathedrale, lorsque le duc de Savoye assiegeant Genève en 1582 fut contraint par les troupes auxiliaires de France de lever de siège. Voyés *Khevenhiller* in Annalibus Ferdinandaei [1]) tom. II. pag. 264.

Quant à l'oiseau dans l'ecusson, ce n'est pas le corbeau des Corvins, mais ce sont ou les armes de famille de Heraclides, ou plûtôt (Heraclides fils d'un matelot de Crete etant né roturier, sans armes de noblesse) ce seront les armes de son epouse, fille de Zborowski, palatin de Cracau. Il est certain, que la famille Polonoise de Zborowski porte pour armes un epervier. Voyés *Okolski:* Orbis Poloni tom. I. pag. 320.

Voilà mes conjectures à la hâte, que je rendrois peut-être plus probables encore, si je possedois l'opuscule intitulé: Antonii Mariae *Gratiani* De Ioanne

[1]) Frantz Christian Khevenhiller: «Annales Ferdinandei». In folio, vol. I—XII. Leipzig, 1721—26.

Heraclide Despota Valachorum Principe Libri tres [1]), et de Iacobo *Didascalo*, Ioannis fratre, Liber unus. Editi ex Manuscripto Bibliothecae Zaluscianae Warsaviae, 1759 in 8-vo.

Clausenbourg, 1766 ce 20 Novembre.

XXXI

Cluj, 20 Decemvrie 1766.

Daniel Cornides către Martin Felmer.

Je me réjouis en verité de ce que mes réveries sur la monnoye Moldavienne ne Vous ayent pas tout-à-fait deplû. Mais jugés de l'inconstance de mes sentimens journaliers, je suis porté à revendiquer la pièce à Jean Corvin, fils naturel du Roi Matthias I. Les raisons qui me le persuadent, vous seront exposées une autre fois. Vous ne supposés pas assez de courtoisie à un Vaivode Moldavien pour accorder aux armes de sa femme la place la plus honorable de l'ecu. Une pareille galanterie dans un Moldavien m'est aussi bien suspecte qu'à Vous. Mais le milieu n'est pas toujours la place la plus honorable; c'est quelquefois la dernière, comme par exemple, dans les armoiries du duc de Mecklenbourg, l'ecusson au milieu représente les armes de Stargard, qui sont de toutes les autres les moindres.

Clausenbourg, 1766 ce 20 du Decembre.

XXXII

Neudorf, 11 Ianuarie 1767.

Ioan Andrei Czirbesz către Daniel Cornides.

Nun habe ich auch unseres gelehrten Schwarz Meinung über diesen Pfennig erhalten. Hier sind seine eigene Worte:

«Bald hätte ich vergessen, Ihnen Rede und Antwort wegen Ihres angefragten Vayvodalischen Pfenniges zu geben. Er ist kein veritabler Corvinianer. Davon abstrahiren Sie; sondern ein ächter Moldauer oder Valach. Die Regenten dieser Lande, *homines plerumque novi*, haben die unverschämte Dreistigkeit angenommen, ihre Geschlechter bald von den Constantinopolitanischen Kaysern, vielleicht auch von den Corvinern herzuleiten. Nur ist mir die Moldau-Walachische Historie noch unbekannt». So weit unser grosser Schwarz. Mit dem heutigen Posttag überschreibe ich solches dem Herrn Baussnern, und setze drey Ursachen hinzu, warum ich dieser Meinung des Herrn Superintendenten beypflichte und bemeldeten Pfennig für keinen Corvinianer mehr halte. Wer nun dieser Johannes sey, muss aus der Moldauischen Historie untersucht werden; und da gefällt mir gewiss recht wohl, Ihre letztere Meinung von dem Iohannes Heraclides, nur wünschte ich Ihre Gedanken darüber vollständig zu lesen. Sie werden mir doch die Mittheilung derselben nicht abschlagen.

[1]) Tipărită: Varsoviae, 1759.

Herr Rector Benczur hat in dieser Sache auch an mich geschrieben. Er beruft sich auf den Herrn Hofrath Kollár, dem er die Untersuchung dieses Pfenniges aufgetragen [1]).

Neudorff, 11. Jänner 1767.

XXXIII

Bratislava, 25 Martie 1767.

Iosif Benczur către Iezuitul George Pray.

Scribitur mihi ex Transilvania Georgius *Saul*, Archiater et Archivarius principis Valachiae Caroli Gyika [2]), in Moldaviae Valachiaeque historia, ex diplomatibus aliisque fide dignis monumentis eruenda, conscribendaque desudare. Adferet ille sine dubio, multa, quae cum historia Ungarica, cognationem habent et forte etiam rebus nostris lucem aliquam affundet.

Posonii, 25. Martii 1767.

NOTĂ. Despre acelaş lucru fu avizat Pray şi din partea lui Samuel Székely de Doba (din Eperjes, 12 Aprilie 1767) scriindu-i: «Secretarius moderni wayvodae Valachiae scribit historiam Wayvodarum ex diplomatibus».

XXXIV

Târgu-Murăş, 8 Noemvrie 1767.

Baronul Samuel Szilágyi către Daniel Cornides.

En fidem, quam dederam solutam, en documentum, quod ego propriis manibus ex originali descripseram, vel excerpseram potius; nam in extenso describere non vacavit, ipsum tamen originale de verbo ad verbum descriptum brevi obtenturum spero. Dum ergo Iohannes Corvinus, Woyk de Chiolnok, fratrem suum condivisionalem nominat, eo ipso agnoscit ex eodem generationis trunco cum Chiolnok descendere, consequenter dubium nullum est, neque ex Corviniana Romanorum, neque ex Szekeliorum de Hunyad descendisse.

Maros-Vásárhelyini, 1767. 8. Novembris.

Collationales Domini Ioannis de Hunyad de anno Quadragesimo octavo supra Millesimum quadringentesimum, festo Decollationis Ioannis Baptistae, Egregio Woyik de Chiolnok, ac filiis suis Ladislao et Sandrino, nec non Daan filio Jarislao de dicta Chiolnok, fratribus suis condivisionalibus, super possessione Chionakos et Dobocha in comitatu Hunyadiensi existentibus intuitu omnium immunitationum collatae, per [principem] Gabrielem Báthori anno 1609 confirmatae, docent Ioannem Corvinum consanguineum fratrem fuisse praedictis Chionakiensibus, adeoque originem non ex antiqua Romanorum Corviniorum familia (ut Bonfinius fabulatur), sed ex Transylvania ex familia Marsinai, unde et Chionakienses descendunt.

[1]) Repetă cele scrise de dânsul şi publicate pe pag. 35 nota 2.

[2]) Înţelege pe Domnul Scarlat Ghica care domnì până la 2/13 Decemvrie 1766.

XXXV

Târgu-Murăş, 26 Noemvrie 1767.

Baronul Samuel Szilágyi către Daniel Cornides.

Redeo ad Iohannem Hunyadi: extractus Tecum communicatus, ex authenticoque instrumento exscriptus fidem apud Te habere potest.

Patet ex eo, Ladislaum et Sandrinum filios Woyik, nec non Daan, filium Jarislai, Iohannis Hunyadi fratres condivisionales fuisse, unde consequitur:

1-mo. Hos quatuor fratres communem generationis truncum habuisse; cum vero communis generationis truncus supponat vel communem patrem et diversam matrem; vel communem matrem et diversum patrem; vel denique communem patrem et matrem simul. Hinc ex eodem extractu consequitur.

2-do. Hos quatuor fratres ex eadem matre, sed diverso patre susceptos fuisse; nam Ladislai et Sandrini pater Woyik, Daani autem Jarislaus fuisse in memorata collatione perhibentur, nulla Iohannis Corvini patris facta mentione.

Porro 3-io consequitur e praemissis id quoque, quod Iohannis Corvini mater tres habuit maritos, Woyik alterum, Jarislaum item et Corvini patrem, si traditionis de Sigismundo Rege fides deferri nequeat, alioquin si alter uter horum Corvini quoque pater fuisset in memoratis collationalibus germani fratris, aut saltem alicuius distinctionis mentio exstaret.

Accedit 4-to, quod bona in collationalibus anni 1448 expressa, hoc quoque tempore haeredes Woyik de Chiolnok iisdem immunitatibus, quibus antiquitus fuerant collata acta possideant et non solum praedicatum de Chiolnok retinuerint, verum genealogicum quoque ad primum acquirentem deducant.

Cum igitur e collationalibus pater Iohannis Hunyadi erui non possit, dispiciendum erit, an ex opinione Kerchelichiana elici queat. Ita vero vir eruditus: Iohannes Zekel de Hunyad, authore Thuroczio Iohannis Hunyadi frater consanguineus nominatur, ergo Iohannes Zekel de Hunyad et Iohannes Hunyadi per paternam lineam ex eodem generationis trunco descendunt; nam fratrem consanguineum esse id ipsum denotat. An vero authoritas Turocziana ad formandam hanc conclusionem sufficiat, Tuo submitto iudicio? Instrumenta vero annorum 1331 et 1447, quibus opinionem confirmare intendit, quid aliud docent, nisi quod Iohannes Zekel praedicato de Hunyad usus fuerit et qui notum est apud Hungaros praedicata nominibus ex ipsis possessionibus adhaerere, unde ad comprobandam consanguinitatem firmum peti non potest argumentum. Praeterea duo sunt in Transilvania eiusdem Hunyad nominis oppida, alterum in comitatu Hunyad, in comitatu Klus alterum; quidnam ex his pro praedicato Iohannes Zekel habuerit, aeque incertum. Sed tametsi prius fuisset, et quidem iuris possessorii fundamento, exinde tamen id solum concludere posset, quod nimirum illis temporibus familia Zekel dominium Hunyad possederit. Caeterum, si ex inde quod *Turoczius* Iohannem Zekel de Hunyad, Iohannis Hunyadi fratrem consanguineum nominaverit, ex eodem trunco per paternam lineam ortum duxisse concludi debeat, deberet simul communis truncus per paternam lineam designari, ita quidem, ut gentilitium nomen de Zekel Iohanni quoque Hunyadi applicari possit, quo in casu Iohannes Hunyadi non Hunyadi,

sed resumpto gentilitio nomine aeque Zékel nominari queat, non enim sunt synonima Iohannes Hunyadi de Hunyad et Iohannes Zekel de Hunyad, nisi in generationis trunco pro talibus comprobata fuerint. Denique matrem Iohannis Corvini e Morsinorum familia fuisse Chiolnokienses haeredes, comprobare posse asserunt, quis hanc ex Zekeliis, an virginem vel viduam duxerit, nisi id comprobatum fuerit, *Kerchelichiana* opinio evanescet [1]). Sed de his cum primum literalia in ipsis originalibus obtinuerem, uberius. Nunc satis sic opinioni Gaspari *Heltai* adhaerere, donec certiora quis produxerit.

Maros-Vásárhelyini, 1767. 26. Novembris.

XXXVI

Hațeg, 19 Aprilie 1768.

Locotenentul Kettler către Daniel Cornides.

Monsier, L'honneur de rendre mes petits services à tout le monde si je le suis capable, m'est autant plus cher de vous pouvoir marquer mon ardeur, en vous prient d'avoir la bonté de m'en envoyer encore quelques unes, si vous en avez, et je vous promets de vous en envoyer des autres monuments, de choses plus curyeuses, comme par exemple d'Ulpia Trajana et de Demsus, lieux des offres de leurs ayeuels. Ç'a je coupée de mon livre, ainsi cette copia est en votre disposition [2]). Je l'honneur du reste d'etre avec toute la veneration

Monsieur, votre tres humble serviteur de Kettler Pr. Lieut.[3])

Hadzegg, à 19 April 1768.

XXXVII

Wien, 31 Ianuarie 1772.

Daniel Cornides către Iezuitul Ștefan Kaprinai.

Mitto nunc ectypos sigillorum, quae Principes Valachiae solent maioris momenti diplomatibus suis adpendere, et quae biennio abhinc ex indultu Illustris viri, Domini Georgii de *Saul*, Valachiae Magni Serdarii, delineavi Cibinii. Quod numerum I. praefert, est anni 1736; duo reliqua, numeris II et III signata, sunt anni 1741. Sigillum I et II exhibet praeter Valachiae Moldaviaeque insignia, arborem, cui corvus, annulum rostro gerens,

---

[1]) Din cartea lui Adam Balthasar Kerchelich, *De regnis Dalmatiae, Croatiae, Slavoniae notitiae preliminares.* Zagabriae, sine anno.

[2]) Pe dosul scrisorii desenul pietrii mormântale a Safirii din mănăstirea dela Prislop.

[3]) Această scrisoare am aflat-o (în copie) în Colecțiunea lui Niculae Densușianu, vol. X, p. 67 la Academia Română.

insistit [1]); sub arbore stat mulier ex una parte, ex altera vir arcum tendens, corvum sagitta traiecturus. Eaedem figurae, quia in plerisque etiam saeculi XV. principum Valachiae sigillis visuntur, apprimeque confirmant ea, quae de Iohannis Huniadi gubernatoris natalibus Valachicis, et Corvinae gentis insignium origine fert popularis traditio; sigilla ea Tua attentione digna iudicavi.

Scribebam Vindobonae, die 31. Ianuarii 1772.

Anexat: Desenurile (foarte primitive) ale celor trei peceţi, dintre cari a III-a este a lui Constantin Mavrocordat Domnul Moldovei.

XXXVIII

Wien, 9 Martie 1773.

Daniel Cornides către Iezuitul George Pray.

Corpus Iuris Valachici, Valachiae et Moldaviae incolas *Ungro-Valachorum* nomine compellat: necesse igitur esse dicis, ut praeter Valachos alter itidem populus Moldaviam coluerit, qui inter *Ungros* referri queat, hunc vero non alium esse potuisse, quam Cumanicum. Argumentum hoc novum et exquisitum est, quod tamen non tam thesin Tuam probat, quam ingenii Tui praestantiam. *Ungro-Valachorum* nomen, ut quidem mea fert opinio, nihil arguit aliud, quam quod Valachia et Moldavia iuribus Regum nostrorum olim fuerint obnoxiae. Ius vero Hungarorum in eas provincias ab Emerici Regis aetate repeto, etsi nomen *Ungro-Valachiae* multo recentius esse censeam. Praetermittere non debeo Valachiae Moldaviaeque Vayvodas in Litteris publicis et sigillis, qualia plura vidi et delineavi, se hodieque scribere: гспдр земли ȣгровлахиской. Ostendit mihi in Numophylacio Caesareo Illustris Du Val nummum vetustum Moldavicum Bogdani Principis, litteris Valachicis insignitum, altera sui facie caput Tauri ostentantem, altera vero crucem duplicatam Hungaricam. Quid sibi, quaeso, in nummo Moldavico volunt insignia Hungariae, nisi ius nostrum in eam provinciam indicent? Id vero plane et nomen *Ungro-Valachiae* loquitur, haud temere inditum.

Scribebam festinanter Vindobonae, die 9. Martii, anno 1773.

XXXIX

Wien, 21 Martie 1773.

Daniel Cornides către Iezuitul George Pray.

De Cumanis nunc pauca adhuc; et, quoniam ita iubes, ne verbum quidem deinceps. Argumentum ab *Ungro-Valachorum* vocabulo ductum, crede mihi,

[1]) Greşit căci pe desenurile alăturate se vede curat că vulturul (nu corbul) ţine o cruce în cioc, iar nu un inel, precum o credeà Cornides, vrând să aducă cu tot dinadinsul figura peceţii Domnilor Ţării-Româneşti în legătură cu corbul pajurii lui Ioan Huniadi.

ingeniosum magis, quam solidum est. Primum enim dubitari vix potest, Emericum Regem iam in Moldaviam ius aliquod acquisivisse, quod ostendere equidem nunc non possum, neque enim adversaria mea prae manibus habeo; effecturum tamen id me data opportunitate, recipio. Deinde Corpus Iuris Valachici, quod memoras, non ita vetus esse existimarim, ac fortasse videri possit. Equidem Codicem illum Legum, ad quem provocas, nunquam vidi: id tamen scio, Alexandrum I. Waywodam Moldaviae, qui Ioannis Comneni non I-mi illius, sed II-di aetate, hoc est, sub finem XIV-ti et initium saeculi XV-ti, vixit, Graecorum Leges, Libris, *τῶν βασιλικῶν*, contentas, introduxisse in Moldaviam, easque hodie Codicem Iuris Moldavici constituere.

Dabam Vindobonae, die 21. Martii 1773.

XL

Wien, 28 Noemvrie 1773.

Daniel Cornides către Iezuitul George Pray.

Quae Tibi promiseram diplomata, accipies certo, sed non simul et semel, verum per partes: neque enim tantum otii mihi suppetit, ut una vice describere omnia possim. Habebunt vero singulae Litterae meae singulum aliquod diploma adnexum. Nunc Iohannis Hunyadi Gubernatoris, quas desiderasti, Litteras mitto [1]), alias supparis argumenti missurus proxime. Libellos vero Tibi destinatos per vecturam ordinariam Posoniensem, *Landkutsche* vocant, exspecta.

Scribebam Vindobonae, die 28. Novembris 1773.

XLI

Wien, 28 Decemvrie 1773.

Daniel Cornides către Iezuitul George Pray.

Nuper Tibi beneficio cursus publici duo documenta genealogiam Corvinianam illustrantia, et delineationem sigilli Andreae III. misi. Paucis post diebus Perillustrissimo Domino Stephano *Nagy* Agenti, Vienna Posonium revertenti, tradidi Matthiae *Miles* «Siebenbürgischer Würg-Engel» [2]), et *Grangierii* dissertationem «De loco, ubi victus Attila fuit» [3]) ad Te perfe-

[1]) Sunt două diplome ale lui Ioan Huniadi privitoare la rudenia sa din Hunedoara şi anume una dela el însuş din Timişoara, 18 Maiu 1447 (anexată sub I.) pe când cealaltă din Caransebeş, 27 August 1448 prin care guvernatorul scuteşte pe Woyk de Chionok împreună cu fiii săi de toate dările după posesiunile lor din Chionok şi altele, din comitatul de Hunyad, a fost publicată de Iosif *Benkő* în opera sa cu titlul *Transilvania*, vol. I (Vindobonae, 1778) pp. 567—568.

[2]) Studiul Francezului Ioannes Grangier; Lipsiae, 1746. (Ad exemplar Parisiense, 1641).

[3]) Tipărit: Herman-Stadt, 1670.

renda. Non dubito, ista omnia Tibi esse reddita, licet nihil abs Te acceperim responsionis. Mitto nunc promissum sigillum Ottonis Regis accurate delineatum, et praeterea diploma unicum ad memoratam Corvinae gentis genealogiam spectans [1]).

Dabam Vindobonae, 28. Decembris 1773.

XLII

Târgu-Murăş, 16 Decemvrie 1774.

Daniel Cornides către Iezuitul George Pray.

A Cumanorum Episcopatu diversum fuisse censeo *Milcoviensem*, cuius mentionem primus inter Scriptores domesticos Georgius *Haner*, hodierni superintendentis pater, in «Historia Ecclesiarum Transilvanicarum» pagina 71, his verbis intulit: «Post Albensem prima erat, quae ad perfectionem veniebat, Milkoviensis, cui etiam Episcopatus officium concredebatur, reliquae his duabus subiiciebantur. Unde etiam factum, ut tota Transilvania antiquitus duos Episcopos haberet, Albensem et Milkoviensem, quorum ille Archi-Episcopum Colocensem, hic Strigoniensem agnoscebat Metropolitam, teste Davide *Hermanno* Mediense Transylvano *Annales rerum Transylvanicarum* manuscripto cito ab initio». De tempore conditi huius Episcopatus non convenit inter Scriptores. Haner, ut vidimus, post tempora conditae Albensis Ecclesiae eius constituit initia. Adstipulatur Hanero Martinus *Schmeizel*, de Statu Ecclesiae Lutheranorum in Transilvania, pag. 15 not. 47 et 49. Contra ea, Martinus *Szent-Iványi* Dissertatio Paralipomenica pag. 59: «Praemitto, inquit, et observo Transylvaniensem Dioecesim antiquissimis temporibus, et *longe ante tempora Sancti Stephani Regis*, dictam fuisse Agensem (lege Argensem) et Milkoniensem (lege Milkoviensem) Dioecesim, ut habetur in Bulla Bonifacii IX. et Pii II. emanata Anno 1464». Dicam ea propter, scribit Hanero, qui in Szent-Iványii verba iurasse videri potest, Auctor libelli: Ortus et progressus variarum in Dacia Gentium ac Religionum, Claudiopoli 1764. recusi [2]), pag. 20: «Qua vero, inquit, ratione post Albensem Episcopatum primam ad perfectionem venisse Milkoviensem Ecclesiam asserat (Haner) non video, utpote quam multo ante Divi Regis Stephani tempora exstitisse Bullae Summorum Pontificum Bonifacii IX. et Pii II. probant». Sed bona verba, quaeso! Szent-Iványi enim ad Bullas Bonifacii IX. et Pii II. provocans, vel lapsus memoriae est, vel certe consequentias ex iis non omnino dexterrime deduxit. Exstant hae Bullae in Cardinalis *Pázmány* Appendice Tertia ad Synodum anno 1628. Posonii habitam, apud *Peterfi* Concilia

[1]) Este diploma de confirmare a posesiunilor lui Ladislau de Chiolnok şi a fraţilor săi din Chiolnok, a regelui Matia din Buda, 12 Maiu 1464. (Anexată sub No. II).

[2]) Autorul acestei cărţi este Iezuitul român Andrei Illia, care şi-a publicat întâi cartea în anul 1730.

Hungariae, partis II pag. 288 usque 292. Iam vero Bonifacii IX Bulla ne verbulo quidem Milcoviensem Episcopatum commemorat, in Pii II. vero Bulla anni 1464, qua Litteras Bonifacii IX. confirmat, haec duntaxat habentur: «in dicta Transylvaniensi, *olim* Agensi (lege: Argensi) et Milconiensi (lege: Milcoviensi) dioecesibus etc.» E vocula: *olim*, qui illud sequatur, Argensem et Milkoviensem diaeceses longe ante Sancti Stephani Regis exstitisse tempora, ego quidem non perspicio. Scilicet, Davus sum, non Oedipus. Quousque floruerit Episcopatus Milkoviensis, nostri pariter discrepant Scriptores. Hanerus l. c. pag. 115 et qui eius presso pede vestigia legit, Schmeizelius l. c. substitisse aiunt usque ad annum 1345, quo Tartari Milkoviam funditus deleverint. Id anno 1342. contigisse, habet memoratus Auctor libelli: «Ortus et progressus etc.» pag. 21. Auctor denique libelli «Gesta Sancti Nicetae veteris Daciae Episcopi et Apostoli» Claudiopoli 1750, in 8-vo editi, qui § X. a pagina 64. usque 73 omnium copiosissime de Milkoviensi Episcopatu egit, eversae per Tartaros sedis Episcopalis Milkoviensis annum 1240 constituit.

Caeterum, si quid ipse de ortu et occasu huius Episcopatus sentiam, quaeres, in alia omnia me ire dicam. Sicut enim eius exordia longe recentiora statuo, ita durationem, ultra, quam adducti Scriptores faciunt, produco. Quantum nimirum coniectura adsequor, epocham conditi Episcopatus huius in tempora Ludovici I. Regis refero, quo regnante Clemens VI. Pontifex Maximus scriptis ad Strigoniensem et Colocensem Metropolitas Litteris, de Episcopo Valachis dando, qui linguam Valachicam luculenter calleret, de domicilio illi designando, deque terminis iurisdictionis eius, multum laborabat, uti fusius de his agit in rebus anni 1374. Odoricus *Raynaldus.* Hi conatus Clementis VI. Pontificis optatum ne ad exitum pervenerint, non equidem memoratur, par tamen est credere, idque so magis, quod Ludovicus I. Rex nihil sanctius nihilque antiquius habuerit, quam providere, ut perdomita a se Valachorum gens fidei Catholicae praeceptis imbueretur, teste Ioanne Archidiacono de Küküllő in gestis Ludovici Regis, caput 46. Porro, illud etiam opinionem meam iuvat mirifice, quod nullius adhuc Milkov ensis Praesulis nomen proditum sit, aetate Ludovici I. antiquius. A vero non est alienum, *Antonium Franciscanum*, quem Clemens VI ob plurimam iam apud Valachos navatam operam, Strigoniensi Colocensique Metropolitis commendarat, primum fuisse Milkoviensem creatum Antistitem. Antiquissimus tamen, de quo aliquid certo constat, videtur *Nicolaus* fuisse, ad annum 1375, hoc tali titulo usus: «Nos Nicolaus Divina permissione Sacrae Sedis, et Dei gratia Episcopus Milkoviensis, suffraganeusque Venerabilis in Christo Patris D.D. Michaelis, eadem Dei et Apostolicae Sedis gratia Episcopi Agriensis, in Pontificalibus Generalis». Vide *Schmitth:* Episcopi Agrienses [1]) tomus I, pag. 329. Quem post haec tempora offenderim, est *Gregorius* anno 1444, qui in diplomate a Clarissimo *Wagner:* Analecta Scepusiensia [2]) pars I, pag.

[1]) Nicolaus *Schmitth* S. J. «Episcopi Agrienses fide diplomatum concinnati». Tom. I—III. Tyrnaviae, 1768.

[2]) Carolus *Wagner, Analecta Scepusii sacri et profani.* Tom. I—IV. Viennae, Posonii et Cassoviae, 1774—78.

59 recitato, talem sibi titulum adscribit: «Nos Gregorius miseratione Divina Episcopus Milkoviensis, Suffraganeus, in Pontificalibusque Vicarius Generalis Reverendissimi in Christo Patris et Domini, Domini Dionysii Tituli Sancti Cyriaci in Thermis Presbyteri Cardinalis, Archiepiscopi Strigoniensis Locique eiusdem Comitis Perpetui, Primatis, Legati Nati». Vixisse Gregorium anno adhuc 1462, ex Litteris eius apud Clarissimum *Wagner:* Analecta Scepusiensia, pars I pag. 278 est manifestum. Gregorium sine dubio excepit *Michael,* de quo *Timon* «Epitome Chronologica» ad annum 1469 sequentia adnotavit verba: «Floret hac aetae Michael Episcopus Milkoviensis in Transilvania». Fuerit annus 1469 Michaeli emortualis, cum eodem anno occurrat *Ladislaus de Ondola,* de quo *Timon* in «Additamentum ad Imaginem Antiquae et Novae Hungariae» pag. 31 ita: «Talis (Episcopus Milkoviensis) fuit Ladislaus de Ondola, qui ad tenendam dignitatem Praesulis anno 1469 possedit praeposituram Mislensem in Ungaria. Successor eius egit Vicarium Generalem Archi-Episcopi Strigoniensis. Tum pene ipsa memoria sacerdotii Milkoviensis intercidit». Bene addit: *pene.* Nam substitisse adhuc anno 1513. Episcopatum Milkoviensem, dubitare nos non permittit Bulla Leonis X. Pontificis, hoc anno Thomae *Bakacsio* Romae elargita, qua inter caetera, Primatis et Legati Nati dignitatem Archi-Episcopo Strigoniensi confirmat, et Episcopatum Milkoviensem Sedi Metropolitanae coniungit. Vide Archi-Episcopi Strigonienses compendio dati, pag. 94, et *Schmitth:* Episcopi Agrienses, tomus II. pag. 173.

Iam de domicilio Episcopi Mikoviensis nonnihil addendum; quod ubi locorum situm fuerit, e memoria hominum excidit, cui proinde iure illud Poëtae occini queat: «Nunc seges est, ubi Troja fuit.» Quod si a rivo Milkov nomen traxit, uti multae civitates a vicinis fluviis nominatae sunt; ad veritatem maxime accedit, ut infra alpes Valachiae ultra Cibinium sita Milkovia civitas fuerit. Milkov enim fluvius Moldaviam a Valachia sub alpibus discriminat. De hoc fluvio Anton Maria del *Chiaro* in «Istoria delle moderne rivoluzioni della Valachia» pag. 15. ita: «per mezzo di cui (di Focsiano) passa il fiume Milcow, il quale divide la Valachia dalla Moldavia; e in ciascuno de' due confini vi è il luogo della Gabella sul Ponte del suddetto fiume Milcow». Clarius et distinctius doctissimus Princeps Moldaviae Demetrius *Kantemir* in «Beschreibung der Moldau», caput IV. pag. 56: «Darinn (in der Unter-Moldau, Tsara de Dschios genannt, im Putnischen District) liegt das Städtchen Fokschanij, am Flüsschen Milcow (minus recte ergo Chiaro: per mezzo di Focsiano) und an den Gränzen der Walachey etc.» In Mappis Valachiae et Moldaviae passim obviis frustra certe rivum Milkow quaesiveris, in quibus perperam Missovo scribitur, si Principis *Kantemir* Mappam Geographicam Moldaviae excipias. Forsan de Milkovia et oppido, et rivo certiora accuratioraque dare possem, si Moldaviae et Valachiae Mappam haberem ab Academia Scientiarum Petropolitana haud ita pridem publicatam, et de qua in Commentariis rerum novarum Lugduno-Batavis, Numero LXXXIV articulo: De Petersbourg, le 27 Septembre lego sequentia: «L'Académie Impériale des Sciences, qui a publié depuis peu une Carte de la Crimée, en a fait pareillement graver une des Principautés de la Moldavie et de la

Wallachie, où les noms sont tracés en Latin et en Russe: Elle se vend actuellement dans la Librairie Académique. Ainsi par les travaux de cette Société, le Public pourra exactement connoître ces Pays, dont on n'a point eu de bonnes Cartes jusqu'à présent». Sed ad propositum revertor. Dubium vix est, fuisse olim in vicinia rivi Milkow, civitatem cognominem, quae Sedem Episcopo Valachorum Latini ritus praebuerit. Eam a Tartaris esse deletam, una eademque consentiens vox omnium est; in anno tamen definiendo dissident inter se auctores, ut supra ostensum. Ego quidem intra annos 1365 et 1369 id accidisse censeo. Ioannes enim Archidiaconus de Küküllő, Caput 6. auctor est, Tartaros eam oram vastasse, Andrea filio Laczk Wayvoda Transilvaniam administrante, quem ab anno 1365 usque 1369 Wayvodatum Transilvaniae gessisse, certum mihi exploratumque est. Caeterum, exscissa civitate Milkovia, Episcopatus ipse extinctus propterea non est, sed tantum Praesulis aliorsum collocata sedes. At quorsum? Nescio. Placet interim coniectura Timonis, in Imago Novae Hungariae, Caput X. pag. 90 in hanc sententiam scribentis: «Eversa a Tartaris Milcovia habuerit Praesul Milcoviensis domicilium Birthalbini; ubi hoc quoque tempore Inspector Lutheranorum agit». Ante triennium curiones Brassovienses in causa decimarum suarum hic Maros-Vásárhelyini in Tabula Regia sua produxerant Privilegia, et id genus instrumenta litteralia, quae vidi et manibus meis versavi. Pleraque ad Historiam dioeceseos Milkoviensis illustrandam apprime facere videbantur: exscribere tamen non vacabat. Sed de Episcopatu Milkoviensi satis superque.

Dabam Maros-Vásárhelyini, die 16. Decembris 1774.

XLIII

Târgu-Murăş, 19 Martie 1775.

Daniel Cornides Iezuitul către George Pray.

In Bakoviensi Episcopatu mihi prorsus haeret aqua, utpote de quo nunquam antea eram sollicitus. Quando sit fundatus, quos habuit Antistites, et num, et quando Metropolitano Colocensi sit subiectus, ignoro iuxta cum ignarissimis. Sed nec in ullo unquam diplomate nomen, vel saltem mentionem alicuius Episcopi Bakoviensis legisse me memini. Pauca, quae de eo Episcopatu annotavit *Szent-Iványi,* in Dissertatione Paralipomenica, pag. 60. haec sunt: «Praenoto et observo, a Clemente VIII. Pontifice institutum et erectum esse Episcopatum Bakoviensem in Moldavia, et ab Innocentio X. Belgradiensem in Servia, atque illum subiectum ab iisdem fuisse Archiepiscopatui Colocensi, istum vero Archiepiscopatui Antibarensi, in Albania». *Bonbardi* vero in Topographia Hungariae[1]) pag. 365. de Bakovia, quam

[1]) Titlul întreg este: (Michael Bonbardi S. J.) *Topographia magni regni Hungariae*. Viennae Austriae, 1718.

Valachiae civitatibus accenset, ita: «Bakoviam, sive Bratzkoviam civitatem, etsi de se fors haud tanti nominis, illustrem fecit Episcopatus a Clemente VIII. Pontifice olim erectus et Metropolitae Colocensi subiectus, quamvis eius titulus ab ipsa Romana Curia conferatur... Porro civitas ad fontes amnis Ialomitzae sita montes respicit, qui Valachiam a Transilvania, quin et Moldaviae parte disterminant». Fallitur tamen Bonbardi, tum quod Bakoviam in Valachia collocet, tum quod Bakoviam etiam Bratzkoviam dici statuat. Vitiosam hac in parte nonnullarum Mapparum Geographicarum lectionem castigat «Supplement aux anciennes editions du grand Dictionaire Historique de M-re Louis *Moreri*» [1]), tomus I. voce: *Backov*, pag. 249, ubi legas sequentia: «Backov, ville de Moldavie, sur la rivière d'Arari, proche des frontières de la Valachie. Elle est assez peuplée, et fut ornée d'un Evêché suffragant de l'Archevêché de Colocz, par le Pape Clement VIII. Elle est à trente mille pas de Tarwisch, en allant vers Brassow. Elle est mal nommé Brakow et Braislow dans la plûpart des Cartes modernes». Procul dubio Bonbardi in errorem coniectus est a suo antesignano Szent-Ivânyio, qui Miscellaneorum suorum, Decadis II. Dissertatione IV. Horographica § XVI. pag. 161: «Praecipuae, inquit, civitates Valachiae sunt: Tergovisko Valachiae caput et sedes Vajvodae, ad flumen Ialonitza. Brackovia, seu Braszkovia civitas Episcopalis, ad fontes eiusdem amnis sita, versus montes». Omnium vero optime de Bakovia Demetrius *Kantemir*, Princeps Moldaviae, testis sane locupletissimus, in «Beschreibung der Moldau», Caput 4. pag. 68: «Bakow, welches Städtchen auf einer Insel im Bistritza-Flusz, die wegen der Fruchtbarkeit an Aepfeln und andern Früchten berühmt ist, liegt. Es hat auch einen Bischof der abendländischen Kirche, welcher der Bakowische genennt wird. Denn es giebt in den unter dem Gebirge liegenden Distrikten viele Moldauische Unterthanen, welche sich sowohl wegen ihrer Nation, als Religion Katholicken nennen, welche Stephan der Grosse, nachdem er den Matthias, König von Hungarn, überwunden, dahin verwiesen, und seinen Edelleuten überlassen hatte». E quibus Kantemiri verbis proclive est colligere, altius repetendas Bakoviensis Episcopatus origines, quam a Clemente VIII. Pontifice, qui summam Ecclesiastici imperii habere coepit 30. Ianuarii 1592, quique naturae concessit 3. Martii 1605. Certe Matthia Corvino regnante, Margarita, filia Vajvodae Transilvani, et Stephani Magni, Moldaviae Principis coniux, induxit Bakoviam, ubi cum marito suo habitabat, Franciscanos sodales, eademque templum etiam Catholicis Tatroschi aedificavit. (Vide *Timon* Additamentum ad Imaginem Hungariae antiquae et novae, pag. 29. editionis Cassoviensis.) Credibile proinde est, Margaritam, Bakoviae Catholicorum sacrorum Antistitem vel reperisse iam, vel vero ut ibi constitueretur, intercessione sua effecisse. Confer Seriem meam Episcoporum Transilvaniae hic adnexam, ad annum 1466.

Scribebam M. Vasárhelyini, die 19. Martii 1775.

---

[1]) Tipărit la Paris, 1749.

XLIV

Târgu-Murăş, 22 Martie 1775.

Daniel Cornides către Iezuitul George Pray.

De Bakoviensi Episcopatu haec annotavit Ludovicus *Moreri* in suo: Le grand Dictionaire Historique etc., dixième edition, Tome I. voce: *Bacquow*, pag. 332: «C'est le Pape Clement VII qui fonda cet Evêché (de Bakow) comme le Mire et d'autres l'ont remarqué». Testimonium, ad quod provocat, vix aliud est, quam Auberti *Miraei*: Notitia Episcopatuum Orbis Christiani, sive Codex Provincialis Romanus; Parisii, 1610, folio cuius tamen operis consulendi mihi copia non est.

Dabam M. Vásárhelyini, die 22. Martii 1775.

XLV

Sibiu, 14 Iunie 1775.

Daniel Cornides către Iezuitul George Pray.

Quod ad postremas Tuas, IV. Non. Aprilis ad me datas, solito tardius respondeam, mihi, quam Tua humanitas spondet, dabis veniam. Eram ab aliquot hebdomadis homo hominum occupatissimus. Scilicet potestate mihi, quasdam Tabularii Urbis Cibiniensis chartas veteres exscribendi facta, ita totum me huic messi diplomaticae impendi, ut ne tantillum quidem otii habuerim reliqui. Nonnullorum, quae Tuam prae caeteris merentur attentionem, diplomatum, Tibi, si vacuerit, sub calcem epistolae faciam iudicium. Apographa etiam documentorum ad dioecesim Milkoviensem attinentium nactus sum bene multa, sed ea non satis accurate exscripta. Quae si instituti Tui rationibus inservire poterunt, singulis epistolis meis unum alterumve monumentum Milkoviense subnectam in posterum. Iam ad singula Tuarum litterarum respondendum est capita. Quas nihil tale merenti in ipso statim Exordio mihi admetiris laudes, uti non agnosco, ita, tenuitatis meae, mihi probe conscias, ut iis in posteriori abstineas Te rogo. Metiri me meo modulo ac pede didici. Sed Tu forte non qualis sim, sed qualis esse debeam, ostendere voluisti, aut saltem impense mihimet ipsi his talibus elogiis Tuis placiturus sim, experiri,

De Bakoviensibus episcopis nihil habeo, quod nunc addam. Iohannes ille, episcopus Moldaviensis, quem in misso Tibi nuper Catalogo Antistitum Transilvanorum ad annum 1466 pro episcopo Bakoviensi habui, Argensis fuerit praesul. Is in litteris indulgentiarum villae Hegen datis in festo Divisionis Apostolorum Anno Domini 1466 tali usus est titulo: «Iohannes Dei et Apostolicae Sedis gratia Episcopus Moldaviensis, Suffraganeusque Reverendi in Christo Patri et Domini, Domini Nicolai Episcopi Albensis

Transilvaniae». Iam vero habeo et alias Indulgentiales a quinque S. R. E. Cardinalibus, Presbyteris eidem villae Hegen datas Romae anno 1480 die 24. Decembris, quibus ad calcem sequentia subiuncta sunt verba: Et ego *Paulus de Wacia Episcopus Argensis et Suffraganeus Transylvaniensis*, damus et concedimus etc. Unde verisimile mihi quidem videtur, Iohannem memoratum Argensi itidem, non Bakoviensi, praefuisse Ecclesiae.

Cibinii, die 14. Iunii 1775.

XLVI

Szirák, 25 Noemvrie 1775.

Daniel Cornides către Iezuitul George Pray.

Fasciculum, Milkoviensia documenta mea, una cum Petri *Bod* libro: *Magyar-Athenas* [1]), et Laurentii *Toppeltini* opusculo, *Turcarum artes et arma* inscripto [2]), complexum, 21-ma mensis praesentis Budam transmisi, per currum Diligentiae ad Te perferendum. Duo illa opuscula muneri Tibi offero, sed Milkoviensia monumenta, ut posteaquam in usus Tuos converteris, mihi suo tempore remittas, Te oro. Precor, ut in Tua «Hierarchia» adiumento Tibi esse possint. Patere vero, Vir Celeberrime, ut nonnullas meas observationes ad Hierarchiam Tuam spectantes, bona Tua venia, hoc loco adiiciam. Libet initium facere a praerogativis quibusdam Archiepiscopo Strigoniensi competentibus.

Scribebam Szirakini, die 25. Novembris 1775.

XLVII

Spišska Nová Ves, 6 Fevruarie 1776.

Ioan Andrei Czirbesz către Daniel Cornides.

Genug von Nebendingen; jetzt etwas aus unsern Fach. Kürzlich wird in den «Wiener Anzeigen» ein Aufsatz erscheinen, darinn Ludwigs des I. Denarius, mit dem *Mohrenkopf*, erläutert wird. jetzt bin ich vollkommen überzeugt, dass der Mohrenkopf auf den Denarien und Ducaten Ludwigs, ein würklicher Mohrenkopf sey. Nur zu bestimmen traue ich mir nicht, ob dieser Mohrenkopf aus dem Wappen der *Wallachey* entlehnt sey. Und das deswegen, weil es mir an sichern Beweisen fehlt, ob das alte Wappen der Wallachey drey Mohrenköpfe gewesen, wie der Verfasser der *Cerographiae* vorgiebt. Ich wünschte Siegel *Ludwigs* des I. zu sehen, ob nicht darauf, unter

[1]) Lipsiae, sine anno.

[2]) Bod Péter, *Magyar Athenas*. [Szeben], 1766. (Cu 485 biografii de scriitori).

den übrigen Wappen, auch drey Mohrenköpfe vorkommen; oder anderweitige alte Wallachische Urkunden, daraus man das alte Wappen dieser Provinz zuverlässig kennen lernete. Der Auctor der «Cerographiae» wird doch seine Sachen nicht aus dem Finger gesogen haben. Pater *Palma* [1]) redet mir als ein herzenskündiger, wenn er ganz apodictisch hinschreibt: «Opinionem hanc ortum habuisse existimo ex Ludovici I. numis, quibus fasciatum Mauri caput inscriptum conspicitur». Und wenn er weiter raisonirt: «quo quia Siciliae, in quam Ludovico ius fuit, insignia designata, non temere suspicor; etc.». Wie unnatürlich, wie weit geholt ist dieses. Ich bitte Sie demnach, allerliebster Herzensfreund, mir Documente, die nur in Ihren Händen sind, zu communiciren, daraus unwiedersprechlich dargethan werden kann, dass die Wallachey in ihrem ersten und ältesten Wappen 3 Mohrenköpfe geführet hat. Wie sehr werden Sie mich hiedurch verbünden.

Igló, den 6. Februar 1776.

XLVIII

Spišska Nová Ves, 5 Martie 1776.

Ioan Andrei Czirbesz către Daniel Cornides.

Wie sehr danke ich Ihnen für die gründliche Belehrung von dem eigentlichen und ältesten Wappen der *Wallachey*, und zugleich für den eingeschickten Abriss desselben. Der Mohrenkopf ist also auf Münzen Ludwigs des I. nicht aus dem Wappen der Wallachey entlehnt. Was muss er wohl bedeuten? Ich will mich indessen mit der Muthmassung des Abbé von *Palm* begnügen, bis ich so glücklich bin, was weniger Gezwungenes hiebey zu entdecken. Eines aber muss ich noch anmerken. Sie sagen, auf Ducaten Ludwigs I. wissen Sie keinen Mohrenkopf. Ich besitze ein *Original*, und auch einen *Abdruck* aus dem Gräflichen von Festetichischen Cabinet, der in den «Wiener Anzeigen» nächstens erscheinen wird; auf beyden ist unten zu den Füssen des Heiligen Johannes das nähmliche hässliche *Gefries*, als auf den Denarien und Groschen dieses Königes. Ein Ei kann dem andern nicht ähnlicher seyn, als dieser Kopf auf den bemeldeten Gold- und Silber- Münzen.

Igló, den 5. Märtz 1776.

XLIX

Sibiu, 18 Maiu 1776.

Daniel Cornides către Iezuitul George Pray.

Si simul ac meas acceperis, mihi rescribere fueris dignatus, Cibinii adhuc me reperient responsoriae Tuae. In posterum, quo Litteras Tuas dirigere debeas, Tibi indicare non negligam. Aveo scire, an multum adhuc in concinnanda *Hierarchiae* Tuae partes secunda Tibi supersit operae? Rochaeus

[1]) Carol Francisc Palma (1735—1787) are o eraldică și o «Notitia Rerum Hungaricarum» de trei volume (Tyrnaviae, 1770) cu alte două edițiuni posterioare.

iam ne vero opinionum suarum monstra publicavit? Audio, librum, cui titulus: «Princeps Dacicus, sive Magnus Transilvaniae Principatus, olim Dacia Mediterranea dictus, Orbi nondum satis cognitus, nunc multifariam quidem, at strictim illustratus, Auctore Iosepho *Benkő* V. D. M. Közép-Ajtense, et Notario Venerabilis dioeceseos Erdővidékensis» Viennae lucem publicam vel conspexisse iam, vel certe prodituram proxime. Qua de re ut certiorem me reddas, Te rogo maiorem in modum [1]) Kolaritsiana Dissertatio de Monasterio Szent-Yogh iamne typis exscripta est?[2]) Alia quoque, si quae interea sunt evulgata opuscula ad res Hungaricas illustrandas comparata, ea mihi, velim, significes. Patere nunc, ut residuum folii huius duabus observationibus meis, ad *Hierarchiae* Tuae [3]) partem I. attinentibus, impleam [4])

2. Pag. 434. in nota 6. haec scripsisti verba: «qui (Argenses episcopi) ob viciniam, saepe religionis causa in Moldaviam procurrerunt, unde non raro etiam episcopi Moldaviensis nomen adepti sunt». Diversos tamen fuisse episcopos Moldavienses ab Argensibus, probari facile potest. En rationum mearum momenta:

a) In Transilvaniam nunc redux, nactus sum Codicem Manuscriptum auctoris sui anonymi autographum, Historiam Moldaviae complexum, dedicatumque Nicolao *Maurocordato* de Skarlatti, Moldaviae Principi. Haec autem in Codice eo leguntur verba, Libro I. consignata: «Mittit ergo Alexander (Moldaviae Princeps) Legatos ad Constantinopolitanum Antistitem, cuius permissu unum Archiepiscopum *Sociaviae*, et duos Episcopos, nempe in *Roman* et *Redeuci*, instituit. Archi-Praesuli cathedram in Templo a dextris Principis destinat, unicuique horum amplissimus facultates, et bona episcopali dignitati congrua donat. Ad Florentinum quoque Concilium eo tempore celebratum misit oratores; etc.». E quibus verbis liquet, Praesules Moldaviae Ecclesiae Orientali fuisse addictos initio, utpote a Constantinopolitano Antistite expeditos, atque adeo Episcoporum Transilvaniensium nequaquam suffraganeos.

b) In Edmundi *Martene* et Ursini *Durand* «Veterum scriptorum et monumentorum amplissima collectione» tomo II. pag. 1531. exstat epistola Sixti IV. Papae ad Stephanum Moldaviae Vaivodam, de dato: *Romae, 20. Martii anno MCCCCLXXVI* anno V, in qua haec leguntur: «Accipimus litteras Tuae Nobilitatis, dilectosque filios Petrum in decretis baccalarium et Cataneum Ianuensem, consiliarios tuos, quos cum litteris ipsis misisti, benignissime audivimus, intelleximusque ex eis desiderium tuum de provisione Moldaviensis Ecclesiae, cui ipsum Petrum praefici supplices in pastorem, quem commendatissimum habebimus, maxime propter tuam excellentem virtutem, et praeclara in Christianam rempublicam merita; etc.»

---

[1]) Apărut sub titlul de: «Transilvania». Tom. I—II. Vindobonae, 1778.

[2]) Această lucrare a călugărului Paulan, Ioachim Kolárits (mort în anul 1778) într'adevăr n'a apărut.

[3]) *Specimen Hierarchiae Hierarchiae Hungaricae.* Tom. I—II. Posonii et Cassoviae, 1776—79.

[4]) Am omis observaţiunea 1, ca una care nu priveşte istoria Românilor.

Item loco citato pag. 1536. alia eiusdem Sixti IV. ad Stephanum Vaivodam Moldaviae recitatur epistola, de dato: *Romae, die 3. Aprilis, anno MCCCCLXXVI* anno V, ubi haec: «Oratores Tuae Nobilitatis libenter vidimus, benigneque audivimus, ut qui te propter egregiam tuam virtutem praecipua complectimur in Domino caritate. Ecclesiae autem Moldaviensi non solum eum, quem desideras, praefecimus in pastorem; sed ut tibi rem gratiorem faceremus, a consuetudine Romanorum Pontificum, praedecessorum nostrorum, recessimus, sumusque ipsum electum specialis favore gratiae prosecuti. Remisimus namque et condonavimus ei annatam, quae quoniam pro necessitatibus Camerae Apostolicae imminentibus instituta est, raro compertum est, cuiquam esse donatam; etc.»[1]) Stephanus ergo Moldaviae Vaivoda, primus Episcopos Moldaviae Ecclesiae Latinae subiecit, cum nempe pecuniam subsidiariam adversus Turcas a Pontifice Romano expeteret. Sed urget, instatque veredarius publicus, finiendum est. Vale iterum, mihique, si optes, quam citissime rescribe.

Cibinii, die 18. Maii 1776.

L

Sibiu, 8 Iunie 1776.

Daniel Cornides către Iezuitul George Pray.

Clementinis nulla prorsus gentilitatis iura intercedunt cum Valachis, nec lingua Clementinorum Valachicae, quam sic satis intelligo, affinis est. Sunt Clementini ex Albania circa annum 1738 ab Archiepiscopo *Suma* in Sirmienses traducti oras. Suma, qui adhuc in vivis agit Eszekini, ea propter 1800 florenos annuae pensionis loco ab Augusta aula nostra accipit.

Cibinii, die 8. Iunii 1776.

LI

Târgu-Murăş, 18 Decemvrie 1776.

Daniel Cornides către Iezuitul George Pray.

Nactus sum diploma Nicolai *Bessarabae*, Principis Valachiae, de anno 1569, lingua Germanica exaratum Madriti in Hispania, quo Princeps cuidam Iohanni *Heher*, natione Germano, ex Norgaviensi Superioris palatinatus tractu, oppido Mendel oriundo, atque Hispalis habitanti, ob plurima ab eo beneficia accepta, Marchionatum Ialoniz in Transalpina, confert, cum adiectis

---

[1]) După ce aceste două scrisori ale Papei Sixt al IV-lea către Ştefan cel Mare au scăpat din vedere decedatului Ioan *Bogdan*, la redactarea operei sale însemnate cuprinzând documentele şi scrisorile marelui Vodă, le retipărim alăturat (sub III—V.) împreună cu o a treia, din rara colecţiune franceză de documente dela 1724, citată aci de Cornides.

armorum insigniis, quae ita describuntur: «In Kraft dieses Briefes verleihen und geben: Nähmlich einen gleich getheilten Schild, dessen Vordertheil wieder in gleiche Theile soll getheilt seyn; in dessen Obertheil der Kopf eines schwarzen Rabens, der im Schnabel ein goldnes Kreuz hält, in einem weissen oder silbernen Feld; im Untertheil in einem gelben oder goldnen Feld eine Pranke von einem Löwen, so schwarz *(welches von dem ganzen Löwen genommen; so das Wappen unsers Fürstenthums Transalpina ist)*. In dem andern Theil soll seyn das Wappen der Markgrafschaft Ialoniz, welches etc.». Quis de Leone nigro, Valachiae insignia constituente, quidquam unquam vel fando antehac audivit? Sed iam et clausulam prolixi diplomatis accipe:

Zu Urkunden desselben Wir dieses mit eigener Hand unterschrieben, und sowohl unser Secret, als öffentliches Siegel aufgedruckt; dabey gegenwärtig gewesen, und uns diesen Schein und Verleihungs-Brief unterschreiben, und siegeln gesehen, wie auch von Wort zu Wort lesen, und aus demselben approbiren und gut heissen gehört: die Wohlgeborne, Gestrenge und Fürtrefliche Herren, Herren Johann von Mayrworms, Herrn von Solt, von Artois aus den Niederlanden, Königlicher Mayestät zu Hispanien Truchses und Rittmeister über die Leibgarde; Bonaventura Bouquoy aus Braband, beide gedachter Königlicher Mayestät Hofjunker, wie auch Johann Tetzel, ein Geschlechter aus Nürnberg und Bürger in der Stadt Cuba in Indien.

Gegeben zu Madrit, da des Königs in Hispanien Hoflager damals war, den 19. Novembris. Anno 1569.

Nicolaus Bessaraba, ein rechtmässiger Erbe des Landes Transalpinae.

Subiungitur postea Attestatio et confirmatio Pauli Pfinzing, cuius tale est initium: «Auf Befehl des Durchlauchtigsten Fürsten Nicolai Bessarabae. Ich Paul Pfinzing von Hasenfeld, gedachter Königlicher Mayestät in Hispanien Secretarius und Rath bekenne und thue kund etc.»

Scribebam M. Vásarhelyini, die 18. Decembris 1776.

NOTĂ. Documentul acesta interesant (care ne face cunoscut cu pribegia unui pretendent de tron prin Spania) căzù pe urmă şi în mâna preotului săsesc Ioan *Seivert*, care scriind un articol despre stema Ţării-Româneşti face menţiune de dânsul în revista «Ungrisches Magazin» vol. I, 1781, p. 365. Citându-l deaci şi istoricul J. Chr. Engel în cunoscuta sa operă «Geschichte der Moldau und Walachey» vol. I (Halle, 1804), p. 41, reproduce în câteva rânduri şi B. P. *Hajdeù* conţinutul lui în «Columna lui Traianu» anul I, No. 8, p. 3 (din 26 Martie 1870) citând şi pe *Gebhardi*, «Allgemeine Weltgeschichte», vol. 50, partea 4, p. 351; aşà că în întregime vine publicat acuma pentru întâia oară după copia lui Cornides, aflată de mine în corespondenţa sa.

LII

Budapest, 24 Ianuarie 1778.

Daniel Cornides către Iezuitul George Pray.

Antiquissimum, quod viderim, sigillum, hodierna Transilvaniae insignia ostentans, litteris Mariae Christiernae, Sigismundi Bathorii conivgis, de *dato*

Albae Iuliae, 8. Iunii anno 1598 appressum, exhibet scutum trifariam sectum perpendiculariter, cuius area dextra ostendit Trium Nationum Transilvanicarum δείγματα hodierna; in area media bifariam horizontaliter partita, superne quidem Aquila Imperialis biceps, scutum Austriacum pectori insertum gestans, inferne vero Moldaviae insigne, caput nempe Bubali, annulum in naribus, et inter cornua stellam habens, visitur; sinistra denique area peraeque bipertita est, in cuius superiori parte corvus crucem duplicatam rostro prensans, propter Valachiam, in parte autem inferiori Taurus ignivomus, propter Styriam, repraesentantur. Perigraphe sigilli est: MARIA · CR · D · G · PR · TR · MOL · VAL · PR · V · D · SIC · C · N · AR · AV · D · B · CO · TYR · Hac quomodo legenda sint, ex titulo, in litteris expresso, intelligitur, qui talis est: *MARIA ChRistierna, Dei Gratia Transilvaniae, MOLdaviae, VALachiae PRinceps, Partium Regni Ungariae Domina, et SICulorum Comes, etc. Nata ARchidux AUstriae, Dux Burgundiae, COmes TYRolis etc.*

Scribebam Pestini, die 24. Ianuarii 1778.

LIII

Guşteriţa, 27 Ianuarie 1779.

Ioan Seivert către Iezuitul George Pray.

Est mihi quoque ad manus volumen quoddam manuscriptum, cui titulus: *Exempla, transumta seu Paria Regiarum Litterarum ad civitatem Cibiniensem adductarum* (omnes Isabellae Reginae et Ioannis II.) sed vix crediderim aliquid continere, quod ad rem Tuam facere posset. Attamen rubricas praecipuarum litterarum Tecum communicare volui:

I. *Litterae Isabellae Reginae*; de anno 1557: 1) ut presbyter Valachus homicida demerita poena puniatur; 2) Donatio episcopatus Vadensis [1]) seu claustri Feldiod; de anno 1558: Mandatum ut profugi boarones Transalpinenses ad partes Colosvariensibus aut Bistriciensibus abire dimittantur; de anno 1559: 1) Mandatum ut boarones ab alpibus arceantur; 2) ut transfugae boarones ex aedibus et bonis expellentur.

II. *Litterae Ioannis II*; de anno 1559: Ut mercatores externi ulterius, quam ad Cibinium, Brassoviam et Zazvaros in regnum venire possint.

Quod autem mihi auctor esse velis, ut Köleserii «Auraria Romano-Dacica» una cum Vanderbechii «Descriptione Valachiae Austriacae subterraneae» novis typis vulgaretur, maximas Tibi ago gratias. Tua igitur pace, data occasione, transmittam. Anne vero proelo subjicienda, sit penes Te arbitrium et ius. Notulas meas et supplementa non tanti facio, sed ob raritatem horum opusculorum nostris etiam in oris, non inutile fore iudicavi. Junxi libellos auctorum, qui, dum viverent, coniunctissime vixere, testibus litteris Vanderbechianis ad Köleserium datis, quas ipse in autographo possideo.

Dabam Villae D. Humberti, VI. Kal. Febr. M.DCC.LXXIX.

NOTĂ. Pe baza exemplarului lui Seivert şi a notelor primite dela dânsul Pray retipări într'adevăr preţioasa carte a lui Köleséri din 1717 la începutul anului 1780, întregită cu memoriul interesant al lui Vanderbechius.

[1]) Scris greşit «Vladensis» căci e vorbă de episcopia Vadului.

LIV

Cherţişoara, 12 Aprilie 1779.

Daniel Cornides către Iezuitul George Pray.

Quando Clarissimus *Schönwisnerus* [1]) contra nuperam meam assertionem de Ludovico II. in nummis equestribus imberbi, monet, barbam in nummis talibus ideo videri non posse, quod galea mentum penitus obtegat, id profecto rectissime abs eo observatum est. Non aeque satis faciunt mihi, qua Vir Doctus disserit de Belae I. Regis nummo illo, si Diis placet, memoriali. Mecum, opinor, facies, si quae illi rescripsi, non Te legere piguerit. Sed nec Tua, de nummo altero, ad Iohannem Corvinum, Matthiae Regis notuum, attinente, mihi probatur sententia. Nam 1^0, ad arbitrium assumis, in nummo annum 1503 esse expressum. Nummus enim eo loco, ubi Tu zero (o) ponis, perforatus est; atque adeo in locum deficientis notae numericae, eodem iure, quo Tu zero (o) substituisti, quaelibet alia, nota numerica reponi potest, ut efficiatur, verbi gratia, annus 1513, 1523, 1533, 1543 etc. Sed tametsi 2^0, darem, quod dare non cogor, annum 1503 esse potius, quam ullum alium accipiendum, ne sic quidem multum proficeres. Concedo utique, Iohannem Corvinum non ante annum 1504 obiise. Probari hoc potest cum ex eo, quod decretum Wladislai II. de anno 1504 subscripserit: *Ioannes Corvinus, Liptoviae Dux, ac regnorum nostrorum Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae Banus*; tum ex Iohannis Corvini epitaphio, quod Lepoglaviae visitur, a Ratkaio in «Memoria Regum et Banorum Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae» Liber III. pagina 111, editionis secundae, Viennensis 1772, in 4-to, recitato, ubi haec: *Anno Domini Millesimo quingentesimo quarto, Octobris duodecima die, hora undecima nocturnali, Heros ultimos dies Ioannes Corvinus clausit extremos etc.* Ut iam taceam, ad quas provocas, Iohannis litteras anni 1504, quibus praefectum arcis Hunyad reddit *quietum* et *absolutum*, Parte IV. Annalium Tuorum, pag. 312. nota *l*, itidem laudatas. Quamquam igitur annus 1503 Iohanni Corvino nequaquam repugnet: illud tamen adversatur ei nimium quantum, quod Stephanus Moldaviae Vayvoda, vixerit adhuc anno 1503, et quidem, quod probe notari velim, Regi Hungariae fidelis, iureque clientelae obnoxius. Fit hoc perspicuum e litteris Wladislai II. anni 1503, a *Timone* «Imago Novae Hungariae» Caput XIV. pag. 147, 148. adductis. Qui quidem Stephanus cum anno 1504 demum, post Iohannem Corvinum sit mortuus, Bogdanum filium successorem haeredemque relinquens, ut non solum Timon in «Epitome Chronologica» ad annum 1504 et 1505, pag. 100, sed et Tu ipse «Annales Regum Hungariae» Pars IV. pag. 312 ad annum 1505 annotuisti: non video, quomodo nummus Moldavicus Iohannis Corvini nomini potuerit insigniri anno 1503. Accedit denique 3^0, Iohannem Corvinum nec in solenni subscriptione decreti anni 1504, nec in aliis, quas quidem viderim, annorum 1503 et 1504 litteris suis, se *Vaivodam Moldaviae* inscribere, quod profecto haud intermissurus erat, si quid iuris ei in Moldaviam e Regia collatione fuisset.

Scribebam in Kertsesora, die 12. Aprilis 1779.

---

[1]) Celebrul numismat ungur Ştefan Schönwisner.

LV

Guşteriţa, 12 Maiu 1779.

Ioan Seivert către Iezuitul George Pray.

Meditabar aliquando, Vir Clarissime! praefationem de vita et scriptis Köleserii et Vanderbechii, amicorum dum viverent, coniunctissimorum. Sed pauca illa, quae Biographis *Bodio* [1]), *Weszprémio* [2]) atque R. P. Alexio *Horányi*, [3]) addere poteram, inserui operi: «Nachrichten von Siebenbürgischen Schriftstellern» quod adhuc editorem exspectat. Quae vero de Vanderbechio habeo, est aliquid sine capite et calce. Quidquid autem fuerit Tua pace Tecum communicabo:

Michael Schendo R. C. S. Eques Vanderbech, Philosophiae et Medicinae U. Doctor, natione Graecus fuit, a Caesare dignitate equestri donati, quod ipse fatetur hocce epigrammate vatis superbo:

Graecia me Schendum, Vanderbech aula vocavit,
Neutra sicut studiis vel semel aequa meis.
Damnarunt sortem semper peragrantis amici:
Alterius non est, qui suus esse potest.

Anno 1718, avunculo suo Ioanne Abrahami, Valachiae Cis-Alutanae ad Augustissimum Caesarem deputato, Viennae defuncto, adeundae haereditatis causa Transilvaniam visitaverat. Sed ob contagii pestilentis impedimenta urbe Corona, in qua occlusae res avunculi detinebantur, reddita inaccessa, diuturnioris morae pertaesus, cum in Germaniam reditum meditaretur, in Supremi armorum Caesareorum in Transilvania Praefecti ac Campi Mareschalli Comitis Stainville, aulam gratiose suscipiebatur, ut eidem laboribus chymicis aliunde addictissimo per quam acceptus in neo-acquisitam Cis-Alutanam Valachiam pro politica ac militari provinciae stabilienda administratione, anno 1719 numeroso aulae comitatu intranti, sua Medica personalia servitia requisitus citra inofficiosi animi notam denegare nequiverit.

Hinc non multo post a Principe Maurocordato gravi morbo laborante, sollicitatus Bukerestinum concessit, ibidemque multis honoribus gratiisque cumulatus, sed haud diu vixit, nam se rebus publicis ac ad se nihil pertinentibus immiscens, consilio illi abeundi nondum dato, fuga sibi consuluit Transilvaniamque repetiit. Rem vero suam defendere studuit Vanderbechius, in Apologia, bilis venenique plena, quam sub personato Doctore Conradi de Scheben, Empiricae suae Illustri, Augustae Vindelicorum anno 1723 editae, ipse praefixit; etc.

Cibinii aliquamdiu commoratus familiarissime Köleserio et Koczio, Medicinae Doctoribus celebratissimis, usus est, tandem anno 1723 Transilva-

---

[1]) Cartea citată a lui Petru Bod, cu biografii.

[2]) Stephanus Weszprémi, *Succincta medicorum Hungariae et Transilvaniae biographia*, Centuria I—IV, Lipsiae et Viennae, 1774—1787.

[3]) Alexius Horányi, *Memoria Hungarorum et Provincialium scriptis editis notorum.* Vol. I—III. Viennae, 1775—77.

nia relicta, Germaniam, Italiam, Portugalliam atque Hollandiam perlustravit, tandem denique Petropolim concessit; etc.

Ab oculatis testibus habemus, Vanderbechium Cibinii ad LX millia numorum aureorum habuisse; etc.

Augustae Vindelicorum Empiricam suam Illustrem typis vulgabat, novam Köleserii effigiem aeri incidi curabat, atque binis litteris ab Universitate Petroburgensi, praeside Moldavico Principe Kantemirio, ad eandem allicebatur. Mense Augusto iter suum Italicum instituit.

Italiam fato repetam laviniaque arva.

Venetiis semper larvatus incedebat, ut tempore Bacchanaliorum insidias Principis Maurocordati caveret; etc.

Hinc Köleserio 1725 die 12. Maii scribebat: «Quod ego in prioribus notum tibi feceram, hoc tibi repetere praesentibus teneor, me videlicet ad huiusce Imperii servitia susceptum, tanquam Suae Maiestatis exercituum medicum, et actualiter in generali Nosocomii Petroburgensis inspectione ac directione occupatum, cum anno sexcentorum aureorum Rublonum stipendio, praeter quartirii immunitatem, aliaque huiusce concomitantia in urbe proceribus togatis, quam sagatis referta. Contraxi ad quadriennium, quo efluxo spatio, libera mihi et perampla facultas, vel alio transmigrandi, vel novis conditionibus ulterius paciscendi».

Die 27. Octobris. «Diebus hisce ad Sinenses cum nostro Ablegato transmigrare sollicitabar... Discessit legatio uno tantum chirurgo contenta, cum ego absolute recalcitraverim. De Borealibus gentibus ad vestigia Hungarica investiganda sollicitus sum, ut tibi morem geram. Gentes Finnicae, quibus hic (tanquam Valachis Saxones) ad domestica servitia utimur, linguam loquunt, quae non valde ab hodierna Hungarica abludit; etc.»

Tantum de Cosmopolita isto, satis docto; etc.

Supremus Armorum Praefectus, cuius Vanderbechius meminit, utique est Stephanus Comes de Stainville, qui Devae, anno 1720 die 21. Octobris obiit. Valachia autem Cis-Alutana vi pacis Passaroviczii die 21. Iulii 1718 sancitae iuris Caesareae facta est; etc.

Dabam Hammersdorfini, XII. Maii M.DCC.LXXIX.

NOTĂ. Locurile semnate cu *etc.*, sunt părţi omise, cuprinzând diferitele călătorii ale lui Vanderbech prin Europa, cari însă neavând nici un raport cu istoria Românilor au putut fi lăsate fără pierdere, chiar şi din motive economice; cu atât mai mult că ele au fost folosite (în cea mai mare parte) de către Ioan Seivert la retipărirea cărţii lui Köleséri, din anul 1780, care apăruse cu o *Dedicaţie* a lui Pray scrisă chiar pe baza datelor scrisorii de faţă.

LVI

Gorneşti, 1 Iunie 1779.

Daniel Cornides către Iezuitul George Pray.

Equidem de principum Transilvaniae rebus varia apud nos circumferuntur schediasmata, Hungarico conscripta sermone: sed ea, ut levia ieiunaque

fere sunt, ita vix essent publici futura saporis. Quid hominis fuerit Ioannes Moldaviae Vaivoda, de cuius nummo plusculum disceptavimus, quibusve imperitarit annis, nondum liquere arbitror. Fortasse posset obscurissimis his rebus aliquid lucis affundere Moldaviae Descriptio Historico-Geographica, quae a Russico Centurione, Gallico sermone concinnata, non ita pridem prodiit Lipsiae. Librum eum nondum comparavi [1]). Non est autem, quod de sincera nummi inscriptione quidquam dubites. Etenim nummum eum non tantum in Transilvania apud Illustrem Samuelem de *Baussnern*, Nationis Saxonicae Comitem emeritum, his meis usurpavi oculis, sed et apud Excellentem Dominum Comitem *Festetich*, cui postea nummus is dono obtigit, saepenumero vidi, tractavique manibus. Is aeri incidendum curavit. Spem habeo certissimam, fore, ut ipse etiam nummum talem brevi obtineam, a priori hac una re diversum, atque adeo multo maioris faciendum, quod huic alteri annus 1512 adscriptus sit, et facies postica, effigiem Beatae Virginis Mariae referens, verbis: PATRONVS (non item: *Patrona*) MOLDAVIAE, insigniatur.

Gernyeszegini, die 1. Iunii 1779.

Ne, quod spatii superest, vacuum abeat, adscribam tabellam affinitatum Iohannis Listhii, episcopi:

Stojan, sive Stephanus Olahus (vxor Barbara Cházár)	Nicolaus Olahus, Archiepiscopus Strigoniensis.		
	Matthaeus Olahus, Szász-Városiensis Iudex Regius	Thomas Olahus	etc.
		Michael Olahus	etc.
		Anna Oláh, uxor Baronis Michaelis Bidi, comitatus Bereg Supremi Comitis	etc.
		Lucretia Oláh, uxor Iohannis Listhii, Secretarii et Consiliarii Regii	Iohannes Listhius
	Ursula Oláh, vxor: 1^{0} Christophori Cházár	Nicolaus Cházár de Lanzsér; uxor Anna Frangepana	
	2^{0} Georgii Bona	Georgius Bona	etc.
	3^{0} Francisci Dersffy	Ursula Dersffy, uxor: 1^{0} Casparis Magochi 2^{0} Nicolai Eszterházi Palatini	etc.
	Helena Oláh, uxor Nicolai Olasz		

[1]) Este cartea Francezului Peyssonnel, de care pomeneşte şi mai târziu (în scrisoarea sa nedatată) cu No. LXIII.

LVII

Wien, 22 Fevruarie 1780.

Daniel Cornides către Iezuitul George Pray.

Heic Vindobonae nihil novi prodiit, quod ad res Hungaricas faciat, nisi forte eo referas, repetitam a Kurzböckio Iohannis *Bethlenii* editionem [1]), item Grammaticam linguae Valachicae, compositam ab Samuele *Klein* de Szad, locupletatam vero a Georgio Gabriele *Sinkai* [2]) Benkőnis Commentatio de Episcopatu Milkoviensi, itidem typis excuditur Kurzböckianis, prelum circa dies festos Paschatis, ut mihi dictum est, desertura [3]). Cumanos meos non est certe, quod exspectes. Ita enim aliis sum districtus occupationibus, ut nec bibliothecas frequentare mihi liceat, nec vacet Dissertationi, quam animo informaveram, manus admovere. Differam id negotii usque ad meum in Hungariam reditum, ubi non solum plus otii, sed et plus adminuculorum e Bibliotheca Pétzeliensi habiturum me esse spero.

Scribebam Vindobonae, die 22. Februarii 1780.

LVIII

Guşteriţa, 9 Decemvrie 1780.

Ioan Seivert către Iezuitul George Pray.

De episcopatu Milcoviensi, nostris ipsis Transilvanis nimis incognito et obscuro, multa refers sane praeclara. Clarissimus Benkő peculiare de hoc Episcopatu opusculum edere voluit; anne factum sit, non in compertis habeo. Hoc vero perquam bene, quod me inscio, omnia ad rem facientia, quae ex Archivo nostro Capitulari collegeram, descripserit [4]).

Dabam Hammersdorfini, die 9. Decembris 1780.

---

[1]) Este ediţia a două a cărţii «Ioannis Com. de Bethlen, Commentarii de Rebus Transsilvanicis» ieşită de sub tipar la sfârşitul anului 1779 plină de locuri privitoare la Români.

[2]) Gramatica română, scrisă latineşte, din Viena, anul 1780 (descrisă în *Bibliografia Românească Veche* sub No. 430) despre care însă pân' acum nu se ştià că a ieşit de sub teascuri chiar la începutul anului citat.

[3]) Lucrarea părintelui reformat ardelean Iosif Benkő a apărut în anul 1781 cu titlul: «Milkovia, sive antiqui episcopatus Milkoviensis» în două volume groase.

[4]) Benkő a lucrat ani îndelungaţi la istoria episcopatului Milcovului, precum informează însuş la 7 Martie 1778 pe prietenul său săsesc Paul *Roth* din Braşov, scriindu-i astfel: Laboro, multum laboro de situ Episcopatus seu Episcopii Milkoviensis, an videlicet Milkovia oppidum fuerit in Moldavia, vel Valachia? in partes abeunt enim scriptores. Et an hodie Milkovia seu oppidum seu pagus superet? Dic, et eris mihi plus quam Apollo. Valachi et qui Valachiam a vobis adire solent, forte aliquid respondere valerent. (Trausch, *Schrifsteller-Lexicon*, p. 228).

LIX

Guşteriţa, 23 Martie 1782.

Ioan Seivert către Daniel Cornides.

Die Provinzial Sprache in Walles, soll mit unsrer Vlachischen übereinstimmen. Köleseri schrieb ehemals deswegen an den berühmten Engelländer Woodward. Schade aber, dass wir des letztern Antwort nicht haben. Die Sache wäre doch für die Geschichte interessant. Könnten Sie hiermit keine entscheidende Entdeckungen machen?

Hammersdorf, den 23-sten März im Bette, 1782.

LX

Bratislava, 3 Iulie 1782.

Carol Gottlieb Windisch către Daniel Cornides.

Unser lieber Seivert hat einige Anmahnungen von dem Zipperlein und er würdt Ihnen schon geschrieben haben, wenn er Ihren Standort gewusst hätte. Vorige Woche erhielt ich einen Brief von ihm, in dem er mir voller Freuden sagte, dass er das Wallesische Vaterunser von Ihnen erhalten, und es ganz dem Walachischen ähnlich gefunden habe. «Sollten die Waleser, sagt er, wohl eine alte Kolonie der Dacier oder Geten seyn?» Hum! Sollte nicht beyde wahrscheinlicher Kolonien der Römer seyn, deren Bauerischlateinische Sprache sich erhalten, und nur in Wenigen, nach ihren verschiedenen Vermischungen mit andern Nationen, sich von einander unterschieden hat!

Pressburg, den 3-ten Iuly 1782.

LXI

Bratislava, 6 Iulie 1782.

Carol Gottlieb Windisch către Daniel Cornides.

Nun wo bin ich in meinen letztern Briefe geblieben? Gar recht bey den Wallesern, dass sie, wie ich glaube, eben so, wie die Walachen, eine Römische Kolonie seyn können. Der Name Wal, mit seinen verschiedenen Endungen, iat ja den Römern in allen neuern Sprachen beygeleget worden: daher unser *Walsch*, das Engländische *Wales*, das Slawische *Vlach*, das Griechische *βλωχ*, das Ungrische *Olasz*, das sowohl Italiäner als Walachen führen. [1]) Was aber das sonderbare Wort *Wal-Vlach* heisse, und welchen Bezug es auf einen Römer habe, das ist der Gordische Knote, die noch kein Kritiker aufgelöst hat.

---

[1]) E greşit, căci Ungurul zice «Oláh» expresie necunoscută de Windisch, care nu ştia bine ungureşte.

Pressburg, den 6-ten Iulii 1782.

P. S. Sulzers dritter Theil seines Transalpinischen Daciens ist dieser Tagen fertig geworden [1]). Wenn doch der gute Mann nicht so viel deklamirte, und — hauptsächlich das Kritisiren und Witzeln unterliesse. Von dem Walachischen Wappen sagt er nichts als Rotomontaden und hätte doch sehr viel gutes und wahres sagen können, wenn er die Siebenbürgische Briefe aus unserm «Magazin» genutzt hätte![2]) Er ist itzt in die Schweitz verreist. Der 4-te Theil, wie er mir schreibt, soll um Michaeli fertig werden [3]).

LXII

Bratislava, 1 Martie 1783.

Carol Gottlieb Windisch către Daniel Cornides.

Sulzers «Literarische Briefe» sollten Sie noch nicht zu Gesichte bekommen haben? Nehmen sie doch solche von unserm Pray zu leihen und lesen Sie doch, was er Unüberlegtes von diesem Manne geschrieben hat! Ich musste seine Ehre retten und habe in einer Note zu der *Reise nach der Moldau*, welche dem I. Stücke des 3. Bandes unseren *Magazins* einverleibt worden, diesem geschwätzigen Reisenden, seine falsche Erzählung von dem Gespräche mit Herrn Abbé Pray vorgehalten [4]). Heute korrigire ich den ersten Bogen des I. Stückes und ich hoffe, das ganze Stück Ihnen durch die Marktleute zu überschicken.

Pressburg, den 1-ten März 1783.

LXIII

[Budapest, Noemvrie 1785].

Daniel Cornides către Iezuitul George Pray.

De iure Regum Hungariae in Valachiam et Moldaviam, cum tantillum otii fuero nactus, nonnulla adferam. Diplomata ad res Valachicas et Mol-

[1]) Acest anex e scris într'o scrisoare specială cu aceeaş dată ca cea de sus.

[2]) Se referă la propria sa revistă «Ungrisches Magazin» tipărită la Pojon, în care în vol. I. al anului 1781 pp. 365—374 apăruse un articol bun al lui Ioan *Seivert* cu titlul: Von dem walachischen Wappen.

[3]) Această parte a operei lui Sulzer nu a apărut însă niciodată, dar manuscrisul ei se păstrează în biblioteca Liceului Honterus din Braşov.

[4]) A se vedeà în revista «Ungrisches Magazin», vol. III (Pressburg, 1783), pp. 94—96. Dealtfel i-a respuns şi Pray însuşi într'o broşură anonimă cu titlul «Herrn Gideon Szolga Anmerkungen über Herrn F. J. S. Literarische Reise, in so weit Ungerland betrifft» 1793.

davicas attinentia, ex Dogielio [1]), Raynaldo [2]), Edmundo Martene [3]), et ex Lunigii «Deutsches Reichsarchiv» [4]), ex Lundorpii [5]) item Actis publicis, colligi possunt bene multa. Quae apud Scriptores Byzantinos de rebus Valachicis et Moldavicis reperiuntur, ea Stritterus [6]) digessit. Ex scriptoribus Polonicis Dlugossum [7]), Cromerum, [8]) Piasecium [9]), Heidensteinium [10]), ex nostris Istvanfium [11]) et Wolfgangum Bethlenium [12]), ex Moldavicis Kantemirum [13]), cum fructu consules.

Seriem et res gestas Principum Moldaviae ex archivis Principum Moldaviae descripsit Peyssonnel, ex Russico vero quodam scripto inedito, cui titulus: «Skazanie vkratzem o Moldavskich Gosudariech, otkole naczasam Moldavskaja zemlia» hoc est: «Enarratio brevis de Moldavicis Principibus, inde ab initio nominis regionis Moldavicae» Clarissimus Schlözerus operi suo «Geschichte von Littauen, Kurland und Liefland» (Halle, 1785) pag. 93. inseruit [14]). Russicus iste Annalista seriem Wayvodarum Moldaviae a Dragoszio, primo Moldaviae vaivoda, usque ad mortem Stephani anno 1504

---

[1]) Mathias Dogiel: «Codex diplomaticus regni Poloniae». Tom. I—V. Vilnae, 1768—1769.

[2]) Odoricus Raynald: «Annales Ecclesiastici», vol. I—XV. Lucae, 1747—1756.

[3]) Edmund Martene: «Scriptorum veterum et monumentorum historicorum dogmaticorum moralium amplissima collectio», vol. I—IX. Parisiis, 1724—1733.

[4]) Ioannes Christianus Lunig: «Publicorum negotiorum ab Augustissimo Romanorum Imperatore universis Europae regibus... tractatorum, sylloge... decreto»; etc. Francofurti et Lipsiae, 1694 şi Supplementum et continuatio, ab anno 1674 usque ad annum 1702. Ibidem, 1702.

[5]) Michaelis Lundorp: «Der Römischen Keyserlichen Mayestät Acta publica». Tom. I—III. Frankfurt am Meyn, 1722—1723.

[6]) Ioannes Gottlieb Stritterus: «Memoriae populorum olim ad Danubium, Pontium Euxinum... incolentium». Tom. I—V. Petropoli, 1771.

[7]) Ioannes Dlugosz, *Historia Polonica*, Lipsiae, 1711.

[8]) Martinus Cromerus episcopus: «De origine et rebus gestis Polonorum Libri XXX. (Multe ediţiuni, dintre anii 1555—1568) şi Polonia. Coloniae, 1578. (Şi alte multe ediţiuni mai recente).

[9]) Se înţelege cartea tipărită la Cracovia în 1648 cu titlul: «Chronica gestorum in Europa singularium» a Paulo Piasecio episcopo Praemisliensi, accurate ac fideliter conscripta.

[10]) Vestita carte cu titlul: «Reinholdi Heidensteinii secretarii regii Rerum Polonicarum ab excessu Sigismundi Augusti Libri XII». Francofurti ad Moenum, 1672.

[11]) Nicolai Istvanfi Pannonii Historiarum de rebus Ungaricis Libri XXXIV ab anno 1490 ad annum 1606. Coloniae Agrippinae, 1622. (Prima ediţie).

[12]) Wolffgangi de Bethlen Historia de rebus Transylvanicis. Ediţia a doua în 6 volume. Cibinii, 1782 şi următorii.

[13]) Opera despre Moldova a principelui Dimitrie Cantemir, pe care o cunoşteà din ediţiunea ei germană din anul 1771.

[14]) Numele întreg al autorului este August Ludwig Schlözer, însă cartea aceasta o publicase împreună cu prietenul său Gebhardi, citat mai jos.

recensuit[1]), sed multis refertam anachronismis. Accuratiora petes ex Gebhardi [2]) «Geschichte des Reichs von Hungarn» tomo IV. Sed de his alia opportunitate plura [3]).

LXIV

[Budapest, Ianuarie 1786].

Daniel Cornides către Iezuitul George Pray.

De Valachia et Moldavia habeo instrumenta nonnulla; saltem Dominus Rossi in iis exscribendis operam porro quoque commodet [4]). Seriem et historiam succinctam Principum Valachiae et Moldaviae Peyssonnel ex Commentariis a Wayvoda ipso acceptis vulgavit; sed Peyssonnelii opere et Bibliotheca nostra caret, et ego careo [5]). In Historia Valachiae et Moldaviae num Clarissimus Wagner elaborat, ut ea de re me reddidit certiorem [6]). Quaedam adfecta fragmenta Historiae utriusque Principatus, ipsiusmet consignata manu Schmeizelii, possideo [7]). Exquiram ea, simul ac plusculum fuero otii nactus.

De felicibus novi anni auspiciis Tibi, pro eo, ac debeo, gratulor. De nostris annis Tibi Jupiter augeat annos!

LXV

Sabinov, 5 Maiu 1787.

Carol Wagner către Daniel Cornides.

Iosepho *Benkő* in causa rerum Valachicarum et Moldavicarum non ante scribam, quam ab Excellentissimo Praesule Transilvaniae responsum accepero, fortasse apud hunc tam felix ero, ut quae desideravi, obtineam: quod si spes me deluserit, tum ad Benkőnem confugiam. Enumerasti tu et superioribus tuis literis, magnam copiam librorum, qui in rem meam facerent,

---

[1]) Scris greşit: 1502.

[2]) Este cartea lui Ludwig Albrecht Gebhardi, tipărită în patru volume la Leipzig, 1778—1782.

[3]) Data scrisorii se poate fixà cu destulă siguranţă prin faptul că Pray primise permis pentru a face cercetări în Arhivele ţării din Buda, privitoare la relaţiunile Ungariei cu ţările române, în ziua de 22 Octomvrie 1785. (Századok 1888, p. 527).

[4]) Francisc Xaver Rossi profesor universitar, cu multe studii istorice rămase netipărite.

[5]) Este următoarea operă a cunoscutului istoric francez al tipului: «Observations historiques et géographiques sur les peuples barbares qui ont habité les bords du Danube et du Pont-Euxin». Par Peyssonnel. Paris, 1765.

[6]) Eruditul istoric Carol Wagner, fost director al Bibliotecii universităţii din Buda (între anii 1777—1784) şi acum retras în orăşelul Kis-Szeben din Scepusia, unde murì în anul 1790.

[7]) Cunoscutul istoric sas *Schmeizel* (mort în anul 1747) care a cules mult material privitor la istoria Românilor, risipit prin bibliotecile săseşti din Ardeal.

et praesentibus enumeras; at frustra agis, multis enim destituor, multi ne in tota late vicinia mea reperiuntur. Accedit, quod ex omnibus iis nec hiatus saeculi XIII. et XIV, nec certam, et indubitatam seriem Vajvodarum illius temporis me eruturum sperem. Itaque neccessario ad manuscripta recurrendum erit: quare maiorem in modum te oro, ut diplomata tua inprimis pro me exscribi cures, deinde Anonymi Historiam Principum Moldaviae, quam offers; tum seriem Vajvodarum eiusdem provinciae ex Peyssonnel ac Schloezeri Historia Lithuanica, siquidem certa sit, nam si eiusmodi est, qualem Kantemirus in sua Moldavia, aut Pray in Supplementis produxit, ca vix indiguero, cum pauculis meis diplomatibus omnino non respondeat. Scribam autem quem eatenus conduxeris, si Pray nihil hactenus resolvit, ego de meo solvam, modo subinde pretium indices. Edocebis me praeterea, quanti Gebhardi tomus IV, aut si seorsim non venditur, totum opus constet? quanti item, quas ultimis literas memoras «Histoire de la Moldavie et de la Valachie» par M. C. à Iassy 1777 in 8-vo [1]) et del *Chiaro* «Istorie delle rivoluzioni della Valachia» comparari possent? Sed iudicio tuo committo, num hi libri, qui mihi ignoti sunt, et quantum in rem meam collaturi sint?

Bremondi Bullario Dominicano [2]) bene usus est in operibus suis *Katona* [3]) usque ad annum Domini 1300. Non dubito et posteriorum temporum literas illic reperiri, itaque per otium exquiras, quaenam adhuc sint Cumanica, Valachica, Moldavica, item de episcopatibus Milkoviensi, Argensi, Moldaviensi, Bachoviensi, Serethensi, Nicopolensi, et cum constet multos Dominicanos illis episcopatibus praefuisse. Frustra librum hunc apud eius Ordinis viros Cassoviae quaesivi.

Dabo omnem operam, ut aliquem inveniam, qui pro nundinis Medardinis [4]) Pestinum proficiscatur, et libros ex tua benevolentia cessos mihi adferat. Philalethi Xenia tuto exmittere poteris, cum ut ea describis, extra meum scopum sint, illorum loco tamen addes Grammaticam Valachicam, tum quod eam rursum offers, tum quod plura exempla habes.

Felicem te! Qui ab Authoribus, quosne noscis quidem, dona accepis. Scilicet noscunt te alii, et eruditionem tuam, quos inter cum et ego sim, patieris paulisper, ut de meis rebus consulam.

1. Num quos *Filstich* pag. 18 in suo «Schediasma historicum de Valachorum historia» vaivodas enumerat [5]), et *Hornii* «Arcam Noe» eatenus citat [6]), veros fuisse putas? quam cuperem, si Hornii dictum librum pro me comparare non posses, saltem, quae huc attinent, mihi mitteres.

---

[1]) Cunoscuta carte a lui I. L. Carra.

[2]) Diplomatariul lui Anton Bremond; Romae, 1729—40.

[3]) Opera celebrului Iezuit ungur Ştefan Katona, *Historia critica regum Hungariae stirpis Arpadianae*, vol. I—VII. Budae, 1779—82.

[4]) Adică iarmarocul obişnuit dela 8 Iunie.

[5]) Cartea aceasta a lui Ioan Filstich (directorul gimnaziului săsesc din Braşov) a apărut tipărită la Jena, 1743.

[6]) Georgius Hornius, *Arca Noa, sive historia imperatorum et regnorum a condito orbe.* Denuo edita. Francofurti et Lipsiae, 1674.

2. Num quae Gebhardi tomo IV, quem nuper commodatum habueram, ex *Luccari* adfert [1]), de Radul Vaivoda Valachiae, Valajco eius filio, Slava filia Serviae Regi nupta, item de primis Moldaviae vaivodis, vere putas? Ego hactenus in instrumentis Hungaricis nullam eorum memoriam reperi. Tu Luccarium procul dubio habebis, quaeso te, excerpe ea paucula, quae ad Moldaviam et Valachiam attinent.

3. Quo circiter anno putas Bogdanum ex comitatu Maramorosiensi in Moldaviam transivisse, num aliquam eius genealogiam et successionem, sed vetustis literis firmatam non habes?

4. Innuis te in aliquo Diplomate legisse, quod Ioannes de Hunyad praefuerit aliquamdiu Valachiae ut Vaivoda? Communica diplomatis fragmentum. Gebhardi quoque tomo IV. pag. 566 ex Gerthen asserit fuisse Stiborium vaivodam Transilvaniae et Moldaviae; si ad manum Gerthenius est, rogo te, verba eius exscribe. Haec autem per otium facere poteris, et quandocunque mittes, tempori mittes. Difficultas certe summa est apud me seu primos utriusque provinciae vaivodas, seu eorum successionem, seu res gestas exhibere, ut quoties in mea Collectanea intueor, toties irritum laborem me suscepisse damnem. Manebunt tamen collectanea, etiamsi aliquantum augere licuerit, in manuscripto, si deinceps in feliciores manus, et oculos inciderit illud, edi poterit. Video enim et Russicos, et Tartaricos scriptores in subsidium advocari debere, quorum nullum habeo, sed nec, qui huc facerent, satis scio.

Cibinii [2]), 5. Maii 1787.

LXVI

Târgu-Murăş, 16 Septemvrie 1787.

George Aranka către Daniel Cornides.

Es ist ein Krieg zwischen Türken und Russen, wie sie wohl wissen werden. Als man sehr besorgt ist wegen der armen schwachen Türken, so ist man der Meinung, dass man Moldau und Walachey unser Seits, um sie gegen alle Einfälle der Russen in Sicherheit zu erhalten, mit Truppen besetzen will.

Ich habe eine kleine Beute in Hermannstadt gemacht; ich mache damit Ihnen ein Present, es ist aus dem Archiv, aus einem alten Protocolle, wie ich es gefunden habe abgeschrieben, Wort zu Wort:

Nota. In Anno Domini 1420 feria 5. ante festum S. Michaelis [3]), est Varasinum [4]) per Turcas desolatum, et homines totaliter captivi deducti de

[1]) Giacomo Pietro Luccari, *Copioso ristretto de gli annali di Rausa*, Venetia, 1605.

[2]) Orăşelul Kis-Szeben, în nordul Ungariei, în Scepuzia, azi pe teritoriu cehoslovac.

[3]) Vasăzică, 24 Octomvrie 1420.

[4]) Varasinum-Szászváros, româneşte: Orăştie.

23*

tota sede Varasiensi; et feria 3-a praecedenti Vaivoda Nicolaus de Csák cum toto suo exercitu, et castrum Hatzeg in magna caede fuit superatus et percussus.

Item nota. Quod terra Brassoviensis feria 5. post Dominicam Quasimodo est expugnata, et exercitus VII sedium miserabiliter percussus sit per fugam Siculorum Anno Domini 1421 [1]).

Item. In Anno Domini 1432 totus districtus Brassoviensis et certa portio Siculorum sedium, et pars sedis Kezd per saevissimos Turcos, crucis Christi inimicos, et malignum Aldam Voivodam Transalpinum, qui se a fidelitate Domini Ser-mi Regis Sigismundi detraxit, heu dolor! memorata terra Brassoviensis periit et est annullata per ignis ardorem et consumta; populum, qui confugit de partibus Brassoviensibus versus sedem Kezd Turci abduxerunt, et multos homines de Siculis, et quosdam de sede Kezd, et factum iste fuit circa festum Nativitatis Iohannis Baptistae [2]).

Item. Antal Magnus videlicet Hungarus surrexit et tumultum Rusticorum videlicet ad se recepit, totam Transilvaniae partem cum iisdem volens expugnare sibi subiiciendam, et specialiter nobiles. Idem Antal, iuxta monasterium Colosiense, a nobilibus interfectus, in particulas minutas secaverunt et mactaverunt, et in oppido Thordensi novem socios suos, qui secum tenuerunt, in palos super monte ante Thordam traxerunt. Tandem ipsi nobiles Dominica Gaudete [3]) causa praetacti negotii oppidum Enyed devastarunt.

Nota. Quod Anno Domini 1438 feria 3. proxima ante festum Beati Laurentii Martiris [4]) perfidissimus imperator Amurath devastavit sedem Brassoviensem, civitatem Müllenbach,[5]) sedem eiusdem, nec non et sedem Ruthenorum, et in feria proxima ante Assumtionem Beatae Virginis [6]) istam civitatem Cibiniensem omni sua potentia circumvolavit et obsedit. Sed feria 6-ta videlicet in Assumtionis Mariae [7]) mane in diluculo turpiter ab eadem civitate recessit et per vias Schenk et Fogaras usque in Brassoviam et in Valachiam inde recessit.

Das schicke ich Ihnen als ein kleines, aber gutes Recept, und habe die Ehre zu verbleiben gehorsamster v. Aranka mp.

Maros-Vásárhely, 16. Septembris 1787.

---

[1]) Adică 3 Aprilie 1421.
[2]) Data aceasta (de 24 Iunie) a intrării în Ardeal a boerului Aldea e aproape nouă.
[3]) Adică 15 Decemvrie 1437.
[4]) Vasăzică 5 August 1438.
[5]) Mühlbach = Sebeşul-Săsesc.
[6]) Adică 14 August 1438.
[7]) Ziua de 15 August 1438.

ANEXE DOCUMENTARE

(1447—1476)

I

Timişoara, 18 Maiu 1447.

Ioan de Hunyad guvernatorul Ungariei confirmă pe Dan fiul lui Jarotzlaw de Chonokos împreună cu fiii săi în posesiunea lor veche din comuna Chonokos în comitatul Hunedoarei.

Nos Iohannes de Hunyad Regni Hungariae Gubernator. Memoriae commendamus per praesentes, quibus expedit universis. Quod nos consideratis et in memoriam nostram revocatis multimodis fidelitatibus et fidelium servitiorum gratuitis meritorumque sinceris complacentiis, atque virtuosis gestis Nobilium Daan filii quondam Jarotzlaw de Chonokos, nec non Woyik ac Petri Zsorbe et Iohannis filii dicti Jarotzlaw de eadem Chonokos, quibus ipsi Sacrae Regni Hungariae Coronae et ex post nobis in pleris tam Regalium quam Nostrorum exercituum, tam contra saevissimos Turcos, quam alios Hungariae Regni notorios aemulos plera vice motorum expeditionibus, non parcendo personis ac rebus eorum, cum immoderata sanguinis eorum effusione studuerunt complacere. Intuitu quorum volentes ipsis nostram exhibere benevolentiam favorosam, possessionem Chonokos praedictam vocatam in comitatu de Hunyad praenotatam, in districtu de Hatzeg existentem habitam, in cuius dominio praefatus Daan more Kenesiatus hucusque perstitisset; item totum et omne Ius Regium, si quod in eadem possessione Chonokos qualitercunque Regia haberet Serenitas, aut quibuscunque modis et rationibus Sacram eiusdem concerneret Coronam, simul cum cunctis eiusdem et ipsius utilitatibus et pertinentiis, terris videlicet arabilibus cultis et incultis, pratis, silvis, nemoribus, montibus, vallibus, vineis vinearumque promontoriis, molendinis, atque molendinorum locis, generaliter quibuslibet utilitatum integritatibus quovis vocabulo vocitatis, ad eandem et ipsum Ius Regium de iure spectantibus et pertinere debentibus, sub ipsius veris metis et antiquis, eidem Daan ac aliis praescriptis, ipsorumque haeredibus et posteritatibus universis, authoritate Nostrae Gubernationis, nec non consensu et voluntate universorum Dominorum Praelatorum et Baronum ad id accedendo dedimus, ,donavimus et contulimus, imo damus, donamus et conferimus iure perpetuo et irrevocabiliter possidendas, tenendas, pariter et

habendas, salvo iure alieno, harum nostrarum vigore et testimonio literarum mediante. Datum in Temeswar in festo Ascensionis Domini. Anno eiusdem Millesimo Quadringentesimo quadragesimo septimo.

(Ex originali, die 28. Ianuarii 1768 descripsi Marosvàsàrhelyini).

NOTĂ. Odată cu acest document (tot în ziua de 18 Maiu 1447) gubernatorul Ioan Hunyadi reînoeşte actul de proprietate al lui «Nobilis Ungur de Felsö Nadasd» în comitatul Hunedoarei pentru meritele sale cucerite în trecut. Publicat în întregime la Gróf *Teleki* József: «Hunyadiak kora Magyarországon», vol. X (Pest, 1853), p. 196.

II

Buda, 12 Maiu 1464.

Matia regele Ungariei confirmă prin «nova donatione» posesiunile lui Ladislau de Cholnok şi a fraţilor săi din Cholnok şi altele din comitatul Hunedoarei.

Commisio propria Domini Regis

Nos Matthias Dei gratia Rex Hungariae, Dalmatiae. Croatiae etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit universis. Quod Nos attentis et consideratis fidelitatibus et fidelibus servitiis fidelium Nostrorum Ladislai et Sandrini fratrum carnalium de Cholnokos, per eos primum, uti didicimus, iuxta possibilitatis ipsorum exigentiam Sacrae Regni Nostri Hungariae Coronae, tandemque Maiestati Nostrae sub locorum et temporum varietate constanter exhibitis et impensis, possessiones Cholnokos, Ohaba et Doboka vocatas in Comitatu de Hunyad existentes et habitas; in quarum pacifico dominio iidem Ladislaus et Sandrinus progenitores suos ab antiquo perstitisse seque persistere adserunt etiam de praesenti, simul cum cunetis earundem utilitatibus et pertinentiis quibuslibet, terris scilicet arabilibus cultis et incultis, agris, pratis, pascuis, foenetis, campis, sylvis, nemoribus, montibus, alpibus, aquis, fluviis, piscinis, piscaturis, aquarumque decursibus, molendinis, molendinorumque locis, et generaliter quarumlibet utilitatum et pertinentiarum integritatibus earundem quovis nominis vocabulo vocitatis, sub suis veris et antiquis metis, praemissis sic ut praefertur stantibus et se habentibus, memoratis Ladislao et Sandrino, et per eos Daan et Ioanni de dicta Cholnokos, fratribus scilicet suis, ipsorumque haeredibus et posteritatibus universis, novae Nostrae donationis titulo dedimus, donavimus et contulimus, imo damus, donamus et conferimus iure perpetuo et irrevocabiliter tenendas, possidendas, pariter et habendas, salvo iure alieno, harum nostrarum vigore et testimonio litterarum mediante. Quas in formam nostri Privilegii redigi faciemus, dum nobis in specie fuerint reportatae. Datum Budae Sabbatho proximo post festum Ascensionis Domini. Anno eiusdem Millesimo quadringentesimo sexagesimo quarto, Regni nostri anno septimo, Coronationis vero primo.

III

Roma, 31 Martie 1475.

Papa Sixt al IV-lea către Ştefan-Vodă al Moldovei.

Dilecte fili. Salutem et Apostolicam benedictionem.

Litteras Tuae Nobilitatis accepimus, quae nobis gratae admodum extiterunt, cum videamus te adeo promptum esse ad fidem Christianam defendendam et perfidissimorum Turcarum sectam debellendam. Laudamus sanctum et rectum propositum tuum, teque enixe adhortamur, ut sicut coepisti, ita perficias. Aderit auxiliator Dominus Deus noster. Nos vero numquam cessamus, quanto studio, cura et diligentia possumus opportunas cum caeteris Christianorum principibus et potentatis provisiones facere. Et utinam soli tantum ponderis sustinere possemus, quod certe ultro scriberemus. Verum propter diversa et non parva onera, quibus pro subventione fidei superioribus annis gravati super vires nostras fuimus, accedit, quod nunc etiam Rhodiis atque Hungaris quantum vires nostrae patiuntur praesidia subministramus. Adeoque facultates tantummodo nostrae non sufficiunt. Sumus tamen eo animo, quod iam omnes norunt, ut partes nostras pro virili non deferamus, maxime accedente caeterorum Christianorum principum contributione: quos in dies magis disponere studemus et tua in primis virtute, quam profecto et magnificamus, et summis laudibus extollimus.

Datum Romae, die ultima Martii. Anno M.CCCC.LXXV. Pontificatus anno IV.

(Martene: Veterum scriptorum et monumentorum historicorum... amplissima collectio tom. II. — Parissiis, 1724 — p. 1490).

IV

Roma, 20 Martie 1476.

Papa Sixt al IV-lea către Ştefan-Vodă al Moldovei.

Dilecte fili. Salutem etc.

Accipimus litteras Tuae Nobilitatis, dilectosque filios Petrum in decretis baccalarium et Cataneum Ianuensem, consiliarios tuos, quos cum litteris ipsis misisti, benignissime audivimus, intelleximusque ex eis desiderium tuum de provisione Moldaviensis Ecclesiae, cui ipsum Petrum praefici supplices in pastorem, quem commendatissimum habebimus, maxime propter tuam excellentem virtutem, et praeclara in Christianam rempublicam merita. Caeterum, dilectissime fili, licet pro his, quae gloriose et pientissime fecisti et facis, potius gratulari virtuti et laudi tuae, quam te excitare oporteat: tamen quia gloriam tuam cum publica auctoritate augere desideramus, hortamur ut de bono in melius perseveres, et toto pectore defensioni et propagationi fidei sanctae incumbas. Nullibi virtus et magnanimitas tua versari decentius potest, ex nulla re veriorem et magis perennem gloriam consequi.

Res tuae contra infideles Turcas communes hostes sapienter et fortiter hactenus gestae tantum claritatis tuo nomini addiderunt, ut in ore omnium sis et consensu omnium plurimum lauderis. Noli igitur defatigari, sed sicuti facis victoriam tibi ab Alto concessam prosequere, ut a Deo praemium aeternum, et ab hac Sancta Apostolica Sede commendationem uberius consequaris.

Datum Romae, die xx. Martii Anno M.CCCC.LXXVI. Anno V.

(Martene: Veterum scriptorum collectio tom. II p. 1531).

V

Roma, 3 Aprilie 1476.

Papa Sixt al IV-lea către Ştefan-Vodă al Moldovei.

Dilecte fili. Salutem etc.

Oratores Tuae Nobilitatis libenter vidimus, benigneque audivimus, ut qui te propter egregiam tuam virtutem praecipua complectimur in Domino caritate. Ecclesiae autem Moldaviensi non solum eum, quem desideras, praefecimus in pastorem; sed ut tibi rem gratiorem faceremus, a consuetudine Romanorum Pontificum, praedecessorum nostrorum, recessimus, sumusque ipsum electum specialis favore gratiae prosecuti. Remisimus namque et condonavimus ei annatam, quae quoniam pro necessitatibus Camerae Apostolicae imminentibus instituta est, raro compertum est, cuiquam esse donatam. Quod autem ad subsidium per eosdem tuos oratores petitum spectat, cum a principio cum potestatibus Italis conventum esset, carissimo in Christo filio nostro Matthiae Hungariae regi illustri, qui tantum bellum contra infideles omni conatu et totis viribus regni suscepit, mittere subsidium, quidquid pecuniarum collegimus, ei destinavimus, existimantes, quod id in commodum et utilitatem tuam tenderet, quandoquidem cum ipso rege contra impiam gentem bellum assidue geris et pro communi utilitate certas. Sequentibus vero annis in taxando subsidio, quod etiam auctore Domino tam Italos, quam Transalpinos potentatus impensuros speramus, aliquid Tuae Nobilitati particulariter decernere curabimus. Itaque perge magno, ut facis, animo, tibique persuade virtute et opera tua nobis et Apostolicae Sanctae Sedi esse carissimum. Nam ut intelligas, cupere nos ex parte qua possumus etiam nunc tibi subvenire, concessimus indulgentias Jubilaei in terris tuis omnibus illis, qui dimidium erogabunt pecuniae, quam iuxta eorum conditiones ad almam urbem nostram veniendo et redeundo verisimiliter potuissent expendere, ut et hinc quoque tibi et tuis accrescat subsidium et commodius sanctae expeditioni possis intendere, et ita in omnibus, inquibus tibi poterimus prodesse, faciemus semper animo libentissimo.

Datum Romae, die III. Aprilis. Anno M.CCCC.LXXVI. Anno V.

(Martene: Veterum scriptorum collectio tom. II. p. 1536).

NOTE ISTORICE ASUPRA EDITĂRII OPERII POETICE A LUI M. EMINESCU

DE

N. IORGA

MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

Şedinţa dela 1 Martie 1929.

Nici o operă literară eminentă, ieşită dintr'o minte genială, n'a avut trista soartă a operei lui Mihail Eminescu.

O nouă ediţie ilustrată, care cuprinde o parte din lirica lui adâncă şi duioasă, ai eşit acuma de supt tiparul unui editor gata la sacrificii, introducerea fiind datorită colegului nostru G. Murnu.

Şi ea îmi dă prilejul să vorbesc de felul cum trei generaţii până acuma şi-au înţeles datoria faţă de autorul «Luceafărului».

Cea d'intăiu, în mijlocul căreia a trăit, a creat şi a suferit, l-a considerat ca pe unul din poeţii înzestraţi ai unei epoce care mai avea şi pe alţii, fără a mai pomeni pe Alecsandri, care se ridica în faţa noului său rival, el însuş aşa de respectuos faţă de predecesorii pe cari-i întrecea avântul său, încât n'a îndrăznit un cuvânt de critică, se ridica, zic, ca zeul intangibil al poesiei naţionale.

Această generaţie a cunoscut din el ce a presintat însuş pentru tipărire «Convorbirilor literare» şi ce a vrut să primească direcţia meritoasei reviste, introducând poate ici şi colo câte o mică schimbare. E sigur că poetul n'a fost îndemnat să scormonească în tesaurul ascuns al încercărilor sale, să desăvârşească şi să aducă la lumină ceia ce-i scăpărase din gând într'un moment de fulgerătoare inspiraţie. Intovărăşite de chipul tânăr, mândru şi senin, faţa albă supt părul negru bogat, asămănător cu al surorii lui Henrietta, pe care n'o pot uita, cu siguranţa ochilor clari în calma faţă de marmoră, cele şasezeci de poesii care au

tulburat și cucerit o societate întreagă, smulsă de la alt fel de a gândi și simți, păreau să zică: Tot Eminescu aici este.

In ediții ulterioare ale aceleiași Case Socec nimic nu s'a schimbat, nimic nu s'a adaus. Sentința critică a lui Titu Maiorescu, marele judecător al producției literare a vremii, stătea pecetluind de-asupra culegerii.

Ediția întăiu, pe alesele, a operei lirice — a singurei acestei opere lirice — a lui Eminescu n'a fost determinată de dorința de a impune unui public încă nepregătit marea operă de poesie nouă. Nu era nici un omagiu adus cuiva care să fi dispărut. Ci — s'o spunem — un mijloc de a asista pe omul care, în eclipsa minții sale strălucite, se apropia, șovăind supt teribila lovitură a soartei, spre nesimțirea mai rea și decât moartea.

O astfel de publicație nu poate să ție samă de slabele încercări de tinerețā cu care a început o carieră literară, care așa de răpede s'a desfăcut din această umilă crisalidă. I s'a părut gustului fin al lui Maiorescu că nici prosa, de o așà de îndrăzneață imaginație, a marelui poet nu merită să fie reprodusă, — nici măcar partea publicată în reviste, partea de închipuire dintr'însa.

Cineva care, la câțiva ani după tipărirea «Poesiilor», juca la Iași, nu atâta un rol de scriitor, cu toate drăguțele lui «poeme în prosă», imitate după Turgheniev, cu altfel de viață internă, ci unul de bibliofil pasionat, de bogat sprijinitor al literaturii, ceia ce l-a făcut să se adauge «științificului», total *apoeticului* I. Nădejde la conducerea «Contemporanului», V. G. Morțun, atunci plin de entusiasmul unei generoase tinereți, se gândi la desgroparea versurilor din «Familia» și a acelei prose romantice care nu se învrednicise de atenția stăpânitorului de atunci al criticei românești. Astfel apăru, cu oarecare îngrijire de tipar, acel volum de «Prosă și versuri» care a complectat, pentru tineretul din școlile moldovene mai ales, figura lui Eminescu cel admirat și compătimit.

Cu atâta s'a mulțămit față de dânsul și generația care l-a încunjurat și a cării necontenită iubire caldă, așà de meritată, i-a lipsit lui, ca și generația noastră, care l-a înțeles deplin și, mai mult decât aceasta, și-a îndreptat viața însăși după direcții exprimate în opera lui sau suggerate de dânsa.

Totuși, târziu, când era acuma o dogmă literară Eminescu — miseriile omului perind acum de 'naintea ochilor noștri —, unul din această a

doua generație, d. A. C. Cuza, se va gândì la o întregire, — dar nu fără ca din tinerii de atunci să fi pornit o setoasă dorință de a cunoaște opera întreagă, cuprinsă și în manuscriptele, în bietele caiete terfelite, șterse, îndreptate pe care Maiorescu se hotărîse, cu un gest puțin disprețuitor, să le dea Academiei Române, ca un material istorico-literar oarecare.

Dar economistul ieșean n'avea răgazul trebuitor pentru a explora acest întins, dar încurcat material, nici pregătirea trebuitoare pentru o atât de delicată sarcină ca presintarea ediției integrale a unei mărețe opere. A încredințat deci lucrările premergătoare unui tânăr grăbit, care abia a reușit să descifreze scrisul răpede al însemnătorului de versuri fugare, menite să fie supuse mai târziu complectării și ciselării. S'a adunat astfel un bogat fond literar, care a fost împărtășit acolo, la Iași, printr'o tipografie slăbuță, cu o literă măruntă, pe două coloane, ca o traducere a unui roman de Alexandru Dumas. Poesia întăiu, prosa pe urmă, bine înțeles fără cea mai mică silință de a fixà datele, adevăratele date care, pentru bucățile poetice, nu sânt totdeauna acelea ale publicației în reviste, adesea fiind vorba de reunirea unor fragmente de date și origini foarte deosebite.

Ediția de «Opere complecte» pe care o datorim d-lui Cuza și colaboratorului său anonim, care, dacă nu mă îndoiesc, e d. A. C. Cusin, care mai târziu a dat articole de ziar și de reviste, are însă un mare merit. In ea, pe lângă o mare parte, nu totdeauna rău cetită, din lirica păstrată în caietele pe care le păstrăm noi, se dau încercările de drame, atât de îndrăznețe, și, nu numai «Sărmanul Dionis» și «Făt-Frumos din lacrimă», dar și articolele lui, atât de remarcabile ca idei, onestele și pătrunzătoarele articole de critică teatrală și literară din «Curierul de la Iași». Prefața, făgăduită, care putea cuprinde prețioasele amintiri pasionale ale d-lui Cuza, a lipsit și se pare a fi părăsită.

Dar din aceiași generație s'a ridicat un om a cărui modestie ne-a împiedecat de a-i prețui munca tăcută, rare ori presintată în pagini tipărite. D. Gh. T. Kirileanu a consacrat mulți ani de zile pentru a urmări în orice colț paginile răzlețe ale lui Eminescu. Il pasionau mai ales rapoartele inspectorului școlar și polemica aceia politică, superioară cu mult intereselor de partid, pe care Morțun, un socialist, trebuia s'o lase afară din preocupațiile sale, pentru caracterul ei conservator. Din această răbdătoare culegere a ieșit numai, supt inițialele G. K., o broșură editată de mine la Vălenii-de-Munte.

Când editura *Minerva* a început opera sa, așa de meritoasă, de editare a literaturii mai vechi, alături de presintarea celei noi care tocmai răsărise, atenția ei a trebuit să se adreseze și lui Eminescu.

Doi dintre scriitorii de căpetenie ai cercului de la «Sămănătorul», Ilarie Chendi și I. Scurtu, au luat asupra lor publicarea operei care, acum, pătrunsese așa de adânc în sufletul însuși al societății noastre.

Cel d'intăiu a cules din caietele inedite un mănunchiu de cele mai frumoase lecții, despre care cu siguranță se poate zice că ajung și une ori întrec cele mai frumoase părți din ceia ce cunoșteam până acum din scrisele lui Eminescu. Iar cel de-al doilea, el însuși un romantic, și-a închipuit că Eminescu poate fi oarecum ținut în curent cu stilul poetic de azi, corectând câte ceva și înlocuind discretul titlu al ediției Maiorescu cu acela, căutat, de *Lumini de lună*. Lui i se datorește și ediția curiosului roman fantastic *Geniu Pustiu*.

De acolo înainte, după marele războiu, opera incomparabilă a ajuns în mâna editorilor cu singura preocupație comercială.

Peste aceste ediții de simplu câștig se ridică trei, care, dacă nu fac să înainteze opera critică asupra scrisului lui Eminescu, represintă o sforțare lăudabilă.

Pentru «Cartea Bună», întreprindere părăsită de Liga Culturală, din causa lipsei de interes în public, am dat două broșuri în 12, cuprinzând bucățile apărute în «Convorbiri» pe care le-am presintat cronologic după acest criteriu, restabilind pretutindeni forma originală, adese ori viciată.

Din partea sa, d. G. Bogdan-Duică și-a dat toată osteneala pentru a presinta un volum de poesii ale lui Eminescu uneia din marile edituri bucureștene.

La acestea se adaugă ediția Ciornei, de la apariția căreia pleacă aceste observații.

* * *

Dar e o datorie pentru noi, păstrătorii prețioaselor caiete, pentru noi cari am îngrijit atâta timp moștenirea literară a lui Alecsandri, să începem, printr'o comisiune la care bucuros aș primi să mă alipesc, ediția integrală a lui Eminescu, care trebuie să fie un monument național și pe care n'o poate da decât Academia Română.

DESPRE «LEXICON MARSILIANUM»

(DICȚIONAR LATIN-ROMÂN-MAGHIAR DIN SECOLUL AL XVII-LEA)

DE

Dr. CARLO TAGLIAVINI
PROFESOR UNIVERSITAR
MEMBRU CORESPONDENT AL ACADEMIEI ROMÂNE

Ședința dela 10 Maiu 1929 [1])

Pe lângă o literatură destul de bogată în glosare slavo-române (dela fragmentul din Belgrad din veacul al XVI-lea, până la «*Lexiconul*» lui Andronic din secolul al XIX-lea), găsim în epoca veche câteva dicționare latino-române, (care își aveau fără îndoială modelele lor în literatura lexicografică apuseană), numai peste munți, adică în Ardeal și în Banat.

Ca să nu vorbim despre dicționarele mai moderne alcătuite în perioada renașterii culuturale românești în Ardeal, ca de pildă Lexiconul dela Buda din 1825, cunoșteam până acum două dicționare latino-române mai vechi, și anume: *Dictionarium Valachico-latinum* păstrat în Biblioteca Universității din Budapesta, și *Dicționarul latin-român* al lui Tudor Corbea păstrat în Biblioteca din Blaj. Cel dintâiu e foarte bine cunoscut: Hașdeu credeà că autorul erà din Lugoj și l-a denumit «Anonymus Lugoshiensis»; Crețu, care ne-a dat o ediție completă și îngrijită a acestui dicționar, a susținut că autorul trebue să fi fost din Caransebeș și l-a denumit «Anonymus Caransebesiensis»; în anii din urmă d-l Drăganu a încercat să arate că Anonymus poate să fi fost chiar Mihail Halici din Caransebeș. Dicționarul latin-român al lui Tudor Corbea e,

[1]) Memoriul acesta reproduce, aproape fără schimbări, un discurs rostit la Academia Română în ședința publică dela 25 Mai, care vrea să fie numai un rezumat foarte pe scurt al lucrării mele «*Il Lexicon Marsilianum*» în curs de publicație în colecția *Études et Recherches*. De aceea lipsesc citațiile și aparatul de erudiție, cari se găsesc acolo împreună cu o bogată bibliografie.

dimpotrivă, foarte puţin cunoscut; cu toate că a fost în prealabil semnalat de Micu (Clain) și de Cipariu; dintre filologii români moderni numai răposatul Crețu a avut ocazia să-l studieze de aproape dar, din nenorocire, nu i-a consacrat decât un articol lipsit cu totul de însemnătate. Dicţionarul trebuie să fie foarte bogat, e scris în chirilice, prezintă câteva cuvinte dialectale, și în sfârșit nu e decât o traducere a Dicționarului latin-maghiar al lui Molnár.

Acestor două dicţionare le putem adăugà astăzi un al treilea dicţionar: «Lexiconul Marsilian» care, din anumite puncte de vedere, este de sigur chiar mai important, fiind în acelaş timp și mai vechiu cu câțiva ani. Filologii români, cari au identificat atâtea cuvinte prețioase în Dicționarul Anonimului din Caransebeș, vor puteà descoperì, peste câteva luni, adevărate comori ascunse în Lexiconul Marsilian, în ediția pe care am pregătit-o de câțiva ani și care va fi publicată de către Academia Română. Am onoare să prezint astăzi Academiei memoriul meu despre Dicționarul acesta și deoarece mi s'a făcut marea cinstea și bucurie să mi se îngădue de a puteà luà cuvântul în această ședință voiu face, foarte pe scurt, un rezumat al lucrării mele și mai ales voiu vorbì despre concluziile la care am crezut că pot ajunge în studiul meu. Lexiconul Marsilian se păstrează în Biblioteca Universității Regale din Bologna printre manuscriptele cunoscutului poligraf și general Luigi Ferdinando Marsigli; e un manuscript de 81 foi și conține un dicționar în trei limbi: latin, român, maghiar. Dicționarul are 2394 de cuvinte și, către sfârșit, numeralele dela unu până la o sută; ici colo lipsesc câteva traduceri (13 în partea ungurească, și 52 în cea românească) lipsurile sunt mai toate în partea dela urmă (dela *rivus*) ceeace ne arată că pe la sfârșit autorul erà mai grăbit.

Manuscriptul până acum rămăsese necunoscut filologilor români; d-l Iorga care a cercetat la Bologna manuscriptele lui Marsigli și care s'a ocupat, cu competința-i cunoscută, despre relațiile lui Marsigli cu Stolnicul Constantin Cantacuzino (urmat în această direcție de d-nii Ortiz și Mărcu) se pare că n'a dat de manuscriptul nostru.

Istoricii unguri, dimpotrivă l-au semnalat în treacăt dar într'un mod cu totul sumar și necorect. Răposatul Szilády îl credeà un autograf al lui Marsigli și greșià, deoarece manuscriptul nu este și nici nu poate să fie (precum am dovedit în studiul meu) o lucrare a marelui general bolonez. In sfârșit, cunoscutul istoric ungur, d-l Veress, ne spune că este: «befejezetlen rövid munka» (o lucrare scurtă și nesfârșită).

Partea latinească ne dovedește că autorul știà binișor latinește, dar cu toate acestea, nu găsim o limbă curată și clasică, ci o limbă plină de o sumedenie de elemente decadente, mai toate întrebuințate și în actele latinești din Ungaria. De exemplu: doliarius, gosippium, inalbesco, sclopus, terebellum, traha, etc.

Partea românească e scrisă cu litere latine și ortografie ungurească care ne amintește pe aceea a produselor literaturei româno-calvine din veacul al XVI-lea și al XVII-lea (Catechismul lui Fogăraș, Cartea de cântece dela 1570, Psaltirea lui Viski dela 1697 și chiar Anonimul dela Caransebeș); pentru *ă* găsim *a*, *e* și, în câteva cazuri, *o* (unde totuși este vorbă de o particularitate fonetică iar nu numai ortografică); pentru *â* găsim *a*, *e*, *ö*, *oe*, *o* și câteodată *i* și *u* (dar pentru *o*, *u* și *i* trebue să fie o particularitate fonetică); în loc de *ea* găsim pretutindeni *a*, și în loc de *oa*, *o*. Pentru *č* găsim *cs*, *ts* și câteodată și *c*; pentru *ǧ* avem *gs* ori *ts*; pentru *ţ* găsim *cz*, *c*, *cs*; pentru *s* avem în general *sz* și pentru *ș* pretutindeni *s* ca în ungurește fără a găsì niciodată strania ortografie *sh* care pare a fi o particularitate a Anonimului dela Caransebeș. Pentru *z* avem șeapte litere: *sz*, *s*, *cz*, *cs*, *ds* și *z*. Dialectul Anonimului prezintă regulat palatalizarea dentalelor, pe care autorul o redă cu ortografie ungurească, adică *d'* cu *gy*, *dy* (câteodată *ty*) d. ex. *verdye*, *gengyesk*, etc. și *t'* cu *ty* d. ex. *dintye*, *fratye*. Mai avem *ń* redat cu *ny*, și *l'* redat cu *ly* d. ex. *nyegru*, *valye*.

Cât despre particularitățile fonetice, trebue să amintim că nu este totdeauna ușor a studià anumite probleme într'un text scris cu o ortografie atât de imperfectă; *ă* trece adeseori în *o* prin înfluența consonantelor labiale d. ex. *pomont*, *flomonsesk* ca în câteva texte vechi și până astăzi în dialectele din Ardeal (d. ex. în Țara Hațegului); *e* urmat de *n* n'a trecut încă la *i* d. ex. *plen*, *argent*, *mente*, etc. De remarcat diftongarea lui *e* în *ie* în *lien* (*len*, adică *lin*) și *griel* (greier); *griel* se găsește și la Anonymus și reprezintă o formă dialectală *grel*, care se aude prin Oltenia și Banat; diftongarea *e* în *ie* nu pare să fie un fenomen particular al unui dialect, dar se găsește sporadic ici-colo în câteva cuvinte mai ales în Banat și în Ardeal. D-l Pușcariu ne dă exemplul cuvântului *burete* pronunțat *buriete* la Bran (jud. Făgăraș), d-l Costin în cartea sa « Graiul bănățean » (imperfectă ca metodă, dar bogată în cuvinte puțin cunoscute) ne dă *liece* pentru *lece*, iar d-l Densușianu în minunatul său studiu « Graiul din Țara Hațegului » ne atestează *neviestă* în loc de *nevestă (nevastă)*. *â* s'a prefăcut adeseori în *i*, d. ex. în cuvintele

briu, friu, griu și aceasta trebuie să fie o particularitate dialectală, deoarece rostirea *griu*, e cea obișnuită în câteva regiuni din nordul Banatului, Crișană și Ardeal. Foarte interesantă este rostirea unui *iod* (adică unui *ĭ* urmat de o vocală); ortografia *dyara* (iară) *gyaska* (iască) ne arată că trebuie să cetim *ghiară, ghiască*; și în Dicționarul Anonimului dela Caransebeș avem *geftin* în loc de *ieftin*, iar d-l Drăganu crede că rostirea aceasta trebuie neapărat să fie de origină săsească deoarece « gemainsächsisch steht gewöhnlich *g* für anlautendes *j* » (Wolff). O altă particularitate care poate să fie de origină săsească este diftongarea lui *o* în *uo*, nu numai la începutul cuvintelor (rostire țărănească bine cunoscută aproape în toate regiunile românești) ci chiar în mijlocul unui cuvânt d. ex. *pluoie, guol*. Știm cu toții că Sașii cari vorbesc românește, prefac regulat pe *o* într'un diftong *uă*. D-l Bena, căruia îi datorim în vremea din urmă o mică disertație asupra limbei române la Sașii din Ardeal, ne dă următorul exemplu: « *ko fuost tuăt guăl seracu de yăl* = c'a fost tot gol, săracu de el! ». In dialectele românești, pe cât știu, schimbarea lui *o* în *uo* în mijlocul unui cuvânt e cu totul neobișnuită; eu cunosc numai câteva exemple culese de d-l Gamillscheg în Oltenia *(kuopar, puots)* și numele de botez *Simiuăn* pe care l-am găsit într'o colecție de folclor din Blaj (Hodosiu, A román népköltészet Balázsfalva vidéken, 1915, pag. 166). Găsind foarte des în grafia Lexiconului nostru *o* în loc de *u* (ca în câteva texte românești vechi) d. ex. în *impromot, morit, infront, bukoria*, etc. trebuie să admitem în limba autorului o pronunțare a lui *u* care se apropia de *o* ca probabil în regiunile rotacizante și până astăzi în valea Berătăului și în câteva regiuni ale Ardealului.

Cât despre diftongi, am amintit că *ea* și *oa* sunt mai totdeauna reduși la *a, o*; aș avea firește foarte multe alte observații de făcut în această direcție dar ca să fiu mai scurt prefer să trec la consonantism.

Textul nostru nu prezintă deloc palatalizarea labialelor; n'avem nici un exemplu de *f* > *h* foarte obișnuit în textele vechi. Dimpotrivă găsim adeseori *f* prefăcut în *v*, de ex. (*verv*) și *v* prefăcut în *f*: *milostif, narav*.

Găsim regulat palatalizarea dentalelor, despre care am mai vorbit, și un fenomen fonetic foarte însemnat: păstrarea unui *n* urmat de *i* ca în textele mai vechi și în acele scrise în Banat ori în regiunile imediat alăturate, și până astăzi în Banat, Țara Hațegului și în ținutul din Sudul Crișului Alb; în textul nostru găsim de pildă *pustinyesk, pustinyetate, grunyu, rinye* (= râie), *strigonyi, greonya, ursonya, gazdonya*, etc.

Nu cred că în forma genitivului *cali* în loc de *căi* să fie vorba de păstrarea lui *l*; știm că forma *caliei* se găsește în Palia dela Orăștie și că formele *căli*, *văli* se aud regulat (pe lângă *căi*, *văi*) în Țara Hațegului și se pot considerà drept forme analogice datorite influenței nominativului.

Ge, *gi* a fost de sigur pronunțat *že*, *ži* ca în foarte multe dialecte românе; găsim într'adevăr grafii ca *lese*, *desitul*, *arsent* care nu pot să fie cetite decât *leže*, *dežetul*, *aržent*.

O particularitate fonetică a Autorului Dicționarului nostru, pe care eu o cred foarte însemnată, este alternarea consonantelor sonore cu nesonore. Așà, găsim bunăoară *straven*, *kretincza*, *iat*, *mincse* (=minge), etc. Cu toate că această schimbare se găsește câteodată excepțional în dialectele românești, ea ni se înfățișează prea regulată și statornică pentru a o puteà explicà în sensul unei neconsecvențe ortografice, iar deoarece o găsim și în partea maghiară trebuie să admitem că avem de a face cu o rostire străină, foarte probabil săsească, în orice caz germană.

Printre particularitățile morfologice (firește foarte, puține căci textul nostru nu are multe fraze) voiu amintì numai întrebuințarea sufixului *-ula* pentru formația diminutivelor. Astfel găsim *porumbula*, *parrula*, *linbula*, *karamidula*, *kununula*, *rotula*, *csinula*, *lantula*, *lunula*, etc. Deoarece sufixul *-ulă* în românește e foarte rar, cred că trebuie să ne gândim la un latinism care n'ar fi cu totul izolat în textul nostru, unde găsim câteva forme împrumutate din limba latină.

Intâlnim apoi câteva cazuri de schimb de conjugare; d. ex. avem *nyekuvinat*, *curaczat*, *basokurat* în loc de *necuvenit*, *curățit*, *batjocurit*), *blastemesk*, *russinyesk* și *moiesk* în loc de *blestem*, *rușinez* și *moiu*. O formă de foarte mare însemnătate ar fi *post* în loc de *pus* dacă am fi siguri că nu e vorba de un latinism al Autorului; dacă forma *post* ar fi originală ea ar fi foarte importantă deoarece un **post* am fost siliți să-l postulăm pentru explicarea cuvântului *adăpost*; documentarea lui *post* ar aruncà o nouă lumină și asupra grelei probleme a istoriei lui *fost*.

Se înțelege dela sine, că, într'un dicționar, partea care ne oferă un câmp mai bogat de observații este cea lexicală; acesteia i-am consacrat aproape o sută de pagini în studiul meu, iar aici nu pot face altcevà decât să mă mărginesc la o serie de observații generale, semnalând numai câteva cuvinte « exempli gratia ».

Inainte de toate, găsim un număr foarte mare de elemente unguresți:

cu privire la acestea voiu fi foarte scurt, căci filologii cunosc rezultatele mele în această direcție rezumate în studiul «L'influsso ungherese sull'antica lessicografia rumena» pe care l-am publicat anul trecut în «Revue des Études Hongroises et finno-ougriennes», volum omagial pentru marele filolog maghiar Iosif Szinnyei.

Pe lângă câteva elemente ungureşti cunoscute pretutindeni și intrate de timpuriu în limba literară (ca de ex. *bumb*, *făgăduesc*, *gazdă*, *gând*, *gingaş*, *harț*, *hotar*, *holdă*, *iobagiu*, etc.) găsim o sumedenie de maghiarisme care sunt cunoscute numai în Ardeal și în Banat,) iar unele numai în părțile mai amestecate cu Unguri). Voiu cità câteva exemple: *acs* «faber lignarius» < ung. *ács* (cunoscut de Alexics pentru jud. Bihor, de Caba pentru Sălagiu, de Moldovan pentru Alba de jos; subt formă mai veche *alciu* se găsește chiar în Evangheliarul lui Coresi dela 1561—62), *alnicsia* «fraus» (cunoscut până acum numai în Psaltirea lui Viski, pe când adjectivul *alnic* < ungh. *álnok* se găsește și în Palia dela Orăștie); *asztallos* «faber lignarius» < ungh. *asztalos* (cunoscut de Caba, Moldovan, Stan, Alexics și în dicționarul manuscris al lui Micu); *bizuita* (cu bizuita) «sane»; până acum cunoșteam *bizuit* «sigur, căruia te poți încrede» și *bizuire*, *bizuință*, *bizuială*; *bizuita* se mai găsește la Bulgarii din Ardeal și nu poate venì deadreptul din ung. *bizonyos* precum crede d-l Miletič în cartea sa recentă «Sedmogradskitě Bălgari i technjat ezik», pag. 157, dar numai prin mijlocirea limbei române; *gyulis* «comitia» < ung. *gyulis* (se aude în Ardeal, și sub forma *ghiuluş* se găsește chiar la Nic. Costân); *groff* «comes» (atestat de Popovici, Densușianu, Stan și alți); *inas* «minister, ephoebus» (cuvânt rar; se găsește la Alexics, Al. George, Stan, Pop-Reteganul, Popovici și Viciu) *kepenyagul* «penula» < ung. *köpenyeg* (cunoscut de Mândrescu, Pompiliu, Moldovan, Stan, Bud, Bârlea, Costin); *konyha* «culina» < ung. *konyha* (maghiarism foarte rar, cunoscut de Alexics pentru Arad și Bihor, de Moldovan și Frâncu-Candrea pentru ținutul Moților precum și de Weigand pentru Leta Mare); *korolj* «nisus» < ung. *karaj* (formă dialectală în loc de *karvalj* se întâlneşte, pe cât știu, numai în Dicționarele Anonimului și al lui Bobb); *nyakravalo* «monile» < ung. *nyakravaló* (cunoscut pentru ținutul Moților de Moldovan și Stan; se găsește și în Lexiconul Budean); *nyámzat* «genus» < ung. *nemzet* (până acum erà cunoscut numai în Cartea de cântece calvină dela 1570, în Catechismul lui Fogarasi și în Psaltirea lui Viski); *olu* «inquiro» < *vallni* (cuvânt bine cunoscut în literatura româno-calvină); *patyalat* «sindon» < *patyolat* (cunoscut

de Densușianu pentru Țara Hațegului și subt forma *potilat* întrebuințat adeseori în Ardeal, în Maramureș se aude chiar *poftilat*); *süteü* «furnarius» < ung. *sütö* (maghiarism foarte rar; îl cunosc numai din Lexiconul Budean), etc., etc.

Dar și mai însemnat mi se pare faptul că Dicționarul nostru conține câteva elemente unguresti care, după cât știu, nu se găsesc aiurea; e vorbă de 11 ἅπαξ λεγόμενα adică: *folloseu* «porticus» < *folyosó*; *fosztuesk* «rapio» și *fosztuitor* «raptor» < din *fosztni* «spolio»; *kezdett* «principium» din *kezdet*; *koszperdie* «pugio» din *koszperd*; *kukta* «lixa» din *kukta*; *oroslan* «leo» din *oroszlán*; *paczian* «phasianus» din *pácán* forma dialectală în loc de *facan*; *pais* «clypeus» din *pajzs* (care după cum se știe, vine la rândul său din italienește «pavese»); *parasnik* «colonus» probabil din **paraszt-nok* (*paraszt*); *vellö* «medulla» din *velö*.

Ajung acestea, ca să nu vorbim de cele vreo cincizeci de cuvinte care nu se pot dovedi cu siguranță de origină ungurească, deoarece pot fi ori de origină slavă, ori maghiară (ori câteodată chiar germană). Avem în sfârșit și câteva exemple interesante de «calques linguistiques» de origină ungurească: așà bunăoară cuvântul «patronus» e tradus prin «voitor bun» care, în românește, nu poate să aibă nici un înțeles; este de sigur un *calque* după ungurescul *jóakaró*.

Pe lângă cele două sute de maghiarisme (154 aproape sigure, adică 7 la sută, ca în Dicționarul Anonimului dela Caransebeș) mai avem câteva cuvinte de origină germană ca *barbir*, *bere*, *strang*, etc. Găsim și acì unele forme rare și neobișnuite, d. ex. *ferdel* «metreta» (adică *férdelă* < *Vyrtel* «măsură de capacitate pentru creale»), *glasd* «hyalus» (adică *glajă*); *korfa* care se întâlnește și în Lexiconul Budean cu înțelesul de «corbis, sporta», etc.

Elemente turcești nu se prea găsesc în Dicționarul nostru, după cum în general nu se găsesc nici în dialectele din Ardeal și Banat; cele patru-cinci cuvinte de origină turcească pe care le întâlnim în Lexiconul Marsilian, ori sunt foarte răspândite și în Ardeal, ori vin în românește prin mijlocirea maghiară sau sârbească. Așà bunăoară *dușman*, *cazan*, și *cazap* sunt forme care după Șăineanu «circulă și în părțile limitrofe ale Ardealului»; *kantaresk* (dela *cântar*) și *șerbet* pot să vină prin mijlocirea limbei sârbe (*kantar*, *šerbet*); *korbacs* (pe lângă *gârbaciul* limbei literare) vine din ungurește.

Deși foarte puține, avem în Lexiconul nostru și câteva cuvinte de origina sârbească precum *beilesc*, *bota*, *dogania*, *kamenyicza*, *kezeul*,

krastavecz, *kopcs*, *racza* şi poate ciudata forma *sobota* în loc de *sâmbătă* (sârb. *sùbota*).

Dicționarul e foarte bogat în cuvinte vechi și dialectale; ca exemple de cuvinte învechite voiu cità *devaratura* « testimonium » (eu cunosc numai *adeveritură*, atestat odată la Coresi); *duplek* «conduplico » *durore* (adică *duroare*) « dolor »; *famea* păstrat încă cu înțelesul de « familia » iar nu cu acel de « foemina »; *folcsel* « folliculus » (până acum erà considerat ca un ἅπαξ în Viața Sfinților a lui Dosofteiu); *kalar* « eques » (iar nu *equester* ca la Anonymus); *incsepenie* « initium »; *oste* (adică *oaste*) cu înțelesul de « bellum », războiu, iar nu de « exercitus » și alte multele. Printre cuvintele dialectale voiu cità mai întâiu câteva care se par a fi regionalisme ardelenești: *asutoria*, *boar*, *glonța* (feminin), *formos* (atestat de Popovici la Munteni și Pădureni; altfel ar puteà fi și un latinism); *gusztare* « ientaculum »; *imos* « limosus »; *clang* în loc de *creangă* « ramus »; *pansinye* « harpax » (în loc de *păianjen*); *plesugh* « glaber » (în loc de *pleşuv*); *slaina* « laridum »; *vom* « vomo », etc.. etc.

Câteva provincialisme se par mai proprii graiului bănățean; așà bunăoară: *amblo a busile* « repo »; *acnu* « iam »; *de afetyele* « frustra »; *genske* « anser »; *griel* « cicada »; *nuher* « nubes »; *seg* « pruna » (adică *jeg* pe care d-l Costin ni-l dă cu înțelesul lui *jar*) *skip* « expuo », *zogonyesk* « pello » și alte multele.

Mi se pare însemnat și numele lunei Noembrie: *Luna lu brumar al doile* care își are corespondenţă perfectă în limba albaneză unde găsim *mũi i brüm s i düt*, și care nu cred să fi fost cunoscută până acum în românește.

Ar mai fi vreo sută de cuvinte interesante, dar ca să fiu mai scurt, voiu vorbì numai despre cuvântul *gruny* (lăsând la o parte *faczatura* « color »; *han* « vestimentum » în loc de *haină*, *proszitura* «phoetus», etc.). Cuvântul nostru n'are nimic de a face cu *gruiu* « collis » care în Banat sună *gruńi*. Il găsim traducând cuvântul latin *glis*; ar însemnà adică *hârciog*. Totuș în partea ungurească a Lexiconului găsim vorba *patkány* care are înțelesul de « șoarece, rat »; deaceea nu putem ști care din cele două traduceri este bună; oare *gruny* are înțelesul de hârciog? sau de șoarece? Nu-l știm. Şi ce fel de cuvânt este acesta? Dacă cuvântul are înțelesul de hârciog, s'ar puteà confruntà ung. *görény* (de origină bulgaro-turcească) care însemnează « dihor »; dintr'o forma **görőny* am puteà aveà românescul *gruń* (cf. *kalap* > *clop*; *kereskedő* > *creşcăddu*); dacă însemnează « șoarece », trebuie să fie un

cuvânt prea puţin răspândit căci nu numai nu se găseşte în Dicţionarul Academiei, dar ar fi scăpat din vedere şi erudiţiei regretatului coleg al nostru Vasile Bogrea, care s'a ocupat cu sinonimele româneşti pentru «şoarece». Trebuie să fie un cuvânt de origină onomatopeică căci, precum spuneà Bogrea «baza numirei pentru şoarece e în genere onomatopeică imitând strigătul animalului»; într'adevăr la exemplele româneşti ca *grivan*, etc. adunate de Bogrea putem adăugà o mulţime de numiri ale şoarecelui în cele mai diferite limbi din lume care îşi au baza onomatopeică *gr- gru*; aşà, de pildă, în limbile Bantu şi Sudaneze avem în Mano: *gere*; în Gbere: *n-gira* în Bambara *n-yira*; în limbile camitice Libicul *Ζεγέρι* atestat de Erodot, IV, 192; în cele semitice Arabul *guraδ* pl. *gurδan*; în cele indoeuropene Sanscritul *giri-* etc. Ca să fiu scurt cuvântul *gruny* «şoarece» (precum *hârciog*, deoarece după cum se poate vedeà în cărţile lui Rolland şi Garbini numirile pentru aceste două animale se confundă uşor) poate să fie chiar o formaţiune onomatopeică originală a limbii româneşti.

In câteva cazuri putem să ne întrebăm dacă avem de a face cu un înţeles neobişnuit al unui cuvânt, ori cu o greşeală de traducere.

Aşà de pildă cuvânt latin *apis* este tradus în româneşte cu «stup» în loc de «albină». A avut *stup* în graiul autorului înţelesul de *albină* ca şi în dialectul aromân? E probabil, dar putem fi în îndoială, căci găsim şi câteva greşeli de traducere chestiune pe care cu mare părere de rău nu pot s'o discut acì în amănunt.

Partea maghiară nu este, fireşte, tot atât de însemnată ca aceea românească; Ungurii având o literatură lexicografică foarte veche şi foarte bogată, un lexicon de 2500 de cuvinte din secolul al XVII lea poate fi considerat drept prea nou ca să fie interesant pentru filologii din Ungaria, totuş găsim chiar acì câteva forme dialectale foarte rare şi preţioase. In fonetică găsim adeseori *i* în loc de *é* d. ex. *jeir* pentru *fehér* *föviny* pentru *fevény*, etc. *é* în loc de *i*, *de ex.*: *nyér fa* în loc de *nyirfa*: *vesz* în loc de *víz*, etc.; *é* prefăcut în *ie* ca în dialectele Săcuilor d. ex. *mieghis*, *hiett (hét)*. Armonia vocalică nu prea e observată, împotriva legilor fonetice ale limbii ungureşti. Şi acì găsim o mare confuzie între consonantele sonore şi nesonore. Ca să dăm numai un exemplu, fraza «basias hominem» e tradusă în ungureşte cu *csokolt megh es embert* în loc de *csokold még ez embert*. Găsim în sfârşit o mulţime de cuvinte dialectale (câteva chiar de origină românească) de traduceri ciudate, unele proprii regiunilor ardeleneşti, altele necunoscute până acum.

După această serie de observații particulare care reprezintă numai două trei la sută din cele pe care le-am făcut în introducerea ediției Dicționarului, vin să expun concluziile mele, fie și numai într'un mod foarte sumar.

D'întâiu: Care sunt izvoarele Dicționarului? Pentru partea românească ar fi o încercare zădarnică să căutăm ce izvoare a avut la îndemână autorul, deoarece știm că pe vremea aceea nu existau dicționare tipărite în limba română. Izvorul autorului a fost fără îndoială graiul viu al poporului românesc; deaceea ne explicăm numărul însemnat de provincialisme. Totuș autorul, care, după cum vom dovedi mai departe, nu poate să fi fost un român, a avut probabil înaintea ochilor vreo listă de cuvinte românești scrise în slove chirilice. Avem o greșeală *ovreste* «horride», în loc de *ureşte* care ne poate îndemnà să credem că autorul a copiat greșit cuvântul *ureşte* scris cu chirilice și a transcris ѹ chirilic cu *ov* (adică *ou*) în loc de *u*. Cât despre partea ungurească putem să spunem că nici unul din dicționarele latino-maghiare tipărite și cunoscute nu stă la baza Lexiconului nostru. Formele fonetice caracteristice și cuvintele dialectale pe care le întâlnim în Lexiconul Marsigli nu se găsesc în dicționarele ungurești din veacul al XVI-lea și al XVII-lea (Murmelius, Calepinus, Heltai, Megiser, Molnár, Loderecker, Erdőbényei, Wendelinus, Comenius, Mistótfalusi, etc.).

Și acum să venim la problema a doua: Unde a fost scris dicționarul? Faptul că găsim traducerea cuvintelor și în limba maghiară, ortografia românească cu litere latine cu sistemul maghiar, precum și cele două sute de elemente ungurești ne aduc fără îndoeală spre Ardeal și Banat. Cercetând cu deamănuntul cuvintele dialectale, vedem că în cea mai mare parte ele sunt proprie unei regiuni dintre Ungaria, Ardeal și Banat.

Chiar particularitățile fonetice ne aduc spre acest ținut; nu trebuie totuș să uităm că condițiile dialectale de acum două veacuri și jumătate vor fi fost destul de diferite de acele pe care ni le înfățișează monografiile dialectale de astăzi și că în textele literaturii româno-calvine, care se aseamană foarte mult cu dicționarul nostru în mai toate privințele, găsim o limbă aproape unitară, adică «un dialect literar în care scriau o mare parte a Românilor din Ungaria» precum spune Alexics în studiul său asupra Codicelui din Petrova.

Dialectul autorului nu are palatalizarea labialelor; ni s'ar puteà răspunde că și textele scrise în regiunile labialelor palatalizate prezintă foarte des labialele intacte și că nu găsim nici un text literar care să

scrie *kiatra* ori *pkiatra* în loc de *piatra*. Bine; dar nici un *text literar!* (găsim cel mult *hier* în loc de *fier* ș. a. m. d.); textul nostru nu e deloc un text literar, iar autorul, cum vom dovedì, a fost un străin. In mai toate textele românești scrise de străini în regiunile palatalizării labialelor, găsim labialele palatalizate; așà, de pildă, în Dicționarul misionarului italian Silvestro D'Amelio, studiat de d-l Densușianu, și în acel prețios Manual de conversație în limba italiană și română, scris într'un dialect curat moldovenesc de Prefectul Misiunilor catolice din Moldova, Antonio Maria Mauro, în veacul al XVIII-lea și care, necunoscut până acum, va apare în curând în volumul al patrulea din revista «Studi Rumeni» pe care o conduc. Cred deci că dacă dialectul autorului lexiconului Marsilian ar fi palatalizat labialele, am găsì cel puțin câteva urme despre acestea în dicționar. Dacă dialectul autorului nu palatalizà labialele regiunea în care a fost compilat nu puteà fi nici partea superioară a văii Oltului, nici în valea Tisei și a Someșului. Dialectul palatalizà dimpotriva dentalele, particularitate care se găsește în Banat, Crișana și într'o mare parte a Ardealului. Dialectul păstrează *ni* în cuvintele ca *kuñŭ* (limba literară *cuiu*); această particularitate o găsim în Banat; ajunge până la Arad, se întoarce către Răsărit urmând aproximativ cursul Mureșului și apoi la Sud cuprinzând Țara Hațegului. Dacă examinăm în Atlasul lui Weigand și în monografiile dialectale întinderea câtorva alte fenomene fonetice și a câtorva cuvinte mai caracteristice ca d. ex. *scaun* (și nu *scamn*); *făină* (iar nu *fănină*) *dežet* (iar nu *dešt*) vedem că toate particularitățile fonetice și lexicale documentate în monografii ori articole, ar puteà conviețuì numai într'un ținut foarte mic din împrejurimile satului Făget. Deoarece o atare precizie nu poate să fie de loc matematică, și, precum am spus, condițiile dialectale de acum 250 de ani puteau să fie diferite de cele de astăzi, și, în sfârșit, deoarece nu toate dialectele sunt atât de bine cunoscute, mi se pare mai prudent să fixez locul de origină al lexiconului într'un triunghiu a cărui bază merge dela Lipova la Făget iar vârful este în Susáni (punctul 76 al lui Weigand); e vorba de un ținut foarte mic (vreo 200 de km. pătrați) și mi se pare că localizarea nu va puteà fi contrazisă. Cu atât mai mult, cu cât localizarea aceasta corespunde întocmai cu datele istorice ale vieții lui Marsigli, care a fost posesorul dicționarului. Știm că în 1698 Marsigli a fost adeseori pe la Arad, Lipova etc. și că dela 1699 la 1701 Marsigli a locuit fără întrerupere în regiunea această având misiunea să fixeze hotarele dintre Ardeal, Ungaria și

Banatul Timișoarei, după principiile hotărîte prin pacea dela Carloviț. In corespondența lui Marsigli găsim în adevăr o mulțime de scrisori din aceasta epocă, care au fost scrise dela Lugoj, Marga, Făget, Lipova, etc.

Intrebare a treia: Când a fost scris dicționarul? Inainte de toate avem un *terminus ad quem* absolut sigur. Nu mai târziu de anul 1700, deoarece în anul 1700 Marsigli a părăsit pentru totdeauna Ardealul și țările locuite de Români. Lexiconul a fost redactat deci foarte probabil cu câțiva ani mai înainte: Un *terminus a quo* e foarte greu de fixat. Filigranele sunt necunoscute; totuș în colecția lui Kemény, păstrată în Biblioteca Universității din Cluj, găsim două filigrane care seamană foarte mult cu ale codicelui nostru; aceste două filigrane se găsesc în două scrisori ale Principelui Țării Românești către Mihail Apaffy, din 1682, și 1685. Probabil dicționarul a fost scris pela 1670—1690. Astfel că putem spune cu siguranță că Lexiconul Marsigli este unicul dicționar latin-român care s'a scris fără îndoeală în secolul al XVII-lea (termini ad quem ale Anonimului din Caransebeș și Tudor Corbea sunt mult mai târzii adică din 1742 și 1713).

Intrebare a patra: Cine a fost autorul dicționarului? Nu vreau de sigur să îndrăznesc vreo identificare; Autorul nu și a scris nicăieri nici numele, nici măcar o notă cu caracter personal; rămâne deci pentru noi, un necunoscut, un al doilea Anonymus. Dar erà acest anonim un Român? Nu, de sigur; greșelile de limba românească sunt multe; lacunele de traducere sunt multe, iar câteva pentru cuvinte absolut elementare (collis, colliculus, etc.). Câteva particularități fonetice ne arată că deși autorul trebuie să fi cunoscut destul de bine limba românească o pronunțà cu câteva particularități proprie unui străin, mai ales ale unui Sas ori German. N'a fost un Ungur căci greșelile se găsesc și în ungurește și aceleași urme de pronunțare străină care le întâlnim în partea românească le găsim și în partea maghiară.

Erà deci, după cât socotesc, un Sas care studiase în școlile maghiare; și că el erà german se poate vedeà și dintr'un fapt pe care uitasem să-l semnalez: dicționarul trebuià să fie nu numai în trei, ci în patru limbi; paginele sunt despărțite în patru părți, dar a patra parte a rămas albă; în partea a patra autorul voià să scrie limba germană, dar deoarece, el, ca german, știà bine traducerea germană a cuvintelor latine a lăsat-o pentru sfârșit, căci traducerile românești și ungurești prezentau un folos mai imediat și mai mare pentru dânsul.

Dicționarul acesta deci, scris de un Sas ori de un German din Ardeal

într'o regiune în apropiere de Lipova ori de Făget în a doua jumătate a secolului al XVII-lea este, poate, cel mai vechiu dicționar (adică nu glosar) românesc, fără îndoială cel mai vechiu *trilingue* cunoscut, care conține limba română.

Mi se pare că valoarea lui pentru filologia românească e foarte însemnată pentru materialul adus la cunoașterea dialectelor acestei regiuni în secolul al XVII-lea și în general la cunoașterea limbei acelui curent literar pe care-l numim româno-calvin.

Mare noroc a fost că Dicționarul ajunsese în mâinile unui om de știință enciclopedic ca Marsigli, care, de sigur a avut ocazie să învețe românește și să se folosească de acest dicționar după cum, pentru operele sale geografice, s'a folosit de acel vocabular al lui Constantin Cantacuzino pe care l-am publicat acum doi ani în «Revista filologică» a colegului Procopovici.

Astfel, dicționarul a ajuns în orașul cel bogat în turnuri și în știință, la Bologna, unde se găsià cu siguranță la 1712 (an în care s'a alcătuit cel dintâiu catalog al manuscriptelor lui Marsigli) și s'a păstrat acolo cu grijă în Biblioteca marelui ctitor al Academiei noastre din Bologna, fără a se pierde, cum s'ar fi întâmplat poate dacă manuscriptul ar fi rămas în casa vreunui privat în cine știe ce sat al Ardealului ori al Banatului.

După mai mult de două sute de ani lexiconul (pe care am vrut să-l botez Lexicon Marsilianum în cinstea marelui general și enciclopedist care l-a posedat) vede lumina tiparului astăzi și va fi de sigur considerat de acum înainte drept un monument însemnat al culturii românești vechi din Ardeal.

Când cineva a lucrat ani de zile cu grijă și răbdare, cu statornicie și mai ales cu dragoste la un text, îl iubește ca pe al său, adică ca pe copilul său; iar deoarece părinții nu pot recunoaște dacă copiii lor sunt frumoși sau urîți (pentru părinți copiii sunt totdeauna cei mai frumoși și mai înțelepți din lume) așà nici eu nu vreau să vorbesc despre însemnătatea dicționarului pe care am onoarea să-l prezint astăzi Academiei, căci mă tem să nu exagerez din prea mare exces de dragoste.

Textul va fi publicat prin bunăvoința Academiei Române și peste câteva luni filologii vor judecà, dacă am adus într'adevăr o contribuție reală la cunoașterea limbii românești vechi, ori dacă n'am lucrat cumva în zadar.

PICTORUL BARABÁS ŞI ROMÂNII.

(CU ÎNSEMNĂRILE SALE DIN 1833
DESPRE VIAŢA BUCUREŞTEANĂ.)

DE

Dr. ANDREI VERESS
PROFESOR

Şedinţa de la 20 Septemvrie 1929.

În toamna anului 1835 s'a stabilit în Pesta pe neaşteptate, sosind din Ardeal, un pictor ungur, Niculae *Barabás*, om mărunt şi tânăr deabià 25 de ani, care cu toate acestea aveà dejà un trecut frumos, căci studiase un an la Şcoala de bele-arte din Viena şi apoi petrecuse aproape doi ani la Bucureşti, unde devenise pictorul răsfăţat al boierimei române.

I

Săcuiu de obârşie, Barabás s'a născut în ziua de 22 Fevruarie 1810 în Márkosfalva (Marcoş) din Trei-Scaune, de unde îşi trăgeà şi «predicatul» de nobilime. Tatăl său erà proprietar cu bune moşioare, din venitul cărora trăià liniştit şi fără griji, însă dedat deodată băuturii, soţia sa a fost nevoită să-l părăsească, retrăgându-se cu pruncul ei de şase luni în satul vecin Dalnic, la părinţii ei. După obiceiul — aproape de necrezut — al vremurilor, copilul a început să înveţe carte la trei ani în şcoala primară şi cu atâta râvnă, că la şase ani ştià declinà şi conjugà latineşte. Un astfel de băiat deştept trebuià trimes, fireşte, la şcoli superioare, şi aşà ajunse în liceul reformaţilor din Aiud, şcoală cu mare renume şi cu buni profesori, cari îşi isprăviseră studiile prin universităţile protestante din străinătate. Aici băiatul silitor, neajutat de nimeni, duceà o vieaţă

plină de griji materiale, căci mamă-sa, măritându-se din nou, bărbatul ei n'a vrut să știe nimica de el, iar tatăl său nu prea aveà cu ce să-l ajute și când murì, Niculae rămase, la vârsta de treisprezece ani, fără nici un ajutor. Începuse însă să deseneze, chiar în colori, ca băiat de șapte ani, așà că peste vară în timpul vacanțelor erà întotdeauna poftit de către părinții colegilor de școală la țară, unde apoi făceà modèle de brodat pentru cucoane, monograme frumoase de rufărie și chiar portrete cu tuș și creion, însușindu-și mânuirea lor dela un profesor și apoi dela un zugrav francez, Lilleque dela Aiud. Acesta, văzând talentul natural al băiatului, se folosià de dânsul la lucrările sale decorative. Un alt profesor, bibliotecarul liceului, îi dădù chiar voie să copieze din stampele celebre ale publicațiunii « Musée de Paris » primite de școală, iar când ca băiat de cincisprezece ani a văzut în castelul lui Rosenfeld din comuna Gusu un peisaj făcut de profesorul de desen din Sibiu Franz Neuhauser, n'a avut răbdare până ce cu ajutorul fratelui său n'a fost dus la el, ca să-i dea lecțiuni de desen și colorit. Lecțiunile au ținut zilnic dela două până la patru, luând profesorul pentru această instrucție zece fiorini-convenționali pe lună, pe când masa costà douăzeci lunar. După mărturisirea proprie a lui Barabás, lecțiunile însă nu erau de folosul râvnit de dânsul, căci Neuhauser îi dădeà numai litografii de copiat cu tuș. Dar înainte de masă el vizità regulat pinacoteca Muzeului Brukenthal, unde învățà mult, memorizând frumusețile pictorilor mari, cu ale căror opere muzeul erà plin.

Toamna intră din nou în Colegiul din Aiud, unde ajuns « diac togat » cu anteriul tradițional al studenților mari, Barabás primià într'o familie prânz și cină dând lecții de caligrafie unui elev, iar dimineața se mulțumià cu jimbla (țipăul) școlii și un cârnat de un creițar, scăpând astfel de flămânzeală. În vacanțe apoi erà invitat pe la moșieri, unde trebuià să portreteze în schimb membrii familiei și s'a întâmplat chiar că la 16 ani a decorat odaia de biliard a vicecomitelui Kiss cu trei bune compozițiuni făcute à fresco, cari i-au mărit mult renumele. Întors la școală, începe să facă portrete-miniatură pe fildeș, ajunse la modă pe la oamenii cu mijloace, care artă îi mai și aduceà câte ceva de cheltueală. Dar vara viitoare, având prilej

să meargă din nou la Sibiu, chiar din prima zi făcù cunoştinţă cu ungurul Gabriel Barra, care lucrà în litografia lui Bielz şi prin el învăţând cum trebuie desenat pe piatră cu tibişir litografic, acest lucru rămase hotărîtor pentru Barabás pentru întreagă viaţa: a făcut apoi portrete litografice cu sutele. Întrodus de Barra într'o familie mare maghiară, Barabás primì atâtea comenzi de portrete, plătite cu câte zece fiorini, încât îşi putù face haine cumsecade, în cari înainte de a reintrà toamna la liceul din Aiud, s'a dus să-şi vază mama, pe care n'o mai văzuse de cinci ani. Nu mai aveà răbdare pentru studii, căci preot calvin ori slujbaş de comitat la «varmeghie» nu vrea să se facă cu nici un chip. Agonisindu-şi cu portretele sale o sumă însemnată de 250 fiorini, a plecat în primele zile ale anului 1828 iarăş la Sibiu, luându-şi rămas bun cu lacrimi în ochi dela şcoala care l-a adăpostit timp de doisprezece ani în bine şi în rău, precum erau vremurile şi împrejurările.

Îl atrăgeà arta, vieaţa mai vie dela Sibiu, unde nădăjduià să câştige bine. Petrecù acolo din nou şase luni pentru ca toamna să meargă la Cluj, unde pornise o vieaţă literară şi artistică, care promiteà mult. Acì făcù Barabás cunoştinţă cu un profesor de dans italian Gentiluomo, care totodată şi pictà, dela care învăţă să lucreze în ulei, ceeace nu ştià încă. Pe lângă că trăià bine, într'un an ajunse să-şi economiseze aici 500 de fiorini, cu cari se hotărî să plece la Viena, la Academie. Îl întristà faptul că toată lumea, privind frumuseţile picturilor sale, îi ziceà adeseori în faţă că acest lucru e mult dela un diletant, cum erà el.

Ajuns cu ajutorul şi în căruţa unui băcan la Viena, avù chiar la început neplăceri cu directorul Şcolii de belearte, care nevoind a crede că desenurile prezentate (şi între ele un desen al unei Venere isprăvit în două zile la Viena după o statue) sunt făcute de el, abià vru să-l primească. După trei zile de lucru, profesorul Gselhofer însă l-a reţinut cu bucurie la Academie, unde talentatul tânăr făceà progrese bune, uimind din ce în ce mai mult pe camarazii şi chiar profesorii săi. Aşà de pildă, când chiar după patru săptămâni de muncă a fost înaintat în sala a doua, unde erau elevii cari desenau figuri întregi şi

Barabás a reușit să facă desenul unui Mercur, la întrebarea colegilor săi de școală, câte figuri de model a desenat până acuma, spunând că aceasta este cea dintâiu, a trebuit să asculte cu o ureche observația lor, că: Minte! (Er lügt!) După ce a desenat mai multe figuri după modèle de ipsos, a trecut — conform programului de studiu — în sala modèlelor vii. La început acì lucră cu creion, dar pe măsură ce zilele se lungiau și modèlele pozau dimineața, lucrà în uleiu, pe câtă vreme a lucrà cu «gouache» în mod acvarelistic a învățat dela un compatriot al său, cu care mâncà împreună în micile birturi ale studenților artiști.

Prin lucrările sale serioase, Barabás ajunse curând sub conducerea profesorului Enders, care se ocupă bucuros cu talentatul ungur. Însă neprimind bursa care i-a fost făgăduită din partea unui sfetnic gubernial, la plecare din Cluj, după închiderea școlii, în Iulie 1830, fu nevoit să părăsească Viena, plecând iarăș în Ardeal, cu acelaș negustor armean, cu care venise acì. Acesta fiind om de omenie, l-a ajutat chiar cu 200 fiorini, cu cari Barabás cumpărându-și colori și instrumente de pictură, erà hotărît să se întreţină numai din meseria sa, trăind pentru artă. Mai înainte de toate, primenindu-se cu costumele trebuincioase, tânărul pictor aveà trecere pe la toate familiile magnaților, în care dădeà lecțiuni de desen și pictură, încât câștigà bine și erà liber, pe când conșcolarii săi de odinioară dela Aiud lânceziau ca scriitori-copiști pe la advocați ori prin biurourile ocârmuirii. Când însă primăvara boierii se retraseră pe la castelele lor de prin provincie, ori plecară la băi, Barabás, simțind că venitul său descrește, în primele zile ale lunii Maiu 1831 pornì la Sibiu, unde aveà mulți cunoscuți și erà sigur că va câștigà bine. Așà a și fost, mai cu seamă că progresul său vădit în arta picturei îi lărgì curând cercul de prieteni, cari cereau să le facă portretul ori îl recomandau oamenilor cu bani. Între aceștia se aflau din întâmplare și boieri din Ţara-Românească, veniți la Sibiu în vilegiatură, cari îl îndemnau să meargă cu ei la București, unde îi va merge mai bine, mai cu seamă că cu ocupațiunea rusească printre ofiţerii ruși sunt mulți cu avere, între cari va face bune afaceri cu arta sa. Hotărîrea de a plecà într'adevăr la București s'a

împlinit cu atât mai ușor, cu cât învățase românește încă din copilărie în verile petrecute prin cele mai diferite părți ale Ardealului și când apoi făcù cunoștință și cu spițerul Raimondi, care aveà farmacie în București, pornì în ziua de 8 Noemvrie 1831 primind loc în căruța librarului Thierry din Sibiu, care în fiecare an duceà cărți noi la București, unde le desfăceà pe la librarii de acolo.

II

Amănuntele șederii de peste un an și jumătate a lui Barabás la București și ale activității sale artistice de acolo le schițăm numai pe scurt, întrucât publicăm alăturat în întregime ziarul său, care ne păstrează multe lucruri din vieața oamenilor și a societății românești bucureștene de acum o sută de ani, date și mărunțișuri în van de cercetat prin actele ori memoriile timpului. Așà de pildă, descrie o primire, respective serată splendidă, dată de generalul Kisseleff la onomastica țarului Niculae, la care Barabás a fost invitat prin Aga Iancu Filipescu, cunoștința căruia o făcuse în sânul familiei Raimondi. Acolo tânărul pictor avù ocazie să vază întreaga societate românească de frunte, dela care primì atâtea comenzi de portrete, că abià putù corespunde cerințelor. Mult interesantă e și descrierea felului cum boierimea treceà dela portul turcesc la cel franțuzesc. Tinerii se cam obișnuiau curând cu moda nouă, însă oamenii mai în vârstă se lăsau numai cu încetul de turban și nădragii largi turcești. Când un anumit Obedianu își comandase pantaloni franțuzești, cu frac și joben, îmbrăcându-le, a trebuit să se lepede de ele, așà de rău îi stăteau. Hazliu arătă și un Cantacuzino, când a trebuit să-și rază barba frumoasă, care — firește — nu se prea potrivià cu costumul elegant francez. Greu le venià oamenilor să se lase și de mobilierul turcesc, care nu cunoșteà paturi și scaune și Barabás descrie interesant, ca martor ocular, în ce hal află odată pe vreo zece boieri la palatul Cantacuzino, unde stăpânul ședeà pe canapea, dar musafirii săi — fumând niște ciubucuri lungi — pe pământ «turcește» cu picioarele încrucișate, fiecare *lângă*

scaunul său, dar cu jobenul pe cap și cu aripile fracurilor tăvălite pe dușumelele salonului aranjat franțuzește.

Învitat pe la casele boierești, unde lucrà făcând portrete, Barabás ne spune că erà chemat adeseori la masă, însă se scuzà cu câte ceva, din pricină că se gătià cu usturoi. Dar și băutul se făceà din unul și acelaș pahar, purtat de câte un arnăut, căruia i se făceà semn, când cineva dorià să bea. Tot așà se luà și dulceața, întrebuințându-se pentru toți una și aceeaș linguriță, fără să fie spălată; lucru azi abià de crezut, dacă n'ar fi povestit de un om așà de sincer ca pictorul nostru săcuiu, în memoriul său scris pentru sine însuș despre cele ce l-au impresionat în București.

O contribuție binevenită la istoria igienei ne-o păstrează și cele însemnate despre doctorul grec Breton și despre doctorul neamț Wennert, care conduceà și spitalul Sfântul Pantilimon, unde la praznicul spitalului în fiecare an se dădeà o masă de către primarul orașului în cinstea boierilor, aranjată de către birtașul Andronache după moda franceză, cu chelneri în frac, la care luau parte numai bărbați, ca la Turci. Barabás observă însă că cu tot regimul turcesc, judecata se făceà după legile și tradițiile românești. Între acestea mult i-a plăcut aflând că la nuntă mireasa primià foaie de zestre, în care i se treceà tot ce aveà, până la cea din urmă pereche de ciorapi. În caz de divorț, bărbatul trebuià să-i restitue apoi tot, iar dacă acesta din întâmplare amanetà câte ceva din sculele de aur ale soției, și aceasta erà în stare să dovedească unde sunt zălogite, creditorul erà ținut să i le dea înapoi, fără nici un ban, rămânând să-și caute paralele la bărbat.

Nu mai puțin prețios este *catastiful de lucru* al lui Barabás, în care aveà obiceiul să treacă pe toți aceia pe cari i-a portretat, împreună cu onorarul primit pentru portretul respectiv [1]). Această listă — unică în felul ei — ne arată la cari familii de boieri și când a lucrat Barabás. Portretele se află de sigur și astăzi prin saloanele familiilor înșirate, în cari poate s'a și uitat de contemporanii de astăzi că străbunul lor a fost eternizat prin penelul lui Barabás, celebru tocmai în portrete.

[1]) Întregul catastif e tipărit în *Magyar Képzőművészek Lexikona*, vol. I, (Budapest, 1915) și partea sa despre picturile făcute la București pe pp. 93—94.

Publicând alăturat lista întreagă, avem în fața noastră întreaga societate de elită a Bucureștilor de acum o sută de ani, sau măcar catalogul acelora cari aveau râvna nobilă de a-și comandà portretul pentru «veșnica pomenire» în cercul urmașilor lor, precum se obișnuià în toate timpurile.

Primul portret pe care îl făcù Barabás la București fu al lui Ioan Suțu, în miniatură, pe fildeș, luând pe el opt galbeni, iar pentru un al doilea cu tibișir cinci. Apoi veniră doamne din familiile Filipescu, Jakovencu, Ghica, Fălcoianu, Cantacuzino, Bibescu, Rasti, Grădișteanu, Bădulescu, Bălăceanu, Arion și Blaremberg, împreună cu mulți bărbați ca Constantin Suțu, viitorul prinț domnitor Alexandru Ghica, Alexandru Filipescu, Ioan Văcărescu, Grigore Racoviță, Constantin Bălăceanu, Carol și Niculae Rosetti și alții, va să zică cele mai de frunte familii ale Țării-Românești, precum se pot vedeà însemnate cu cea mai mare exactitate, notându-se conștiincios și onorarul primit, care erà întotdeauna în proporție cu demnitatea persoanei și felul de executare al portretelor dorite.

Din piesele însemnate în catalog am reușit să găsesc în original trei, pe cari le reproducem și anume portretul lui Niculae *Rosetti* și al generalului *Kisseleff* în creion, desenate «cu un simț de adevăr uimitor» cum și acela al prefectului de poliție Nicu *Filipescu*, în uniforma sa turcească. Acesta i-a rămas pictorului așà de viu în memorie, încât îl va desenà în peniță chiar la 54 de ani după ce a părăsit Bucureștii [1]). O deosebită importanță merită însă însemnarea că, făcând cunoștință în anul 1832 cu Heliade Rădulescu, ocupat cu publicarea poeziilor sale, Barabás i-a făcut o compoziție în ulei reprezentând scena când Sfântul Arhanghel apare în somn lui Mihai Viteazul. Opera aceasta, pentru care pictorul nostru a primit nu mai puțin de douăzeci de galbeni, erà să apară ca ilustrație la «Mihaida» poetului, dar pare că a rămas inedită și nereprodusă, de sigur din lipsă de mijloace tehnice și astfel trebuie

[1]) Câteși trele aflându-se în Palatul de Belearte din Budapesta, reproducem pe Rosetti după original, iar celelalte două după clișeul lor, apărut în ziarul «Ország-Világ» 1887, pag. 124, depunând reproducția lor (în mărime naturală) în Colecțiunea de stampe a Academiei Române.

să zacă pe undeva, acoperită de praful uitării sau să fie pierdută pentru totdeauna.

Barabás, care lucră cu râvna și perfecțiunea vocațiunii şi cu o energie creatoare fără seamăn, părăsì Bucureştii în vara anului 1833 în pungă cu 700 de poli imperiali, câștigați prin muncă de artist, cu gândul ca la toamnă să se întoarcă din nou. Ajuns însă la Cluj primì veste dela prietenii săi, că muscalii au golit Țara-Românească și astfel rămase acolo, cugetând poate că în împrejurările noi n'ar puteà să câștige cum ar fi dorit [1]).

III

Pictorul ungur, care se obișnuise mult cu Românii arătă și acum de înainte — în noul său cerc de activitate — interes pentru românime și Români, din care își luà deseori teme la diferitele sale compozițiuni.

Întors în patrie, Barabás petrecù iarna la o familie neaoșă din Ighiu, unde el ca băiat făcuse acele fresce, iar când la începutul anului 1834 gazda sa plecă la Viena, îl petrecù până acolo cu gândul să meargă în Italia pentru ca să se perfecționeze în arta sa. Oprindu-se la Veneția, s'a înscris la Academia de belearte și lucrând de dimineață până seara, și-a adunat atâtea còpii de pe picturile mari, încât pe lângă studiu a scos și bani din ele după întoarcere. Făcând apoi cunoștință și prieteșug cu celebrul acvarelist englez William Leighton Leitch, au vizitat împreună centrele de pictură dela Bologna, Firenze și Roma, unde avù prilejul să se întâlnească cu generalul rus Löwenstern, care pe timpul șederii sale la București fusese viceguvernorul capitalei Țării-Românești. Generalul dorind să-i facă un portret în acvarelă, în urma recomandațiunii sale, Barabás a trebuit să mai facă și altele al altor persoane rusești de acolo, așà că fără să se fi gândit că va face parale, a câștigat bani și la Roma. Vizitând deacì mai departe și Napoli, plecă îndărăt pe coasta apuseană a Italiei, ca să vază Genova și Milano, întorcându-se apoi prin Triest la Viena, unde

[1]) Biografia lui Barabás până acì am schițat-o după ziarul său apărut sub titlul: *Barabás Miklós emlékiratai.* Közli Kézdi Kovács László. Budapest, 1902. (Olcsó Könyvtár, No. 1255—1258.)

stătù până iarna, dând lecţiuni de pictură ori făcând portrete plătite acum cum se cuvenià.

În răstimpul de peste un an petrecut în Italia, Barabás făcù progrese foarte mari, mai cu seamă în acvarele şi când în toamna anului 1835 se stabilì la Pesta, care prezentà o vieaţă foarte desvoltată literară, aveà nădejde să câştige bine. Aşà a şi fost, astfel că din banii strânşi, în timp de vară puteà să facă călătorii pe la băi şi prin străinătate, vizitând galeriile dela Paris şi Londra, iar în primăvara anului 1837 făcând un drum în Ardeal, la sfatul medicilor, a rămas acolo mai mult timp. Mergând apoi şi pe la Sibiu, lucră în toate locurile, primind comenzi dela magnaţii cari îl cunoşteau acuma şi din ziare.

Se făcù iarnă, când se întoarse iarăş la Pesta, unde după inundaţia Dunării din primăvara anului 1838, vieaţa s'a îngreunat atât de simţitor, încât chemat de cunoscuţi, plecă la Cluj, ducându-şi până şi mobilele. Însă artistul care cutreerase dejà mare parte din lume, nu puteà să se simţă bine în cercul restrâns al oraşului provincial şi după ce începuse să lucreze şi pentru almanacurile literare, după abià un an se mută din nou la Pesta, unde rămase apoi până la moarte, vizitând din când în când şi Ardealul, de care erà legat prin amintirile copilăriei şi vieţii sale de până atunci. În şederea sa de acum în Ardeal, fiind invitat în toamna anului 1838 la un cules de struguri în comuna Cetea (nu departe de Aiud) făcù câteva schiţe rămase inedite reprezentând doi Români şi o Română culegând struguri [1]).

La cererea editorilor, Barabás trimise încă din Cluj trei desenuri frumoase în tuş, reprezentând tipuri româneşti, cari au apărut executate în stampe-oţel, de o rară fineţe. Primul a fost o română cu titlul de *Flora* [2]), de o rară frumuseţe, atât ca chip cât şi în costum, «un adevărat ideal de fată —după un critic al desenului—cum nu se mai poate mai

[1]) În colecţiunea strănepoţilor pictorului, rămase imperfecte, cu toate că schiţa Românei e şi colorată.

[2]) Stampa sculptată de Carl Mayer în Nürnberg, a apărut întâiu cu titlul de «Flora» în almanahul *Emlény* pe anul 1839, p. 174; a doua oară peste un an în almanahul nemţesc din Pesta cu numele de *Iris* pe 1840, p. 103.

frumoasă în trup şi suflet»[1]). Numai pictorul nu erà mulţumit cu reproducţiunea căci gravorul i-a făcut rochie în loc de poale[2]). La anul apărù *Paznicul de vie*[3]) şi apoi *Ardeleanca*[4]), pe când un alt desen în sepie reprezentând un *vânător de urs român în primejdie de moarte* (făcut în anul 1843) a rămas neexecutat în oţel ca celelalte, cu toate că era pregătit pentru o ediţie germană[5]).

Aceste mici opere, cari aduceau pictorului câte 6—8 galbeni, aveau menirea să reprezinte pe Barabás ca pictor de genre, aproape cel dintâiu în arta ungară, în care s'a iniţiat prin lucrările pictorilor vienezi. În acest fel de pictură Barabás isprăvì în iarna anului 1843 pe baza albumului său de schiţe un tablou admirabil, reprezentând o familie de români din Sălişte mergând la târg[6]), pentru expoziţiunea de artă din primăvara anului 1844 dela Viena[7]), unde a fost primit de critica artistică cu mare laudă.

Pictura în uleiu (de o mărime de 138×109 cm.) ne înfăţişează următorul cadru, ales cu măestrie şi gust. Bătrânul tată duce calul de frâu, încărcat cu o coşniţă şi putină. Pe cal o

---

[1]) Cuvintele lui Csató Pal în revista «Századunk» 1838 No. 102, p. 824, pe când Francisc Toldy (estetic şi întemeietorul istoriei literare la Unguri)ziceà că desenul formează coroana volumului şi obrazul Floarei e cel mai gingaş ce se poate închipui; «Figyelmező» 1838, p. 52.

[2]) Barabás în scrisoarea sa către Toldy (din Cluj, 3 Ianuarie 1839) publicată de D-na Edith Hoffman în revista «A mübarát» 1922, p. 235.

[3]) Desenul sculptat de Carl Mahlknecht în Wien, a apărut în almanahul *Iris* pe anul 1841, p. 391 cu titlul: *Wallachischer Weinhüter*, a doua oară în cartea cu titlul: *Magyar képek albuma* (Pest, 1859) anexat paginei 61 şi peste un an în volumaşul *Bilder Album aus Ungarn*, tipărit în Leipzig, anexat paginei 55.

[4]) Sculptat tot de C. Mahlknecht în Wien, a apărut întâiu în *Magyar képek albuma*, anexat paginei 33 şi apoi în *Bilder Album aus Ungarn*, anexat paginei 43.

[5]) Tot în colecţiunea strănepoţilor pictorului.

[6]) Desenul tabloului executat de J. Axmann a apărut întâiu în almanahul *Iris* pe 1848 anexat paginei 57; pe urmă reprodus în xilografie cu titlul fals de « Hátszegvidéki oláhok » (Români din ţinutul Haţegului) în revista « Hazánk s a Külföld » 1865, p. 468 şi cu aceiaş xilografie în ziarul ilustrat « Magyarország és a Nagy Világ » 1880, p. 841; iar în autotipii bune la Hoffmann Edith: *Barabás Miklós* (Budapest, 1923) anexat, şi la Szentiványi Gyula: *Barabás Miklós müvészete* (Budapest, 1927) anexat.

[7]) Informaţia întâia despre tabloul în lucru, din revista «Regélő Pesti Divatlap» 1844 No. 2, p. 26 din 7 Ianuarie 1844.

romancă tânără, în păr cu o garoafă roşie, stă vorbind cu bărbatul ei. Tatăl cu ciomag şi căciulă de oaie are barbă căruntă, purtând cămaşe cu mâneci largi, nădragi de pănură albă şi opinci, un brâu de piele lat cu două cuţite, o traistă cu catarame şi o blană de oaie aruncată peste spinare. Sălişteanca poartă maramă albă, rochie cu mâneci încreţite, un brâu albastru şi şorţ roşu. Bărbatul ei cam plecat, în dreapta cu un băţ, stă îndreptând scara şelei, având o pălărie cu panglici, un cojoc, un şerpar larg, o cămaşă cu mâneci largi, o broboadă cu ciucuri, pe semne a femeii şi nădragi de habà. În dreapta şade o fetiţă, punându-şi cârpa de cap ca să-şi poată aşezà putina pe care o ţine în poale, pe când la stânga stă un băiat păzind calul celălalt înhămat. Peste braţ are un surtuc cenuşiu, în mână cu ciomagul tradiţional. Mai încolo vedem o femeie jucându-se cu un căţel înaintea casei acoperite cu paie, toată familia aproape sub umbra unui fag bătrân trunchiat de vifor, cu cerul albăstrui, noros, iar în fundul tabloului munţi, din cari şerpueşte un râuleţ ori poate chiar Oltul [1]).

Tabloul fiind expus peste un an la expoziţiunea din Pesta, a produs o adevărată senzaţie [2]). După un critic al său, faţa româncii e atât de plăcută că te-ai amorezà în originalul ei. Întreaga impresie a tabloului e congruentă şi caracteristică. Coloritul e cam palid, ca în toate operele pictorului, acesta fiind felul său de a lucrà; dar nu strică. Se zice că tabloul arată disproporţii, dacă fireşte iei un compas de desen, însă ele nu influenţează rău impresiunea ce face asupra privitorului. [3]) Un alt critic spune că peste detailurile tabloului domneşte o simetrie plăcută şi asupra întregului cadru o armonie desăvârşită. Atât partea din faţă cât şi fondul tabloului precum şi pământul, cerul, expresia persoanelor grupului, ne arată un suflet de artist coordonat cu sine, a cărui operă e cu atât mai preţioasă, cu cât nu copiază simplu natura, ci ne-o înfăţişează

[1]) Descriere oficială a tabloului la Peregriny János: *A Magyar Nemzeti Muzeum képtárának katalógusa*, (Budapest, 1900), p. 69.

[2]) Szelesy zice (în revista *Honderü* 1845 vol. II, p. 137) că este tabloul poate cel mai preţios al expoziţiei, în care pictorul se prezintă şi ca peisagist, cu toate că tabloul nu e curat peisaj.

[3]) Ney Ferencz în revista « Életképek » 1845, vol. II, p. 212.

chiar idealizată [1]), căci adevărul natural nu te îndestulează şi nu este artă, fără geniul creator al artistului [2]).

Tot în acest fel îşi exprimă admiraţia pentru opera artistului un scriitor sas, Teodor *Glatz*, care ştiind că Barabás studiase şi la Sibiu zice că tabloul ar merità să împodobească «sălile sfinţite» ale Muzeului Brukenthal, unde tânărul pictor şi-a câştigat poate primele inspiraţii de artă. Dar foarte interesant e, că pentru ca cititorii nu cumva să zică că gingăşia scenei române «cu persoanele ei reprezentabile» e poate în contrazicere cu realitatea, întru cât Românii sunt ca «un popor de păstori murdari şi săraci», Glatz se foloseşte de prilejul nimerit de a expune o caracteristică dreaptă a Românilor, mai cu seamă a celor ce trăesc pe teritoriul Saşilor, «cultura cărora influenţează în bine asupra lor» precum şi a acelora cari trăind în locurile miniere şi în satele grănicere duc o viaţă mai bună [3]).

Faţă de aceste critici nepasionate s'a găsit un gazetar, care cu ifosul de a se pricepe în de ale artei, a susţinut, că desenul lui Barabás e lipsit de estetică şi inspiraţie, căci el ne prezintă situaţiunile numai în mod tehnic şi nu genial, aşà că tablourile sale câştigă numai lumea profană şi nu cunoscătorii, fără să-ţi dea nimic poetic şi genial. Apoi tabloul de faţă are şi greşeli aproape de neîngăduit, ca de pildă cerul gălbui şi munţii albaştri ori minuţiozitatea figurilor, pe cari poţi să numeri firele părului şi dungile obrazului femeilor reprezentate [4]).

După aprecierea unui critic modern, tabloul este nu numai cel mai de frunte al lui Barabás, dar chiar şi cel mai preţios tablou-genre al întregii picturi ungare a timpului, arătând o

---

[1]) Mahler în ziarul «Der Ungar» din 3 August 1845, No. 183, p. 729.

[2]) Odată cu tabloul lui Barabás fiind expus şi acela al lui Kölbel reprezentând Detunata» din Ardeal, Mahler zice despre el: Die Zeichnung ist gelungen, und die Ausführung dürfte jedenfalls naturgetreu sein; doch eben das ist der Fehler. Ein landschaftliches Kunstwerk muss es zumeist fühlen lassen, dass es eine Schöpfung des freien poetischen Künstlergeistes und nicht sklavische Kopie der Natur sei; Wahrheit allein ist weder hier noch in der Kunst überhaupt befriedigend. *Der Ungar* 1843, No. 180, p. 717.

[3]) Theodor Glatz în ziarul «Pester Zeitung» din 29 August 1845, p. 483.

[4]) Carol Lázár în «Jahrbuch des deutschen Elementes in Ungarn» vol. I (Budapest, 1846) p. 158.

pricepere serioasă a subiectului, cu o compoziţie bine chibzuită, după regulele trigonometrice ale şcoalei [1]). Un critic austriac relevează concepţia originală şi naţională a pictorului, zicând că Barabás caracterizează în mod sever, având o mânuire de penel îndrăzneaţă [2]). Un alt scriitor vienez zice că capetele înfăţişează energie, iar acele ale femeilor sunt drăgălaşe şi gingaşe, pe când expresiunea personajiilor şi mişcarea lor e îndrăzneaţă şi hotărîtoare [3]). Altmintrelea, e caracteristic pentru gustul timpului, că amândoi criticii obiecţionează naturalismul tabloului, lăudând puterea de caracterizare a pictorului, pe câtă vreme critica de astăzi simte tocmai contrarul acestora. Ambii critici — urmează Edith Hoffmann — regretă că Barabás n'are nici un simţ pentru tonul aerului şi amănuntele peisajului, aşà că ele fiind lâncede ori chiar prea îngrămădite pe tablou, micşorează validarea corespunzătoare a părţilor sale figurale. Dealtfel partea cea mai slabă a tabloului este peisajul, căci norii prea se lasă pe vârful munţilor, desenul cărora arată şi greşeli de perspectivă, deoarece ei sunt aşà de departe încât par a fi albaştri şi cu toate acestea norul care se lasă pe ei, cade asupra copacului din partea din faţă a tabloului. Peisajul astfel nu prezintă nici o adâncime şi lipsit de lucire, nici pământul, nici cerul tabloului n'au vigoare convingătoare. Însă cu toate aceste lipsuri, peste figurile tabloului se revarsă o deosebită drăgălăşie aşà că el face o impresie foarte plăcută [4]).

Acest lucru e recunoscut şi de un alt critic al tabloului, care însă n'a văzut niciodată români ardeleni, căci altfel n'ar imputà faptul că pictorul ne înfăţişează toate figurile în *veşminte albe*, şi n'ar scrie banalităţi ca «impresia generală a compoziţiei este mai mult scenică decât pitorească, prezintându-ne o familie de boieri în haine ţărăneşti» fără să ne impresioneze prin energia caracteristică care ne captivează, precum ziceau contimporanii [5]). Aceşti contemporani însă

[1]) Hoffmann Edith, în studiul ei citat, p. 27.

[2]) Fr. von Schindler în «Oestreichisches Morgenblatt» reprodus de Hoffmann Edith; *o. c.*, p. 28.

[3]) H. Meynert în «Allgemeine Theaterzeitung» reprodus *ibid.*, p. 28.

[4]) Caracteristica doamnei Hoffmann Edith; *o. c.*, p. 28.

[5]) Szentiványi Gyula, în studiul său despre Barabás; *o. c.*, pp. 20—21.

aveau dreptate, căci tabloul cu motive curat românești, în simplicitatea sa nefăurită *a creiat școală*, mai cu seamă că fiind cumpărat de către garda civilă națională cu prețul considerabil de 276 zloți de argint, a fost dăruit Muzeului Național, a cărui mândrie este și astăzi [1]. Din nefericire, pictorul slăbit de nevoi bănești, a trebuit să-și consume talentul și timpul în desenarea de portrete și ilustrațiuni, cerute de reviste, așà că nu mai putù face compozițiuni, de valoarea tabloului său de mai sus, decât două. Cu o deosebită dibăcie mânuià însă și arta acvarelistică în peisaje, dintre cari avem un tablou reprezentându-ne strâmtoarea Turnu-Roșu cu malul drept al Oltului în spre Câineni [2] și unul mai artistic, cu tipuri românești din valea Crișului-Repede [3] precum și «București în anul 1831» cu mitropolia și în fața ei cu un boier stând de vorbă cu un ofițer rus, amândoi admirând priveliștea frumoasă, nesupărată încă de multe case. Acvarelul nu e prea artistic, însă ne înfățișează una din cele mai vechi «vederi» autentice ale capitalei României [4].

Dintre micile lucrări ale lui Barabás mai avem un desen cu Români din 1846 pentru care a primit dela editor 46 de zloți și un altul din anul viitor cu o Româncă, plătit cu 25 de zloți, cari însă pare că n'au apărut nicăiri. Tot «genre» erà și compoziția sa reprezentând un Român care strânge lemne în pădure, plătit cu 50 de fiorini, care însă nu se știe unde a ajuns din expoziția colectivă de după moartea artistului, în care se aflau și trei portrete în uleiu ale lui Emanoil Gojdu, întemeietorul Fundațiunii române cu acelaș nume din Budapesta [5].

---

[1]) Acum însă e expus și de văzut în Palatul de Belearte — Szépművészeti Muzeum.

[2]) Apăruse în revista «Ország-Világ» 1887, p. 127 de unde o reproducem în autotipie micșorată. Clișeul figurând ca ilustrație la o biografie în versuri a artistului (scrisă de ginerele său) a apărut și în Extras a parte cu titlul: *Barabás művészi pályája. Verses elbeszélés.* Irta Maszák Hugó. *(Cariera artistică a lui Barabás. Povestire în versuri.)* Budapest, 1887.

[3]) Reprodus în autotipie, anexat studiului d-nei Hoffmann Edith.

[4]) Acvarela (de 40.5 × 27.5 mm.) aflată în colecțiunea strănăpoților pictorului e inedită și se reproduce acì pentru prima oară.

[5]) A se vedeà citate în catastiful de lucru al lui Barabás, unde le-am trecut.

IV

Niculae Barabás a dus o vieaţă frumoasă şi destul de echilibrată de artist, mai cu seamă când însurându-se şi-a cumpărat o vilă în Buda, în care a ajuns să-şi împlinească vârsta de 88 ani, mort în ziua de 12 Fevruarie 1898, onorat şi de Academia Ungară de Ştiinţe, al cărei membru erà chiar şi prin studiul său asupra perspectivei. Astfel în cursul desvoltării artei ungare, el avù să vază în jurul lui apariţia pictorilor Victor Madarász, Bartolomeu Székely, Mihai Munkácsy, Ladislau Paál şi Paul Szinyei-Merse, toţi mai tineri ca dânsul care lucrà necurmat, murind cu penelul în mână, fără să-l doară că nu mai erà în capul gărzii aceleia de pictori ca pe vremuri, când se mută din Ardeal în capitala Ungariei, trăind într'o epocă prielnică pentru desvoltarea talentelor.

Apariţia lui erà aproape fenomenală, ca şi desvoltarea sa artistică, căci după studiile sale academice plictisitoare dela Viena se întoarce dela Bucureşti ca un pictor desăvârşit, cu un expresionism cu totul special şi caracteristic, care în lucrările sale tinde întotdeauna la adevăruri, adâncindu-se cu tot sufletul în tema sa, la care lucrează cu iubire şi cu aceeaş conştiinciozitate şi evlavie, ori face portret, ori desen sau miniatură, în care a fost cel mai mare dintre Unguri, preţuit la fel cu vienezii, fără să-i copieze ori imiteze [1]). Stilul său propriu în portrete Barabás şi l-a perfecţionat în Italia, de unde întorcându-se, a devenit cel mai căutat portretist al Ungariei. Caracteristica operelor sale este: o grijă specială a executării, o pictură ca oglinda, cu colori temperate, o eleganţă aproape caligrafică a desenului, unită cu o modestie artistică fără pretenţiuni, pe care însă se revarsă o căldură pătrunzătoare a concepţiunii temei de pictat, care ne-a dat cele mai frumoase bucăţi ale acestei arte patriarhale a vremurilor vechi [2]).

În aceste vremuri Barabás fusese unul dintre apostolii picturii ungare, căruia — după un critic al său — i-a fost dat de soarte să eternizeze prin portretele sale figurile strălucite ale

[1]) După Szentiványi Gyula, *o. c.*, p. 12.
[2]) Criticul de artă Carol Lyka, în *Müvészeti Lexikon* (Budapest, 1926) p. 51.

renașterii ungare. Aceasta este importanța de căpetenie a activității sale artistice [1]) chiar și față de Români, lăsându-ne un număr de peste 120 de *portrete* din timpul șederii sale la București și făcând *primele tablouri genre românești*, în niște exemplare tipice, pe cari le privești și azi cu plăcere și mândrie, ca creațiuni artistice cari impresionează deapururea prin frumusețea lor și chiar prin duioșia subiectelor alese!

---

[1]) Cuvintele pictorului Kézdi Kovács László, în prefața Memoriilor lui Barabás, o. c., p. 3.

ANEXE DOCUMENTARE

I

VIAŢA BUCUREŞTEANĂ ÎNTRE ANII 1831—1833
(Traducere după memoriile pictorului Barabás.)

Spre Bucureşti. — Idiluri din cârciumile româneşti. — Hanul Manuc. — Familia Raimondi. — Atelier de pictură improvizat. — Declamaţia ungară a episcopului român. — Aga Iancu Filipescu. — La guvernatorul K sseleff. — Bal în «reduta» din Bucureşti. — Prinţesa Bankration şi aristocraţia română. — Sfârşitul vieţii turceşti şi influenţa rusească la Bucureşti. — Exerciţiile armatei naţionale române. — Fracul şi cilindrul lui Obedeanu. — Cantacuzino cu boierii săi îmbrăcaţi franţuzeşte. — Bal fără garderobă. — Măseaua lui Bucureanu. — Masa boierilor. — Precauţiunea igienică a doftorului grec Breton. — Banchet la spitatul Sf. Pantilimon. — Limba grecească a saloanelor româneşti. — Căpitanul Bialoskurski. — Foaia de zestre a femeilor, după tradiţia veche română.

Stând și lucrând la Sibiu din primăvara anului 1831, am făcut cunoștință cu câțiva boieri dela București, iar peste vară cu spițerul Raimondi și familia sa, care locuià deasemenea la București. Raimondi erà italian, însă soția sa săsoaică din Brașov. Aceștia și mai cu seamă boierii m'au tot îndemnat să merg la București, unde voiu puteà câștigà bine cu arta mea. Boierii în special mă îndemnau făgăduindu-mi că mă vor înfățișà cunoscuților lor, așà că m'am și gătit să merg iarna la București, deoarece vara boierii umblau pe la băi.

Astfel mă hotărîsem să-mi încerc norocul la București. Dar știind că acolo voiu aveà a face și cu ofițeri ruși, cari nu știu românește (limbă pe care eu o învățasem bine în timpul vacanțelor mele școlare petrecute în liceul dela Aiud) am început să învăț cu mare sârguință franțuzește. Profesorul meu se chemà Trautman și deoarece el cunoșteà și limba italiană, am învățat totdeodată și italienește dela el, așà încât vorbiam încă la Sibiu ambele limbi curent.

Librarii de acì Thierry și Fülenbaum, având o sucursală la București, pe la sfârșitul lunii Octomvrie 1831 le-am cerut sfat, cum aș puteà

călătorì la București. Fülenbaum mi-a propus că, deoarece el la începutul lunii viitoare are să ducă câteva lăzi de cărți la București, cari sunt grele, dar nu ocupă mult loc, îmi va puteà face loc bunicel de șezut în căruță, dacă aș merge cu el, iar drept plată să-i fac despre soția lui Thierry o acvarelă ușoară. Primind propunerea, am plecat în ziua de 8 Noemvrie.

In căruță am avut doi tovarăși. Unul un biet dascăl, care duceà o viață plină de nevoi într'o familie, unde nu aveà decât o lefșoară de 100 fiorini pe an. Astfel voind a-și încercà norocul la București, m'a rugat să-l duc cu mine, înscriindu-l ca rândaș în pașaportul meu. Nu-mi veneà greu să-i îndeplinesc dorința și astfel l-am și trecut ca rândaș în pașaport. Celălalt erà un croitor de dame cam de vreo 22—24 ani, mai tânăr decât dascălul. Croitorul plătise librarului Thierry ceva, dascălul nimica, dar ca rândaș m'a servit cum se cuvine. La București însă după câteva zile s'a băgat la un ofițer ca slugă și fiindu-mi recunoscător veneà des la mine, fudulindu-se că-i merge bine, căci lucru mult nu are și tot face economie de câte 7—8 galbeni pe lună deoarece la stăpânul său joacă ofițeri ruși la cărți și primește mult bacșiș dela ei.

Plecând din Sibiu, până la amiazi abià am ajuns la Turnul-Roșu, după amiazi însă am zărit întâiul sat românesc, unde se află și vama românească și regiunea aceasta am și desenat-o cu munții de pe malurile Oltului [1]). La vamă am zăbovit multă vreme, așà că numai spre seară am pornit înainte ca să ajungem la întâia cârciumă pentru înoptat. Cârciuma aceasta nu aveà decât două odăi, una mică și una mai mare, cu trei paturi și puține rufe de pat, așà că eu îmi făcusem culcușul cu primenelile mele de pat. Abià stinsesem lumânarea, fără să fi adormit încă, când am auzit o drângăneală de vioară, amestecată din când în când cu niște glasuri răgușite de cântec. Deodată au început să-mi bată la ușă, care fiind deschisă de către cârciumăreasă, cu lumânare în mână, au intrat doi bărbați, unul pitic deabià de patru picioare, îmbrăcat turcește, iar celalt un popă român în anteriu, slăbuț și înalt de șase picioare, urmați de doi țigani, așà că se prezentau ca îmblăciul cu hădăragul vara la treerat. Unul dintre țigani aveà o vioară, celalalt un ciur de piele de forma unei tamburine, din care scoteà cu degetul umezit cu scuipat niște glasuri de «rum, rum» asemănătoare aproape unui bas.

[1]) Acvarela aceasta o reproducem separat.

Musafirii aceștia de noapte nechemați poruncind vin s'au pus să bea, iar piticul (care erà un băcan) la cântecul lăutarilor a început să joace valzer împreună cu popa, pe care-l învățaseră în Ardeal și în « contumația » dela Turnul-Roșu, unde trebuiau să zăbovească zece zile înainte de a puteà intrà în țară. La aceasta, croitorul neamț sărì din pat și trăgându-și în grabă cismele a început și el să joace așà cum se aflà în cămașă și izmene, întâi cu băcanul și apoi cu popa. Aceștia, firește, l-au îmbiat cu vin, până n'a mai putut să bea. Așà petrecură până aproape de miazănoapte. Băcanul a venit și la patul meu să-mi dea vin, dar eu mă prefăcusem că dorm; atunci popa l-a tras de haine zicând: « Lasă să doarmă. » Adormise și dascălul așà că noi doi n'am luat parte la petrecere. Dimineața însă croitorului i se făcuse rău de vinul prost, așà că toată ziua s'a svârcolit în pat, dar noi râdeam de el, zicând să sufere pentru cinstea că jucase jocul nației sale.

Petrecând ziua întreagă între munți, seara am ajuns la o cârciumă, care aveà o odaie de musafiri mai mare, când însă am intrat în ea și am văzut că oamenii zăceau pe dușumele unul lângă altul, a trebuit să mă retrag de mirosul de usturoi amestecat cu al țuicii. Ce erà să fac, având o blană destul de bună, m'am culcat sub căruță la aer și cu toate că începuse să ningă nu m'a supărat, căci nu erà vânt și am dormit bine.

Trecând peste munți, am ajuns fără nici o greutate la București, unde am tras la hanul Manuc, care însă erà așà de prost că n'am cutezat să iau odaie [1]). Astfel am plecat fără răgaz să caut pe d-l Raimondi, care fiind spițer, l-am găsit repede. Familia Raimondi m'a primit cu mare plăcere și plângându-mă de mizeria văzută la han m'au îmbiat să dorm și să stau la masă acolo. Astfel întâia noapte am petrecut-o la ei. Aveau un rândaș cazac, nevasta căruia fiind romàncă, cu ajutorul ei am găsit în casa a patra o încăpere cu două odăi mari, dintre cari una cu trei ferestre pe uliță, în catul întâi, aveà o lungime și lărgime de câte aproape patru stânjeni. Ferestrele fiind însă proaste m'am gândit ce să mă fac cu ele, dar invitând la mine și pe tovarășii mei de drum, am cumpărat o căruță de lemne, cu care am făcut foc, iar după ce mi-am procurat o tistea de hârtie și clei, toată ziulica am lipit ferestrele cu tovarășii mei, încuind și zăvorurile lor de afară. În felul acesta am închis cinci ferestre, lăsând numai una din mijloc și acoperind geamurile celorlalte

[1]) Hanul Manuc era pe locul Otelului Dacia de acuma; fotografia hanului din 1856 e reprodusă în *Buletinul Comisiunei Monumentelor Istorice* anul 1927, p. 60.

cu hârtie de împachetat am ajuns să am un atelier de pictură minunat. În partea de spre apus a odăii, aflându-se după moda turcească o ridicătură de vreo două palme, jos cu niște sertare mari, le-am întrebuințat pentru haine, iar ridicătura acoperind-o cu o pânză de bumbac ieftină, cu niște flori, în capul ei mi-am făcut patul. Apoi căpătând dela găzdoaie o masă cu trei scaune și un sfeșnic de alamă m'am gătit curând cu locuința. În odaia vecină aflându-se asemenea o podeală turcească de divan, am lăsat-o pentru rândașul meu român, pe care l-am luat. De mâncat mâncam la familia Raimondi, unde pentru cafeaua de dimineață, prânz și cină dădeam lecție de desen fetei mai mici, Cecilia, pe când fata mai mare, Giuseppina se ocupà de muzică și cântà foarte frumos la pian.

Întreaga familie Raimondi erà foarte cultă, căci d-rele, ba chiar și muma lor vorbeau românește și grecește, care erà limba de salon a aristocrației române. Vorbeau însă bine și franțuzește, italienește și chiar ungurește binișor, care limbă o învățaseră dela slujnicile și doicile lor unguroaice. Acestea veneau din Săcuime la București, unde erau bine plătite, căci erau mai de treabă decât slujnicile țigănești și românești, așà că mulți boieri și multe cocoane vorbiau mai mult ori mai puțin ungurește.

S'a întâmplat odată, după câteva luni, ca familia Raimondi să aibă în vizită un episcop român, cu care convorbirea curgând romănște una din d-șoare a spus că în loc de ungurește ar dorì să știe mai bine englezește, deoarece aceà limbă e mai frumoasă. Eu care auzisem destulă conversație engleză am protestat zicând că aceasta nu e adevărat, căci de ar susține d-ra că literatura engleză o interesează mai bine, n'aș zice nimica, însă tăgăduesc ca limba engleză să fie mai frumoasă decât limba ungară! Cât am fost uimit, când și episcopul român a luat partea mea, aducând vorbe de laudă pentru frumusețile limbii ungare și spre dovada celor spuse a declamat deodată oda poetului Csokonai « Nădejdii » cu un accent atât de curat încât nu s'ar fi putut cere mai bine nici dela un poet ungur [1]).

În sânul familiei Raimondi am petrecut multe seri plăcute și ei se datorește că am putut sta un an și jumătate la București, care erà un

[1]) Mihai Csokonai Vitéz (1773—1805) poet liric, cel mai renumit poet în aceste vremuri.

oraş de mare plictiseală. În semn de recunoştinţă, am zugrăvit întreaga familie de sărbătorile Crăciunului şi anume pe d-l şi d-na Raimondi în miniatură, încadrat în aur, pentru d-re, iar pe aceste două în uleiu pe pânză, până la genunchi.

La Bucureşti întâiul meu lucru a fost să vizitez pe boierii cunoscuţi din Sibiu, cari îmi făgăduiseră ajutorul lor. Însă m'am înşelat mult în ei, ca orice om care se reazămă pe făgădueli. Dealtfel m'au primit bucuros şi mi-au dat dulceaţă, dar nici unul dintre ei nu m'a recomandat nimănui, aşà că a trecut frumos luna Noemvrie, fără să fi avut ceva de lucru. Mai că eram gata să plec îndărăt în Ardeal, chiar în timp de iarnă, înainte de a-mi mâncà banii, când într'o seară venì la familia Raimondi Aga Iancu *Filipescu*, un boier foarte energic şi de treabă, despre care generalul Kisseleff a spus că el e singurul boier, care e bun la săvârşirea vreunui lucru mai de seamă. Una din d-re l-a întrebat, cum de m'ar puteà prezentà generalului Kisseleff, care, ca adjutant al ţarului erà guvernatorul suprem al Moldovei şi Ţării-Româneşti încă din anul 1829, când Ruşii ocupaseră Principatele române. Kisseleff erà un om deştept şi învăţat, care îşi făcuse studiile la Paris, aveà o purtare foarte fină şi erà un diplomat excelent, iubitor de arte şi ştiinţe, devenind apoi ambasador la Paris.

D-l Filipescu s'a arătat foarte prietenos de a mă prezentà şi adresându-mi-se zise:

— Mâine dimineaţă cu un sfert de ceas înainte de nouă, să vii în sala de aşteptare a guvernatorului, cu vreo miniatură şi desen de cretă, iar eu sosind la nouă, te voiu prezentà.

A doua zi am fost acolo la ora fixată şi abià se făcură nouă ceasuri, când a sosit şi trăsura lui Filipescu, care suind scara, slugile au deschis ambele uşi, primindu-l cum se cuvine. Apoi îndată ce m'a zărit, m'a luat de mână şi ducându-mă cu sine în sala de aşteptare a guvernatorului, m'a prezentat şi m'a recomandat ca pe un distins pictor. Generalul m'a primit foarte prietenos şi arătându-i câteva miniaturi şi desenuri, le-a privit cam un sfert de ceas, întrebându-mă de unde sunt şi unde am învăţat. După aceasta, ştiind din experienţă că nu se cade să zăboveşti mult la boieri, m'am recomandat bunavoinţii Excelenţei Sale şi am plecat cu mare plecăciune.

N'am aşteptat mult dela această prezentare, dar ştiam să apreciez faptul că un bărbat atât de mare a luat cunoştinţă de persoana mea, cum că sunt pe lume; m'am înşelat însă dacă credeam că el mă va uità

iute, căci această prezentare pe neașteptate mi-a fost de mare folos şi chiar folos bănesc.

Apropiindu-se ziua de Sf. Niculae, care erà onomastica țarului, generalul Kisseleff a dat o serată splendidă în sala Marei redute. Soția generalului fiind la Paris, patroana balului a fost prințesa Bankration. Distribuirea invitațiilor fiind încredințată lui Filipescu, am primit și eu una ca să pot vedeà buna societate bucureșteană reunită la un loc. Firește și interesul meu cereà ca să iau parte la serată.

Sala mare erà ticsită cu un ceas înainte de sosirea generalului cu d-nii și d-le aristocrației, cum și cu fel de fel de ofițeri ruși, între cari mai mici de maiori nu se aflau.

Eu mă plimbam de colo până colo în această mulțime de oameni, când deodată se auzì: «Vine generalul!» La aceasta, mulțimea s'a pus în două șire ca generalul să aibă drum slobod până la tribuna pe care ședeà patroana balului. M'a impresionat mult timiditatea și respectul cu care publicul deschise drum generalului, ca pe urmă să se grămădească într'un semicerc mare în fața tribunei. Eu am fost târît de mulțime tocmai în rândul întâiu, unde privind societatea am observat că generalul explică ceva prințesei Bankration și fixându-mă îmi face semn. Eu nu cutezam să înțeleg acest semn, gândindu-mă că un om atât de puternic de sigur își va fi uitat de mine în cele două săptămâni trecute. M'am uitat deci împrejur de nu stă oare cel puțin vreun general rus în dosul meu, însă când mă întorsei îmi părù că guvernatorul mie îmi face semn şi cu capul zicând: «Ție ți-am făcut semn.» La aceasta, m'am grăbit a merge în fața lui, trecând peste marele semicerc de oameni, cu gândul, că dacă semnalul nu erà pentru mine, mi-o va spune. Întrebându-l ce poruncește Excelența Sa, m'a asigurat că mie mi-a dat semnal, şi, arătând mare interes pentru mine, m'a întrebat, dacă am lucru mult şi dacă am făcut cunoștință cu mulți boieri. Am răspuns că deoarece acì nu e vieață mare publică, cunosc puțini dintre boierime și astfel am puțin de lucru. Atunci guvernatorul adresându-se prințesei Bankration o întrebă dacă nu dorește ca fiica sa să fie zugrăvită de mine, căci tocmai erà mireasă.

— Aș dorì mult să fie zugrăvită, răspunse prințesa, de s'ar aflà acì vreun artist potrivit.

La acest răspuns, Kisseleff mă prezentă prințesei, zicând că mi-a văzut mai multe cadre și ia răspundere că va rămâneà mulțumită cu portretul ce-l va aveà dela mine despre fiica sa. Acum urmă prințesa

convorbirea, interesându-se de mine şi de neamul din care fac parte şi dându-mi adresa, mă invită pe a doua zi pentru a fixà ziua şi ora, când fiica sa va puteà pozà pentru ca să-i fac portretul. A trecut un sfert de ceas cât am stătut de vorbă cu această doamnă plăcută şi elegantă şi în acest răstimp toată lumea se uità la mine, care stăteam singur lângă guvernator şi prinţesă, murmurând vorbe: « Cine e acela care a stat de vorbă aşà de lung cu generalul şi cu care a vorbit şi prinţesa atâta. » Dar răspunsul a fost pretutindeni: « Nu ştiu! » Deoarece însă invitaţiile au fost împărţite de către Filipescu, lumea i s'a adresat lui, care apoi dădù informaţiile trebuincioase, cum că sunt un distins pictor şi multe altele.

Eu pe atunci eram tânăr de douăzeci şi unu ani şi se înţelege dela sine, îmbrăcat elegant, căci atât la Cluj cât şi la Sibiu eram acasă în cercurile cele mai înalte şi învăţasem de cu vreme, cum trebuie să fii îmbrăcat şi cum să te porţi în astfel de societate. Publicul seratei la început credeà chiar că poate sunt vreun ataşat tânăr, dar când m'am retras în mulţimea din faţa tribunei, lumea m'a înconjurat, dorind să mă cunoască, aşà că d'abià am putut notà în carnet numele şi adresele acelora cari m'au invitat. Aşà s'a întâmplat să fac cunostinţă într'o singură seară cu întreaga aristocraţie română şi cu mulţi ofiţeri ruşi.

Prima mea vizită a fost fireşte la prinţesa Bankration, unde am şi făcut portretul fetei sale. Pe urmă am umblat din casă în casă, unde eram chemat pentru a face câte un portret, cari mă făcură curând cunoscut.

Interesant e că mulţi din lumea bună dorind să aibă portretul generalului Kisseleff l-am rugat prin Filipescu ca să-mi pozeze, ceeace mi-a şi făgăduit. Când mi-a pozat întâia oară m'a întrebat încotro să privească zicând: « Maintenant c'est vous, qui commandez. » La aceasta, am observat că dorinţa mea nu e poruncă ci numai o cerere în interesul portretului, care fiind gata, i-a plăcut aşà de mult, încât desenul l-am trimes la Viena litografului Kriehuber spre reproducere. Mulţi însă doreau să aibă câte o copie originală în cretă, aşà că desenul acesta singur mi-a adus un venit de 150 de galbeni.

Această epocă erà foarte curioasă la Bucureşti, unde lumea voind a se linguşi pe lângă muscali, a început să se lase de obiceiurile turceşti, imitând şi luând pe cele europene. Hainele turceşti erau purtate de boierime şi de slugile ei, arnăuţi, pe când ţăranii şi-au păstrat portul strămoşesc, tot aşà ca şi cea mai mare parte a femeilor, însă cocoanele din înalta aristocraţie purtau mai toate rochie după moda franceză. Tinerimea

firește își schimbà mai ușor portul decât oamenii mai în vârstă, cari obișnuiți cu hainele turcești, se lăsau numai cu încetul de ele, luând în locul turbanului o șapcă asemănătoare șepcii ofițerilor ruși, în loc de nădragii largi turcești, pantaloni și în locul papucilor galbeni cizme negre.

Obedeanu, un prieten al meu, care ajunsese să poarte pantaloni, cizme și șapcă în urma îndemnului prietenilor săi, voind să se modernizeze cu totul și-a comandat un frac din stofa cea mai fină, iar cilindru i-am comandat eu din Sibiu, dela renumitul Bayer. Îmbrăcându-se apoi de probă cu jobenul pe cap, s'a simțit atât de străin în costumul acesta modern în fața oglinzii, încât a trântit cilindrul la pământ și nu s'a putut înduplecà să-l poarte, așà că l-a dăruit tot unui prieten mai puțin conservativ.

Trecerea aceasta dela portul vechiu la cel nou european a fost mult înlesnită prin uniforma militară, prin care lumea s'a obișnuit cu nouile forme ale vestmintelor, căci după ocupațiune primul lucru al Rușilor a fost înființarea unei armate românești cu uniformă europeană, asemănătoare acelei rusești. Exercițiile militare zilnice la început erau însă foarte hazlii, când te uitai cum explicà câte un ofițer muscal câte unui pluton de 12 soldați cum trebuie să meargă, cu observația că la comanda «Marș»! piciorul stâng să fie ridicat pentru plecare. Lucrul ar mai fi mers, dacă nu poruncià ca piciorul stâng să stea ridicat la toți până ce vine să le inspecteze la fiecare om, dacă-l ține bine cum trebuie, căci vai, până ce ofițerul zelos isprăvì să aranjeze la toți piciorul, unul dintre soldați stând într'un picior ca gâștele, căzù de oboseală și trântì pe toți camarazii săi jos din linie, după care accident soldații căzuți primiră câte o palmă dela ofițerul înfuriat.

Tot modei europene a căzut jertfă și barba frumoasă neagră a lui Cantacuzeno, cu care eram bine. Acest boier aveà un cap de o rară frumusețe și mă dureà sufletul, când a trebuit să-și rază barba, care nu se potriveà deloc cu costumul său francez. Aparținând și el înaltei aristocrații române, se cereà să imiteze moda europeană și deoarece casa sa erà frecventată și de generalii ruși, și-a aranjat-o cu mobile moderne, căci portul european nu prea să potriveà cu divanele turcești late, pe cari oamenii să așternau fără papuci. Vizitându-l odată după această metamorfoză, de abeà mi am putut reține râsul intrând în odaia lui, unde am văzut vre-o zece boieri fumând din niște ciubucuri lungi, însă șezând fiecare turcește *lângă câte un scaun* pe jos, dar cu jobenul pe

cap și cu aripele fracului tăvălite pe dușumelele odăii! Cantacuzeno însuș ședeà pe canapeà, însă celorlalți boieri le veneà mai bine să stea pe pământ cu picioarele încrucișate după moda veche și fiindcă pe atunci nici turbanul nu se luà de pe cap, uitaseră să-și ia jobenul. Această scenă erà așà de ridicolă, încât ar fi meritat să o desenez.

Bucureștenii sunt obișnuiți a învinuì pentru orice lucru prost pe « Neamțul » așà că dacă din întâmplare vreun român în haine europene s'a lovit de vreun alt român ori l-a supărat întru ceva, primeà răspunsul: *Neamțule bețiv!* Acest titlu derivă de sigur din motivul că vinul fiind foarte ieftin, adică doi creițari ocaua, meșteșugarii nemți abuzând de el umblau beți prin oraș, unde dealtfel și alte lucruri erau ieftine, așà de pildă, iarna un iepure întreg fără piele doi creițari, iar pentru piele jidanul dădea mai mult. Mai târziu însă, la intrarea muscalilor în țară s'a scumpit și traiul [1]).

Despre vieața bucureșteană dealtfel se mai pot povestì multe lucruri interesante. Într'o seară mă dusesem la bal cu familia Raimondi, predând blănurile noastre rândașului meu, deoarece pe vremea aceasta la București nu erau încă garderobe pe lângă sălile de bal, dar se aflà câte o sală mai mare, unde arnăutul ori cazacul fiecărui musafir de bal primeà în păstrare hainele groase ale stăpânului său, așteptând până când ieșià. Sărmanii oameni așteptau acì ore întregi nemâncați și fără vreo băutură, până ce le veneà stăpânul și nu erà lucru plăcut de a-ți găsì sluga în învălmășala de după petrecere. Ieșind și noi dela bal, n'am putut aflà nicăieri pe servitorul meu, așà că a trebuit să mergem acasă în gerul nopții în frac până la spițeria Raimondi, care erà cam la vreo treisute de pași. Intrând acolo, am aflat pe servitorul meu dormind adânc cu laborantul farmaciei și când l-am trezit din somn poruncindu-i să aprinză lampa și să mergem acasă, ajuns acolo, el a depus lampa în iatac și până ce eu mi-am scos blana, el, pe semne de frică că-l voiu pedepsì, a fugit, fără să-l mai fi văzut vreodată în vieață. A doua zi mi-am luat un alt servitor, care se fuduleà că a slujit la case mari boierești, seara însă, având musafiri, văzând că lumânarea se va stinge curând, l-am trimis să-mi aducă un funt de lumânare (firește de seu, căci altele nu erau încă) și întorcându-se cu el, tăie iute o lumânare din legătură

[1]) Cu toate astea chiar în iarna anului 1834 un pui costà la București 5 creițari adică 25 parale, iar o gâscă 50—60 de parale. (Dintr'o corespondență dela București, din 2 Fevruarie 1834, în *Erdélyi Hiradó* 1834 p. 116.)

și aprinzând-o la mucul celei vechi, păcătosul asvârlì seul topit care rămăsese în sfeșnic, pe dușumeaua odăii. Văzând cu ce fel de mutră am a face, l-am dat afară, plătindu-i ziua cât m'a «servit» cu dibăcia lui și simțul mare de curățenie dovedit! După cină mergând la familia Raimondi, mi-au recomandat un fecior dela Câmpulung și luându-l am nemerit bine cu dânsul, căci băiatul acesta pierzându-și părinții de holeră, a fost crescut de soția unui medic vienez și erà așà de abil ca o sufragioaică, ghicindu-mi până și gândurile. În casa în care locuiam, jos se aflà un brutar, care văzând că rândașul meu nu are mult de lucru m-a rugat să las să-i ajute și lui. Astfel învăță bine meșteșugul de brutar așà că aveam prin el întotdeauna pâine caldă, dar adesea îl duceam și pe la familia Raimondi, unde făceà mai bună plăcintă ca bucătăreasa lor. Iuon acesta mi-a fost recomandat de familia Bucureanu, pe care o cunoscusem la familia Raimondi. Unul dintre băieții acestei familii Bucureanu erà un tânăr țeapăn, cum n'am mai văzut altul, căci având un dinte găunos a chemat bărbierul să-l scoată și apoi umplând gaura dintelui cu cositorul topit avut dintr'o lingură, și-a potrivit dintele astfel plombat la locul său, curățit bine cu apă, și el s'a prins așà de bine, că după spusa lui, nu l-a mai durut niciodată!

La București am fost de mai multe ori invitat de boieri la masă, însă după prima masă nu m'am mai dus scuzându-mă cu câte cevà, căci se găteà cu usturoi, ceeace nu puteam suferì. Pe masă nu se aflà nici vin, nici apă și nici pahare, însă în colțul sufrageriei stăteà un arnăut cu o sticlă de vin și un pahar în mâini și cine doreà să bea, îi făceà semn, după care servitorul mergând în fața lui, îi dădeà paharul umplut. Dacă însă rămâneà cevà în pahar, nu se asvârleà nicăeri, ci paharul umplut plin să dădeà musafirului care urmà, așà că toți obișnuiau să bea din acelaș pahar. Tot așà se luà și dulceața, deoarece se întrebuințà numai o singură linguriță și un singur pahar, așà că cine luà întâi primeà linguriță curată, cel care însă veneà după el, trebuià să lingă și dulceața rămasă dela musafirul vecin, dacă din întâmplare n'a putut sorbì tot șerbetul de trandafir, pe lângă care mult se obișnuià și dulceața de lămâie. Acest fel curios de a se servì dulcețuri îmi erà atât de desgustător, încât nu luam nicăeri dulceață zicând că nu-mi face bine și sunt oprit de doftori.

În familia Raimondi am făcut cunoștință cu un medic bătrân cu numele de Breton, care altfel erà grec, dar studiase la Paris, vorbind

grecește, franțuzește și românește. Soția sa, fiind o unguroaică din Brașov se ocupà cu pictură și astfel am fost deseori în casa lor, unde doctorul aveà o odaie specială pentru curățenie, în care nu se aflà decât un scaun de lemn, pe care venind la prânz dela vizitele sale în oraș, își lepădà hainele și intrând în pielea goală în a doua odaie, se primineà zilnic în rufărie curată şi alte haine, iar hainele schimbate sluga sa le purtà în curte pe o masă puse la soare, după aceea veneau bătute și curățite. Acest medic umblà prin familiile cele mai distinse și primeà câte un galben de vizită.

În hotarul Bucureștilor se aflà spitalul Sfântu Pantilimon, care pe vremuri erà o mănăstire, al cărui director erà un doctor neamț, Wennert. În ziua onomastică a Sfântului fiind obiceiu a se ține acì o sărbătoare cu un prânz mare, dat în cinstea boierilor de către primarul orașului, am fost și eu invitat prin medicul german ca să văd cele ce se petrec în ziua aceea. La prânzul aranjat de birtașul Andronache în mod francez cu chelneri îmbrăcați în uniformă, au luat parte numai bărbați. Masa erà plină de mezeluri și cofeturi, cari o și împodobeau frumos, iar între meseni am numărat șapte episcopi români și un șir întreg de ofițeri ruși, generali și alți ofițeri de stat-major, precum și numeroși boieri. Dar nici nu sfârșisem să mâncăm supa și domnii s'au năpustit asupra prăjiturilor, cari s'au isprăvit în pripă înainte de friptură. Văzând ce se întâmplă, i-am spus șoptind doctorului Wennert să salvăm cel puțin și pentru noi cevà din ele, pe cari apoi le-am consumat după friptură.

Doctorul Wennert aveà și în oraș multe case, unde umblà ca medic și invitând odată la o serată a sa câteva cocoane, aceste auzind familia Raimondi vorbind nemțește, neștiind că acele «nemțoaice» știau tot așà de bine grecește ca și ele, au început să-și bată joc de dânsele în limba grecească, care erà limba de «bonton» a societății bune. Domnișoarele Raimondi se prefăceau că nu înțeleg bârfelele cocoanelor române, dar când musafirii s'au pus la masă, au început și ele să vorbească grecește tratând chestiuni de literatură greacă, după care lucru cocoanele au rămas încremenite, neașteptându-se la o astfel de «dulce» răsbunare din partea domnișoarelor, pe cari — înainte de masă — le luaseră în râs!

Făcusem prieteșug la București și cu un ofițer rus, un om foarte bine educat și cu toate că erà mult mai în vârstă decât mine, am stat cu el în strânse legături, primind bucuros sfaturile sale. Acest ofițer

cu numele de Bialoskurski erà polonez de origină și își făcuse studiile într'o școală militară din Viena, de unde intrase în armata austriacă ca ofițer, însă având un duel cu colonelul său a trecut în Rusia. Acì la București aveà rang de căpitan de stat-major, desenà frumos și erà amator al artelor; am petrecut multe seri plăcute împreună, la ceai, amândoi împreună, mai cu seamă că-mi trimiteà trăsura și iarna sania sa ca să mă ia. Dar e foarte interesant, că părăsind Bucureștii, două zile după mine a plecat și el chemat la Petersburg și despărțindu-ne cu lacrămi, n'am crezut să ne mai vedem vreodată, precum ne-am întâlnit apoi pe neașteptate.

Din cele petrecute la București mai trebuie să pomenesc și faptul că pe la începutul anului al doilea al petrecerii mele de acolo, m'am certat cu gazda casei, care măritându-și fetița ei de treisprezece ani, făgăduise locuință ginerului și astfel a vrut să mă dea afară, cu toate că avusem învoeală în scris cu ea, zicând că sălașul meu fiind *zestre de mireasă* trebuie să ies, să-l părăsesc. Femeea mi-a făcut multe neplăceri, dar la urmă s'a cam mai liniștit, mărturisindu-mi chiar că s'a obișnuit și cu ginerele și ea fiind văduvă, îi prinde bine chiria ce ia dela mine.

Vorbind de zestre e interesant de știut că cu tot regimul turcesc, judecata mergeà după legile românești și dacă din întâmplare bărbatul unei femei amanetà sculele de aur ale soției sale și aceea erà în stare să dovedească, unde sunt ele zălogite, creditorul erà ținut să i le dea înapoi femeei fără niciun ban, rămânând să-și caute banii la bărbat. Avutul soției se treceà în foaia de zestre în bani gata până la cea din urmă pereche de ciorapi și chiar la un proces de divorț pornit de femeie împotriva bărbatului, acesta erà dator să-i restitue zestrea până la un ban. Un boier vrând să se resvrătească contra acestei legi, întrebat fiind de părinții miresei ce zestre dorește, a răspuns că nu dorește și nici nu primește zestre, dar trimițând croitorul său la mireasă i-a făcut toate rochile ca să o ducă în ele în casa lui, ca de ar vrea soția să-l lase prin divorț să o poată el desbrăcà trimițând-o acasă, fără nici o gâlceavă de zestre.

Am părăsit Bucureștii în luna Iulie 1833 cu gândul să mă întorc toamnă din nou, după ce afară de traiu, făcusem acolo o economie de 700 poli imperiali austriaci, dar abià am ajuns la Cluj, când mi-a venit știrea că muscalii au golit Țara-Românească și astfel am rămas acasă.

II

CRITICI NEMŢEŞTI DESPRE TABLOUL LUI BARABÁS

«Români mergând la bâlciu»

Nicolaus von Barabás hat sich schon im vorigen Jahre, so wie durch viele andere seiner Leistungen, durch das Festhalten der Oertlichkeit, in der er seine Cadres aufsucht, und durch die eigenthümliche und echt nationelle Auffassung derselben, einen gewissen Grad der Bekanntheit errungen, der er durch seine «Siebenbürger Gebirgswallachen im Begriffe auf den Markt zu gehen» sich wenig nachhalf. Barabás ist ein streng charakterisierender und einen kühnen Pinsel besitzender Künstler, bei dem man nur bedauern muss, dass er nicht mehr Sinn für den Luftton und für die Staffage besitzt.

(*Fr. von Schindler* în «Östreichisches Morgenblatt» 1844, p. 211.)

Auch in Nicolaus von Barabás in Pesth offenbart sich ein genialer Zug. Seine «Siebenbürger Gebirgswallachen im Begriff auf den Markt zu gehen» enthalten viel des Schönen und Gelungenen. In den Köpfen herrscht grosse Kraft, scharf ausgeprägte nationale Charakteristik, in den weiblichen auch Anmuth und Weichheit und die Gestalten sind in Ausdruck und Bewegung keck und entschieden hingestellt. Auch die Carnation hat vielfache Vorzüge, und man kann sagen, dass in diesem Bilde überhaupt alles Lebende mit vieler Bravour und Wirksamkait ausgeführt ist. Dagegen ist der Maler in den todten Umgebungen minder genau und minder glücklich, Luft und Erdboden lassen Manches zu wünschen übrig, und der bald fahle, bald überladene Ton, der darin herrscht, reflektiert selbst auf die Hauptsachen ungünstig und schmälert den Effect, den die Vorzüglichkeit des Übrigen nachstrebt.

(*Meynert* în «Allgemeine Theaterzeitung» 1844, Wien.)

Herr Barabás mahlte auf weiter Leinwand «Siebenbürgische Gebirgswallachen» deren Composition sehr lobenswerth ist. Man erkennt darin Glanz des Colorits, gehörigen Grund, wohlbehandelte und charakteristische Figuren.

(*Ludwig Malwezzi* în «Wiener Zeitung» 1844.)

Von Nicolaus von Barabás «Reisende Wallachen» mit fleissiger und auch im landschaftlichem Theile höchst lobenswerter Ausführung.

(*Josef Preleuthner* în «Wiener Zeitschrift für Kunst, Litteratur, Theater und Mode» 1844, p. 819.)

Würdig des Rufes, den der vaterländische Künstler Barabás geniesst, tritt er uns mit « Siebenbürger Gebirgs-Walachen im Begriff auf den Markt zu gehen » entgegen. Es herrscht eine wohlthuende Symmetrie im Einzelnen und eine vollkommene Harmonie im Ganzen des treflichen Gemäldes. Man hat diesem Bilde einige vielleicht nicht ungegründete Vorwürfe gemacht; doch wir übergehen sie. Bei allen äusseren Schwierigkeiten hat jedes Bild seine eigene Gesetze, und indem es die Natur nicht blos copirend, sondern auch verschönernd wiedergibt, theilt es auch ihre unendliche Mannigfaltigkeit. Vorder- und Hintergrund, Luft und Erde, Gesichtsausdruck und Haltung der Gruppe, alles verräth einen mit sich einig gewordenen künstlerischen Geist.

(*Mahler* în « Der Ungar » din 3 August 1845, No. 183, p. 729, Pest.)

Wandernde Gebirgswalachen von Barabás. (No. 182 der Ausstellung.) Herbstliche Luft weht über den Bergen; wieder begrüssen wir das heimisch gewordene Hochgebirge, weit öffnet sich das herrliche Altthal! Des Stromes silbern Band durchschlängelt unten in bläulicher Tiefe die felder- und wälderreichen wohnlichen Fluren; über uns wolkenstrebende Kuppen mit nie versiegendem Schnee in ihren Schluchten ragen thronend im heitersten Aether. Wir aber verweilen zuvörderst die Scene betrachtend die auf den rauhen Höhen ein freundliches Bild entfaltet. Die walachische Familie sehen wir zu Markte ziehen, ein Festzug, der den Fremden fast befreudet. Die schöne frische Dirne sehen wir zu Pferde sitzend im Sonntagsanzug, nett und rein gekleidet, geschäftig richtet der junge Hirt am Sattel und Steigbügel, reicht auch eine Gerte der anmuthigen Gebirgsamazone; sie scheinen liebvertraut — so verräth ihr senkend wohlgefälliger Blick und des Burschen freundlicher Entgegnung. Der bärtige Alte mit der Pelzmütze, er treibt zum Aufbruch. Das Mädchen mit dem Milcheimer voran richtet den Polsterkranz auf dem lasttragenden Köpfchen zurecht; hinten aber schlottert mit grösserem Hirtenstab als er selbst das eingemummte Knäblein nach. Links dreht der Hohlweg abwärts, eine herbstvergilbte mächtige Buche ragt über unsere Gruppe; aus dem schattigen Versteck aber erblicken wir die eben verlassene Hütte. Treu ist der Gang in ihren eigenthümlichen Beschuhung, den Opintschen, die Haltung wie die Tracht im Bilde zu erkennen; die blendend weisse *Volutura* um des Mädchens Haupt, das färbig gestreifte zurückgeschlagene Vorhängtuch (Ketrinza) der schlappe wollige Männeranzug mit dem messerbesteckten Gürtel und die Kleinigkeiten alle wohl beachtet. Wir wünschten ein so echtes, so poetisch aufgefasstes Nationalstück in des Künstlers Vaterland zu schauen, in jenen kunstgeweihten Sälen der Brukenthalischen Gallerie, die dem Jüngling einst vielleicht den ersten Sporn, den ersten Aufruf gab.

Man kennt und denkt sich im allgemeinen die Walachen als kümmerliches, schmutziges Hirtenvolk und könnte leicht, wie wir auf unsrer Wanderung selbst erfahren, das hier vorkommende Gegentheil einer Unwahrheit zeihen. Wenn erstere Kenntniss im allgemeinen seine Richtigkeit hat, so gilt dies

aber zumeist nur von den in den Komitaten kümmerlich wohnenden Gebirgswalachen. Eine Ausnahme finden wir bei den bessergestellten walachischen Einwohnern auf Sachsenboden, deren Industrie und bürgerliche Rechtsverfassung einen ungleich wohlthätigen Einfluss auf diese ihre Unterthanen übt; desgleichen in den reichen Bergwerksortschaften und den militärischen Dörfern. Alle jedoch ziehen zur Zeit grösserer Jahrmärkte in ihren Festkleidern von weit und breit den Städten zu, sich mit ihren höchst sparsamen Bedürfnissen daselbst zu versehen und ihre wenigen Waaren feilzubieten.

(*Theodor Glatz* în «Pester Zeitung» din 29 August 1845, p. 483.)

Barabás ist vor Allen ein tüchtiger, aber kein ästhetischer Zeichner. Er ist der Schöpfer unseres nationalen Genrebildes; aber wir bedauern ihm *dafür* Dank schuldig zu sein, weil *er* dieser Aufgabe am allerwenigsten gewachsen ist. Man sieht an diesem Manne, dass der *Fleiss ohne Genie* Nichts vermag, als die Bewunderung des grossen Haufens, *nie* aber des *Kenners* zu erwerben. *Barabás versteht es eine Situation technisch, aber nicht geistig aufzufassen*; er versteht es, durch hübsche Baumschläge das Ganze stets zu einem anziehenden Tableau *für den Profanen* umzuschaffen; doch die Einförmigkeit oder Buntheit des Kolorits — stets im Extrem — lassen die Harmonie des Ganzen nie aufkommen, und aus *keinem* seiner Bilder spricht ein Fünkchen *Poesie* oder *Geist.* Seine Staffage ist manierirt abgerundet und immer nach *einer* Art gekörpert. Ueberdies lässt er sich auch noch Fehler zu Schulden kommen, welche beinahe unverzeihlich sind; wie in dem Bilde «Siebenbürger Gebirgs-Wallachen» die gelbe Luft und die hochblauen Berge. Bei einer Figur von ein halb Schuh Höhe, lässt er uns pastos die Falten des Gesichtes greifen, und die Haare zählen. Man besehe nur den Bauer in besagtem Bilde.

(*Karl Lazar* în «Jahrbuch des deutschen Elementes in Ungarn» vol. I, p. 158. Budapest, 1846.)

III

PICTURILE MELE ROMÂNE

(Tradus din catastiful de lucru al pictorului Barabás)

La Bucureşti

În anul 1831: Ioan Suţu (Portret, miniatură, 8 galbeni.) Acelaş în cretă (5 g.) M-me Leman (P. m. 8 g.) G. Gramond (P. acvarelă, 5 g.) Anica Filipescu (P. m. 8 g.) M-me Jakovenco (P. m. 8 g.) Demetrie Bankration (P. cr. 6 g.) Copia aceluiaş (P. 6 g.) Drumul de pe malul Oltului român în strâmtoarea dela Turnu-Roşu. Acvarelă după schiţa luată la intrare în Ţara-Românească. [1]) Bucureştii. Acvarelă [2]).

În anul 1832: Constantin Suţu cu fetiţa sa. (Portret de genunchi, în uleiu, 50 g.) Aceiaşi în miniatură şi copilul său. (P. m. cuprins în preţul de mai sus.) Panu Costescu (P. acv. 6 g.) Soţia generalului Schirman (P. m. 8 g.) Generalul Kisseleff. (P. litografie, 10 g. pentru Mondonville.) Generalul Löwenstern (P. ul. 10 g.) Boierul Panaiot. (P. ul. 10 g.) Oteteleşanu. (P. m. 8 g.) Fata prinţului Constantin Ghica. (P. ac. 8 g.) Demetre Koressi. (P. m. 8 g.) Generalul Staroff; soţia sa. (P. ul.) Aceiaşi în m. (Împreună 50 g.) Soţia lui Mihai Ghica. (P. m. 8 g.) Generalul Schirman. (P. m. 8 g.) Soţia generalului Schirman. (P. m. 8 g.) Zece portrete ale generalului Kisseleff pe seama următoarelor persoane: d-l Cantacuzeno (ul. 15 g.), Spătarul, apoi Prinţ domnitor (ul. 25 g.), Mihai Ghica (cretă 7 g.), M-me Bankration (cretă 6 g.), Soţia lui Gheorghe Filipescu (cr. 7 g.), Cantacuzeno (cr. 6 g.), Muchanof (cr. 7 g.), Alexandru Filipescu (cr. 6 g.), M-me Bălianu (cr. 7 g.), Spătarul (cr.

---

[1]) Reprodus în gazeta « Ország-Világ » 1887, No. 8, p. 127.

[2]) Din catalogul expoziţiei picturilor lui Barabás. (*Az Orsz. M. Képzőművészet Társulat műcsarnokában Barabás Miklós siremléke javára 1899 október hó 15-én rendezett kiállitás tárgymutatója* — Budapest, 1899 — p. 21, No. 242; preţuit la 20 fiorini.)

7 g.) Mr. Fourot. (P. m. 5 g.) Câmpineanu. (P. m. 8 g.) Colonelul Leman. (P. m. 8 g.) Toumanow. (P. m. 8 g.) Generalul Staroff. (P. cr. 8 g.) Câmpineanu (exemplarul al doilea, m. 6 g.) Acelaș (expl. al treilea, m. 6 g.) Giuseppe Raimondi. (P. m. dar.) Soția lui Raimondi. (P. m. dar.) Fetele d-nei Raimondi: Giuseppina și Cecilia. (P. ambele pe un tablou, ul. dar.) Soția lui Alexandru Ghica. (P. cr. 6 g.) D-na Fălcoianu. (P. cr. 5 g.) Ioan Văcărescu. (P. m. 6 g.) Locotenent Zlemsky. (P. m. 5 g.) M-elle Markler. (P. m. 4 g.) Weise, funcționarul librăriei Thierry. (P. m. 3 g.) Autoportret pentru prieteni (două exemplare în cr. și 1 m.) Câmpineanu. (P. în 5 expl. m. 30 g.) Grădișteanu. (P. m. 6 g.) Căpitanul Salmen. (P. m. 8 g.) D-na Günther. (P. m. 3 g.) Ilustrație la poeziile d-lui Heliade reprezentând scena când Sfântul Arhanghel apare în somn lui Mihai-Vodă. (Compoziție în uleiu, 20 g.) Căpitanul Horbaczki. (P. m. 5 g.) Colonelul Geverof. (P. m. 8 g.) Soția lui Geverof. (P. m. 8 g.) Generalul Schirman. (P. copie m. 8 g.) Mama d-lui Cantacuzeno. (P. ul. 12 g.) Grigore Racovița. (P. acv. 6 g.) Constantin Ghica. (P. cr. 6 g.) Wenrich. (P. cr. dar) Vameșul dela Câmpulung. (P. m. 3 g.) D-na Rasti. (P. ul. 18 g.) Vlădoianu. (P. acv. 6 g.) M-me Ciukhergyin. (P. ul. 10 g.) Soția lui Ioan Grădișteanu. (P. m. dar.) M-me Salmen. (P. m. 8 g.) Preotul evanghelic Sárai. Brăiloiu. (P. m. 5 g.) Voinescu. (P. cr. 5 g.) Hagyinon. (P. m. 4 g.) Emanoil Faka. (P. acv. 8 g.) Constantin Ghica. (P. cr. 6 g.) M-me Horbaczki. (P. m. 5 g.) Ciocoiul Iordaki. (P. ul. 9 g.) Sánger, artist de flori artificiale. (P. cr. dar.) O madonă. (m. copie.) Crețulescu. (P. cr. 4 g.) Hagyinon. (P. m. copie 3 g.) Un eunuc [1]). Niculae Rosetti (P. cr.) [2]).

În anul 1833: Constantin Ghica. (P. a treia oară, cr. 6 g.) Doamna Bibescu, sora prințului Brâncoveanu. (P. m. 8 g.) Fiul lui Blaramberg. (P. cr. 10 g.) Câmpineanu. (P. m. copie 5 g.) Constantin Bălăceanu. (P. cr. 6 g.) Câmpineanu. (P. m. copie 5 g.) Mr. Faka l'ainé. (P. m. 8 g.) Copie după tabloul lui Grewedon. (In cretă.) Căpitanul Bialoskurski. (P. cr. 6 g.) M-elle Bădulescu [3]) (P. ul. 10 g.). Aceeaș. (P. m. 6 g.) Ginerele stăpânei mele de casă cu soția sa. (P. m. câte 4 g.) D-na

[1]) Din catalogul expoziției citat, pag. 19, No. 208.

[2]) Expus la expoziția jubilară a pictorului din 1878. (*Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat műcsarnokában Barabás Miklós félszázados jubilaeuma alkalmával rendezett kiállítás műveinek sorozata.* (Budapest, 1878) pag. 8, No. 161.)

[3]) Se află de vânzare în expoziția picturilor lui Barabás din 1899 fără să se știe unde a ajuns. (Din catalogul citat, pag. 20, No. 236.)

Bălăceanu. (P. cr. 6 g.) Bărbuceanu. (P. m. 5 g.) Panu Costescu. (P. m. 6 g.) Tatăl unui birjar muscal. (P. ul. 6 g.) Fratele birjarului. (P. ul. 6 g.) Trei țărani români gușați, pentru guvernul rus. (P. 3 bucăți, 6 g.) Ciukhergyin. (P. ul. 10 g.) Brăiloiu. (P. m. 12 g.) Pleșoianu. (P. m. 4 g.) M-me Ariton. (P. ul. 12 g.) M-me Salich. (P. m. 4 g.) Soțul ei. (P. m. 4 g.) Carol Rosett. (P. m. 10 g.) Königsberger. (P. m. 4 g.) Acelaș. (Copie 4 g.) Soția lui Königsberger. (P. m. 4 g.) Aceeaș. (Copie 4 g.) Blaramberg. (P. cr. 8 g.) D-na Blaramberg. (P. m. 12 g.) Mitropolitul Niculae Neopheta. (P. ul. 26 g.) Acelaș. (P. cr. dar) Mântuitorul nostru pentru mitropolitul. (ul. 10 g.) D-na Cecilia Raimondi. (P. m. dar.) Krețulescu. (P. m. 6 g.) Mitropolitul. (P. acv. 6 g.) Acelaș. (P. acv. 8 g.) Acelaș. (P. m. 12 g.) Manotutyi. (P. m. 8 g.) Mântuitorul pentru acelaș. (ul. 6 g.) Mitropolitul. (P. cr. 3 g.) Acelaș. (P. cr. 3 g.)

La Cluj

În anul 1839: Țăran român, pentru tipograful-editor din Pesta Heckenast. (Desen cu tuș 6 g.)

În anul 1840: Romîncă (acv. 7 g.) Un român, pentru Heckenast. (Desen cu tuș 8 g.)

În anul 1841: Iulia Roman. (P. acv. 8 g.)

La Pesta

În anul 1843: Vânător de urs român, în primejdie de moarte. (Desen în sepie pentru o ediție germană.)

În anul 1844: Familie de români mărginași mergând la bâlciu. (Compoziție-genre, în uleiu, terminată în luna Fevruarie, pentru care am primit 276 zloți de argint.)

În anul 1845: Români, pentru Heckenast. (In tuș, 46 zloți.)

În anul 1846: Romîncă, pentru publicația lui Walzel. (Compoziție cretă, 25 zloți.)

În anul 1854: Iulia Roman. (Acv.)

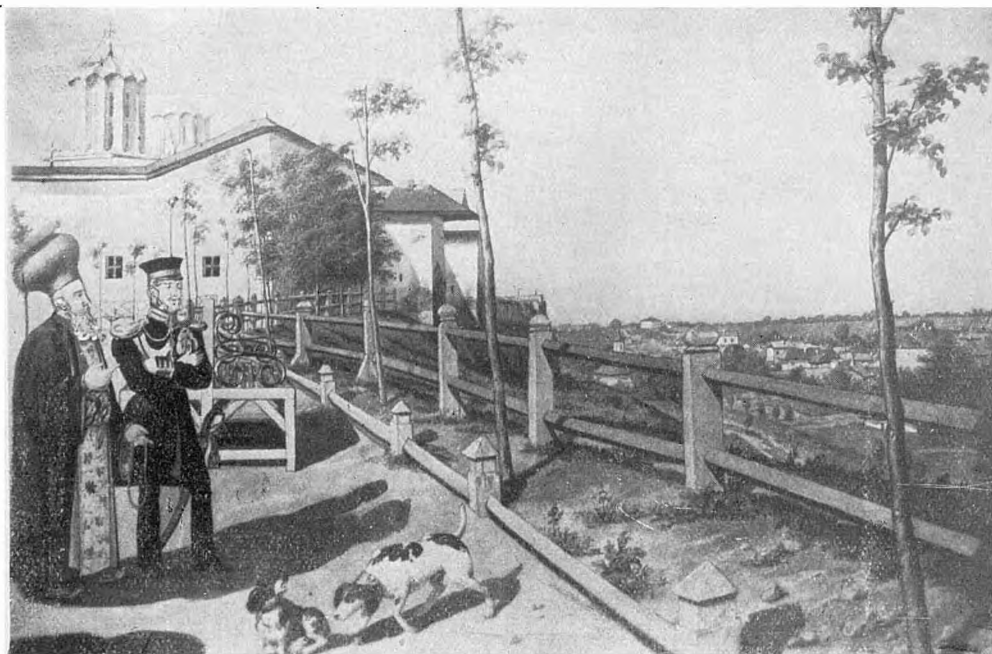
În anul 1866: Emanoil Gozsdu. (P. genunchi în uleiu.)

În anul 1868: Greg. Moldovan. (Uleiu P.)

În anul 1872: Emanoil Gozsdu. (P. gen. în uleiu, pentru Fundațiunea Gozsdu.) Acelaș. (P. lit.)

În anul 1873: Acelaș. (P. gen. în uleiu.)

Fără an: Român strângând lemne în pădure. (Compoziție, 50 fiorini.

BARABÁS, BUCUREȘTII ÎN ANUL 1831.
(Acvarelă)

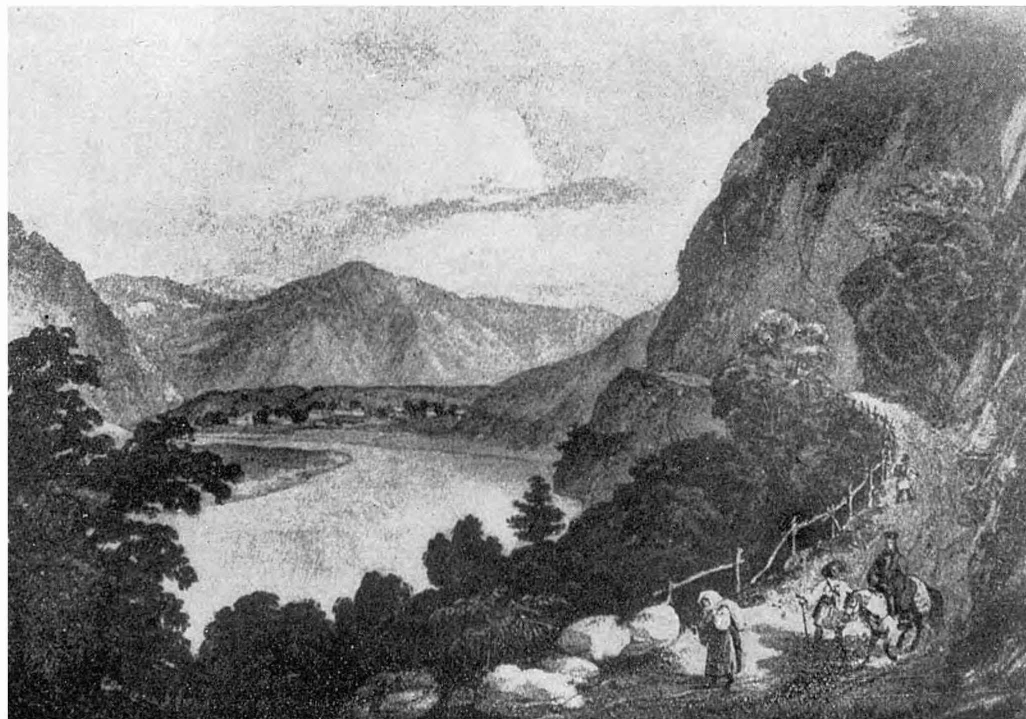
GENERALUL PAVEL KISSELEFF
(Desen de Barabás din 1832)

AGA NICU FILIPESCU
(Desen de Barabás din 1832)

NICULAE ROSETTI
(Desen de Barabás din 1832)

STRÂMTOAREA OLTULUI ÎN SPRE CÂINENI
(Acvarelă de Barabás din 1831)

FLOARE
(Desen de Barabás din 1838)

PAZNICUL DE VIE
(Desen de Barabás din 1840)

ARDELEANCĂ
(Desen de Barabás din 1840)

ROMÂN VÂNĂTOR DE URS
(Desen de Barábas din 1843)

ROMÂNI SĂLIȘTENI MERGÂND LA BÂLCIU
(Tablou în ulei de Barabás din 1848)

MEMORIILE SECŢIUNII LITERARE

SERIA III